

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 38 том 1

Одеса
2019

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол 4 від 25.01.2019 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна**, д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **В.Я. Мізецька**

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент **Н.П. Михайлюк**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

Н.В. Бардіна, доктор філологічних наук, професор; **О.А. Жаборюк**, доктор філологічних наук, професор; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор; **Т.М. Корольова**, доктор філологічних наук, професор; **В.А. Кухаренко**, доктор філологічних наук, професор; **Е. Пирву**, кандидат філологічних наук, професор; **І.Б. Морозова**, доктор філологічних наук, професор; **Н.В. Петлюченко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Г. Таранець**, доктор філологічних наук, професор; **Т.С. Шевчук**, доктор філологічних наук, професор; **Н.М. Шкворченко**, кандидат філологічних наук, доцент.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2019

© Міжнародний гуманітарний університет, 2019

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

---

*Глуховська О.Х. С.,
аспірант кафедри слов'янської філології імені Гларіона Свенціцького
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ОБРАЗИ СТИХІЇ ВОГНЮ В РОМАНІ Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО «БІСИ»

Анотація. Статтю присвячено дослідженню образу вогню в романі Ф.М. Достоевського «Біси». Методом суцільного добору з тексту роману вибрано всі лексеми із семантикою вогню і створено їх класифікацію за принципом частини мовної належності. Проведене дослідження підтверджує, що письменник зосереджує увагу на внутрішньому світі й емоційному стані персонажів. Описано роль цього образу в романі та взаємозв'язок природних стихій зі світоглядом автора.

Ключові слова: образ вогню, природні стихії, Достоевський, реалізм, російська література, образ природи.

Постановка проблеми. Особливість художньої картини світу Ф.М. Достоевського полягає в її антропоцентризмі. Письменник ставить собі за мету розкрити внутрішній світ людини в усій повноті. Цій меті підпорядковане й використання природних образів, зокрема стихій. Саме кризь призму природних стихій відкривається можливість дослідження не тільки окремих фрагментів художньої картини світу письменника, а й конститутивних рис його світовідчуття.

Дослідники звертали увагу на відсутність у творах Ф. Достоевського вичерпної деталізації зовнішнього світу, зокрема пейзажу. Письменника цікавить передусім антропологічна проблематика. Про це писав Г.Д. Гачев: «Важливо знайти людину без інших родичів у бутті, окрім собі подібних: тільки рід людський є рідня йому, а не природа, – і тому в нього монотема: людина і доля людства у вакуумі безжиттєвості й на чужині матерії» [5, с. 380].

Проте образи природних стихій відіграють у художньому світі письменника важливу роль. Ю.М. Лотман писав, що «активізація міфологічних структур у художній свідомості Достоевського, ... визначила його інтерес до образів природних стихій, що мають архаїчний генезис (Земля – Вода – Вогонь – Повітря). образи стихій у Достоевського чітко орієнтовані на Пушкіна. Пор. повітряну стихію у «Бісах» Пушкіна і Достоевського, роль образів води і її варіантів (лід, пар) у петербурзьких романах і повістях Достоевського й у створеному ним із прямою опорою на «Мідного вершника» авторський «міф про Петербург», зближення стихій вогню (пожежі) і бунту в традиціях «Дубровського» тощо» [11].

Попри велику кількість досліджень, залишається актуальним питання систематизації образів природних стихій, визначення домінантності тієї чи іншої стихії в текстах Ф.М. Достоевського та виявлення її функцій і символічних конотацій.

У кожному романі із «П'ятикнижжя» Ф.М. Достоевського домінує та чи інша стихія. Наприклад, у контексті твору «Злочин і кара» переважає природна стихія **води**; у «Бісах» ключову роль відіграє власне образ **вогню**, розкриттю архетипової семантики якого й присвячено нашу статтю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо досліджень природних стихій у творчості Ф.М. Достоевського варто

відзначити праці Г.Д. Гачева «Космос Достоевского», Ю.М. Лотмана «Образы природных стихий в русской литературе (Пушкин – Достоевский – Блок)», Ф.А. Степуна «Мирозерцание Достоевского», Т.А. Касаткіної «Священное в повседневном: двусоставный образ в произведениях Ф.М. Достоевского», «Косые лучи заходящего солнца: доповідь на XXXII Міжнародних Староруських читаннях «Достоевский и современность», І.Д. Гажевої «Свет вечерний в творчестве Ф.М. Достоевского», Д.А. Богача «Аксиология природы в мировоззренческом и творческом опыте Ф.М. Достоевского» тощо.

Ф.А. Степун влучно зауважив, що існує велика різниця між описами природи у Ф.М. Достоевського та в інших класиків російської літератури: «Не можна обійти мовчанням і дуже своєрідне ставлення Достоевського до природи, вельми інше, ніж ставлення до неї Тургенева, Толстого, Буніна чи Чехова. Різниця вже в тому, що описів природи у Достоевського набагато менше, ніж у цих авторів. Бунінський самодостатній пейзажизм є для нього повністю чужим. Описи природи Достоевського завжди пов'язані з людиною. Вони в певному розумінні такі ж оселі, як і кімнати, лише з широко розсунутими стінами» [14].

У статті Ю.М. Лотмана «Образы природных стихий в русской литературе (Пушкин – Достоевский – Блок)» дослідник аналізує природні стихії, протиставляючи землю – вогню, воді та повітрю. Автор звертає увагу на руйнівну силу вогню, яку найбільш повно розкрито в романі «Біси»: «з усіх руйнівних стихій у вогні найбільшою мірою виділені ознаки миттєвості, есхатологізму, що орієнтує цей образ, з одного боку, на Апокаліпсис, а з іншого – на «російський бунт» [11].

У дослідженнях Т.А. Касаткіної «О творящей природе слова. Онтологичность слова в творчестве Ф.М. Достоевского как основа «реализма в высшем смысле» [9], «Косые лучи заходящего солнца: доповідь на XXXII Міжнародні Староруські читаннях «Достоевский и современность» [8] та І.Д. Гажевої «Свет вечерний в творчестве Ф.М. Достоевского» [4] проведено аналіз образу вогню-світла у творчості письменника, розглянуто образ вогню та його роль у християнській картині світу.

Д.А. Богач [2] у праці розглядає пейзажі в романах Ф.М. Достоевського, використовуючи аксіологічний метод дослідження. Науковець також звертає увагу й на сакралізацію природних образів у творах письменника.

Попри велику кількість досліджень, залишається актуальним питання систематизації образів природних стихій, визначення домінантності тієї чи іншої стихії у творах Ф.М. Достоевського та виявлення її символічних конотацій і функцій, а також питання про місце образів природних стихій у художній картині світу автора.

Мета статті – дослідити особливості й функції образів вогню у творі Ф.М. Достоевського «Біси» та експлікувати функції й символічні конотації цієї стихії.

Виклад основного матеріалу. Попри те що в письменника відсутня велика концентрація описів природи у звичному для нас розумінні, наприклад, деталізованих описів пейзажів, у творчості Ф.М. Достоевського відіграють значну роль образи природних стихій вогню, води, повітря та землі, які належать до архетипних і дають можливість реконструювати міфологічну основу творів письменника. Елементи образів природних стихій, як правило, вимагають символічного прочитання у творах Ф.М. Достоевського.

Під час проведення порівняльного аналізу романів Ф.М. Достоевського: «Злочин і кара», «Ідіот» та «Біси» – виявлено, що в романі «Злочин і кара» домінують образи стихії **води**, які пов'язані із жагою покаяння Раскольникова; у творі «Ідіот» переважає стихія **вогню**, що розкриває емоційність персонажів, і образ вогню-світла, що співвідноситься з раєм у спогадах Мишкіна. «Біси» – роман, де також зосереджена значна кількість лексем із семантикою стихії **вогню**, але вони відіграють зовсім іншу роль. Образ вогню співвідноситься з ідеєю роману, а саме з ідеєю революційного бунту. Автор роману влучно зауважує: «Пожар в умах, а не на крышах домов» [7].

Методом суцільного добору з тексту роману «Біси» обрали слова, що позначають образи природних стихій. Загальна кількість лексем становить **554** одиниці. За частотою вживання перше місце посідає стихія **вогню** – **272**. Мовні одиниці розподілені на першому етапі – за частиномовною належністю, на другому – за тематичним принципом.

Першою подається класифікація, де враховано випадки вживання лексем зі значенням вогню в прямому значенні. У ній переважають іменники в кількості 92 одиниці, на другому місці дієслова – 51 одиниця. Серед іменників переважають лексема **пожежа**, яка вжита 38 разів, і лексема **вогонь** – 19.

В основу класифікації покладено частиномовну належність номінацій стихії вогню: виокремлено **субстантивний блок, акціональний, атрибутивний та адвербіальний**.

Класифікація образів стихії вогню в романі «Біси»

Загальна кількість одиниць – **272**.

Класифікація образів стихії вогню в прямому значенні – **214** одиниць.

I субстантивний блок:

1) іменники з предметно-процесуальним значенням: *огонь (19), искры (2), жар (2), дым (1), фейерверки (1);*

2) значення «події»: *пожар (38), поджог (2);*

3) джерело вогню-світла: *лампадка (8), солнце (7), спички (5), печь (3), лампа (1), дрова (1);*

4) суб'єкт: *пожарный (6), погоревший (4), поджигатели (2), загоревшееся (2);*

II акціональний (процесуальний) блок:

1) процес: *гореть (14), пылать (бсжечь (3), потухнуть (3), вспыхнуть (2), затопить (печь) (1), разгорется (1), прогореть (1), погасить (1);*

2) дія: *зажигать (8), тушить (5), поджигать (4), загореть (-ся) (2), сжечь (3), погасить (1);*

III атрибутивний: *горячий (4), зажженный (2), догоревший (1), раскаленный (1).*

Класифікація образу вогню в переносному значенні – **58** одиниць.

Що стосується класифікації образу вогню в переносному значенні, тут переважають прикметники – **23** одиниці, а саме лексема – **горячий** – **16** разів, на другому місці – дієслова – **21**.

I субстантивний блок:

1) предметно-процесуальне значення: *жар (6), огонь (2), пламень (1), фейерверк (1), горячка (1);*

2) подієве значення: *пожар (3);*

1) джерело вогню: *свечка (1), солнце (1).*

II акціональний (процесуальний) блок:

1) процес (39): *сгорать (4), вспыхнуть (2), гаснуть (2), сжигать (1), вспышка (1), поджигать (1), потухать (1), гореть (1), возгорать (1), горячиться (1);*

2) дія: *погасить (2), изжарить (1), загореться (1), запелось (1).*

III атрибутивний: *горячий (16), пламенный (3), опаленный (2), догоревший (1), горячный (1);*

IV адвербіальний: *сгорая (1).*

Ця класифікація дає змогу побачити, на яких образах стихії вогню зроблений акцент у творі, визначити функції та їх роль у романі «Біси».

Ідейно-художній задум роману «Біси» полягав у тому, щоб відобразити основні тенденції розвитку сучасного суспільства, а саме заколоті руйнування всіх старих догм. Тема соціалістичної революції хвилювала Ф.М. Достоевського, тому що він розглядав її передусім як бунт проти Бога. М.О. Бердяев зазначає: «Для Достоевського проблема російської революції, російського нігілізму й соціалізму, релігійного по суті, – це питання про Бога і безсмертя. ... все перемішалося в їхніх головах, і, відкинувши Бога, вони зробили Бога із соціалізму та анархізму, вони захотіли переробити все людство за новим штатом і побачили в цьому не відносно, а абсолютне завдання» [1, с. 83–84]. У зв'язку з цим варто звернути увагу на особливості художнього світу роману «Біси», що містить у собі риси хворобливого настрою та всеохоплюючого хаосу. Простір цього твору змалюваний потворним, безладним і нереалістичним.

Л.І. Сараскіна в монографії «Бесь» – роман-предупреждение» говорить про характерну специфіку стилю письменника: «Існує тверда думка, що стала вже упередженням, що й у творах Достоевського з їх «фантастичним» реалізмом усе – точно на місяці: замість космосу – хаос, замість порядку – послідовна дисгармонія, замість конкретних часу і простору – вічність у точці всесвіту, замість характерів, що розвиваються, – незмінні образи й вирвані з тисячоліть миті їхнього буття, замість суворої продуманості сюжету й композиції – містика і чорна магія, замість зусиль мистецтва – нехтування художністю» [12, с. 9]. Ці упередження застаріли, як відомо, Ф.М. Достоевський неодноразово говорив про те, що має зовсім інші уявлення про дійсність і реалізм, ніж реалісти і критики того часу, тому роман «Біси» вимагає символічного прочитання та детального вивчення художніх образів, якими послуговується автор.

Світ роману «Біси» Ф.М. Достоевський творить за допомогою художніх засобів, серед них важливе місце посідають образи природних стихій **вогню, води, повітря й землі**, що слугують тлом для розгортання сюжету й часто є передвісниками тих чи інших подій. Наприклад, таке явище простежується в опозиції **вода – вогонь**.

Смутний настрій у творі передається образами стихії **води**. Наприклад, майже протягом усього роману падає дощ, що перетворюється в моторошну зливу, власне образ води подається в негативному значенні, підсилюючи фатальний характер роману. Л.І. Сараскіна говорить про місце, де розгортаються події, так: «Місто – хворе, люди в цьому місті хворі, хворі

в тому сенсі, що чутки, плітки, таємниці, помисли, дивні розмови – ніщо не є самим собою, світ – «виворітний», тобто кожна подія має свій виворіт... Якщо сказано, що буде весілля, то це весілля закінчиться похороном, якщо це бал, то він скінчиться пожежею. Кожна подія має підкладку, виворіт, і цей виворіт завжди перекреслює основна подія...» [13].

Серед образів, що підсилюють так звану «хаотичність» роману, розглянемо найчастотніший, який проявляється в романі серед чотирьох природних стихій, це – образ **вогню**. Як уже сказано вище, ці образи задають відповідний настрій роману, вже з перших рядків твору стихія вогню проявляє себе в негативному значенні, а саме в образі пожежі. Власне, роман «Біси» розпочинається описом цієї події: «правда, не все обстояло благополучно... все лето свирепствовали по городам и селам *пожары*, а в народе все сильнее и сильнее укоренялся глупый ропот о *поджогах*» [7, с. 323]. У наступному розділі роману простір пожежі розростається. Говорячи про цілу епоху, автор також згадує образ пожежі: «... курьезы, *пожары*, пожертвования, всякие добрые и дурные дела, всякие слова и речи, пожалуй, даже известия о разливах рек, пожалуй, даже и некоторые указы правительства, но изо всего выбирать только то, что рисует эпоху...» [7, с. 124].

Ініціаторами бунту в романі є центральні персонажі – Ставрогін і Верховенський. «Мы пустим *пожары*... Мы пустим легенды... Тут каждая шелудивая «кучка» пригодится. Я вам в этих же самых кучках таких охотников отыщу, что на всякий выстрел пойдут да еще за честь благодарны останутся. Ну-с, и начнется смута! Раскачка такая пойдет, какой еще мир не видал...» [7, с. 400].

Фраза Петра Верховенського «Мы пустим *пожары*...» співвідноситься з поемою О.О. Блока «Дванадцять», а саме з рядками:

«Мы на горе всем буржуйам
Мировой *пожар* раздуем,
Мировой *пожар* в крови –
Господи благослови!» [3].

Стихія вогню часто пов'язується з образом революції. Дослідниця О.Ю. Юр'єва в статті «Етнотипология Ф.М. Достоевского в поэме А. Блока «Дванадцать» влучно зауважує схоже сприйняття вогню в поемі «Дванадцять»: «Це не просто багаття на вулицях і площах, що горять, це знак загальної пожежі, що охопила всю Росію. Архетип вогню, вираженням якого стає пожежа, вогонь, знаменує розгул неприборканої стихії. Невипадково саме образ вогню, пожежі стає символом революції в російській літературі («червоний півень», «пожежа революції», «вогонь народного гніву»)» [15, с. 110].

Вище представлена класифікація підтверджує наше твердження стосовно образу пожежі, адже ця лексема є одною з найчастотніших і представлена в тексті 38 разів. Варто зазначити, що ця лексема є іменником, але містить у собі значення події, що підсилює динамічність художнього світу роману «Біси».

Стихія вогню є амбівалентною. Якщо вогонь спочатку згадується в негативному значенні як пожежа, то на противагу цьому можна виділити образ феєрверку. Автор детально описує цей образ і пояснює причину того, що феєрверк завжди породжує відчуття щастя, створюючи різкий контраст між двома протилежними проявами стихії вогню: **пожежа – феєрверк**: «Большой огонь по ночам всегда производит впечатление раз-

дражающее и веселящее; на этом основаны фейерверки; но там огни располагаются по изящным, правильным очертаниям и, при полной своей безопасности, производят впечатление игровое и легкое, как после бокала шампанского» [7, с. 480].

Порівнюючи збірку оповідань М. Горького під назвою «Пожары», де автор об'єднує короткі історії людей, що так чи інакше пов'язані з вогнем, і роман Ф.М. Достоевського «Біси», можна знайти спільні характеристики щодо опису емоцій, які переживають персонажі щодо вогню. У збірці М. Горького це звучить так: «Велико очарование волшебной силы огня. Я много наблюдал, как самозабвенно поддаются люди красоте злой игры этой силы, и сам не свободен от влияния ее. Разжечь костер – для меня всегда наслаждение, и я готов целые сутки так же ненасытно смотреть на огонь, как могу сутки, не уставая, слушать музыку» [6].

Момент нездорового почуття насолоди від пожежі наявний і в «Бісах»: «Я, право, не знаю, можно ли смотреть на пожар без некоторого удовольствия? – эти слова говорит Степан Трофимович, возвратясь с ночного пожара, на который попал случайно, и под первым впечатлением зрелища» [7, с. 480].

Специфіку відчуття насолоди від споглядання пожежі, яскраво описує автор: «*Пожар*: тут ужас и всё же как бы некоторое чувство личной опасности, при известном веселящем впечатлении ночного *огня*, производят в зрителе (разумеется, не в самом *погоревшем* обывателе) некоторое сотрясение мозга и как бы вызов к его собственным разрушительным инстинктам, которые, увы! таятся во всякой душе, даже в душе самого смиренного и семейного титулярного советника.... Это мрачное ощущение почти всегда упоительно» [7, с. 480].

Якщо, з одного боку, стихія вогню є символом бунту, революції та руйнування, то, з іншого – вогонь – це символ віри та вічного життя.

А.А. Ковалева говорить про цю стихію у творчості Ф.М. Достоевського так: «Як символ вогонь постає в романах Достоевського в образі пожежі, що підсилює ідею знищення – тотального й безжалючого. Символ вогню стає еманцією «ідеї бунту» – однієї з двох, як указував Достоевський, «великих ідей» російського народу. Інша «велика ідея» – «ідея смирення» – втілена в біблійній світловій символіці, навколишніх героях, близьких до ідеалу «позитивно прекрасної людини». Тобто для грішників вогонь – це полум'я, що пожирає, а для праведників – очищаюче світло» [10].

Автор звертає увагу на несподівану появу лампадки в домі Кирилова, що стає символом віри і є показником того, що герой усе-таки сумнівається у своїй ідеї атеїзму: «Настасья стала на стул и полезла *зажигать* в углу *лампадку* пред образом. Я с удивлением это заметил; да и *лампадки* прежде никогда не бывало, а теперь вдруг явилась».

Сакральний вогонь помічає й Верховенський, не стримуючи свій гнів, додає: «И он с лихорадочным восторгом указал на образ Спасителя, пред которым *горела лампада*. Петр Степанович совсем озлился.

– В Него-то, стало быть, всё еще веруете и лампадку зажгли; уж не на «всякий ли случай»? Тот промолчал. Знаете что, по-моему, вы веруете, пожалуй, еще больше попа. – В кого? В Него!» [7, с. 350].

Одним із центральних образів у художній картині світу є образ **сонячного світла**: у романі «Злочин і кара» образ променів оцінюється як позитивний, у творі «Біси» таке значення

також зберігається й посилюється за рахунок контекстуальних зв'язків відповідних лексем. Простір цього роману знаходиться в темряві, в очікуванні кінця світу. Образ сонця зберігає позитивні конотації, але герої, розуміючи неспостійність світу, вживають до цього образу символічну лексему «гаснути»: «самовар кипел с восьмого часу, но... потух... как и все в мире. И солнце, говорят, потухнет в свою очередь...» [7, с. 249]. Отже, посилюється передчуття очікуваного Апокаліпсису, на чому робить акцент автор і вводить у контекст твору цитати з Біблії – «Нового Завіту: Одкровення Івана Богослова».

Варто згадати, що образи стихії вогню часто зустрічаються й під час опису портретної характеристики персонажів і їхнього емоційного стану. Наприклад, опис Петра Верховенського: «Он круто повернулся на диване, захватил свою шляпу, потом опять отложил и, снова усевшись по-прежнему, с каким-то вызовом уставился своими черными вспыхнувшими глазами на Степана Трофимовича» [7, с. 91].

Також Ф.М. Достоевський зображує відчуття болю Миколи Ставрогіна, порівнюючи його з людиною, що торкається розжареного заліза: «Мне кажется, если бы был такой человек, который схватил бы, например, раскаленную докрасна железную полосу и зажал в руке, с целью измерить свою твердость, и затем, в продолжение десяти секунд, побеждал бы нестерпимую боль и кончил тем, что ее победил, то человек этот, кажется мне, вынес бы нечто похожее на то, что испытал теперь, в эти десять секунд, Николай Всеволодович» [7, с. 198].

Роман «Біси» містить у собі кілька ідейних пластів, серед них можна виокремити політичний, психологічний і релігійний шари, що в тексті переплітаються, взаємодіють і доповнюють один одного. Кожен із цих осередків представлений образами природної стихії вогню. Якщо взяти до уваги політичний пласт роману, то його ідея соціалістичної революції співвідноситься з образом **пожежі**. Щодо психологізму варто зазначити, що Ф.М. Достоевський майстерно зображує особливості людської душі. Щоб передати специфіку психології людини, автор використовує такі образи вогню, як **пожежа** та **фесрверк**, і протиставляє їх, де цей образ постає як амбівалентна стихія. Для детального опису почуттів героя автор використовує образ **розжареного заліза**, що підсилює перцепцію роману.

У романах автор завжди порушує тему християнства й намагається висвітлити різні світогляди своїх персонажів, які часто бувають полярними та суперечать один одному. Наприклад, символом віри стає образ **лампадки** й образ **сонячних променів**. Такі образи є важливими для розуміння світогляду письменника, адже Ф.М. Достоевський не говорить прямо, а часто глибину розуміння світу «ховас» за символами, і саме присутність Бога може проявлятися через образ променів сонця, що заходить.

Висновки. Отже, підбиваючи підсумки аналізу стихії вогню в романі «Біси», можна зазначити, що Ф.М. Достоевський насамперед намагається показати природу ідей, які зароджуються у свідомості героїв. Варто згадати теорію Раскольникову, що призвела до вбивства в романі «Злочин і кара»; рішення, на яке зважається Смердяков: убити свого батька у «Братах Карамазових»; «пожежу», що влаштував Ставрогін без своєї участі, заразивши людей руйнівними ідеями революції. Як говорить автор, у природі існує так званий «пожар умов», яскравим прикладом цього твердження є роман «Біси», у якому одне висловлювання, що вже згаду-

валось раніше, передає всю ідею роману: «Пожар в умах, а не на крышах домов» [7, с. 481].

За допомогою методу суцільного добору з тексту роману «Біси» обрані лексеми, що позначають образи природних стихій вогню, води, повітря та землі, їх загальна кількість становить **554** одиниці. Як уже згадувалось раніше, найчастотнішою в романі є стихія вогню – **272** одиниці, що свідчить про актуальність цього образу в романі «Біси».

Дослідивши цей твір, можна виокремити основні образи вогню, а саме образ **пожежі**, **фесрверку**, **лампадки** та **сонця**, які, власне, вимагають символічного прочитання в тексті.

Проведене дослідження підтверджує, що письменник зосереджує увагу на внутрішньому світі та емоційному стані персонажів. Використання образів стихії вогню також підпорядковано цій особливості його художнього світу. Образи стихії вогню в романі «Біси» Ф.М. Достоевський найчастіше використовує під час опису пожежі і для передачі емоцій персонажів. Отже, письменник протиставляє ці два аспекти один одному: з одного боку, образ пожежі використовується в прямому значенні, а з іншого – властивості стихії вогню переносяться на емоції людини.

Література:

1. Бердяев Н.А. Духи русской революции. О русских классиках. Москва: Высшая школа, 1993. 368 с.
2. Богач Д.А. Аксиология природы в мировоззренческом и творческом опыте Ф.М. Достоевского: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.01. Челябинск, 2017. 23 с.
3. Блок А.А. Собр. соч.: в 8 т. Москва: Художественная литература, 1960–1963. 520 с.
4. Гажева И.Д. Свет вечерний в творчестве Ф.М. Достоевского. *Султанівські читання*: зб. статей. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2018. Вип. VII. С. 225–242.
5. Гачев Г.Д. Космос Достоевского. Национальные образы мира. Москва: Сов. писатель, 1988. С. 379–396.
6. Горький М. Пожары. URL: <http://gorkiy-lit.ru/gorkiy/proza/rasskaz/pozhary.htm> (дата звернення: 26.12.2018).
7. Достоевский Ф.М. Собр. соч.: в 15 т. Ленинград: Наука, 1989. Т. 7. 673 с.
8. Касаткина Т.А. Косые лучи заходящего солнца: доповідь на XXXII Міжнародні Староруські читання «Достоевський і сучасність».
9. Касаткина Т.А. О творческой природе слова. Онтологичность слова в творчестве Ф.М. Достоевского как основа «реализма в высшем смысле». Москва: ИМЛИ РАН, 2004. 480 с.
10. Ковалева А.А. Образ пожара в романе Ф.М. Достоевского «Бесы». URL: <http://gorkiy-lit.ru/gorkiy/proza/rasskaz/pozhary.htm> (дата звернення: 10.12.2018).
11. Лотман Ю.М. Образы природных стихий в русской литературе (Пушкин – Достоевский – Блок). URL: <http://febweb.ru/feb/classics/critics/lotman/lot/lot-814-.htm> (дата звернення: 17.12.2018).
12. Сараскина Л.И. Бесы: роман-предупреждение. Москва: Советский писатель, 1990. 480 с.
13. Сараскина Л.И. Лекция. Ф.М. Достоевский. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ndiu7QKqKj4> (дата звернення: 24.03.2019).
14. Степун Ф.А. Мирозерцание Достоевского: электронная библиотека Одинцовского блоготчиния. URL: http://www.odinblago.ru/stepoun_vstrechi/2 (дата звернення: 22.12.2018).
15. Юрьева О.Ю. Этнотипология Ф.М. Достоевского в поэме А. Блока «Двенадцать». Статья 2. *Вестник Бурятского государственного университета. Серия «Педагогика. Филология. Философия»*. 2017. № 6. С. 110. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/etnotipologiya-f-m-dostoevskogo-v-poeme-a-bloka-dvenadtsatstatya-2> (дата звернення: 10.12.2018).

Глуховская О.-Х. С. Образы стихии огня в романе Ф. М. Достоевского «Бесы»

Аннотация. Статья посвящена исследованию образа огня в романе Ф.М. Достоевского «Бесы». Методом сплошной выборки из текста романа выбраны все лексемы с семантикой огня и создана классификация по принципу частеречной принадлежности. Проведенное исследование подтверждает, что писатель сосредоточивает наше внимание на внутреннем мире и эмоциональном состоянии персонажей. Описана роль образа огня в романе и выявлена связь природных стихий с мировоззрением автора.

Ключевые слова: образ огня, природные стихии, Достоевский, реализм, русская литература, образ природы.

Hlukhovska O.-K. Images of fire in F. Dostoevsky's novel "Demons"

Summary. The article is dedicated to the study of the images of fire in the novel "Demons" by F.M. Dostoevsky. The continuous selection and statistical analysis methods were used to select all words that contain fire semantics and create a classification based on the part of speech they belong to. The study confirms that Dostoevsky focuses our attention on the inner world and the emotional state of the characters. The article describes the role of fire and the relationship of natural elements in the author's worldview.

Key words: image of fire, natural elements, Dostoevsky, realism, Russian literature, nature image.

Гоголенко О. П.,
старший викладач кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ПАНАСА МИРНОГО

Анотація. У статті розглянуто онімну систему творів Панаса Мирного. Схарактеризовано структурно-семантичні моделі, визначено особливості функціонування та з'ясовано стилістичну роль фонових онімів.

Ключові слова: онім, функціонування.

Постановка проблеми. В ономастичній літературі для позначення організованої сукупності власних імен, що функціонують у межах художнього твору, використовується низка термінологічних словосполучень: ономастичний простір, топономастичний простір, антропонімічний простір, онімічний простір, онімний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори колективної праці «Теория и методика ономастических исследований» уважають, що ономастичний простір – це світ власних назв, що оточують людину, розміщені разом з іменованими предметами в реальному земному та навколорозумному просторі, а також просторі вигаданому або гіпотетичному, який становить низку непомітно змінюваних типів [11]. Дослідженню ономастичного простору літературних творів присвячені роботи Л.І. Андрєєвої, Л.П. Волкової, В.В. Громової, С.І. Зініна, О.В. Іванової, Ю.О. Карпенка, Л.І. Колоколової, Л.П. Кричун, Г.П. Лукаш, Л.Т. Масенко, М.Р. Мельник, В.М. Михайлова, І.В. Мурадян, О.Ф. Немировської, Т.В. Немировської та ін. Поняття «онімний простір» в ономастиці та поезиці оніма як самостійній науковій дисципліні останнім часом стало вживатися багатьма дослідниками. Значний крок у напрямі розвитку теоретичних уявлень про онімний простір літературних творів і шляхи його розвитку здійснений у роботах Ю.О. Карпенка, Є.С. Отіна, В.М. Калінкіна, Ю.В. Лінчицької.

Проте антропонімія художнього твору в україністиці вивчена вкрай недостатньо. Зокрема, ще не були об'єктом дослідження в цьому плані твори Панаса Мирного, які досі розглядалися тільки з літературознавчих позицій. Отже, актуальність теми роботи визначається відсутністю праць, присвячених дослідженню ономастики Панаса Мирного.

Метою статті є комплексний структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аналіз фонових онімів у системі творів Панаса Мирного.

Виклад основного матеріалу. Онімічний простір художнього твору складається з різних онімічних полів. Від ідейно-тематичної концепції, жанрових особливостей твору, індивідуального стилю, різних текстотворювальних факторів залежить їх розташування в межах цього простору. Загальні закони, яким підкоряється побудова онімів у художньому тексті, диктують необхідність онімним полям вишикуватись залежно від їх семантичних функцій в універсалиях художнього тексту (далі – ХТ) «персонаж – подія – місце дії – час», тобто

й текст, й оніми прагнуть відповісти на питання: «Хто? що? де? коли?» Лексико-семантичну структуру ХТ, у склад якої входить система власних назв, визначає специфіка тематики суб'єктів і предикатів, яка відбиває зміст твору, лексичні та стилістичні шари, тематичні групи лексичних засобів, своєрідність та особливості їх взаємодії, взаємозалежності й взаємозумовленості суб'єктних і предикатних сфер. Онімічні поля беруть участь у формуванні лексико-семантичного поля номінації персонажів, головних і другорядних, слугують для утворення понятійних зв'язків системи ономастикону в локально-темпоральному континуумі. Оніми багатьох розрядів обслуговують явища різного порядку: називають денотата або об'єкт дії, виявляючи при цьому нерегламентованість кількості номінацій, їх моделей, формул, засобів вираження плану змісту і плану форми, фіксують індивідуальну належність імені одному об'єктові, відбивають наявність емоційно-експресивної забарвленості у ставленні автора до персонажа, сприяють достовірності опису дії, підкреслюють асоціативність сприймання подій, їх обмеження та тривалість у часі тощо.

У структурі онімічного простору ХТ виділяються ієрархічні підпорядкування онімних полів, які через своєрідність свого лексичного значення залежать не один від одного, а від особливостей ХТ. У такому висвітленні ядерними, центровими онімами можна вважати антропоніми, оскільки саме вони найчастіше визначають персонаж дії як у тексті всього твору, так і в окремих сегментах тексту, де йдеться про другорядних у сюжеті осіб.

Ономастика творів Панаса Мирного глибоко народна. Як письменник-реаліст, він використовує тільки наявні в мові, загальноживані оніми, адже імена персонажів і назви місцевості в реалістичних творах повинні співвідноситися з тими, що використовуються в народній мові.

З ономастичної лексики у творах письменника зафіксовані антропоніми, топоніми, гідроніми, космоніми, міфоніми й зооніми. Найбільшу частину становлять антропоніми: особові імена, прізвища, імена по батькові, прізвиська.

Антропонімія творів письменника представлена здебільшого слов'янськими іменами, серед яких наявна велика кількість зменшено-пестливих імен, а також уживання здрібнених форм імен у функції повних (*Грицько* замість *Григорій*, *Чіпка* замість *Нечипір*). Ще однією цікавою особливістю функціонування антропонімів у творах Панаса Мирного є велика різноманітність особових імен, крім того, вони часто повторюються, тобто наявна велика кількість однойменних персонажів. Так, ім'я **Грицько** є в романі «*Хіба ревуть воли, як ясла повні?*», цим ім'ям названий також головний персонаж оповідання «*День на пастівнику*». **Василь** – пастушок із того ж оповідання, і пан **Василь Семенович** із роману «*Хіба ревуть воли, як ясла пов-*

ні?». Також повторюються імена **Іван, Онисько, Петро, Тимофій, Галя, Мотря, Христа** тощо. Чи не найчастіше зустрічається ім'я **Оришка**. Воно функціонує в романах «*Хіба ревуть воли, як ясла повні?*» й «*Повія*» новелі «*Лови*», творі «*Батьки*».

Панас Мирний слідує народній традиції у виборі структури найменування для своїх персонажів. У своїх творах він використовує одночленну, двочленну і тричленну антропоформули. Вибір тієї чи іншої залежить від соціального статусу персонажа, його походження, віку, від того, чи в мові автора, чи в мовній партії персонажа вжита ця антропоформула. Тобто вживання дво- і тричленної формули найменування певним чином характеризує персонаж, тоді як одночленна формула (ім'я або прізвище) здебільшого виконує номінативну функцію.

У досліджених нами творах наявні 29 випадків найменування персонажів двочленною антропоформулою «ім'я + ім'я по батькові», з них – 19 випадків називання персонажів-чоловіків і 10 – персонажів-жінок. Імена по батькові утворені звичайним способом: чоловічі – за допомогою суфікса **-ович-**, що додається до особового імені, жіночі – за допомогою суфікса **-івн(-а)**. Наведемо декілька прикладів використання такої формули у текстах: «*Талан!... талан, Іване Мойсейовичу, – казав батько пузатенькому, як і сам, столоначальникові*» [1, с. 68]; «*Отака ловись! – каже голова. – Був Чіпка, а став – Никифор Іванович. Що то значить – гроші*» [1, с. 291].

Двочленною формулою «ім'я + ім'я по батькові» найменовано переважно поміщиків, міських чиновників, священників, учителів, а також їхніх дружин. Остання з наведених цитат яскраво відображує нетиповість двочленною формули для народного середовища. Українському селянству було властиве сприйняття цієї антропоформули як чужої й панської. І, навпаки, двочленною формулою ім'я + прізвище найменовано переважно персонажів-селян. Таких випадків 17: **Василь Буденко, Василь Воля, Онисько Грицай, Яків Грицай, Іван Гудзь, Данило Вернигора, Улас Загнибіда, Микита Здоренко, Назар Кобила, Іван Кнур, Грицько Кушніско, Пилип Притиха, Петро Ксенко, Іван Швець, Дмитро Шкарубкий, Грицько Хоменко, Грицько Чупруненко**. «*Іван Кнур хвалився, що бачив його в шинку; Грицько Хоменко розказував, що вони водилися з Уласом Загнибідою; Дмитро Шкарубний казав, що бачив на самого Миколи, як Пилип виходив з міста*» [2, с. 199].

У досліджених текстах використання прізвища поряд із власним ім'ям зумовлено необхідністю розрізнити персонажів з однаковим ім'ям. У цих випадках прізвища виконують диференціальну функцію.

У творах Панаса Мирного наявні також 8 випадків найменування персонажів тричленною антропоформулою «ім'я + ім'я по батькові + прізвище»: **Петро Гаврилович Книш, Данило Павлович Кряжов, Іван Микитович Ливадний, Микита Іванович Ливадний, Григорій Петрович Проценко, Антон Петрович Рубець, Петро Федорович Телепень, Петро Степанович Шведов**. «*Григорій Петрович Проценко, бідного чиновника син, скінчивши школу, незабаром поступив на службу*» [2, с. 226].

Тричленною формулою іменуються виключно персонажі-чоловіки. Кожне таке називання наявне в текстах лише в одному вживанні, під час знайомства читача з персонажем. Переважно це головні герої творів. Починаючи розповідь про героя, автор прагне дати якомога більше інформації про нього.

Уживання тричленною антропоформули виконує соціально-характеризувальну функцію, бо таким способом найменовано персонажів-заможних поміщиків, дворян, багатих городян.

Антропонімний простір творів Панаса Мирного характеризується великою кількістю й різноманітністю особових імен (63 особові імені – 31 чоловічих і 32 жіночих). Обрані нами для дослідження твори присвячені темі зображення українського села й міста, отож імена в персонажах українські. Лише в романі «*Хіба ревуть воли, як ясла повні?*» наявні 5 єврейських імен (два чоловічих – **Оврам і Лейба**, три жіночих – **Ривка, Сурка і Хайка**). Їх функція в тексті – створення колориту українського села XIX ст., неодмінною деталлю якого був шинок, у якому господарями були євреї: «*Кис би собі у Хайки в шинку...*» [3, с. 296].

Більшість імен українські, серед яких уживаються як повні офіційні форми імен, так і зменшено-пестливі їх варіанти. Імена виконують номінативну функцію, а їх зменшено-пестливі варіанти – стилістичну (виражають ставлення до персонажа автора чи інших дійових осіб). Більшість чоловічих імен ужито в повній офіційній формі: **Андрій, Василь, Григорій, Іван, Йосип, Карпо, Кирило, Костянтин, Максим, Миколай, Мирін, Нечипір** (варіант – **Никифор**), **Остап, Панас, Пилип, Петро, Семен, Сидір, Спиридон, Степан, Тимофій, Федір, Яків, Яким** – усього 22 імені. «*Андрію, поганяй! Та гляди панича в дорозі*», – гукнув він на парубка» [1, с. 62], «*Петро! – скрикнув він, схоплюючись. – Де ти взявся?*» [1, с. 84].

Дослідник мови творів Панаса Мирного Г.П. Іжакевич зазначає: «У зв'язку з загальною експресивністю стилю Панаса Мирного, піднесеністю, емоційністю його мови значна роль у загальній системі мовних засобів письменника належить лексиці емоційній» [5, с. 457]. Це стосується й ономастичної лексики. У творах Панаса Мирного наявна велика кількість зменшено-пестливих варіантів чоловічих імен. За основу їх класифікації ми взяли класифікацію І.І. Ковалика [4, с. 219]. Чоловічі імена в досліджених нами творах поділяються на такі словотвірні типи:

1. Здрібніло-пестливий суфікс-флексія **-а-** (-я) сполучається з першим або другим складом здекомпонованої основи: **Костя** ← **Костянтин**: «*Не дуже, Костю, не дуже! Щоб, бува, губ не попик!*» [2, с. 108].

2. Утворення із суфіксом **-ик-**, який додається до основи повного офіційного імені: **Іваник** ← **Іван**, **Карпик** ← **Карпо**: «*Се ти, Карпик?*» [1, с. 51].

3. Здрібніло-пестливий суфікс **-к-** (о)/**-к-** (а), який додається до: а) повних офіційних імен: **Андрійко** ← **Андрій**, **Пилипко** ← **Пилип**, **Миколка** ← **Микола**: «*Пилипко усміхнувся, повернувся боком до матері*» [1, с. 181];

б) середнього складу імені: **Чіпка** ← **Нечипір**: «*Утишились трохи Чіпка, сяде на коліна у баби або приляже голівкою*» [3, с. 24];

в) здрібніло-пестливих форм: **Грицько** ← **Гриць**, **Тимошка** ← **Тимош**: «*Тимошка – добрий молодець...*» [3, с. 318];

г) усеченої основи повного офіційного імені: **Омелько** ← **Омелья**, **Онисько** ← **Онисій**, **Панько** ← **Пантелеймон**: «*Одгуляли весілля, молоду привезли до Ониська*» [1, с. 177].

4. Суфікс **-ок-** із демінутивно-гіпокористичним функціонуванням: **Васильок** ← **Василь**.

5. Здрібніло-пестливі імена на **-усь-**, **-сь-**: **Івась** ← **Іван**, **Петрусь** ← **Петро**: «*На чотирнадцятому році мов переродився Івась*» [1, с. 63].

6. Фонетичні зміни: *Улас* ← *Влас*: «Ледве виліз Улас за ворота та загадався» [3, с. 31].

7. Російські варіанти імен, ужиті в українському тексті:

а) зменшено-пестливі: *Гриша* ← *Григорій*, *Ванюшка* ← *Ваня* ← *Іван*;

б) утворені за допомогою пейоративного суфікса *-к-* (а): *Петрушка* ← *Петро*, *Стьопка* ← *Степан*: «Пропав Стьопка, як у воду впав» [3, с. 93].

Такі варіанти імен характерні для російської мови. У досліджених текстах вони вживаються лише в мовних партіях персонажів-росіян і так указують на національність мовця.

Жіночих імен у досліджених творах нараховуємо 31. Деякі з них ужито в повній офіційній формі: *Єфросинія*, *Килина*, *Марина*, *Марія*, *Мокрина*, *Наталія*, *Олена*, *Орина*, *Парасковія*, *Уляна*, *Харитина*, *Христина* – усього 12. «За два роки Марина надбала повну скриню усякого добра» [2, с. 83].

Решту жіночих імен ужито в зменшено-пестливих варіантах, що утворюються такими способами:

1. Зменшено-пестливий суфікс-флексія *-а-* поєднується:

а) з першим складом здекомпонованої основи повного офіційного імені: *Галя* ← *Галина*, *Христя* ← *Христина*: «Галя висковзнула – і скрилася» [3, с. 243];

б) із середнім складом імені: *Настя* ← *Анастасія*: «Гарна була та Настя – Настею звалася – весела, співуча» [2, с. 204].

Такі здрібнілі варіанти закріпилися дуже давно й вживаються в народній мові поряд із повними офіційними формами імен. На базі таких усічень утворюється більшість зменшено-пестливих варіантів із вищим ступенем емоційності. У творах Панаса Мирного вони виконують номінативну функцію.

2. Зменшено-пестливі варіанти із суфіксом *-к-*(а), що додається:

а) до основи повного офіційного імені: *Оленка* ← *Олена*, *Маринка* ← *Марина*: «Ба-ба, ба-ба-ба... – своїм нетвердим ще язиком вимовляла невеличка дівчинка Оленка, простягаючи до баби свої рученятка» [2, с. 41]. Як бачимо з наведеної цитати, письменник використовував такі варіанти для називання маленьких дітей. Ці варіанти характеризуються значним ступенем експресивності;

б) до усіченої основи повного офіційного імені: *Параска* ← *Парасковія*, *Химка* ← *Хима*: «Пішло у Параски життя коромислом» [1, с. 194].

Варіанти такого типу вживаються у функції повних офіційних імен. Їх Панас Мирний використовує для номінації персонажів.

3. За допомогою зменшено-пестливих суфіксів: *-с-*(я) – *Ориця*, *Парася*; *-ус-*(я) – *Катруся*, *Маруся*; *-очк-*(а) – *Варочка*, *Галочка*, *Наталочка*, *Парасочка*; *-еньк-*(а) – *Орисенька*: «Не бійся, Варочко, не бійсь, голубочко!» [1, с. 198]. Ці варіанти мають найвищий ступінь вияву експресивності. Вони використовуються зрідка, в невеликій кількості й тільки в мові персонажів.

4. Фонетичні варіанти: *Педоря*, *Пидоря* ← *Федора*: «Отак обійди хлопця та й води його за собою! – сказала низенька таранкувата Педоря» [2, с. 38]. *Педоря* і *Пидоря* – два рівноцінні варіанти імені *Федора*, вони функціонують у романі «Повія» як зі звуком [е], так і зі звуком [и]. У них відбувається заміна початкового [ф] → [п], тому що звук [ф] не характерний для української мови. Також відбувається заміна [р] → [р']. Автор використовує саме ці варіанти, що найбільш наближені до народно-розмовної мови, для передачі сільського колориту.

У досліджених творах більшість чоловічих і жіночих імен оформлено за допомогою суфікса *-к-*. Цей суфікс надає іменам таких відтінків у значенні: 1) пестливості: *Оленка*, *Маринка*; 2) згрублості: *Петрушка*, *Стьопка*. Такі варіанти імен використовуються з певною стилістичною метою: вони виражають ставлення автора до своїх персонажів, а також стосунки між героями творів; 3) нейтральне: *Омелько*, *Чіпка*, *Варка*. Такі утворення вживаються в народно-розмовній мові у функції повних офіційних імен, у мові досліджених творів використовуються для номінації персонажів.

У творах Панаса Мирного із 81 прізвищ асоціативно-характеризувальними є такі: *Лушня*, *Матня*, *Пацюк* – це персонажі роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Їхні прізвища утворені автором від загальних назв: *лушня*, *матня*, *пацюк*. У тлумачному словнику подаються такі значення цих слів: «Лушня – кривий кусок дерева, що верхнім кінцем спирається на верхню частину воза, а нижнім надягається на вісь, чим підтримується полудрабок» [10, с. 2, 384]; «Матня – 1. Середня частина невода у вигляді вузького, довгого мітка. 2. Про важкі обставини, скрутне становище і тенета. 3. Частина штанів, де сходяться холоші» [10, с. 2, 590]; «Пацюк – шкідливий ссавець родини мишоподібних, значно більший за мишу, щур» [10, с. 3, 226]. «Кривий кусок дерева», «тенета», «шкідник» – ці значення створюють образ неприємних людей. У романі ці прізвища отримали злодії – грабіжники й убивці. «Поробилися вони п'яницями, волоцюгами, злодіями» [3, с. 161].

Панас Мирний у творах дуже вдало використовує «промовисті» прізвища (*Порох*, *Кривинський* – «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»; *Загнибіда* – роман «Повія»; *Попенко* – повість «Лихі люди»). В основі цих прізвищ лежить семантика їх основ. Вони виконують характеризувальну функцію.

Важливу роль для характеристики персонажів відіграють і структурні особливості їхніх прізвищ. Експресія прізвищ багато в чому залежить від семантико-стилістичних особливостей різноманітних морфологічних компонентів суфіксального типу, які беруть участь у творенні прізвищ, хоча й не належать до твірного слова. Так, прізвища, оформлені за допомогою певних суфіксів, виконують у досліджених творах соціально-характеризувальну функцію: вказують на походження, соціальний статус персонажа, його національність. У досліджених творах наявні такі типи прізвищ:

1. Патронімічні прізвища із суфіксом *-енк-*(о):

а) прізвища, утворені від прізвищ (прізвиськ) батька: *Будненко*, *Варениченко*, *Гудзенко*, *Здоренко*, *Куцієнко*, *Марченко*, *Луценко*, *Педченко*, *Попенко*, *Приценко*, *Насенко*, *Ксенко*, *Шкандибенко*, *Чупруненко* – усього 14;

б) прізвища, утворені від власних імен батька: *Грицаєнко*, *Демиденко*, *Йосипенко*, *Карпенко*, *Костенко*, *Остапенко*, *Пилипенко*, *Супруненко*, *Хоменко*, *Якименко* – 10 прізвищ.

2. Прізвища, утворені від назв ремісників за професіями, родом занять, предметів, речей. Сюди належать усі непатронімічні прізвища:

а) прізвища, утворені лексико-семантичним способом.

Матеріалом для творення цих прізвищ були такі групи слів:

- назви живих істот (*Голуб*, *Горобець*, *Деркач*, *Жук*, *Засць*, *Кнур*, *Кобила*, *Комар*, *Пацюк*, *Пугач*, *Тхір*, *Чижик*, *Хруц*);
- назви рослин (*Верба*, *Гарбуз*, *Лоза*);
- назви страв, предметів домашнього вжитку (*Вареник*, *Гудзь*, *Довбня*, *Гиря*, *Лушня*, *Матня*, *Ступа*);

- назви людей за родом діяльності (*Лимар, Швець*);
- імена (*Грицай, Супрун*);
- назви абстрактних понять (*Воля*);
- назви індивідуальних ознак (*Телепень*);

б) непатронімічні прізвища із суфіксом *-ник-*: *Колісник, Сотник*;

в) прізвища із суфіксом *-ець-*: *Кабанець, Кібець*;

г) українські прізвища із суфіксами прикметників: *Бездодний, Ливадний, Маленький, Шестерний, Шкарубний*;

г) двоосновні прізвища, які утворені з двох основ, перша з яких є дієслівною, а друга – іменниковою: *Валивода, Вернигора, Загнибіда, Свербінис*.

Словотворчі особливості прізвищ у творах Панаса Мирного охоплюють усі типи словотворення реальних прізвищ – морфологічний, словоскладання, безафіксне утворення. Серед антропонімів досліджених творів прізвища становлять найбільшу й найважливішу групу. Вони виконують номінативну й характеризувальну функції.

У досліджених творах широко представлені народні форми найменування жінок за родинними ознаками: патроніми й андроніми. Патроніми – найменування людини, утворене від імені, прізвища або прізвиська батька або предків по батьківській лінії [6, с. 104].

Найменування жінок за батьком здавна побутували на території України в одній формі: вони утворювалися від імені, прізвища, прізвиська чи роду занять батька за допомогою суфікса *-івн-* (а). У творах Панаса Мирного функціонують 11 патронімів, із них 8 утворені від прізвищ батьків за допомогою суфікса *-івн-*(а): *Трівна, Гудзівна, Жуківна, Зайцівна, Педьківна, Притиківна, Чопівна, Чубівна*: «Він таки тебе щиро любить, хоч батько його за це й лас, – сказала Горпина Педьківна, подруга Христі...» [2, с. 37].

У драмі «*Лимерівна*» патронім ужито в назві твору, а в тексті він не згадується. Якщо прізвище батька закінчувалося на *-енк-*(о), патронімічне найменування доньки утворене за допомогою суфікса *-ова-*: *Кучерявенкова, Рябченкова*: «*Кучерявенкова Марина, її подруга, третій рік як у місті служе*» [2, с. 83].

Особливістю функціонування патронімів у творах Панаса Мирного є те, що в більшості випадків вони використовуються в епізодах сватання дівчини. Цим підкреслюється важливість для українців того, з якої родини походить дівчина, хто її батьки: «*Знаю, добре, що була б тобі жінка, а мені невістка... А коли вже Гудзівну сподобав, то щастя Боже!*» [3, с. 264].

Андроніми – найменування дружини за ім'ям, прізвищем або прізвищем чоловіка [6, с. 14]. У досліджених творах функціонує 17 андронімів, які утворені такими способами:

1) від прізвища чоловіка за допомогою суфікса *-их-*(а): *Барабашиха, Вовчиха, Грицаїха, Загнибідиха, Зайчиха, Здориха, Книшика, Лимариха, Луценчиха, Очкуриха, Рубчика, Ткачиха, Шкандибиха*: «*Хіба правда тому, що Лимариха хвалилася?*» [1, с. 358];

2) від прізвища чоловіка за допомогою суфікса *-ин-*(а): *Лазорчишина*;

3) від прізвища чоловіка за допомогою суфікса *-ев-*(а): *Ткалева*: «*Тут були: Феська Лазорчишина, Килина Чопівна, Горпина Ткалева, Маря Бубирка – все то свої, знайомі*» [2, с. 57].

Уживаються такі найменування у випадках, коли є потреба вказати на конкретну жінку й коли одного особового імені недостатньо, щоб зрозуміти, про кого йде мова. Отже, крім номі-

нативної, андроніми й патроніми виконують також диференційовальну функцію. Вони також указують на сімейний статус жінок, адже патронімічні найменування отримують незаміжні.

Прізвисько – вид антропонімів, додаткове неофіційне найменування, що надається людині оточуючими відповідно до її характерної риси, якоїсь обставини, що супроводжує життя цієї людини, за якою-небудь аналогією, за походженням та з інших причин [6, с. 110].

У досліджених нами творах Панаса Мирного прізвисько небагато – усього 4. Але вони надані дуже влучно й відіграють у творах важливу роль, додаючи до образів персонажів додаткові характеристики. Прізвиська передусім показують ставлення дійових осіб до персонажа, названого за прізвищем. У творах Панаса Мирного функціонують такі прізвиська:

Шестірна (повість «*Лихі люди*») – це прізвисько походить від прізвища персонажа – **Шестерний**. Шестірна – це зубчате колесо, що передає рух. Маленька деталь у механізмові [8, с. 11, 876]. Прізвисько закріпилося за персонажем зі школи. Виражає презирливе ставлення до нього однокласників. Шестерного не любили за те, що він завжди скаржився на своїх товаришів учителю. Згодом Шестірна працював у царській поліції. Він переслідував людей, що виступали проти царської влади. Так Шестірна став маленькою деталлю у великому безжалюньому механізмові державного устрою.

Чепіга – це дитяче прізвисько головного героя роману «*Хіба ревуть воли, як ясла повні?*» **Чіпки Варениченка**. Таке прізвисько дали Чіпці сусідські діти. Вони не любили його, завжди били й ображали. Ужите в тексті роману всього 1 раз, це прізвисько показує нам ставлення до Чіпки вже в дитинстві, що й формує його характер. Самотність, прихована злість на всіх людей притаманні Чіпці з дитинства: «*Ти Чепіга, а не Чіпка! – крикне хтось із середини і вскубне Чіпку*» [3, с. 24].

Ящучур (оповідання «*День на пастівнику*»). Так називає маленький хлопчик свого товариша, який полюбляв полувати на ящірок, а потім убивати їх, щоб ретельніше розгледіти: «*Для сього разу він і нове прозвище пригадав Василеві: Ящучур!*» [1, с. 154]. У Словарі української мови за ред. Бориса Грінченка подається значення слова «щур»: Щур – 1) Геть з чим-небудь, ким-небудь (виражає бажання позбавитися чогось, не мати діла з чимось); 2) чур, стій, зачекай (виражає заборону, обов'язкову умову, напр. у грі) [9, с. 4, 437]. О.О. Потєбня вважає, що в різних виразах з «чур» є значення *межі, краю*; родовий відмінок у висловах рос. «чур меня», укр. «чур дурня» означає *предмет, від котрого відбувається віддалення*, те ж у вислові «щуратися когось» [7, с. 1221–1222]. Даючи прізвисько **Ящучур**, хлопчик так висловив своє негативне ставлення до захоплення товариша.

Лисогур – це прізвисько характеризує зовнішність героя оповідання «*П'яниця*»: він був лисим: «*Одежинка на йому була лихенька, з дірками, – лице худе, порите зморшками, – лисина на всю голову, – одні жовтуваті хвостики висіли в його на висках і на потилиці! – Та як ти його назвав? Лисогуром? – допитувався хтось*» [1, с. 90].

Висновки. Отже, прізвисько в художньому творі – це не тільки знак індивідуалізації персонажа, а і його яскрава експресивно-оцінна характеристика. У прізвиських відбивається фантазія автора, його спостережливість, уміння виокремити в людині риси, які дуже влучно характеризують її позитивні чи, навпаки, негативні риси, увиразнюючи іронічне або й саркастичне ставлення автора.

Література:

4. Мирний Панас. Твори: у 2 т. Київ: Дніпро, 1985. Т. 1. 552 с.
5. Мирний Панас. Твори: у 3 т. Київ: Дніпро, 1976. Т. 3. 512 с.
6. Мирний Панас. Хіба ревуть воли, як ясла повні? Київ: Дніпро, 1977. 335 с.
7. Карпенко Ю.О. Мова топонімів – мова землі: онімізація тексту як художній засіб у романі Л. Костенко «Берестечко». *Історико-літературний журнал*. 2000. № 5. С. 75–80.
8. Михайлов В.Н. Системная организация русской ономастической лексики. *Русское языкознание*. 1989. Вып. 19. С. 129–134.
9. Пеньковский А.Б. Русские личные именованья, построенные по двухкомпонентной модели «имя + отчество». *Ономастика и норма*. Москва: Наука, 1976. С. 79–107.
10. Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1978. 1284 с.
11. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: словник-довідник. 2-е вид. Київ: Наук. думка, 1996. 335 с.
12. Словник української мови: у 4 т. / НАН України. Ін-т укр. мови; упоряд. з додатк. власного матеріалу Б. Грінченко. Репринтне вид. Київ: Лексикон, 1996. Т. 1–4.
13. Сухомлин І.Д. Питання антропоніміки в українській мові. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровськ ун-ту, 1975. 110 с.
14. Теория и методика ономастических исследований / А.В. Суперанская, В.Э. Сталтмане, Н.В. Подольская, А.Х. Султанов; отв. ред. А. Непокупный. Москва: Наука, 1986. 255 с.

Гогуленко Е. П. Функционирование имен в прозе Панаса Мирного

Аннотация. В статье рассмотрено онимическую систему произведений Панаса Мирного. Охарактеризованы структурно-семантические модели, определены особенности функционирования и объяснена стилистическая роль фоновых онимов.

Ключевые слова: оним, функционирование.

Gogulenko O. The functioning of the names in the prose of Panas Mirny

Summary. In this article deals with the antroponymic models in the works by Panas Mirny. The author describes their structure and semantics, carries out the comparison their functioning in the system of the work of art onimi.

Key words: onimi, functioning.

Зімонова О. В.,
старший викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійського державного агротехнологічного університету

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ МІСЦЕВИХ ГОВОРІВ

Анотація. У статті приділяється увага питанням закріплення навичок літературної вимови, збагачення активного словника, засвоєння норм літературної мови, усунення негативного впливу місцевих говорів на усне й писемне мовлення студентів. Також досліджуються й аналізуються основні помилки в усному та писемному мовленні майбутніх фахівців, що виникають під впливом місцевих говірок. Автор розглядає методи і прийоми, які варто використовувати під час вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». Це, зокрема, лекція, бесіда, самостійна робота з різними джерелами.

Ключові слова: діалект, місцева говірка, культура мови, мовлення, фахівець, помилка, метод, прийом, морфологія, орфографія.

Постановка проблеми. Як часто ми чуємо сьогодні слово «культура», бо це те, що людина створила і продовжує творити не тільки руками, а й розумом протягом усього свого існування. Здається, питання культури хвилює усіх, коли треба просто поговорити про все і ні про що. Однак конкретно вирішувати проблеми культури беруться одиниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мовної культури, а особливо в умовах місцевих говорів, хвилювали багатьох учених-мовознавців та педагогів, серед них І.Огієнко, О.Потебня, а також Л. Мацько, С. Омельчук, О. Ткаченко та інші.

Формулювання мети статті. Автор прагне дослідити та проаналізувати основні помилки в усному та писемному мовленні майбутніх фахівців, що виникають під впливом місцевих говорів, розглянути методи і прийоми, які варто використовувати під час вивчення мови.

Виклад основного матеріалу. Невіддільним складником загальної культури є культура мови і мовлення. У цій статті спробуємо проаналізувати, який же вплив на уміння правильно говорити і писати мають місцеві говори.

Як свідчить аналіз стану грамотності наших студентів з української мови, у багатьох з них саме у школі не сформовано навички грамотного письма. Мовні огріхи, які почасти зустрічаються під впливом того чи іншого говору, знижують культуру усного і писемного мовлення носіїв місцевих говірок.

Українська літературна мова, маючи визначені орфографічні та орфоепічні правила, граматичні форми і словниковий склад, – важливий засіб спілкування між людьми на всій території нашої держави.

Високий рівень розвитку української літературної мови веде до заміни вузьколокальних особливостей говорів відповідниками літературної мови.

Саме школа відіграє велику роль в оволодінні населенням нормами літературної мови у боротьбі з негативним впливом місцевої говірки на усне і писемне мовлення учнів. [4, с. 203]

Вищий навчальний заклад має закріпити у студентів уміння бездоганно володіти усіма мовними нормами усного й писемного професійного мовлення.

Завданням навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є:

1) вивчення теоретичних засад нормативності української мови та поняття норми як основи сучасної української мови;

2) сприяти підвищенню мовленнєвої культури, сформувавши мовне чуття за допомогою низки вправ і завдань;

3) вироблення у студентів навичок усного мовлення як важливого чинника інтелектуального і професійного рівня майбутнього спеціаліста;

4) виховання естетичного ставлення до мови, почуття особистої відповідальності за власну мовну поведінку і за стан мовленнєвої культури суспільства тощо.

Кожен наш студент – мешканець якогось регіону, носій певної говірки, він звик до мови своєї місцевості і використовує її у навчанні й подальшому житті. Викладачам мови важливо домогтися, щоб студенти так само вільно й безпосередньо володіли і нормами літературної мови, проте робити це треба обережно і тактовно.

У зв'язку із посиленням уваги до культури усного і писемного мовлення майбутніх фахівців питання теорії і практики української професійної мови в умовах місцевих говорів набуває особливої уваги. Що ж ми називаємо говорами, і які говори є в українській мові?

Між літературною мовою і говорами існують складні взаємозв'язки. Літературна мова має постійний вплив на говори української мови в напрямі наближення їх рис літературних норм. У свою чергу вона певною мірою збагачується за рахунок говорів.

Українська мова має три групи говорів: північні, південно-західні, південно-східні.

Північні говори складаються з середньополіського, східнополіського та західнополіського говорів. До південно-західних належать закарпатські, гуцульські, лемківські, волинські, наддністрянські, подільські, бойківські, буковинські говори. Південно-східна група – це середньо наддніпрянські, степові і слобожанські говори. Риси місцевої говірки, носіями якої є наші студенти, часто досить негативно впливають на їх усне й писемне мовлення.

Ще у минулому столітті відомий учений О.В. Текучов чітко виділив основні групи помилок, які з'являються під впливом місцевих говорів. Серед них фонетичні (звуки мови), морфологічні (помилки, що спричинені особливостями граматичної будови діалекту) та фонетико-морфологічні (помилки, обумовлені як фонетичними, так і морфологічними відмінностями в слові). Сьогодні виділяють ще і лексичні та синтаксичні діалектні помилки.

Ми живемо на півдні України, а отже це територія південно-східних говорів. Можна виділити такі найтипівіші помилки:

1. Слова з ненаголошеними голосними.

И замість Е:

– у першому переднаголошеному складі (кираміка, висна, сило, видмідь, виликий...);

– у другому й третьому переднаголошеному складі (зимляний, придавати, нивиликий, атистат, пиримога, присильний...) тощо;

Е замість И:

– у першому переднаголошеному складі (прекметник, лесиця, сенонім, незенько, преслиали, вдалені, сеночок...);

– у другому й третьому переднаголошених складах (предавило, предавити, превезли...);

У замість О (нучувати, популярний, зузуля, погудувати...).

2. Позначення приголосних:

– використання на письмі замість твердої приголосної м'якої (сахарю, майструвати, кричать, держать, сушать);

– відсутність подвоєння (мазю, подорожю, сутю).

3. Морфологічні помилки.

Іменник:

– замість нульового закінчення в родовому відмінку множини іменників першої відміни закінчення –ів (сливів, грушів, хатів...);

– залишки колишньої двоїни (дві хаті, три кімнаті, дві дорогі...);

– закінчення –ом замість –ем в орудному відмінку однини іменників другої відміни (котом, плечом, плащом, дощом...);

– закінчення –ою замість –єю в орудному відмінку однини іменників м'якої та мішаної групи першої відміни (кручою, зимньою, діжою, кашою...).

Прикметник:

– закінчення –и замість –і в присвійних прикметниках у називному відмінку множини (батькови обіцянки, братови друзі...);

– змішування твердої і м'якої груп прикметників (дружній і дружній, білолиций і білолицій, заможний і заможній...);

– закінчення –ій замість –ий у прикметниках чоловічого роду з твердою основою (красивій хлопець, гарній відпочинок, народній гнів...).

Дієслово:

– закінчення –ють замість –ять у дієсловах другої дієвідміни у третій особі множини (бачуть, поють, косють, світють...);

– передача на письмі відсутності чергування приголосних д, т, з, с з дж, ж, ч, ш у дієсловах першої особи однини (носю, ходю, просю, возю...);

– закінчення –а замість –ає в дієсловах третьої особи однини теперішнього часу першої дієвідміни (чита, дума, біга...);

– закінчення –е замість –ить у дієсловах третьої особи однини теперішнього часу другої дієвідміни (ходе, робе, носе, просе, воде...).

Дієприслівник:

– форми на –а, –я замість –ачи, –ячи (вода, стоя, ходя...).

Прислівник:

– вживання форм прислівників займенникового походження (туда, сюдою, відкиля, завсїгда...).

Отже ми бачимо, що робота над викоріненням таких помилок повинна вестися плановірно і систематично. Але, на жаль, кількість навчальних годин передбачена на вивчення дисци-

пліни «Українська мова за професійним спрямуванням» для аграрних ВНЗ не дає можливості звернутися до тем, пов'язаних з удосконаленням умінь і навичок щодо володіння нормами української літературної мови, але скрізь і завжди з усіх високих трибун чуємо про вдосконалення вищої освіти. Сьогодні ніхто не може заперечити, що справжній фахівець, крім знання спеціальних дисциплін, повинен бути грамотним як в усному, так і в писемному мовленні. Цьому треба навчатися саме на студентській лаві, бо якщо випускник університету, прийшовши в колектив, не може грамотно, професійно донести свою точку зору, переконати співробітників у правильності свого рішення, без помилок написати документ..., він не стане справжнім фахівцем. Тому бажано було б приділяти увагу під час вивчення цієї дисципліни і питанням правопису. Серед методів вивчення на заняттях можна використати такі:

а) Методи теоретичного вивчення мови (бесіда, повідомлення викладача, робота з літературою).

б) Методи теоретико – практичного вивчення мови (вправи з фонетики, граматики, лексики, орфографії, стилістики). Ці методи сприяють запам'ятовуванню аналізованих прикладів як зразків.

в) Методи практичного збагачення мови (спираються на активність мовного спілкування, на копіювання усних чи писемних мовних зразків).

Одним із основних прийомів, які в умовах місцевих говорів має застосовувати викладач у процесі здійснення будь-якого методу, є прийом порівняння або зіставлення. Зіставлення дає можливість побачити подібність або відмінність між тими чи іншими мовними рисами. Дуже важливою є самостійна робота з літературою, яка вимагає більш відповідального ставлення з боку студента і абсолютної уважності під час вивчення тієї чи іншої теми, а ще виконання певних вправ для закріплення.

Процес стирання граней між українською літературною мовою і місцевими говорами є однією з важливих закономірностей розвитку мови. Одним із завдань, що стоять перед вищою школою, є закріплення навичок літературної мови, збагачення їхнього активного словника, усунення норм негативного впливу місцевих говорів на усне й писемне мовлення. Саме вищий навчальний заклад відіграє важливу роль у справі піднесення культури мови майбутніх фахівців у заміні звуків, морфологічних форм, синтаксичних конструкцій у мові певної місцевості літературними відповідниками.

Проводячи роботу над піднесенням культури мовлення в умовах місцевих говорів викладач повинен глибоко вивчити особливості місцевих говірок. Особливо стійкі помилки у мові студентів обумовлені нечітко вираженими, вторинними діалектними рисами (комбінаторні чи позиційні варіанти фонем). Помилки, що виникають під впливом первинних, дуже відмінних від норм літературної мови рис, легше піддаються викоріненню. Аналіз дозволяє зробити висновок, що під впливом місцевих говорів найчастіше трапляються фонетичні помилки, рідше – морфологічні, лексичні та синтаксичні.

Висновки. Для того, щоб усунути з усного та писемного мовлення студентів порушення діалектного характеру, потрібна плановірна й наполеглива робота в цьому напрямі. Великі можливості для засвоєння літературних норм криються у безпосередньому спілкуванні викладача зі студентом. Застосування різних методів та прийомів дозволяє проводити такі логічні операції як зіставлення, аналіз, синтез; індукція, дедукція; уза-

гальнення та умовиводи. Значне місце посідають усні вправи, спрямовані на формування внутрішнього мовлення, а ще на зміст і структуру писемного мовлення.

Дуже важливе значення має добір для вправ мовного матеріалу з урахуванням особливостей місцевої говірки. Він має, крім сприяння систематичному і міцному засвоєнню знань, допомогти звільнитися від граматичних, орфографічних та орфоепічних помилок.

Вивчення особливостей місцевої говірки, врахування їх у процесі вивчення мови допоможе піднесенню культури мовлення майбутнього фахівця.

Література:

1. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності / С.Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
2. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова / М.Г. Зубков. – Харків: Торсінг, 2002. – 447 с.
3. Мацько Л.І. Українська мова: формування національної свідомості // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 70.
4. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. / Переклад В.Я. Мельничайко. – К.: 1981. – 278 с.
5. Омельчук С.Я. Усі уроки української мови в 6 класі / С.Я. Омельчук, А.І. Ляшкевич, М.В. Чаловська [Упорядн. С.А. Омельчук]. – Х.: Основа, 2006. – 432 с.
6. Потебня А.А. Эстетика и политика. / А.А. Потебня. – М.: 1976. – 229 с.
7. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика. / М.І. Пентилюк. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.
8. Стельмахович М. Етнопедагогічні основи методики української мови (теоретичний аспект проблеми) // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 5–6. – С. 19–23.

9. Ткаченко О.П. Мовне самоствердження українців на тлі історичного досвіду народів світу // Дивослово. – 1994. – № 4. – С. 15–19.
10. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення / С.В. Шевчук. – К. 2000. – С. 474.

Зимонова О. В. Формирование культуры речи будущего специалиста в условиях местных диалектов

Аннотация. В статье большое внимание уделяется значению изучения и усвоения норм литературной речи. Также анализируются основные ошибки в устной и письменной речи будущего специалиста, которые возникают под влиянием местных диалектов. Автор рассматривает основные методы и приёмы, которые можно использовать при изучении украинского языка с целью формирования культуры речи будущего специалиста.

Ключевые слова: диалект, кодификация, стилистика, научное общение, культура речи, профессионал, метод, занятие, профессиональная речь, языковая компетенция.

Zimonova O. The language fostering of the Future Specialist Under Conditions of the Local Dialects

Summary. The article focuses on strengthening the skills of literary pronunciation, enriching the active vocabulary, assimilating the norms of the literary language, and eliminating the negative influence of local dialects on the oral and written language of students. The main errors in oral and written speech of future specialists arising under the influence of local dialects are also researched and analyzed. The author examines methods and techniques that should be used when studying the discipline “Ukrainian language for professional orientation”. This, in particular, is a lecture, 6th, individual work with different sources.

Key words: dialect, local dialect, language culture, speech, specialist, mistake, method, reception, morphology, spelling.

Карпенко Н. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Навчально-наукового інституту міжнародної освіти
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ НЕПОДІЛЬНИХ ДІЄСЛІВНО-ІМЕННИКОВИХ СПОЛУК

Анотація. Статтю присвячено лінгводидактичному аспекту вивчення неподільних дієслівно-іменникових сполук як компонентів лексики офіційно-ділового стилю при навчанні іноземних студентів української мови. Звернено увагу на семантико-граматичні особливості компонентів таких сполук. Продемонстровано здатність неподільних сполук мати дієслівний відповідник. Доведено, що неподільна сполука називає певну дію більш визначено на відміну від одиничного дієслова. Наведено тренувальні вправи для вироблення мовленнєвих умінь у використанні таких сполук на заняттях із мови.

Ключові слова: неподільні дієслівно-іменникові сполуки, лексика офіційно-ділового стилю, синонімічні відношення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У різних стилях сучасної української мови активно вживаються семантично і синтаксично неподільні дієслівно-іменникові сполуки типу *нести відповідальність, завдати шкоди, встановити обмеження, здійснити напад, мати бажання, взяти під захист, зробити висновок, давати пораду* в ролі присудка і другорядних членів речення, у ролі дієприслівникових зворотів. При навчанні іноземних студентів української мови вивчення таких сполук є обов'язковим, адже ці сполуки є репрезентантами офіційно-ділового, наукового та публіцистичного стилів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На матеріалі російської мови такі сполуки вивчали Ю.Д. Апресян, В.М. Дерibas, Л.К. Жулинська, П.О. Лекант, А.П. Мордвилко, М.М. Прокопович, В.В. Розанова, Л.В. Шубіна. Вони розглядали питання статусу, синтаксичних функцій цих одиниць, ролі дієслова як складника дієслівно-іменникової сполуки. Такі конструкції були в полі зору українських учених Н.О. Бойченко, М.О. Вінтонова, Д.В. Горбачука, В.О. Горпинича, А.П. Загнітка, Л.М. Корнєвої, О.І. Леути, М.М. Капась-Романюк, І.І. Слинська, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянської, Г.М. Удовиченка, І.І. Черденченка, К.Ф. Шульжука. Наукові розвідки, в яких аналізуються названі конструкції, переконують у тому, що, незважаючи на залучення до аналізу значної кількості фактичного матеріалу і висловлення теоретично вагомих тверджень, в українській лінгвістиці вони залишаються недостатньо вивченими. Це спричинює необхідність їхнього подальшого дослідження.

Мета роботи: дослідити особливості використання неподільних дієслівно-іменникових сполук у текстах офіційно-ділового стилю на заняттях з української мови як іноземної.

На заняттях з української мови на початковому і на основному етапах навчання іноземних студентів виникає потреба у формуванні в них умінь послуговуватися не тільки розмовною, але й діловою українською мовою. Саме тому вже з пер-

шого етапу її вивчення рекомендується використовувати такі завдання, як заповнення анкети, написання заяви чи резюме [1]. У зв'язку з цим із метою збагачення словникового запасу студентів-іноземців вважається доцільним під час вивчення теми «Дієслово» введення до мовного словнику студентів не тільки окремих нових дієслів, а й стійких неподільних сполук, що мають синонімічні дієслівні відповідники, на зразок: *дати пояснення – пояснити, внести зміни – змінити, піддати критиці – критикувати*. Крім того, активне функціонування таких сполук у межах офіційно-ділового стилю сучасної української мови зумовлює їх закономірне вивчення при опануванні іноземними студентами курсів «Ділова українська мова» та «Іноземна мова за фахом». Цим визначається **актуальність** цієї розвідки.

Виклад основного матеріалу. Як стверджують науковці, неподільні дієслівно-іменникові сполуки знаходяться на межі між вільними словосполученнями і фразеологічними єдностями: з одного боку вони складаються зі слів, що функціонують у вільному використанні, з іншого – їм притаманні ознаки невірних словосполучень: відтворюваність у мовленні, стійкість у структурі і своєму складі, семантична цілісність значення.

Завдання викладача на заняттях з української мови як іноземної полягає в тому, щоб продемонструвати студентам, що неподільні дієслівно-іменникові сполуки – це лексико-граматична єдність, у якій кожне окреме слово не є вільним у своєму використанні. Студенти повинні запам'ятовувати неподільні сполуки повністю, а не окремо кожне слово, що входить до складу певної сполуки. При вивченні таких сполук особливу увагу треба звертати на дієслівний компонент, правильність вибору якого викликає труднощі у студентів, а відтак порушення норм сучасної української літературної мови.

Необхідно також застерігати студентів-іноземців від помилок, що виникають у результаті порушення правил лексичної сполучуваності слів, тому що деякі дієслова мають обмежену сферу сполучуваності з іменниками. Так, дієслово *надати* утворює стійкі сполуки зі значенням дії тільки з іменниками *підтримка, відповідь, допомога, оцінка, рівновага*. Сполучуваність дієслова *надати* з названими іменниками закріплена традиційним використанням. Саме тому на заняттях з української мови з іноземними студентами при вивченні лексики треба детальніше розглянути особливості цих сполук та виконати вправи для уникнення типових помилок на лексичному рівні. Зокрема, утворити неподільні сполуки, дібравши до поданих дієслів відповідні іменники та правильно їх узгодивши (зразок: *брати зобов'язання*). З двома утвореними сполученнями (на вибір) скласти і записати речення. *Брати, вести, дати, завдати, здобувати, нести, обіймати, оголосити, підбити, порушити, чинити, укладати (агітація, відповідальність,*

зобов'язання, опір, перемога, питання, підсумки, подяка, посада, розпорядження, угода, шкода).

Потреба законодавчих актів у точності формування думки зумовлює введення в ділові тексти неподільних сполук із дієсловами й іменниками, семантика яких пов'язана з офіційно-діловою сферою вживання. Серед них, наприклад, дієслова: *затвердити, зобов'язати, вказати, організувати, внести, зробити, включити, відзначити, допустити, постановити, порушувати, надавати, піддавати, досягати, розглядати, визначати, приймати, доводити* та іменники: *наказ, здатність, обов'язок, покарання, засудження, скасування, вимога, відповідальність, виконання, розслідування, розпорядження, можливість, обмеження*. Будучи стилістично маркованими, сполуки з такими дієсловами сприймаються в текстах інших стилів елементами, що мають ознаки офіційності.

Розгляд досліджуваних неподільних сполук указує на те, що до їхнього складу входять дієслівні компоненти загального вжитку, тобто такі, що формують також і синтаксично вільні словосполучення. Однак те саме дієслово, залишаючись перехідним, у вільному і неподільному поєднанні виступає в різних значеннях. Це пов'язано з тим, що у вільному дієслівно-іменниковому словосполученні дієслова виступають у прямих (первинних) значеннях. Задоволенням їхніх валентнісних ознак стають іменні частини мови з об'єктним значенням.

Іменниковий компонент неподільної сполуки завжди представлений абстрактним іменником. Приклади свідчать про те, що в законодавчих текстах найуживанішими є власне іменники (*участь, ініціатива, злочин, доступ, посада, змога, обов'язок*), менш уживаними – віддієслівні (*зауваження, втручання, обмеження, намір, відповідь, застереження, втручання, відшкодування, наказ, вимога*) та відприкметникові (*відповідальність, здатність, властивість, можливість, належність, активність, слушність*) іменники.

Використання перелічених і подібних іменників зумовлено тяжінням нормативно-правових актів до точності й однозначності. Це спричинює те, що більшість таких іменників передають юридичні поняття (*докази, проступок, судимість, штраф, експертиза, покарання, засудження, нагляд*), суспільно-політичні поняття (*власність, право, обов'язки, фінансування*), назви законодавчих актів чи ділових паперів (*повідомлення, оголошення, закон, постанова, статут, відозва, інструкція, договір, розпорядження, угода, заява, звіт*), назви форм дипломатичного спілкування (*переговори, конференція, нарада, засідання*).

Особливістю неподільно-дієслівно-іменникових сполук є те, що вони можуть трансформуватися в синонімічне дієслово, спільнокореневе з іменником цієї сполуки, наприклад: *надати підтримку – підтримати, вести боротьбу – боротися, піддати критиці – критикувати, нести відповідальність – відповідати, завдати шкоди – зашкодити*. З огляду на це для засвоєння вивченого матеріалу студентам-іноземцям може бути рекомендована до виконання така вправа: замінити подані сполучення дієсловом у неозначеній формі (зразок: *дати оцінку – оцінити*). *Дати пораду, зробити операцію, здійснювати перевірку, надавати допомогу, брати під захист, давати дозвіл, провести обстеження, внести пропозицію, поставити підпис, давати доручення, робити застереження*.

Здатність неподільних дієслівно-іменникових сполук відповідати одиничним дієслівним формам указує на їхню

синонімічність. Однак, незважаючи на таку здатність сполук, виявляється, що смислові значення таких синонімів не завжди ідентичні. Наведемо приклад. Неподільна сполука *принести присягу* трансформується в дієслово *присягнути*, однак між ними немає значеннєвої відповідності: сполучення не має додаткових семантичних відтінків на відміну від дієслівного відповідника. Це пояснюється тим, що дієслово *присягнути* багатозначне: 1. «Давати присягу». 2. «Твердо обіцяти кому-небудь здійснити щось, підкріплюючи обіцянку якоюсь клятвою; клястися» [2: Т.8: 55], а сполука *принести присягу* означає «офіційну обіцянку дотримуватися певних зобов'язань». Отже, порівняно з дієсловом-відповідником неподільній сполуці характерна більша інформаційна точність, тому що вона недвозначно передає думку. У цьому полягає одне з суттєвих призначень неподільних дієслівно-іменникових сполук у структурі нормативно-правових текстів.

Наведемо ще приклад: *Держава в особі Кабінету Міністрів України виступає гарантом за зобов'язаннями державних замовників* (Господарський кодекс України). Неподільна сполука *виступає гарантом* має синонімічний відповідник *гарантує*, які об'єднані значенням «давати гарантію у чому-небудь» [2: Т. 2: 29], завдяки цьому їх можна вважати взаємозамінними, пор.: *Держава в особі Кабінету Міністрів України гарантує зобов'язання державних замовників*. Однак визнати їх тотожними, інакше кажучи, дублетами (паралельними назвами того самого поняття) не можна. Вони відмінні стилістичними відтінками: перший приклад позначений відтінком книжності, конкретно – офіційності, другий має ознаки стилістично нейтрального слова, уживаність якого загальностильова. Це означає, що дієслово *гарантувати* не чуже офіційно-діловому стилю, про що свідчить такий приклад: *Держава гарантує суб'єктам господарювання спеціальної (вільної) економічної зони право на вивезення прибутків та інвестицій за межі даної зони і межі України відповідно до закону* (Господарський кодекс України). У контексті ж першого прикладу використати дієслово *гарантувати* не можна, оскільки в наведеному реченні мова йде не просто про надання гарантії комусь, а про гаранта, тобто про поручителя, що відповідає за зобов'язаннями державних замовників. Ним виступає держава в особі Кабінету Міністрів України. Отже, мова йдеться не про гарантії (гарантування), а про особу (або «в особі»), як це зазначено в цитованому реченні), яка є поручителем зобов'язань державних замовників. Використання сполуки зумовлене контекстом. Таке формулювання зобов'язань і гарантії їх виконання відповідає офіційним актам, фінансовим документам, що й дає право відносити таке сполучення до мови права, тобто мови законодавчо-правових актів.

Дієслівно-іменникові сполуки відзначаються здатністю досягати конкретності у викладі інформації. Ілюструє це приклад: *Відомості про доходи, цінні папери, нерухоме та цінне рухоме майно і вклади у банках посадових осіб, зазначених у частині першій статті 9 Закону України «Про державну службу», та членів їх сімей підлягають щорічній публікації в офіційних виданнях державних органів країни* (Закон України «Про боротьбу з корупцією»). У цьому реченні використана неподільна дієслівно-іменникова сполука *підлягати публікації*, що має синонімічний відповідник *публікуватись*. Однак неподільна сполука *підлягати публікації* більш точно передає названу дію, оскільки мова йде не просто про опу-

блікування доходів посадових осіб та членів їх сімей, а про те, що це обов'язкова дія, правило, що має юридичну силу, на яку вказує дієслово *підлягають*. Саме прагнення до однозначності, несуперечності висловлення думки є причиною використання неподільної дієслівно-іменникової сполуки, в якій семантично взаємодіють дієслово й іменник: іменник несе в собі основне семантичне навантаження, а дієслово – корегує, конкретизує, спрямовує, уточнює його і граматично, і семантично. Як слушно зазначають дослідники, «така форма присудка точніше передає термінологічні значення, створює офіційний колорит висловлювання, відтворює широку, узагальнену дію, характерну для ділового мовлення. Наприклад, у приватному листуванні звичайно *відповідають* на лист, а в офіційному – *дають відповідь*; у побутовому спілкуванні – *позичають* гроші, в ділових стосунках – *дають позику* чи *позичку*; неофіційна сфера спілкування – *запитують*, офіційна – *ставлять запитання*» [3: 56]. Автор цитати звертає увагу на «офіційний колорит» наведених поєднань, з чим, безумовно, слід погодитись. Ми ж наголошуємо на тому, що використання неподільних сполук відповідає вимогам стилю – формувати думку, адекватну офіційному припису, точно, без будь-яких семантичних нюансів, адже висловлене в правовому документі має юридичну силу.

Висновки. Потреба іноземних студентів в оволодінні навичками ділового мовлення відповідно до норм сучасної української мови зумовлює необхідність вивчення лексики офіційно-ділового стилю, зокрема неподільних дієслівно-іменникових сполук. На заняттях з української мови як іноземної для закріплення набутих знань щодо використання досліджуваних сполук студентам можуть бути запропоновані такі вправи: 1) Знайти неподільні сполуки, характерні для ділової мови у поданих текстах офіційно-ділового стилю; 2) Утворити унормовані неподільні сполуки зі словами, що подаються; 3) Трансформувати дієслівно-іменникову сполуку в синонімічне дієслово.

Перспективи подальших наукових досліджень. У сучасній лінгвістиці не отримало достатнього висвітлення питання лексичної та граматичної своєрідності дієслів та іменників, що формують неподільні сполуки. Коло цих дієслів та іменників постійно розширюється, а тому цей напрям дослідження є перспективним.

Література:

1. Зозуля І., Присяжна О., Солодар Л. Основні сучасні методи викладання української мови як іноземної (досвід викладачів кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету). Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2014. Вип. 9. С. 22–27.
2. Словник української мови: в 11 т. К.: Наукова думка, 1971. Т. 2. 550 с. 1977. Т. 8. 927 с.
3. Жайворонок В.В., Бріцин В.М., Тараненко О.О. Українська мова в професійній діяльності: навч. посібник. К.: Вища школа, 2006. 431 с.

Карпенко Н. А. Лингводидактический аспект изучения неделимых глагольно-именных сочетаний

Аннотация. Статья посвящена лингводидактическому аспекту изучения неделимых глагольно-именных сочетаний как компонентов лексики официально-делового стиля при обучении иностранных студентов украинскому языку. В работе уделяется внимание семантико-грамматическим особенностям компонентов таких сочетаний. Продемонстрирована способность неделимых сочетаний иметь глагол-эквивалент. Доказано, что неделимое сочетание называет соответствующее действие более определенно, чего не позволяет сделать единичный глагол. Приведены тренировочные упражнения для выработки речевых навыков в использовании таких сочетаний на занятиях по языку.

Ключевые слова: неделимые глагольно-именные сочетания, лексика официально-делового стиля, синонимические отношения.

Karpenko N. Linguistic-didactic aspect of study of undividable verb-noun combinations

Summary. The article is devoted to the linguistic-didactic aspect of the study of undividable verb-noun combinations as components of the official vocabulary when teaching foreign students the Ukrainian language. The specificity of undividable verb-noun is the property of verbal and some adjectival nouns to be transformed into a verb a one-root with a noun of the appropriate combination, which ensures the formation of a synonymous series whose components, being semantically close, can be interchanged. There are some training exercises for developing speech skills in using such combinations in language classes.

Key words: undividable verb-noun combinations, vocabulary of the official style, synonymic connections.

Кизилова В. В.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри філологічних дисциплін
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ НОВІТНЬОЇ АВТОРСЬКОЇ КАЗКИ (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ-КАЗКИ ІВАНА АНДРУСЯКА «ТРЕТІЙ СНІГ»)

Анотація. Статтю присвячено аналізу лексико-фразеологічного складу авторського казкового тексту як репрезентанта мовної картини певного історичного періоду. Проаналізовано характеристичні ознаки мовлення персонажів, авторського ставлення до них і відтворення епохи. Досліджено місце мовної гри в системі авторського тексту. Простежено специфіку подання пізнавальної інформації. Наголошено на майстерності письменника уникати нав'язливих дидактичних штампів, натомість підключати образні засоби, що передають різні відтінки відчуттів та емоцій.

Ключові слова: казка, повість-казка, художній твір, мова, лексика, фразеологія, індивідуальний стиль.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Мова – важливий складник суспільного розвитку, засіб зв'язку між поколіннями. Та чи інша доба активізує зміну її ресурсів – оновлення лексичного і фразеологічного складу, моделей словотворення й слововжитку, модифікацію стилістичних, грама-тичних норм тощо.

Найбільш рухливим компонентом мовної системи є лексика. Нові лексеми виникають у силу історичного розвитку суспільства (науково-технічних зрушень, ідеологічних, соціальних змін тощо) й архаїзуються ті, що поступово втрачають свою актуальність й узгодженість епосі, її пріоритетів. Поза сумнівом, саме лексико-фразеологічні ресурси відіграють важливу роль у накресленні мовною особистістю картини світу. Коли ж ідеться про мову автора художнього тексту, то неодмінним постає і факт її впливу на суспільну літературну норму, об'єктивні чинники для наслідування через трансляцію на широке рецептивне коло. За твердженням Яна Мукаржовського «поетична мова – це особлива форма, що має іншу функцію, ніж літературна мова <...> Це, звичайно, не заперечує ні можливості використання поетичної творчості як матеріалу до наукового опису норми літературної мови, ні того, що літературна норма не розвивається без впливу поетичної творчості» [1, с. 335]. На думку дослідника, саме лексичний шар літературної мови оновлюється завдяки засобам поетичної мови й у зв'язку з потребами комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з вищевказаної теми. Лексико-фразеологічні ресурси художньої творчості того чи іншого письменника, певної доби ставали колом наукових зацікавлень С. Бирик, І. Білодіда, В. Виноградова, Г. Винокура, В. Григор'єва, С. Єрмоленко, Б. Ларіна, А. Мойсієнка, Л. Пустовіт, Н. Сологуб, Л. Ставицької, Ю. Шереха О. Чумак та інших.

Мовна специфіка фольклорних казок простудійована О. Брициною, В. Ващуком, В. Гнатюком, Н. Дніпровською, С. Лавриненко, К. Луганською, Є. Сабовою. Дослідниками звернена

увага на діалектні явища, стилістичну роль тропів, синтаксичну організацію казкових текстів тощо. Мовні особливості літературної казки XIX століття осмислено у працях Б. Деркача, Я. Закревської, В. Іваненко, С. Єфремова, Б. Гур'єва, Д. Чижевського, А. Поповського та інших. Науковці у своїх працях робили акцент на особливостях авторського індивідуального мовного стилю, ролі діалектизмів, функціональних можливостях тропів та фразеологічних одиниць.

Динаміка авторської казки неодмінно пов'язана з культурними зрушеннями в суспільстві, поширенням філософських, культурологічних, мистецьких тенденцій доби [2, с. 77]. Адресована молодшому читачеві, вона впливає на процес його соціалізації, чинить мовленнєвий вплив, що передбачає певний відбір і розподіл мовних засобів, необхідних з погляду автора для реалізації того чи іншого завдання. Ян Мукаржовський слушно твердить, що за допомогою своєї актуалізації мова художнього твору збільшує і робить витонченішим уміння поводитися з мовою взагалі, вона дає змогу мові значно гнучкіше пристосовуватися до нових завдань і багатше диференціювати засоби вираження [1, с. 338].

Мета статті – простежити закономірності мовних процесів у новітньому авторському казковому тексті на прикладі лексико-фразеологічних ресурсів повісті-казки І. Андрусак «Третій сніг», що до сьогодні не ставали колом наукових зацікавлень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Повість-казка побачила світ у 2014 році, друге видання здійснене 2018 року. Книга входить у довгий список Дитячої Книжки року ВВС. 2019 року Іван Андрусак за твори «Зайчикова книжечка» і «Третій сніг» удостоєний Премії імені Лесі Українки. Адресована дітям молодшого шкільного віку, повість-казка розповідає про життя лісових мешканців, їхні пригоди напередодні зими.

Важливим компонентом мовотворчості у повісті-казці І. Андрусак стало використання шкільної лексики – *школа, підручник, канікули, домашні завдання, фізкультура, математика, учительська солідарність, читати* тощо. Вона є характерною ознакою мовлення персонажів – лісових мешканців, котрі ходять до школи, навчаються читати, рахувати та їх авторських характеристик, обіграних відповідно до емоційно-експресивних завдань тексту.

Особливою авторською симпатією користується головний герой твору – їжак Петро. Маленький, колючий і зовсім не прудкий (так характеризує його автор), він мріяв бути справедливим і мудрим, любив свою країну, любив яблука і груші, а найбільше любив школу [3, с. 12 – 13]. Застосовуючи з метою його характеристики загальноживані прикметники й дієсло-

ва, І. Андрусак акцентує на таких його поведінкових рисах, що резонують у свідомості реципієнта; персонаж за допомогою влучних авторських характеристик стає пізнаваним і «своїм» у колі дітей молодшого шкільного віку, що забезпечує спільний комунікативний простір, створює яскравий стилістичний ефект.

Надзвичайно популярним їжак Петро став, коли вовк узяв його на навчання до своєї школи. Динаміка образу передає автором за допомогою важливих у сенсі смислотворення експресивних, оціночних лексем: «Отаке *миришаве, хирляве, колюче* – і собі туди ж... «*Вискочка! Нахаба!* Кого він із себе корчить? Хижака?! Ну, нічого – там йому швидко голки пообламують. Просто посеред уроку зжеруть та й по всьому» – шептались одні. «Який *безстрашний!* Який *розумний!* *Молодець!* Далеко піде, якщо не зжеруть на перерві» (підкресл. – В.К.), – захоплювалися інші» [3, с. 83–84].

Показовою авторською деталлю в зображенні, що вказує на час написання твору, стало використання лексичних і фразеологічних клішованих виразів *зимава оренда, доленосна подія, авторитет провидиці, детективна історія, чужа власність, останні новини, стиль життя, справжній експеримент, справжня сенсація, обґрунтовані підозри, зробив відкриття*, що виявляють природність новочасної мовленнєвої ситуації, є її ідентифікаторами.

З метою відтворення епохи й репрезентації авторського ставлення до персонажа, І. Андрусак застосовує росіянізовані сленгові й жаргонні одиниці мови: *дура, псіх, ідіотка, шкана облезла, одклеїться, сожрать, рявкнуть* тощо. Означені мовні явища у тексті, призначеному юному читачеві, експлуатуються, зважаючи на їхнє поширення в сучасній мовній практиці, потребою схарактеризувати персонажів з огляду на їхню «соціально» приналежність (обіграні І. Андрусак для зображення персонажіфікованих образів ведмедів – хижих господарів лісу, що визнають мову сили, вселяють страх в усіх мешканців).

Особливе місце в лексичній системі художнього твору належить власним назвам, що зумовлено їхнім особливим статусом та відмінністю від пропріальних одиниць, котрі вживаються в узуальній практиці. Структурно-семантична й асоціативно-конотативна специфіка поетоніму свідчить про його здатність виконувати в творі не лише номінативну, але й стилістичну, характеризувальну та інші функції [4, с. 3].

Оніми, застосовані І. Андрусак у повісті-казці «Третій сніг», можна поділити на дві групи. До першої відносимо імена героїв твору. На відміну від значної кількості антропоморфних і зооморфних казкових героїв авторського тексту (мишка Шкрєботушка, жабка Скрекотушка, ведмідь Бурмило, вовк Толябун, Бурмосик, Буцик, Лісовичок Боровичок), у І. Андрусак вони наділені людськими іменами: їжаки Петро й Василь, дрозд Марко, заєць Микола, дятел Демид, ведмідь Дмитро, ведмедця Ірина, їхні діти Ігнат, Філіп та Альона, білочка Катя, вовк Мелетій. Автор актуалізує асоціативний зв'язок персонажа казкового твору (у нашому випадку тварину) з людиною, її діями і вчинками. Так, їжаки – хазайновиті, обережні, відповідальні, чемні, заєць – мудрий, мрійливий і спостережливий, дрозд – допитливий і непосидючий тощо.

Виконуючи здебільшого номінативну функцію, імена героїв твору усе ж ілюструють авторське ставлення до них і його творчий задум загалом. Це яскраво проілюстровано на прикладі ведмежої родини. Наділені хижими рисами характеру, ведмеді іменуються на російський лад: господін Дмитрій, Іри-

на, його дружина, діти-ведмежата Ігнат, Філіп, Альона. Вони вселяють страх в інших лісових мешканців, демонструють свою зверхність, змушують остерегатися. «Я тобі не пан! Пани в селі, а в нас господа! Господін Дмитрій – так мене слід називати! Пойняв, сіра шкура, чи не?!», – мовить ведмідь до вовка, підкреслюючи своє «елітне» становище на лісових теренах [3, с. 98]. Динаміку образів ведмедів розкриває зміна їхніх імен як форма мовної гри, що розуміється як цілеспрямована маніпуляція різноманітними мовними засобами для створення таких «зсувів» у семантиці та структурі поетонімів, які «руйнують» ономастичні стереотипи і приводять до неочікуваних для читача, але запланованих автором змін в образній сфері як онімної одиниці, так і найближчого контексту [4, с. 4]. Спіймані під час облави, вони зі сльозами на очах благають решту лісових мешканців звертатися до них по-українськи (Гнате, Пилипе) й урятувати поранену Оленку.

Другу групу онімів складають умовні назви країни, де проживають лісові мешканці, створені фантазією головного героя, їжака Петра. Щодня в його голові виникали найнесподіваніші онімні конструкції, утворені від загальних назв суфіксальним способом: Дібровія, Березина, Грабія, Калинци, Кленовія, Ліщинник, Липія, Терновія, Ялинія. Їжак Петро дуже любив свою рідну землю й не міг віддати перевагу жодній назві, адже її мусять сприйняти як рідну всі мешканці лісу. Відтак не випадковим, на думку їжака, може стати той факт, що одна й та сама країна різними лісовими мешканцями буде називатися по-різному.

Осібне місце з-поміж мовних засобів авторської казки належить фразеологізмам. Вони справедливо вважаються повноважним емоційним представником кожної мови. Місткі за змістом, експресивні за стилістичним забарвленням, «картинні» за способом відтворення дійсності фразеологізми наочно вимальовують літературні портрети, чутливо ведуть мовні партії дійових осіб, увиразнюють авторське слово [5, с. 233].

Використані у повісті-казці «Перший сніг» фразеологічні одиниці згруповані навколо найуживаніших у лексичному фонді слів різної частиномовної приналежності. Найчисельнішу групу складають дієслівні ФО, що фіксують дії та вчинки, фізичний або душевний стан персонажа: *не нарікав на долю, гарантувати безпеку, береженого бог береже, привернути увагу, збити з пантелику, совість гризе, дати ради, пудрити мозок* та інші. ФО прислівникового (*від гріха подалі*) й іменникового (*світ за очі*) походження менш чисельні, вони увиразнюють інтонаційний малюнок авторської мови й мови персонажів, характеризуються різною мірою експресивності.

Функціональне призначення ФО – імітація спонтанного розмовного мовлення казкових персонажів («Але знаєш, дитинко: *береженого Бог береже*. Краще ходімо звідси *від гріха подалі*» [3, с. 17], «Я там ні вдень ні вночі *спокою не матиму*» [3, с. 24]. «Ні, пане вчителю. Але на уроках мови, літератури, історії, географії, природознавства я *не пастиму задніх*» [3, с. 74]); характеристика героїв твору та його предметних реалій («Проте *на свою долю* їжак Петро *не нарікав*. Він любив свою країну...» [3, с. 12], «учитель заєць Микола *не міг гарантувати безпеки*» [3, с. 13], «Дрозд Марко розчаровано зітхав, але недовго – ідей у нього вистачало на всіх, і крах однієї з них не міг *збити з пантелику* відважного натураліста» [3, с. 25]).

Жаргонні функціонально-стильові різновиди ФО, застосовані І. Андрусак у мовленні персонажів, надають йому специфічного звучання, підкреслюють моральні якості: «Ти мені

мозги не пудри, старий хрич!» [3, с. 98], «Я тут хазяїн, і все буде танцювати під мою дудку. Все – і звері, і люди! Пойняв мене, обізяна облізла?!» [3, с. 100]. Вкупі із російськомовними жаргонізмами й вульгаризмами, вони посилюють авторське ставлення до героїв повісті-казки, виконують експресивно-оцінну функцію. Фразеологізми релігійного спрямування – *береже-ного Бог береже, від гріха подалі* – репрезентують ставлення мовця до об'єкта волевиявлення.

І. Андрусак використовує не лише традиційні фразеологічні одиниці, що здавна закріпились в українській мові, а й так звані книжні фрази, що з'являються в мовленні внаслідок розвитку різних наукових галузей, культури, техніки тощо: *стиль життя, останні новини, чужа власність, доленосна подія* та інші. Такі сталі вирази активно вживаються в різних стилях мовлення (публіцистичному, офіційно-діловому, розмовному). Проте якщо в публіцистичному й офіційно-діловому вони виконують номінативну функцію, то в площині аналізованого художнього тексту вони стають результатом авторської мовної гри й уживаються з метою створення гумористичного ефекту, оскільки йдеться про «серйозне доросле життя» казкових лісових мешканців. Естетична вага фразем такого типу зумовлена вдалим письменницьким відбором і майстерністю їхнього обігравання (прихованої оцінки, настанови) у площині художнього тексту.

Мовна гра у тексті повісті-казки зумовлена і двоплановістю сприйняття мовної одиниці як одиниці нормативного мовлення. А. Білозуб одним із різновидів асоціювання, що зумовлюють нестандартні інтерпретації мовного знака, вважає такий різновид семантичного зсуву, що полягає в реалізації двох значень полісемічного слова в одному контексті [6]. У нашому випадку йдеться не стільки про два різні лексичні значення одного слова, скільки про відмінність його сприйняття персонажем казкового твору. Грайливо-іронічним видається інтерпретація І. Андрусак іменника *миша*, як його розуміє головний герой казки їжак Петро: «Узагалі *миша* – страва смачна, принаймні для їжака; але *миша*, з якою ти в одному класі *гряз граніт науки*, – це вже не страва, а особистість. Тому якщо випадково загризеш, то до кінця життя тебе самого *совість гризтиме*; а свою совість їжак Петро волів не драгувати» [3, с. 33]. Складності схеми мовної гри додає супровідний засіб: використання фразеологічних одиниць із однаковим ключовим дієсловом *гризти*, що відмінні за семантикою і стилістикою вживання.

Незважаючи на жанрову специфіку казки (вона передусім мовить про вигадані події та явища), у ній міститься багато пізнавальної інформації з життя флори й фауни. Цікаво описано спостереження над поведінкою зайців влітку та восени (с. 13–14), підготовкою дроздів до перельоту в теплі краї на зиму (с. 20–21), пересування їжака (с. 47) та інше. І. Андрусак при цьому подеколи використовує лексеми, значення яких може бути незрозумілим адресату (дитині молодшого шкільного віку). З метою уникнення інформаційного переобтяження тексту та його стилістичного дисонансу тлумачення слів *гуманітарій, бестіарій, жайворонок чубатий, дрозд – чикотень, гайно* та інші подається зносками внизу сторінки. Їхнє текстуальне поле витримане в науково-популярному стилі, доповнює основний зміст повісті-казки і є однією з її композиційних особливостей. Наприклад: «Дрозд Марко – чикотень (латиною – *Turdus pilaris*). Дрозди цього виду справді не відлітають у вирій; вони лише мігрують на південь, де тепліше, а деякі залишаються на зиму в місцях гніздування. Інші ж види

дроздів, скажімо дрозд співочий (*Turdus philomelos*) та дрозд чорний (*Turdus merula*) відлітають узимку на південь Європи, у Малу Азію та Північну Африку» [3, с. 21].

Відтворенню інтонаційного малюнку повісті-казки підпорядковані й інші варіанти тлумачення незрозумілих слів, зокрема такі, що імітують ілюзію живої, спонтанної мови персонажів й дистанційовані від наукових пояснень: «– Оптиміст, – пояснив учитель, – це той, хто вважає, що завтра буде краще. Песиміст вважає, що завтра буде гірше. А я реаліст – я знаю, що післязавтра буде післязавтра» [3, с. 32]. Крім того, вони яскраво репрезентують авторське оцінне ставлення до зображуваного, його художнє чуття: «– Начальники – це такі люди, які сильніші від інших і через це вирішили, що їм усе можна» [3, с. 90].

Пізнавальну функцію виконують авторські замальовки щодо багатства української та інших мов світу. Залучені вони до тексту максимально лаконічно, так, що читач не втрачає зв'язку з основною сюжетною лінією, утім, споживаючи нову для нього інформацію, збагачує свій словниковий запас, сповнюється любов'ю до краси й неповторності рідної мови: «... кожна мова – це можливість відкрити для себе цю річ заново, мовби з іншого боку <...> він (цибатий птах Грицько – *В.К.*) казав, що його називають і лелекою, і бузьком, і чорногузом, і буслем – й усе це буде по-нашому <...> По нашому він (їжак – *В.К.*) – їжак, їжачок; польською – *сжик*; російською – *йожик*; білоруською – *вожик*... Ніби ж напрочуд близькі слова, а кожне смакує інакше!» [3, с. 51–52].

Любов до рідного краю, рідної мови – важливі питання, над якими полемізує І. Андрусак у повісті-казці «Третій сніг». При цьому він вдало оминає нав'язливі дидактичні штампи, натомість підключає образні засоби, що передають різні відтінки відчуттів та емоцій. Відтак, розмовно-просторічну лексику, уживану в тексті з метою відтворення мови персонажів, заступають напрочуд мальовничі метафоричні замальовки авторського слова: «Словами можна смакувати хоч усе життя, щоразу добираючи собі все запашиші, все соковитіші. Навіть можна вишикувати собі найхімерніші слова з далеких екзотичних мов і обертати їх у губах, насолоджуючись прямими чи гострими, чи терпкими ароматами. Але наймилішими завжди будуть слова рідної мови, повні духмяного й поживного животворного соку...» [3, с. 29].

Автор, реалізуючи комунікативні завдання твору, стає посередником у процесі соціалізації дитини, котра спроможна інтерпретувати твір відповідно до свого життєвого досвіду на емоційному, інтелектуальному, естетичному рівнях. Важливе місце в цьому процесі відіграють і кольороназви, які виступають активним компонентом творення оригінальних, самобутніх художніх образів, виявляючи при цьому особливості ідіолекту автора.

Розвиваючи тему багатства мов світу й любові до рідної мови, І. Андрусак вдається до використання мотиву сну. Уві сні їжаківі Петру наснився світ, у якому знищено всі мови, крім єдиної. Підводячи читача до думки про одноманітність, спустошеність такого соціуму, письменник зображає його єдиним кольором – сірим, протиставляючи яскравій палітрі кольорів. «Сірі крони дерев, сіра земля, сіра трава, сіре листя, сіре небо, сіре сонце... Сіра білочка Єкатеріна по сірих гілках несе сірий горішок у сіре душло. Сірий лелека Гріша сіро ширяє в сірому небі <...> Можна пристосуватися – звірі бо звикли пристосовуватися, ховаючись від небезпек. Але який же цей світ бід-

ний, який незатишний порівняно з нашим – різноманітним, справжнім...» [3, с. 53–54]. Сірий колір казкового сну засобами мовних знаків, образного мислення витворює певну естетичну реальність; він створює особливий підтекст, пов'язаний із показом взаємозв'язку між фізіологічними відчуттями кольору й художнім словом, в яке закладена авторська інтенція.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямку. Лексико-фразеологічні ресурси – найбільш яскраві репрезентанти мовної картини певного історичного періоду. Експлуатовані у творі художньої літератури, вони певним чином згруповані, так що демонструють певну системну єдність, яка підпорядкована реалізації творчого задуму й виразне індивідуальну мовотворчість, особисті письменницькі уподобання й орієнтири. Лексико-фразеологічний склад авторського тексту для дитячої аудиторії, зокрема і казки, має задовольняти запити реципієнта щодо доступності, зрозумілості й водночас непримітності, емоційності, наявності естетичного потенціалу, аби забезпечити спільний комунікативний простір, справити яскравий стилістичний ефект.

У дослідженні зазначене вище продемонстровано на прикладі аналізу повісті-казки І. Андрусяка «Третій сніг». Зокрема, проаналізовано характеристичні ознаки мовлення персонажів, лексеми на позначення динаміки їхніх дій і вчинків, творення оригінальних, самобутніх художніх образів, репрезентації авторського ставлення до персонажа й відтворення епохи. Досліджено місце в мовній системі аналізованої повісті-казки гри як свідомої маніпуляції мовними ресурсами з метою створення «зсувів», які «руйнують» лексичні стереотипи і сприяють змінам в образній сфері (онімна гра, гра функціонально-стильовими різновидами фразеологічних одиниць, двоплановістю сприйняття мовної одиниці як одиниці нормативного мовлення). Простежено специфіку подання пізнавальної інформації, з'ясовано функцію авторських роздумів щодо багатства української та інших мов світу. Наголошено на майстерності письменника уникати нав'язливих дидактичних штампів, натомість підключати образні засоби, що передають різні відтінки відчуттів та емоцій.

Перспективи подальших наукових студій вбачаються в дослідженні впливу екстралінгвальних чинників на мовотворчість І. Андрусяка як автора творів для дітей та юнацтва, комплексно-му осмисленню особливостей його індивідуального стилю.

Література:

1. Мукаржовський Я. Мова літературна і мова поетична. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / ред. М. Зубрицька. Львів, 1996. С. 324–342.

2. Кизилова В.В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини XX століття : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 400 с.
3. Андрусяк І. Третій сніг : повість-казка. К. : Фонтан казок, 2018. 120 с.
4. Мудрова Н.В. Мовна гра як засіб поезії власних назв. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15. Донецьк, 2008. 19 с.
5. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму. К. : Радянська школа, 1988. 279 с.
6. Білозуб А. Лексико-семантичні прийоми мовної гри в українському постмодерному тексті. Дослідження з лексикології і граматики української мови. Вип. 12. URL : <https://ukrmova.com.ua/zmist-zhurnalu/vipusk-12/leksiko-semanticzni-prijomi-movnoi-gri-v-ukraïnskomu-postmodernomu-teksti/> (дата звернення: 12.03.2019).

Кизилова В. В. Лексико-фразеологіческие ресурсы авторской сказки новейшего периода (на примере повести-сказки И. Андрусяка «Третий снег»)

Аннотация. Статья посвящена анализу лексико-фразеологических ресурсов авторского сказочного текста как репрезентантов языковой картины определённого исторического периода. Проанализированы характеристические признаки речи персонажей, авторского отношения к ним и отображения эпохи. Исследовано место языковой игры в системе авторского текста. Обозначена специфика подачи познавательной информации. Сделан акцент на мастерстве писателя уклоняться от навязчивых дидактических штампов, подключать образные средства, передающие разные оттенки чувств и эмоций.

Ключевые слова: сказка, повесть-сказка, художественное произведение, язык, речь, лексика, фразеология, индивидуальный стиль.

Kyzylova V. Lexical grammatical resources of modern author's tale (based on narrative-tale "The third snow" by Ivan Andrusiak)

Summary. The article is devoted to the analysis of lexical grammatical resources of the author's fairy tale's text as representatives of language picture of the certain historical period. Distinctive features of characters' speech are analyzed as well as author's attitude to them and century reflexion. The role of language game is researched in the system of author's text. The specificity of giving educational information is also traced. It is stressed on writer's skills to avoid obtrusive didactic clichés and use figurative means that convey different tinges of emotions and feelings.

Key words: fairy tale, narrative tale, works of art, language, speech, vocabulary, phraseology, individual style.

Ковальчук М. С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Алексєєв В. С.,
старший викладач кафедри іноземних мов для гуманітарних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ ТА ПАРЕМІЯХ

Анотація. Розглянуто поняття гендерного стереотипу та особливості його репрезентації у фразеологізмах та пареміях. Здійснено розмежування мовних засобів вираження фемінних та маскулітних образів, з'ясовано механізми фіксування мовних характеристик на семантичному рівні.

Ключові слова: гендер, стереотип, паремія, фразеологізм, семантика, художньо-поетична структура, ментальність.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці та паремії є тими зразками колективної етносвідомості, що змогли зберегти уявлення наших далеких предків. Тому гендерні стереотипи, відображені в них, зберігають особливості національної культури, відображають міжстатеві стосунки та ставлення представників соціуму один до одного.

Гендерні дослідження в межах лінгвістики беруть свій початок у 70-х роках ХХ ст. Питання співвідношення мови та гендеру привернули увагу таких дослідників, як В. Калько, Н. Конопльова, М. Юдіна, О. Фоменко, О. Кісь, Л. Ставицька, А. Колісниченко, Л. Лішук та інші.

Науковці прагнуть з'ясувати, чи існують розбіжності у мові чоловіків та жінок. Так, авторка статті «Гендер і мова» О. Фоменко стверджує, що чоловік і жінка представлені у мові неоднаково: чоловік зображений головним і важливим, а жінка – другорядною та менш вагомою [1].

Лексичний рівень є одним з найбагатших виразників гендерних стереотипів. Саме словесні знаки найточніше називають, оцінюють та розпізнають предмети та явища. Погодимося з твердженням З. Манзуліної, на яку посилаються автори колективної монографії «Гендерная лінгвістика». Аналізуючи особливості вираження гендерних стереотипів у мові, дослідниця зазначила, що одними з найяскравіших їх репрезентантів є лексеми, точніше – іменники: «...адже саме в іменниках, у їх лексичних значеннях і граматичних категоріях «акумулюється» структура менталітету, система поглядів носіїв тієї чи тієї мови» [2, с. 44]. Зазначимо, що символічне значення слова виникає на основі важливої соціальної ролі предмета чи явища, що позначені цим словом у межах національної культури. Л. Дяченко стверджує, що «народ для своїх образів бере те, що має перед очима, і те, що вражає якою-небудь своєю властивістю» [3, с. 67–68].

Актуальність нашої статті полягає у спробі проаналізувати фразеологічні одиниці та паремії української мови з точки зору репрезентації гендерних стереотипів, що сформувалися на національному ґрунті.

Метою статті є визначення способів репрезентації гендерних стереотипів в українських фразеологізмах та пареміях, засобів їхнього розкриття та дослідження їхньої семантики.

Мета передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити особливості національної ментальності українців, що зумовлюють модель гендерних стереотипів; проаналізувати фразеологізми та паремії з погляду репрезентації мовними засобами особливостей гендерних стереотипів.

Виклад основного матеріалу. Опозиція «чоловічий-жіночий» є фундаментальною для людської культури. Гендерний чинник, який враховує природну стать людини та її соціальну репрезентацію, є однією з найважливіших характеристик особистості і протягом усього її життя не лише мотивує вчинки, визначає стратегію і тактику поведінки, але й ідентифікує її як члена певного соціально-мовного співтовариства. У мові знаходять своє відображення життєдіяльність етнічного колективу, його морально-етичні та естетичні принципи, звичаї, традиції, вірування тощо. Усе це називаємо терміном «етнокультура» або «національна культура», які в кожного народу мають свої специфічні особливості. Найяскравіше ця інформація фіксується в лексиці та фразеології.

У фразеологізмах, як відомо, виражено культурну своєрідність народу, тому вони становлять надзвичайно цінне джерело знань про особливості концептуалізації гендеру у свідомості носіїв. Кожна мова відзначається своєю оригінальною фразеологією, що пов'язано з унікальністю побуту, звичаїв, культури і ментальності народу загалом.

Передусім звернемо увагу на зовнішні ознаки українських фразеологізмів та паремій, що репрезентують гендерні стереотипи.

Насамперед до таких рис віднесемо використання чоловічих чи жіночих імен. Усі власні імена, що репрезентують гендер у фразеологічних одиницях та пареміях, можна поділити на такі групи:

1. Імена, запозичені з міфології: як з рога *Амальтеї* [4, с. 14];

2. Імена, взяті зі Старого заповіту: *скидати з себе ветхого Адама* [4, с. 76];

3. Власне українські імена: *баба Палажка і баба Параска* [4, с. 16], *На бідного Хому і дерево пада* [5, с. 15], *Не смійся з Макара, що він син злидаря* [5, с. 15], *Дурного Кирила і Химка побила* [5, с. 387] тощо.

Найчастіше у фразеологізмах зустрічаємо пряму вказівку на стать персонажа. Найчастотнішими є лексеми *баба, батько, дівка, козак, рідше – вдова, вдівець, брат*. Наприклад: *Базарна*

баба [4, с. 16], *Згадала баба дівера* [4, с. 16], *Батька лисого* [4, с. 18], *Солом'яний вдівець* [4, с. 72], *Вільний козак* [4, с. 383], *Носиться як баба зі ступою* [4, с. 557]. У пареміях найчастіше вказівкою на стать є лексеми *мужик, чоловік, козак, дівка, жінка, хазяйка, баба, кум, кума*. Наприклад: *Мужик забаватів як загорбатів* [5, с. 22], *Хазяйка в дому – покрива всьому* [2, с. 261], *У поганій баби і на печі ухаби* [5, с. 439], *Жінки, як сороки* [5, с. 475], *Кума з кумою тири-тири – свині моркву порили* [5, с. 483], *Казала дівка: «Семене, не притуляйся до мене». А сама тільки того й хоче* [5, с. 486], *Козак журби не має* [5, с. 208].

Ще однією значеннєвою особливістю фразеологізмів та паремій, що виражають гендерні стереотипи, є те, що у деяких випадках лексеми *чоловік, батько і чорт* (або *дідько*) є еквівалентними: *Батька лисого* [4, с. 18], *Дідька лисого* [4, с. 18], *Чий батько старший* [4, с. 19], *Чий чорт старший* [4, с. 19].

Як фразеологізми, так і паремії виробили певні риси жанру, особливості композиції та художньо-поетичної структури, основною рисою якої є лаконізм. У системі стійких структур, що виражають гендерні стереотипи, спостерігаємо різні композиційні прийоми:

1. Зіставлення – одне явище чи поняття зіставляється з іншим на основі подібності чи спорідненості: *Гарна дівка, як маківка* [5, с. 487];

2. Контраст – протиставлення явищ, якостей чи дій: *Мужик забаватів як загорбатів* [5, с. 22], *Дівчина, що з старостів сміється, часто на кутні плаче* [5, с. 639];

3. Антитеза – суперечність між явищами дійсності, заперечення однієї думки іншою: *Жінка хіба те утає, чого не знає* [5, с. 522].

Багатьом пареміям властива симетрична структура за принципом прямого (*Який мельник, такий млин, який батько, такий син* [5, с. 441]), контрастного (*Драний кожух – не одежа, чужий муж – не надежа* [5, с. 494]) або психологічного паралелізму (*Зів'яли квіти – перестав любити* [5, с. 619]).

В українському фольклорі паремії з гендерним стереотипом іноді побудовані на подвійному запереченні (*З нашого Захарка ні богів свічка, ні чортів кочерга* [5, с. 440]), стрижнем композиції яких є причинно-наслідковий зв'язок: *Де хата не метена, там дівка не плетена* [5, с. 618], *Дівчина, що з старостів сміється, часто на кутні плаче* [5, с. 639].

Художньо-образний лад фразеологізмів та паремій дуже складний, бо в гранично лаконічній формі висловлюється узагальнене, змістовно містке твердження, у якому за невеликою формою криється глибинна структура з прихованими елементами сенсу (підтекст, багатозначність, іронічне забарвлення тощо), розрахованими на кмітливість, здогадливості реципієнта. Тому в них використано всі можливі шляхи образотворення, художні тропи, фігури та їх комбінації. Гендерна метафора відображає зафіксовані в мові гендерні стереотипи, народну мудрість та досвід багатьох поколінь. Отже, можна стверджувати, що вона є релевантною одиницею для визначення інтерпретаційного поля окремого концепту. В основі метафоризації лежить внутрішній зв'язок між предметами, явищами природи та життям людини, її діяльністю, суспільними відносинами [6]. Найпоширенішими є перенесення якостей і дій тварин та рослин на життя людей, – і в цьому відображено пантеїстичний світогляд наших предків: *Баба хуже скаженого їжака: хоч не вкусе, та наляка* [5, с. 341], *Дівка, як тополя* [5, с. 567], *Дівчи-*

на, як у лузі калина [5, с. 567], *Сокіл, не парубок* [5, с. 612], *Молодик, як бик* [5, с. 612].

Не менш поширеними є порівняння ознаки: *Гарна дівка, як маківка* [5, с. 567] або дії: *Старого парубка женити – як старе м'ясо варити* [5, с. 612].

У пареміях порівнюється майже все: речі та дії, що мають спільні чи схожі ознаки, і ті, що нічого спільного не мають (таким прийомом досягається ефект нелогічності вчинків чи невідповідності ознаки): *Свекруха любить невістку, як собаки діда* [5, с. 441].

Широко використано метонімію. Саме вона є домінуючим тропом для паремій, бо пояснює їхню лаконічність: *Козак не боїться ні тучі, ні грому* [2, с. 208], *Чоловік старіє, а чортяка під бік* [5, с. 493].

Нерідко у пареміях, у яких присутня вказівка на гендерний стереотип, можна виявити гіперболи, що через образ статі концентрують увагу на певних її особливостях або ж допомагають у створенні комічного ефекту: *Видно, що Гапка млинці пекла, бо й ворота в тісті* [5, с. 439], *Леська та Хвеська хоч якого дзвона перегудуть* [5, с. 476], *Він за бабою і на роги до чорта поїде* [5, с. 49].

Основними причинами гендерної стереотипності стійких зворотів є різні функції, які виконують жінки та чоловіки в суспільстві, різні типи характеру, якими вони наділені. Наприклад, жінок прийнято вважати емоційними, нестриманими, чоловіків – виваженими, морально стійкими.

У сфері гендеру маркерами, які вказують на стосунки між представниками протилежної статі, можуть бути назви спорідненості, антропонімі лексеми. Однак іноді пряма номінація відносин у фразеологічній одиниці відсутня. Такі фразеологізми співвідносяться з представником певної статі лише у свідомості реципієнта. Наприклад, у паремії *Хто любить піч, тому ворог Січ* [5, с. 210] напряму не вказано, що йдеться про чоловіка. Але носії національного коду знають, що на Січ ходили лише мужні чоловіки, а отже йдеться про козаків. Звідси впливає, що козак має бути сміливим та хоробрим.

Якщо говорити про чоловічий образ, що постає зі стійких зворотів, то зауважимо, що він репрезентований яскравим різностороннім описом.

З одного боку, чоловік є мудрим, виваженим та шанованим членом суспільства, що є носієм знань та звичаїв. Наприклад, у фразеологізмі *Чий батько старший* бачимо, що чоловік – це голова родини, той, чие слово має вирішальне значення. Ці семантичні аспекти передано через використання у фразеологізмі лексеми *батько*, яка власне і є їхнім носієм.

Схожу роль виконує ця лексема й у фразеологізмі *Лізти поперед батька в пекло*. У цьому виразі лексема *батько* вказує на чоловіка в літах, носія мудрості та виваженості. Це напряму апелює до одного з тлумачень цієї лексеми: *«Ввічливе звертання до чоловіка похилого віку»*, отже цілком мотивоване у цьому контексті.

Чоловічий образ у стійких зворотах часто використовується з метою виразити неповагу або зневагу шляхом вживання лексем зі зниженим значенням. Прикладом є фразеологізм *На [якого] бісового батька* [4, с. 18]. Апеляція до темних сил у сполученні з лексемою *батько* нівелює позитивне значення гендерного стереотипу.

Жіночий образ у фразеологізмах та пареміях також зображено різнобічно. Якщо говорити про позитивні його вияви, то,

по-перше, жінка є гарною господинею. У фразеологізмі *Хазяйка в дому – покровя всьому* [5, с. 261] жінка постає працювитою, охайною берегинею домашнього вогнища.

Фразеологізм *Як (мов, ніби) засватана дівка (дівка на виданні)* також має неоднозначну семантику. Вважалося, що, досягнувши певного віку, дівчина мала бути засватаною і вийти заміж. Але якщо розглянути цю фразеологічну одиницю з точки зору оцінки чоловічої статі, то вона набуває негативного відтінку і позначає боязливого або сором'язливого чоловіка.

Із відверто негативним відтінком вживають фразеологізм з лексемою *баба (Бісова (клята) баба* [4, с. 16]), який використовують для вираження здивування чи негативного ставлення до когось; *Базарна баба* [4, с. 16] на позначення крикливої, сварливої чи грубої людини. Ця лексема найчастіше є детектором негативних гендерних стереотипів як щодо жіночої, так і чоловічої статі.

Якщо говорити про паремії, то у них набагато більша варіативність семантичних та виражальних засобів. Позитивні якості чоловіка часто виражені через образи *сокола* або *бика*: *Сокіл, не парубок* [5, с. 612], *Молодик, як бик* [5, с. 612] або через образ *козака*: *Де козак, там і слава* [5, с. 207], *Козак не боїться ні тучі, ні грому* [5, с. 208], *Козак журби не має* [5, с. 208], *Козак з біди не заплаче* [5, с. 208], *Щирий козак заду не нападає* [5, с. 210].

В образному полі *сокіл* часто постає як гарний, сміливий, міцний чоловік. Основними значеннями цього символу є наснага та сходження до перемоги. Він позначає свободу і надію для тих, хто знаходиться в кайданах, моральних або духовних. Образ *бика* уособлює чоловічий принцип, силу, властиву всім небесним богам, а також плодючість та царське походження. Отже, обидва ці символи допомагають розкрити позитивний чоловічий образ, корелюючи з найкращими чоловічими якостями.

Паремії розкривають чоловічий образ як такий, що має вміння контролювати те, що відбувається у його сім'ї, гарно та з розумом ставитися до дружини: *Чоловік винен, що жінка ледача* [5, с. 646], *Чоловік усьому порядок* [5, с. 654], *Чоловік, як ворона, а все жінці оборона* [5, с. 654].

Окрім цього, сильна стать постає у пареміях предметом висміювання через викриття тих чи інших негативних якостей. У прислів'ї *Чоловік старіє, а чортяка під бік* [5, с. 439] висміяно так звану «кризу середнього віку» через образ чорта, який є уособленням усього негативного.

У пареміях *Чоловік не скотина – більше відра не вип'є* [5, с. 502], *Піч – річ бабська, а пляшка козацька* [5, с. 209] іронічно висміяно схильність чоловіків до пияцтва.

Жіночий образ також постає чітко окресленим. Гарну дівчину у пареміях часто порівнюють із *каліною, тополею, маком* чи *літом*.

Тополя – це міфічний образ-тотем давніх українців, символ дерева життя; оберіг українців; символ рідної землі, свободи, України; дівочої та жіночої краси, стрункості, гнучкості, смутку, самотності: *Дівка, як тополя* [5, с. 567]. Калина є символом життя, крові та вогню. Деякі дослідники пов'язують її назву із сонцем, жаром, паланням: *Дівчина, як у лузі калина* [5, с. 567]. Образ маку в українській міфології має багато значень. Це символ сонця, безкінечності буття й життєвої скороминущості, пишної краси, волі, гордості, оберегу від нечистої сили: *Гарна дівка, як маківка* [5, с. 567].

Щоб описати жіночу красу, її порівнюють із теплим і тихим літом: *Молодиця, як тихеє літо* [5, с. 567] або просто акцентують увагу на природній вроді: *Гарній дівці гарно і в ганчірці* [5, с. 575].

Із негативних жіночих якостей у пареміях часто згадуються надмірна балакучість. Вона розкривається через порівняння жінки із сорокою (*Жінки, як сороки* [5, с. 475]). Образ Хвеськи хоч і є доволі суперечливим і має багато трактувань, але однозначно вказує на занадто говірку особу: *У кого ж язик довший, як не у Хвеськи* [5, с. 476]. Жіноча балакучість може виражатися у пареміях через гіперболізацію: *Леська та Хвеська хоч якого озвона перегудуть* [5, с. 476] або саркастичне звуконаслідування: *Кума з кумою тири-тири – свині моркву порили* [5, с. 483].

Жінка має бути роботящою, працювитою і виконувати усю хатню роботу. Цей стереотип висвітлено у пареміях амбівалентно – як позитивно (*Хазяйка в дому – покровя всьому* [5, с. 261]), так і негативно (*У поганой баби і на печі ухаби* [5, с. 439]).

Образ *баби*, як і у власне фразеологізмах, у пареміях покликаний розкрити не найкращі гендерні стереотипи щодо жіночої статі. Він часто співвідноситься з образами *пекла, чорта, біса* (*Баба і чорт – собі рідня* [5, с. 340], *Создав бог три зла – чорта, бабу і козла* [5, с. 340], *Баба з пекла родом* [5, с. 341], *Що біс, що баба – одна у них мама* [5, с. 262]), які можуть бути потрактовані як символи жіночої сварливості та непостійності.

У пареміях відображено багато стереотипів щодо стосунків між хлопцем та дівчиною: *У чужу жінку чорт ложку меду кладе, того до неї й липнуть* [5, с. 494], *Гонить дівка парубка, а сама від нього не йде* [5, с. 625].

У гендерних стереотипах важливу роль відіграють антропонімі найменування героїв. Їх значеннєвий аспект підкреслює та увиразнює риси гендерних стереотипів, що витворилися в масовій етносвідомості українців.

Серед чоловічих імен найчастіше зустрічаються імена *Хома* (*На бідного Хому і дерево пада* [5, с. 15]), *Макар* (*Не смійся з Макара, що він син злидаря* [5, с. 15]), *Гаврилко* (*Дурному Гаврилі усе чорнобривці* [5, с. 387]), *Сенько* (*Прибери пенька, то стане за Сенька* [5, с. 388]). Часто імена допомагають заримувати дві частини сталого виразу: *Гаврилці – чорнобривці, пенька – Сенька*.

Іноді семантика імені відіграє роль у значенні самого виразу та у способі презентації того чи того стереотипу, наприклад, у прислів'ї *Не смійся з Макара, що він син злидаря* [5, с. 15]. Ім'я *Макар* пов'язують з давньогрецькою міфологією: *Макаріос* – одне з імен Зевса. Ім'я *Макар* означає *благословенний, блаженний, щасливий*. Значення наведеного вислову сконцентровано навколо того, що і в бідного (сина злидаря) може бути і хист, і благословення, завдяки чому він може досягти чималих успіхів.

Ім'я *Адам* у прислів'ї *Адам у Раю жив, та й то согрішив* [5, с. 495] співвідноситься з іменем першої людини. У перекладі з давньоєврейської воно означає *людина з червоної глини, червона глина, земля* або ж просто *людина*. Тут ім'я корелює водночас з образом чоловіка і з образом певного ідеалу. Саме тому воно допомагає розкрити думку про те, що жодна людина не ідеальна, особливо чоловіки. На нашу думку, ця паремія співвідноситься із прислів'ям *Чоловік старіє, а чортяка під бік* [5, с. 493], бо також має значення чоловічої зрадливості, нестійкості, непостійності.

Серед жіночих імен найчастіше вживається ім'я *Катерина*: *Катря, Катре, Катерина, намальована картина*

[4, с. 567]. Як зауважує Л. Скрипник, ім'я Катерина має грецьке походження і означає *чистий* або ж *чистота* [7, с. 147]. Оскільки цей онім давно увійшов у систему української мови, у національній свідомості він прирівнюється до власне українських найменувань, але первинна його семантика зберігається. Паралель із намальованою картиною у паремії лише підсилює образ краси та бездоганності і творить узагальнений образ українки.

Висновок. Як бачимо, антропоніми відіграють важливу роль у творенні та вираженні гендерних стереотипів, що функціонують у фразеологізмах та пареміях. Вони допомагають у створенні певного ритму, що притаманний усім сталим зворотам, або слугують засобом створення римування двох частин сталого виразу. Крім цього, власні імена часто несуть у собі значення, які допомагають розкрити семантику виразу або певним чином її доповнюють.

Фразеологізми та паремії, що репрезентують гендерні стереотипи, характеризуються різноманітною композицією та структурою, мають великий спектр значень, що відображають національний погляд на взаємини чоловіка й жінки в суспільстві.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у залученні до аналізу гендерних стереотипів художньо-образних засобів фразеологізмів та паремій.

Література:

1. Фоменко О.С. Гендер і мова // Основи теорії гендеру. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 456–476.
2. Гендерная лингвистика: коллективная монография / Отв. ред. Темиргазина З.К. Павлодар, 2013. 375 с.
3. Дяченко Л.М. Фольклорна символіка як засіб відображення національного світобачення // Мовознавство. 1997. № 2. С. 67–71.

4. Білоноженко В., Винник В. Фразеологічний словник української мови. Книга 1–2. Київ: Наукова думка. 1993. 984 с.
5. Бобкова В., Багмут Й. Українські народні прислів'я та приказки. Київ: Державне видавництво художньої літератури. 1963. 792 с.
6. Ковальчук М.С., Зайцева В.В. Поняттєві параметри метафори і метонімії // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. пр. / за ред. проф. І.С. Попової. Дніпро : Видавець Біла К. О. 2016. Вип. 17. С. 11–25.
7. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. Словник-довідник. Київ: Наукова думка. 2005. 334 с.

Ковальчук Н. С., Алексеев В. С. Языковое выражение гендерных стереотипов в украинских фразеологизмах и паремиях

Аннотация. Рассмотрено понятие гендерного стереотипа и особенности его репрезентации в фразеологизмах и паремиях. Выполнено розграничение языковых средств выражения феминных и маскулинных образов, раскрыты механизмы фиксирования языковых характеристик на семантическом уровне.

Ключевые слова: гендер, стереотип, паремия, фразеологизм, семантика, художественно-поэтическая структура, ментальность.

Kovalchuk M., Aleksieiev V. Linguistic Expression of Gender Stereotypes in Ukrainian Phraseologisms and Paroemias

Summary. The concept of gender stereotype and peculiarities of its representation in phraseologisms and paroemias are considered. Differentiation of linguistic means of expressing feminine and masculine images was made, mechanisms of fixing speech characteristics on the semantic level were determined.

Key words: gender, stereotype, paroemia, phraseology, semantics, artistic and poetic structure, mentality.

Козубенко Л. М.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

РОЛЬ МІФОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ МИКОЛИ МАРКЕВИЧА

Анотація. У статті розглядається роль міфології в системі художнього мислення Миколи Маркевича. Виявлено, що створюючи власний міф моральної України в умовах, коли відбулося руйнування української культури, духовне спустошення представників провідної верстви, письменник у своїх поетичних творах намагався пояснити процеси дегуманізації суспільства, відшукати ідеали його розвитку в архетипах, символах, які притаманні національному міфологічному мисленню.

Ключові слова: міфологія, мислення, фольклор, поет, образ, твір.

Постановка проблеми. Дослідження наукової, публіцистичної, літературної спадщини Миколи Маркевича здійснюється більш як півтора століття. За цей час науковці звертали увагу на постать цього мислителя, що проявив себе і як письменник, і як етнограф, і як фольклорист, і як історик, і як мовознавець, вказуючи на різні сторони його різнобічної діяльності.

Багатогранна творчість Миколи Маркевича мала непересічне значення для розвитку української історичної, літературознавчої, фольклористичної, етнографічної наук. Його дослідження на ниві історії, фольклору, етнографії, міфології, українського письменства формували поступ українства в складних умовах зрощення нашого народу, його духовного нищення.

У зв'язку з тим, що дослідники художньої спадщини Миколи Маркевича не звертали увагу на особливості його романтичного мислення, що рельєфно проглядаються в поетичних творах, актуальність дослідження зумовлена потребою подальшого вивчення творчої поетичної манери письменника, зокрема виявити вплив міфології на систему художнього мислення митця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному національному літературознавстві переоцінюється художня творчість українських письменників різного часу, які були незаслужено забуті чи на догоду офіційним ідеологіям (царській, радянській) викреслені з історії розвитку літературно-культурного процесу. Це сталося й з Миколою Маркевичем, діяльність якого була негативно поцінована імперськими дослідниками, а за часів радянського літературознавства визнана реакційною, меншовартісною, буржуазно-націоналістичною. Так, Г.Гайдай стверджував, що Микола Маркевич належав до середовища консервативних романтиків, які ідеалізували патріархальні порядки українського минулого [4, с. 67]. О.Білецький вказував, що у низці творів Миколи Маркевича відчутний «голос феодално-монархічного націоналізму» [2, с. 198].

У монографії Є. Косачевської основна увага звернена на дослідження діяльності Миколи Маркевича як історика, фольклориста, етнографа, а також кілька параграфів присвячено розглядові його поетичного доробку. Літературознавець встановила, що Микола Маркевич як митець і історіософ сформу-

вав і художньо виразив нове розуміння духовної спадщини українського народу в синкретичному поєднанні його матеріальної культури, народної словесності, моральних засад та естетичних норм, усталив цей підхід як науковий лейтмотив і квінтесенцію художньої творчості [6].

Проте є цікаві розвідки, присвячені аналізу художньої спадщини Миколи Маркевича. Так, найпомітнішим монографічним дослідженням є праця С. Кур'янова «Літературна діяльність М. Маркевича в контексті українсько-російських літературних зв'язків» [8], у якій дослідник здійснив аналіз поетичного доробку митця, а також простудіював його літературознавчі, фольклористичні, етнографічні твори. Вперше у національній науці комплексно з'ясовано літературознавчі, філософські, естетичні погляди письменника, здійснено аналіз творів, вивчено його спадщину в системі розвитку українсько-російських літературних зв'язків [8].

Отже, хоча дослідження життя та творчості Миколи Маркевича здійснювалося науковцями в різних аспектах, усе ж варто зазначити, що про нього як українського письменника написано мало. Поза увагою літературознавців залишилася й проблема ролі міфології у формуванні його художньої манери письма.

Мета статті полягає в комплексному розкритті особливостей трактування ролі міфології в системі художнього мислення Миколи Маркевича.

Виклад основного матеріалу Будь-яку художню спадщину того чи іншого письменника варто розглядати у двох площинах: погляду індивідуальної міфотворчості і з позицій загальнокультурного контексту. Спрямованість Миколи Маркевича до глибинного, архетипового, універсального знайшла своє вираження в його поетичних творах, тому, виникши на ранньому етапі письменницької діяльності, не зникла й на наступних етапах творчості.

Зазначимо, що міфологізм, як стверджує Ю. Ковалів, – «це спосіб поетичної реалізації міфу в художній літературі, його смислове переінакшення на основі інтерсеміотичних прийомів, зокрема використання міфологем у новому семантичному полі, що актуалізує їх відмінні значення при збереженні архаїчної доміанти» [11, II, с. 54]. Зважаючи на зазначене, варто з'ясувати, в якій спосіб відбувається успадкування та інтерпретація давньоукраїнської міфології у творах Миколи Маркевича.

Питання міфологізму та міфопоетики художньої спадщини Миколи Маркевича в українському літературознавстві малодосліджене. Вважаємо, що потреба в такому дослідженні його художніх творів – одна з нагальних і повинна проводитися у двох площинах: наслідувальній (Микола Маркевич на рівні підсвідомості засвоїв міфологічну картину світу українців і мусив відтворити їх на рівні архетипів у художніх творах); міфотворчій (письменник як романтик повинен був тяжіти до

власного міфотворення). Як свідчить М. Костомаров, міфологія виступає «необхідною умовою і початковим матеріалом будь-якого мистецтва, його арсеналом і піддрунтям» [14, с. 21], тому з міфології поет черпав не лише мотиви і образи, а й знаходив у ній архетипи власної творчості.

Відомо, що література і міф взаємодіють у формі «переливання» міфа в літературу, коли література засвоює найглибші, найсуттєвіші міфологічні архетипові образи, відображає сакральню-магічну функцію міфу і синкретизм міфологічного мислення. Як стверджує Ю. Ковалів, «на переконання засновника архетипної критики Н. Фрая, ідея письменства полягає у перетворенні міфів. Отже, історія літератури тлумачиться не як процес, а як форма внутрішнього саморуху, що спрямований на видозміну міфем на різних етапах розвитку художньої свідомості» [11, II, с. 54]. Тому у своєму початковому вигляді міф, як відомо, більше розігрувався, аніж розповідався. У процесі еволюції образ героя міфу, що синтезував у собі всі ролі, розпався на функції різних персонажів.

Розглядаючи міфологічну модель творів Миколи Маркевича, важливо відстежити особливу модель світу, що поєднує макрокосм (природу) і мікркосм (людину) в єдине ціле. Тому світ постає результатом міфологічного переосмислення інформації про середовище і саму людину. Відчуття єдності і протиставлення людини і природи наскрізно пронизує поезії «Сон-трава», «Відьма», «Сонце утоплеників», «Українські ночі», наповнюючи їх емоційністю, наснаженістю і філософським змістом.

Герої цих творів не просто живуть і діють на фоні природи, вони є її важливою частиною. Так письменник малює природне середовище, де збираються юні дівчата вітати весну: «Вечером собирайтесь девы / Слушать песнь мою... В роце темной и дубовой, / Каждый год с весною новой, / Сон-трава цветёт» [12, с. 5].

Майже у всіх поетичних творах письменник змальовує красу рідної природи, висловлюючи почуття любові та замилювання: «В Каневе Днепр разливаясь, волнуясь / Течет по песку голубою струей; / Там горы раздвинуты длинной грядой...» [12, с. 24]; «Степ широкой, степ обширный! / С первым голосом весны / По тебе Украины мирной / Гордо скачут табуны; / Над тобой плывёт высоко / Солнце знойною тропой; / И склоняюсь там, далеко / Небо обнялось с тобой» [12, с. 47] тощо.

Як бачимо, дії поетичних творів відбуваються на лоні природи. Про важливість природи для українців, їхню закоханість у навколишній світ писав М. Костомаров у праці «Две русские народности»: «Великоросу мало любить природу; у поселянина ви дуже рідко можете зустріти в городі квіти, які знайдуться мало не на кожному дворі нашого землероба...» [7, с. 53–54]. Тому вважаємо, що природа – невід’ємна від людини. Вона влітається в долю людини, стає на захист почуттів героїв, виступає свідком важливих і доленосних подій, а також випробувань, що випадають на долю персонажів.

Як відомо, у глибині міфічної свідомості нашого народу опрацьовувалася система бінарних опозицій, набір яких є найбільш універсальним засобом опису міфологічної моделі світу. Формуються бінарні (подвійні) пари з яскраво вираженими протиставленими ознаками, що мають позитивне і негативне значення (небо – земля, праве – ліве, схід – захід, біле – чорне, вода – вогонь, мокре – сухе, свій – чужий, чоловічий – жіночий тощо), що є «для міфопоетичної свідомості універсальним засобом описування всесвіту» [9, с. 340].

Такі бінарні протиставлення властиві художній свідомості Миколи Маркевича. У його творах можемо віднайти різні бінарні пари: раніше – тепер («отныне и до века» [12, с. 46], «там были казаuchy в лесах курени... А ныне... кому мы готовим коней?» [12, с. 50]); старий – молодий («юноши ему внимают, девы старца обнимают» [12, с. 18]); чоловіче – жіноче («кто ссорит с жёнами мужей» [12, с. 16]; «юноши... внимают, девы... обнимают» [12, с. 18]). У цих бінарних протиставленнях варто вбачати риси архаїчного синкретичного мислення давніх українців, що знайшли своє художнє втілення у творах Миколи Маркевича.

Поза всяким сумнівом, поет був добре знайомий з українською національною міфологією. Тому й не дивно, що у поезіях «Відьма», «Чарівниця», «Вішалник», «Сонце утоплеників», «Добрий домовик», «Русалки» Микола Маркевич художньо втілює легенди та перекази українців про відьом, чортів, упирів, русалок, мерців тощо.

Мотив перевтілення тісно пов’язаний з архаїчною концепцією взаємооберненості всіх сторін та проявів дійсності. Звичайно, оживлення мертвого інтерпретується в міфології як смерть в одному статусі й народження в іншому. Стосовно ж трансформації легенди про відьму, то Микола Маркевич також дотримується її народного бачення. У поезії «Відьма» він розповідає про неї так: «Так три ночи ведьмы собираются злия; И после, убравшись в селенья родных, / То в трубы крестьянских прокрадутся хат, / То до крови бедных коров задоят / То путников вечером сводят с дороги, Огнём над болотом сверкая порой; То чёрною кошкой кидаются в ноги» [12, с. 7]. У цій розповіді простежується й характерне для міфологічної свідомості перевтілення людей у тварин (кішку), а також виразно спостерігається генетично-типологічна спорідненість описаного письменником з уявленнями народу.

Для порівняння наведемо приклад з усної народної творчості нашого народу: «Відьма оставляе свою душу дома, а сама летит у Киев, там є якась відьомська церква... Тоді вона ходє і коров доє, і скрізь літа, і зірочки з небе хвата» [13, с. 485]. Місце для шабашу відьом у поезії Миколи Маркевича також обрано у відповідності з народними уявленнями – Київські гори («Киева над Днепром стоит... / Тут старые ведьмы совет собирают...» [12, с. 6–7]). У переказах українців: «Відьма оставляе свою душу дома, а сама литит у Киев...» [13, с. 485]. Така подібність засвідчує, що Микола Маркевич інтерпретував українські перекази про відьом відповідно до вимог поетики романтизму.

Також типологічно близьким є відтворення у доробку Миколи Маркевича уявлень українського народу про «дружбу» відьом і чортів [12, с. 17]. У народних фольклорних переказах та легендах також оповідається про їхній зв’язок [13, с. 485].

Варто додати, що письменник передає не лише характерні для українців уявлення про відьму, а й пов’язані з нею ритуальні вчинки. Сам Микола Маркевич свідомо і підсвідомо засвоїв магію ритуалу, національного світовідчуття і це не могло не проявитися в його творчості. Ритуальні вчинки героїв зустрічаємо у його творах: так перед смертю «попа клич скорей, / Да скорей молись...» [12, с. 10].

Отже, як бачимо, у творах Миколи Маркевича відображено вірування українців у відьом, чортів, упирів, мерців, русалок. Тому варто додати, що письменник переосмислює теми народних легенд, оповідей, піддаючи інтерпретації як того вимагала поетика романтизму.

Поруч з міфологізмом художніх творів Миколи Маркевича проявляється і суто авторська міфотворчість. О. Киченко в монографії «Вступ до теорії фольклору» вказує: «Розвиток фольклору, літератури є інтерпретацією вже відомих міфологічних стереотипів мислення, наповнення постійної, вічної культурної структури кожного разу новим змістом. Отже, по відношенню до архаїчного типу і фольклор, і література є новою міфотворчістю, і саме так історично їх необхідно вивчати» [5, с. 25]. Приймаючи за первинну домінанту судження про те, що картина світу у творах Миколи Маркевича міфологізується, впевнено можна констатувати, що образ України, українського народу, в них – це авторський міф про Україну.

Дійсно, Микола Маркевич був обізнаний з українським фольклором, але трансформував національну культурну парадигму крізь свою художню свідомість, тому українська реальність, що поставала зі сторінок його творів, була вже міфологізованою, тобто такою, яка єднала минуле через теперішнє з майбутнім.

У творах Миколи Маркевича образ України міфологізується, а він стає міфотворцем її минулого. Вивчаючи історію свого народу (за такими, наприклад, джерелами, як «Історія Русів», а також інші козацькі літописи), він уявляє собі українське життя попередніх епох більш ідеальним, вважаючи минуле кращим стосовно сучасного. Тому герої так відтворюють бінарну опозицію вчорашнє і сьогоднішнє: «Булава, бунчуки / Не воскреснут для нас! / Лишь поют старики, / Как Хмельницкий погас: Уж не будет, не будет в Украине Гетьмана!» [12, с. 41]. Додамо, що, на думку М. Бахтіна, у минулому міфологічне мислення локалізує такі категорії, як ідеал, досконалість, гармонійний стан людини і суспільства [1, с. 297]. Тому міф моральної України, створений письменником, увірає образ бажаного майбутнього, яке нерозривно поєднане з ідеальним минулим.

Це свідчить, що Микола Маркевич намагався міфологізувати історію власного народу. Зосередивши увагу на основних її етапах, письменник наголосив на героїці перемог, звитязі пращурів. Як зазначала Т. Бовсунівська, «романтики утворювали історичні міфи не з тим, щоб прикрашати вітчизняну історіографію, але з метою увіраження історичних фактів, тож утворений історичний міф видавався їм правдою. Минуле міфологізувалось ними» [3, с. 113]. Ураховуючи цю тезу, констатуємо, що Микола Маркевич міфологізував минуле України, вважаючи його досконалішим, моральнішим, що прочитується в його творах «Гетьманство», «Бандурист» тощо.

Шукаючи ідеальну модель держави в Козаччині, Гайдмаччині, осмислюючи соціально-національні типи українців, Микола Маркевич усвідомлює, що вона ґрунтується лише на духовно-світоглядних, культурних, моральних універсалиях, які вирізняють українців з-поміж інших народів. Тому в його віршах поетизуються такі одвічні чесноти та моральні якості українців, як воля, слава, мудрість, миролюбність, мужність, добротність, безкорисливість, взаємодопомога [8, с. 11].

Відтворюючи добу Козаччини, український письменник у поетичних творах «Гетьманство», «Бандурист», «Чигирин», «Федір Богдан», «Мідний бик» відобразив символічні для нашого етносу соціальні типи: гетьмана, козака, увіразивши їх тими рисами українського національного характеру, яких бракувало сучасникам: мудрістю, миролюбністю, відважністю, самопожертвою, безкорисливістю, взаємодопомогою, волелюбністю, працьовитістю, справедливістю, готовністю боронити свій край.

Микола Маркевич у поезіях «Бандурист», «Співець» змалював образ мудрого чоловіка, у якому проглядаються риси співця, пробуджувача пам'яті народу. У його постаті втілено й образ мудрого волхва, і типовий для поетики романтизму культ співця, який розвинувся в українській літературі першої третини XIX століття. Він «виступає як оссіанівський бард, носій історичної пам'яті старовини, нерідко безпосередньо пов'язаний з вищими надприродними силами, насамперед із самим Богом» [10, с. 143]. Бандурист виступає символом єднання минулого й сучасного через нагадування нащадкам про звитягу предків. Розширюючи символічне значення постації співця, варто додати, що він – носій народного духу, зберігач історичної пам'яті. Співаючи про славне героїчне минуле, він підкреслює колишню славу, увірає героїчний дух і патріотичні почуття гетьманів, козаків: «Дело важное, святое / На Украине певец! / Запоет-ли? Легче вдвое / Для размученных сердец; / От врагов ли станет больно? / Старики идут невольно / Слушать песнь о старине; / А козаки молодые / Песни слушают живья / Обь любви и обь войне...» [12, с. 18].

Стверджуємо, що Микола Маркевич, увівши до канви твору образу співця, зреалізував мотив національної туги, якою переймаються слухачі його пісень, що символізують зв'язок поколінь, сприяють підвищенню рівня самосвідомості і національної свідомості. Як зауважує І. Лімборський, «бандуристів у творах тогочасних українських письменників відведено функцію єднальної ланки між вчорашнім і сьогоднішнім днем, а його співи викликають живі і щирі почуття слухачів, пробуджують у сучасників почуття гордості за своїх предків (Л. Боровиковський: «Бандурист», «Баян»; А. Метлинський: «Бандура»; М. Костомаров: «Дід-пасічник»; М. Шашкевич: «Бандурист»; Т. Шевченко: «Перебендя»)» [10, с. 144]. Отже, Микола Маркевич образ співця змалював у душі романтичної традиції, показавши символом єднання минулого й сучасного через нагадування нащадкам про звитягу предків, носієм народного духу, зберігачем історичної пам'яті.

Висновки. Отже, звернення Миколи Маркевича до української міфології як до складової духовного розвитку українського народу, що фіксує його первинні уявлення про всесвіт, свідчить про намагання митця відшукати першооснови буття, гармонію людини та природи, а також прилучитися до світоглядного культурно-духовного набутку пращурів. Створюючи власний міф моральної України в умовах, коли відбулося руйнування української культури, духовне спустошення представників провідної верстви, письменник намагався пояснити процеси дегуманізації суспільства, відшукати ідеали його розвитку в архетипах, символах, які притаманні національному міфологічному мисленню. У поетичних творах Миколи Маркевича відтворено образи рідного краю, козака, гетьмана, бандуриста, русалки, відьми; переважає український тип художнього романтичного мислення, образотворення, що дозволяє стверджувати про створення національного образу світу, спорідненого з міфологізованими уявленнями нашого народу.

Література:

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1986. 445 с.
2. Білецький О.І. Шляхи розвитку російсько-українського літературного єднання. Білецький О.І. Зібрання праць: у 5 т. Київ: Наукова думка, 1966. Т. 4. С. 196–338.

3. Бовсунівська Т.В. Феномен українського романтизму. Етногенез і теогенез. Київ, 1997. Ч. 1. 108 с.
4. Гайдай Г.О. Т.Г. Шевченко і М.А. Маркевич. Радянське літературознавство. 1960. № 3. С. 60–70.
5. Киченко Р. Вступ до теорії фольклору: Монографія. Черкаси: Брама, 2005. 238 с.
6. Косачевская Е.М., Маркевич Н.А. 1804–1860. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1987. 288 с.
7. Костомаров М.І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. Київ: Либідь, 1994. 384 с.
8. Курьянов С.О. Литературная деятельность Н.А. Маркевича в контексте русско-украинских литературных связей 1820–1830-х годов: Автореф. дисс. на соиск. учёной степ. кандидата филолог. наук. Днепропетровск, 1991. 17 с.
9. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За редакцією А. Волкова, О. Бойченка, І. Зварича, Б. Іванюка, П. Рихла. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
10. Лімборський І. Оссіанізм в українській літературі. Всесвіт. 1999. № 5–6. С. 141–146.
11. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т.1. 608 с.; Т.2. 624 с.
12. Маркевич Н. Украинские мелодии. Москва: Типогр. А. Аполлонского, 1831. 160 с.
13. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / Упор. А. Пономарьова, Т. Косміної, О. Боряк. Київ: Либідь, 1991. 638 с.
14. Яценко М.Т. М.І. Костомаров – фольклорист і літературознавець. Костомаров М.І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. Київ: Либідь, 1994. С. 5–43.

Козубенко Л. М. Роль міфології в системі художественного мислення Н. Маркевича

Аннотация. В статье рассматривается роль мифологии в системе художественного мышления Николая Маркевича. Выявлено, что создавая собственный миф нравственной Украины в условиях, когда произошло разрушение украинской культуры, духовное опустошение представителей интеллектуальной элиты, писатель в своих поэтических произведениях пытался объяснить процессы дегуманизации общества, найти идеалы его развития в архетипах, символах, которые присущи национальному мифологическому мышлению.

Ключевые слова: мифология, мышления, фольклор, поэт, образ, произведение.

Kozubenko L. The role of mythology in the system of artistic thinking M. Markevich

Summary. The article deals with the role of mythology in the system of artistic thinking of Mykola Markevich. It was found out that in creating his own myth of moral Ukraine in conditions where the destruction of Ukrainian culture took place, the spiritual desolation of representatives of the leading stratum, the writer, in his poetic writings, tried to explain the processes of dehumanization of society, to find the ideals of its development in archetypes, symbols inherent in national mythological thinking.

Key words: mythology, thinking, folklore, poet, image, essay.

*Коновалова М. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології
Маріупольського державного університету*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОСТАТІ ЖІНКИ-МИТЦЯ В ПОВІСТІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ «МАНА»

Анотація. У статті досліджуються особливості творення образу жінки-митця в повісті Докії Гуменної «Мана». Увага зосереджується на винятковому синкретичному жанрі, який поєднує елементи автобіографії, сповіді, щоденників, мемуарів, епістолярію, психологічного дослідження. З'ясовуються особливості розгалуження нарративних функцій у тексті, що сприяє розширенню авторської проєкції жінки-митця. Наголошується на психологізації, суб'єктивізації та ліризації оповіді як домінуючих рисах жіночого дискурсу.

Ключові слова: жінка-митець, автобіографічність, психологізм, епістолярій, лірична сповідь, наратив.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Докія Гуменна – одна з тих письменників, які формувалися в Україні у 20-30 рр. минулого століття. Письменниця постійно перебувала під жорстким контролем більшовицької влади і змушена була писати чітко регламентовані цензурою твори. Авторитарний тиск радянської системи змушував пристосовуватися у виборі тематики творів, жанрових форм. Не вміючи працювати «на замовлення» й не бажаючи йти на компроміс, вона шукала вихід у прадавній тематиці. Тому творча спадщина Гуменної чітко представляє дві епохи – сучасну й дохристиянську і дає науковцям цікавий матеріал для їх розуміння та дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. З усього творчого спадку Докії Гуменної особливої уваги заслуговує повість «Мана». Еміграційні дослідники (Ю. Шерех, Г. Костюк, О. Тарнавський, І. Качуровський) першими висловили свої судження про твір. Ю. Шерех уважно стежив за розвитком еміграційної літератури, жоден художній текст не залишався поза його увагою. «Ману» він розглядав з позиції відомого в еміграції роману Докії Гуменної «Діти Чумацького шляху». На відміну від «документу доби» (так дослідник висловився про роман), повість «Мана» «відновлює розуміння творчості письменника» [12, с. 813]. На думку критика, вона є новаторською й належить до камерної прози. На оригінальності повісті наголошував у критичних та історико-літературних роздумах Г. Костюк [7]. Літературознавець І. Качуровський зарахував повість до жіночої прози і назвав її «чи не найкращою з усього, що написала Докія Кузьмівна» [5, с. 239].

Романи про війну, науково-популярні романи-есе, мемуаристика Докії Гуменної з 90-х років ХХ ст. викликали особливе зацікавлення серед науковців в Україні. Повість «Мана» побіжно розглядалася в контексті творчості письменниці в дослідженнях О. Коломієць [6], Т. Ніколюк [9], В. Мацька [8], в монографії П. Сороки [10]. Одноосібно повість стала

об'єктом уваги В. Даниленка, який побачив у ній цікавий матеріал для дослідження характерів сталінської доби [4]. У контексті фемінного дискурсу «Ману» розглядала Т. Ткаченко [11]. Однак на сьогоднішній день існує потреба в створенні аналітичних розвідок прозового масиву Докії Гуменної, в якому найбільш чітко викристалізувалися її світоглядні домінуючі. Повість «Мана» в цьому плані залишається показовою.

Мета статті – проілюструвати трансформацію постаті жінки-митця як одну із множинних інтерпретаційних моделей повісті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Становлення Гуменної-митця відбувалося в складних умовах 20-их років ХХ ст., коли більшовицька влада вмільо маніпулювала суспільством, свідомістю людей. Молодій письменниці важко було відстоювати свої ідеологічні та естетичні погляди. Її перші невеликі оповідання критикувались окремими членами спілки селянських письменників «Плуг» за «аполітизм», «втечу від дійсності». У 30-х роках несправедливі звинувачення письменниці в наклепі на радянську дійсність посилювалися і спричинили до виключення її з «Плугу». Докію Гуменну не приймали до новоствореної Спілки письменників України, не давали можливості друкуватися. Позбавлена письменницького оточення, вона змушена була опановувати нові професії, працювати секретарем, стенографісткою. «Треба мати якусь професію, щоб нею заробляти, а своєю улюбленою працею займатися й без них, писати так, як у мене виходить, а не достосовуватися до приписів «радянської критики», – хоч би й не друкувати. Хіба то творчість, як тобі кажуть, що можна, а що не можна, вимагають якогось вигаданого «позитивного героя»? [2, с. 155].

Твори Докії Гуменної проходять складний шлях до читача, їх не друкують, вилучають з інтелектуального простору української літератури. За твір «Кампанія» (1929 р.) вона отримала ярлик «куркульської письменниці», повість «Вірус» (1940 р.) була названа «наклепом на радянську дійсність», а підготовленій до друку повісті «Синій зошит» (1940 р.) не судилося побачити світ. За спогадами письменниці, повість «була зовсім в розріз із вимогами пролетарської критики. Занепадництво. Декадентство. Психоложество» [1, с. 296].

Повість «Мана» була написана в Україні 1940 р., однак побачила світ у Нью-Йорку в 1952 р.. Про спробу видати твір Гуменна написала в спогадах «Дар Евдотеї». «Деся в тому часі занесла я до журналу «Радянська література» свою повість «Ману», вже цілком викінчену, мій маленький шедевр (так думала я). Редактор П. Панч дуже скоро повернув мені рукопис з такою резолюцією: «Сердцеціпательний романс. Таких людей в радянській дійсності нема. Не піде» [2, с. 315].

Письменниця важко переживала такі відмови, замикалася в собі, впадала в депресію, але не залишала думок про літературу і вперто працювала. У різноманітних відрядженнях збирала матеріал, занотувала побачене в щоденник. Своїм завданням жінка-митець почала змалювати сучасну їй епоху для майбутнього покоління. «Для мене був цікавий процес життя у всіх переливах, у гамі позитивів-негативів. Всі оці зрушення, вихорі, що навколо, всі ситуації, що витворюються, але правдешні, які є в житті (...). Повнога життя, де б усі сторінки його мали свій повний вияв. Хотілося вхопити так, щоб нащадки мали повну безсторонню картину у всій багатогранності» [2, с. 213]. Свою творчість Гуменна називала «великою битвою за місце в літературі» [2, с. 44], «битвою», яка стала простором жіночої самореалізації, спробою заявити про своє існування й повноцінність. Все інше «тільки втрата часу від світання до смеркання» [2, с. 49].

Повість «Мана» має яскраво виражений автобіографічний характер. Власний унікальний життєвий досвід Докії Гуменної став джерелом зображення постаті жінки-митця у тексті. У спогадах «Дар Евдотеї» вона відтворює в пам'яті свою закоханість у «начальника ОБЛЗУ» Михайла Федоровича Ломако, який є прототипом Сергія Михайловича в повісті «Мана». Це захоплення письменниця назвала манією. «Моя манія опанувала мене безмірно, деспотично і щоб дати їй вихід, я записувала, що зо мною діється. Не був це «матеріал для повісті», а доконечність, щоб себе розвантажити. Навіть знала ж, що радянська література не терпить таких тем, як глибоко інтимне життя серця. Але це ж для себе! Я просто давала собі волю на папері і то – ніколи не могла всього в нього вкласти, що відчувала» [2, с. 244].

Проблема творчої самореалізації жінки-митця відбувається через зображення в художньому тексті головної героїні Юлії Отави. Вона – людина творчої професії, балерина, але внаслідок травми змушена залишити мистецтво. Нетиповість і нетрадиційність професії балерини в епоху 30-их років письменниця вдало приховує за тимчасовою діяльністю стенографістки. Лише з монологу Озеровича читач довідується історію дівчини. «Кожна людина має своє неповторне, індивідуальне, чим вона виявляє себе у житті. Для мене це був балет. Коли не стало цього – я видихалася. Ні, вже краще бути стенографісткою» [3, с. 9]. Проблема самореалізації героїні проходить важкий шлях. Хвороба ламає творчу особистість Юлії, позбавляє індивідуальності, перетворює її життя на існування. «Я після хвороби стала непевна себе, боюсь зробити па, ніколи не співаю...» [3, с. 70].

Повість вирізняється експериментальністю на жанрово-стильовому і змістовому рівнях. Для того, щоб краще передати почуття героїні, письменниця обирає властивий жіночим творам особливий синкретичний жанр. У мемуарах Докія Гуменна пригадає поради Гео Шкорупія, який помітив у її виробничих картинах задатки «доброго нарисовця» і запропонував у цьому напрямку працювати й далі. Сама ж письменниця зізнається, що нариси супроводжувалися творчими муками, адже тоді вона намагалася оволодіти «мистецтвом сюжетності». «Це правда, я пишу щоденник, але не записую подій, лише самі переживання від них... Ні, не вмію! Як до цього взятися? Як улізти? Як почати? Словом, обняла мене велика творча скрута. І в цій скруті прийшло мені на думку писати в формі листа, начебто я Василені розкажую» [2, с. 27]. Перебуваючи в силовому полі щоденникового жанру, письменниця завдяки своєму мистецькому хисту розширила його рамки до жанру повісті, надала їй сюжетності та специфічно індивідуальних рис. Унікаючи змалювання

соціального тла, жінка-прозаїк всю увагу сфокусувала на психологічних аспектах, позбавила текст авторських коментарів, а драматичну дію відтворила в словидальних монологах та листах персонажів, поєднавши таким чином у невеликому за обсягом тексті елементи різних жанрів: автобіографії, сповіді, щоденників, мемуарів, епістолярію, психологічного дослідження.

Докія Гуменна постійно наголошувала на психологічних порухах своєї душі. Їй важко було передати хід подій, але емоції від них переповнювали жінку-митця. Будучи від природи вразливою людиною («обмотана емоціями»), вона вибудовує текст повісті у вигляді потоку емоцій, які трансформуються в монологи героїв. Відсутність адресата вказує на те, що монолог спрямований «до себе», отже є умовою заглиблення персонажа у власний внутрішній світ. Наявність динаміки почуттів приглушує динаміку подій, робить її зайвою, недоречною. Автобіографічність твору, що максимально передає авторський життєвий досвід, пов'язана з усвідомленим принципом творення образу головної героїні «зсередини», переакцентування із зображення її зовнішньої поведінки на зображення складного внутрішнього світу, психологічного стану. Сферою вияву найбільших емоцій для жінки є закоханість. Юлія Отава закохується в Сергія Михайловича, в його очі, погляд. Вони «... глибокі, сині, променисті. Очі ці затьмарюють своїм вогнем обличчя, а постаті, здається, зовсім нема, тільки очі сидять за столом у кріслі» [3, с. 5]. Вербальний рівень їх спілкування є простором для ілюзій героїні. Дівчина намагається збагнути те почуття, яке з'явилося в її душі і заволоділо нею. Її монологи – це лірична сповідь закоханої дівчини, в якій вона розкриває глибини своєї душі. Сповідь включає в себе елемент звільнення, очищення від якоїсь важкої правди. Тому героїня гранично відверта не лише з позиції висловлених думок щодо коханого, але й щодо власної особи. Свій душевний стан, почуття і відчуття, важливі настроєві метаморфози, героїня переповідає не для публіки, а для себе, щоб ще раз їх пережити.

У повісті, головною героїнею якої є жінка, відсутні такі проблемно-тематичні аспекти, як «жінка і держава», «жінка і сім'я», «жінка і побут». На поверхні твору професійна площина буття Юлії. Однак Докія Гуменна не зосереджує увагу читача на діяльності героїні-стенографістки. Для Юлії Отави це чужа сфера, нецікаве оточення. Це праця заради виживання, праця, що виснажує й не приносить задоволення. Тому професійна площина буття героїні є лише своєрідним простором, на якому вибудовується головний концепт «жінка і творчість». Сповідь головної героїні Юлії базується на пережитих почуттях, а неможливість ведення діалогу з Сергієм Михайловичем через соціальну дистанцію, а також нерозуміння і несприйняття ним героїні підштовхує її розпочати діалог із собою. «Я навчилася говорити сама з собою, запитувати й відповідати, плакати й радіти, занепадати й вселяти в себе бадьорість. Люди приходять і відходять, інтереси їх наближаються до моїх і віддаляються, а я зостаюся сама з собою назавжди...» [3, с. 7].

Героїня Гуменної сильна особистість, водночас вона страждає від самотності. Вона є незрозумілою для суспільства і виступає певною опозицією до нього. Хвороба стала причиною її буття в чужому професійному світі, який позбавив мети. Внутрішньому стану відповідає й зовнішність героїні. Докія Гуменна змалює її непоказною, невиразною. «В неї якась дитячо-старече обличчя, жовте й негарне, а складена вона була б досить гармонійно, коли б не довгі руки» [3, с. 13]. Сергій

Михайлович не здатний побачити глибину її душі, зрозуміти її сутність. Він не допускає думки про ймовірні стосунки з нею. «Внести розколіну в життя з Вірою? Знищити якимось необачним кроком свій авторитет? Розладнати налагоджені умови нормальної безперебійної роботи? Такі жертви принести заради жарту, заради бажання перевірити свою молодецькість? І кому саме жертву? Стенографістці? О, ні, жінко, не вийде!» [3, с. 46]. Але в сфері мистецтва вона змінюється, стає справжньою. «В танку вона здавалась мені зовсім іншою, вона наче перевтілилась, і я з подивом шукав, що ж змінило її так. Серед усіх пар, що рухалися, мов грубо зліплені манекени, вона одна була жива, наче кожну частину її тіла підтримували крила» [3, с. 79].

Авторську проекцію жінки в повісті розширює приватний епістолярій між іншими трьома персонажами Максимом, Платоном та Зоєю. Він надає тексту більше подієвої інформації. Оскільки лист спрямований на відтворення не замкненого в собі життя, а зв'язків, що встановлюються між дописувачами, то адресат перетворюється в своєрідного співавтора. Таким чином дистанційний діалог, який відбувається завдяки розгалуженню нарративних функцій між усіма персонажами, дозволяє реалізувати прийом накладання протилежних точок зору. Максим і Платон помічають в Юлії те, чого не здатний побачити Сергій Михайлович. Для Максима вона «смілива у своїх вчинках..., така одчайдушна, що як чого захоче, то йде наосліп, жодних перешкод не бачить..., у все вона вносить глибину, драматичність» [3, с. 6]. Для Платона Юлія «як гірський пейзаж» [3, с. 9], «...а як тримається! Скромно, рівно, гордовито» [3, с. 15].

Бінарна опозиція жінки-митця і звичайної жінки чіткіше вирізняється в зіставленні поглядів Платона Озеровича на Юлію і Зою: «...вона часами якась сувора і я тоді її боюся. Як гляне своїми вузькими і гострими очима! Значно легше із Зоєю, стенографісткою директора. Ту недовго й розсмішити, з нею легко зговоритися піти в кіно чи театр. Та, правда, й глибини ж там нема ніякої. Просто приємна дівчина з обличчям камеї, вирізьбленим у німбі хвилястого волосся» [3, с. 9].

Історію внутрішніх переживань героїні письменниці вкладає у відповідні хронологічні рамки. Початок історії – це закоханість в Сергія Михайловича, її завершення – збайдужіння Юлії до свого героя. Реальний час, певна пора року не мають значення. Вони ніяк не впливають на настрої, почуття героїв, їх стосунки. Неважливим є й місце дії, лише переживання, стан душі. За період закоханості її стан – це «марення», «фантазія», «божевілля, від якого важко відмовитись», «сила притягання», «щастя», «хмільний стан», «стан радості і високого напруження» тощо [3, с. 14]. Це своєрідна трансформація почуттів героїні. «Так, це горе, але це й велика школа. Це – шлях до нагірних висот мудрости. Всі ці болі й плачі повинні перетворитися в міцну й певну себе мудрість» [3, с. 69]. Перехворівши своїм почуттям, героїня як представниця мистецької еліти змінюється, вона знову повертається в мистецький простір й обирає мистецтво, а не чоловіка. Таким чином вона самостверджується. «... жаль неподіленої любови проти жалю – не бути ніколи мистцем? Порох, тлінь проти вічного світила!» [3, с. 93]. Пережиті почуття підштовхнули її до розуміння себе іншою, готовою до нових творчих дій. Закоханість стала лише сходиною до заповітної мрії. Юлія повертається в творчу сферу, пише балетну постановку під назвою «Цвіт папороті».

На трансформації почуттів наголошує Докія Гуменна, коли згадує про добір заголовку до повісті. Спочатку повість мала назву «Манія», потім – «Цвіт папороті» і лише на стадії завершення твору письменниця обрала варіант «Мана». Це вже не «маніакальне», «хворе» почуття, не неіснуюча в природі квітка папороті, а почуття, що є «вічно неситим, вічно манливим у прекрасне невідоме, вічно мінливим духом Мани» [3, с. 95]. Воно змінює людину, сприяє її творчому піднесенню, дозволяє по-іншому сприймати себе і світ, дозволяє творити.

У мемуарах «Дар Евдотії» Докія Гуменна часто згадує про свої почуття, що були викликані муками закоханості на різних етапах її життя. Вони спонукали до написання невідправлених листів, які згодом трансформувалися в оповідання, повісті. У формі невідправлених листів була написана уже згадувана повість «Синій зошит», сповідь жінки стала поштовхом до написання оповідання «Жадоба», «мовчазний роман», що отримав назву «Роман Синьої Панчохи», увійшов до твору «Золотий плуг» [2, с. 286] тощо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямку. Отже, автобіографічність, ліризація оповіді, експериментальний жанрово-стильовий та тематичний рівні доводять, що в зображенні героїні Юлії письменниця відтворила жінку як творчу особистість, її бажання самореалізації в складних суспільних умовах. Дослідження постаті жінки-митця в повісті є базовим у розумінні феномену Докії Гуменної як письменниці і перспективним напрямком подальших літературознавчих досліджень її прози.

Література:

1. Гуменна Д. Дар Евдотії. Київські кручі. Кн. 1. Балтимор–Торонто: Смолоскип, 1990. 306 с.
2. Гуменна Д. Дар Евдотії. Жар і крига. Кн. 2. Балтимор–Торонто: Смолоскип, 1990. 346 с.
3. Гуменна Д. Мана: повість. Нью-Йорк: Українсько-американське видавниче товариство, 1952. 97 с.
4. Даниленко В. Ідеалізм і авторитарний тип особистості (за повістю Докії Гуменної «Мана») // Слово і час. 2000. № 5. С. 38–41.
5. Качуровський І. Гортаючи книжку Пахльовської [Pachlovskaya Oksana, Civiltà letteraria ukraina. Roma, 1998. 1110 p.] // Україна модерна. Стандарти науки і академічне середовище. 2007. Ч. 12. (1). Київ–Львів: Критика, 2007. С. 239–244.
6. Коломієць О.В. Проза Докії Гуменної (проблемно-тематичні та жанрово-стильові особливості): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2007. 18 с.
7. Костюк Г. На перехрестях життя та історії: до 70-річчя і 50-річчя літературної діяльності Докії Гуменної / У світі ідей і образів. Вибране: (критич. та іст.-літ. роздуми: 1930-1980). Мюнхен, 1983. С. 311–352.
8. Мацько В.П. Концепція людини і світу в українській діаспорній прозі ХХ століття [Текст]: автореф. дис. ... д-ра філол. наук. К., 2010. 36 с.
9. Николок Т.В. Інтелектуальний інтертекст прози Докії Гуменної: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2009. 19 с.
10. Сорока П. Докія Гуменна. Літературний портрет. Тернопіль: Арій, 2003. 496 с.
11. Ткаченко Т.І. Фемінний дискурс другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2007. 18 с.
12. Шевельов Ю. Реабілітація людини. Вибрані праці: У 2 кн. Кн. II. Літературознавство / Упоряд. І. Дзюба. 2-ге вид. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 812–821.

Коновалова М. М. Трансформация фигуры женщины-художника в повести Докии Гуменной «Мана»

Аннотация. В статье исследуются особенности создания образа женщины-художника в повести Докии Гуменной «Мана». Внимание сосредоточивается на исключительном синкретическом жанре, который сочетает элементы автобиографии, исповеди, дневников, мемуаров, эпистолярия, психологического исследования. Выявляются особенности разветвления нарративных функций в тексте, что способствует расширению авторской проекции женщины-художника. Отмечается психологизация, субъективизация и лиризация повествования как доминантные черты женского дискурса.

Ключевые слова: женщина-художник, автобиографичность, психологизм, эпистолярный, лирическая исповедь, нарратив.

Konovalova M. Transformation of female artist figure in Dokia Humenna's novel "Mana" ("Delusion")

Summary. Peculiarities of creating female artist image in D. Humenna's novel "Mana" are researched in the article. Attention is focused on exceptional syncretic genre that combines autobiography elements, confessions, diaries, memoirs, epistolary psychological research. Properties of narrative functions branching in the text, which contribute expansion of author's female artist projection are explored in the article. Novel's psychologization, subjectivization and lyricizing are announced as the dominant features of women's discourse in the article.

Key words: female artist, autobiography, psychology, epistolary, lyrical confession, narrative.

Марєєв Д. А.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри української мови, літератури
та методики навчання Глухівського національного
педагогічного університету імені Олександра Довженка

ДИНАМІКА ГРАМАТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ Й СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЛЕКСЕМИ ЛЯДА В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню трансформацій граматичного значення й семантичної структури іменника ляда, що відбулися в українських східнополіських говірках протягом останніх 60–70 років. З'ясовано просторову поведінку цієї назви в обстежуваному мовному просторі.

Ключові слова: мовна динаміка, східнополіський діалект, іменник, семантика, словоформа.

Постановка проблеми. У сучасному українському мовознавстві актуальною є проблема мовної динаміки. І хоч нині мовна трансформація в часі висвітлюється діалектологами (П.Ю. Гриценко, К.Д. Глуховцева, Г.І. Мартинова, А.О. Колесников, О.М. Костів), чимало її питань залишаються нез'ясованими. Зокрема, актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що досі динаміка назви *ляда* в українських східнополіських говірках не ставала предметом спеціальних наукових студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іменник *ляда* в діалектах багатьох слов'янських мов – полісемантичний та має геопросторову неоднорідність. Тому не випадково, що його було включено до програм російського, білоруського та українського лінгвістичних атласів. Навіть вийшла низка публікацій науковців, присвячених етимології, семантиці, географії цього слова [11; 13; 20]. Утім, говори з часом зазнають змін, тому через певний період вимагають повторних досліджень.

Мета статті – простежити трансформації іменника ляда, що відбулися в українських східнополіських говірках протягом останніх 60–70 років.

Дослідження проведено на основі зіставного аналізу матеріалу, вміщеного в «Атласі української мови», зібраного в середині ХХ ст., і власних записів автора, здійснених у 2010–2016 рр. у тих самих говірках, що і за першої експлорації.

Виклад основного матеріалу. В обстежуваному мовному просторі іменник *ляда* на двох часових зрізах виявляє різну родову належність, імовірно, зумовлену аналогією різних словозмінних класів, або ж, як вважають Г.В. Воронич та І.Г. Матвіяс, подібне хитання в граматичному роді частково спричинене тенденцією до уніфікації типів іменникової словозміни [4, с. 265]. Найпоширенішою залишається форма жіночого роду іменника *л'а́да* із закінченням *-а*, яка може належати як до твердої, так і до м'якої групи. Твердий варіант – *л'а́да* – відомий усім українським говорам [2, т. III, ч. 4, с. 155] та живається в літературній мові [16, т. IV, с. 577], м'який – *л'а́д'а* – виділяє східнополіські говірки з-поміж інших українських. Можливо, саме він став підґрунтям для розвитку форми *л'ад'*, оскільки в низці говірок її виявлено замість засвідченої раніше форми *л'а́д'а* (див. к. 1).

Острівними вкрапленнями досліджуваний субстантив реалізується у формі середнього роду – *л'а́до*. Такий варіант слова є типовим для низки правобережнополіських говірок [2, т. I, к. 180; 9, с. 57, 136, 147].

Спорадично (у н. пп. 107, 139, 148¹) слово *ляда* на початку ХХІ ст. виявляє неповну числову парадигму – *pluralia tantum* – *л'а́д'і*. Множинну форму *л'а́д'ви* було уявлено за попередньої експлорації в н. п. 143.

У 2010–2016 рр. спостережено зміни в структурі слова, які, ймовірно, відбулися з метою семантичної диференціації, адже за формами *л'а́дка* (н. п. 156), *л'а́дка // бл'а́дка* (н. п. 320), *бл'а́дка* (н. п. 309) закріпилося значення «прилад прибивати нитки у ткацькому верстаті», а *л'а́д'а* в зазначених говірках маніфестує значення «кришка на погребі». Зрідка наявна семантична спеціалізація за родовою приналежністю: *л'а́да* «кришка на погріб» – *л'а́до* «частина ткацького верстата» (н. п. 166).

У цілому лексема *л'а́да* у східнополіських говірках має кілька значень. Із півночі на південь досліджуваного мовного простору (що виразно простежувалося в середині ХХ ст.) можна простежити зміну її семантики: «ділянка землі» → відсутність лексеми → «частина ткацького верстата» → наявність подвійного значення: «частина ткацького верстата» і «спускні дверцята», «кришка» → «спускні дверцята», «кришка» [2, т. I, к. 180]. Семема «ділянка землі», очевидно, має зв'язок із давнім іменником *lędo «необроблена земля» [8, т. III, с. 335], інші значення, імовірно, пов'язані з німецьким словом *Lade* «скриня», «шухляда» [8, т. III, с. 335; 12, с. 281], адже, як слушно зауважив М.І. Толстой, в останніх значеннях не варто шукати слов'янську етимологію, що могла виникнути внаслідок перенесення географічного етимону на сферу будівельної чи ткацької термінології, адже на користь того, що це пізніший германізм, вказує ідентичність основних значень цього слова в німецькій, польській, українській, російській мовах та просторове варіювання його з указаною семантикою, що тяжіє до середньоевропейського ареалу [17, с. 141–142].

У 2010–2016 рр. виявлено збільшення кількості східнополіських говірок, у яких уживають назву *л'а́да* (див. к. 2.). Найчастіше за нею закріплені значення «кришка» та «дверцята»: «кришка на погребі» (н. пп. 3, 6, 8, 16, 64–65, 69–72, 79–80, 86, 101, 104–108, 111, 113–114, 118–122, 125, 127, 132, 140–141, 144, 147, 150–151, 153, 156, 159, 161, 166, 168–169, 171, 172, 181, 188–189, 190–191, 279, 307–311, 313–314, 319–320, 322, 324, 349, 353, 355), «кришка на горіше» (н. пп. 120, 122, 149, 173, 289, 310, 313–314, 317, 324, 351, 353), «кришка на колодязі» (н. пп. 169, 313), «будь-яка кришка» (н. пп. 103, 152), «будь-які дверцята» (н. п. 152), «двер-

¹ Номери населених пунктів подаємо за мережею «Атласу української мови», том I.

пята в підвал, погріб» (н. пп. 5, 19, 73, 110, 112, 116–117, 123, 135, 138–139, 145, 148, 162, 167, 175, 307), «дверцята на горіще» (н. пп. 19, 123–124, 171, 175, 191).

У зв'язку зі зникненням потреби в ткацтві зі значенням «частина ткацького верстата» слово *л'ада* зазнає пасивізації.

Значний інтерес становить сучасна фіксація цього слова із значеннями «пасовище» (н. п. 132), «ділянка землі» (н. пп. 3, 6), «велика ділянка землі» (н. п. 13), «ділянка оброблюваної землі під посів» (н. пп. 94, 100, 130), «ділянка оброблюваної землі, поділена на частини» (н. п. 11), «ділянка городу, засіяна переважно однією культурою» (н. п. 68), «низовина городу, залита водою» (н. п. 130), «ділянка землі, залита водою і заросла травою» (н. п. 67), «поляна серед лісу» (н. п. 95), а також «поляна на болоті», «урочище» [18, с. 175].

Цей номен із семантичною диференційною ознакою «місцевість» відомий іншим східнослов'янським мовам та їхнім діалектам [1, с. 13; 3, с. 60; 6, вип. III, к. 83; 7, к. 337; 14, с. 153; 15, вип. 17, с. 259–262; 19, с. 411–412] і, як свідчать матеріали «Атласу української мови», із подібними значеннями не зафіксований у новостворених українських говірках [2, т. III, ч. 4, с. 155].

За сучасних обстежень у н. пп. 7 і 66 засвідчено нетипове для східнополіського говору значення лексеми *л'ада* «стіл для торгівлі». Подібна семантика слова характерна для українських південно-західних говірок [2, т. III, ч. 4, с. 155; 5, с. 117; 10, т. I, с. 424].

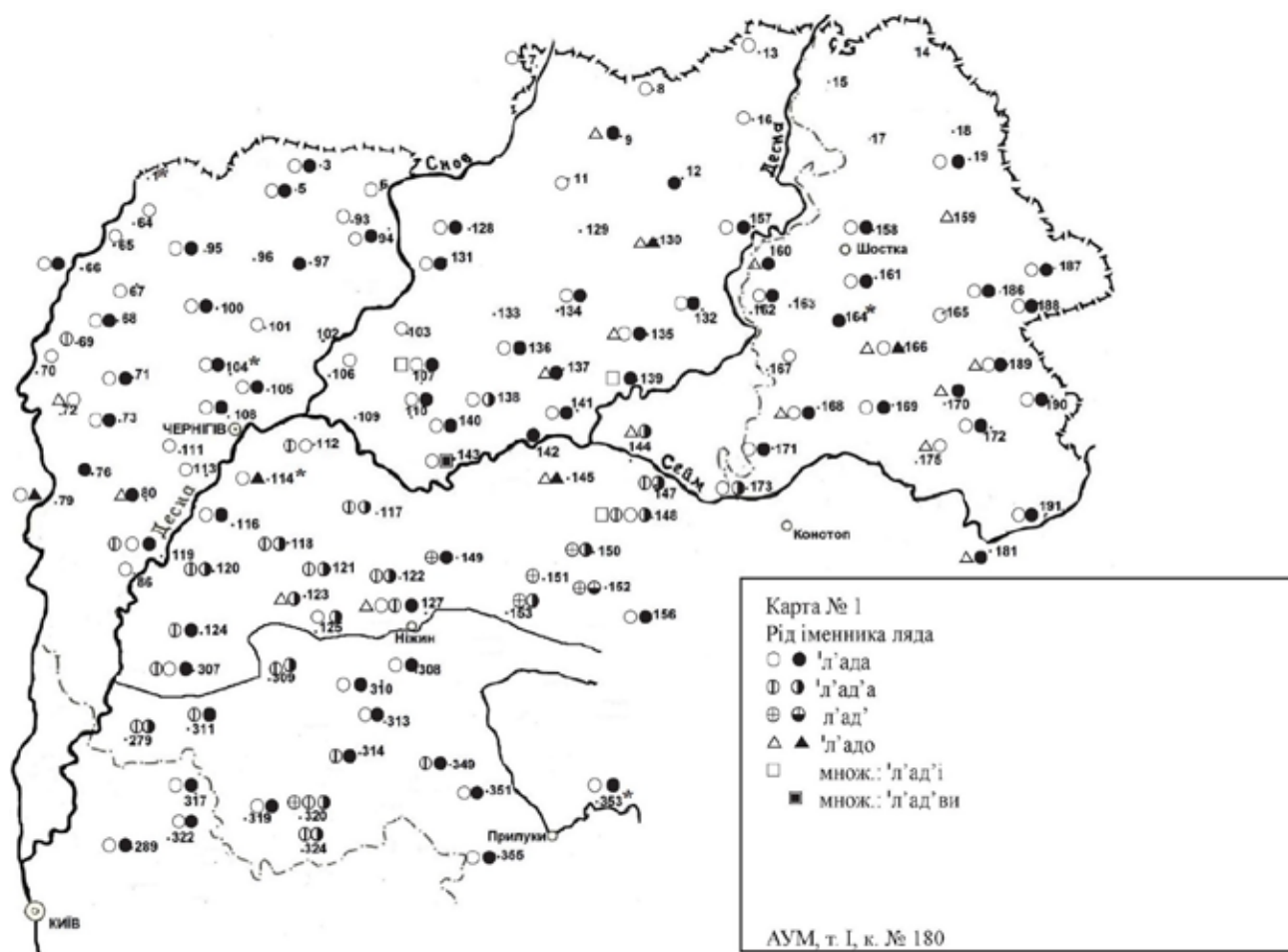
За експлорації в середині ХХ ст. у н. п. 168 слово *л'ада*, крім значень «кришка», «дверцята», «частина ткацького вер-

стата», маніфестувало значення «ледар». Це слово із такою семантикою в 1948–1963 рр. було зафіксовано в поодиноких правобережнополіських і українських говірках Курщини [2, т. I, с. 43]. Етимологи пов'язують значення слова *л'ада* «ледар» із російським словом *лад* «злий дух», «біс», «нечистий» [8, т. III, с. 335–336]. У 2010–2016 рр. в обстежуваному мовному просторі лексеми *л'ада* зі значенням «ледар» не занотовано.

Висновки. Отже, за 60–70 років після першої експлорації слово *л'ада* зазнало менше перетворень у граматиці (зокрема, збільшилась кількість говірок із формою *л'ад'* на місці форми *л'ад'а*) й помітно більше на лексичному рівні (воно відходить до пасивного словника зі значенням «частина ткацького верстата»; збільшило активність уживання із семантикою «кришка», «дверцята»; перестало функціонувати зі значенням «ледар»; ним почали послуговуватися з метою позначення столу для торгівлі).

Повторне обстеження мовного простору дало змогу виявити більше говірок, аніж у середині ХХ ст., у яких слово *л'ада* має значення, пов'язані семантичною диференційною ознакою «місцевість», отже, є давніми за походженнями. Цей факт стає на користь аргументу про впровадження студій із мовної динаміки, адже вони дають змогу не тільки з'ясувати трансформацію говірки в часі, але й зафіксувати мовні факти, які не були зауважені попередниками.

Карти № 1, № 2 репрезентують матеріали двох часових зрізів: середини ХХ ст. і початку ХХІ ст.: контурні фігури відтворюють матеріали, зібрані протягом 2010–2016 рр.; залиті фігури – матеріали середини ХХ ст., представлені в АУМ.

Література:

1. Анічэнка Ў. Палескія беларуска-українська моўныя паралелі. *Велике лядо* : збірник статей, присвячений 60-річчю доктора філологічних наук, професора Миколи Васильовича Никончука. Житомир, 1997. С. 11–15.
2. Атлас української мови: в 3 т. Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі. Київ, 1984. 498 с.; Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі. Київ, 2001. 266 с.
3. Букринская И.А., Кармакова О.Е. Лексическое своеобразие переходных говоров (псковские и витебские говоры). *Культура народов Причерноморья*. 2007. № 110, Т. 1. С. 59–61.
4. Воронич Г., Матвійс І. Вплив родової диференціації на формування типів словозміни іменників в українських говорах. *Проблеми сучасної ареалогії*. Київ, 1994. С. 265–274.
5. Гуцельські говірки: Короткий словник. / Відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
6. Диалектологический атлас русского языка. Центр Европейской части СССР. Выпуск III: Карты (часть 2). Синтаксис. Лексика. Москва, 2005.
7. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Мінск, 1963. VIII + 338 карт.
8. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / Редкол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ. 1982. Т. 1.
9. Никончук М.В. Правобережнополіські говірки в лінгвогеографічному висвітленні. Житомир, 2012. 316 с.
10. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. Ч. I. А–Н. Київ, 1984. 496 с.; Ч. 2. О–Я. Київ, 1984. 517 с.
11. Петров В. К палеонтології слова «ляда», «лядина». *Язык и мышление*. Москва; Ленинград, 1936. Кн. 6–7. С. 43–47.
12. Пиц Т.Б. До проблеми дослідження німецьких запозичень в українській говірковій лексичі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 35. С. 281–284.
13. Порохова О.Г. Слова *ляда*, *лядина* и *нива* в русских народных говорах. *Лексика русских народных говоров*. Москва – Ленинград, 1966. С. 175–191.
14. Расторгуев П.А. Словарь народных говоров Западной Брянщины (Материалы для истории словарного состава говоров). Минск, 1973. 296 с.
15. Словарь русских народных говоров. Выпуск 1. Москва – Санкт-Петербург, 1965.
16. Словник української мови: в 11 т. Київ, 1970–1980.
17. Толстой Н.И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды. Москва, 1969. 264 с.
18. Черепанова Е.А. Микропонимия Черниговско-Сумского Полесья. Сумы, 1984. 458 с.
19. Яшкін І.Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія. Мінск, 2005. 808 с.
20. Rudnicki M. Rdzeń *lendh- w językach indoeuropejskich. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu im. Mickiewicza. Filologia*, № 1. Poznań 1957, s. 79–85.

Мареев Д. А. Динамика грамматического значения и семантической структуры лексемы лядо в украинском восточнополюсском говоре

Аннотация. Статья посвящена исследованию трансформаций грамматического значения и семантической структуры существительного лядо, произошедших в украинском восточнополюсском говоре в течение последних 60–70 лет. Выявлено пространственное поведение этого названия в обследуемом языковом пространстве.

Ключевые слова: языковая динамика, восточнополюсский диалект, существительное, семантика, словоформа.

Marieiev D. The dynamics of the grammatical meaning and semantic structure of the lexeme лядо in the Ukrainian Eastern Polesian dialect

Summary. The article is devoted to the study of the transformations of the grammatical meaning and semantic structure of the noun лядо, which occurred in the Ukrainian Eastern Polesian dialect during the last 60–70 years. The spatial behavior of this name in the surveyed language space has been clarified.

Key words: language dynamics, Eastern Polesian dialect, noun, semantics, wordform.

Мельник Т. П.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України»

Задорожна О. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
методист відділу освіти Байковецької сільської ради

АЛЮЗИЯ У ПРОЗОВІЙ МОВІ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА

Анотація. У статті проаналізовано лінгвістичне явище алюзії як один з основних засобів мовної виразності у творах Володимира Даниленка. У процесі контекстуального аналізу описано особливості функціонування історичної та літературної алюзії. Окреслено найпоширеніші алюзивні стилістичні прийоми у прозовій мові Володимира Даниленка.

Ключові слова: алюзія, алюзивний прийом, семантика, постмодерний дискурс, інтертекстуальність.

Однією з перманентних ознак постмодерного дискурсу є інтертекстуальність, суть якої полягає у безперервному процесі взаємодії текстів та світоглядів у канві художнього тексту. Ключовим художнім засобом, який сприяє реалізації інтертекстуальності, є алюзія – звернення письменника до загальновідомого історичного, літературного чи побутового факту, орієнтоване на обізнаність і кмітливість читача, який має витлумачити цей факт. Використання алюзії робить художній твір цікавим для читача, актуалізує його інтелектуальний потенціал, зближує картину світу літературного твору із реальною картиною світу реципієнта, а також робить зрозумілими йому проблеми літературних героїв, сприяє емпатії почуттів та коректній інтерпретації художніх образів – читач «живе» в тому самому середовищі, що і персонаж.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування алюзії у творах Володимира Даниленка – романі «Газелі бідного Ремзі» та оповіданнях «Дегустація в будинку з химерами», «Дивертисмент Цепколенко», «У промінні згасаючого сонця», «Поцілунок Анжели», «Самогон Чучкала» зі збірки «Сон із дзьоба стрижа». Володимир Даниленко – письменник-інтелектуал, чий твори захоплюють читача з першої сторінки цікавим стилем, оригінальною тематикою, вишуканими сюжетами, вкрапленнями фантастики та тонким гумором і користуються популярністю як серед молоді, так і серед представників старшого покоління.

В аналізованому нами текстовому масиві ми простежили такі типи алюзії: власні імена (названі прямо чи опосередковано), літературні образи та історичні реалії.

Контекстуальний аналіз засвідчив, що найуживаніший тип алюзії, яким оперує Володимир Даниленко, – це апелювання до історичних подій сучасності та минулого, з допомогою чого він реалізує «улюблені» художні прийоми – «змішування епох», містифікацію та інтелектуальність. Філософську сутність та неоднозначність історії автор показує читачеві в оповіданні «У промінні згасаючого сонця»: *Історія завжди*

хвилює, як загадкова жінка, – думав, пересікаючи засніжений майдан, – коли приступиш до неї ближче, побачиш зморшкувату бабу з всохлими грудьми і неприємним запахом із рота [2, с. 271]. Основним засобом творення неоднозначності виступає антонімічна пара (*загадкова жінка/ зморшкувата баба*), котра демонструє полярність ставлення різних людей до тієї ж історичної події.

Як ми вже зазначали раніше, найчастіше автор оперує саме історичними алюзіями, які неможливі без уживання власних імен на позначення ключових фігур політикуму. Оскільки події у його творах відбуваються у сучасному автору світі, він майстерно творить темпоральне тло своїх романів та оповідань, враховуючи не лише історичні, а й економічні, соціальні, політичні та навіть комічні аспекти. Отже, історичний аспект твору «Газелі бідного Ремзі» реалізовано двома способами: *перший* – зображення звичних для жителів Криму XVII – XVIII століть реалій (способу життя, стилю спілкування) та конкретної історичної особи – головний герой роману – кримський хан Хаджа Селім Герей I; *другий* – увіраження суспільного ладу, характерного для України в часи правління Леоніда Кучми, зокрема менталітету жителів краю, настроїв доби, а також прямо чи опосередковано зображено чимало політичних діячів. Оскільки Ремзі – не лише головний герой, а й наратор роману, в образі Сарихана читач безпомилково впізнає самого президента України, насущні проблеми якого суголосні досвіду Селім Герей I – Кучму хочуть позбавити мандата, а він хоче повернути собі владу, тому з допомогою медіума Розалії Шовкалюк переніс у майбутнє кримського хана, щоб той вивчив ситуацію та порадив гарантові, як знову завоювати прихильність народу, закріпити провладні позиції та залишитися при владі ще упродовж кількох каденцій. Такий художній прийом увіраження інтертекстуальності історичного процесу (жодна із соціальних ситуацій не нова, а історична практика має чимало варіантів вирішення кожної проблеми), сприяє філософському осмисленню дійсності, місця пересічних людей у соціумі. Як ми вже згадували, образ Сарихана – уособлення другого президента незалежної України Леоніда Кучми. Аргументом на користь нашої гіпотези є зовнішній вигляд персонажа (*рудий гяур з колючим поглядом*) [1, с. 3], частотне використання лайки у мові, події в державі, що відбулися саме за його правління.

Темпоральне тло твору твориться за допомогою експліцитного називання ключових фігур українського політикуму: *З приходом Януковича, – пробурчав він, – Кабмін став нагадувати філію Донецької області. У кожному буфеті продають*

тільки пиво «Сармат» і цукерки «АВК» [2, с. 281]. Разом із антропонімом Янукович автор вживає чимало онімних лексем, що увиразнюють стиль правління того чи іншого чиновника: топонім *Донецька область* (край його походження), фірмоніми «Сармат» та «АВК», а також, використовуючи іронію, з гумором розповідає про принципи кадрової політики урядовця (*Кабмін став нагадувати філію Донецької області*) та способи лобювання бізнесу.

Ще одним алюзивним прийомом, яким часто оперує Володимир Даниленко, є використання фірмонімів разом із власними іменами осіб: *Для кожного з нас «Світ кави» біля каплиці Боїмів, «Італійський дворик» чи «Під синьою пляшкою» були не просто львівськими кав'ярнями, а загусили у камені й стилізація під старовину романтичним духом бабусі Австрії, яким просякнутий Львів, духом нашої історії, не зіпсованої* [1, с. 187]. Слід зауважити, що окремі назви суб'єктів підприємницької діяльності, крім сучасної семантики, мають ще виразне історичне значення, яке допомагає виразити загальний зміст твору. Так, перша кав'ярня у Відні, яку відкрив українець Юрій Кульчицький і яка дала початок кавовому бізнесу в Європі, називалася «Під синьою пляшкою», тому логічним є зв'язок цього фірмоніма із ностальгією персонажа за австрійським періодом в історії Львова зокрема та України загалом. Наші міркування підтверджує подальший контекст оповідання «Поцілунок Анжели»: *Іноді шкодую, що пан Кульчицький не заїхав до Києва, – сказав Ромцьо Хилюк, – бо якби він свою першу кнайпу відкрив на Хрещатику, то, може, ми б жили в іншій країні* [1, с. 188].

Цікавий задум автора щодо вживання окремих антропонімів – власних назв, які прямо чи опосередковано називають політичних діячів, письменників та інших відомих людей, які зробили внесок в українську чи світову історію, культуру, економіку тощо: *Від чого помер Гоголь? Відповідь на це питання особливо актуальна для нашого часу, коли людина знову розривається між спокусою влади, слави і страху втратити душу* [1, с. 365]. Як зазначає О. Федосій, «Визначальними жанротворчими чинниками оповідань, що увійшли до збірки «Сон із дзьоба стрижа», є елементи магічного реалізму, які переважно реалізуються у контексті сюрреалістичної стилістики, у векторах екзистенційного світовідчуття» [4, с. 273]. Саме в такому контексті автор вводить у канву свого оповідання «Дегустація в будинку з химерами» образ письменника. Майстерне перевтілення акторів, містичні подробиці життя письменника, постійне відчуття психологічного дискомфорту персонажів твору пояснюють причину смерті українського письменника і водночас сюжет тримає читача у постійній напрузі щодо подальших подій. Проектування образу письменника на події сьогодення сприяють творенню філософського контексту: *Я вважаю Гоголя малоросійською диверсією проти Росії, яку наші критики не можуть або не хочуть побачити. Тільки в малоросійських повістях його поезія прекрасна і просякнута любов'ю та неповторним чаром цієї ненависної нам і підступної землі. У російських творах Гоголь отруїв нас патологічним несприйняттям нашого національного характеру. Він зобразив Росію як країну мертвих душ, він випалив її дотла своїм ненависним сміхом, він зобразив її імперію, приреченою на розвал і спровокував три розпади. Два з них уже відбулися, а третій, останній, остаточно знищить Росію* [1, с. 372]. Використання низки мовних знаків культури (вживання історизму *малоросійський*, терміно-

логічного словосполучення *український національний характер*, історично сформований образ політики Росії щодо українства), а також полярність двох культур, реалізована з допомогою антонімів та оксиморонних конструкцій (*просякнута любов'ю та неповторним чаром цієї ненависної нам і підступної землі*), втілюють потужну інтелектуальність та переконливість нарації, глибокий патріотизм, афористичність та актуальність тексту, які, своєю чергою, зацікавлюють читача, стимулюють до прочитання інших творів письменника.

Жанр сатиричного роману дає Володимир Даниленку у творі «Газелі бідного Ремзі» у цікавій формі зображати недосконалість українського соціуму, зокрема абсурдність бізнесових схем та вчинків чиновників, та як за допомогою комунікативних здібностей та елементарних психологічних способів впливу заробити великі гроші без інвестицій та клопотів, що є виразною алюзією на сучасне українське суспільство. Сповнений комізму та абсурду епізод про купівлю ділянки землі на Місяці [2, с. 70–79]. Тут на перший погляд знайомий з українським менталітетом та шахрайськими схемами Сарихан все-таки піддається впливу афериста Жомпляка та «купує» десять гектарів землі на Місяці. Майстерно вибудований психологічний прийом «завойовування» та «зваблювання» клієнтів суголосний із численними сучасними «бізнесовими» операціями. Автор прозора натякає на характерні риси вдачі багатьох чиновників – жадібність, прагнення легкої наживи та загострене почуття власної важливості, а також низький рівень інтелекту: для переконання шахрай використовує канцеляризми *міжнародний сертифікат, право власності, паспорт, карта з позначеною ділянкою ґрунту, Конституція* [2, с. 72], проте сполучуваність цих лексем у тексті семантично необґрунтована, що дає змогу їх ідентифікувати як оксиморонні словосполучення: *Паспорт громадянина Місяця, міжнародний сертифікат про право власності надрами супутника* тощо. Також засобом алюзійності виступають мовні засоби творення модного в сучасному суспільстві іміджу успішної людини: слова для експлікації позитивних відчуттів та достатку (*гарна пропозиція, гарні діляночки біля моря Достатку і затоки Роси, який краєвид з вікон, Розкішна ділянка Місяця біля озера Снів, пристойна ділянка із гарним краєвидом біля моря* [2, с. 72–73], сповнені позитивної конотації лексеми на позначення зовнішнього вигляду (*нове взуття, випромінював благополуччя*), засоби для бізнесу (*не просто ділянка Місяця, а кар'єр для розробки місячного ґрунту, місячний ґрунт – чудовий матеріал для ядерного палива і може стати дуже вигідним товаром*) [2, с. 72–73], применшення менеджером власних амбіцій задля возвеличення пріоритетів для клієнта (*Коли ви подивитися на повню в телескоп, – засипів Жомпляк, то відразу помітите, чи ніхто не зайняв вашу ділянку. Її ви не побачите тільки під час місячного затемнення <...> Ви знаєте, що супутник повернутий до Землі завжди одним боком, тому наш офіс розташований на темному боці Місяця. «А чому не на світлому?..» – роззубився Сарихан. «Бо світлий бік Місяця дорогий, а ми люди не горді. Ми можемо пожити й на темному»*) [2, с. 73], застосування загальновідомих відомостей зі шкільної програми (*Місяць завжди повернутий до Землі одним боком*), грамотне мовлення. Найголовнішим засобом переконання клієнта став психологічний прийом, суть якого полягає в ототожненні себе з іншими успішними людьми (теж алюзія) – повідомлення про те, що вже чимало політичних лідерів інших країн, діячів куль-

тури тощо придбали цей абсолютно непотрібний крам (*президент Гвінеї-Бісау, П'єр Ришар, Юля* – «Є в нас чудові місячні діляночки на узбережжі моря Криз. Будете жити через тин із Юльою». Сарихан скривився, наче вкусив кислцю: «А може на в іншому місці? Мені від Юлі й тут нема жині, а ви хочете, щоб моя дача на Місяці була коло неї. Щоб ми ще й за межу цеє самое сварились. Та й названіє моря якесь некультяписте. У мене й тут криза...») [2, с. 74]. Виразне семантичне навантаження виконують географічні назви Місяця (*море Криз, озеро Снів, море Достатку* тощо), які показують дуалізм економічної ситуації в країні: комусь достаток, для когось криза, а хтось живе, наче у сні. Сприяють алюзійності образу обмеженості чиновника високого рангу і аномативи: у репліках Сарихана ми фіксуємо як росіянізми і кальки (*Заманчиве пропозиція, – плямкнув Сарихан, – якщо мій скандал і далі буде мати розвітіння і мене не захочуть забрати у Переделкіно під лічне прикритіє президента Російської Федерації, то це, може, прийдесться вибираться на Місяць* [2, с. 73], так і діалектизми, які не пасують мовленню президента, а також мовні конструкції, що репрезентують усвідомлення посадовцем злочинності власних дій (*Не, в Карнатах – не, – похитав головою Сарихан. – Щоб якийсь вуйко мене повісив на смерці за те, що я продав нефтперерабатуючі заводи або що відмолюю гріхи в Печерській Лаврі, а не у Володимирському соборі чи на Аскольдовій Могилі.*) [2, с. 74], просторіччя (*названіє моря якесь некультяписте*) [2, с. 74], недвозначне найменування ключових фігур в українському політикумі (*Юля*). Називання лише на ім'я – поширений серед українських письменників прийом, який, з одного боку, розширює спектр номінантів, а з іншого – репрезентує конкретну особу, добре відому читачеві. Фамільярне вживання (без прізвища та по батькові) в нашій цитаті показує зневажливе ставлення героя до своєї підлеглої, конфліктність політичних фігур увиразнена словосполученнями (*від неї нема жині, щоб ми ще за межу сварилися*), як відомо, мала місце в політикумі перших десятиліть ХХІ століття.

З метою демонстрації злочинної діяльності української влади автор у тексті твору «Газелі бідного Ремзі» нагадує читачеві про події 2000 року – оприлюднення Федеральним Бюро розслідування США розмови Президента України Леоніда Кучми, у якій чиновник затвердив пропозицію Валерія Малєва (Генерального директора державної фірми з продажу озброєнь «Укрспецекспорт») щодо таємної передачі Іраку системи пасивного виявлення «Кольчуга» через третю особу (йорданського посередника), а також, дотримуючись канонів сатиричного роману, ословлює кулуарну інформацію про продаж зброї Україною терористичним угрупованням: *Посередник із Кабула передав, що «Аль-Каїда» хоче закупити наше найсовременніше оружје. Після того, як «Укрспецекспорт» погорів на «Кольчугах» я перестав довіряти цим роззявам* [2, с. 378]. У такий спосіб Володимир Даниленко показує читачеві жадібність чиновника, його невсипуще прагнення до наживи, відсутність відповідальності за власні дії, недалекоглядність (небажання усвідомити чи хоча б замислитися над наслідками цих вчинків), а також висміює ментальність українства, зокрема непоміряний індивідуалізм (жагу збагачення будь-яким шляхом).

Одним із поширених настроїв постмодерного українського суспільства є недовіра до влади, зумовлена численними репресіями проти народу, конфіскації матеріальних цінностей, майнових та психологічних проблем, пов'язаних із соціалізацією

українства. Оскільки така політика була властива багатьом поколінням чиновників, у народу виробилося стійке негативне ставлення як до посадовців, так і до їхніх указів, вчинків тощо, яке ми і фіксуємо у досліджуваному текстовому масиві: *Не розводьте тут оцеґо! – розсердилася Іруся. – Тут всякі люди стоять. Візьмуть на карандаш, то ще випрутть через вас із роботи* [2, с. 239]; *Мій дідо любили казати: «Австріяки привчили нас до пор'єдку, тому треба всьо записувать». Через цю звичку мій дідо поманорували до Сибіру* [2, с. 282]; *Так-от, Ремзі, Гонкало і Прищюцько чартерним рейсом полетите в Москву, а там пересядете в їхній самольот і рознохаєте, що вони там придумали, бо це такі хлопці, що просто так нас із своїх братських об'ятій не випустять* [2, с. 419]. Вживання росіянізмів у цитатах має виразне стилістичне навантаження: ці мовні одиниці увиразнюють джерело негативу – тоталітарна політика радянської влади, її методи діяльності та боротьби із «непокірними» – звільнення, ув'язнення, стеження, диктатура тощо.

У досліджуваному текстовому масиві частотні також алюзивні посилання до світової історії. Так, загальновідомим є факт, що саме в часи правління Кучми, а саме 11 вересня 2001 року, відбулася серія терористичних актів з допомогою пілотованих літаків на території США. Тоді в організації терактів звинувачене мусульманське угруповання «Аль-Каїда», засноване 1988 року Усамою бен Ладеном (за деякими джерелами Осамою бен Ладеном) в Афганістані для боротьби із радянським вторгненням. Проте щодо специфіки діяльності цього угруповання загалом та щодо його лідера зокрема побутувало чимало версій, які не були підтвержені жодними фактами. Автор з легкою іронією та глибокою філософією ословлює одну з нерадикальних версій: *Ах, Ремзі, – мовив чоловік у білій чалмі, – бен Ладена немає. Його вигадали американські спецслужби, щоб захопити нафту в Аравії. Та бен Ладен живе у свідомості мільйонів людей. Цей світ ірреальний, Ремзі, бо вигадка в ньому сильніша за реальність. Бен Ладен і надалі буде прапором джихаду, а його роль вчора виконував Муса, сьогодні я, а завтра буде виконувати Абула* [2, с. 390]. Водночас письменник намагається пояснити читачеві причину організації терактів: *Расизм – давня хвороба західної цивілізації, брате Ремзі. Сучасні західні люди ховають расизм під лицемірною маскою політкоректності, зневажаючи всіх, крім себе. Та вони хоч не говорять про це вголос, а в Росії про це говорять, нікого не соромлячись. Почитай, Ремзі, їхню літературу, подивись кіно, там, наче в собаки бліх, повно таких присмних для їхнього вуха слів, як америкос, чурка, хохол, пшек. Думаю, що ці слова – вітаміни, які допомагають їм рости у власних очах. То скільки ще «Боїнгів», брате Ремзі, треба пустити на хмарочоси, щоб у світі почали нарешті любити і поважати одне одного, га?* [2, с. 388]. Водночас автор стимулює читача до порівняння українських чиновників (неосвічених, жадібних, недалекоглядних) та правителів ісламського світу (Ремзі, прототипи бен Ладена): останні глибоко освічені, їхня мова правильна, багата, вони однаково добре оперують як політичною лексикою (*політкоректність, солідарність, спецслужби, цивілізації*) [2, с. 388–389], так і військовою (*автомати АК-47, зенітно-ракетні комплекси «Стінгер», «Базуки», снайперські гвинтівки ВВС і навіть рушниці Баррета*) [2, с. 388], і інтелектуальною (*поміркованої ентузіазм, ірреальний, свідомість*) [2, с. 387–390], а також їхній лексикон збагачений образними засобами мовлення: порівняннями (*ці слова – вітаміни, які допомагають*

ім рости у власних очах) [2, с. 388], метафорами (*Бен Ладен і надалі буде прапором джихаду*) [2, с. 390] тощо. Водночас автор демонструє і близькість чиновника до простого люду: він вживає сленгові лексеми (*америкоси, чурка, шиєки*), використовує психологічний прийом «рівності», суть якого полягає у вживанні слів на позначення спорідненості у звертанні до співрозмовника (*брате Ремзі, Я сам би на ішаку возив би чеченським братам усе, що Аллах послав* [2, с. 388]) та готовності підтримати свій народ, допомогти йому. З метою демонстрації актуальності та насущності обговорюваних питань у мовленні ісламських правителів повновартісно функціонують фразеологізми як книжного походження (*Де немає любові, там немає Аллаха* [2, с. 388]), так і народного (*Ти хочеш завоювати світ? А нуп тобі не розв'язеться?* [2, с. 388]), а також трансформовані одиниці, що мають філософський зміст (*В сучасному світі любов до ближнього закінчується, коли з'являється найменша загроза, що заради солідарності з ним доведеться терпіти зниження температури в будинку хоча б на один градус*) [2, с. 388–389]. Такий прийом сприяє позитивному сприйняттю читачем на перший погляд ворожих слів'янській ментальності осіб-іновірців, а також ще більше зацікавлює реципієнта.

Аллюзія на твори художньої літератури та на літературні образи менш поширена в аналізованих нами творах письменника: *Ти глянь на цю конотопську почвару! – мовила крізь зуби Ядвіга. – Вона ще в дружини набивається!* [2, с. 175]; *А конотопська відьма не прийшла? – запитала бабця* [2, с. 321]. Вживання такого типу аллюзії зазвичай підпорядковане досягненню комічного ефекту або для побіжної характеристики персонажа, тобто такий тип аллюзії не має виразного змістотворчого навантаження. Водночас припускаємо, що автор свідомо не хоче вносити у свій текст семантику творів інших письменників, а буде свої оригінальні образи.

Таким чином, аллюзія як лінгвістичне явище активно функціонує у прозовій мові Володимира Даниленка. Використання аллюзії спрямоване на досягнення гумористичного, філософського чи містичного ефекту. Автор часто апелює до відомих осіб українського та світового політикуму, до подій вітчиз-

няної та зарубіжної історії з метою побудови темпорального тла роману та оповідань, для творення неповторних образів та з метою увиразнення зв'язку поколінь, повторюваності подій та типовості проблем, які постають перед персонажами.

Література:

1. Даниленко В. Газелі бідного Ремзі: Роман. Львів : ЛА «Піраміда», 2008. 488 с.
2. Даниленко В. Сон із дзьоба стрижа: Збірка оповідань. Львів : ЛА «Піраміда», 2007. 384 с.
3. Кузнєцова Г.В. Аллюзія як лінгвістичне явище. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. № 9. С. 89–91.
4. Федосій О.О. Магічний реалізм у малій прозі Володимира Даниленка. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 40 (2). С. 271–275.

Мельник Т. П., Задорожня А. М. Аллюзія в прозовій речі Володимира Даниленка

Анотація. В статті проаналізовано лінгвістичне явище аллюзії як одно з основних засобів речової виразності в произведениях Володимира Даниленка. В процесі контекстуального аналізу описані особливості функціонування історичної та літературної аллюзії. Определены самые распространённые аллюзивные стилистические приёмы в прозаическом языке Володимира Даниленка.

Ключевые слова: аллюзія, аллюзивний прийом, семантика, постмодерністський дискурс, інтертекстуальність.

Melnyk T., Zadorozhna O. Allusion in the prose language of Volodymyr Danylenko

Summary. The article analyzes the linguistic phenomenon of allusion as one of the main means of verbal expression in the works of Volodymyr Danylenko. In the process of contextual analysis the functional features of historical and literary allusions are described. The most commonly allusive stylistic techniques are outlined in the prose language of Volodymyr Danylenko.

Key words: allusion, allusive techniques, semantics, post-modern discourse, intertextuality.

Олійник Е. В.,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови та славістики
Бердянського державного педагогічного університету

ЕКСПЛІЦИТНИЙ МОДУС У СТРУКТУРІ З'ЯСУВАЛЬНОГО СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

Анотація. У статті проаналізована специфіка формування експліцитних модусних значень у структурі з'ясувальних складнопідрядних речень: описані форми вираження суб'єктивно-модальних значень у з'ясувальних конструкціях, досліджені структура та семантика модусної частини в розгляданих конструкціях.

Ключові слова: оцінно-з'ясувальні речення, модальна оцінка, суб'єктивна модальність, експліцитний модус, вставний компонент.

Постановка проблеми. Як зазначає більшість мовознавців, складна з'ясувальна конструкція являє собою абстрактну семантичну одиницю, що виражає з'ясувальні відношення, тобто такі, що виникають унаслідок залежності підрядної частини від окремого слова в головній, тобто зміст підрядної частини спрямовано на опорний компонент головної частини, що дає змогу говорити про симетрію формальних та змістових відношень у більшості з'ясувальних конструкцій. Але серед окреслених одиниць маємо структури, змістові відношення в яких складаються дещо інакше. Це речення, головна частина яких містить у собі повідомлення про оцінку певної ситуації, стан справ, наявних у підрядній частині, наприклад: *Максимумі жаль стало, що вона вийшла (К. Басенко); Боялась, що це зв'яже старого педіатра і він не скаже їй усієї правди (Л. Дмитерко).* На наш погляд, вивчення цих синтаксичних одиниць необхідне для розуміння особливостей їхнього функціонування, і тому таке дослідження видається **актуальним**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складнопідрядні речення, головна частина яких містить оцінку певної ситуації, яку репрезентує підрядна частина, тривалий час привертають увагу лінгвістів (Т.Б. Алісова, В.В. Бабайцева, В.А. Белошапкова, Н.С. Валгіна, В.В. Виноградов, І.Р. Вихованець, Є.М. Галкіна-Федорук, А.М. Давидовський, Л. Дюрович, М.У. Каранська, Я.Б. Комм, А.І. Студнева), та найчастіше розглядають їх у зв'язку з проблемою модусно-диктумних відношень у реченні (О.Л. Доценко, М.Г. Мірошникова, Г.П. Немець, Р.О. Христіанінова, В.Д. Шинкарук, О.Я. Шмельова).

Складнопідрядні оцінно-з'ясувальні речення в сучасній українській мові є спеціальним (найбільш експліцитним і роздільним) засобом вираження модальної оцінки достовірності змісту пропозиції дійсності.

Мета статті – описати специфіку формування експліцитних модусних значень у структурі з'ясувальних складнопідрядних речень. Відповідно до мети ставимо такі **завдання**: 1) розглянути особливості вираження суб'єктивно-модальних відношень у з'ясувальних конструкціях; 2) дослідити структуру та семантику модусної частини в складних з'ясувальних реченнях; 3) проаналізувати взаємодію модусно-диктумних компонентів у розгляданих конструкціях.

Основним **методом** дослідження став лінгвістичний опис з його універсальними прийомами спостереження й інтерпретації мовних фактів.

Речення з оцінним значенням неоднозначно тлумачаться мовознавцями. Т.Б. Алісова називає такі конструкції «псевдоскладними» й зауважує, що вони є складними лише формально, «оскільки представляють в аналітичному вигляді ті ж відношення обов'язкового взаємного доповнення, які пов'язують модальні змісти з денотатом у синтаксичних способах» [1, с. 161].

Схожу інтерпретацію знаходимо у праці М.І. Черемісіної та Т.А. Колосової. Дослідниці пов'язують оцінку з рефлексією – фактом суб'єктивного ставлення до події, про яку йдеться. У низці понять, пов'язаних з рефлексією, одним із центральних, на їхній погляд, є оцінка в широкому розумінні (у формі модусу виражається оцінка диктумної події під різними кутами зору: модальним, емоційним, істинним, етичним, інтелектуальним) [5, с. 35].

Якщо говорити про природу з'ясувальних відношень у модусно-диктумних конструкціях, варто підкреслити, що головна й залежна частини в них розміщені на різних рівнях рефлексії: «Диктумна подія вербалізується на первинному рівні, а факт рефлексії з цього приводу експлікує інший рівень, протилежний первинному» [5, с. 41]. Відповідно, досліджувані нами речення, які традиційно вважають з'ясувальними, мають цілком інший семантичний зміст – оцінний, що міститься в повідомленні про певну ситуацію й оцінці цієї ситуації.

Виклад основного матеріалу. Для складнопідрядних речень з експліцитним модусом характерна внутрішня діалогічність, апеляція до модусу. Суб'єктивно-модальні відношення, виражені в таких контекстах модальним словом у позиції предиката, стимулюють реакцію адресата мовлення на істинність повідомлення: мовець зацікавлений у тому, щоб знати точку зору свого співрозмовника. У структурі складнопідрядного речення суб'єктивна модальність знаходить особливу реалізацію, що пов'язано з характером семантичних відношень між його частинами: «Складнопідрядне речення утворює змістову й формальну єдність, у якій внутрішня залежність предикативних частин створюється насамперед змістовою взаємодією цих частин», таке «внутрішнє семантичне співвідношення предикативних частин знаходить своє зовнішнє граматичне вираження у морфологічних, лексичних та конструктивних показниках» [3, с. 106].

Специфічним засобом вираження суб'єктивно-модальних значень у складнопідрядному реченні є вставні компоненти (а також дієслова, дієприслівники, девербативи, дієслівні фразеологізми) з модально-оцінною семантикою, що функціонують у ролі з'ясувальних слів головної частини складнопідряд-

них з'ясувальних речень. Названі модифікатори є важливими будівельними елементами загальної синтаксичної структури речення, що беруть участь у побудові смислових відношень між частинами, головна з яких еквівалентна модусному, а підрядна – диктумному компоненту. По суті, контактне слово є в такому разі «метасловом», яке, з одного боку, не втрачає своєї повнозначності і статусу члена речення, а з іншого – подібне за функціями до службових слів, є формальним показником певного суб'єктивно-модального значення, зокрема:

1) припущення: *Припустимо, що ця випадкова модифікація могла виникнути* (О. Довженко); *Я навіть у думці не припускав, що когось його їм я може бути ненависним* (О. Гончар); *Щось мені підказувало, що обоє носять камінь за пазухою* (П. Гуріненко);

2) уяви: *Скидалося, що він якось сторожко, втіоберта слухає* (В. Маняк); *Здалося тоді юному чортові, що десь на дні його ества щось пробудилося* (В. Шевчук); *Скидається, що ми зібралися на похорон* (В. Маняк); *Видавалося, що своїми високими спинками вони сягали низенької стелі* (О. Гіжа);

3) сумніву: *Я не певен, що він скоро складе повноваження голови* (С. Плачинда); *Ми вам не гарантуємо, що не розстріляємо цього вашого робота* (Ю. Щербак);

4) сподівання: *Ніколи не сподівалася Олена Миколаївна, що з нею може таке статися* (В. Єніна); *Обоє сподіваються, що весільні вінки з'єднають їхні будинки* (Ю. Мушкетик); *Вірю, що тільки правду чув од вас* (М. Стельмах);

5) нарочитої впевненості: *Недарма Блеквуд був упевнений, що в Силасві знайде спільника* (Ю. Усиченко); *Цілком очевидно, що найголовнішим завданням є відвернути термоядерну війну, не дати їй спалахнути* (Л. Дмитерко); *Христина була переконана, що Бубон її ненавидить, готовий зі світу зжити* (Ю. Збанацький);

6) застереження: *Так і лежав не ворушачись, наче боявся, що його зараз схоплять і викинуть в море* (В. Кучер); *Панько Гарехтович також не наполягав, побоюючись, що після секретаря черга може дійти і до голови* (В. Земляк); *Вона боялася, що не зможе взяти себе в руки і прямо тут, у всіх на очах, кинеється Павлові на шию, припаде до грудей і заплаче від радості* (В. Кучер);

7) здогаду: *Костя здогадувався, що дядько Петро, якщо й знає, то не скаже* (О. Шарварок); *Взагалі схоже, що хижий, мисливський спосіб життя пращурів людини остаточно склався на стадії австралопітеків з моменту застосування палиці як ударної зброї* (Л. Залізник).

Особливу групу утворюють з'ясувальні конструкції зі значенням емоційної оцінки: *Добре, що в напівтемряві не видно Калиного обличчя, дуже добре!* (В. Петльованій); *Просто дивно, що з тобою сталося* (В. Єніна); *Просто неймовірно, де він міг дістати* (П. Загребельний); *Головне, що він до кінця лишився чесним, не зганьбив себе, бодай перед самим собою, нужденною брехнею* (Б. Антоненко-Давидович); *Я дуже рада, що ви мене наздогнали* (П. Загребельний); *Їй приємно було від того, що не пляшку приніс* (В. Кашин); *Проклинав себе за те, що розмова повернулася так й зачепила власну трагедію друга* (М. Сидоряк); *Цікаво, що на кришечці кустодії вирізьблено аналогічний малюнок* («Людина і світ», 2003). Очевидно, позиція таких висловлень фіксується в зоні перетину оцінного й модального полів, а самі речення можуть трансформуватися в структури зі значенням позитивної та негативної емоційної достовірності.

Деякі синтаксисти відзначають своєрідність складних з'ясувальних конструкцій з експліцитним модусом і характеризують головну частину таких побудов, як суб'єктивний зачин, модальний коментар до речення, модальну оправу підрядної частини. У таких складних реченнях головна частина еквівалентна вставному модальному слову, що уможливило говорити про функційну синтаксичну синонімію складнопідрядних з'ясувальних конструкцій та простих речень зі вставним модальним словом: «У складнопідрядному реченні з підрядним з'ясувальним – реченні нерозчленованої структури – підрядна частина служить поширювачем будь-якого члена, зазвичай присудка головної частини, що характеризується структурною та змістовою неповнозначністю. З'ясувальна підрядна частина такого речення становить описову заміну відсутнього компонента головної частини, і складнопідрядне речення в цілому постає, таким чином, як явище, перехідне від простого речення до складного» [2].

Зауважимо, що порівняно з простими реченнями, де суб'єктивна модальність виражена вставним компонентом, експлікація суб'єктивно-модальних значень у складнопідрядних з'ясувальних конструкціях має низку особливостей. Експліцитний модус зміщує акцент на стверджуване мовцем відношення висловлення до дійсності, тому суб'єктивно-модальний зміст реалізується тут не в чистому, а в ускладненому вигляді. У таких випадках маємо справу з більшим спектром модальних модифікацій, причому той чи інший суб'єктивно-модальний зміст «є семантичним фоном, котрий створює в залежності від лексичної наповненості суб'єкта та об'єкта дії модусні характеристики, що виникають у тексті під впливом цільової настанови автора, його особистості, а також особливостей його світогляду, психіки тощо» [4, с. 347]. Тоді спостерігаємо нашарування додаткових значень, наприклад, модальних:

1) можливості/неможливості: *Іноді може здаватися, наче Львів – передусім підземне місто* (Ю. Андрухович); *А ти певна, що зможеш влаштуватися?* (В. Петльованій); *Калю не знала точно, де довідкове бюро, тільки догадувалася, що, мабуть, десь у центрі* (В. Петльованій); *Тому цілком очевидно, що візантійське посольство за жодних обставин не могло направлятися в Паннонію, де протягом багатьох десятиліть дослідники розишукують столицю гунів* (Г. Василенко); *Цілком природно, що вона клопочеться про долю своєї родички* (Ю. Дольд-Михайлик); *З такого погляду можна стверджувати, що семантико-синтаксичні відношення у складних реченнях відповідної мови стають формою існування власне-семантичних відношень* (І. Вихованець);

2) необхідності: *Необхідно підкреслити, що певних зрушень на цьому шляху вже досягнуто* («Людина і політика», 2001); *Децо узагальнюючи, можна сказати, що суспільство існує лише в ритмі змін; поза змінами не існує суспільства* («Людина і світ», 2003); *Треба Саишкі сказати, щоб чекав на мене завтра під човном* (В. Єніна);

3) висновку: *Отже, виходило, що ні до кіно, ні до філармонії Семена Івановича не поведеш* (Б. Антоненко-Давидович); *Це значить, що аналізатори вже встигли послати в обчислювальний пристрій дані про вагу, зріст, конфігурацію тіла пасажира* (І. Росохватський); *Григорій перевірів гвинтівку і дійшов висновку, що має добру рушницю* (І. Багрянний);

4) бажаності: *Більше того, сподівався, що вдасться йому отримати й право на придбання парламентської ліцензії на*

експлуатацію дороги (М. Сидоряк); **Бажано, щоб** вам поталанило у розшуках (Ю. Дольд-Михайлик); **Бажано, кагане, щоб** ти допоміг приборкати роди, які не покораються мені (В. Малик).

5) доцільності: **Не міг не погодитися, що** в тих словах було мудре і здорове зерно (Ю. Збанацький); **Взагалі схоже, що** хижий, мисливський спосіб життя пращурів людини остаточно склався на стадії австралопітеків з моменту застосування палиці як ударної зброї (Л. Залізник);

6) важливості: **Для неї ж найважливіше тепер, щоб** Сигізмунд-Август і сейм польський підтвердили, що Острог нікому іншому не належить, тільки Беаті (П. Углярченко); **Головне, що** він до кінця лишився чесним, не зганьбив себе, бодай перед самим собою, нужденною брехнею (Б. Антоненко-Давидович).

7) фазисні дії (початок/кінець): **Мені почало здаватися, що** вони з тією його милою навмисне вибирають такий столик, щоб увесь час мене бачити (Ю. Андрухович); **Мені навіть починає здаватися, що** у цій фантомії може таїтися причина подальших поразок (Т. Прохасько).

На характер суб'єктивно-модальних відношень у складнопідрядному з'ясувальному реченні можуть впливати деякі поширювачі, переважно прислівники, що поширюють предикат головної частини, неозначено-кількісні слова. Наявність таких елементів може спрямувати пропозицію як до функційно-семантичного поля достовірності, підкреслюючи високий ступінь вірогідності події: **Цілком можливо, що** його Група військ матиме спільний фронт з галичанами (В. Шкляр); **Адже, можливо, що** йому вдасться врятуватися з цієї пастки (М. Трублаїні); **Цілком ймовірно, що** його вже шукає спраглий жертовної крові синод (М. Соколян), так і до функційно-семантичного поля недостовірності, вказуючи на її малоїмовірність: **Звичайно, малоїмовірно, щоб** заряд у момент вибуху містився саме в точці, яка відповідає лінії руху, – більш ймовірно, що заряд буде під якимось кутом до цієї лінії (М. Руденко).

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Складнопідрядне з'ясувальне речення утворює спеціалізовану модель реалізації суб'єктивно-модальних значень висловлення. Головна частина з'ясувальних конструкцій, не втрачаючи власного модального значення, виконує модально-оцінну функцію і завдяки змістовому контакту з підрядною частиною збагачує її модальний план. У таких модифікаціях вставне слово отримує новий аспект предикативності й можливість поєднувати предикативні частини складного речення, тобто бути самостій-

ним реченням. За наявності сполучникового зв'язку суб'єктивно-модальні значення синтаксичних одиниць не лише не втрачаються, а й стають більш повноцінними.

Перспектива подальшого дослідження полягає в описі різноманітних модусних значень складнопідрядних з'ясувальних речень та їх модальних характеристик.

Література:

1. Алисова Т.Б. Дополнительные отношения модуса и диктума. *Вопросы языкознания*. 1971. № 1. С. 54–64.
2. Горельникова Ю.А. Выражение модального значения кажимости в структуре предложения : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Московский педагогический университет. Москва, 1993. 19 с.
3. Павлюченкова Н.Ф. Развитие семантической структуры сложноподчиненных предложений. *Семантика грамматических форм и речевых конструкций*. Москва, 1991. С. 106–108.
4. Семенова Н.А. Модальность фразеологических единиц в языке и тексте. *Структура и семантика художественного текста*. Москва, 1999. С. 347–351.
5. Черемисина М.И., Колосова Т.А. Очерки по теории сложного предложения : монография. Новосибирск : Наука, 1987. 196 с.

Олейник Э. В. Эксплицитный модус в структуре изъяснительного сложноподчинённого предложения

Аннотация. В статье проанализирована специфика формирования эксплицитных модусных значений в структуре изъяснительных сложноподчинённых предложений: описаны формы выражения субъективно-модальных значений в изъяснительных конструкциях, исследованы структура и семантика модусной части в рассматриваемых конструкциях.

Ключевые слова: оценочно-изъяснительные предложения, модальная оценка, субъективная модальность, эксплицитный модус, вводный компонент.

Oliynik E. Explicit Modus in the Structure of the Clarifying Complex Sentence

Summary. In the article the specificity of the formation of explicit modus meanings in the structure of clarifying complex sentence is analyzed: the forms of expression of subjective-modal meanings in clarifying constructions are described, the structure and semantics of the modus part in the considered constructions are investigated.

Key words: evaluation and clarifying sentences, modal estimation, subjective modality, explicit modus, insertion component.

*Павлюк Н. Л.,
викладач кафедри української та зарубіжної літератури
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»*

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ТВОРІВ З АРХЕТИПНОЮ МОДЕЛЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ І. РОЗДОБУДЬКО, М. ГРИМИЧ ТА Н. ШЕВЧЕНКО)

Анотація. У статті здійснено аналіз жанрових особливостей сучасної української жіночої прози на матеріалі романів І. Роздобудько «Шості двері», Н. Шевченко «Містичний вальс» та М. Гримич «Ти чуєш, Марго?...», у яких значна увага приділяється дослідженню архетипної моделі світу. Поєднання різних жанрових ознак (фантастичність, психологічність, містичність, казковість, пригодництво) дає можливість говорити про поліжанрову структуру творів сучасних письменниць, сприяє окресленню певної архетипної концепції.

Ключові слова: постмодернізм, екзистенціалізм, архетип, роман, містика, психологізм.

Постановка проблеми. Помітним явищем нинішнього культурного життя є активний прихід жінок-авторів у літературу: Є. Кононенко, І. Роздобудько, Л. Баграт, С. Пиркало, М. Гримич, Г. Логінової, Н. Шевченко, О. Забужко та багатьох інших. «Самі письменниці внутрішньо передумовою цього визнають таке: «Пишу про те, про що сама хочу читати». Мовляв, у заангажованих, обтяжених «комплексом митця» текстах чоловіків вони не знаходять нічого актуального для себе. А «зовнішнім» поштовхом реалізації в слові переважно молодих жінок є започаткування кількох літературних конкурсів. Передусім це «Коронація слова» [14, с. 6]. «Але жіночі голоси в українській прозі не звучать в унісон», – запевняє літературний критик Л. Таран [14, с. 126]. Кожна письменниця по-своєму талановита і самотня.

В українській жіночій прозі ХХІ ст. усе частіше зустрічаємося зі створенням нової світоглядної системи, у якій переплітаються найрізноманітніші погляди на сенс життя. Насамперед це пов'язано з тим, що розвиток української літератури ХХІ ст. відзначається певною суперечливістю світоглядно-філософських ідей, еклектизмом, переплетінням багатьох традиційних жанрових різновидів, інтертекстуальністю, стиранням меж між реальністю та ілюзією, карнавалізацією, ідеєю маски та грою з архетипом. У цей період відбувається розпад цілісного погляду на світ, руйнування та деякою мірою знецінення усталених естетичних концепцій. Адже сучасний динамічний світ, на жаль, загострив проблему ціннісних основ існування людства.

У творах І. Роздобудько, М. Гримич, Н. Шевченко неабияка увага приділяється окресленню архетипної моделі світу. У своїх романах сучасні письменниці неодноразово витворюють архетипні фігури, які, як відомо, є свідченням неперервності розвитку літератури.

Мета статті – дослідити жанрову специфіку творів з архетипною моделлю на матеріалі романів І. Роздобудько «Шості двері», Н. Шевченко «Містичний вальс» та М. Гримич «Ти чуєш, Марго?...».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сучасного літературного процесу присвячено досить багато праць (В. Агеева «Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму», Т. Гундорова «Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн», Л. Таран «Жіноча роль», С. Філоненко «Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття», Р. Харчук «Сучасна українська проза: Постмодерний період» тощо), у яких основна увага зосереджена на реалізації у творах сучасних письменників домінуючих рис постмодернізму як своєрідної світоглядної системи. Аналіз художніх текстів українських авторів-постмодерністів здійснюється в контексті загального розвитку української літератури ХХІ ст., тому варто дослідити окремі жіночі художні тексти, у яких досить оригінально окреслено архетипну модель світу, вивчення якої стає можливим лише завдяки жанровій різноманітності аналізованих творів.

Варто зауважити, що у постмодерному романі традиційні архетипні образи набувають нового наповнення, що зумовлене його теоретичними засадами. Завдяки символізації своїх творів, використанню численних алюзій та різноманітних архетипних образів, ремінісценцій та прямих цитат, які є неодмінною рисою постмодерного твору, письменницями досягається символічна багатозначність тексту.

Виклад основного матеріалу. Т. Гундорова стверджує, що «...суттєвим результатом літературного процесу останнього десятиліття стало переструктурування національної літератури, а саме розвиток масової української літератури. Любовний жіночий роман і детектив, фентезі й еротика, молодіжний роман та готична повість з'явилися на книжкових полицях в Україні наприкінці ХХ сторіччя. І це вагомий здобуток українського постмодернізму, який став лабораторією інтелектуальних рефлексій і формальних експериментів – післячорнобильською бібліотекою» [7, с. 64]. На арені літератури з'явився новий жанр масової літератури – жіночий роман, який «...завжди був змушений боротися проти культурних та історичних сил, які зводили жіночий досвід на другорядні позиції» [14, с. 8]. Постмодерний роман характеризується часовою інверсією, що позначається на композиції та смислових акцентах, зміною позиції автора, характеризує таким чином нову фазу розвитку великої прозової форми, а також сумішню багатьох традиційних жанрових різновидів.

Для аналізованих творів І. Роздобудько, М. Гримич та Н. Шевченко характерним є синтез жанрових різновидів роману, що допомагає авторкам створити неповторні та самотні твори, хоча «сам вибір письменником того чи іншого жанру відображає ставлення його до об'єкта й орієнтацію на

певну літературну традицію» [6, с. 12]. Прочитавши «Містичний вальс», «Шості двері» та «Ти чуєш, Марго?..», необхідно зазначити, що це – справді романи, тому що легко можна віднайти особливості, які має цей жанр: широке охоплення життєвих подій, які формують сюжет, розкриття історії формування характерів персонажів, створення уявного світу в просторі й часі, викладання оповіді від першої особи або розповіді від третьої [10, с. 592].

Так, наприклад, в інтерв'ю з Ірен Роздобудько на запитання, як би письменниця сама окреслила літературні жанри, в яких вона працює, вона відповідає: «Якби був такий жанр – божевільня... Я пишу так, як хочу і про те, що хочу. Нічим не обмежую себе» [13, с. 177]. Об'єднуючим для всіх романів авторки є мотив пригод, в «...її прозі пригоди інтерпретуються у трьох основних вимірах: як сюжетні, часпросторові подорожі («Останній діамант міледі»), як психологічні, внутрішньо-особистісні мандри («Він: Ранковий прибиральник», «Вона: Шості двері», «Зів'ялі квіти викидають»), як синтез цих двох – переважно зовнішньої та акцентовано внутрішньої – мандрівних форм («Гудзик», «Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя», «Дві хвилини правди») [4, с. 46].

Як бачимо, роман «Шості двері» визначає домінування глибокого психологізму, адже «авторка, майже відкинувши всі зовнішні чинники, ніби пропонує читачеві подорож душею (чи мозковими звивинами) персонажів» [3, с. 226]. Письменниця дає змогу читачеві заглибитися у внутрішній духовний світ своєї героїні.

Домінуючою рисою роману Н. Шевченко «Містичний вальс» також є глибокий психологізм. Авторка використовує різноманітні засоби та прийоми для розкриття психології героїні: внутрішні монологи, що інколи нагадують сповідь Світлани, постійний самоаналіз дій головної героїні, психологічно вмотивовані портретні характеристики та описи природи. Н. Шевченко прагне якнайтонше передати трагедію жінки, роздвоєність її особистості та прагнення гармонійної цілісності. Читаючи і «Містичний вальс», і «Шості двері», «...в читача виникає відчуття, ніби він сам стає героєм або подорожує в героєві, як у троянському коневі, де всі сенсорні датчики підключені...» до нього [3, с. 226].

У романах М. Гримич, І. Роздобудько, Н. Шевченко також простежуються деякі категорії екзистенціалізму: життя і смерть, вічність і мить, сенс життя, відчай, самотність, страждання [10, с. 219–220], і неабияка увага приділяється окресленню екзистенційної моделі життя героїнь. Анна-Марія, Марго та Світлана не те що втрачають свою душу, у них порушується гармонійна цілісність, вони гублять самих себе. «Феномен «роздвоєності душі» реалізується в екзистенціалі «загубленості», що утворює екзистенційну парадигму злість – байдужість – страх. Загубленість за своєю смисловою наповненістю є близькою до екзистенціалу «покинутості» [16]. У романах сучасних українських письменниць роздвоєність свідомості героїнь та бажання жити паралельним життям свідчать не тільки про загубленість, але й про їхнє прагнення до свободи як форми автентичного існування особистості, збереження власної екзистенції у протистоянні абсурдному світові.

Тому роман І. Роздобудько є не лише глибоко психологічним, але й з філософським підтекстом. Авторка дає змогу читачеві глибоко замислитися над філософськими основами життя, адже у нас гонитва за успіхом, за кар'єрним ростом

призводить до втрати духовності. І тому для Анни-Марії Двері символізують шлях до духовного відродження, до нового життя. Героїня роману час від часу думає про смерть, вона неодноразово хотіла покінчити життя самогубством, тому що вірила в життя за Дверима. То Анна-Марія «...купує пляшку горілки... Залишається тільки знайти нормальний під'їзд, дочекатися ночі...» [12, с. 72], то наковталася пігулок, бо їй «просто хотілося піти...» [12, с. 123, 149]. Жінка постійно розмірковує над призначенням людини у цьому світі: «щасливі ті, хто живе, усвідомлюючи цей сенс, і взагалі – важливість свого існування...» [12, с. 86]. Незадоволення особистісною реалізацією змушує Анну-Марію до самоідентифікації, тобто відновлення власного існування, намагання зберегти свою цілісність, духовну сутність. Коли спроби суїциду зазнали краху, героїня все-таки усвідомлює, що не може просто так безслідно зникнути, нічого не залишивши після себе. І не обов'язково бути художником, музикантом чи поетом, як думає Анна-Марія, щоб залишити після себе полотна, партитури чи навіть книжки. Можна бути просто людиною. Людиною доброю, чуйною, яка присвятить своє життя слабким та бездоладним людям.

У романі М. Гримич «Ти чуєш, Марго?..» також можна знайти поєднання деяких різновидів романного жанру. Під час проекту «Жіночий кулак» письменниця «...презентує себе, окрім іншого, як авторка так званого «жіночого» роману «Ти чуєш, Марго?..» (йдеться, очевидно, про тривіальний/рожевий/дамський) [15]. На нашу думку, таке жанрове визначення цього твору є не зовсім справедливим, адже жіноча література не є лише жіночим любовним романом. Принаймні, вона не створюється в межах виключно названого жанру. Перш за все твір М. Гримич має всі ознаки пригодницького роману: сюжет насичений незвичайними подіями та характеризується несподіваним їх поворотом, мотивами викрадення й переслідування, атмосферою таємничості та загадковості [10, с. 597]. У творі справді багато незвичайних пригод, подорожей та дивних ситуацій, в які потрапляють герої. Атмосферу таємничості надає роману викрадення шефа: «приїхало серед ночі чотири кремезні чоловіки у штатському і забрали шефа» [5, с. 156], його розшуки та визволення з божевільні.

Прочитавши роман М. Гримич «Ти чуєш, Марго?..», можна помітити, що це деякою мірою і політичний роман, але політичний підтекст подається завуальовано. Авторка вустами героїв свого твору критикує чоловіків як представників соціуму та все те, що вони роблять: «вони витворили собі іграшку – державу і граються в неї, як діти у пісочниці. Так само, як дитина думає, що вона буде будинок, вони по-дитячому думають, що вершать історію. Вони творять насилля, щоб не почуватися безсилями» [5, с. 32]. Цікаво письменниця трактує поняття демократизму, яке має бути основою держави: «треба мислити інакше: що головне для цих людей? Жити так, як вони вважають за правильне, а не так, як мені хочеться, щоб вони жили. Практично вони самі собі облаштовують життя. Головне, не заважати їм. А законодавчо закріпляти те, що вони самі собі встановили. Оце демократизм» [5, с. 205]. М. Гримич ніби подає свою модель держави, де на першому місці має бути любов до народу: «треба любити свій народ і робити, що хоче він, а не планувати в своєму кабінеті його життя» [5, с. 208]. На нашу думку, це чітка та правильна позиція, з якою неможливо не погодитися.

До того ж романи як М. Гримич, так і І. Роздобудько можна назвати і містичними, адже у них моменти реального поєдну-

ються з таємничим, примарним, ірреальним, що не піддається раціональному тлумаченню. У творах І. Роздобудько «Шості двері», М. Гримич «Ти чуєш, Марго?..» та Н. Шевченко «Містичний вальс» знайшли відображення і протиставлення два світи – ілюзійний та реальний. Це пояснюється тим, що «віртуальність – найбільш адекватна характеристика стану постмодерну як невпевненість у межах та визначення реального, смислового й культурного» [1, с. 6]. Ірреальність стає частиною життя сучасних жінок, це призводить до того, що їхня свідомість ніби роздвоюється, розціплюється на частини. Юнгівська концепція цілісності особистості зазнає певних змін. «Єдиний спосіб зберегти нашу шкіру – необхідну нам оболонку душі – зберегти пронизливо першостворене усвідомлення її цінності та призначення. А оскільки ніхто не здатний постійно підтримувати таке гостре усвідомлення, то ніхто й не в силах охороняти оболонку душі кожну мить, день і ніч», що ми бачимо у випадку з героїнями романів, які живуть паралельним життям [9].

Одним з другорядних героїв твору «Ти чуєш, Марго?..» М. Гримич вводить привида, який мешкає в будинку пана Романа у Львові: «... стара пані в довгій білій нічній сорочці з рюшиками, у шляфроку і спальній шапочці. Вона шаркала старими капцями по підлозі, кашляла і щось бубоніла, здається, німецькою мовою» [5, с. 120]. «Це графиня Цигельдорф, колишня власниця вилли... Ну, домашній привид» [5, с. 120]. Наявність привида спочатку навіює на героїв страх, але згодом вони звикають до його присутності. Містичним у романі також є той момент, коли Марго на горищі старої шефовой хати у дзеркалі побачила відображення його прабабусі, яка радила жінці у будь-яких випадках прислухатися до свого серця.

У романі «Шості двері» І. Роздобудько до того ж наявні деякі містичні моменти, пов'язані з останньою віртуальною подорожжю Анни-Марії. «Здавалося, коридорові не буде краю. А від неприродної тиші в Анни-Марії трохи заклало вуха. Вона не відразу помітила, що з глибини коридору на неї повільно насувається тінь» [12, с. 251]. Дівчина потрапила в світ померлих, де вона зустріла дорогих її серцю людей, які залишили світ живих. Містичним у творі також є перетворення Анни-Марії на собаку за одними із віртуальних Дверей: «...взьке тіло на високих сухорлявих ніжках, така ж вузька, майже лисяча, мордочка, рудий, скручений бубликом, хвіст» [12, с. 210]. Причини такої метаморфози пов'язані, на нашу думку, з таємними глибинами жіночої душі, її загадковою природою, душевними стражданнями, почуттям втрати та самотності успішної, але нещасливої жінки.

Двері у романі І. Роздобудько несуть певне смислове навантаження. За М. Бахтінім, вони є хронотопом порогу, тобто сферою кризи та перелому. У найтрагічніші моменти свого життя, у хвилини відчаю та безнадії героїня твору малувала двері, які є своєрідним бар'єром, який розділяє простір на два світи. О. Доманський зазначає, що «архетипи дверей та вікна мають значення кордону і з'єднання – примат того чи іншого значення залежить від стану цих елементів: закриті вікно і двері – розмежування, відкриті – з'єднання» [8, с. 46]. Щоразу перед Анною-Марією зачинені двері, які вона штовхає, щоб відчинити. Зачинені двері символізують якусь таємницю, є своєрідним захистом від невідомого. І справді, за кожними дверима, які з'єднували реальне та віртуальне, героїню очікувала нова історія.

Роман Н. Шевченко «Містичний вальс» не можна назвати містичним за жанром, у ньому більшою мірою переважають фантастичні моменти. В одному з інтерв'ю сама авторка ска-

зала: що «...ідея роману справді виникла, коли вперше почула «Містичний вальс» «Пікардійської терції». Пісня мене просто вразила мелодійністю, ліричністю і красою сюжету. Потім у мене десь рік «крутилася в голові» ця ідея, і я вирішила, що з цього таки щось вийде. Щось у стилі «фентезі», бо я казки люблю взагалі...» [11]. Справді, твір має всі ознаки жанру романтичного фентезі: використання ірраціональних мотивів чарівництва, магії у поєднанні з реалістичною нарацією та змалювання романтичних відносин між героями [10, с. 693]. Тісне переплетення елементів реального та віртуального знаходимо у романі Н. Шевченко «Містичний вальс». Головна героїня не мала й наміру тікати від реальності, хоча зв'язок з цим світом був для неї болочим, сповненим трагічних втрат та спогадів про минуле. Авторка підводить читачів до того, що душа Світлани стала пустою, що жити так далі не можна і що неодмінно щось має трапитися, що би докорінно змінило її життя. У романі присутні моменти, пов'язані з чарівництвом. Містичне місто Лева, знайомство з родиною Ії, яка назвала себе відьмою, «в хорошому сенсі цього слова», відкривають головній героїні шлях до потойбічної країни з дивними, як на сьогодні, законами і кодексом честі, який безжално віднімає у неї щойно віднайдене кохання і розбиває ледь-ледь виликуване серце.

В анотації до книги Н. Шевченко зазначено, що це мила різдвяна казка для дорослих, яка не залишить байдужими вдячних читачів. На думку К. Естес, «казки – це ліки. Вони володіють цілющою силою, не примушуючи нас робити, бути, діяти – досить просто слухати їх. У казках містяться засоби, що дають змогу виправити або відродити будь-яку втрачену душевну пружину» [9]. Роман «Містичний вальс» справді нагадує казку зі щасливим кінцем та містить казкові елементи про виникнення зірок, Місяця, Світла, яке «саме себе створило, та відродила його одна юнка» [17, с. 173]. Казковим є введення авторкою в канву твору мавок «...у мерехтливих зоряних сукнях, із білуватими серпанками на головах...» та Лісовика, який допоміг Світлані вийти з чорного лісу [17, с. 294].

Казкові елементи присутні також і в романі І. Роздобудько, пов'язані вони з перебуванням Анни-Марії у віртуальному світі. За першими Дверима, опинившись в човнику серед дивовижної річки, головна героїня «...опустила в неї руку, і тої ж миті розчепірені пальці перетворилися на льодяники: великий – барбарисовий, вказівний – дюшес, середній – м'ятний, безіменний – лимонний, мізинець – абрикосовий» [12, с. 10]. Тут Анна-Марія зустріла незвичайних мешканців острова – дитинча Букарбона, Бульбашкового Ме, у якого «...чотири хвостики і на кінці кожного – лампочка» [12, с. 11], Тилілу та Ліліта, які схожі «...на пісочний годинник» [12, с. 12]. За другими віртуальними Дверима головна героїня потрапляє в ляльковий світ країни Великої Підваниці, де вона спочатку побувала на балу з кавалером Стрибунцем, а потім відправилася на розшуки однієї з ляльок у країну Міжстінію. Ці казкові моменти тісно пов'язані з раннім дитинством Анни-Марії.

Висновки. Як бачимо, письменниці у жанрових моделях своїх романів поєднали елементи певних різновидів цього епічного жанру. Так, твір «Шості двері» І. Роздобудько – філософський, психологічний роман. Для роману М. Гримич «Ти чуєш, Марго?..» характерне поєднання пригодницьких, політичних, містичних елементів. А твір Н. Шевченко «Містичний вальс» написаний у жанрі казки для дорослих, романтичного фентезі з глибоким психологізмом. Спільним для цих трьох тво-

рів є наявність екзистенційних, фантастичних, деякою мірою навіть містичних та казкових моментів, які дають можливість активно використовувати загальнокультурні зразки, що увібрали в себе багатовіковий досвід людства в матеріальній та духовній сферах – архетипи. Адже, як зазначає С. Біркхойзер-Оєрі: «казки дають можливість досягнути типові душевні драми, а казкові образи присутні в психіці будь-якої людини» [2].

Перспективою подальшого дослідження є комплексний архетипний аналіз романів «Шості двері» І. Роздобудько, «Ти чуєш, Марго?..» М. Гримич, «Містичний вальс» Н. Шевченко з метою уявлення цілісної картини постмодерної дійсності.

Література:

1. Андрианова Н.С. Виртуальный дискурс в культуре постмодерна. *Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Філол. н.* 2009. № 1 (164). С. 5–12.
2. Биркхойзер-Оэри С. Мать. Архетипический образ в волшебной сказке. URL: http://www.koob.ru/birkhoizer_oeri/mat_obraz.
3. Герасимено Н. Вступне слово про творчість Ірен Роздобудько. *Ірен Роздобудько. Переформулювання*. Київ : Нора-Друк, 2007. С. 225–230.
4. Голобородько Я. Українська fashion-література : Тексти і цінності І. Роздобудько. *Вісник НАН України*. 2010. № 1. С. 44–50.
5. Гримич М. Ты чуєш, Марго?.. Львів : Аверс, 2000. 216 с.
6. Гуменний М.Х. Поетика романного жанру Олеса Гончара : проблеми типологій. Київ : Акцент, 2005. 240 с.
7. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека : Український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 264 с.
8. Доманский Ю.В. Смыслообразующая роль архетипических значений в литературном тексте. Тверь : Твер. гос. ун-т, 2001. 94 с.
9. Эстес К.П. Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях. URL: <http://psotrajenie.narod.ru/download/est.html>.
10. Літературознавчий словник-довідник. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
11. Паранько С. Інтерв'ю з Наталкою Очкур (Шевченко). URL: <http://www.tochka.org.ua/view.php?uid=&view=text&id=588>
12. Роздобудько І. Шості двері. Київ : Нора-Друк, 2008. 270 с.
13. Сняданко Н. Інтерв'ю з І. Роздобудько : Мене лякає, що я «швидко живу». *Роздобудько І. Переформулювання*. Київ : Нора-Друк, 2007. С. 169–177.
14. Таран Л. Жіноча роль. Київ : Вид-во С. Павличко «Основи», 2007. 128 с.
15. Улора Г. Коронована сила жіночої руки. URL: http://www.calvaria.org/press.php?press_id=417&PHPSESSID=pjfdhwpvyu.
16. Чепура О. Екзистенційний аналіз як методологічна проблема. URL: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_85/staty/49.pdf.
17. Шевченко Н. Містичний вальс. Київ : Нора-Друк, 2008. 368 с.

Павлюк Н. Л. Жанровая специфика произведений с архетипической моделью (на материале романов И. Роздобудько, М. Гримич и Н. Шевченко)

Аннотация. В статье осуществлен анализ жанровых особенностей современной украинской женской прозы на материале романов И. Роздобудько «Шестые двери», Н. Шевченко «Мистический вальс» и М. Гримич «Ты слышишь, Марго?..», в которых значительное внимание уделяется исследованию архетипной модели мира. Сочетание различных жанровых признаков (фантастичность, психологичность, мистичность, сказочность, приключенчество) даёт возможность говорить о полижанровой структуре произведений современных писательниц, способствует определению архетипной концепции.

Ключевые слова: постмодернизм, экзистенциализм, архетип, роман, мистика, психологизм.

Pavliuk N. Genre specificity of the works with an archetypal model (on the material of the novels of I. Rozdobudko, M. Grymych and N. Shevchenko)

Summary. The article analyzes the genre features of modern Ukrainian female prose on the material of novels of I. Rozdobudko “The Sixth Door”, N. Shevchenko “The Mystical Waltz” and M. Grymych “Do you hear Margo?..”, in which considerable attention is paid to the outline of the archetypal model of the world. The combination of different genre features (fantastic, psychological, mystical, fabulous, and fitness) makes it possible to talk about the polygamous structure of the contemporary writers’ works and this contributes to the definition of a certain archetypal concept.

Key words: postmodernism, existentialism, archetype, novel, mysticism, psychology.

*Писаренко Н. Д.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

*Заніздра О. А.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені Всеволода Лазаряна*

АФОРИСТИКА У ЛАТИНОМОВНИХ ЛИСТАХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Анотація. Статтю присвячено структурно-семантичному аналізу афоризмів Григорія Сковороди у латиномовних листах до Михайла Ковалинського. Основну увагу зосереджено на структурних особливостях афоризмів, виявлено різні афористичні конструкції продуктивного типу, зроблено спробу систематизувати афористичні сполуки щодо їх генетичного спрямування.

Ключові слова: афоризм, епістолярний жанр, авторська паремія, максима, ідіома, сентенція.

Постановка проблеми. Мовна специфіка епістолярного стилю привертає чималий інтерес мовознавців. Це зумовлено передусім тим, що приватні листи стали фактом не лише культури певної нації, а й мови, її історії й розвитку, якщо були написані письменниками, філософами, науковцями, обдарованими, творчими людьми. Тому дослідження приватних листів видатних людей, ім'я яких відоме багатьом поколінням, безперечно, є не тільки цікавим, а й актуальним.

Взірцем неповторного стилю є приватні листи Г. Сковороди, більшість яких присвячена міркуванням про щастя людини, її місце у світі, вибір «сродної праці», настановам молоді тощо. Філософ, маючи високу освіту, життєвий досвід, глибокі знання іноземних мов, зокрема латинської, використовує різні засоби у своїх епістоляріях, серед яких помітне місце відводить одиницям сталого порядку, а саме афоризмам як різновиду фіксованих словесно-художніх форм, прагнучи до мобілізації всіх можливих мовних ресурсів для впливу на розум і почуття адресатів. «Власне паремії та афоризми становлять софійну складову частину культури кожної нації, де репрезентовано національний світ і злиті воедино людина й Універсум» [1, с. 3].

У складі мовознавчої науки місце афористики дотепер остаточно не зафіксовано, хоч вона вже чітко вичленується з ідіоматики, а її одиниці кваліфікують як елементи суміжних із фразеологією галузей. Одиницею афористичної фразеології вважає афоризм С. Гаврін [2], Ж. Колоїз – складником фразової паремії [1], Г. Перм'яков – багатогранною одиницею, знаком [3], Н. Шарманова – елементом пареміології [4], М. Федоренко, Л. Сокольська [5] обґрунтовують окремішність афористики як лінгвістичної галузі.

Нечіткість афористичної термінології сприяє вільному поводженню зі словом «афоризм», викликає пропозиції про розподіл афоризмів на «авторські і неавторські», на «індивідуальні та масові», на «народні і книжкові» та ін. [3, с. 21]. Кількість визначень поняття «афоризм» досить велика, «точного термінологічного значення у слова «афоризм» немає» [3, с. 15].

О. Анастасєва вважає афоризм стислим, комунікативно-орієнтованим висловом, що стверджує певну глибоку та загально значущу істину, має автора, вирізняється прагматичним потенціалом і художньо витонченою та завершеною думкою, є стилістично та експресивно забарвленим [6, с. 166]. На авторстві як основному маркерів афоризму та його відмежуванні від прислів'їв та приказок наполягає Н. Калашнікова [7, с. 23, 24].

В енциклопедії «Українська мова» поняття «афоризм» визначають як: короткий вислів, що передає узагальнену закінчену думку повчального або пізнавального змісту в лаконічній увізненій формі [8, с. 48].

Отже, відсутність у сучасній лінгвістиці єдиного погляду на мовний статус афоризмів, їх класифікацій, на розуміння й визначення структури авторського афоризму обґрунтовують актуальність дослідження.

Інтерес до особи та писань Г. Сковороди виник ще на початку XIX століття, і з того часу життєвий шлях, літературна спадщина, епістолярій, філософські погляди Григорія Савича не перестають цікавити людство.

Бібліографічний довідник «Два століття сквородіяни» (укладачі Л. Ушкалов, С. Вакулєнко, А. Євтушенко), у якому було зафіксовано 2203 назв наукових праць-розвідок щодо життя великого митця і його творчості, починаючи з праці Григорія Сковороди «Наркісс. Разглагол о том: узнай себе» (1798 р.) і завершуючи науковими розвідками сучасних дослідників включно, є підтвердженням зацікавленості учених до творчості митця. Упродовж минулих п'яти десятиріч років велися дослідження латиномовної творчості автора (О. Савчук, Є. Кудрицький). Особливого розвою набули вивчення особливостей «української» латинської мови (Н. Безбородько, Л. Гнатюк, Н. Корж, В. Миронова, М. Трофимук, Д. Чижевський, Л. Шевченко-Савчинська), дослідження жанрів латиномовних творів (Д. Вирський, Ф. Луцька, Л. Шевченко-Савчинська, Р. Щербина).

Вивченню творів Г. Сковороди, написаних латинською мовою, присвячено значно меншу кількість наукових розвідок, тому вони цікавлять, по-перше, з точки зору розуміння мовних особливостей, бо філософсько-літературні трактати (зокрема, епістолярії) об'єднані єдиною тематикою, ідеєю, мораллю; по-друге, латинські твори, зокрема латиномовні листи Г. Сковороди, слід використовувати як ілюстративний і дослідницький матеріал на уроках латинської мови студентами-філологами українських університетів, до навчальних програм яких входить ця дисципліна.

Метою статті є дослідження афоризмів у латиномовних листах Г. Сковороди з позиції їх форми (структури) і змісту. Основними завданнями наукової розвідки є: 1) з'ясування жанрової специфіки афористичних одиниць; 2) виявлення функційного потенціалу цих одиниць як сталих словесно-художніх форм; 3) аналіз авторських афоризмів з метою подальшого використання на уроках латинської мови студентами філологічних факультетів українських університетів.

Новизна роботи полягає у тому, що латиномовні афоризми в епістолярії Григорія Савича розглядаються вперше через його особистісну призму бачення навколишнього світу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Епістолярні твори – це, як правило, особисті, глибоко внутрішні міркування. Одними з найдавніших зразків, що дійшли до нас, є листи Сократа, Платона, Аристотеля, присвячені суспільним подіям, послання, роздуми на теми моралі. Г. Сковорода, вважаючи давніх римлян і греків своїми вчителями, глибоко удосконалив епістолярний жанр. Досліджуючи мову і стиль латиномовних поезій Г. Сковороди, потрібно насамперед виходити з того положення, що лексика і фразеологія, граматичні форми і синтаксична будова разом зі стилістичними функціями цих складників мовної структури його латинських творів розвинулась на кращих зразках класичної латини (Цицерон, Вергілій, Гораций, Овідій, Клавдіан) і латині гуманістів (Еразм Роттердамський) [9].

Епістолярний жанр дедалі частіше стає об'єктом дослідження у сучасній лінгвістиці і літературі, з'являються праці (М. Бахтін, Н. Белунова, В. Здоровега, В. Кузьменко, М. Коцюбинська та ін.), у яких листування митців розглядається цілісно, аналіз творчості письменників здійснюється «крізь призму письменницького листування». Проте й нині є питання, які вважаються неоднозначними, – у мовознавстві немає єдиного погляду щодо терміна «епістолярний стиль», трапляються суперечки і про жанрові різновиди листів. І. Чередниченко, О. Пономарів, М. Пентилюк, О. Булах не виокремлюють епістолярний стиль через невизначеність диференційних ознак.

Зазначимо, що листи Г. Сковороди містять усі ознаки стилю: звертання – *Pretiosissime amice! Salve, te Michael!* (*Найдорогоцінніший друже! Здравстуй, мій Михайле!*); слова прощання – *Vale, optime!* (*Бувай здоров, мій найкращий любителю муз*); підпис – *Tuus Gregorius Sabbin* (*Твій Григорій Савич*). Дату філософ, як правило, писав наприкінці листа – *1764, novemberis 8*.

Кожен лист Григорія Сковороди до Михайла Ковалинського позначений неповторністю, суто особистісним і своєрідним мовленням, стилем автора. Експресивна афористичність мови та стилю, інтимність, орієнтація на конкретного адресата, довірливість інтонації, внутрішній психологізм листів Г. Сковороди свідчать, що вони є приватні, особисто-дружні.

Відомо, що Григорій Савич у своїх листах використовував не тільки афоризми, крилаті вислови давніх мислителів, а й удаю оперував термінами на їх позначення: “*paroemia*”, “*sentential*”, “*proverbium*”, наприклад: *Itaque ut paroemia est* (*Отже, за прислів'ям*) [10, с. 292]; *pias graeculas sententias seu, id est monumentum* (*кілька благочестивих грецьких сентенцій, тобто пам'ятку*) [10, с. 219]; *prima sententia haecesto* (*перша сентенція хай буде така*) [10, с. 219]; *jamaudem proverbium tuum* (*щодо твого прислів'я*) [10, с. 299]; *sapientes scripturum* (*мудрі вислови*); коли ж стосується Святого письма, то *sacris literis* (*святі слова*).

Аналіз відповідності змісту і структури фраз їх термінам показав, що Г. Сковорода розумів “*sentential*” як пам'ятку, тобто ключове слово/слова, перелік найбільш суттєво важливих критеріїв, які є стислими, логічними і простими для запам'ятовування. Проте філософ вдається до пояснень кожної з його сентенцій. Поняття “*proverbium*”, “*paroemia*”, на наш погляд, автор використовує як синонімічні, ними він позначає і крилаті слова, і народні вислови, що свідчить про нечіткість, невизначеність цих понять і в давні часи. Широке вживання філософом афоризмів його учителів – давніх греків і римлян – та продуктивних особистих висловів пояснюємо, по-перше, тим, що Г. Сковорода як людина високоосвічена, з глибоким досвідом життя давав мудрі поради талановитому юнаку, підсилюючи їх неперевершеними висловами; по-друге, його адресат Михайло Ковалинський був достойним співрозмовником, що сприяло професійному аналізу написаних Григорієм Савичем або Михайлом віршів, перекладів; обговорення того чи іншого мудрого виразу у листах було не рідкістю. Так, залишило яскравий слід міркування щодо фрази *quod ultra est, oderit curare* з авторським перекладом українською мовою «*не печися на утро*». Г. Сковорода застеріг Ковалинського від простого сприймання цієї фрази і детально роз'яснив її глибину, спираючись на Святе писання і слова Платона.

Майже увесь лист присвячено прислів'ю «*аби ся курило*», Г. Сковорода пропонує М. Ковалинському використати фразу *Mihi umbra sufficit, sive titulis, sine smago* (*мені досить міні, назви або образу*) і не шукати прислів'я-аналог у латинській чи грецькій мовах: *Non statim graecis aut latini sesse in proverbio sino bis est* (*Не обов'язково у греків і латинян увійшло в прислів'я те, що увійшло у нас*) [10, с. 299]. Григорій Савич указує Михайлу на специфіку різних мов, особливу ментальність; обговорення українського прислів'я йдеться латиною, що свідчить про глибоке знання митцем і його адресатом мов (латинської і української), особливостей перекладу.

Терміни *максима*, *сентенція*, *паремія*, *ідіома* зустрічаємо і у сучасних розвідках. Так, С. Гаврин, класифікуючи структури-систематизації стійких (фразеологічних) сполук у функціональному аспекті, частково використав такі терміни [2]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови подано визначення: *максима* – 1) стислий вислів етичного характеру; 2) формула, що виражає якусь моральну вимогу, логічний чи етичний принцип [11, с. 639]; *сентенція* – вислів навчального характеру, коротке напучення [11, с. 1307]; *паремія* – 1) уривок із книги Старого Заповіту, що містить пророцтво або навчання і читається у православній церкві під час відправи. 2. Народні вислови, якими передаються елементарна сценка чи найпростіший діалог [11, с. 887]. *Прислів'я* розуміємо як влучний образний вислів часто ритмічний з будовою, який у стислій формі узагальнює, типізує різні явища життя [11, с. 1131]; *ідіома* – притаманний тільки певній мові стійкий зворот, що виражає єдине поняття [11, с. 488].

Вважаємо, що філософ, уживаючи термін “*paroemia*”, мав на увазі «навчання, пророцтво», оскільки був добре обізнаний зі змістом Старого Заповіту, цитував його, бачив у ньому книгу-провідника до щасливого життя і всесвітньої любові. Що стосується народних висловів, які використовував митець, для них є поняття “*proverbium*”.

В енциклопедії «Українська мова» ці терміни не зазначені [8]. Аналіз вищесказаного дає підставу взяти в ужиток термінологію Сковороди для подальшого дослідження його афоризмів

через близькість/спорідненість наших розумін з розуміннями самого філософа і відповідності латинським текстам-епістолам.

Ідіостиль латиномовних листів Г. Сковороди формує різні афористичні конструкції: різноманітні формули узагальнення (афоризми, авторські паремії – прислів'я, приказки, цитати). Багато унікальних думок, висловлених у своїх листах філософом, можна прийняти за прислів'я або приказки через майстерність стислою, лаконічного виразу їх суті. Григорій Сковорода уміло поєднує мудрість із надзвичайною стислістю.

Короткі, яскраві та мудрі висловлювання із творів, листів філософа були відомі його сучасникам, популярні вони і серед сучасного покоління: 1) *бери вершину і матимеш середину*; 2) *наслідуй пальму: чим сильніше її стискає скеля, тим швидше і прекрасніше зіймається вона* [10, с. 222] та ін. Ці фрази вилучені із латиномовних листів Г. Сковороди до М. Ковалінського, проте у сучасному українському соціумі використовують тільки їх переклад українською мовою. Перша стійка фраза не є афоризмом Сковороди, як на неї посилаються у соцмережах. В одному з листів до М. Ковалінського філософ наводить цей вираз з посиланням на давність: *Vetus dictum est... (Існує древній афоризм: «Бери вершину і матимеш середину»)* [10, с. 313]. Що стосується другої, то афоризм перейшов у розряд паремій, як і багато інших – мало хто знає прізвище автора. «Перехід» авторського афоризму у розряд «народних» джерел ніяк не ускладнює його розуміння, а свідчить про його смислово-глибину, влучність, сучасність.

Г. Сковорода надає перевагу простоті і прямоті речень, його афоризми вирізняються яскравістю та влучністю. У процесі наукової розвідки були зафіксовані вислови різних модифікацій як простої, так і складної будови. Серед афоризмів простої будови переважають двоскладні конструкції, що складаються з двох частин: *Quisquis toto pectore precatur, jam habet (Хто всім серцем просить, той уже має)* [10, с. 220].

Стислість афоризмів визначається на синтаксичному рівні, проте не всі науковці вважають стислість їх обов'язковою ознакою. Так, на думку К. Ваганової, афоризм може містити не одне речення, а значно більше – до шести простих [15, с. 6]. Деякі лінгвісти афористичними називають навіть невеликі поетичні тексти, до складу яких входить декілька рядків [38,15]. Філософічність листів Григорія Сковороди базується на афористичній мові, яка надзвичайно фігурує в листах і не завжди уміщується в одному реченні: *Ex nimio nascitur satietas, ex satietate taedium, ex taedio aegritudo animi, et quisquis ista parte laborat, sanus dicendus op est (Надмірність породжує пересиченість, пересиченість – нудьгу, нудьга ж – душевний смуток, а хто хворіє на це, того не можна назвати здоровим)* [10, с. 219, 220]. Специфіка структури афоризму закладена в його смислові: логічна послідовність думки, що має ланцюжковий зв'язок між повторюваними частинами, «витікає» з попередньої (*ex nimio... satietas, ex satietate..., ex taedio... – з надмірності – пересиченість, з пересиченості..., з нудьги...*), набираючи емоційного нашарування, різко завершується розв'язкою-висновком *aegritudo animi – смуток, хворіє душею*) і роз'ясненням – *той, хто хворіє на це, не здоровий*.

Отже, семантика афоризму проектує його конкретну структуру; афоризм є мікротекстом, як у нашому прикладі, але при цьому стислий, стислість «регулюється» смислом.

Визначаючи найважливіші конституціональні ознаки афоризму враховуємо своєрідність його форми/структури, зміст, прагматичні функції.

Філософічність листів базується на афористичній мові, яка надзвичайно фігурує в листах, допомагає автору передати свої мудрі думки, ідеї, поради, досвід у надзвичайній експресивно-емоційній формі. Таким чином, філософічність, виражена у формі афоризмів, набуває легкості у сприйнятті, простоти у розумінні, уникає тяжіння й «заплутаності»; афоризми, своєю чергою, сприяють моделюванню філософської ідеї.

Дібрані з латиномовних листів Г. Сковороди афористичні сполуки дали нам змогу систематизувати щодо їх генетичного спрямування:

1) авторські паремії: а) прислів'я, б) приказки; 2) ідіома; 3) максима; 4) сентенція; крилаті вислови з посиланням на: а) автора; б) історичну ситуацію; 5) авторські афоризми із включенням: а) давніх висловів; б) народної мудрості; в) біблійних посилань.

1. Авторські паремії – прислів'я і приказки:

а) прислів'я – наявність повчання на відміну від приказок: *Amicorum errata dexteritate corrigere aut ferre, sileviuscula sunt, debemus (Помилки друзів ми повинні виправляти або зносити, якщо вони не серйозні)* [10, с. 285].

б) приказки – поширений влучний, часто римований вислів без властивого прислів'ю повчального змісту [10, с. 1117]: *Ubi quis dolet, ibidem et manum habet (Де у кого болить, там він і руку держить)* [10, с. 293]. *Ubique cura est, oblectatio indidem petitur (Де турбота, там і радощі)* [10, с. 216].

2. Ідіома. Виокремлюються стійкі сполучення, які Г. Сковорода називає *proverbium* – прислів'ями, акцентуючи увагу на їх знаковість: «греки в прислів'ях кажуть – ніби знаком»: *dicis gratia (для виду), dicationis gratia (для показу), crasso fillo (грубою ниткою)* [10, с. 299, 300]; *liberi deorum (діми божі)* про чистих душею юнаків і отроків, нагороджених від природи щасливими здібностями [10, с. 221].

Автор використовує ідіоми як самостійні, так і у фразі: *Labiis sinceram illam sapientiam gustaverit (Краями вуст вкисив від цієї дійсної мудрості)* [10, с. 299].

Деякі, здавалося, звичайні сполучення у листах майстра стають стійкими і досить інформативними, зрозумілими принаймні для адресата і для адресанта, наприклад, *Erasmus nostrum, Erasmi nostri verbis*. Звичайно, згадка про Еразма Роттердамського, на той час дуже відомого і популярного в інтелектуальних колах, зрозуміла, але наступна фраза дає змогу впевнитись, що Григорій Савич, називаючи ім'я Еразма, далеко не завжди згадує саме його: *Crede mihi, Erasmus nostrum visus sum audire, adeo latino spirat spiritu (Повір – мені здавалось, що я чую нашого Еразма, настільки твій лист пройнятий латинським духом)* [10, с. 224]. До такого типу ідіом відносимо певні слова і сполучення зі Святого письма: *Peperit, et tamen virgo? (Народила, але все-таки діва)* [10, с. 255].

3. Максима (від. лат. *maxima* – найбільша істина). Максими, як правило, використовували філософи, які тяжіли до обговорень, пояснень своїх опусів, постулат тощо, до дискусії зі своїми опонентами, тому структура максим розширена: *Qui modice, sed perpetuo discit praesenti et venturae vitae pro future, huic discendi non est labor, sed voluptas (Хто помірно, але постійно вивчає предмети, корисні як у цьому, так і у майбутньому житті, тому навчання – не труд, а втіха)* [10, с. 221].

4. Сентенції: щодо цих афористичних структур, то Григорій Сковорода пояснив їх значення так: *Я вирішив написати*

для тебе кілька благочестивих грецьких сентенцій, тобто пам'ятку – *Visum est aliquot pius graeculas sententias seu, id est monumentum aliquod, adscribere* [10, с. 219]. Як правило, це короткі, дуже стислі сполучення: *Brevis ad nequitiam via* (Короткий шлях до зла) [10, с. 220]. *Difficilia pulchra* (Прекрасне важке) [10, с. 220, 221]. Проте є з більшою структурою: *Optimum viaticum in senectute id est doctrina* (Найкращий путівник в старості – це мудрість, тобто наука) [10, с. 220, 221]. *Tu boni consule* (Будь задоволений тим, що маєш) [10, с. 220].

У листах до Михайла Ковалінського Григорій Савич використовує крилаті вислови, посиляючись на: 1) автора, 2) історичну ситуацію.

5. Крилаті вислови

а) з посиланням на автора: *Erasmii nostri verbis: Cogita juvenia nihil esse fugacius* (Слова Еразма пам'ятай, що ніщо не минає так швидко, як юність) [10, с. 271]. *Aristoteles dixerit: «Homo solitarius aut bestia est fera, aut dices»* (Аристотель сказав: «Самотня людина – або дикий звір, або бог») [10, с. 230].

б) з посиланням на історичну ситуацію: *Socrates in media pestilentia sanus mansit, assuetus sanctissimae diaetae simplicis parvoque cibo* (Сократ серед чуми залишився здоровим, бо звик до найсвятішого життя, до простої і помірної їжі) [10, с. 263].

Отже, посиляючись на авторитетне ім'я чи знаменну подію, пов'язану з видатними особами/особою, Григорій Сковорода тим самим підкреслює значущість смислу свого виразу.

У латиномовних листах Григорія Савича до Михайла Ковалінського спостерігаємо авторські афоризми із включенням: 1) давніх висловів, 2) народної мудрості, 3) біблійних висловів.

6. Авторські афоризми із включенням

а) давніх висловів: *Primum igitur discrimen adulatoris est mutabilitas et inconstantia. Sed praestant ipsius Plutarchi verba: «Principio intuendum est in similitudinem institute atque continuationem, talis enim est amicus»* (Перша відмінна ознака підлесника – мінливість і непостійність. Але наведу слова самого Плутарха: «З самого початку слід мати на увазі постійність і послідовність справжнього друга, бо такий друг») [10, с. 228].

б) народної мудрості: *Est enim, ut dicimus, amicus alter ego* («Друг, як кажуть, – це наше друге я») [10, с. 271].

в) біблійних посилань: *Paulus ad suum Timotheum epist.: Est autem quaestus magnus pietas cum continentia. Pietatis est venerari deum et amare proximum* (Павло в посланні до свого Тимофія пише: «Великим надбанням є благочестя разом з помірністю. Благочестю властиво шанувати бога і любити ближнього») [10, с. 220].

У межах дібраного фактажу виокремлюємо такі тематичні групи афоризмів:

– **біблійно-моралізаторські:** *Igitur, quo tua pietas et utilitas vocat: abi auspice Christo, eodem duce redibis* (Пушай туди, куди кличе тебе благочестя і користь, іди з Христом, з ним і повертайся) [10, с. 219].

– **етико-філософські:** *Qui valet arva colens, rege est felicius aegro. Imo est hic melior rege valente quoque* (Здоровий хлібороб щасливіший від хворого царя. Ні, він навіть кращий і від здорового царя) [10, с. 284].

– **присвячені всесвітній любові:** *Amor autem amore provocatur, quiet prodit gratia et benevolentia cum virtute conjuncta* (Любов же викликається любов'ю, яку породжує ласка і прихильність в поєднанні з чеснотою) [10, с. 216].

– **афоризми, що розкривають духовну сутність людини, людські взаємини:** *Sum homo, ut nulla mihi satietas sit garriendi cum amicis* (Я така людина, яка ніколи не може насититися розмовою з друзями) [10, с. 219].

– **побутові:** *Usus per errors ducit nos ad elegantiam scribendi* (Вправи через помилки ведуть нас до витонченості письма) [10, с. 228].

Висновки.

Отже, семантика афоризму Григорія Савича Сковороди проектує його конкретну структуру; афоризм являє собою двочастинну конструкцію або стислий мікротекст – стислість «регулюється» смислом. Мовна розвідка дала змогу систематизувати афористичні сполуки, вилучені з латиномовних листів Г. Сковороди, щодо їх генетичного спрямування: 1) авторські паремії: а) прислів'я, б) приказки; 2) ідіома; 3) максима; 4) сентенція; крилаті вислови з посиланням на: а) автора; б) історичну ситуацію; 5) авторські афоризми із включенням: а) давніх висловів; б) народної мудрості; в) біблійних посилань. За тематичним направленням: біблійно-моралізаторські; етико-філософські; присвячені всесвітній любові; афоризми, що розкривають духовну сутність людини, людські взаємини; побутові.

Для афоризмів Григорія Савича Сковороди притаманні такі ознаки-характеристики: 1) високий рівень художньої досконалості й унікальності; автор висловлює загальновідому істину, віртуозно використовуючи латинську й нерідко грецьку мови, але він робить це настільки неповторно й просто, що його словесний образ думки запам'ятовується назавжди; 2) глибокий зміст, через що їх називають пам'ятками, правилами; вони містять віковий досвід людства, пропущений через індивідуальне авторське світосприйняття; 3) характерною ознакою афоризму є відточеність думки, її влучність, виразність; 4) лаконічність і «регульована» стислість висловлюваного змісту.

Перспективу дослідження вбачаємо у залученні до аналізу афористики, уміщеної в філософських діалогах і трактатах, притчах, байках Г. Сковороди.

Література:

1. Колоїз Ж.П., Малога Н.М., Шарманова Н.М. Українська пареміологія : навчальний посібник. Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ». 2014. 349 с.
2. Гаврин С.Г. Фразеологія сучасного російського мови. Перм : Виш. шк., 1974. 269 с.
3. Пермяков Г.Л. Основи структурної пареміології. Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1988. 234 с.
4. Шарманова Н.М. Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01. URL: <http://www.dissertation.com.ua/node/662763>.
5. Федоренко Н.Т., Сокольская Л.И. Афористика. Москва : Наука, 1990. 419 с.
6. Анастасьева О.А. Англійський афоризм: прагматистичний та когнітивний аспекти : дис... канд. філол. наук. Запоріжжя. 2017. 236 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/02_2017/Anastasieva_dis.pdf.
7. Калашникова Н.М. Афористичність як черта ідиостиля В. Токаревой : дис... канд. філол. наук. Ростов-на-Дону, 2004. 246 с.
8. Українська мова. Енциклопедія / Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. Київ : Укр. енциклопедія, 2000. 752с.
9. Писаренко Н.Д. Семантика латиномовних поезій Г. Сковороди. Проблеми загального і слов'янського мовознавства. 2018. № 1. С. 80–89.

10. Сковорода Г. Твори в двох томах. / Упор. І.А. Табачников, І.В. Іваньо. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. Т 2. 623 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
12. Ваганова Е.Ю. Афоризм как тип в аспекте интертекстуальности: На материале немецкого языка : дис... канд. филол наук. Калининград. 2002. 217 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/aforizm-kak-tip-teksta-v-aspekte-intertekstualnosti-na-materiale-nemetskogo-yazyka>.

Писаренко Н. Д., Заніздря О. А. Афористика в латиноязычных письмах Григория Сковороды

Аннотация. Статья посвящена структурно-семантическому анализу афоризмов Григория Сковороды в латиноязычных письмах к Михаилу Ковалинскому. Основное внимание сосредоточено на структурных особенностях

афоризмов, выявлены различные афористические конструкции продуктивного типа, сделана попытка систематизировать афористические конструкции по их генетическому принципу.

Ключевые слова: афоризм, эпистолярный жанр, авторская паремия, максима, идиома, сентенция.

Pysarenko N., Zaniszdra O. Aforismation in the Latin letters of Grigory Skovoroda

Summary. The article is devoted to the structural-semantic analysis of Gregory Skovoroda's aphorisms in the Latin letters to Mikhail Kovalinsky. The main attention is coordinated on the structural peculiarities of aphorisms, various aphoristic structures of productive type have been identified, an attempt to systematize aphoristic compounds in relation to their genetic orientation has been made.

Key words: aphorism, epistolary genre, author's paremia, maxima, idioma, sententia.

Риднева Л. Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри славянських мов і зарубіжної літератури
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ОСОБЕННОСТИ ОБОЗНАЧЕНИЯ ЦВЕТА В РЕКЛАМНОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация. В статье представлен анализ колоративов, функционирующих в рекламном дискурсе; выявлены лексические единицы, выступающие в роли колоративов, отмечены их особенности в номинации цвета; определены семантические модели цветообозначений в рекламном тексте, показана взаимосвязь маркетинговых стратегий с использованием лексических единиц, номинирующих цвет; прослежены семантические изменения в структуре значения колоративов, происходящие в процессе реализации рекламных задач.

Ключевые слова: колоратив, номинативные особенности, семантическая структура, семантическая модель, маркетинговые стратегии, рекламный дискурс.

Постановка проблемы. В современном языкознании большое внимание уделяется изучению колоративной лексики. Интерес к ней возник во второй половине XX столетия и особо активизировался с 50-х годов прошлого века. Лексемы, обозначающие цвет, рассматривались в историко-этимологическом, функционально-стилистическом и сопоставительном аспектах [2; 7; 18; 21]. В последнее время изучение цветообозначений расширилось, оно включает в себя, кроме указанных выше, следующие направления: цвет с точки зрения культурологии, цветовая символика, психология цвета, цветовые концепты, лексико-семантическая характеристика цвета.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследование цвета представлено в работах Г. Браэма, Б.А. Базымы, Т.А. Голиковой, где цвет рассматривается с точки зрения психологии восприятия человеком, прослеживается формирование символического значения цвета в различные эпохи, у разных народов, на разных этапах развития человеческого общества [1; 3; 4].

А.П. Василевич, анализируя колоративы в современном русском языке, обращает внимание на динамичность данного пласта лексики [19]. Работа Е.А. Косых направлена на создание «русской энциклопедии цвета»: в ней представлено описание цветообозначений и дана систематизация колоративной лексики русского языка [9].

Ряд филологических исследований раскрывает функционирование единиц, обозначающих цвет, в художественных текстах (Т.А. Заболотная, Т.А. Шве́ц, О.В. Шве́ц и другие) [6; 21].

Отдельное место занимают научные работы, посвященные использованию цвета как средства выразительности в рекламе [15; 16; 20].

Цель статьи – показать специфику словесного обозначения цвета в рекламном дискурсе, проследить взаимосвязь маркетинговой стратегии с принципами номинации в области цветообозначений, выявить закономерности изменения семан-

тической структуры колоративов, функционирующих в рекламных текстах. С этой целью осуществляется анализ колоративной лексики, представленной в рекламных изданиях в области бытовых товаров. Рассматриваются лексемы, номинирующие цвет или оттенки цвета, как однословные, так и имеющие описательную структуру и выступающие в прямом и переносном значениях. Особое внимание уделяется метафорическому переосмыслению периферийных цветоименований.

Предметом исследования избрана тематическая группа колоративов, номинирующих средства декоративной косметики. **Материалом для исследования** послужили наименования косметических изделий, содержащих цветообозначения, представленные в рекламных каталогах фирм «Avon», «Faberlik», «Oriflame» на русском языке за 2014–2019 гг.

Основным методом исследования в работе является метод структурно-семантического анализа лексических единиц, а также сопоставительный метод. Использовался также метод статистического анализа при определении цветовых ассоциаций.

Изложение основного материала. В наименовании средств декоративной косметики в рекламных текстах используются единицы, представляющие собой в синтаксическом отношении отдельные слова и словосочетания, содержащие колоративы. Номинация цвета осуществляется традиционно, путем прямого названия с использованием хроматических цветов: *красный, желтый, зеленый, синий, фиолетовый, оранжевый*, ароматических: *белый, серый, черный*, а также оттенков цвета, поскольку, как известно, человеческий глаз различает от 500 до 2,5 миллионов оттенков [9, с. 29], например: *розово-красный, сиренево-розовый, розовато-лиловый*. Однако, кроме цветов спектра и их оттенков, в рекламном дискурсе наблюдается номинация цвета через наименование предмета, ассоциирующегося с цветом, например: *айсберг*, (белый), *лакрица* (черный), *небесная акварель, морская дымка* (оттенки синего). Превалирует именно такой тип номинации, что продиктовано спецификой рекламного текста, поскольку реклама – это «вид прагматического дискурса, в котором актуализируются такие коммуникативные стратегии, как информирование, воздействие, побуждение» [8, с. 4]. Анализу подвергались указанные колоративы обоих типов, однако особое внимание уделялось единицам последнего типа. В результате анализа более 500 наименований выяснилось, что внутри данной лексико-семантической группы можно выделить ряд моделей, в семантической структуре которых прослеживается сочетание нескольких ядерных сем. Одной из наиболее распространенных является модель «цвет» + «вкусовые ощущения». Она представлена как отдельными словами: *мокко, какао, латте, сливки*, так и словосочетаниями: *топленое молоко, мягкая*

карамель, тягучая карамель, теплий мед, какао со льдом, кофе глясе, насыщенный кофе, ванильное мороженое, кофейный мусс, фруктовый десерт, сливовый десерт, сливовый мармелад, кремный шербет, сахарная вата. Весьма очевидно, что в данных примерах функцию колоративов выполняют наименования продуктов питания, которые в сознании носителя языка – потенциального потребителя товара – ассоциируются с оттенками основных цветов спектра и содержат в семантической структуре семы «съедобно» и «вкусно».

Внутри указанной группы значительную в количественном отношении подгруппу составляют единицы, в которых в качестве колоративов функционируют наименования сладких блюд (в том числе кондитерских изделий, десертов): *яблочная шарлотка, карамельный пудинг, нектариновый джем, клубничное мороженое, розовый зефир, сливочная ириска, малиновый шербет, клубника со сливками, сладкая вата, воздушный шоколад*, а также напитков (в том числе содержащих алкоголь): *теплое какао, малиновый смузи, зеленый чай латте; санерия, крепкий ром, абрикосовый пуни, ягодный пуни, горячий пуни, благородное марло, драгоценное марло, дынный коктейль, изысканное вино, бокал вина*. Достаточно объемной является также подгруппа синтетических и аналитических наименований, в которых носителем цвета выступают названия ягод (как видовые, так и родовые): *арбуз, слива, малина, вишня, виноград; сочный арбуз, спелая малина, спелая вишня, темная слива, сладкая ягода, винная ягода*, фруктов (в том числе тропических): *апельсин, персик; медовая дыня, сливочная дыня, спелый инжир, эффектная гуава, засахаренный лимон, ароматный персик, свежий персик, сочный персик, свежий лайм, медовый изюм, соблазнительный изюм, спелая папайя*, специй: *пряный имбирь, пряные специи*. Отметим, что семантическая структура единиц последней подгруппы также содержит сему 'вкусное', при этом ряд аналитических единиц включает атрибутивный компонент с семой 'высшая степень качества' (*спелый, сочный, свежий, сладкий, медовый; эффектный, соблазнительный, изысканный*), который выступает, условно говоря, «усилителем вкуса». В данной группе обращают на себя внимание единицы, которые семантически не выбиваются из общего ряда, однако в структуре их значения колоративная сема сдвигается на периферию – она присутствует, но не актуализируется (*сладкая ягода, винная ягода, пряные специи, ягодный коктейль*), без контекста (иллюстрации) точно установить соотношенность с определенным цветом таких наименований не представляется возможным. Очевидно, здесь на первый план выходит рекламная функция – привлечь внимание к товару, а не точно описать его: «Появились имена цвета нового типа: их условно можно назвать «рекламными словами». Основная функция таких слов – привлечь внимание к данному оттенку цвета, а не называть его» [19, с. 15]. На наш взгляд, привлечение потенциального покупателя с использованием цветовых наименований модели «цвет» + «вкусовые ощущения» опирается на явление синестезии – возникновения двух ощущений разной модальности при раздражении одного органа чувств: «...наукой давно доказано, что и при обычном восприятии цветов задействованными оказываются несколько чувств, ...[это] феномен восприятия, состоящий в том, что впечатление, соответствующее данному раздражителю и специфичное для данного органа чувств, сопровождается другим, дополнительным ощущением или образом» [3, с. 135]. В рассматриваемом случае предпо-

лагается, что восприятие цвета связывается с приятными вкусовыми ощущениями. При этом слово (колоратив) выполняет важную функцию, выступая посредником в ассоциациях цвета и вкуса. Отметим, что роль языка как важного фактора в различных ассоциациях, в частности цвета и запаха, являются предметом отдельных исследований в современной науке [22].

По такому же принципу используются рекламные колоративы, в которых обозначения цвета привязывается к наименованию видов тканей различных фактур: *красный бархат, алый бархат, бежевый бархат, ягодный плюш, розовая парча, розовое кружево, розовый кашемир, персиковая вуаль*. Модель «цвет» + «фактура» отражает взаимосвязь зрительных ощущений с тактильными: *натуральный вельвет, лиловый твид, персиковый велюр, вишневый сатин, кофейный атлас*. В отдельных случаях семантическая модель усложняется: «цвет» + «вкус» + «фактура»: (*клубничный ажур, ягодный кашемир*), что влечет за собой усложнение ассоциативных связей. Сочетание ощущений, вызываемых наименованием, способствует привлечению внимания к товару, делает его более необычным, запоминающимся.

Специалисты по рекламе уделяют цвету огромное внимание, поскольку 83% информации человек получает из окружающей действительности через зрительные анализаторы. Разработаны специальные маркетинговые стратегии, касающиеся использования цвета в рекламных целях. Следует отметить, что ряд таких стратегий находит прямое отражение в принципах номинации цвета анализируемой тематической группы, а также в изменениях семантической структуры слов, выступающих в роли колоративов.

Так, одной из стратегий является дифференциация цветового исполнения товаров, предполагающая постоянное расширение цветовой гаммы как необходимое условие конкурентного успеха на рынке [15, с. 3]. Чем шире цветовая гамма, чем необычнее, нестандартнее цвет, тем выше конкурентоспособность той или иной продукции. Данная маркетинговая стратегия коррелирует со стратегией коммуникативной. Это проявляется в широком использовании авторами рекламных изданий для номинации цвета ботанических наименований. Среди них давно закрепившиеся в языке колоративы, производные от названий ярко окрашенных растений: *розовый, салатный, оливковый, лимонный, фиалковый*. Кроме того, в наименованиях декоративной косметики представлены аналитические единицы, в которых используются названия других разнообразных видов цветущих растений. Значительное место занимают единицы со словом *роза* для номинации красного цвета и его сложных оттенков. Разнообразие оттенков обеспечивается широким кругом определений, часть которых 1) прямо номинирует цвет (*лиловая роза, красная роза*); 2) воспроизводит специальные ботанические названия (*чайная роза, английская роза*) или указания на период, этап вегетации (*зимняя роза, летняя роза, распускающаяся роза, цветущая роза*); 3) особую группу составляют экспрессивные определения, представленные лексемами, в семантической структуре которых актуализируется сема «высшая степень качества» (*идеальная роза, немеркнущая роза, сочная роза, золотая роза*,) или сема «эксклюзивность, необычность» (*шелковая роза, загадочная роза, дикая роза, романтическая роза, шоколадная роза, райская роза*). Сниженная интенсивность окраски, светлый тон передается с помощью аналитических единиц, представляющих

собой некий поэтический образ: *сумеречная роза, пыльная роза, нежность розы*.

Широкое использование лексемы *роза* в составе аналитических наименований в рекламном дискурсе, на наш взгляд, вполне обосновано: рекламируемый товар – декоративная косметика (в данном случае – помада для губ) в цветовом отношении характеризуется гаммой тонов преимущественно красного цвета; при этом именно роза – одно из наиболее известных и популярных растений, чьи цветы с точки зрения окраски представлены широкой цветовой гаммой (от белого до темно-бордового, почти черного), что и позволяет использовать название цветка в качестве колоратива для номинации самых разнообразных оттенков красного цвета. Кроме того, в рекламном дискурсе прослеживается определенная закономерность: использование в качестве колоративов единиц, являющихся производной основой для цветообозначений, закрепившихся в языке: *бирюза* (вместо *бирюзовый*), *коралл* (вместо *коралловый*), *бронза* (вместо *бронзовый*), аналогично *роза* – вместо *розовый*. В лексикографических изданиях *розовый* определяется как «естественный неярко-красный оттенок» [5, с. 1145]; «бледно-красноватый» [17, с. 602], «бледно-красный» [10, с. 594]; отметим, что в более позднем издании толкового словаря С.И. Ожегова трактовка значения *розовый* несколько изменяется: «цвета незрелой мякоти арбуза, цветков яблони, белый с красноватым оттенком» [11, с. 683]. *Розовый* как дериват от *роза*, по мнению психологов, вызывает «самые первые ассоциации – нежность, скромность, невинность, благоухание, тишина, весенние цветы, балет, косметика» [3, с. 33]. Такая трактовка колоратива *розовый* соответствует специфике рекламируемого товара.

В качестве колоративов функционируют и другие названия цветков различных ботанических видов, некоторые из них традиционно ассоциируются с определенным цветом – *мак* («красный»), *сирень* («лиловый»), *лилия* («белый»): *пылающий мак, французская сирень, нежная сирень, хрустальная лилия*. Однако обращает на себя внимание использование в качестве носителя цвета наименований ботанических видов, в меньшей степени известных широкому потребителю: *яркая фуксия, сливовая вербена, пурпурный гиацинт*. Это позволяет не только расширить цветовой спектр за счет разнообразия окраски растений, но и создать эффект новизны через многообразие ботанических видов: *персиковая петунья, лиловая орхидея, нежный амариллис, кремовая магнолия, розовая азалия, сливочная гортензия, сливовая вербена, розовый эдельвейс, гарденция*. При этом основную семантическую нагрузку в большинстве вышеуказанных аналитических наименованиях несет атрибутивный компонент, представляющий собой колоратив, давно закрепившийся в языке. Сами же названия цветов зачастую выполняют скорее эстетическую функцию (в их семантической структуре актуализируется сема «цветок», «красота», возможно «экзотика»), поскольку их цвет может варьироваться (это касается таких видов, как *петунья, вербена, азалия, орхидея*). А в ряде случаев без атрибутивного компонента многие наименования вообще теряют семантику цвета, поскольку малоизвестны широкому кругу потенциальных потребителей товара. Проведенный эксперимент показал, что из сорока респондентов женской аудитории в возрасте от семнадцати до шестидесяти лет 66,7 % не имеет представления об окраске цветков таких растений как *амариллис, вербена, эдельвейс*. Они либо затрудня-

лись указать окраску цветка, либо указывали цвет, не соответствующий настоящему. Например, *эдельвейс* (бывает только белым) считали красным 16,7%, синим / фиолетовым – 14%, розовым – 8,3%, салатовым – 5,6%.

Не исключено, что авторы рекламных текстов, преследуя цель расширения цветовой дифференциации товара и учитывая представленный выше факт недостаточной осведомленности потребителя, целенаправленно используют аналитические колоративные наименования, в которых атрибутивный компонент не соответствует природному цветовому свойству ботанического вида. Так, один из продуктов декоративной косметики представлен под названием *розовый эдельвейс*, хотя в природе растение вида *леонтоподиум*, как уже указывалось, встречается только белого цвета. Не исключена и другая мотивация: семантическая структура лексемы *розовый* в сочетании с *эдельвейс* дополняется семой «необычный, исключительный», что соответствует общей маркетинговой задаче дискурса.

Довольно многочисленную группу цветообозначений составляют аналитические единицы, один из компонентов которых содержит в семантической структуре коннотативную сему. Данная модель представлена тремя разновидностями:

- 1) эмоционально-окрашенное прилагательное + прилагательное-колоратив;
- 2) эмоционально-окрашенное прилагательное + существительное-колоратив;
- 3) прилагательное-колоратив + эмоционально-окрашенное существительное.

Использование подобных моделей в каталогах отражает маркетинговую стратегию оптических иллюзий – обращение к чувствам, а не к логике потенциального потребителя [15, с. 3]. Семантическая структура экспрессивно-окрашенного компонента включает характерную сему: а) «исключительный»: *дивный коралловый, бесподобный бежевый, идеальный рубиновый, великолепный сиреневый, изысканный розовый, благородный вишневый, неподражаемый бордовый, выразительный бордовый; бронзовое сокровище, бежевое совершенство, сливовый изыск, коралловая мечта;*

б) «привлекательный», «производящий впечатление»: *поражительный малиновый, волнующий клубничный, пленительный сливовый, обворожительный бордовый, восхитительный малиновый, обольстительный телесный, чувственный розовый, очаровательный карамельный; искушающая вишня, манящая слива, соблазнительный изюм; пурпурный соблазн, медовый рай;*

в) «своеобразный»: *экстравагантный красный, загадочный лиловый, деликатный натуральный, пронзительный коралловый; элегантное золото.*

Во всех разновидностях указанной модели экспрессивно-окрашенный компонент призван акцентировать цвет, семантически усиливать его. Указанные единицы, содержащие ярко выраженную коннотацию, на данном этапе своего существования как колоративы имеют синтаксически обусловленное значение, поскольку самостоятельно, без определяемого слова в своей семантической структуре не содержат компонентов, указывающих на цвет. А.П. Василевич в работе «Цвет и названия цвета в русском языке», представляя каталог современных цветообозначений русского языка, включает экспрессивно-окрашенные составляющие колоративных единиц типа *деликатный (розовый), загадочный (синий), лаконичный*

(белый) в группу «экспрессивно-эмоциональная лексика», отмечая при этом их специфическую функцию и использование в рекламных целях [19, с. 126].

Авторы рекламных текстов, стремясь максимально усилить воздействие на эмоциональную сферу потенциального потребителя, привлечь внимание к продукту, используют в качестве колоративов такие аналитические единицы, в семантической структуре которых коннотативная сема «заслоняет», вытесняет, сему цветовую: *нежный бутон* (оттенок розового), *нежный поцелуй* (оттенок сиреневого), *неувядающий лепесток* (оттенок розового), *икона стилия* (темно-сиреневый).

В отдельную группу рекламных цветоименований можно выделить словосочетания с условным названием «природа, явления природы». В ней также дифференцируются характерные модели с точки зрения морфологического выражения компонентов и распределения роли носителя цвета между ними; преобладает модель «прилагательное-колоратив + существительное», при этом колоратив может быть представлен как лексемами, давно закрепившимися в языке (*розовый иней, розовый лед, коралловый мираж, сиреневый туман*), так и лексическими единицами, не являющимися собственно цветообозначениями, но содержащими в своей семантической структуре цветовую сему, которая в данном случае актуализируется (*морская дымка, морской бриз, карамельный штиль, ночное небо, лунная пыль, солнечная долина, небесная акварель*). Менее частотна модель «прилагательное + существительное-колоратив» (в роли колоратива также выступают лексемы с актуализованной семой цвета): *полночный океан, таинственный лес, весенний дождь*, в основе цветовой номинации таких наименований лежит метафора. В отдельных наименованиях этой группы наблюдается характерное явление вытеснения цветовой семы в структуре значения слова с параллельной актуализацией семы «таинственный» или «экзотический» (*темные глубины, жаркие тропики, радуга на Венере*) в соответствии с задачами маркетинговых стратегий.

В семантической структуре определенной группы цветообозначений рекламного дискурса прослеживается наличие семы «свет», «блеск» (*влюбленный закат, жаркий рассвет, розовое солнце, медное сияние, розовый блик, карамельная вспышка, лучистая роза, солнечное утро, огненная роза*). Модель подобных аналитических наименований можно представить в виде семантического сочетания «цвет» + «свет», при этом цвет может называться как прямо (*розовый свет розовый неон, искристый розовый, сияющий красный, немеркнувший красный; красная вспышка*), так и опосредованно (*искристый ягодный, натуральная искра, огненный всполох, вспышка фуксии, клубничное сияние, гранатовое сияние, сияющий румянец, мерцающий сахар, блестящий ягодный, солнечный коралл*).

В данных наименованиях не только отражается специфика товара (наличие в отдельных видах косметических изделий перламутрового оттенка), но и реализуется еще одна маркетинговая стратегия – «использование света в представлении товара (свет как разновидность цвета) – стратегия решения одновременно утилитарных и эстетических задач» [15, с. 4].

Решение вышеуказанной задачи осуществляется также путем использования в качестве колоративов названий драгоценных камней и металлов, таким образом, в семантическую структуру, помимо семы «цвет», включается сема «драгоцен-

ность»: *красный рубин, темный изумруд, синий сапфир, сливовый сапфир, экстравагантный коралл, элитный коралл, темный коралл; холодное серебро, розовое золото*. В отдельных наименованиях этого ряда прослеживаются элементы коннотативного плана (*благородный рубин, драгоценный коралл, элитное золото*), в результате колоратив выполняет не только номинативную функцию, но и воздействует на эмоциональную сферу потенциального потребителя.

Выявленные особенности семантической структуры определяют специфику цветоименований, обусловленную стремлением «акцентировать особенности товара ... придать им дополнительную выразительность и эстетические достоинства в глазах потенциальных потребителей» [16, с. 4]. Отдельного внимания заслуживает номинация степени интенсивности цвета в анализируемых рекламных текстах. Отмечается широкое использование общеязыковых моделей, содержащих компоненты *темно-, светло-, ярко-, нежно-*: *темно-красный, светло-малиновый, ярко-алый, нежно-розовый*. Функционируют также аналитические наименования с традиционными составляющими *насыщенный, интенсивный, глубокий, нежный: насыщенный ягодный, насыщенный графит, глубокий красный, интенсивный пурпурный, нежный коралловый*. Наряду с традиционными компонентами, наблюдаются обозначения степени насыщенности цвета с использованием метафоры. Так, высокую степень интенсивности цвета передают адъективы: *пронзительный коралловый, трехмерный красный, богатый красный, сочный сливовый, взрывной апельсин*; субстантивы: *шоколадный фонтан, клубничная феерия, ягодный взрыв*. Низкую степень окраски представляют слова *деликатный, трепетный, утонченный: трепетный розовый, утонченный розовый, деликатный натуральный*. «Учет метафорических переосмыслений периферийных цветообозначений важен в исследовании использования лексико-семантической наполняемости текста» [14, с. 193].

Колоративы, представленные в рекламном дискурсе, с точки зрения происхождения неоднородны. Большинство составляют исконные слова или их производные (*красный, малиновый, вишневый, золотистый*) и заимствования, давно закрепившиеся в языке и зафиксированные в лексикографических источниках (*оранжевый, фиолетовый, индиго, бордо*). Однако в каталогах встречаются наименования (или компонент наименований) иностранного происхождения, которые в данном контексте можно считать колоративами-неологизмами: *ягодный шейк, розовое парфе*. Некоторые из них в русских словарях не зафиксированы, например: *донегал* (для номинации серого цвета), *бедфорд-корд* (для обозначения бежевого оттенка). Два последних наименования представляют собой англицизмы, номинирующие в языке-доноре виды тканей: *донегал* (Donegal) – традиционный твид, 100% шерсть мериносов; *бедфорд-корд* (Bedford cord) – хлопчатобумажная ткань в рубчик, которая используется как обивочный материал. Семантическая структура указанных лексических единиц не содержит цветовой семы. Отметим что тенденция использования наименований тканей для номинации оттенков лака весьма характерна для рекламных текстов. Однако, если в случае с примерами *сливовая тафта, сиреневая фланель бежевый мохер нежный шелк* (лаковые оттенки с перламутром), можно говорить о семантической модели «цвет + фактура» (при этом понятие фактуры весьма условно и носит чисто рекламный характер), то для

донегал, бедфорд-корд, а также шевит, харрис-твид и коверкот эта модель сокращается, сохраняя только сему 'фактура'. Данные наименования используются для передачи особенности товара (лака для ногтей серии «эффект твида»). Целесообразность использования подобных единиц в русском языке весьма спорна. А. П. Василевич, отмечая случаи транслитерации цветообозначений в рекламных текстах, считает очевидным тот факт, что «предложенные термины совершенно чужды восприятию российского потребителя и совершенно лишены тех ассоциаций, на которые был рассчитан оригинал торгового знака» [19, с. 111]. Отдельные наименования позволяют проследить тенденцию проникновения иноязычных колоративов в русский язык и их освоения. Так, для номинации оттенка светло-бежевого тона употребляется русское прилагательное *натуральный*, а также *телесный*, последнее в значении колоратива давно закрепилось в восточнославянских языках и отражено в лексикографических изданиях. Параллельно с *телесный* для обозначения схожего цвета или его оттенка употребляется лексема *нюд* (транслитерация английского слова *nude*): *розовый нюд, соблазнительный нюд, шикарный нюд*, а в последних каталогах отмечается производное от *нюд* – *нюдовый: идеальный нюдовый*. *Нюдовый* можно считать неологизмом, который функционирует в современном языке как колоратив для номинации цвета тканей, обуви, средств макияжа [12, с. 48].

Выводы. Таким образом, анализ лексико-семантической группы наименований средств декоративной косметики показал, что с точки зрения состава она представляет собой соединение колоративов уже существующих в языке и цветообозначений нового типа, «которые условно можно назвать «рекламными словами» [19, с. 15]; их основная функция, по мнению А.П. Василевича, – привлекать внимание к данному оттенку цвета, а не называть его [19, с. 15]. Номинация цвета в рекламном дискурсе определяется маркетинговыми стратегиями и подчиняется им. Структурно-семантический анализ данного лексического пласта продемонстрировал механизм трансформации семантики слова, продиктованный рекламными задачами, основная цель которых – заинтересовать потенциального потребителя новизной, разнообразностью и нестандартностью предлагаемого продукта. В результате реализации данной задачи в роли колоратива выступают лексические единицы различных тематических групп, не являющиеся общезыковыми цветоименованиями, но потенциально содержащими цветовую сему. «Цветовой потенциал» таких единиц и используется в рекламном тексте путем актуализации в структуре значения слова цветовой семы. Данное явление свидетельствует о развитии системы колоративов русского языка и лексической системы в целом. Перспективным считаем дальнейшее компаративное исследование данной тематической группы на материале близкородственных языков.

Литература:

- Базыма Б.А. Цвет и психика : монография. Харьков : ХГАК, 2001. 172 с.
- Бахилина Н.Б. История цветообозначений в русском языке. Москва : Наука, 1975. 288 с.
- Бразм Г. Психология цвета / пер. с нем. М.В. Крапивкиной. Москва : АСТ; Астрель, 2009. 158 с.
- Голикова Т.А. Цвет в алтайском языковом сознании: психолингвистический аспект. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : Видавництво «КСВ», 2015. Вип. 17. С. 164–176.
- Дмитриев Д.В. Толковый словарь русского языка. Москва : Астрель; АСТ, 2003. 1578 с.
- Заболотна Т.О. Аналіз перекладацької рецепції семантики колірних знаків сучасної української поезії. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я.М., 2016. Вип. 20 (2). С. 39–48.
- Кожемякина Е.А. История формирования семантики прилагательных цветообозначений в русском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Нижегород. гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. Нижний Новгород, 2001. 209 с.
- Костромина Е.А. Структурно-семантические особенности рекламных текстов (на примере материалов нижегородской прессы) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Н. Новгород, 2000. 22 с.
- Косых Е.А. Система цветообозначений в русском языке: к созданию и публикации «русской энциклопедии цвета». *Вестник Барнаула. гос. пед. ун-та. Серия: «Психолого-педагогические науки»*. 2002. № 2. С. 28–34.
- Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. Москва : Русский язык, 1986. 798 с.
- Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. 4-е изд., дополн. Москва : ООО «А ТЕМП», 2006. 944 с.
- Риднева Л. Ю. Семантические особенности колоративов в рекламном дискурсе. *Слов'янська філологія: історія, сьогодні, перспективи* : матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Умань, 29–30 листопада 2017 р. Умань, 2017. С. 45–48.
- Анніна І.О. та ін. Російсько-український словник. Київ : Абрис, 2003. 1424 с.
- Сапига Е.В., Репина М.В., Жукова С.В. Цветообозначения в современной лингвистике: семантический и семиотический аспекты. *Краснодар: Историческая и социально-образовательная мысль*. Краснодар, 2016. Т. 8. № 2. Ч. 2. С. 192–195.
- Созинова А.А. Использование психологии цвета для эффективного бизнес-маркетинга. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/ispolzovanie-psihologii-tsveta-dlya-effektivnogo-biznes-marketinga> (дата обращения: 22.04.2019).
- Сысоева В.В. Использование цвета в рекламе. 2016. URL: <file:///C:/Users/KSL/Downloads/ispolzovanie-tsveta-v-reklame.pdf> (дата обращения: 22.04.2019).
- Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка. Москва : Аделант. 2013. 800 с.
- Фрумкина Р.М. Цвет, смысл, сходство. Москва : Наука, 1984. 174 с.
- Цвет и название цвета в русском языке / под общ. ред. А.П. Василевича. Москва : КомКнига, 2005. 216 с.
- Шалимова Л.А. Феномен цвета в культуре рекламы : дисс. ... канд. филос. наук : 24.00.01. / Новгород. гос. ун-т им. Ярослава Мудрого. Великий Новгород, 2007. 163 с.
- Швец Т.А., Швец О.В. Семантика ароматичних кольоропозначень у художньому тексті (на матеріалі казок братів Грім). *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О.М., 2013. Вип. 13. С. 154–162.
- De Valk J.M., Wnuk E., Huisman J.L.A., Majid A. Odor-color associations differ with verbal descriptors for odors: A comparison of three linguistically diverse groups. *Psychonomic Bulletin and Review*. 2017. № 24 (4). P. 1171–1179.

Ріднева Л. Ю. Особливості позначення кольору в рекламному дискурсі

Анотація. У статті представлено аналіз колоративів, що функціонують у рекламному дискурсі; виявлено лексичні одиниці, що виступають у ролі колоративів, зазначено їх особливості в номінації кольору; визначено семантичні моделі кольороназв у рекламному тексті, показано взаємозв'язок маркетингових стратегій із використанням лексичних одиниць, що номінують колір. Простежено семантичні зміни в структурі значення колоративів, що відбуваються в процесі реалізації рекламних завдань і зумовлені цими завданнями.

Ключові слова: колоратив, номінативні особливості, семантична структура, семантична модель, маркетингові стратегії, рекламний дискурс.

Ridneva L. The peculiarities of colors designation in advertising discourse

Summary. The analysis of coloratives in advertising discourse is presented in the article; the lexical units as coloratives have been displayed and their coloring peculiarities have been underlined; they are the semantic models for marking colors in advertising texts that are detected, the connection between advertising tendencies and the use of lexical units defining colors has been denoted. We found out the semantic changes in the structure of colorative meaning while advertising goals are achieving, as well as the tasks followed.

Key words: colorative, nominative peculiarities, semantic structure, semantic model, advertising strategies, advertising discourse.

Savchuk N. M.,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Practical Linguistics
of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Khlystun I. V.,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Practical Linguistics
of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Shuliak S. A.,
Doctor of Philology, Associate Professor,
Professor at the Department of Practical Linguistics
of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

RATIONALITY PRINCIPLES IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT THE 21ST CENTURY HIGHER EDUCATION

Summary. The article outlines the main provisions of the interactive means as the key elements of information and communication technologies in teaching the Ukrainian language at the higher educational establishment of the XXI century. It is specified to clarify the essence of the concept of “information and communication technologies” as processes, methods for the search, collection, storage, processing, provision, dissemination of information and methods for the implementation of such processes and methods; “interactive model of teaching” as an integrated, multidimensional, resource-intensive process involving students and teachers and administration of higher education; “interactive means of teaching” as a means by which the training of specialists in a particular field is carried out. The key interactive tools used in teaching the Ukrainian language at the higher educational establishment of the XXI century have been called: an interactive training kit, which includes: an interactive tutorial, a guide, a simulator, a tasker, a laboratory workshop, visual aids; interactive equipment includes: interactive white board, tablet, plasma panel, mobile devices, projectors, testing systems, small information technology tools.

Key words: interactive means, information and communication technologies, the Ukrainian language, higher educational establishment.

The problem statement. The change in the paradigm of modern higher education actualizes the necessity for finding efficient ways of forming the key competences of the future linguist / philologist as a subject of professional activity. In particular, a student, acquiring linguistic degree, must have the necessary knowledge, skills and abilities to carry out various activities – educational, labour, aesthetic, research; to be free to navigate in pedagogical and methodical reality, to be ready to develop an individual strategy and tactics of his / her professional activity, to realize the pedagogical and methodological techniques and technologies. The teaching of the native language as a means of professional communication requires a corresponding communicative approach to teaching [7; 11], when the special attention is paid to the rational orientation of teaching and learning materials [2, p. 3]. The *aim* of the article is to outline the principles of rationality in the context of teaching the native language at higher education of XXI century based on works of foreign scholars.

Methodological Framework. The works on 1) the philosophical concept of rationality, 2017); [6, p. 525–529; 25, p. 76–91; 24, p. 420–438; 34, p. 511–522] 2) the theory of the competence approach to teaching and improving of native languages [3, p. 3–15; 13, p. 43–47]. 3) the concept of a student autonomy [36, p. 693–708] and so on helped to formulate the methodological fundamentals in the paper concerning the principles of rationality in the context of teaching the native language at higher education of the XXI century. In addition, the idea that rationality is a fundamental characteristic of human activity acquires the following *methodological significance*: “the rational bases of individual being of a man are: integrated consciousness through thought; systematically organized rational worldview as a form of integral consciousness, uniting character and self; fully interacting sides of thinking – mind and reason; “smart” feelings, in which events are experienced in view of their worldview significance” [23, p. 7].

Results and Discussion.

Fundamental Prerequisites for Investigating Rationality as a Concept of Philosophy

Rationality is of Latin origin, the “ratio” means “the mind” and it is understood as something more improved, more efficient. In many cases *rationality* is considered to be the conformance to the laws of mind, i.e. the laws of logic, methodological norms and rules.

Analysing the notion of “rational”, Karpovich notes the differences in the sense when using this term in different sciences: “economists connect rational with efficiency (rational economic behaviour, for example, investment, in contrast to irrational behaviour), philosophers – with mind (for example, rational knowledge, in contrast to the sensuous)” [17, p. 5–10]. That is why the concept of *rationality* is actively established in philosophy and today it is interpreted in different ways: Weber [33] understands it as expediency or goal-orientedness, Carnap [8] as a maximally expected utility. In the encyclopaedic dictionary, *rationality* is considered to be a comparative assessment of knowledge, contrasted with its absolute assessment [26].

Some scholars, as Blinov [5], Porus [22], Shneider [31] and others consider *rationality* to be expedient: something that contributes

to the achieving the goal is rationality, something that is impeded is irrationality.

Until recently, it was believed that the model of rational activity is the science and activities of a scholar. All other field of human activity are rational only to the extent that they rely on scientific knowledge and methods. It is now recognized that every field of activity has its own standards of rationality, which do not always coincide with scientific ones, that is why it is possible to speak about rationality in art, politics, management, etc. [15, p. 296].

We have made an attempt to extrapolate the provisions of the philosophy of rationality to the problems of the methodology of teaching native languages. One of the research tasks is the identification and argumentation of signs of a rational methodology. To do this, we are to turn again to philosophical sources.

In modern philosophy *the theory of rationality* was studied by the following scholars: Bredo [6, p. 525–529], Blinov [5], Vasilyev [32], Rainone [24], Wiertz [34] and others. In particular, Kazakova [19] examines the problem of rationality from the point of view of philosophical anthropology, the scholar justifies the cultural and anthropological essence of rationality in education, which is regarded as a universal process of becoming a personality in the process of socialization. Due to the version of Kazakova [19], education based on the principles of rationality is the most important value of modern society, without which it is impossible to preserve its moral and cognitive bases, because rationality manifests itself in the nature of cognitive activity, using conscious forms and methods in advancing to the goal; in the nature of human spiritual, practical and educational activities. Rationality is not only the basis of the process of cognition, but also as a form of awareness of being in culture and it can be traced in the form of various types of technologies in social relations [19].

The idea of Porus [22] should also be recalled: with the help of the concept of *rationality*, the concepts *efficiency* and *economy* are defined, i.e. those things are rational that are efficient and economical. Consequently, efficient and economy actions leading to the achieving any goal are expedient. If rationality is an expediency, then according to the scholar's conviction, the success of the action can be considered a measure of expediency. As a fundamental characteristic of human activity Porus [22] calls rationality a cultural value, which simultaneously has a methodological and axiological dimensions. The scholar emphasizes that the methodological sense of rationality cannot be separated from the axiological losses without significant losses, and vice versa. When scientific rationality is interpreted as a system of regulatory means (laws, rules, norms, assessment criteria), accepted and universally valid in a given scientific community, this concept acquires precise meaning and methodological significance. However, this interpretation is a model of scientific activity (in its intellectual aspect) or a methodological way of science, therefore it is necessary to distinguish between scientific rationality and its methodological model. Models of scientific rationality are developed by methodologists and philosophers, proceeding from different tasks: to determine the rational organization of "ready" scientific knowledge, to rationally understand the processes of translation of knowledge and learning, to determine the rationality of scientific growth, development [22].

Concept of Rationality as Methodological Basis for Teaching the Native Language: Theoretical and Practical Aspects

Mosterin [21] and Rainone [24] consider *rationality* in the theoretical and practical aspects. According to the scholar, mind

and rationality are not the same: mind is a psychological ability, whereas rationality is an optimization strategy.

Mosterin [21] defines *the theoretical rationality* as a strategy serving the maximum coverage and accuracy of human representations of reality, containing a formal component that reduces to logical connectivity, and a material component consisting of an empirical justification using innate mechanisms for detecting and interpreting signals. *The practical rationality* is manifested in a strategy that serves to achieve the best existence of an individual, maximizing the realization of his most important goals and satisfying preferences. The formal component of practical rationality is reduced to the theory of decision-making, and the material component is based on human nature. Thus, practical rationality determines the theoretical, and not vice versa [21, p. 441–473].

It is clear that rational evidence can be changed under the influence of practical results, in the case under consideration, the practice of teaching native languages in specific conditions and striving to achieve efficient results. Bedke (2008) advocates a conceptual priority of rationality and the pursuit of a goal in favour of a conceptual priority of motives. The scholar defines the meaning of rationality as procedural (methodical) rationality, which is connected with the desire for a goal, where the latter is rational to the extent that a person has a motivation to act in accordance with it [4, p. 85–111]. The rational influence of motives determines the possession of *rational reflexivity*.

Rovane is convinced that a man is not just rational, he has full reflexive rationality [...] that gives him the opportunity to achieve absolute rational unity within himself (within his capabilities). This is the way of actions and thoughts that clarifies the inner picture of the world in the mind of a human being, so that it better corresponds to the real environment, i.e. a rational way of thinking that leads to rational decision-making [27].

Thus, any rational activity presupposes freedom of choice between various rational and irrational variants. From this conclusion *the most important methodological postulate* may be formulated: *the rational method of teaching the native language at higher education of the XXI century* is realized both by rational and irrational instructors' actions of the teacher and by the student's learning activities. And if it is irrational in philosophy, it is productive in the teaching methodology of the native language.

Normativity and Rationality as Fusion of Goals and Means in Teaching the Native Language

Indeed, normativity is the basis of rationality: the norm is adopted based on reflexive approval and only if it satisfies certain canons of rationality or rational procedures for its adoption [29, p. 29]. However, not only reflection can become a means of substantiating normativity: "it is precisely its voluntary adherence to this principle and the decision to translate it into action" that is normative for the subject [20, p. 99–122].

The methodological perspective of the consideration of rationality presupposes not only the search for rational methods and methods of teaching the native language, but the establishment of conceptual provisions and conditions for the process of mastering the students of their native language, its normative bases.

In the educational process, there are axiomatic ideas about the means and mechanisms of the cognitive activity of the indi-

vidual and about the possibilities of developing his abilities, skills, readiness, etc. The observed processes can be explained based on the laws that are deep and hidden from the direct vision of the researcher: “the fact that people believe something is mandatory does not make it mandatory, it requires a substantial explanation of the nature of normativity” [16, p. 6]. In addition, it should be borne in mind that normativity is often seen as a condition for achieving the goal. An action is considered to be normative that is aimed at achieving any goal in accordance with the postulates of practical rationality, which include efficiency, the optimal choice of means to achieve the goal, etc. The selection of basic, source norms as one of the sources of rationality and rules subordinated to these basic rules that allows one to combine normativity and rationality as any fusion of goals and means [18, p. 16].

Principles of Rationality in Teaching the Native Language at Higher Education of the XXI Century

The development of a rational methodology requires the search for normative aspects in the process of mastering the native language by students. As it is known, “the normative arises from ordinary explanations, their sequence. There are no obligations in the facts. But the connection with activity leads the facts to norms. Hence, there are already demands. They are no longer directly conditional on behaviour, but regulate it normatively” [16, p. 6]. The above-mentioned quotation explains the possibility of applying normativity to the methodology of teaching the native languages, when individual facts, disconnected learning actions are transformed in the educational process, on the one hand, into its normative categories, and, on the other hand, regulate it, which is the manifestation of rationality.

Cognition. In the methodology of teaching the native languages, the attempts have been made to rationalize the process of mastering such communicative competence from the standpoint of cognitive learning. In particular, Ellis the author of the associative cognitive system CREED (Construction-based, Rational, Exemplar-driven, Emergent and Dialectic) asserts that the process of studying / teaching the native language is governed by the same principles of associative and cognitive learning that underlie the rest of human knowledge, i.e. based on the principles of rational, exemplar-driven, emergent and dialectic [10]. Learning a language involves mastering the constructions that reflect the language form and the functions of linguistic phenomena. Mastering the native language results from a dynamic system, which is conditioned by the frequency of repetition of learned patterns / constructions and their use in exercises, as well as their use is a dynamic contextualized activation. Frequency, novelty and context are the three most fundamental factors affecting the mastery of linguistic phenomena. Rationality manifests itself in the optimal reflection of the ways of mastering the native language, the associative fundamentals of the language allow users to be rational in the sense that their mental models of language experience are optimal [10, p. 100–121].

Due to the version of Ellis the category of rationality is considered in close connection with cognition as an ability to cognitive activity, actualizing the perception and processing of external information [10].

Abbasova argues that “the possibility of a comprehensive, systematic analysis of the activities of human consciousness at the level of cognition, i.e. thinking, including such layers of activity as

memory, imagination, the process of thinking activity at the level of reflection with the help of the linguistic sign system, etc., was provided to cognitive science by philosophical systems and they were the starting impulse in the formation of the concept of cognition” [1, p. 9].

The analysis of the above-mentioned definitions of rationality indicates the mutual conditioning of the categories under consideration. Rationality is interpreted in direct interrelation with cognitive processes, which reflect the thinking activity of the individual, conscious forms and methods of organizing activities. This fact is a direct confirmation of the advisability of considering the category of cognition as a determinant of rationality, which has a direct impact on the rational method of teaching the native language that we develop.

Cognition cannot be reduced to the delineation of mental and behavioural processes; it represents a “complex model of cognition through the integration of different aspects” [9, p. 114]. Their investigation and determination of the leading elements in achieving efficiency become the factors in the realization of rationality in studying the native language.

Thus, the cognitive processes are represented in the basis of the application of rational or irrational learning activities. Their actualization in the learning process becomes a prerequisite for the perception of a student as a rational person, actively involved in the cognitive process. The ways in which students solve the problem of how to learn in the process of communication is the question of applying some kind of intuitive rationality to the conditions of communication, because they are changed under the influence of different circumstances. It is here that the phenomenon of linguistic feedback reaction is manifested. The choice of learners of rational ways of solving problems, possible in specific circumstances (expected utility) and leading to the best results, is based on instrumental rationality, which implements the principles of efficiency and consistency, when the results of the action play a determining role.

Productivity. Productivity is a concept that integrates such characteristics of rationality as efficiency, purposefulness, expediency.

Indeed, the idea of achieving a specific goal is represented in the centre of rationality. Its consequence is a product created through the selection of optimal actions, options, models, etc. Due to Rubtsova point of view, “the result, or product, of creativity, i.e. productive language activity, is, on the one hand, the acquisition of skills for independent study of the native language using linguo-didactical technologies, and on the other hand, the creation of certain spiritual values, self-creation, self-construction, i.e. acquisition of individual personal experience and advancement in its development” [28, p. 50].

Therefore, productivity is relevant to the direction to achieve the result, but with the most rational methods of activity. Productivity in the context of the methodology of teaching native languages broadens the possibilities of presenting learning goals, differentiating them into internal and external ones. “To characterize the goal / result of productive language activity, it is advisable to use the concepts “personal (internal) goals of the trainee”, “personal (internal) content”, “personal educational product”. “External” are the normatively set goals of training” [28, p. 51].

Thus, the productivity in mastering the native language of the students and in the teaching activities of the teacher is an indispensable indicator of a rational methodology: productivity not only ensures the achievement of the desired result, but also “includes generalized

methods of learning activity and general methods of studying such a language: a reflexive assessment of its capabilities and results, the correlation of real needs with the learning task, the evaluation of their linguistic speech experience, the reflection of the learning experience and the techniques used and the forms efficient individual style of mastering the native language” [28, p. 51].

In a rational technique productivity is transformed into a procedural category that allows one to observe the activities of trainees and educators, realized to achieve the set goals, and, thus, to reveal manifestations of rationality in the learning process. “Productivity is both a process and as a final cumulative result of the emergence and development of an individual who is capable of self-education and self-development, which ultimately are called upon to provide a professional and communicatively sufficient level of language training for university graduates” [12] As it is seen, our assumption is justified in the works of [35] et al.

Productive language educational activity as “the trainee’s ability to independently manage the educational and cognitive process of learning native language” (Worthington & Lee, 2008) is a consequence of the rational organization of the educational process, in which the autonomy of trainees assumes an essential role. This becomes the basis for the differentiation of rational methods in accordance with goals, objectives, conditions, etc. of learning.

The investigation of categories of rationality and productivity indicates their interdependence, which determines the need to take into account the provisions of concepts of productive learning in the development of a rational methodology. At the same time, this proves the complexity of the phenomenon of rationality in the methodological focus of consideration, its multifacetedness and breadth.

Conclusions. The analysis of the philosophical theories of rationality revealed universal categories that have a direct connection to the rational methodology determining it. There is a philosophical conceptual basis of the methodology developed by us which is the theoretical model of rationality proposed by V. Schneider. This model is implemented in accordance with the norms that are justified in the process of analytical, textually expressed activity of the trainee, its technological side, implying a method and algorithm. Interpreting the definition of rationality of V. Schneider as a reasonably sound normality, it may be concluded that a student is rational in his actions if the latter are implemented in accordance with some reasonable motives that allow him to achieve the goal [30, p. 30–33].

Thus, rational activity should be supported by motivated and justified norms of performance of exercises and tasks on mastering the native language, and implemented in accordance with the algorithmic program, leading to an increase in the level and quality of ownership of such competencies. Rationality of teaching the native language at higher education of the XXI century is manifested in the facilitation of the process of mastering the student by the most rational cognitive strategies for him (practical rationality) leading to mastering his / her native language.

It can be assumed that rationality – cognition – productivity are the three signs of a rational methodology that ensure the success of the teaching activity of the teacher and the student’s learning activity at higher education of the XXI century.

The study of the philosophical concept of rationality and the main provisions of the productive approach allows us to assert that they can serve as a theoretical rationale for a rational methodology for teaching the native languages at higher education of the XXI century, since rationality is the main optimization strategy.

References :

1. Abbasova K. Ya. Cognitive Psychology and Philosophy: Problems of Coexistence. *Vector of Science of Togliatti State University. Pedagogy, Psychology*. 2010. No. 3. P. 9–11.
2. Alekseyeva L. Ye. *Methodology for teaching professionally oriented foreign language*. St.-Peterburg: Filologicheskii fakul'tet SPbGU. 2007.
3. Al-Khatib H. Revisiting the Communicative Approach: The Tripod Construct. *Arab World English Journal*. 2017. No. 8 (1). P. 3–15.
4. Bedke M. Ethical Intuitions: What They Are, What They Are Not, and How They Justify. *American Philosophical Quarterly*. 2008. No. 45 (3). P. 253–270.
5. Blinov A. L. Synergetics of collective irrationality. *The Philosophy of Science*. 2002. No. 8. P. 34–52.
6. Bredo E. Review of Jack Russell Weinstein, Adam Smith’s Pluralism: Rationality, Education, and Moral Sentiments. *Studies in Philosophy and Education*. 2015. No. 34 (5). P. 525–529.
7. Brumfit C. J., & Johnson K. *The Communicative Approach to Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press. 1989.
8. Carnap R. *Logical Foundations of Probability*. Chicago: The University of Chicago Press. 1950.
9. Chernikova D. V., & Chernikova I. V. Expansion of human capabilities: cognitive technologies and their risks. *Bulletin of the Tomsk Polytechnic University*. 2012. No. 321 (6). P. 114–119.
10. Ellis N. C. Cognitive perspectives on second language acquisition: The associative cognitive CREED. *AILA Review*. 2006. No. 1. P. 100–121.
11. Ellis M., & Johnson C. *Teaching Business English*. Oxford: Oxford University Press. 2008.
12. Galbraith C. S., & Merrill G. B. Faculty research productivity and standardized student learning outcomes in a university teaching environment: a Bayesian analysis of relationships. *Studies in Higher Education*. 2012. No. 37 (4). P. 469–480.
13. Gataullina V. L., Salieva R. N., & Zakirova L. R. Reflection of the Dialogue of Cultures of the English and Russian Languages in the Study of Phraseological Units with a Transparent Inner Form and in the Process of Teaching Native and Non-Native Languages. *Modern Journal of Language Teaching Methods*. Special issue. 2016. P. 43–47.
14. Henri D. C., Morrell L. J., & Scott G. W. Student perceptions of their autonomy at University. *Higher Education*. 2018. No. 75 (3). P. 507–516.
15. Ivin A. A., & Nikiforov A. L. *Dictionary of Logic*. Moscow: Vldos. 1997.
16. Karpovich V. N. Norm and description as a category of epistemology: rationality as a kind and basis of normativity. *Novosibirsk State University Bulletin. Philosophy*. 2013. No. 11(4). P. 5–11.
17. Karpovich V. N. Normativity, rationality and logic in the justification of purposeful activity. *Novosibirsk State University Bulletin. Series: Philosophy*. 2014. No. 12(1), P. 5–10.
18. Karpovich V. N., & Shevchenko A. A. Rationality and normativity, faith and knowledge. *Novosibirsk State University Bulletin. Philosophy*. 2013. No. 11(2). P. 16–23.
19. Kazakova S. Yu. *Rationality as a prerequisite and principle of European education*. PhD abstract thesis. Rostov-on-Don. 1999.
20. Korsgaard C. M. Realism and Constructivism in Twentieth-Century Moral Philosophy. *Journal of Philosophical Research*. 2003. Issue 28 (Suppl.). P. 99–122.
21. Mosterin J. Anthropocentric Explanations in Cosmology. Proceedings of the 12th International Congress of the LMPs: *Logic, Methodology and Philosophy of Science*. London: King’s College Publications. 2005. P. 441–473.
22. Porus V.N. *Paradoxes of scientific rationality and ethics*. Moscow: IF RAN. 1995.
23. Puchkov D.B. *Rational bases of individual being of the person*. PhD abstract thesis. St.-Peterburg. 2010.
24. Rainone A. Razionalità pratica e razionalità teoretica: connessioni e sovrapposizioni. *Giornale Critico della Filosofia*. 2016. No. 12 (2–3). P. 420–438.

25. Rakitov A. Rationality and the Rehabilitation of Relativism. *Epistemology & Philosophy of Science*. 2017. No. 51 (1). P. 76–91.
26. Iwin A.A. *Philosophy: Encyclopedic Dictionary*. Moscow: Gardariki. 2004.
27. Rovane C. Rationality and Persons. In A. Mele & P. Rawling (Eds.), *The Oxford Handbook of Rationality* Oxford; New York: Oxford University Press. 2004. P. 320–342.
28. Rubtsova A.V. Productivity in the field of teaching foreign languages in the context of a productive approach. Materials of the All-Russian Scientific and Practical Conference: *Ways to Improve Teaching Foreign Languages at School and University* (24-25 June, Birsk, Russian Federation.). 2011. P. 49–52.
29. Shevchenko A. A. Normativity: role, source and status. *Novosibirsk State University Bulletin. Series: Philosophy*. 2010. No. 8 (4). P. 28–32.
30. Shneider V. B. What Is It to Be Rational? *Philosophy Now*. 1991. No. 1. P. 30–33.
31. Shneider V. B. *Communication, normativity, logic*. Yekaterinburg: Ural University Publ. 2002.
32. Vasilyev V. F. *Problems of rationality: monograph*. Yaroslavl: YarGU. 2006.
33. Weber M. *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press. 1978.
34. Wiertz O. J. The concept of rationality in Andrew Gleeson's antitheodicy. *International Journal of Philosophy and Theology*. 2017. No. 78 (4–5). P. 511–522.
35. Worthington A. C., & Lee B. L. Efficiency, technology and productivity change in Australian universities, 1998–2003. *Economics of Education Review*. 2008. No. 27 (3). P. 285–298.
36. Yeh Y. L., Lan Y. J. Fostering Student Autonomy in English Learning through Creations in a 3D Virtual World. *Etr&D-Educational Technology Research and Development*. 2018. No. 66 (3). P. 693–708.

Савчук Н. М., Хлисту́н І. В., Шуляк С. А. Принципи раціональності у викладанні рідної мови у системі вищої освіти ХХІ століття

Ано́тація. У статті висвітлено основні положення інтерактивних засобів як ключових елементів інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні української мови у вищій школі ХХІ ст.; уточнено сутність поняття «інформаційно-комунікаційні технології» як процеси, методи пошуку, збору, зберігання, обробки, надання, поширення інформації та способи здійснення таких процесів і методів; «інтерактивна модель викладання» як комплексний,

багатоплановий, ресурсномісткий процес, у якому беруть участь і студенти, і викладачі й адміністрація вищої школи; «інтерактивні засоби викладання» як засоби, за допомогою яких здійснюється підготовка фахівців певної галузі; названо ключові інтерактивні засоби, які застосовуються у викладанні української мови у вищій школі ХХІ ст.: інтерактивний навчальний комплект, до якого включено: інтерактивний підручник, довідник, тренажер, задачник, лабораторний практикум, засоби наочності; інтерактивне устаткування включає: інтерактивна дошка, планшет, плазмова панель, мобільні пристрої, проектори, системи тестування, малі засоби інформаційних технологій.

Ключові слова: інтерактивні засоби, інформаційно-комунікаційні технології, українська мова, вища школа.

Савчук Н. М., Хлисту́н И. В., Шуляк С. А. Принципы рациональности в преподавании родного языка в системе высшего образования ХХІ века

Ано́тация. В статье освещены основные положения интерактивных средств как ключевых элементов информационно-коммуникационных технологий в преподавании украинского языка в высшей школе ХХІ ст.; уточнена сущность понятия «информационно-коммуникационные технологии» как процессы, методы поиска, сбора, хранения, обработки, предоставления, распространения информации и способы осуществления таких процессов и методов; «интерактивная модель преподавания» как комплексный, многоплановый, ресурсоемкий процесс, в котором принимают участие и студенты, и преподаватели и администрация высшей школы; «интерактивные средства обучения» как средства, с помощью которых осуществляется подготовка специалистов определенной отрасли; названы ключевые интерактивные средства, которые применяются в преподавании украинского языка в высшей школе ХХІ ст.: интерактивный учебный комплект, в который входит: интерактивный учебник, справочник, тренажер, задачник, лабораторный практикум, средства наглядности; интерактивное оборудование включает: интерактивную доску, планшет, плазменную панель, мобильные устройства, проекторы, системы тестирования, малые средства информационных технологий.

Ключевые слова: интерактивные средства, информационно-коммуникационные технологии, украинский язык, высшая школа.

Супрун В. М.,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики

Донецького національного університету імені Василя Стуса

СМЕРТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗГЕРМЕТИЗАЦІЇ ЖІНОЧОЇ САМОТНОСТІ В ОПОВІДАННІ «ЕЛЬФ» М. ЦУКАНОВОЇ

Анотація. У статті йдеться про екзистенцію смерті, яка в художньому моделюванні Марії Цуканової стає драматичним способом розмикання жіночої самотності. Авторка твору окреслила соціокультурні й соціополітичні фактори, що детермінують жіночу самотність, головними з яких у середині ХХ століття стали події Другої світової війни.

Ключові слова: жіноча самотність, аксіологічна домінанта, іноментальне середовище.

Постановка проблеми. Екзистенція самотності як психофізичне явище детермінується в момент духовної герметизації особистості в соціумі, «неприсутності» близької людини в ментальній орбіті індивіда. У вітчизняному й зарубіжному наукознавстві явищу самотності присвячували свої праці низка дослідників, серед яких можемо виділити Л. Свендсена, Н. Арутюнову, Г. Семенюка, А. Бабушкіну, В. Погребенника, Л. Безсонову, В. Маслоу, В. Іващенко, С. Дроздова, Ю. Коваліва, О. Карабьову та ін., проте модус трансцендентної екзистенції самотності фактично не був об'єктом спеціальної студії у вітчизняній філології.

Метою статті є літературознавче дослідження явища самотності, детермінованого екзистенцією смерті.

Виклад основного матеріалу. Смерть як вихід із герметичності самотності знаходить героїня оповідання «Ельф» (зб. «Бузковий цвіт») Марії Цуканової. Тут авторка подає художньому обсервуванню екзистенцію смерті в парадигмі концепту «любов / кохання». Твір відсилає реципієнта до трагічних історичних подій Другої світової війни, зокрібно явища вивезення окупантами молодих українців на примусові роботи до Німеччини, лише дещо привідкритого (проблема травматичного досвіду остарбайтерів у СРСР була свідомо на периферії офіційного дискурсу [1, с. 3] й художнього також) в українській материковій літературі романом «Україна в огні» Олександра Довженка. Проте це стає лише історичним тлом для зображення іншої драми не менш болочної і трагічної – проблеми кохання, яка не ділить людей по обидва боки фронту.

Історична й морально-етична огранка авторкою концепту «любов / кохання» проходить так, як у шекспірівській «Ромео і Джульєтта» чи ближчих до нас «Тінях забутих предків» Михайла Коцюбинського, не в драматично-соціальної парадигмі конструкту «свій / чужий», що розділяє людей між ворожими класами, а у площині міжособистісних стосунків, які стирають кліше суспільно-ідеологічних нашарувань. Не випадково Євген Онацький влучно зазначив: «...Цей художній твір мистецького проникнення в людські душі, в якому так ніжно змальовано духову красу дівочої, майже дитячої поетичної душі, яка відроджує до світла й ніжності» [4, с. 6], звертаючи увагу реципієнта на духовно-аксіологічні параметри оповідання.

Головними героями твору письменниця робить юну німкеню Ельзу та молодого українського остарбайтера Івана. Однак репрезентація явища жіночої самотності відбувається ще до появи титульних персонажів в експозиційній передісторії оповідання: самотність як багатокомпонентний смисловий конструкт стає причиною смерті матері головної героїні, українки, що вийшла заміж за німця й невдовзі помирає, відчуваючи себе екзистенційно самотньою в іноментальному середовищі. Маємо тут той тип самотності, який Жан-Поль Сартр означив у новелі «Стіна», як буття в спогадах, «із якими відбувається втрата відчуття реальності часу, вводять у забуття, тобто занурюють у самотність» [7, с. 33]. Самотність українки стає наслідком соціальної й культурно-ментальної реінтеграції в чужорідний для неї світ способом індивідуального протесту, що індукує самоізоляцію, проте аж ніяк не стає на заваді стосунків із чоловіком. Урешті космогонічний поклик серця підказує жінці єдиний вихід із екзистенційної самотності – небуття: «Перед смертю вона попрохала відчинити вікно і все дивилася на схід...» [5, с. 12].

Інший тип самотності – духовної (беремо за основу класифікацію Гузалиї Шагівалєєвої [6]) – моделює письменниця в головній героїні твору, що різко виділяє Ельзу із суспільного контексту: «Навіть у ляльки вона бавилася не так, як усі дівчатка, і коли інші варили обід з піску в маленьких глечиках або вбирали своїх ляльок і колисали їх, як це робили їхні мами, Ельза, видно, нудьгувала, врешті відходила геть і, сівши десь окремо, вигадувала всілякі історії, в яких ляльки були дійовими особами» [5, с. 18]. Успадкована від матері висока духовність дівчини не знаходить однодумців і відгуку у своєму оточенні, тому створює свій мікрокосм, сповнений краси й гармонії. Її світ не двовимірний (філософський симбіоз матеріального й духовного компоненту) із прагматичним пріоритетом, як у її однолітків (турботи про матеріальне дівчата переносять на ігрові моделі з ляльками), а оповитий ідеалізованим серпанком трансцендентних цінностей, на які акцентує увагу авторка от хоч би назвою твору.

Саме висока духовність Ельзи зближує її з українським остарбайтером Іваном, спроможним збагнути глибини внутрішнього єства героїні. Самотнього у ворожому до нього світі Івана приваблюють внутрішня краса дівчини, її людяність і гуманізм, що контрастують з оточенням: емоційне враження на реципієнта накладають принесені і потайки залишені Ельзою в кошарі, де спав хлопець, клуночки з їжею з господарського столу.

Поступове зближення молодих людей зроджує перше, жодного разу на рівні експліцитної текстової структури не означене, почуття любові. Ці переживання настільки невинні й кришталеві чисті, можливо, доглибно навіть не усві-

домлювані персонажами, що для їх репрезентації мисткиня підбирає метод фольклорного паралелізму, моделюючи контекст німецької казки й проєктуючи його на реальне життя. За її допомогою письменниці вдається розкрити граничну потребу героїні в любові (інтровертне вмотивування думок співвідноситься з містифікацією народної творчості: казка-ва героїня віддає своє серце взамін на життя принца ельфів і разом із ним летить до щасливого життя) та підсвідомісні інтенції втечі у виміряно-ідеалізований світ, що свідчить про некомфортність і самотність Ельзи. Інтертекстуальний меседж авторки «допомагає усвідомити ті аспекти тексту, які залишаються прихованими у підсвідомості», а також «утягує читача у формування ілюзій» [2, с. 362]. Тут інтертекстуальні властивості казки мають функцію декодувальних символів, створюючи алюзію вгадування в фантастичних персонажах образи Ельзи й Івана, а дивний, загадковий світ, змодельований мисткинею як апокрифічна модель Біблійного Едемського саду («Там дуже гарно... На деревах ростуть смачні овочі і живуть птахи, які вміють незвичайно гарно співати. А квіти великі і яскраві...» [5, с. 24]), – це свого роду фемінний варіант (зважаючи на ліризовано-гіпертрофовану естетику образного орнаментування суб'єктивної ілюзорності) пошуку Мойсеєвої землі обітваної й езотерична втеча від реальності, що виявляє маркантні ознаки ідейного осердя жіночої самотності.

Єдиною людиною, яка спроможна до кінця зрозуміти внутрішні поривання героїні, є Іван. Навіть бабусю, хазяйновиту німкеню з матеріалістично-прагматичним підходом до життя, що опікується і над усе любить Ельзу, турбують часті стани задумливої мрійливості й потяг до самотності онуки. Тому саме Іван стає для героїні рятунком від самотності у спільному фантазійно-езотеричному просторі захисної реакції від світу, синтезуючи кордони між ілюзорною фантазією і реальністю (як це бачимо у Габрієля Гарсія Маркеса в оповіданні «Стариган із крилами»): «Іван слухав мовчки, але його похмурі обличчя яснішали, а очі, що дивилися в небо, ставали замріяними, ніби і він починав бачити той незвичайний край, де живуть ельфи і де, напевно, ніхто не носить знаку «ост» [5, с. 24]. Трансцендентний стан тимчасового фантазмагоричного забуття стає опозицією жаскїй дійсності й щільною в інобуття, яка дарує хвилини свободи для обох персонажів, по-фольклорному алегоризовані мисткинею образом скидання пут («Тоді впали ланцюги...» (алюзія на національний контекст кшталтування світлого майбутнього каменярями Івана Франка – В.М.) [5, с. 25]). У той же час алегорична ірреальність не дає абсолютного забуття: опритомнювальну функцію повернення в дійсність виконує, скажімо, конотований атрибутикою «недолюдини» номінант «ост».

У характері персонажів яскраво виражена потреба у відчутті прекрасного. Ельза, яка задихається в чіпких обіймах німецького прагматизму й педантизму, та Іван, що змушений на чужині носити знеособлене ярмо «ост», відчують потребу один в одному: часова парадигма для двох самітників замикається тільки тоді, коли герої перебувають у безпечному просторі фантазмагоричного світу, котрий виконує, крім берегового, концентраційну функцію епіцентру почуттів: «І в цей час дівчинка відчула, що в неї виростають крила» [5, с. 25]. Окриленістю польоту авторка символізує втечу від буденщини, можливість

піднятися над навколишнім примітивізмом, увійти в трансцендентний стан екзальтації. З іншого боку, поява крил символізує висоту почуттєвої субстанції, яку можемо означити як новий для героїні стан закоханості, здатний збагатити душевні й метафізичні здібності дівчини.

Цінно, що, перетинаючи два світи: ідеалізований головних героїв, здебільшого все ж Ельзи, і реального оточення, мисткиня ставить у творі ще одну важливу філософську проблему – першоважливість матеріального чи духовного. Маємо ситуацію, коли «стикаються не просто меркантильна людська обмеженість і піднесеність креативного начала світу, а дві глобальні ідеї людського вибору» [3, с. 52]. Безальтернативність аксіологічних домінант персонажів на користь високих духовних поривань робить їх чулими, спроможними на сердечні почуття й водночас самотніми у своїй екзистенції. Любов, що рятує обох від самоти, виявляється беззахисною перед нищою приземленістю прагматичного оточення, не здатного на сприйняття духовного нарративу мінорних реєстрів (це мисткиня підкреслює саркастичною характеристикою натовпу «запитливо і тупо дивлячись» [5, с. 27]). Звідси виникає подальший сюжетний вигин авторки цілком закономірний: долю закоханих знищує людська жорстокість, а недбало кінута репліка млинаря до Ельзи: «Чого плачеш?... Повісять твого Івана. Капуть» [5, с. 28], – стає точкою неповернення в усвідомленні героїнею самотнього існування.

Героїня усвідомлює, що зі втратою коханої людини вона приречена на довічну самотність, тому тікає від неї в небуття. Психічне напруження відкриває шлях невідворотному фізичному самознищенню: «У дівчинки відкрилася гарячка, вона не пізнавала бабусі і марила» [5, с. 28]. Оскільки реальні контури існування нівелюються свідомістю героїні, то фізичні страждання Ельзи зведені майстринею слова до кістякового мінімуму (окрім досить скупих портретних деталей, то хоч би тоненьких рученят, на які авторка звертає увагу реципієнта спеціально, щоб передати ефект крайнього виснаження, майже відсутності життя в тілесній оболонці). Натомість процес смерті письменниці моделює як фантазмагоричний перехід у потойбіччя, яке тут постає в контурах метафоричної семантики втечі від самотності до виміряного світу. Тому прихід міфопоетичного ельфа як евфемістичного предвісника смерті (мотив не новий в літературі, згадаймо, наприклад, образи темних сил, які віщували смерть баби в новелі «Сама самісінька» Василя Стефаника, лише тут з експресіоністським згущенням фарб і неонатуралістичною деталізацією безнадійної трагічності кінця) сприймається логічною художньою стратегією перетину героїнею фізичного простору в потойбічний. Мисткиня моделює трагічну в буттєвій сутності й оптимістичну в ідейному плані розв'язку: «Ельфи понесли Ельзу до свого краю, де цвітуть квіти великі і яскраві, мов сонце, де немає зла, несправедливості, неволі...» [5, с. 31]. Ідеалізований світ стає інваріантом жіночої самотності Ельзи, своєрідною реконструйованою нею самою нірваною, що набуває статусу рятувального круга в буттєвому континуумі героїні.

Висновки. Таким чином, екзистенція смерті розмикає герметичне коло самотності головної героїні твору, а трагічна у своїй основі розв'язка не набуває статусу апокаліптичної, адже стає точкою перетину граней фізичного страждання й метафізичної свободи.

Література:

1. Грінченко Г.Г. Українські остарбайтери в системі примусової праці Третього райху: проблеми історичної пам'яті: автореф. дис. ... докт. іст. наук: 07.00.06. Київ, 2011. 44 с.
2. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення / Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. Львів: Літопис, 2001. С. 349–366.
3. Карабьова О.В. Художні верифікації проблеми самотності у сучасній жіночій прозі: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка Національної академії наук України. Київ, 2004. 187 с.
4. Онацький Є. Творчість Марії Цуканової. Бузковий цвіт. Буенос-Айрес: Вид-во Миколи Денисюка, 1951. С. 5–11.
5. Цуканова М. Бузковий цвіт. Буенос Айрес: Вид-во Миколи Денисюка, 1951. 129 с.
6. Шагивалеева Г.Р. Одиночество и особенности его переживания студентами: монография. Елабуга: Изд-во ОАО «Алмедиа», 2007. 157 с.
7. Юрченко М.А. Ценностные характеристики одиночества в контексте идей экзистенциализма ХХ века. *Гуманитарные и социальные науки*. 2007. № 6. С. 29–33. URL: https://hses-online.ru/2007/06/09_00_13/p29-33.pdf (дата звернення: 2.02.2019).

Супрун В. Н. Смерть как элемент разгерметизации женского одиночества в рассказе «Эльф» М. Цукановой

В статье говорится об экзистенции смерти, которая в художественном моделировании Марии Цукановой становится драматическим способом размыкания женского одиночества. Автор произведения очертила социокультурные и социополитические факторы, детерминирующие женское одиночество, главными из которых в середине ХХ века стали события Второй мировой войны.

Ключевые слова: женское одиночество, аксиологическая доминанта, иноментальная среда.

Suprun V. Death as an element of the depressurization of female loneliness in the story “Elf” by M. Tsukanova

The article talks about the existence of death, which in the artistic modeling of Maria Tsukanova becomes a dramatic way of unlocking female loneliness. The author of the work outlined the sociocultural and sociopolitical factors that determine women's loneliness, the main of which in the middle of the twentieth century were the events of the Second World War.

Key words: female loneliness, axiological dominant, intestinal environment.

*Топчий Л. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
Ізмаїльського державного гуманітарного університету*

СИНТАКСИЧНІ ЕКСПЛІКАТОРИ ІНТЕНЦІЙ У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено описові синтаксичних засобів експлікації інтенцій у мові друкованих ЗМІ. Робиться спроба систематизації наукових поглядів на лінгвістичний статус комунікативної інтенції, виявляється інвентар мовних засобів, які репрезентують авторські наміри, аналізуються їх комунікативно-прагматичні властивості.

Ключові слова: інтенція, газетний дискурс, засоби експлікації, намір.

Постановка проблеми. Мову сучасної української газети вирізняє комунікативно-прагматична спрямованість, характерними особливостями якої є не стільки функція інформування, скільки процес реалізації впливу на читачку аудиторію через переконання. У газетному дискурсі актуалізується категорія, що репрезентує задум адресанта, має суб'єктивну природу і глибоке антропоцентричне підґрунтя, – категорія авторської інтенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативна інтенція постійно привертала увагу лінгвістів, психологів. Її універсальність зумовила посилений інтерес до вивчення різних аспектів цього феномена. У традиційних лінгвістичних студіях феномен «інтенції» розглядають як намір, як спосіб вираження певного комунікативного завдання. Теорію багатоаспектного вивчення цієї амбівалентної категорії значно збагатили дослідження О.Т. Почепцова [1], Ф.С. Бацевича [2], А.Д. Олійника [3], М.М. Бахтіна [4], А.В. Бондарка [5], С.Т. Шабат-Савки [6], О. Заболотської [7], Н.І. Формановської [8] та інших учених.

Нині у мовознавстві відсутнє уніфіковане тлумачення цього поняття, лінгвістична наука послуговується різноаспектними підходами до цієї категорії. Донині немає повного системного опису мовних засобів експлікації інтенції у сучасних газетних контекстах, відсутній цілісний аналіз специфіки їх функціонування, тому деякі проблеми ще далекі від остаточного розв'язання і потребують глибокого опрацювання.

Метою статті є спроба систематизувати наукові погляди на лінгвістичний статус комунікативної інтенції, виявити і проаналізувати прагматичні властивості мовних засобів втілення авторських задумів, репрезентованих у мові української преси. Досягнення мети вимагає розв'язання таких завдань: здійснити огляд досліджень, присвячених цьому питанню, виявити мовні засоби, які репрезентують комунікативний намір адресанта і здійснюють перлокутивний ефект на читача, визначити змістовий діапазон авторських інтенцій у мові друкованих ЗМІ. Матеріалом дослідження слугували українські періодичні видання, як-от: «Освіта України», «Урядовий кур'єр», «Одеські вісті» за 2019 рік.

Виклад основного матеріалу. Універсальність комунікативної категорії інтенції посилює інтерес до її всебічного вивчення, спричиняє складнощі у витлумаченні її статусу. У багатьох лінгвістичних студіях комунікативну інтенцію, що пов'язана із вираженням різноманітних інтенціональних станів свідомості, здебільшого розглядають як намір. Комунікативну інтенцію потрактовують як інтенційний компонент, який експліцитно чи імпліцитно презентує мовленнєвий задум або мовленнєву волю мовця, яка «визначає ціле висловлювання, його обсяг та його межі» [4, с. 407], як «осмислений чи інтуїтивний намір адресанта, який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення», джерело комунікативних потреб мовця [2, с. 116], фундамент типології мовленнєвих жанрів [9, с. 54]; як «намір виконати дію за допомогою такого інструменту, як мова – мовлення, тобто здійснити мовленнєву дію в комунікативній діяльності, взаємодії з партнером» [8, с. 109]; як суб'єктивна спрямованість на певний предмет, активність свідомості суб'єкта [10, с. 242]; як комунікативна настанова та мета висловлення [5, с. 29]. Це намір мовця повідомити певну інформацію реципієнтові та спонукати його виконати певну дію [3, с. 32, 39]; психічний стан і когнітивний конструкт, що визначається мотивом і метою, задум мовця на ґрунті вольової установки [8, с. 175–177].

З погляду позицій С.Т. Шабат-Савки, це поняття має когнітивне підґрунтя, передає цільові настанови спілкувальників і в адресантно-адресатному континуумі співвідноситься з ілокуцією, суб'єктивно-модальним значенням, мотиваційною сферою мовної особистості та зі стратегіями і тактиками мовлення. Це втілення наміру, бажання, волі у мовну форму, тобто це амбівалентна мовленнєва категорія, що становить єдність мовленнєвого смислу та мовних засобів його реалізації [6, с. 106–111].

Також у наукових студіях інтенцію тлумачать як «різновид бажання». Наприклад, як зазначає О.О. Селіванова, у психолінгвістиці це – «керівна сила у сфері свідомості й мислення людини, що впливає на пропозиційний компонент внутрішньої програми мовлення, вибір стилю, способу здійснення програми шляхом переведення її у вербальну форму» [11, с. 184]. Отже, інтенція – «превербальний, осмислений намір (мета) мовця, що зумовлює комунікативні стратегії, внутрішню програму мовлення та способи її здійснення» [11, с. 184].

Утрадиційнися погляд, що будь-який акт мовлення є способом вираження певного комунікативного завдання вербальними і невербальними засобами.

Газетний дискурс є особливим мовним середовищем для вираження комунікативних намірів мовця. Авторський

намір є невіддільною ланкою процесу здійснення впливу на адресата граматично, логічно й семантично структурованим висловленням. На шпальтах ЗМІ через певний інвентар мовних засобів репрезентується палітра авторського бачення реальності (ставлення, оцінка, враження, переконання тощо). С.Т. Шабат-Савка у своїх наукових розвідках щодо цієї лінгвістичної категорії виокремлює певні лінгвістичні маркери різних рівнів, лексичного, морфологічного та синтаксичного, які можуть реалізовувати категорію інтенції [6, с. 117].

Засобом експлікації інтенційних компонентів у мові друкованих ЗМІ, на її думку, виступають різноманітні синтаксичні одиниці, в яких детермінуються глибинні значення змістової структури речення, увиразнюється позиція мовця, його потреби, цільові настанови [6, с. 106].

Спостереження, зроблені на основі дібраного і проаналізованого фактичного матеріалу, свідчать, що експлікаторами комунікативного наміру мовця на синтаксичному рівні у дискурсі сучасної періодики можуть виступати парентетичні конструкції; опативні, окличні та номінативні речення; спектр модальних синтаксем, риторичних (питальних, окличних) структур; незакінчені синтаксичні одиниці, парцеляти, питально-відповідні форми, специфічні звертання, діалогізовані структури, лексичний повтор із семантичним поширенням тощо. Такі конструкції виділяються більшою виразністю, структурною варіативністю, а названа різноморфальність втілення авторських інтенцій – потужний інструмент для здійснення бажаного комунікативного наміру і перлокутивного ефекту на читача.

Оскільки вибір певної конструкції залежить від комунікативних інтенцій мовця, Г.О. Золотова виокремлює такі реєстри мовлення. Це репродуктивний реєстр, зміст інтенції якого – відтворити в мовленні те, що спостерігаємо зараз; інформативний – повідомити про відоме мовцеві. Генеративний реєстр мовлення репрезентує узагальнену інформацію, а волюнтаривний – передає інтенцію спонукання адресата до дії, унести зміни до фрагмента дійсності. Реактивний реєстр представляє інтенцію оцінної реакції на ситуацію [12, с. 33].

Як свідчить проаналізований матеріал, найбільш типовими для газетного дискурсу виступають інформативні, питальні, опативні, спонукальні, суб'єктивно-авторські та емоційно-оцінні авторські інтенції. Зазначимо, що певні синтаксичні структури, залежно від контексту, ситуації мовлення, можуть репрезентувати як моноінтенційне, так і поліінтенційне значення, тобто здатність виражати одночасно як власну семантику, так і семантику інших реченнєвих побудов.

Інформативна інтенція (ствердження, передача повідомлення, констатація фактів, опис тощо) здебільшого знаходить вияв у конструкціях розповідної модальності. Порівняйте: *Для вступників, які планують навчатися у закладах професійної освіти, стартували дні відкритих дверей* («Освіта України», 18.02.19. – С. 2.). Спостерігаємо, що типовими спеціалізованими засобами констатації факту, інформативного опису чи інформативної розповіді можуть виступати і такі інтенційні експлікатори, як парентетичні конструкції: *Але як бути, якщо переможці (а отримання Томоса про автокефалію – безсумнівна перемога!) не встигають чи не замислюються про те, що варто фіксувати, зберігати,*

вивчати найважливіші моменти сучасності («Урядовий кур'єр», 13.02.19. – С. 3) або *За історію людства ставлення суспільства до жінок у науці (і взагалі до можливості реалізувати себе у професійній діяльності) кардинально змінилося* («Освіта України», 18.02.19. – С. 12.).

До спонукальної інтенції, яка виражає емоційно-вольові стосунки між мовцями, зумовлені певними чинниками, варто зараховувати висловлення спонукальної модальності. Звернення журналістів до таких різних видів вольового спонукання, як заклик, порада, наказ, побажання, вимога, прохання, заборона, рекомендації пояснюється, на нашу думку, як із комунікативною стратегією, так і прагненням журналіста нав'язати адресату індивідуальне бачення проблеми, активно вплинути на нього, спонукати його до дії, увиразнити емоційно-вольовий малюнок висловлення. Наприклад: *Підбирати команду потрібно не за гендерними, а за фаховими критеріями* («Освіта України», 18.02.19. – С. 13).

У газетному дискурсі, за спостереженнями О.В. Нарушевич-Васильєвої, з погляду інтенсивності волевиявлення можуть репрезентуватися три типи спонукальних мовленнєвих актів: акти категоричного спонукання, акти пом'якшеного спонукання і спонукання на розсуд адресата [13; 16]. Нижченаведені приклади свідчать, що в них уже закладено спонукальну інтенцію: *Заклади освіти, що отримують публічні кошти, та їхні засновники зобов'язані оприлюднювати на своїх веб-сайтах кошторис і фінансовий звіт про надходження та використання всіх отриманих коштів, а також товарів та послуг; Згідно зі статтею 30 закону всі заклади освіти повинні надавати відкриту та загальнодоступну інформацію про їх діяльність, яка має бути опублікована на офіційному веб-сайті закладу* («Освіта України», 18.02.19. – С. 6). Зазначимо, що такий тип мовленнєвого акту, як спонукання на розсуд адресата, є найуживанішим, оскільки сучасні газетні публікації усе далі відходять від імперативних конструкцій. Порівняйте: *Проте всі зауваження фахівців мають бути обов'язково враховані й авторами, й видавництвами* («Освіта України», 18.02.19. – С. 8).

Вважаємо доречним до синтаксичних експлікаторів спонукальної інтенції зараховувати конструкції питальної модальності, які, реалізуючи інтенцію запити (з'ясування, уточнення), відображають гносеологічну потребу мовця – одержати інформацію. Наприклад: *Але як їх передати нащадкам?* («Урядовий кур'єр», 13.02.19. – С. 3). Варто зазначити, що названі структури з конотативним аспектом «позитивної семи» значно поступаються місцем перед побудовами з типовою пейоративною оцінкою, які виступають засобом вираження незадоволення, осуду, заперечення, обурення тощо. Наприклад: *З тих часів минуло вже тридцять років, фізичні рани вже давно не турбують багатьох «афганців». А от чи загойлись душевні?* («Одеські вісті», 16.02.19. – С. 6).

Почастішало використання у газетному дискурсі такого структурного комплексу, як «запитання – відповідь», риторичного роздуму з оцінними роздумами, у якому ставиться запитання й дається відповідь на нього, що дає можливість мовцеві увиразнити суть проблеми, зосередити увагу читача. Порівняйте: *Ініціативу в цьому виявило ТОВ «Безпечні дороги України». Чи випадково? Аж ніяк. Саме ця компанія започаткувала та розвиває програму з дорожньої безпеки...* («Урядовий кур'єр», 14.02.19. – С. 6).

Оформлення такої бінарної структури нанизуванням конструкцій із питальною модальністю або питальним реченням, формальна відповідь для якого може ще супроводжуватися окличним, стає засобом експресивізації висловлення, що набуває нової інтенційної сили. Наприклад: *Чому не вивчили ситуацію із лікарнею? Просто кинули на дно з вантажем невирішених проблем!* («Урядовий кур'єр», 14.01.19. – С. 3) або *Питання: де поділася різниця – 350-400 тисяч кубів на рік? Можливо, її продано під іншими сортаментами?* («Урядовий кур'єр», 14.02.19. – С. 4). Таким конструкціям характерні різні емоційні та експресивні нашарування, які, відповідно, репрезентують і таку авторську інтенцію, як емоційно-оцінна, що вимагає від читача розуміння, домислення, оцінки, підтримки чи осуду. Пор.: *Що додати до цих зболених вистражданих слів, мовлених добрий десяток років тому? Що й нині наша армія здебільшого така сама – з робітників і селян? Що геополітика й сьогодні вершить долі простих людей?* («Урядовий кур'єр», 15.02.19. – С. 3).

Як свідчать спостереження, зазначена інтенція може бути закладена і в таких експлікаторах авторського задуму, як парцельовані конструкції, поділ яких на самостійні компоненти сприяють «зміні стилістичного фокусу речення» та насичують «кожен виокремлюваний компонент максимальним змістом» [14, с. 774]. Наприклад: *Учениця 8 класу Малосевастьянівської ЗОШ Христинівського району Черкащини Вікторія Кравчук написала наукову роботу про використання образу білого лелеки в народній творчості. І одержала диплом, посівши друге місце на XV Всеукраїнському конкурсі юних зоологів і тваринників* («Урядовий кур'єр», 13.02.19. – С. 16). Завдяки парцелятам, які репрезентують загальноаксіологічну та частково аксіологічну морально-етичну, емоційно-чуттєву, інтелектуальну та іншу семантику, автор увиразнює аксіологічні характеристики висловлення, робить його структурно переривчастим, і, відповідно, більш експресивним.

У ролі дієвого інтенційного засобу в мові сучасної української преси виступають оптативні висловлення, оформлені інфінітивними реченнями. Вони, за нашими спостереженнями, є менш уживаними, репрезентують інтенції бажальності «так званого позитивного (побажання) та негативного характеру (прокльони)» [6, с. 111], характеризуються своєрідним комунікативно-прагматичним забарвленням. Порівняйте: *Підняти б престиж професії вчителя* («Урядовий кур'єр», 13.02.19. – С. 7).

Суб'єктивно-авторську інтенцію на шпальтах українських газет чітко віддзеркалюють модальні синтаксеми як типові актуалізатори прагматичної функції, що вводяться в речення для вираження суб'єктивної оцінки мовцем описуваних подій, для експлікації його емоційного стану, для надання висловленню особливого увиразнення, пор.: *На жаль, чимало державних службовців мають досить побіжне уявлення про справжнє минуле України, не кажучи про пересічних громадян, вихованих на радянських підручниках. Тому чесна і об'єктивна історична публіцистика нині є (точніше, ще має стати) аналогом колишнього всеобучу для малограмотних* («Урядовий кур'єр», 15.02.19. – С. 6). У вставних компонентах, як свідчать наведені ілюстрації, вже закладені різні авторські інтенції, що обумовлено, на

нашу думку, бажанням мовця актуалізувати інформацію, всіляко її експресивізувати, максимально привернути увагу читача.

Висновки. Проаналізований матеріал засвідчує, що найбільш типовими для газетного дискурсу авторськими намірами виступають інформативні, питальні, оптативні, спонукальні, суб'єктивно-авторські та емоційно-оцінні інтенції, які репрезентують як моноінтенційне, так і поліінтенційне значення. Аналіз їх функційного потенціалу та комунікативно-прагматичних властивостей посприяє конкретизації проблеми лінгвістичного статусу комунікативної інтенції, доповнить арсенал експлікаторів авторського задуму в газетному дискурсі на синтаксичному рівні, дозволить глибше розглянути принципи функціонування комунікативної інтенції в різних типах мовленнєвого акту.

Це окреслює перспективу для подальших наукових студій: з'ясування ролі і принципів функціонування комунікативних інтенцій у різних типах мовленнєвого акту, обґрунтування їх особливостей функціонування, способів реалізації, інвентаризація синтаксичних та лексичних засобів, які у газетному контексті спрямовані на відтворення авторського задуму, досягненню комунікативних цілей, здійсненню перлокутивного ефекту на читача.

Література:

1. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения. Київ : Вища школа, 1986. 116 с.
2. Бацевич Ф.С. Основы комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 342 с.
3. Олійник А.Д. Етапи комунікативного акту як категорії прагматичної лінгвістики. *Основні проблеми сучасної науки* : матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. Т. 19. Фил. Науки. София : «Бел ГРАД-БГ» ООД, 2010. С. 37–40.
4. Бахтін М.М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / за ред. М.Ою Зубрицької. Львів, 2001. С. 406–415.
5. Бондарко А.В. К проблеме интенциональности в грамматике. *Вопросы языкознания*. 1994. № 2. С. 29–42.
6. Шабат-Савка С.Т. Категорія комунікативної інтенції: типові вияви та синтаксична реалізація в сучасній українській мові. *Українська мова*. 2013. № 1. С. 105–113.
7. Заболотська О.О. Типологія комунікативних інтенцій. *Науковий вісник ХДУ. Серія: «Лінгвістика»*. 2015. № 22. С. 172–179.
8. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. Москва, 2002. 216 с.
9. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. Львів : ПАІС, 2005. 264 с.
10. Лапшова О.А. Психологическое содержание текста и его оценивание. *Психология высших когнитивных процессов. Антология* : труды Института психологии РАН / под ред. Т.Н. Ушаковой, Н.И. Чуприковой. Москва : Институт психологии РАН, 2004. С. 236–249.
11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля. Київ, 2006. 716 с.
12. Золотова Г.А. Коммуникативная грамматика русского языка. Москва, 1998. 528 с.
13. Нарушевич-Васильева О.В. Категорія спонукальності у прагматистичному аспекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2002. 20 с.
14. Загнітко А.П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : БАО, 2011. 992 с.

Топчий Л. Н. Синтаксические экспликатеры интенций в газетном дискурсе

Аннотация. Статья посвящена описанию синтаксических средств, которые эксплицируют характерные для языка печатных СМИ авторские интенции. Предпринимаются попытки систематизации научных взглядов на лингвистический статус коммуникативной интенции, определяется инвентарь языковых средств, реализующих авторские намерения, анализируются их коммуникативно-прагматические особенности.

Ключевые слова: интенция, газетный дискурс, средства экспликации, намерение.

Topchiy L. Syntax explicators of intentions in the newspaper discourse

Summary. The article is devoted to the description of syntactic means, which describe the author's intentions typical for the language of printed media. Attempts are being made to systematize scientific views on the linguistic status of communicative intention, an inventory of linguistic means realizing the author's intentions is determined, their communicative-pragmatic features are analyzed.

Key words: intention, newspaper discourse, means of explication, intention.

Харченко І. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства
Сумського національного аграрного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. У статті здійснено спробу аналізу теоретичних і прикладних аспектів розвитку філологічної освіти в Україні та в країнах Європейського Союзу. Зазначено, що філологічна освіта не тільки дає кваліфікацію, але й формує культурний тип особистості. Зазначено, що пріоритетними тенденціями філологічної освіти є її глобалізація та інтернаціоналізація. Розглянуто гуманітарний потенціал мовознавства та літературознавства, які є компонентами філологічної освіти. Розглянуто такі аспекти філологічної освіти: лінгвокультурологія, етнолінгвістика, соціолінгвістика. Звернуто увагу на сучасний етап становлення національної школи термінознавства.

Ключові слова: філологічна освіта, глобалізація, інтернаціоналізація, лінгвокультурологія, етнолінгвістика, соціолінгвістика, термінознавство.

Постановка проблеми. Початок XXI століття характеризується трансформацією парадигмальних основ гуманітарних наук, що означає, особливо в філології, фокусування в центрі гуманітарного знання філософії знакових систем і комунікацій, семіотики, герменевтики, які пов'язані з антропоцентричним поглядом у науці. Завдяки цьому поширилися погляди пост-антропоцентризму, з його інтеграцією когнітивних і комунікативних підходів до дослідження мови. Підвищилася значимість філологічної освіти, як основи пізнання і пояснення в гуманітарних і природничих науках; зросла роль мови в соціальних відносинах і суспільній діяльності. Саме тому у філологічній освіті постає актуальне питання формування особистості з інноваційним типом мислення, здатної до постійного самовдосконалення і миттєвої та успішної реакції на постійні, стрімкі зміни, які відбуваються у світі [1, с. 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти філологічної освіти досліджують вітчизняні і зарубіжні вчені. Питання підготовки бакалаврів і магістрів філологів вивчають І. Пасинкова, О. Зіноватна та О. Семенов. На особливостях білінгвальної освіти зосереджуються У. Вайнрайх, В. Коліер, Дж. Кроуфорд і К. Овандо. Різні аспекти методичної підготовки вчителя-філолога висвітлюють М. Байда, О. Бігич, Н. Бориско, Л. Мірошніченко, С. Ніколаєва, В. Пасинок та інші вчені.

Метою статті є проаналізувати теоретичні та прикладні аспекти розвитку філологічної освіти в Україні та в країнах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Сучасна філологія являє собою поєднання таких традиційних наук, як лінгвістика, літературознавство і фольклористика, які є її складовими, а також ряду наукових дисциплін, що відзначаються більш складною та сучасною будовою компонентів. Проте єдність філологічних наук і дисциплін забезпечується об'єктами філології, а також

дисциплінами, загальнозначущими з погляду інтеграції складових філології: гуманітарної семіотики, філологічної герменевтики і теорії тексту.

У сучасних умовах філологічна освіта в Україні та в країнах ЄС відіграє важливу соціальну та загальнокультурну роль. Як відомо, традиційне розуміння філологічної освіти зводиться до підготовки фахівців, найчастіше педагогів, з мови і літератури для викладання в різних навчальних закладах. Водночас в умовах демократизації суспільного життя, становлення ідеології соціального співробітництва та формування відкритого суспільства підвищується значення гуманітарних знань. І тут особлива роль належить філологічній освіті, яка не тільки дає кваліфікацію, але й формує культурний тип особистості. Саме філологія, знання мов і літератур різних народів дає змогу людині перебувати і розвиватися на кількох культурних рівнях: на рівні етнічної, національної культури, культури окремої країни, а також мати доступ до світових культурних процесів [2, с. 24].

В Україні важливим етапом впровадження європейських стандартів в освітній системі є прийняття Закону «Про вищу освіту», який став потужною рушійною силою для реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні [3]. Успішне впровадження її положень забезпечить переорієнтацію освіти на формування необхідних для життя ключових компетентностей, відбудеться оновлення стандартів освіти, яке включає профільне навчання, а також посилення вивчення іноземних мов на всіх рівнях освіти.

Для сучасної філологічної освіти можна виділити такі особливості: утвердження ідей демократизації та гуманізації навчання; розроблення оновлених освітньо-галузевих стандартів; переакцентування освітніх цілей на основі компетентнісного підходу; збагачення та осучаснення методичного інструментарію; інтегрування змісту, форм, методів і засобів навчання; упровадження відповідних суспільним запитам педагогічних технологій (пріоритет надається особистісно орієнтованим); широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Пріоритетними тенденціями вищої освіти XXI століття, зокрема філологічної, є її глобалізація та інтернаціоналізація. Характерні риси інтернаціоналізації освіти науковці вбачають у формуванні нової освітньої структури, яка забезпечить мобільність студентів, перехід до типових навчальних планів модульного типу, у використанні сучасних інформаційних технологій та в можливості дистанційно навчатися. Виклики сучасного розвитку диктують необхідність модернізації освіти, розроблення нових механізмів взаємодії освіти і науки з метою оновлення змісту освіти на основі досягнень фундаментальних і прикладних досліджень, активізації функцій вчителя і учня

в контексті інноваційних розробок психолого-педагогічного напрямів науки [4, с. 79].

У сучасних умовах важко переоцінити значення ІТ-технології в освіті і науці. У зв'язку з цим у філологічній освіті набувають актуальності проблеми формування й функціонування інформаційно-освітнього середовища та інформаційно-технологічних ресурсів. Наявність web-сайтів університетів, електронних бібліотек та інших продуктів дає підстави стверджувати про формування повноцінного інформаційно-освітнього середовища.

Фундаментальне завдання сучасної філологічної освіти – гуманізація. Розвиток і впровадження ІТ-технології є засобом досягнення головної мети освітнього процесу – виховання гуманістично розвиненої особистості, здатної на самоусвідомлення і самовдосконалення. У зв'язку з цим гуманітарний потенціал мовознавства і літературознавства, які є компонентами філологічної освіти, робить великий соціально значимий внесок у формування єдиної культурної спільності кожної національності як важливої умови життєздатності держави та її успішності на загальноосвітній арені.

У цьому розрізі постає такий актуальний аспект розвитку філологічної освіти як питання вивчення державної мови. Державна мова є основним ресурсом в осмисленні і сприйнятті всіма націями і національностями багатовікової культури, традиції, звичаїв, особливостей світосприйняття, побуту кожного народу. Мовна політика країн ЄС та України враховує історичні, політичні, етнічні чинники розвитку, ранжує функціональне співвідношення мов, підтримує модель пріоритетного розвитку державної мови, як основи національної культури, сталою ресурсу у взаємодії і взаємозбагачення культур, створює умови для збереження і функціонування інших мов. Отже, діалектика навчання у філологічній освіті полягає в тому, що чітко відслідковується тенденція полікультурності освіти. Полікультурна освіта спрямована на вивчення культурно-освітніх цінностей інших культур на основі знання культури своєї етнокультурної групи, а також взаємодію всіх культур на принципах взаєморозуміння, толерантності та суспільного діалогу [5, с. 4].

Прикладні аспекти полікультурності чітко поділяються на дві галузі – літературознавчі та культурологічні. Крім того, розробляються оновлені навчальні програми з іноземних мов різного рівня складності, які базуються на лінгвосоціокультурному методі вивчення мови. Особливої актуальності набувають дослідження, присвячені конструктивній і пізнавальній функціям мови. Формуючи і розвиваючи понятійну систему, філологи уводять у спеціалізований оборот спеціальні категорії і поняття із суміжних наук. Під час міждисциплінарного обміну поняттями наукові галузі перетинаються, і виникають нові теми досліджень.

Інший аспект філологічної освіти – сучасна лінгвокультурологія – концентрує увагу на мовному сприйнятті національної та загальнолюдської картини світу з урахуванням етнорегіональних особливостей. Ще одна галузь мовознавства, що вивчає мову та її зв'язок з культурою, – етнолінгвістика. Соціолінгвістика як відносно молода галузь науки актуалізує таке коло питань – національна мова як історична категорія, національна мова в статусі державної, типологія мовних ситуацій, що визначаються сучасними соціальними факторами, соціальна диференціація мови жителів міста і села, соціальні аспекти двомовності.

Особливої актуальності набуло дослідження мови давніх писемних пам'яток. У рамках вивчення культурної спадщини Київської Русі філологія збагатилася новими даними про фонетичні, лексичні, граматичні особливості літературних пам'яток древньослов'янської культури. Водночас успішно розвивається контрастивна лінгвістика, що вивчає взаємовплив слов'янських мов.

Заклопотаність у науковців-філологів спричиняє проблема практичної значущості офіційно-ділового стилю, оскільки наявний факт недостатньої реалізації його потенціалу. У зв'язку з цим необхідна державна підтримка функціонування і розвитку національної мови як мови діловодства в організаціях і органах управління, освіти, охорони здоров'я, соціальної та інших сфер [6, с. 131].

Сучасний час характеризується як етап становлення національних шкіл термінознавства. Наприклад, українське термінознавство характеризується рядом самостійних напрямів досліджень. Особливо значущим у теоретичному термінознавстві є роботи, що визначають закономірності розвитку і вживання професійної лексики. Прикладне термінознавство української мови також виконує багато функцій, його завданням є опис, оцінка, редагування, впорядкування нових термінів. Соціально затребувані дослідження з термінознавства пов'язані з вивченням сучасної функції терміна в різних текстах і ситуаціях професійного спілкування. Становить особливий інтерес і викликає великий суспільний резонанс, як суб'єктивно нове, використання українських термінів у комп'ютерних системах [7, с. 57].

Відомо, що перспективи розвитку вітчизняної лінгвістики багато в чому зумовлені характером мовної політики держави. Мотивуючи затребуваність української мови у сфері отримання професійної, соціально-політичної, наукової, культурної інформації, передбачається досягнення її високої конкурентоздатності.

Висновки. Успіхи філологічної науки забезпечують розвиток її в пріоритетних напрямках, що відповідають загальносвітовим трендам. Результати фундаментальних досліджень – реальний ресурс забезпечення конкурентоспроможності ідей і технологій. Досягнення фундаментальних наукових підходів, у свою чергу, служать імпульсом розвитку прикладних досліджень. Отже, модернізація філологічної освіти, впровадження інноваційних технологій, інтелектуалізація праці, досягнення конкурентоспроможності держави базуються на рівні розвитку фундаментальної науки, взаємодії її з прикладними дослідженнями і формуванням системи і механізмів впровадження результатів досліджень.

Надалі необхідне вивчення питань модернізації системи філологічної освіти в Україні та дослідження кращих надбань філологічної науки країн Європейського Союзу з метою інтеграції вітчизняної системи освіти до європейського освітнього простору.

Література:

1. Хоружий Г.Ф. Європейська політика вищої освіти : монографія. Полтава : Дивосвіт, 2016. 384 с.
2. Пірен М.І. Якісна освіта – інтелектуальний ресурс ефективності соціально-політичних змін в сучасному українському суспільстві. *Якісна освіта в Україні: тенденції, проблеми, перспективи* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 26–28 жовтня 2017 р. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2017. С. 23–27.

3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 24.02.2019).
4. Березюк О.С., Смоляр В.І. Шляхи модернізації освітньої системи України. *Тенденції модернізації національних освітніх систем* : зб. наук. пр. / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 78–81.
5. Поляков М.В. Мовна політика сучасного університету. *Актуальні проблеми філологічної науки та педагогічної практики* : матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 1–2 грудня 2016 р. Дніпро, 2016. С. 3–5.
6. Даутова С.Б., Османова З.Ж. Современные тенденции в филологической науке высшей школы. *Успехи современного естествознания*. 2014. № 11-1. С. 130–133.
7. Десятов Т.М. Європейські тенденції та українські перспективи розвитку теорії і практики освіти дорослих. *Європейський Союз – Україна: освіта дорослих*: збірник матеріалів форуму до міжнародних днів освіти дорослих в Україні, м. Київ, 4–6 листопада 2014 р. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М, 2015. С. 55–60.

Харченко И. И. Теоретические и прикладные аспекты развития филологического образования в Украине и в странах Европейского Союза

Аннотация. В статье предпринята попытка анализа теоретических и прикладных аспектов развития филологического образования в Украине и в странах Европейского Союза. Отмечено, что филологическое образование не только дает квалификацию, но и формирует культурный тип личности. Отмечено, что приоритетными тенденция-

ми филологического образования, является ее глобализация и интернационализация. Рассмотрены гуманитарный потенциал языкознания и литературоведения, которые являются компонентами филологического образования. Рассмотрены следующие аспекты филологического образования: лингвокультурология, этнолингвистика, социоллингвистика. Обращено внимание на этап становления национальной школы терминологии.

Ключевые слова: филологическое образование, глобализация, интернационализация, лингвокультурология, этнолингвистика, социоллингвистика, терминология.

Kharchenko I. Theoretical and applied aspects of the development of philological education in Ukraine and in the countries of the European Union

Summary. The article attempts to analyze theoretical and applied aspects of the development of philological education in Ukraine and in the countries of the European Union. It is noted that philological education not only qualifies, but also forms a cultural type of personality. It is noted that the priority tendencies of philological education are its globalization and internationalization. The humanitarian potential of linguistics and literary studies, which are components of philological education, is considered. The following aspects of philological education are considered: linguoculture, ethnolinguistics, sociolinguistics. The attention is paid to the stage of formation of national schools of terminology.

Key words: philological education, globalization, internationalization, linguoculture, ethnolinguistics, sociolinguistics, terminology.

Шаф О. В.,*кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української літератури**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У ПОЛОНІ СТРАХУ Й ВИНИ: ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ ВЗАЄМИН СИНА З БАТЬКОМ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІРИЦІ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті на матеріалі української лірики ХХ століття (поезії П. Тичини, Д. Фальківського, М. Йогансена, В. Стуса, І. Малковича) розглядається специфіка художньої презентації конфліктних синівсько-батьківських стосунків, а саме – переживання породжених ворожістю провини й страху ліричного героя-сина перед батьківською фігурою, що часом уособлює його Супер-его, крізь призму маскулінної едіпової ситуації, реставрованої в ліричному тексті й часом спроектованої на ширше коло позаперсональних відношень.

Ключові слова: маскулінність, лірична свідомість, синівсько-батьківські взаємини, батьківська фігура, едіпів комплекс, українська лірика ХХ століття.

Постановка проблеми. За нових інтерпретаційних підходів до української лірики ХХ століття, зокрема гендерно-психологічного, у дослідницький фокус потрапляють її периферійні смислові «зони», однією з яких є семіосфера батьківства, що включає концептуалізацію батьківської фігури та синівського ставлення до неї. Батьківську фігуру в (ліричній) свідомості репрезентують, окрім постаті батька-родителя, предка, образи учителя-наставника, лідера, ватажка, духовного авторитета, Бога і подібні, а отже, синівсько-батьківські стосунки, рефлексовані в ліриці, виходять далеко за межі приватної родинної проблематики, сягаючи релігійних, культурних, національно-громадянських аспектів життя.

У вітчизняній літературній традиції, позначеній патріархальною культурою, батьківська постать ушановується, часом сакралізується, глоризується, постає взірцем для наслідування, беззаперечним авторитетом. Наприклад, у відносно «свіжій» антології «Книга про батька. Українські поети XIX – XX ст.» (Київ : Криниця, 2013) зібрано тексти з винятково позитивним, ідеалізованим образом батька. На тлі такої традиції особливо цікавими видаються тексти, де виражено (переважно через метафоричний код) ворожість до батьківської фігури та супровідні почуття страху й провини. Методологією, яка пояснює амбівалентне ставлення до батька, зокрема й кастраційну психосимптоматику, є психоаналіз, зокрема фрейдистське вчення про едіпів комплекс. Позитивне й негативне ставлення до батьківської фігури по-різному вмотивоване та емоційно виражене в маскулінній та фемінінній (ліричній) свідомості, що актуалізує гендерну методологію. Хоча гендерний психоаналіз як наукова галузь не окреслений, ще З. Фройд намагався диференціювати «сценарії» едіпового конфлікту хлопчиків і дівчаток, закладаючи в такий спосіб його підвалини. Отже, прояв синівського / дочірнього ставлення до батьківської фігури в ліриці, ґрунтований на маскулінній / фемінінній едіповості, не просто є гендерним диферентом тексту, але й сприяє виявленню глибинних шарів його смислу, «раціоналізованих»

у угоду культурним нормам, «прикритих» соціально затребуваною проблематикою, тощо. Закодований психічний «зміст», однак, залишається енергетичним «двигуном» ліричного твору, основним, а не периферійним його «меседжем».

Період формування батьківського образу у свідомості дитини визначено в психоаналізі по-різному: за З. Фрейдом, роль батька суттєво зростає з початком едіповості, тобто з уходженням у сферу культури (соціалізацією), і пов'язана з формуванням перших табу, отже, фігура батька втілює закон і необхідність самообмеження. Інші психоаналітики, зокрема М. Кляйн, фіксують наявність у психіці дитини батьківського імаго – як «доброго», так і «загрозливого» – ще в доедіповий період, що зумовлює більшу варіативність едіпового «сценарію». У фрейдизмі окреслено риси маскулінного едіпового ставлення до батька, яке є значно конфліктогеннішим, ніж фемінінне: синівський психоконкомплекс ворожості й суперництва (гнів, образа, тривога, страх, ревності, заздрість) у поєднанні зі стратегією ідентифікації з батьківською фігурою («бути-як-батько», «бути-замість-батька») веде до амбівалентного ставлення до неї сина. Його вираз у ліриці проблематизований через самоцензуру, табу патріархально орієнтованої культури на знецінення й критику батьківського авторитету. Переживання провини за ворожість до батька також схиляє до позитивізації його образу. Крім того, почуття едіпової ворожості витісняється під тиском страху «кастрації» (відплати), а також необхідності ідентифікації з батьком задля утвердження маскулінного статусу, адже солідаризація з ним допомагає віддалитися від матері на завершальній стадії едіпового конфлікту. Гальмування його нормального перебігу зумовлює фіксацію на окремих його фазах, а отже – психічний регрес, що веде до неврозу. Часто полам його сублимації стає творчість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературознавстві психічні механізми позитивізації / негативізації батьківської фігури в художньому творі системно не розглядалися. Переважно у фокус уваги дослідників потрапляла специфіка конкретного образу батька (його аналога), яка розглядалася в межах художньо-естетичної цілісності твору. Гендерні літературознавчі студії, особливо ті, що ґрунтуються на соціоконструктивістських засадах, сфокусовані переважно на дослідженні художньої імплементації маскулінних / фемінінних моделей і не торкаються проблем вираження в тексті синівсько-батьківських (як і дочірньо-батьківських) взаємин і сформованого через це психоконкомплексу маскулінності в його індивідуальних і національних вимірах.

Мета статті – розгляд специфіки художньої концептуалізації батьківської фігури в українській ліриці ХХ століття крізь призму едіпової синівської психосимптоматики кастраційного страху й провини.

Виклад основного матеріалу. В українській ліриці ХХ століття не надто часто концептуалізується батьківська фігура (на відміну від материнської, що зумовлено передусім ментальними причинами). Експлікований у ліричному творі образ батька часто деперсоналізований, почуття до нього ліричного наратора-сина шаблонні, продиктовані швидше культурними нормами, ідеологічними завданнями митця, а не психічними імпульсами. Однак у низці творів оприявлено синівський едіпів конфлікт, а батьків образ постає ворожим, грізним, таким, що уособлює Супер-его ліричного суб'єкта. Зазвичай такі твори «не зручні» для дослідників, тому обійдені увагою, та в них «омовлюються» психічні «плани», важливі для розуміння авторської свідомості та ширше – національного маскулінного характеру.

У спогадах ліричного наратора поезії П. Тичини «Під моїм вікном...» (1911) ворожість до батька прямо не виражена, однак зафіксовані в дитячій пам'яті картини його жорстокого поведіння з матір'ю, його смерті, яка чомусь не викликала жалю, указують на едіпову симптоматику синівської ворожості. Через три десятиліття сюжет захисту матері від батькових кулаків зрине в його поезії «Берізка» (1938): малий син тоді «кинувся до лави – отам, де сокира...» [7, с. 428]. Саморефлексія героя – «обмер тоді весь я», «той день не забуду» – відбиває ситуацію психічної травми. У ретроспективному епізоді емоційної близькості матері й сина в поезії Д. Фальківського «Пройшли сумніви...» едіповий «підклад» увиразнено сплавом утіхи й страху перед батьком, який під час зображеної сцени полює на вовків. Його постріли лякають хлопчика, адже, підсвідомо чекаючи від батька розплати за свою любов до матері, він бачить і себе об'єктом «полювання». Трансляція едіпової кастраційної тривоги в ліричних текстах поодинокі, адже оголює надто особистісний досвід, що не прийнятно для маскулінної техніки письма.

Ситуація зіткнення батька й сина як непримиренних суперників у воєнному протистоянні – у змістовому епіцентрі поезії Д. Фальківського «Зійшлись обоє на багнетах...»: «В одного: – Сину! – з-під кашкета... / В другого: – Батьку, одійди!...» [8, с. 79]. Напруження моменту батькового вицікування й синового страху – «Кашкет мовчить і жде на сина, / А син осикою тремтить. / На перекошені обличчя – / Не біль, не втома – дикий сказ» [8, с. 79] – «знімає» кулеметна черга, якою вбито обох. У цій драматичній сцені (що могла бути побачена автором під час його участі у воєнних діях) переломлюється й емоційна палітра синівської едіпової ворожості до батька-супротивника.

У маскулінній ліричній свідомості образ померлого батька набуває смислу Супер-его, повсякчасного контролю, «свідка» життєвих перипетій, каталізатора страху й провини. У присвяченому батькові циклі М. Йогансена «Іще одна ніч» батьківська фігура оприявлена поліфонічно: у вдячному пригадуванні турботи батька про добробут дітей та, скажімо, в асоціативній проєкції його фігури на образ моря з «обличчям сивим й суворим», що «дивиться на сина». Танатичний страх, пов'язаний із батьківською фігурою, метонімізований в образі чужої хворої руки: в одній поезії ця рука – самого ліричного Я, але актуалізований у наступному тексті образ руки батька, яку більше не тримати, дає змогу трактувати образ руки в циклі як символ зв'язку сина й померлого батька, знак його влади над душею сина. Така символіка руки – «дерев'яної, сухої» руки мертвого батька – у його поезії «Отець», побудований як монолог-виправдання червоно-

армієця уві сні перед мертвим батьком, є уособленням порушеного сином закону. У циклі М. Йогансена актуалізований також інший, позитивний, аспект синівсько-батьківських взаємин: окрім туги за ним, ліричний наратор поезії циклу «Залетіли з Німеччини буки...» переживає свою екзистенцію як продовження роду батька: утілення його фігури – буки з Німеччини (з тих країв походить рід поета) – на вільній землі дали щедри пагони (синівська фігура), які повертаються на батьківські терени, несучи оновлення – ідеї комунізму. Мотив синівської відплати батьківській фігурі експлікує ще один смисловий шар цієї поезії: сини-комуністи повертають на Захід утілені в життя ідеї Лібкнехта й Маркса [2, с. 68].

Лірика В. Стуса дає простір інтерпретаціям «у душі Фрейда», як дещо поблажливо окреслив їхню перспективу К. Москалець у студії «Страсті по вітчизні. Лист до мандрівника на Схід» [4]. «Прикривши» свої спостереження дуальності ставлення Стусового ліричного Я до «батьківської фігури» Бога «відблисками» чи то «гетевсько-прометеївського вогню», чи то гностицизму, К. Москалець просто не назвав своїм словом, але точно відчув суть такої психосимптоматики – едіпів конфлікт. У поезіях В. Стуса «Тато молиться Богу...», «Вони сидять за столом...», «Ну й сон – нападати не хоче...» батько й мати – двоєдина фігура, уособлення вини ліричного героя за завданий біль – «Біда мені ваша болить» (див. детальніше [10]). Провина перед згорьованими рідними справді мучила поета, але якщо провина перед матір'ю транслюється в спектрі болісно-ніжних почуттів, то батька він боявся розчарувати, наразитися на його гнів. Про це свідчать, зокрема, спогади сина, Дмитра Стуса, про відвідини діда Семена на смертному одрі та надзвичайно пригнічений стан його батька-арештанта після останніх дідових слів: «Сину, яка мені тяжка ця ганьба...» [6, с. 326].

Стимулює вираз у ліриці провини, як, власне, і позитивних почуттів до батька, ситуація його смерті. У поезії В. Стуса «Сто чорних псів прогавкало. Сто псів...» (збірка «Палімпсести») художньо відтворено переживання, спричинені смертю батька поета. Його образ тут водночас ніжно-змалилий («Мій хорий орлику!»), – так подумки звертається до нього ліричний герой і випросторений на весь світ, як Бог, як совість: «Старечою ходою / із костуром – іще бриниш мені / всеобрієм». Ліричний герой, спокутуючи невірний «гріх» зганьблення батькового імені (про це знає арештант Василь Стус), готовий понести Христову кару від Батька, й тому промовляє біблійне: «Хай помине ця чаша! Але так, / як хочеш Ти. Не я. Перечекає / чи помине. Стули уста. Мороз / смертельних вінць ляга на них, мов іній». В образі власних смертно стулених, застиглих вуст відчитується готовність ліричного Я перебрати на себе батькову смерть, померти за нього, щоб відкупити свій «гріх». Образ померлого батька метонімічно концентрується в образі його очей як втілення його докору: «Два дальніх ока. І один / твій погляд – геть усе збагнулий», що асоціативно оприсутнює мотив Божого всевидячого ока, а за ним і синівської совісті. Мотив смерті батька в цій поезії В. Стуса відтінено козацьким поховальним ритуалом через концепти червоної китайки, козачого коня, фольклорну алюзію – «козака несуть...», що означає проєкцію образу батька в площину козацького минулого, його наснаження ідеєю національного героїчного чину. Ситуація повернення сина до батька за останнім прощальним пробаченням метафорично корелює з біблійним мотивом блудного сина: «Це ти? Це я, твій блудний син», – що теж обіпертий на

маскулінну едіпову психоситуацію «повороту» від агресивного антагонізму до солідаризації з батьком. Долання всіх конфліктних «кордонів» із ним в останньому спокутувальному пориві – промовистому жесті ліричного героя В. Стуса – «Тулось живцем усім, усеньким / живцем – до сірої щоки,» – однак, не дає полегшення й не позбавляє його від розплати-смерті, адже нею наповнено весь світ, у якому «земля посовгнулась» і «небо гробове». Совість ліричного суб'єкта катує його за «гріх» – не так ганебного ув'язнення, як ворожості до батька, яка раптом справдилася у факті його смерті. Совість постає потужною самодеструктивною силою, зняряддя «самовбивства», метафорично втілюючись у поезії в образі зловісних чорних псів:

З усіх усюд, усіх кутків
великих кулилось сто псів.
Мене в усі ловили очі.
Хто збавив нам віка, зурочив?

І гавкало сто чорних псів [5, с. 352].

Поезія «Сто чорних псів прогавкало. Сто псів...» – одиничний текст у доробку В. Стуса з такою відвертістю ліричного вираження провини перед батьком, душевного болю. Напружені синівсько-батьківські взаємини знайшли художнє втілення й у незакінченій повісті В. Стуса «Подорож до Щастівська»: автобіографічний головний герой переживає провину перед батьком, бо не виправдав його сподівань. Загострює колізію мазохістського самокатування совістю в повісті ситуація тяжкої хвороби батька.

У поезії В. Голобородька «Золоті глечики груш» архаїчна за суттю фантазія – «його [батька] тіло стало землею» – актуалізує в його образі семантику смерті-жертви й відплати, саме тому ліричний герой-син відчуває страх («дівчата бояться ходити по калину у луг, / кажуть, що то твої [батька] руки») і відмовляється від ідентифікації з ним, конкретно – від наслідування його професії, щоб й не завдати йому фізичної шкоди: «Я не оратиму землі – бо тобі ж болітиме! / Я не сяду на трактора – бо тобі ж важко буде!» [1, с. 46] В едіповому смислово-підтексті син боїться (власного бажання) посісти місце батька, тобто замінити його собою, і в такий спосіб остаточно «витіснити» його з життя, наразитися на його «помсту».

Інтеграція батьківської фігури в загрозливий, містичний, демонічний світ у циклі І. Малковича «Все поруч» є наслідком маскулінної едіпової ворожості до батька та страху його помсти. В епіцентрі змісту циклу – інфантильні спогади героя не так про реальні події, як про свої гнітючі переживання. Референція вражень від страхітливої темряви з образами діда («Як я чорта боявся коли мене посилали під вечір / Набрати картоплі в пивниці <...> / а ще бачу як зараз: дідо сидить в глибині / При відчинених дверях / Картоплю на дві половинки розрізує для садіння» [3, с. 212]) та батька («... я кладки в чотири заходи не перейшов, / бо навпроти – незримий – не давав мені хтось перейти / Та ще й татовим голосом остерігав: / «не оглянься» <...> / ...озирнувшись, злякався я <...> підземного зблиску татових віч, / Але я все ж припав, я закутався в татові руки – / Чужим холоднуло» [3, с. 213]) виявляє витіснену ворожість до батьківської фігури та зумовлені нею провину, тривогу, страх. Особливо чітко наративізована едіпова психосимптоматика в наведеному фрагменті поезії III циклу «Все поруч»: у ретроспективній ситуації нічного рибалення сина з татом деталь «перейти кладку» в напрямі до батька

означає намір наратора подолати едіпову синівську ворожість до нього й перейти на новий психічний етап ідентифікації з ним. (Психічна символіка образу кладки (містка) – фалічна, означає сексуальну потенцію, має і похідні смисли – зв'язок із потойбічним, народження / смерть, загалом перехід [9, с. 457]). Образ «незримого», хто заважає «перейти кладку», є негативізованим батьківським імаго, джерелом кастраційної загрози, по суті, уособленим страхом. Деталі «не оглянься» є засторогою від психічного регресу, «підземний зблиск татових очей» активізує демонічне в батьківському образі, амбівалентність ворожого й приязного ставлення сина до батька увиразнена також у деталі «холоднуло» від татових рук, до захисту яких, зрештою, вдався хлопчик.

Висновки. Спектр епізодично вираженого в ліриці синівського едіпового негативу до батьківської фігури коливається, отже, від ретроспективи синівської неприязні до батька з різними варіантами «раціоналізації», демонізації його образу, зокрема й такого, що після смерті стежить, контролює сина, до зображення його силового протистояння з батьком (переважно в громадянських за проблематикою творах). Застосований у студії гендерно-психологічний підхід дав змогу не лише сфокусувати увагу на досі не надто «популярних» творах українських митців минулого століття та запропонувати обґрунтовану інтерпретацію їхнього смислу, але й торкнутися засад психології творчої самореалізації. Попри віддаленість часових і стилевих «координат» розглянуті поезії близькі емоційним підложжям – комплексом витісненої ворожості (неприязні, суперництва), кастраційного страху (страху батькової помсти-реваншу) та провини (саморепресії Супер-его). Це засвідчує реальний вплив маскулінної психоматриці на творчу свідомість, що зумовлює вияв її «сліду» й у значно презентативнішій у вітчизняній ліриці темі антиколоніального опору, богоборства, стратегії ревізії чільних авторитетів, що через свою масштабність виходить за межі статті.

Література:

1. Голобородько В. Летюче віконце: Вибрані поезії / Вступ. ст. І. Дзюби. Київ : Український письменник, 2005. 463 с.
2. Йогансен М. Поезії / редкол.: В. Біленко та ін.; упоряд., вступ. ст., прим. С. Крижанівського. Київ : Радянський письменник, 1989. 196 с.
3. Малкович І. Все поруч. Вибрані вірші, переклади, есеї, інтерв'ю. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010. 336 с.
4. Москалець К. Страсті по вітчизні. Лист до мандрівника на Схід. *Критика*. 1999. Ч. 6 (20). С. 4–14.
5. Стус В. Зібрання творів : у 12 т. / редкол.: Д. Стус (голова) та ін. Київ : Факт, 2009. Т. 5: Палімпсести (Найповніший незавершений корпус). 768 с.
6. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість. Київ : Факт, 2005. 368 с.
7. Тичина П. Зібрання творів у 12-ти томах / гол. ред. О. Гончар. Київ : Наукова думка, 1984. Т. 2. Поезії 1938–1953 років. 666 с.
8. Фальківський Д. Поезії / редкол.: В. Біленко та ін.; упоряд., вступ. ст. прим. Ю. Коваліва. Київ : Радянський письменник, 1989. 175 с.
9. Фрейд З. Собрание сочинений в 10-ти т. / под общ. ред. М. Аграчевой, А. Боковиной, Е. Калмыковой. Москва : ООО «Фирма СТД», 2006. Т. 1: Лекции по введению в психоанализ и Новый цикл. 608 с.
10. Шаф О. Лірика Василя Симоненка, Василя Стуса, Тараса Мельничука: гендерно-психологічні доміанти. *Бібліотека «Дивослова»*. № 1. 2018. 60 с.

Шаф О. В. В плену страха и вины: проблематизация отношений отца и сына в украинской лирике XX века

Аннотация. В статье на материале украинской лирики XX века (П. Тычина, Д. Фальковский, М. Йогансен, В. Стус, И. Малкович) рассматривается специфика художественной презентации конфликтных отношений отца и сына, а именно – переживание последним порожденных его враждебностью вины и страха перед отцовской фигурой, которая может представлять также сыновье Супер-его, сквозь призму маскулинной эдиповой ситуации, реставрированной в лирическом тексте и частично спроецированной на более широкий круг внеличных отношений.

Ключевые слова: маскулинность, лирическое сознание, отношения отца и сына, отцовская фигура, эдипов комплекс, украинская лирика XX века.

Shaf O. In captivity of fear and guilt: the problematization of father-and-son relationship in Ukrainian lyrics of the XXth century

Summary. The article deals with the specificity of artistic implementation of conflict relationships between a father and a son in Ukrainian lyrics of the XX century (P. Tychyna, D. Falkyvsky, M. Yogansen, V. Stus, I. Malkovych), son's fear and guilt generated by his Oedipus hostility to his father (his figure represents son's Super-ego) and extrapolated in the texts to a wide field of relationships.

Key words: masculinity, lyric consciousness, relationships between father and son, father's figure, Oedipus complex, Ukrainian Lyrics of XX century.

*Янчицька К. М.,
аспірант кафедри української літератури
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОГО ВИЯВУ ОБРАЗУ СОНЦЯ У МАЛІЙ ПРОЗІ МИКОЛИ МАТІЄВА-МЕЛЬНИКА

Анотація. У статті порушується питання авторської інтерпретації солярного образу сонця у творчості М. Матієва-Мельника. Під час літературознавчого аналізу малої прози письменника розкрито художні вияви образу сонця, його семантику, зв'язок із внутрішнім світом мешканців Гуцульщини. Зроблено висновок про наявність традиційних складників цього образу: вогонь як охоронець рідної землі, помічник у боротьбі із ворогом, символ роду і спокою в родині. Крім того, зазначено на національному та соціокультурному складниках цього образу.

Ключові слова: М. Матієв-Мельник, вогонь, сонце, проза, поетика, образ-символ.

Постановка проблеми. Однак найактантніший у письменника серед солярних є образ сонця. Сонце, з одного боку, є безпосереднім уособленням небесного вогню, а з іншого – сприймається як одна із двох бінарних категорій, яка функціонує в тандемі із образом місяця. О. Афанасьєв, Е. Тайлор зазначають, що в богів сонця і богів вогню на рівні давніх вірувань простежується багато спільних рис, що дає підстави вважати поетичні образи сонця і зірок (інших небесних світил) такими, що уособлюють стихію вогню [1, с. 7; 2, с. 407].

Сонце – найдавніше божество в багатьох міфологіях світу (у Єгипті Бог Сонця Ра вважався царем Всесвіту, а земний правитель – його втіленням, сонячним божеством). В античні часи Геліоса – бога Сонця – ототожнювали з Аполлоном. У слов'янській міфології сонце обожнювали в образах Дажбога, Сварога, Хорса та інших [3, с. 209–210]. При цьому Дажбог утілював ідею сонячного світла, а Хорс уособлював світло як таке: «У руській міфології, так само, як і в міфології грецькій, ми натрапляємо на дві форми сонячного культу: з одного боку, це – своєрідний культ сонячності, «білого світла», тепла як сезонної умови життя рослин (Аполлон), а з іншого – культ самого світила, що творить свій щоденний об'їзд чи обліт землі на конях чи лебедях (Геліос)» [4, с. 440]. Тож сформоване у літературі семантичне наповнення багатопланове і варіюється залежно від використання цього образу у тексті.

Основне значення архетипного концепту «сонце» становлять такі смисли: 1) сонце – це центральне небесне світило нашої галактики, яке має форму гігантської кулі; 2) відображення в чомусь небесного світила; 3) світло та тепло, що випромінюється цим світилом; 4) те, що є джерелом життя, радості для когось; 5) те, що освітлює шлях; що веде за собою; 6) центральний об'єкт інших зоряних систем [5, с. 458–459]. Відповідно до цього тлумачення основні концептуальні смисли становлять такі значення: сонце – небесне світило, сонце – тепло і світло, сонце – джерело життя, символ життя, сонце – провідник у виборі долі. Інші є похідними, їх письменник використовує відповідно до основної думки твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творча особистість М. Матієва-Мельника є унікальною і малодослідженою.

Серед закордонних та українських науковців і краєзнавців, які згадували його як письменника неабиякого таланту, можна назвати П. Арсенича, М. Гнатюка, М. Ільницького, В. Клапчука, Н. Мафтин, Ф. Погребенника, С. Хороба та інших. Однак спеціального дослідження інтерпретації солярного образу сонця в його художній прозі не було.

Мета статті – шляхом літературознавчого аналізу малої прози М. Матієва-Мельника охарактеризувати риси авторського бачення образу сонця, пояснити взаємозв'язок між образом сонця і внутрішнім світом автохтонного населення рідного письменникові краю – Гуцульщини.

Виклад основного матеріалу. У прозі М. Матієва-Мельника сонце має антропоморфні риси, це амбівалентний образ, що містить і традиційне символічне наповнення, і – залежно від ідейного навантаження твору – природує смисли. Наприклад, до традиційного тлумачення образу належить його інтерпретація як божественного первня, реального втілення Бога на небі або посередника між Богом і людьми. Герої звертаються у молитві до Бога, згадуючи при цьому Сонце-посередника: «Боже, чи ж воно нічим одна крапля?... Чи ж одна крапелька не відбиває в собі також Божого сонця?» [6, с. 264]. Риторичні запитання, звернені до Бога і Сонця, підтверджують дуалізм світогляду гуцулів, зв'язок християнських і язичницьких традицій.

Образ сонця в письменника виступає ще й символом ідеального життя. В усвідомленні героїв сонце асоціюється зі спокоєм і ідеальним життям, до якого вони прагнуть. Сонце символізує зв'язок із Богом, із християнською традицією. Наприклад, філософські інтенції Юрка (оп. «Червоні чаші») сповнено біблійних асоціацій, коли персонаж згадує про сенс буття людини: «Всіх однако на життя і вітиху ствад Бог. І мушка хоче жити, бо є сонце і веселість у життю» [6, с. 253]. Водночас образ сонця символізує порятунок героя від життєвих негараздів. Гра світла й темряви, присутня у творах белетриста, уособлює боротьбу внутрішнього світу персонажів. Нерідко образи ночі у нього персоналізуються, стають стрижневими у творах, сповнюють екзистенцію наратора новим змістом: «Ще прийде сонце, ще прийде сонце за нами! – шептали дрижачі зорі...- Сонце за нас мільон ясніше. Злобу пече воно на смерть!.. Дає життя всьому новому. Сонце – не тьма. Воно творче!» (оп. «За сонцем») [6, с. 297].

За метафоричними висловлюваннями – віра в непереможну силу життя. Сонце прямо асоціюється із сильним, божественним началом. Рефреном твору звучать рядки: «Сонце – магістрат вогню та сили». Вони є підтвердженням оптимістичного бачення майбутнього героєм і символізують вічну боротьбу світла й темряви, адже навіть після появи сонця через певний час буде темрява (авторські філософські інтенції щодо часу і життя).

Філософських роздумів щодо сенсу людського буття сповнений епізод з оповідання «Короп» про розстріл двох арештантів. Наратор стає невимушеним свідком, який фіксує до найменших подробиць все, що відбувається навколо. Про

раптовість і неочікуваність процесу для нього свідчить насамперед синтаксис – речення уривчасті, називні, швидше передають миттєвий рух думки або відтворюють звукові ефекти, що супроводжують розстріл: «Впоперек подвір'я провадять до стінки двох. Один високий, стрункий, чорний, як галка. / – Не в'яжіть мені очей. Вмираючи, хочу бачити сонце! (курсив – К. Я.). / Кинув палким поглядом кудись у світ, у космічні орбіти, куди зараз його дух помандрує... / – Тр-р-рас! / ... Жовтий пісок глитав гарячу кров. / Чому ж той другий дає собі зав'язати очі? (курсив – К. Я.) / – До стрілу го-тов! / Чуєте?.. Скимли, як заєць. / – Трррас! / Зле стріляють...» [6, с. 370]. Цей епізод сповнений роздумами наратора щодо значення сонця для людини. Це не класичне філософування про ставлення до світу, життя – лиш одне риторичне запитання, яке чітко виписує приречених арештантів у протилежні табори. Виникають біблійні асоціації з розбійниками, розпнутими по обидва боки від Ісуса Христа. Приречені на смерть, вони по-різному її прийняли та зрозуміли свою останню хвилину.

Можливість востаннє поглянути на сонце, на нашу думку, окрім мотиву пошуку прощення, символізує бажання померти достойно, з відчуттям єднання із сонцем-життям, натомість символ «зав'язаних очей» – це небажання возз'єднатися у момент смерті з божим сонячним провидінням, це показ внутрішньої слабкості особистості. Втім, доля цих арештантів – однакова, констатує наратор-свідок, це смерть, а всі інтенції залишаються на розсуд читача, який має особисто визначитися щодо цього епізоду у творі.

Перше, на що звертають увагу герої творів М. Матієва-Мельника після тривалої розлуки з рідним краєм, – сонце як уособлення божого провидіння, воно надихає на зустріч із батьківщиною. Наприклад, герой повісті «Крізь дим і згар» Юрчик в очікуванні повернення до рідного краю. Автор акцентує увагу читача на психічному стану персонажа, який у сонці шукає підтримку, адже сходить воно з того обрію, де знаходиться його рідна Гуцульщина. Протягом подорожі додому персонажований образ сонця є неодмінним супутником героя – його настрої асоціативно пов'язаний зі станом навколишньої дійсності («Сонце усміхнулося поклоном і сховало золотоусу усмішку за кучерями богів» [6, с. 353]. У спогадах герой лине до сонячного світла («Сонце золотом по кучерях, на лица коралевими пальчиками...») [6, с. 354]. Тут спостерігаємо вплив фольклору, де провідне місце також займає образ сонця: «Гей, у сині Чьорногорі недея, недея, / Иди любко за сонічком, будеш знати, де я» [6, с. 355], що є своєрідним божим путівником для серця коханої у пошуках щастя.

Водночас, коли руйнується життя героя і гине закатована кохана, замість власної оселі той бачить чорні згарища. Сонце стає символом помсти за втрачений рай не тільки для Юрчика, але й для всього народу: «Серед чорних перехресть уставав великий страшний Юра... Піднявся із землі велетнем, як Мольфар, що йде з громами на бій... Из-за гір Сонце в тривожні сурми: Помсти!.. Гей, помсти!» [6, с. 361]. Тож автор засуджує катастрофічні наслідки війни, зображені у повісті «Крізь дим і згар» на прикладі одного села, і це втілило долю краю, пошматованого «забаганками» представників конфронтуючих сторін. При цьому автор не намагається «заокруглити» фінал – він відкритий у життя, а образ сонця стає ще й символом пам'яті катастрофи краю, свідком страшних подій і активатором подальших дій головного героя на шляху до помсти за зруйноване щастя.

Оригінальною є персоніфікація образу сонця М. Матієва-Мельника. Порівняно зі світовою літературною традицією його інтерпретації інші. Наприклад, у світовій літературі, сонце антропоморфне з різними варіаціями: сонце – чоловік, сонце – мати, сонце – дитина та інші. Для цього письменники вживають дієслівні метафори або описують дії, властиві живій істоті, які виконує сонце. Маємо ще одне смислове навантаження – сонце як істота.

У творчості ж М. Матієва-Мельника це семантичне значення має індивідуальне наповнення. Для автора Сонце – це змучена життям істота, яка не має людських рис, байдужа до подій навколо. Наприклад, в оповіданні «Червоні чаші» символічним змістом сповнений епізод, в якому відображено реакцію навколишнього світу на вимушене самогубство головного героя. Головний «діяч» – сонце: «Другий раз сходило сонце з кровавим усміхом, з гарячим запиленним лицем... Яркі, тривожні промені лизнули язиком по чолах гір, підійшло сонце і впало вогнями на задихані груди Черемоша» [6, с. 259]. Автор не ідентифікує ставтеву приналежність цього образу – це «потойбічна» істота, без моральних принципів. Зв'язок із потойбіччям, підземним світлом сонця автор розкриває оніричним видінням героїні: «Нараз появилася вгорі серед неба величезне червоне сонце. Пускало з хмар мертве потускне світло... – Юрку, мій Юрку! – хотіла крикнути за ним. У тій хвилі впала із сонця вогняна брила і втрутила його зі стромени в Гук» [6, с. 258]. Видіння матері стає пророчим, підсвідомо налаштує героїню на трагічний фінал. Автор тим констатував – у світі війни іншого не може бути, а образ сонця стає символом раптової смерті молодого вояка.

Семантична спорідненість сонця з вогняною стихією змушує читача замислитись над власним психоемоційним станом. Адже, аби показати значення вогню на ментальну сферу людини, треба розмовляти якоюсь особливою мовою, відмінною від «мови користі» у світі невігластва й марноти: «Необхідно спілкуватися чимось подібним до «інфра-мови» за допомогою цінностей емоційного життя. Наші внутрішні органи – це вогнища. Саме цілісна мова марення передає всі наші інстинкти. Екзистенціалізм чутливості – а чи існують інші? – потребує цієї інфра-мови. Треба усвідомити, що вогонь – це добро, яке жевріє під попелом. Тисячі мрій про внутрішній жар вказують на прихильність до прихованого вогню. Знайдений скарб облікає, ми жадаємо оволодіти ним. Якась упевненість пожвавлює наші прометеївські мрії, переконує нас у тому, що вогонь знаходиться в нас самих...» [7, с. 106]. Тобто маємо ще одну сферу вживання архетипу сонце у значенні емоційного стану людини.

Образ-символ сонця стає втіленням ідеального життя героя, водночас сонце як божественне начало не в змозі порятувати своїх дітей-людей від вбивств один одного: «А з погідного, доброго неба кличе ангел спокою: «Діти дурні, діти, - чого ріжетьесь?» [6, с. 271]. Відповідно, автор змушує замислитись над екзистенційними проблемами буття, підкреслює, що долю людини скеровує не лише безпосередньо людина чи Боже провидіння, але й фатальні випадки, забганки «вищих світу людського» та їх владні амбіції.

Висновки. Отже, образ-символ сонця, представлений у прозі М. Матієва-Мельника, дає змогу декодувати його зв'язок із міфопоетичним письмом, архетипами фольклору та міфології, де всі солярні та вогняні образи тісно пов'язані з міфологією. Водночас у творчості письменника є творча трансформація концептів вогню та сонця, що увібрала в себе нові значення і семантичне наповнення. Цей символ, міфобраз

охопив трансформаційні складники: вогонь як охоронець рідної землі, помічник у боротьбі із ворогом, символ роду і спокою в родині; втілення небесної стихії природи, що виснажує і спустошує землю, героїв. Водночас у творах письменника вирізняються націєтворчий і соціокультурний складники під час наповнення виявів вогняної стихії.

Література:

1. Афанасьев А.Н. Мифы, поверья и суеверия славян. Т. 2. Москва : Изд-во «Эксмо»; Санкт-Петербург : Terra Fantastica, 2002. 768 с.
2. Тайлор Э.Б. Первобытная культура / Пер. с англ. Д.А. Коропчевского; предисл. и прим. проф. А.И. Першица. Москва : Политиздат, 1989. 573 с.
3. Словник символів України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренко. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.
4. Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси. Москва : Наука, 1978. 784 с.
5. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР; Інститут мовознавства імені О.О. Потебні, 1970. Т. 9. 921 с.
6. Матієв-Мельник М. Твори. Львів, 1995.
7. Башляр Г. Фрагменты поэтики огня / пер. с франц. С.М. Скуратова. Москва : Изд-во гуманитарной литературы, 2004. 344 с.

Янчицкая К. Н. Особенности индивидуально-авторского проявления образа солнца в малой прозе Николая Матиева-Мельника

Аннотация. В статье поднимается вопрос авторской интерпретации солярного образа солнца в творчестве

М. Матиева-Мельника. Во время литературоведческого анализа малой прозы писателя раскрыты художественные проявления образа солнца, его семантика, связь с внутренним миром жителей Гуцульщины. Сделан вывод о наличии традиционных составляющих этого образа: огонь как охранник родной земли, помощник в борьбе с врагом, символ рода и покоя в семье. Кроме того, указано на нациеобразующую и социокультурную составляющие этого образа.

Ключевые слова: М. Матиев-Мельник, огонь, солнце, проза, поэтика, образ-символ.

Yanchitskaya K. Feature of the author's individual manifestation of the image of the sun in the prose of Nikolay Matiev-Melnik

Summary. The article raises the question of the author's interpretation of the solar image of the sun in the works of Nikolay Matiev-Melnik. During the literary analysis of writer's small prose, artistic manifestations of the image of the sun, its semantics, and connection with the inner world of the Hut-sul residents were revealed. The conclusion was made about the presence of the traditional components of this image: fire as a guard of his native land, an assistant in the fight against the enemy, a symbol of king and peace in the family. In addition, it is indicated on the nation and the socio – cultural components of this image.

Key words: N. Matiev-Melnik, fire, sun, prose, poetics, image- symbol.

ЗАГАЛЪНЕ МОВОЗНАВСТВО

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ ВИМІР МЕТАФОРИЗАЦІЇ ТЕРМІНІВ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню семантико-когнітивних особливостей метафоричного переосмислення термінів деревообробної промисловості в сучасній англійській мові. У розвідці обґрунтовується роль метафоризації як одного з джерел поповнення фахової лексики новими термінами. Метафора розглядається як когнітивний механізм, що дозволяє осмислювати абстрактні поняття за допомогою семантики конкретних об'єктів. Визначено домінуючі види й моделі метафоричних конструкцій. Фахова мова відображає когнітивні структури, які знаходяться у взаємозв'язку з семантичними. Зважаючи на структуру термінів деревообробної галузі, метафоричного впливу на їх семантичний зміст зазнають синтетичні й аналітичні форми.

Ключові слова: термін, номінативні одиниці, поняття, когнітивна лінгвістика, когнітивні процеси, концептуалізація, категоризація, метафора, семантична ознака.

Плідний розвиток науки як відображення діяльності визначається її концептуальним апаратом з чіткою спеціалізованою термінологією, яка забезпечує номінування об'єктів, явищ і процесів певної галузі знань і сфер активності людини. Теоретична й методична база дослідження метафоризації термінів деревообробної промисловості системно інтегрує здобутки, отримані науковцями в галузі теорії номінації [1; 3; 6; 12], термінознавства [8; 10; 20], семантики [1; 2; 9], когнітивної лінгвістики [5; 7; 14; 15; 16; 17; 18; 19]. Номінативний акт представляє завершальний етап розумової діяльності, на якому відбувається пошук найменувань для деякого результату пізнання, тож вивчення номінативних процесів передбачає дослідження інформаційного аспекту мови [12, с. 56–57]. Утворенню знання, відображеного в значенні термінів як номінативних одиниць, передують когнітивні процеси концептуалізації й категоризації. Концептуалізація – це процес пізнавальної діяльності людини, який полягає в осмисленні, впорядкуванні і структуруванні інформації [5, с. 93; 17, с. 47], що підлягає певній рубриці досвіду в результаті категоризації [5, с. 42; 19, с. 739].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявлення закономірностей семантичної організації термінології деревообробної промисловості, що може виявитися корисним для вивчення розвитку й функціонування терміносистем у цілому.

Об'єктом вивчення слугує англомовна терміносистема сфери сучасної деревообробної промисловості.

Основним **завданням** дослідження виступає встановлення семантичних закономірностей метафоризації термінів деревообробної промисловості як способу репрезентації спеціального знання.

Матеріалом дослідження стали однослівні й складені англомовні терміни-метафори галузі деревообробної промисловості, отримані методом суцільної вибірки зі словників вузькоспеціалізованих термінів.

Мета дослідження зумовила його проведення з залученням *методу* концептуального аналізу, що дозволяє розглядати мову як ментальне утворення й одну з найважливіших систем репрезентації знань людини. Для опису структурно-семантичних характеристик метафоричних одиниць використовувалися дефініційний і компонентний аналізи. Концептуальний аналіз вважають продовженням семантичного аналізу, розробленого в традиційній лінгвістиці, який протиставляється першому за двома критеріями – ступенем абстрагування та композиційністю [6, с. 372]. Семантичний аналіз лексики – один із способів проникнути в національну картину світу [7, с. 95].

Термінологія деревообробної галузі є сукупністю мовних одиниць, які *номінують* дії, об'єкти, явища та їх характеристики і властиві для процесу виробництва з механічного та хіміко-механічного оброблення і перероблення деревини [4]. Вторинна термінологічна номінація базується на асоціативному характері мислення й для нового позначення в акті номінації використовує одиниці, які вже функціонують у мові. Основні принципи мовної номінації притаманні й термінологічному найменуванню. Структурні й функціональні особливості термінів полягають у тому, що вони створюються як вираження спеціальних понять в міру усвідомлення їх необхідності за участі взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх мовних факторів.

Одиницями номінації можуть бути елементи усіх мовних рівнів за умови, що вони репрезентують виділений та осмислений фрагмент дійсності в мовленнєвій та мисленнєвій діяльності [18, с. 217]. Спочатку науковці у якості номінативних одиниць розглядали лише структури, рівні слову або еквівалентні йому за своїм призначенням називати предмет – багатослівні терміни, фразеологічні звороти і так далі. Лексема й досі вважається основною одиницею номінації, виступаючи в мовленні або в якості функціонально-структурного елемента висловлення, або як самодостатня номінативна одиниця [3, с. 201]. До структурних ознак термінів відносять синтетичність або аналітичність номінативних одиниць, зважаючи на їх компонентний склад – однослівні й словосполучення.

Фахова мова відображає когнітивні структури, які знаходяться у взаємозв'язку з семантичними. Процес лексичної термінологізації відбувається за допомогою семантичного процесу *метафоризації*. Метафора тлумачиться як засіб номінації, вербалізований спосіб мислення та створення мовної картини світу. У розрізі когнітивної теорії метафори науковці акцентують увагу на розумінні метафори як форми думки, в основі якої є схожість екстралінгвальних понять про об'єкти дійсно-

сті, підкреслюючи її важливу роль в побудові концептуальної й вербальної систем людини, категоризації навколишнього світу, процесах мислення й сприйняття [13; 16; 19]. Найбільш фундаментальні культурні цінності узгоджуються з метафоричною структурою основних понять цієї культури. Іншими словами, сприйняття об'єктів навколишньої дійсності ґрунтується на переосмисленні базових понять людського досвіду. Когнітивне термінознавство розглядає метафору як ментальний механізм, за допомогою якого абстрактні поняття трактуються в термінах більш конкретних як один із фундаментальних прийомів пізнання та концептуалізації дійсності [14; 15].

Метафоричний термін має складну структуру, в якій фіксуються знання про об'єкт, що позначається як сукупність певних **семантичних ознак**. У межах терміносистеми деревообробної промисловості виокремлюємо семантичні групи термінів залежно від обраної ознаки, яка стає основою метафоричного перенесення і актуалізує низку **схожих властивостей** уподібнених понять:

1) місце розташування: **bark pocket** – *a small fragment of bark that is partly or wholly enclosed within the inner wood* [22]; **crown** – *the upper part of a tree, including branches, foliage, etc.* [23]; **bed** – *to level and buffer the ground along the line on which a tree is to be felled to decrease shattering of the timber* [21];

2) форма: **annual ring** – *tree's layer of wood growth for one year that can be seen on the cross sections of tree stems or branches* [23]; **wavy grain** – *grain occurring in fairly uniform waves, a decorative feature, especially in sycamore* [22];

3) довжина: **board foot** – *unit of measurement represented by a board, which is typically unfinished and unsurfaced, 1 foot long, 1 foot wide and 1 inch thick* [23];

4) функція: **head saw** – *the main log cutting saw in a sawmill* [23] або її відсутність: **dead knot** – *non inter-grown knot*; **cut-to-length harvester** – *self-propelled tracked or wheeled harvesting machine, designed to fell, limb, and buck a tree into logs* [22].

5) колір: **marbling** – *a term used for an attractive brown colouration in sycamore* [22].

Для метафоричної номінації термінів деревообробної промисловості використовують номінативні одиниці:

а) слова-антропоніми, такі як *bone, head, heart, face, foot* та інші:

1) **bone yard** – *storage place for old, used, or worn out equipment or machinery* [21] – оголеність кістки уподібнюється до непридатності спорядження *'old, used, or worn out'*;

2) **head saw** – *the main log cutting saw in a sawmill*; **pointing head** – *a device used to form the point on the end of roundwood fence posts* [24] – важливістю *'the main log'* чи розташування сегменту колоди *'the point on the end'* пояснюється семантичний зв'язок терміну з лексемою *head*;

3) **heartwood** – *the inner core of a wood stem; usually darker in color than the outer sapwood* [23]; **heart shake** – *a radial shake emerging at the centre of the log*; **exposed heart** – *timber sawn so that the pith is visible on a face or edge* – ставлення носіїв мови до серця як одного з основних органів людини визначає використання номінативної одиниці *heart* в складі словосполучень з семами *'the inner core'*, *'at the centre'*, *'the pith is visible'*;

4) **face** – *either of the broader longitudinal opposite surfaces of a square or wane-edged piece* [22] – сема *'the broader opposite surfaces'* є основою метафоричного переносу;

5) **eye** – *the hole in the centre of a circular saw blade so it can be fitted on the*

arbor – схожість за формою сприяє ототожненню отвору *'the hole'* з вічком;

б) найменування живих істот: **tiger oak** – *an attractive dark brown stripy colouration in the heartwood of oak determined by the beef steak fungus *Fistulina hepatica** [22] – назва різновиду дубової деревини, зумовлену схожістю з тигром її смужковим зовнішнім виглядом *'dark brown stripy colouration'*;

в) назви предметів, створених людиною – предмети побуту (*chair*): **barber chair** – *high slab-like splint like a chair back, left standing on a stump above the undercut after faulty felling or heavy lean of the tree* [21]; спортивний інвентар (*ball, bicycle*): **ball-hooter** – *someone who rolls or slides logs down a hillside*; **bicycle** – *carriage or trolley used on a skyline* [21]; назви фрагментів одягу (*collar*): **collarless saw** – *the saw floating on the arbor being keyed promptly to the arbor itself* [24].

Таким чином, значення загальноживаних слів переосмислюється за певною ознакою, завдяки чому вони отримують можливість увійти до складу терміносистеми, набуваючи в ній нове значення на основі подібності двох об'єктів, які слугують джерелом і ціллі в структурі **концептуальної метафори**. У деревообробній фаховій мові реалізуються три види метафори: антропоморфна, природоморфна і артефактна, виокремлені за сферою-джерелом: ЛЮДИНА, ПРИРОДА, ПРЕДМЕТ. Згідно класифікації Дж. Лакоффа і М. Джонсона [15], метафоричні вирази, що відносяться до даних груп, належать до онтологічних метафор, які ототожнюють частини людського досвіду з об'єктами або речовинами. Персоніфікація (інтерпретація матеріального об'єкта чи явища як людини) найбільш повно представлена в групі **антропоморфної метафори** ДЕРЕВИНА – ЛЮДИНА: **widow maker** – *any loose overhead debris such as limbs or tree tops that may fall at any time, widow makers are extremely dangerous and present the faller with a continual source of danger* [24] – частина дерева, яка загрожує життю особи, яка його спилує, порівнюється з овдовінням дружини.

Природоморфна метафора використовує природні явища, світ тварин і рослин як сфери джерела переосмислення: словосполучення **caterpillar tractor** – *a brand of bulldozer-type tractor* [24] – втілює концептуальну метафору СПОРЯДЖЕННЯ – ТВАРИНА.

Передумовою створення **артефактної метафори** є уподібнення назв процесів і об'єктів деревообробної промисловості предметам або явищам навколишньої дійсності: **pan** – *large, flat, upward-curving metal plate on which log ends or pallets are placed to make skidding easier and prevent digging in and rutting* [21] – ПРИЛАДДЯ – ПРЕДМЕТ ПОБУТУ.

Серед термінологічних номінацій метафоричного походження аналізованої групи – переосмислені слова, що використовувалися **в інших професійних галузях**. Зокрема, у термінологію деревообробної промисловості зі сфери **крюю машинобудування** перемістилися слова *кішениця (bark pocket)* і *манжет (collarless saw)*. Іншим прикладом є терміни метафоричного походження в деревообробній термінології, до складу яких входять елементи, утворені на базі терміноодиниць **агропромисловості (biomass harvesting)**, **спорту (ballhooter, bicycle)** та **суднобудування (cold deck)**. Семантичній трансформації термінів сприяє інтеграція наук, інтелектуалізація літературної мови шляхом збагачення її різногалузевою термінологією.

Зважаючи на **структурний аспект** термінів деревообробної галузі, метафоричного впливу на їх значення зазнають синтетичні й аналітичні форми. До першої групи нале-

жать однослівні терміни: *cushion* – *a device sometimes made into the ends of a hydraulic or pneumatic cylinder which restricts the flow of fluid at the outlet port, thus arresting the motion of the piston rod*; *knee* – *the segment of a sawmill carriage headblock that bears the carriage dogs, which hold the log being sawed*; *skyline* – *a cableway stretched tautly between two points and used as a track for a block or carriage* [24].

Якщо в *термінах-словосполученнях* метафоризації підлягає основний компонент *deck, pulp, ring, pocket*, то атрибутивний компонент звужує значення терміна-метафори і представляє собою видовий елемент:

6) *cold deck* – *a stack of logs left for later transportation (in the woods), or a deck of logs at the mill for winter use* [24];

7) *chemical pulp* – *the product of the reduction of wood or other fiber into component parts during cooking with various chemical liquors in processes such as sulfate, sulfite, and soda pulping* [24]; масив деревообробної термінології включає цілі кластери подібних термінологічних одиниць. Наприклад, *pulp* «м'якуш» (в трансформованому значенні «*деревна маса*») – термін-метафора, утворений на основі метафоричного перенесення за подібністю форми, в поєднанні з атрибутивними компонентами утворює видові терміни: *chemical pulp, chemimechanical pulp, groundwood pulp, market pulp, sulfite pulp*, що різняться специфікою переробки деревини.

8) *growth ring* – *one year's growth increment of a tree composed of one band of springwood (earlywood) and one band of summerwood (latewood)* [24]; лексема *ring* «*кільце*» зазнає уточнення значення в словосполученнях *annual ring, growth ring*;

9) *pitch pocket* – *an opening between growth rings which usually contains or has contained resin or bark or both* [24] – іменник *pocket* «*кишеня*» формує специфічні терміни *bark pocket, pitch pocket*.

Іншим поширеним типом термінів-словосполучень є поєднання типу А + S, в яких А – атрибутивний компонент, виражений іменником, прикметником або дієприкметником, які вказують на схожість предметів за різними ознаками, наприклад, *dressed size* – *the dimensions of lumber after being surfaced with a planing machine*; *tooth bite* – *the length of cut for each tooth on a saw as wood is feed to the saw* [24]. У наведених прикладах атрибутивні елементи *caterpillar, dressed, tooth* мають схожість за формою з тими об'єктами, на найменування яких вказує атрибутивний компонент словосполучення, виражений іменником.

Отже, метафоризація в англійській термінології є вербальною репрезентацією образно осмисленого спеціального наукового знання, що відображає менталітет, основи розумової діяльності, професійний досвід, лінгвокультурну компетенцію фахівців. Терміни деревообробної галузі функціонують як конвенційно визнані мовні одиниці зі спеціалізованою семантикою в формі слова або словосполучення і співвідносяться з конкретним поняттям в промисловій сфері, називаючи його. В ході аналізу дослідницького матеріалу найбільшу кількість термінів, утворених на основі метафоричного перенесення, зафіксовано в мікротерміносистемах первинної / лісопилної обробки та хіміко-механічної переробки деревини.

Різноманітність способів метафоричної трансформації термінів деревообробної промисловості свідчить про перспективність подальшого вивчення семантико-когнітивних особливостей функціонування терміносистем будь-якої галузі.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1998. 896 с.
2. Архангельська А.М. Проблеми лексичної та фразеологічної семантики. К.: НМЦВО, 2005. 167 с.
3. Гак В.Г. Языковые преобразования. М.: Языки русской культуры, 1998. 768 с.
4. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26069. Назва з екрану.
5. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов. М.: МГУ, 1996. 246 с.
6. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
7. Медведева А.В. Национальный менталитет и языковая личность. Филология и культура. Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.П. Державина, 2003. С. 95–97.
8. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. 448 с.
9. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании. Владимир: Изд-во ВГПИ, 1974. 218 с.
10. Панько Т.І. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ, 1994. 216 с.
11. Тараненко О.О. Метафора. Українська мова. Енциклопедія. Ред. Русанівський В.М. К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004. С.307–309.
12. Харитончик З.А. Языковые ресурсы номинативных процессов. Номинация и дискурс: Мат-лы докл. межд. научн. конф. Минск: МГЛУ, 2006. С. 56–57.
13. Black M. More about Metaphor. Metaphor and Thought. Ed. by A. Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. P. 19–41.
14. Fauconnier G. The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. N.Y.: Basic Books, 2002. 440 p.
15. Lakoff G. Metaphors We Live by. Chicago; L.: The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
16. Langacker R.W. Grammar and Conceptualization. Berlin: Mouton de Gruyter, 1999. 427 p.
17. Nuyts J. Aspects of a Cognitive-Pragmatic Theory of Language: on cognition, functionalism and grammar. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1992. 401 p.
18. Poluzhyn M.M. Lecture Notes on Historiography of Linguistics. Vinnitsa: Foliant, 2004. 272 p.
19. Rehder B. Categorization as Causal Reasoning. Cognitive Science. 2003. Vol. 27, № 5. P. 709–748.
20. Sager J.C. Practical Course in Terminology Processing. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1990. 264 p.

Список ілюстративного матеріалу

21. Glossary of Terms Used in Timber Harvesting and Forest Engineering. Ed. by Bryce J. Stokes, Colin Ashmore, Cynthia L. Rawlins, and Donald L. Sirois. Mode of access: https://www.srs.fs.usda.gov/pubs/gtr/gtr_so073.pdf. Title with screen.
22. Glossary of Timber Terminology / Ed. By by Ivor Davis and Guy Watt. Mode of access: <http://www.greenspec.co.uk/building-design/timber-glossary/>. Title with screen.
23. Glossary of Timber Terms. Hardwood Timber Industry. Mode of access: <https://www.timbertax.org/publications/irs/msp/hardwood/chapter9/>. Title with screen.
24. Wood Products Online Expo Glossary. Mode of access: <https://woodproducts.onlineexpos.com/cgi-bin/glossary>. Title with screen.

Евтушенко Н. И. Семантико-когнитивное измерение метафоризации терминов деревообрабатывающей промышленности в современном английском языке

Аннотация. Статья посвящена исследованию семантико-когнитивных особенностей метафорического переосмысления терминов деревообрабатывающей промышленности в современном английском языке. В статье обосновывается роль метафоризации как одного из важнейших источников пополнения профессиональной лексики новыми терминами. Метафора рассматривается как когнитивный механизм, позволяющий осмысливать абстрактные понятия с помощью семантики конкретных объектов. Определены доминирующие виды и модели метафорических конструкций. Профессиональная речь отражает когнитивные структуры, которые находятся во взаимосвязи с семантическими. Учитывая структуру терминов деревообрабатывающей отрасли, их синтетическая и аналитическая формы обладают метафорическим воздействием на их семантический смысл.

Ключевые слова: срок, номинативные единицы, понятия, когнитивная лингвистика, когнитивные процессы, концептуализация, категоризация, метафора, семантический признак.

Yevtushenko N. Semantic-cognitive measurement of metaphORIZATION of woodworking industry terms in the modern English language

Summary. The article is devoted to revealing semantic and cognitive characteristics of associative thinking in terms of timber industry in modern English. The role of metaphORIZATION as one of the sources to enrich professional vocabulary with new terms has been explained. Metaphor is considered to be a cognitive mechanism to define the semantics of abstract notions by means of specific objects. There have been singled out the dominant types and models of metaphorical constructions. Cognitive aspect of metaphorical nomination lies in the associative relations of concepts in the native English speakers' world view. Professional language reflects mental structures interrelated with the meaning. Considering the structure of timber industry terms, both synthetic and analytical forms bear metaphorical influence on their semantic content.

Key words: terms, nominative units, concepts, cognitive linguistics, cognitive processes, conceptualization, categorization, metaphor, semantic feature.

*Капінус О. Л.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри іноземних мов № 1
Національного університету «Одеська юридична академія»*

*Байло І. Я.,
старший викладач кафедри іноземних мов № 1
Національного університету «Одеська юридична академія»*

АНГЛІЙСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ ТА ЇХ ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ (НА МАТЕРІАЛАХ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ)

Анотація. У статті на матеріалах рішень Європейського суду з прав людини розглянуті англійські фразеологічні одиниці, компонентний склад яких тематично представляє різні види злочинів. Здійснено систематизацію таких фразеологічних одиниць у відповідності до тематичного (ідеографічного) принципу.

Ключові слова: текст юридичного документу, фразеологічні одиниці, тематична група, тематична класифікація.

Курс України на європейську інтеграцію передбачає поступове приведення національного законодавства у відповідність до законодавства Європейського Союзу, що робить актуальним питання вивчення європейської юридичної документації крізь призму взаємодії мови і права. Важливим завданням сучасних лінгвістичних студій стає аналіз мовних рис і загальних принципів організації мовного матеріалу (слів і сполучень слів, граматичних форм і конструкцій), які не тільки забезпечують точність вираження законодавчої волі, але і відбивають професійну картину світу в текстах юридичних документів. Особливий інтерес у цьому зв'язку викликають англійські фразеологічні одиниці (далі – ФО), адже певний юридичний світогляд, духовні та етичні ідеали суспільства, моральні цінності та правосвідомість представлені також і у ФО.

Аналіз наукових джерел та публікацій свідчить, що різні аспекти фразеології активно студіюються мовознавцями, перекладачами-науковцями і практиками. Так, теоретичні засади фразеології як окремої науки викладені в дослідженнях М. Алефіренка, Н. Амосової, В. Архангельського, Ш. Баллі, Я. Барана, В. Виноградова, О. Куніна, М. Зимомрі, Є. Поливанова, О. Потебні, В.Телії. Досвід зіставно-порівняльного вивчення фразеології висвітлюється в працях В. Пельвецького, О. Пророченко, А. Райхштейна. З позицій перекладознавства ФО розглядають Р. Зорівчак Д. Касяненко, Т. Левицька, О. Шаблій. Фразеологічна семантика стала центром уваги науковців В. Телії, І. Чернишової, Д. Шмельова та багатьох інших.

Останнім часом спостерігається активізація досліджень, присвячених особливостям функціонування фразеологізмів у фаховій мові, зокрема у підмові права (С. Бігун, А. Ляшук, Р. Миленкова, Б. Нікіфоров, Г. Слишинська). Втім зазначимо, що в цих роботах аналізуються окремі групи ФО – фразеологізми латинської етимології і термінологізовані сполучення, а матеріалом досліджень переважно стають усні промови прав-

ників. Як бачимо, поза увагою науковців залишається фразеологія текстів юридичних документів, і, зокрема, питання її систематизації.

Мета нашої розвідки полягає у виявленні і класифікації ФО, які функціонують в текстах юридичних документів і містять у своїй семантиці інформацію про різні види кримінальних злочинів.

Об'єктом дослідження стали англійські фразеологізми, що репрезентують тему «злочин», зібрані методом суцільної вибірки з одномовних [12, 16] і двомовних [6, 14] словників. Контексти вживання ФО було отримано із матеріалів рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), опублікованих на офіційному сайті цього судового органу.

В академічному словнику української мови зафіксовані два визначення слова злочин: 1) суспільно небезпечна дія (або бездіяльність), що чинить, заподіює зло людям; 2) неприпустимий, ганебний вчинок / неправильна, шкідлива поведінка [9, с. 605]. Подібні тлумачення знаходимо і в одному із найбільш відомих нормативних словників англійської мови Merriam-Webster Online: 1) an illegal act for which someone can be punished by the government; 2) a grave offense especially against morality; 3) criminal activity; 4) something reprehensible, foolish, or disgraceful [15]. Експерти у галузі права трактують злочин як суспільно небезпечне протиправне винне діяння, яке завдає чи може завдати суттєвої шкоди певним суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом [5, с. 44, 60]. Узагальнення наведених дефініцій дозволяє виокремити основний компонент поняття злочину – протиправне діяння, що посягає на охоронювані законом цінності. Саме цей компонент і став головним критерієм для виявлення ФО з семантикою злочину та їх подальшого розподілення за тематичними групами.

Визначившись із ключовим критерієм, ми опрацювали одномовні [12, 16] і двомовні [6, 14] словники методом суцільної вибірки і сформували список із 148 ФО, що репрезентують поняття злочин. Зазначимо, що до уваги не бралися ФО, які містять в своєму складі компоненти із стертою семантикою протиправного діяння. Приміром, ФО *daylight robbery* перекладається як «грабіж серед білого дня», проте означає невинувато високу вартість чого-небудь.

На думку М. Шанського, одним із обов'язкових засобів відбору необхідного значення ФО є контекст, в якому реалізу-

ються закріплені у мові синтагматичні зв'язки [11, с. 48]. Підтримуючи цю ідею, В. Степаненко наголошує, що врахування контекстуальних умов доповнює аналіз ФО, що спирається на словникові дефініції, і створює найбільш повне уявлення про специфіку фразеологізмів у семантичному плані [10, с. 142]. Отже, нашим наступним кроком в обробці матеріалу стало зіставлення контекстів вживання ФО у рішеннях ЄСПЛ з даними словників.

На цьому етапі було встановлено, що із виявлених нами 148 ФО в текстах судових рішень вживається тільки 46 одиниць або 31,1%. Вважаємо, що цей факт певною мірою пояснюється стилістичними особливостями відібраних фразеологізмів. Так, 22 ФО із нашого списку словники відносять до неформального стилю і супроводжують відповідними ремарками (*розм., informal*), 25 ФО позначені як *жарг.*

У той же час тексти судових рішень ЄСПЛ відрізняються суворим дотриманням офіційно-ділового стилю мови, який потребує використання стилістично нейтральних лексичних одиниць. Втім, характерні для розмовної мови фразеологізми все ж таки зрідка представлені в розділі «Факти» судових рішень, де наводяться, наприклад, дослівно записані свідчення допитуємої особи: *On 15 September 2009 Y was having an argument with M, another neighbour, when X joined and said, among other things, that if he “saw red”, he would “kill both you and your brother here like a dog, apparently pointing at the applicant’s apartment, adding “dirty gypsy” and “trash”. This was witnessed by M’s brother, D.*

У процесі порівняння словникових статей і контекстів вживання ФО було виокремлено незначну кількість полісемічних фразеологізмів (*foul play, lay (put) the blast, assault and battery, dry death, hit and run*). Розглянемо наступний приклад: у словнику Cambridge Idioms Dictionary фразеологізм *foul play* інтерпретується як: 1) actions which are not fair or honest; 2) murder [12, с. 146]. Дана ФО є репрезентованою в 6 текстових корпусах судових рішень ЄСПЛ: в 4 текстах – у першому значенні, в 2 текстах – у другому. Причому, в досліджуваних текстах кожне із значень несе інформацію про протиправне діяння, що підлягає обов'язковому покаранню. Подібні факти підтверджують вплив контекстного оточення на узагальнену семантику фразеологізмів.

Заключний етап нашої розвідки полягав у безпосередньому розподілі виявлених фразеологізмів на тематичні групи. Тематичне групування представляється важливим в теоретичному і практичному аспектах, адже надає можливість представити ФО як в системі мови, так і у мовленні, а також виявити їх роль і місце у лексичному відображенні професійної картини світу правників. За класифікаційною ознакою «об'єкт посягання» було виділено 6 тематичних груп: 1) злочини проти життя особи; 2) злочини проти здоров'я особи; 3) злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; 4) злочини проти честі та гідності особи; 5) злочини проти свободи особи; 6) злочини проти власності.

Розглянемо кожну із тематичних груп:

1. Злочини проти життя особи.

До цієї групи відносимо ФО з семантикою вбивства – насильницького позбавлення життя іншої особи. Наведемо приклади таких фразеологізмів і проілюструємо їх вживання у текстах рішень ЄСПЛ:

have blood on one’s hands – вбити, стати причиною чиєїсь смерті (e.g. *Ms Natalia Estemirova had later complained to her*

colleagues at the Memorial HRC that during the meeting Mr Kadyrov had insulted her and had told her that “he [had had] blood on his hands and that he had killed before and would continue killing bad people and that he [had not been] ashamed of it”);

blow someone’s brains out – вбити пострілом в голову (e.g. *The applicants Ancuța-Maria Moldovan and Liviu Bucunea Jr alleged that the special forces officers had shouted: “go inside your house or I will kill you” and “go inside your house or I will blow your brains out” respectively.);*

kill (shoot) somebody like a dog – вбити когось як собаку, тобто безжалісно, жорстоко. Ідіома підкреслює, що для злочинця життя людини не представляє ніякої цінності (e.g. *Prior to their return to Derik, while they were in Canicula, his father was threatened by two armed people outside the house, who said that they would kill him like a dog.);*

take somebody’s life – вбити, позбавити життя (e.g. *The applicant stated that he had arrived in Russia in search of refuge, as the authorities of Tajikistan had persecuted him and had threatened to take his life.);*

shed somebody’s blood – пролити чийсь кров, убити (e.g. *The next day the newspaper received two letters from a religious organisation belonging to the Metropolitan Church of Moldova which had organised the protest, in which it was threatened again with the statement “for our faith we are ready to shed blood”.);*

foul play – навмисне вбивство, насильницька смерть (e.g. *Turning to the specific circumstances of the present case, and having regard to the injuries observed on Mustafa Döleksoy, the Court considers it appropriate to stress at the outset that the fact that the forensic authorities were unable to find any medical evidence to show the involvement of an external factor in the death does not exclude foul play, given that in any event, those authorities were also unable to establish the circumstances leading to the death on account of the advanced state of decomposition of the body.)*

2. ФО на позначення злочинів проти здоров'я особи.

Семантика фразеологізмів цієї групи репрезентує протиправні небезпечні дії, що наносять шкоду фізичному і психічному благополуччю людини:

assault and battery – злочин, пов'язаний з нападом та побиттям (e.g. *On 29 September 1998 the applicant instituted a civil action against L.H. and the Minister, as well as against Ireland and the Attorney General, claiming damages for personal injuries suffered as a result of assault and battery including sexual abuse by L.H.);*

raise a hand against someone or something / lift a hand against someone or something – підняти руку на когось, ударити або погрожувати вдарити (e.g. *At some point the applicant raised his hand against one of the officers, I don’t remember which one, and I didn’t see if he hit him or not.);*

lay one’s hands on somebody – підняти руку, застосувати насильство (e.g. *Whether he admits it or not, a pupil who has been punished considers that the teacher has no right to lay hands on him and he feels humiliated in front of the class.);*

pick a fight (with someone) / pick fights (with someone) – навмисно розпочати бійку (e.g. *Tanea [the applicant] picked a fight with AC and was pulling his epaulettes with a view to tearing them off, called him “a rotten cop”, told him that she was living with a former prisoner and that he would eliminate him.);*

come (fall, get, go) to blows – вступити в бійку, битися (e.g. *On 7 July 1995 the applicant came to blows with another woman in the refugee centre over the use of the washing machine.).*

Прикладом ФО, що вказує на нанесення шкоди психічному здоров'ю людини, є **emotional blackmail** – емоційний шантаж (e.g. *In submissions she made on the same day, 28 February 2013, the applicant's wife reiterated that she believed that the evidence showed that the applicant was abusive, and in that respect pointed to the opinion of the psychologist from the local social welfare centre, who had indicated that the applicant's communication with his son via Skype constituted emotional blackmail and amounted to emotional abuse.*)

До цієї ж групи відносимо і ФО **take drugs** – приймати наркотики. Вживання наркотичних засобів без призначення лікаря наносить шкоду і фізичному, і психічному здоров'ю людини і трактується законодавством багатьох країн як злочин. Схиляння до вживання наркотиків, примусове введення в організм іншої особи наркотичних засобів також вважаються злочинами проти здоров'я людини. Наведемо приклад вживання ФО **take drugs** в тексті судового рішення ЄСПЛ: *On 21 May 1999 the Brzeg District Court (Sąd Rejonowy) issued a "wanted" notice in respect of the applicant and several other men in connection with an investigation into allegations made by six women, some of whom were minors, that a group of several men had raped them, threatened them, beaten them and forced them to take drugs.*

3. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи – зґвалтування, примушування до вступу у статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. Ця група представлена такими ФО:

date rape – зґвалтування, що вчинене близьким або знайомим жертви (e.g. *It is highly significant that the reason for that failure was, apparently, the investigator's and the prosecutors' opinion that, since what was alleged to have occurred was a "date rape", in the absence of "direct" proof of rape such as traces of violence and resistance or calls for help, they could not infer proof of lack of consent and, therefore, of rape from an assessment of all the surrounding circumstances.*);

carnal knowledge – статеві зносини, вступ у статевий зв'язок (e.g. *The Police Commissioner was an important witness before the Committee. Prior to appearing, he submitted statistical information he had gleaned from responses to a circular issued by him to over 800 police stations about the prosecution of sexual offences from 1924 to 1930 including for the offences of "defilement, carnal knowledge or rape" of girls under 10 years of age, between 10 and 13, between 13 and 16, between 16 and 18 and over 18 years of age.*);

sexual misconduct – протиправна сексуальна поведінка, сексуальне домагання, сексуальне насильство (e.g. *The consequences in the present case were the failure by the non-State manager to act on prior complaints of sexual abuse by L.H., the applicant's later abuse by L.H. and, more broadly, the prolonged and serious sexual misconduct by L.H. against numerous other students in that same national school.*)

4. Злочини проти честі та гідності особи.

ФО цієї групи позначають умисне приниження честі та гідності особи у непристойній формі, поширення завідомо неправдивих вигадок, що опорочують людину:

show (cast) somebody in a bad light – виставляти у поганому світлі, очорняти (e.g. *The court observed that the applicant had published in the weekly a number of articles on local politics. They were aggressive towards J. C. and had shown him in a bad light.*);

character assassination – злісний наклеп, підрив репутації, дифамація, очорнення (e.g. *He submitted in particular that he had*

suffered "character assassination" through the mere fact of being tried by the Court of Cassation, amid exceptional media attention, psychological pressure and publicity.)

5. ФО на позначення злочину проти свободи особи.

Злочини проти свободи можуть включати залучення людини до примусової праці, утримання її у підневільному стані, торгівлю людьми, зокрема жінками та дітьми. Саме такі дії знайшли відбиття в семантиці фразеологізму **white slave traffic** – торгівля живим товаром, вимушена проституція. Зазначимо, що дана ФО зустрічається в текстах рішень ЄСПЛ тільки в складі назв міжнародних угод: *The first international instrument to address trafficking of persons, the International Agreement for the Suppression of White Slave Traffic, was adopted in 1904. It was followed in 1910 by the International Convention for the Suppression of White Slave Traffic.*

6. ФО на позначення злочинів проти власності. Під власністю розуміється чуже майно, що має певну цінність:

breaking and entering – злом із проникненням у чуже житло з метою пограбування (e.g. *On 4 October 2012 the applicant lodged another criminal complaint against S.N. for, inter alia, the offences of threat, breaking and entering, insult, theft, destruction of property and malicious use of telephone calls under Articles 84, 112, 119, 134, 150 and 275 of the CC.*);

lay one's hands on something – приборати до рук, заволодіти (e.g. *The applicant complains that the legislature has given to a private organisation the right to lay hands on the applicant's money. He alleges that this amounts to a breach of Article 1 of Protocol No. 1 (P1 – 1).*);

make off with something – вживається в значенні поцупити, умикнути щось (e.g. *According to the prosecution's initial findings of fact, the Partisans pillaged the village before leaving and made off with clothes and food, in addition to the weapons.*)

Отже, виходячи із представлених результатів, можна зробити наступні висновки:

1. У текстових корпусах, які описують рішення ЄСПЛ, відображені 46 фразеологічних одиниць із семантикою злочину, або 31,1% представлених в одномовних і двомовних словниках, що свідчить про досить частотне використання аналізованих ФО в документах ЄСПЛ.

2. Увесь список ФО був розділений на шість тематичних груп, які визначають місце ФО аналізованого типу в системі мови і мовлення, а також у значній мірі відображають лінгвістичні особливості професійної діяльності ЄСПЛ.

3. Наведене групування дає загальне уявлення про багатоманітність ФО, що репрезентують тему «злочин» і функціонують в текстах юридичних документів.

З розвитком історії та трансформаціями людського суспільства типологія злочинів доповнюється новими значеннями і компонентами, які знаходять своє відбиття у новостворених ФО. Отже, виявлення і аналіз таких фразеологізмів можуть бути перспективними напрямками подальших досліджень.

Література:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.
2. Баран Я.А. Теоретичні основи фразеології / Я.А. Баран, М.І. Зимомря. – Ужгород, 1999. – 176 с
3. Дерді Е.Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійської юридичної термінології : автореф. Дис. канд.

- філол. наук : 10.02.04 / Дерді Емма Тіберіївна ; Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2003. – 21 с.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода / В.Н. Комиссаров – М. : Высшая школа, 1990. – 252 с.
  5. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій / А.А. Вознюк; вступне слово д.ю.н., проф. О.О. Дудорова. – К. : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. – 236 с.
  6. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – Лит. ред. М.Д. Литвинова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1984. – 944 с.
  7. Кунин А.В. Основные понятия английской фразеологии как лингвистической дисциплины. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – М. : Русский язык, 1967. – 260 с.
  8. Никулина Е.А. Взаимодействие и взаимовлияние терминологии и фразеологии современного английского языка / Е.А. Никулина. – М. : Прометей, 2004. – 225 с.
  9. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І.К. Білодід (голова) та інші ; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980 – Том 3, 1972. – 744 с.
  10. Степаненко В.А. Реализация семантики глагольных фразеологических единиц через контекст / В.А. Степаненко // Фразеологическая семантика в коммуникативном аспекте: сб. науч. тр. – М. : Моск. пед. ин-т иностр. яз., 1985. – Вып. 244. – С. 140–152.
  11. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М. : Высшая школа, 1985. – 160 с.
  12. Cambridge Idioms Dictionary. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 505 p.
  13. Collins Cobuild Dictionary of Idioms. Second edition. Glasgow: Harper Collins Publishers, 2003. – 1703 p.
  14. English-Ukrainian international case law dictionary. – Odessa: National University “Odessa Law Academy”, 2017. – 526 p.
  15. Merriam-Webster Online. URL: <https://www.merriam-webster.com>
  16. Oxford idioms dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 470 p.

Капинус Е. Л., Байло И. Я. Английские фразеологизмы, обозначающие виды преступлений, и их тематическая классификация (на материалах решений Европейского суда по правам человека)

Аннотация. В статье на материалах решений Европейского суда по правам человека рассмотрены английские фразеологические единицы, компонентный состав которых тематически представляет различные виды преступлений. Выполнена систематизация таких фразеологических единиц в соответствии с тематическим (идеографическим) принципом.

Ключевые слова: текст юридического документа, фразеологические единицы, тематическая группа, тематическая классификация.

Kapinus O., Bailo I. English phraseological units denoting types of crimes and their thematic classification (based on the materials of the judgments of the European Court of Human Rights)

Summary. Based on the materials of the judgments of the European Court of Human Rights, the article deals with English phraseological units, the component composition of which thematically represents various types of crimes. The classification of such phraseological units has been carried out in accordance with the thematic (ideographic) principle.

Key words: text of a legal document, phraseological units, thematic group, thematic classification.

Lukovenko T. O.,
Candidate of Science (Linguistics),
Associate Professor at the Ukrainian Language and Literature Department
of the Donbas State Teachers' Training University

Roman V. V.,
Candidate of Science (Linguistics), Senior Lecturer
at the Department of Germanic and Slavonic Linguistics
of the Donbas State Teachers' Training University

Riabinina I. M.,
Candidate of Science (Linguistics),
Associate Professor at the Ukrainian Language and Literature Department
of the Donbas State Teachers' Training University

SOURCES OF STUDYING HISTORY OF EAST SLAVONIC LANGUAGES IN YU. SHEVELIOV'S SCHOOLS

Summary. The article outlines the approach of the outstanding scientist in the field of Comparative Linguistics of the second half of the 20th century Yu. Sheveliov to the sources of studying the history of the Ukrainian language. The specific character of methods of the scientist's work along with the contemporary dialectal records, the material of the old written documents and the other documents have been revealed. The article is grounded on the material of the book by Yu. Sheveliov "A Historical Phonology of the Ukrainian Language". It has been shown the novelty contributed by the linguist to the investigation of the problem of the sources of studying the language history; the primary theories have been defined to be valuable for modern linguistics.

Key words: sources of studying language history, priority source, material of old written documents, modern dialectal records.

Introduction. The problem of sources of studying language history for present-day Comparative and Historical Linguistics is considered a topical question: a great number of works have been published and their authors employ the material of such sources of studying language history for their research as the contemporary dialectal facts and the material of old written documents and others.

The decision on certain questions about the priority given to this or that source of studying language history depends on the character of explanation for historical and language material and its interpretation.

The article outlines the peculiarities of approaches to studying the history of Eastern Slavonic languages in Linguistics in the 70-s of the 19th c. – the 30-s of the 20th c.

Analysis of recent research and publications. Giving reasons for the priority to the contemporary dialectal facts as the source of studying language history, the Neogrammarians in the practice of their research studied predominantly the material of old written documents. The scientists of Kharkiv, Moscow and Kazan schools as Ye.K. Tymchenko, O.B. Kurylo, A.M. Selishchev proved the importance of the contemporary dialectal facts taking into account the theoretical and practical research. They considered the material of old written documents as the most fundamental background among subsidiary sources.

Old written documents determine the priority significance to the source of studying language history in the works by A.I. Sobolevskiy, N.M. Karinskiy and A.Yu. Krymskiy, I.I. Ohienko [6], the second source of primary importance is modern dialectal records which have a stating meaning. For such linguists as L.L. Vasiliev, P.O. Buzuk, O.M. Kolessa, K.T. Nemchynov, V.M. Hantsov both sources were equipollent [1, p. 49–51, 109–121; 7, p. 9, 14]. In Linguistics of the second half in the 20th century such approach is successively revealed in the works by Yu.V. Sheveliov and V.V. Kolesov [2, p. 10].

The article contains a number of new observations in comparison with the article by I.M. Riabinina [8] mentioned what has become possible due to using new material.

The paper **aims** to reveal the essence of approach to the sources of studying language history of such prominent scholar of Comparative Linguistics in the second half of the 20th century as Yu. Sheveliov.

Presentation of the main research material. The article is based on the material of the book by Yu. Sheveliov "A Historical Phonology of the Ukrainian Language" [11].

In his work Yu. Sheveliov wrote about Ukrainian changing $\check{e} > i$ and a greater part of his observation was done grounding on the material of old written documents. The scientist mentioned that in early and middle Ukrainian documents $\check{e}$ advancement forward was recorded by blending letters **h** and **u** (sometimes **u** is used instead of **h**). Old authentic data bearing records about this change can be found in Moldavian charters: **внт#зю** (Dative case, singular) alongside with **внт#узѡва** (possessive adjective, feminine) (1392), **внрѡ** «вера» (in the Russian language) (1400); **дудѡ** «дед» (in the Russian language) (1452) and others [11, p. 541].

It was concluded from the observations according to which the same tendency was noticed in Galicia and Podillia; however less quantity of examples was used in old written documents. The linguist grounded that phenomenon by strong influence of spelling norms. A little bit later there appeared changing **u** from $\check{e}$ in Volyn (a historic region in Central and Eastern Europe, situated between south-eastern Poland, south-western Belarus and western Ukraine): **вѡлли** «велели», **вудив** «видя» (Russian) (1434, Lutsk

(a city on the Styr river in northwestern Ukraine)), *синожѣтми* (Ukrainian) (1440, Vladimir (city and the administrative center of Vladimir Oblast, Russia, located on the Kliazma river) and others [ibid, p. 541].

Yu. Sheveliov emphasized that single spelling of such type penetrated even into the Polissian old documents however as the author stated (he referred to the records of modern Polissian dialects) that phenomenon was the reflection of southern sample; consequently the registered spelling norms do not reflect local pronunciation, if we compare examples, *снубаюци, снѣтѣли* (1496) [ibid, p. 542].

A special attention should be paid to the fact that in modern Polissian dialects there is no *u* instead of *ѣ*, but in old Polissian documents blending of letters *h* and *u* can be observed. Hence the linguists made a conclusion that it was a peculiarity of southern influence although (Polissian) dialect pronunciation had not been registered in old written documents [ibid].

Yu. Sheveliov compared changes *ѣ* into *u* and *u* into *y* and drew his own conclusion after he had considered the facts about their relative chronology and gave absolute chronology of these two phenomena. The scholar thoroughly studied the documents of definite territories and correlated the records of the documents with the data of modern dialects. Analyzing the modern dialectal records, Yu. Sheveliov also described written documents in details [11, p. 545–547]. Consequently, the linguist considered these two sources interchangeable.

The ideas of using transcription of personal and common names in the language (languages) of eastern Slavs with the help of graphic means of other languages laid by A.A. Shakhmatov, M.M. Durnovo, A.Yu. Krymskiy were dynamically developed in the second half of the 20th century and improved on the same language material. At the same time of the given period another kind of material was engaged into research, the linguists in the 70-s of the 19th c. – 30-s of the 20th c. had nothing similar at their disposal. The demonstrative example of such approach is considered a comprehensive investigation by Yu. Sheveliov.

Characterizing the changes *ѣ* into *u*, Yu. Sheveliov recorded Ukrainian names and words in foreign sources [11, p. 542]. These facts are proved by the records of Ukrainian documents although they are registered primarily in late period, for example, *виозумит* (from Armenian) (1559), *иминѣ* (imenja can be possible) «ИМЕНИЕ» (from Russian) (1562), *терпит* (1563) and others from Kami-anets-Podilskiy (a city in western Ukraine) where the Armenian diaspora have ancient origins; some examples from Yiddish can be observed: *Bilsk, Bilkamin* (the Jewish community was registered from the beginning of the 16th c. and from the middle of the 18th c. [ibid, p. 542].

To illustrate the facts having been mentioned above, let us consider one more source of history of East and Slavonic languages, the lexical borrowings from other languages into Slavonic, mostly East Slavonic languages. M.M. Durnovo did not mention this source though as the analysis given by us of “An essay of ancient period of Russian language” is clearly demonstrated [10] by A.A. Shakhmatov. The scholar paid a great attention to this source which was interpreted at a sufficient level as a consequence; he marked such phonetic phenomenon as pleophony in some words of East Slavonic languages which were originated from the words borrowed by Old Slavonic from other languages. In particular we would like to give examples of forms *коромола* (A.A. Shakhmatov understood it as Old Russian) and *коромѣлы* (the scientist docu-

mented them in the Ukrainian language). According to the linguist’s opinion the given forms originated from Old Slavonic form **kormola*. A.A. Shakhmatov derived the last one from Middle Latin form *carmula* (“insurrection”) and correlated with an Old Slavonic word «крамола», Czech *kramola* [10, p. 152].

Later investigations of the etymologists proved the non-pleophony character of two last words, opposed to plephony itself which is typical in particular Ukrainian obsolete word *коромѣли* (plot, deception). In accordance with M. Vasmer’s opinion and other editors of “An etymological dictionary of the Ukrainian language”, non-pleophonic variants of the analyzed word which are registered in the Slavonic languages originated from Old High German *karmala* (rebellion), related to Old Low German *karm* (complaint, plaint), Old English *curm* (*cearm*) (noise) [7, p. 40; 8, p. 365–366]. M. Vasmer supposed that Middle Latin form of *carmula* was a borrowing from Old High German (*karmala*) [9, p. 365].

Yu. Sheveliov had another view on the origin of the word *коромола* (rebellion) than A.A. Shakhmatov: *коромола* is “a simple substitution” of relevant Old Slavonic non-pleophonic «крамола»; Yu. Sheveliov studied also other toponymic names which are considered borrowed words and represent the phenomenon of pleophony.

These are such hydronyms as *Sliporid* (a river in Ukraine), the second element of which is derived from Old Iranian **pord-* (confluence), and Korol (a tributary) from Old Iranian **horv-*. These two examples illustrate that the phenomenon of pleophony appeared after interference of the Slavs and the Iranians on the basis stated above [11, p. 130].

According to A.A. Shakhmatov’s interpretation, the demonstrative example represented the history of the Russian word *король* (king) characterized as eastern Slavonic phenomenon of pleophony. The name of Frankish king Charles the Great which was known to the Slavs in the 8th – 9th cc. was changed into a common noun, and underwent all the variations peculiar to the original words with such combinations as **tort* : cf. eastern Slavonic *король*, Old Slavonic *кралъ*, Polish *król*, Czech *král*. A. A. Shakhmatov assumed that the word penetrated into the Old Russian language from one of the West Slavonic languages (Czech or Polish) to the metathesis of vowel and consonant sounds [10, p. 152].

A.A. Shakhmatov’s interpretation established the traditional norms. V.V. Ivanov and M.A. Zhovtobriukh followed his ideas in their investigations [5, p. 128–129; 4, p. 160]. Yu. Sheveliov understood the origin of the word «*король*» in another way: Ukrainian word *король* turned out to be an adaptation in Pre-Ukrainian dialects of Czech word *král* and Bulgarian *краль* [11, p. 131]. The scholar considered the word *мороморъ* one of the latest borrowings which originated from Old Slavonic **mormorъ*; A.A. Shakhmatov interpreted the reconstructed word **mormorъ* as borrowed from the Greek language [11, c. 152].

M. Vasmer supported A.A. Shakhmatov’s version of the etymological analysis who admitted Latin influence of the word *mar-mor* [9, v. 3, p. 668]. V.V. Ivanov did not take into account A.A. Shakhmatov’s concepts and gave the etymology of the word *мрамор* as an example illustrating the process of borrowing from other languages [5, p. 24].

Yu. Sheveliov suggested another interpretation. He explained the etymology of the word *моромор* as “simple substitution” of Old Slavonic *мраморъ* [11, p. 131]. He involved other phonetic significant examples in his research and took them into consideration.

Conclusions. The investigation of a definite group of documents, which are combined in accordance with their attributing character to different periods, can give the possibility to reconstruct the language system and the dialect reflected at definite phases and the realization of language system in speech at different synchronic levels as well as in the dynamics.

The analysis of the works by the linguists of the second half in the 20th century revealed that the research of a group of documents linked together in keeping with the indication of synchronism but territorially different can contribute to the reconstruction of the language system in its dialectal variations at the same synchronic level. However it should be given emphasis to the investigation of written documents which belong to different but adjacent territories taking into account contemporary dialectal division.

The research of a group of documents which belong to different territories and different periods of history using both the records of dialectology and linguistic geography will give an opportunity to describe comprehensively the dialects of East Slavonic languages.

Further investigation of works by Yu. Sheveliov will give the opportunity to reveal in a profound and comprehensive way, the methods of research by Yu. Sheveliov along with modern dialectal records, the material of old written documents and other sources of studying language history.

References:

1. Глушенко В.А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.): монографія / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; відп. ред. О.Б. Ткаченко. Донецьк, 1998. 222 с.
2. Дурново Н.Н. Введение в историю русского языка : монография. Москва : Наука, 1969. 295 с.
3. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О.С. Мельничук. Т. 3. Київ : Наукова думка, 1989. 551 с.
4. Жовтобрюх М.А. Історія української мови : фонетика. Київ : Наукова думка, 1979. 367 с.
5. Иванов В.В. Историческая грамматика русского языка : учеб. для студентов пед. ин-тов по спец. «Русс. яз. и лит». 3-е изд. Москва : Просвещение, 1990. 400 с.
6. Роман В.В. Адаптація лексичних запозичень у концепції І.І. Огієнка: загальнолінгвістичний аспект. *Нова філологія*. Запоріжжя, 2013. № 53. С. 149–153.
7. Рябініна І.М. Джерела вивчення історії мови в українському та російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст. : автореф.

дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2007. 20 с.

8. Рябініна І.М. Джерела вивчення історії східнослов'янських мов у студіях В.В. Колесова та Ю.В. Шевельова. *Східнослов'янська філологія*. Горлівка, 2006. С. 152–159.
9. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4-х т. Т. 2. 2-е изд. Москва : Прогресс, 1986. 672 с.
10. Шахматов А.А. Очерк древнейшего периода истории русского языка. Репринтное изд. Москва : Индрик, 2002. XXVIII, II, L, 369 с.
11. Шевельов Ю.В. Історична фонологія української мови. Харків : Акта, 2002. 1054 с.

Луковенко Т. О., Роман В. В., Рябініна І. М. До питання про джерела вивчення історії східнослов'янських мов у студіях Ю. Шевельова

Анотація. У статті розглянуто підхід видатного українського компаративіста другої половини XX ст. Ю. Шевельова до джерел вивчення історії української мови, розкрито специфіку прийомів роботи вченого із сучасними діалектними даними, матеріалом давніх писемних пам'яток, іншими джерелами. Статтю виконано на матеріалі книги Ю. Шевельова «Історична фонологія української мови». Показано новизну, внесену лінгвістом у дослідження проблеми джерел вивчення історії мови, викладено твердження, що зберігають цінність для сучасного мовознавства.

Ключові слова: джерела вивчення історії мови, пріоритетне джерело, матеріал давніх писемних пам'яток, сучасні діалектні дані.

Луковенко Т. А., Роман В. В., Рябініна І. Н. К вопросу об источниках изучения истории восточнославянских языков в студиях Ю. Шевелёва

Аннотация. В статье рассмотрен подход выдающегося украинского компаративиста второй половины XX в. Ю. Шевелёва к источникам изучения истории украинского языка, раскрыта специфика приемов работы ученого с современными диалектными данными, материалом древних письменных памятников, другими источниками. Статья выполнена на материале книги Ю. Шевелёва «Историческая фонология украинского языка». Показана новизна, внесенная лингвистом в исследование проблемы источников изучения истории языка, изложены положения, сохраняющие ценность для современного языкознания.

Ключевые слова: источники изучения истории языка, приоритетный источник, материал древних письменных памятников, современные диалектные данные.

Мизецкая В. Я.,
доктор филологических наук, профессор,
заведующая кафедрой иностранных языков профессионального направления
Международного гуманитарного университета

КОГНИТИВИСТИКА И ГЕНЕРАТИВИСТИКА: БОРЬБА ИДЕЙ

Аннотация. Статья посвящена корреляции когнитивной лингвистики и генеративной грамматики. Эти направления лингвистики имеют принципиальные различия.

Генеративисты полагают, что продуцирование и восприятие речи опирается на модулярный/модульный принцип организации речемыслительной деятельности.

Когнитивисты считают, что в основе речемыслительной деятельности лежит коннекционистский принцип.

Когнитивистика базируется на методологии антропоцентризма, генеративистика основывается на системоцентризме.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, генеративная грамматика, модулярная/модулярная система, коннекционизм, антропоцентризм, системоцентризм.

Предпосылки исследования.

Настоящая статья посвящена вопросам соотношения когнитивной лингвистики (КЛ) и генеративистики (Г) в общеметодологическом и лингвофилософском плане. Разрозненные сведения по данной проблеме можно найти в обширной литературе, касающейся различных аспектов когнитивистики [1; 5; 8; 9; 10; 11; 12; 17; 27; 29] и генеративистики [20; 21; 23; 24].

Очевидно, пришло время обобщить и упорядочить отдельные сведения, которые относятся к предмету нашего исследования.

Методы исследования.

В процессе изучения указанного вопроса использовался сопоставительный метод, проводился многоаспектный анализ различных подходов к трактовке тех или иных лингвистических феноменов, основных принципов их исследований.

Статья базируется на аналитическом обзоре работ ведущих представителей указанных направлений [1–29].

Когнитивная лингвистика обрела свой официальный статус в 1989 г., когда по инициативе Р. Дирвена в Дуйсбурге была проведена первая международная конференция по КЛ. На этой конференции было принято решение об основании Международной ассоциации КЛ (International Cognitive Linguistic Association, ICLA), а также об учреждении журнала “Cognitive Linguistics” (1990).

Однако, по существу, КЛ возникла раньше. Конец 1980-х – это период не зарождения, а расцвета, время публикации многочисленных работ, выполненных в духе КЛ.

Многие учёные связывают зарождение когнитивного подхода к языкознанию с выходом в свет известной книги Джорджа Миллера и Филипа Джонсона-Лэрда «Язык и восприятие» (1976).

КЛ в настоящее время – это не единая теория, а скорее целая группа отдельных теорий, представленная такими именами, как Дж. Лакофф, И. Чейф, Р. Лангакер, Ч. Филлмор, Э. Рош, Ж. Фоконье и др.

Разнообразие используемых теоретических конструктов и терминов, широчайший спектр попадающих в поле зрения исследователей языковых явлений, активное использование

массивов значений, относящихся к другим дисциплинам, оригинальность авторских подходов к анализу материала – всё это затрудняет выявления сути КЛ как целостного направления.

Тем не менее, большинство учёных соглашаются с таким общим определением когнитивистики, как: когнитивистика изучает процесс передачи, хранения и переработки информации.

Рассмотрим основополагающие принципы КЛ, многие из которых значительно отличаются от принципов генеративистики.

1) КЛ основывается на холистическом подходе к интерпретации языковой способности, процессов перцепции и порождения речи в противовес отстаиваемому генеративистами модулярному/модульному подходу.

Модульный подход связан с именами таких учёных, как Дж. Фодор, В. Левелт, Х. Патнем.

В основе этой концепции лежит аналогия между переработкой информации человеком и переработкой информации компьютером. Основополагающая идея заключается в следующем: в психоречевом механизме наличествует ряд независимых друг от друга и автономно работающих систем обработки входной информации – модулей.

Решение, принятое каждым модулем после обработки специфической для него и только для него информации, передаётся перерабатывающей системе (центральному процессору), где оно коррелируется с информацией, поступающей от других модулей.

Основы теории модулярности во многом заложил Дж. Фодор. Он определил модуль следующим образом: «Модуль – это информационно-изолированная (encapsulated) вычислительная система <...>. Модуль можно представить себе в качестве специализированного компьютера с собственной базой данных при условии, что: а) для операций, выполняемых компьютером, привлекается только собственная база данных (плюс, конечно, характеристики входной стимуляции, действительной на данный момент) и б) по крайней мере часть информации, доступной «другим» когнитивным процессам, не является таковой для данного модуля [25, с. 200]. Таким образом, модули отличаются относительной изолированностью. Модули работают независимо, по собственным алгоритмам, в автоматическом режиме, каждый со своим материалом.

Однако когнитивисты не признают принцип модульной организации механизмов переработки информации. Они являются сторонниками коннекционизма.

Коннекционистский подход связан с такими именами, как К. Дрейфус, Д. Румельхарт, Дж. Лакофф. Основная идея коннекционизма – это параллельность, одновременность переработки информации, получаемой из разных источников, при взаимодействии, интеракции всех подсистем. Отсюда и другое название этого подхода – интеракционный.

При таком подходе все формы значения предстают в виде сетевой структуры. Сеть состоит из узлов и связей между ними, отсюда и ключевое название – коннекционизм.

Таким образом, одним из основных постулатов когнитивной лингвистики является немодулярность языка, где когнитивизм радикально расходится с генеративным направлением в лингвистике. Очевидно, это весьма обедняет КЛ, так как признает только коннекционизм. Нельзя не согласиться с В.Б. Касевичем, который считает, что, поскольку в языке, скорее всего, представлены как модулярные, так и немодулярные структуры, можно сказать, что «отрицание модулярности во многом лишает когнитивную лингвистику объекта исследования [6, с. 113].

В последнее время учёные стали развивать идею гибридной системы речевой информации: сращения коннекционистских сетей с модульными системами [15].

2) В КЛ лингвистический анализ не ограничивается описанием языкового поведения, но распространяется и на соответствующие ментальные состояния и процессы.

Как известно, генеративистика сосредоточена прежде всего на различных языковых структурах и фактически не опирается на нейрофизиологические исследования. Она также не пытается выяснить гемисферные особенности порождения и восприятия речи.

3) КЛ провозглашает органическую связь языкового знания с психической организацией человека, что отрицает или ограничивает возможность алгоритмического подхода к описанию языка. В связи с этим высказываются предложения в пользу сближения лингвистики с биологией [27] – в противовес практиковавшемуся в генеративной грамматике союзу с логикой и математикой. Как известно, трансформационный анализ Н. Хомского базируется на строгих логических операциях, направленных на выработку соответствующих алгоритмов необходимых преобразований [21].

4) Когнитивная лингвистика относится к так называемой антропоцентрической парадигме, когда человеческий фактор выдвигается на первое место, антропоцентризм в КЛ вытекает из постулата о связи языка с когницией, сознанием, психикой человека. В КЛ считается, что антропоцентричность буквально пронизывает язык, проявляясь в широком спектре языковых структур. Субъект восприятия, порождения речи и наблюдения учитывается во всех исследованиях КЛ независимо от конкретного теоретического подхода разных учёных.

Для генеративистов антропоцентрический фактор не является существенным. Генеративистика всегда была сосредоточена на внутренних механизмах языковых построений, считая, что субъективный фактор только мешает созданию объективной картины взаимодействия языковых элементов.

5) КЛ подчёркивает центральную роль физического опыта взаимодействия с окружающим миром в организации его понятийной системы. В связи с этим выдвигается тезис о том, что мышление «воплощено» (embodied), т.е. неразрывно связано с телом человека, его анатомическими и физиологическими особенностями, перцептивным и моторным опытом.

У генеративистов телесное, соматическое не рассматривается как важнейший фактор, влияющий на порождение речи, что редуцирует всё многообразие речевой деятельности до голых схем. И это, очевидно, один из главных недостатков генеративистики, которая занялась препарированием языка, игнорируя его носителя и генератора речи.

6) КЛ формулирует требование субъективизации лингвистических исследований, в то время как генеративисты постулируют «объективное описание языка, основанное на языковой

компетенции некоего «усреднённого» говорящего, функционирующего в «нейтральной среде».

Таким образом, КЛ провозглашает принцип значительной субъективизации языковой деятельности, что предполагает привлечение экстралингвистической информации: сведения об участниках коммуникации, социальные характеристики, психологические особенности, коммуникативные цели, фоновые знания, прошлый опыт и т.д. Учитывается также референциальная ситуация, т.е. место, время и обстановка, а также статусно-ролевые характеристики участников.

Все эти конкретные обстоятельства, условия, при которых происходит коммуникация, генеративисты игнорируют, выносят их за скобки рассмотрения, пытаются очистить язык от социальных напластований. В этом плане генеративистика занимает весьма чётко очерченное место в структурно-системной парадигме, которая была ведущей в середине XX в.

7) Экспланаторность является одной из главных черт КЛ. Речь идёт об установке на обеспечение языковых фактов, что резко контрастирует с позицией генеративистов, которые считали, что дело лингвиста не объяснение, а констатирование, фиксирование фактов, поскольку толкование, интерпретация обязательно приведёт к субъективизации и искажению реальной картины действия языковых механизмов.

8) КЛ провозглашает максимальную открытость, готовность инкорпорировать сведения из различных областей знаний. Генеративная грамматика сосредоточена на внутренних свойствах языка, она функционирует в более герметичных условиях.

Следует признать, что одно из самых уязвимых мест современной КЛ – отсутствие своей самостоятельной методологической базы. Основным методом сбора данных КЛ до настоящего времени оставалась интроспекция. Однако за последние годы, не удовлетворяясь больше методом интроспекции, многие когнитивные лингвисты начали осваивать эмпирические методы, как эксперименталистские, так и корпусные. Таким образом, наблюдается всё большее сближение КЛ с нейрофизиологией и, соответственно, границы между КЛ и нейролингвистикой и психолингвистикой становятся всё более зыбкими, диффузными.

Генеративистика в этом плане более последовательна. Она чётко проводит во всех исследованиях свой трансформационный метод, являющийся для генеративистов основным, независимо от частностей в подходах к изучению языка.

Благодаря опоре на результаты нейрофизиологических особенностей мозговой деятельности когнитологам иногда удаётся достаточно убедительно доказать несостоятельность отдельных положений генеративистов.

Так, проводя исследование гемисферных особенностей, учёные получили неожиданные результаты о деятельности левого полушария, которое, по мнению большинства нейрофизиологов, отвечает за собственно языковые построения и логическую составляющую высказывания.

Предварительные исследования показали, что левое полушарие легко справляется с силлогизмами. Недавние исследования, однако, дали неожиданный результат: оказалось, что левое полушарие хорошо справляется со сложными построениями и гораздо хуже справляется с простыми [18].

Когнитологи-антигенеративисты на основании этих экспериментов поставили под сомнение одно из ведущих положений

ний генеративистов, утверждавших, что первичными являются активные конструкции, а пассивные конструкции являются вторичными, возникающими в результате определённых трансформаций. Генеративисты настаивают на том, что достоверность полученных нейролингвистами данных вызывает большие сомнения. Таким образом, левое полушарие весьма озадачило учёных и теперь необходимо проводить дополнительные исследования, чтобы подтвердить или опровергнуть гипотезу о ядерном статусе активных структур. На сегодняшний день данный вопрос остаётся дискуссионным.

Выводы. Итак, можно сделать следующие выводы:

1) когнитивная лингвистика и генеративистика, как и любые другие лингвистические направления, имеют свои сильные и слабые стороны;

2) сильными сторонами когнитивистики можно считать: опору на нейрофизиологические исследования, которые помогают лучше понимать механизмы получения информации, в том числе и языковой; учёт субъективного фактора, без которого невозможно представить основные механизмы коммуникации; кооперацию с другими отраслями знаний;

3) к сильным сторонам генеративистики можно отнести: глубокий структурный анализ языка; изучение механизмов порождения речи, что предполагает проведение мозгом целого ряда трансформационных процедур; достаточно чёткое определение предмета и задач исследования;

4) к слабым сторонам когнитивистики можно отнести: отсутствие единого теоретического фундамента и методологической базы; признание лишь немодулярных способов восприятия и обработки информации; нечёткость терминологического аппарата из-за большого разброса мнений и ввод терминов, которые только усложняют понимание теоретических выкладок некоторых учёных;

5) к слабым сторонам генеративистики прежде всего относятся: игнорирование семантической составляющей речевого продукта, а также исключение фактора продуцента речи при анализе механизмов речемыслительной деятельности;

6) КЛ укладывается в рамки антропоцентрической парадигмы, а генеративистика является типичным направлением в рамках системно-структурной научной лингвистической парадигмы.

Литература:

1. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Постулаты когнитивной лингвистики. *Известия РАН. Сер. лит. и языка*. 1997, Т. 56, № 1.
2. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : Курс лекций по английской филологии. Тамбов, 2001.
3. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. *Вопросы языкознания*, 1994, № 4.
4. Иванов В.А. Чет и нечет: асимметрия мозга и знаковых систем. Москва, 1978.
5. Касевич В.Б. О когнитивной лингвистике. *Общее языкознание и теория грамматики*. Санкт-Петербург, 1998.
6. Касевич В.Б. Когнитивная лингвистика. *В поисках идентичности*. Москва, 2013.
7. Кибрик А.А. Когнитивные исследования по дискурсу. *Вопросы языкознания*, 1994, № 5.
8. Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука. *Вопросы языкознания*, 1994, № 4.
9. Кубрякова Е.С. Размышления о судьбах когнитивной лингвистики на рубеже веков. *Вопросы филологии*, 2001, № 1(7).

10. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты. *НЗЛ*. Вып. X. *Лингвистическая семантика*. Москва, 1981.
11. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие. Минск, 2008.
12. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж, 2001.
13. Рахлина Е.В. Когнитивная семантика: история, персонажи, идеи, результаты. *Семантика и информатика* : сб. науч. статей. Вып. 36. Москва, 1998.
14. Скребцова Т.Г. Американская школа когнитивной лингвистики. Санкт-Петербург, 2000.
15. Цепцов В.А. От критики коннекционизма к гибридным системам обработки информации. *Познание. Общество. Развитие*. Москва, 1996.
16. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике. *Фундаментальные направления современной американской лингвистики*. Москва, 1997.
17. Черниговская Т.В. Чеширская улыбка кота Шрёдингера: язык и сознание. Москва, 2013.
18. Язык и смысл: Современная когнитивная лингвистика / Сост. А.А. Кибрик, А.Д. Копелев. Москва, 2015.
19. Chomsky N. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge (MA), 1965.
20. Chomsky N. *Syntactic Structures*. The Hague, Paris, 1957.
21. Fauconnier G., Turner M. *The Way we Think: Conceptual Blending in the Minds Hidden Complexes*. New York, 2008.
22. Fitch W.T., Hauser M.D., Chomsky N. The Evolution of the Language Faculty. *Clarifications and Implications. Cognition*, 2005, 97 (2).
23. Fodor J.A. *Theory of Content and other Essays*. Camb. (Mass). London, 1990.
24. Fodor G. *The Mind Doesn't Work that Way: The Scope and Limits of Computational Psychology*. Camb. (MA), 2001.
25. Jackendoff R. *Semantics and Cognition*. Camb. (Mass), 1993.
26. Langacker R.W. *Foundation of Cognitive Grammar. Vol.1. Theoretical Prerequisites*. Stanford, 1987.
27. Miller G.A., Johnson-Laird P.N. *Language and Perception*. Camb. (Mass), 1976.
28. Rosch E. *Natural Categories. Cognitive Psychology*, 1973, № 4.

Мізецька В. Я. Когнітивістика і генеративістика: боротьба ідей

Анотація. Стаття присвячена кореляції когнітивної лінгвістики та генеративної граматики. Ці напрями лінгвістики мають певну різницю. Це стосується особливостей породження та перцепції мовлення. Когнітивісти спираються на конекціоністський підхід у цих питаннях, генеративісти спираються на модульний/модулярний підхід. В цілому для когнітивної лінгвістики характерний антропоцентричний принцип, для генеративної граматики на першому місці стоїть системоцентризм.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, генеративна граматика, модулярність, конекціонізм, антропоцентризм, системоцентризм.

Mizetska V. Cognitive science and generative grammar: battle of ideas

Summary. The article is dedicated to the correlation of cognitive linguistics and generative grammar. These directions of linguistics have some principle differences. Cognitivists believe that speech production and its perception are connected with the connective systems and networks while generative grammar insists on the modular principles of speech production and perception.

Key words: cognitive linguistics, generative grammar, modular systems, connective systems, anthropocentric principles, system principles.

*Мінькова Г. Ю.,
викладач кафедри німецької філології,
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького*

*Лазаренко В. Ю.,
студентка
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького*

ФРЕЙМОВА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ *KÖNIGIN*/КОРОЛЕВА ТА ЙОГО МІСЦЕ В КОНЦЕПТОСФЕРІ *MENSCH*/ЛЮДИНА

Анотація. У статті аналізується фреймова об'єктивація концепту *KÖNIGIN*/КОРОЛЕВА засобами семантичних ролей та визначається його місце в концептосфері *MENSCH*/ЛЮДИНА. Актуальність роботи зумовлена необхідністю опису та систематизації концептуального змісту, роллю концептів у формуванні національної мовної картини світу.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, фрейм, концепт, фреймова структура, семантична роль.

Постановка проблеми. Беззаперечним є факт, що натепер когнітивна лінгвістика є самостійною дисципліною зі своїми цілями, завданнями та методологією. Когнітивна парадигма досліджень мови, яка звертається до проблеми «мова та мозок/мислення», представлена тріадою «нейролінгвістика, психолінгвістика і когнітивна лінгвістика». Об'єктом вивчення в когнітивній лінгвістиці є значення одиниць мови, які формують систему наших знань як про саму мову, так і про світ. Значення є ментальною сутністю – концептом, пов'язаним знаком [1, с. 143]. Це когнітивний феномен, за яким стоїть певна структура знання. Термін «концепт» виступає родовим поняттям для цілої низки ментальних сутностей, до яких належать представлення (узагальнений чуттєво-наочний образ), поняття (думка про найбільш загальні, суттєві ознаки предмета або явища – результат раціонального пізнання), гештальт (комплексна цілісна функціональна структура, яка поєднує чуттєві та раціональні елементи), схема дій. Тобто концептами можуть бути різносубстратні одиниці оперативної свідомості. Як одиниця пізнання світу концепт може мати різний ступінь інформативної насиченості, залишаючись цілісним утворенням, здатним поповнюватися, змінюватися й відображати людський досвід [2, с. 56–58].

Мета дослідження полягала у виявленні особливостей об'єктивації фреймової структури концепту *KÖNIGIN* засобами семантичних ролей [3]. Дослідження відбувалось на матеріалі роману Стефана Цвейга “*Maria Stuart*” [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Будучи суб'єктивним відображенням даних досвіду, концепт володіє динамічною природою: він конструюється людською свідомістю, у зв'язку з чим значення визначається як концептуалізація (результат когнітивної обробки). Предметом дослідження в когнітивній лінгвістиці стають представлені в системі вербалізованих знань концептуальні структури і когнітивні операції, а також способи їх маніфестації за допомогою мовних знаків.

Тому головна увага когнітивістів зосереджена на вивченні граматики мови.

Так, всесвітньовідомий американський лінгвіст Уільям Крофт, автор Радикальної конструкційної граматики (*Radical Construction Grammar*), у своїх роботах наголошує, що у когнітивній лінгвістиці в описі знань центральну роль відіграють синтаксичні конструкції, і дає характеристики останніх. 1) Конструкції – це незалежні граматичні сутності. Вони присутні в мисленні як інтегровані цілісності, які перевищують суму вхідних до їх складу категорій і відносин, навіть якщо такі мають психологічну самостійність. 2) Конструкції є символічними (знаковими) одиницями, тобто єдністю форми і функції. Конструкціям властива своя морфологія, свій синтаксис і своє значення. 3) У конструкціях може бути представлена різна ступінь схемності. 4) Конструкції формують мережу наших знань, пов'язаних з мовою [5, с. 64–66].

Працюючи у цьому напрямі когнітивісти Ч. Філлмор (автор Конструкційної граматики та Фреймової семантики), Р. Ленекер (автор Когнітивної граматики), А. Голдберг, Г. Лакофф, Р. Джекендофф (автори своїх варіантів Граматики конструкцій), базуючись на засадах Генеративної трансформаційної граматики Ноама Хомського, розробили цілу низку синтаксичних схем (концепти семантичних ролей), які, своєю чергою, входять до пропозиційних схем фреймів, формуючи фреймову структуру концепту.

Є багато концепцій щодо кількості та наповненості фреймової структури концептів, проте найупорядкованішою є фреймова модель, запропонована українською дослідницею С.А. Жаботинською [6, с. 12–25]. Для побудови такої моделі використовується п'ять базових фреймів, які мають свої модифікації. Це предметний, таксономічний, посесивний, акціональний і компаративний фрейми. Фрейми названі «базовими», оскільки вони демонструють найбільш загальні принципи категоризації та організації вербалізованої інформації. Це насамперед інформація онтологічного плану про предмети матеріального світу, їхні властивості та реляції. Категоріальний концепт ПРЕДМЕТ є автономним ментальним простором, який має внутрішньопросторову структуру. Кілька взаємопов'язаних предметів утворюють міжпросторову мережеву структуру. Понятійна категорія предмета є центральною ланкою в схематичній концептуальній мережі.

В акціональному фреймі кілька предметів, які є учасниками події, наділяються аргументними ролями (Ч. Філлмор, А. Гол-

дберг, Р. Ленекер, С.А. Жаботинська [7]. Предмети об'єднуються міжпросторовими зв'язками, які зумовлені дією агенса, і позначаються дієсловом «діє» або «робить» у супроводі прийменників: діє за допомогою (інструмента); діє на (пацієнс/об'єкт); діє до/в напрямку (рецепієнта); діє для/через (цілі/причини); діє для (результату).

Під семантичними ролями (концептами семантичних ролей) розуміють значеннєву функцію частини речення стосовно цілого речення. Теорія семантичних ролей є суттєвим складником відмінкової граматики, синтаксичної семантики та функціональної граматики. Семантичні ролі (Ч. Філлмор) є семантико-синтаксичними конструктами, тому використовуються у різноманітних граматичних моделях, щоб описати глибинні відносини в середині речень. Подібними синонімічними поняттями є «тематичні ролі», «тематичні відносини», «глибинні відмінки», «відмінкові ролі» (Ч. Філлмор), або «тета-ролі» (Н. Хомський).

Мотивацією використання семантичних ролей є не тільки загальне прагнення «схопити» синтаксис і семантику в одній граматичній моделі, а й спроба розробити універсальну граматику, яка дасть змогу представити будь-яку мову. Нерідко окремі семантичні ролі претендують на універсальний статус у поясненні головних властивостей когнітивного улаштування людини.

Виклад основного матеріалу. Попередні дослідження концептосфери MENSCH/ ЛЮДИНА дали змогу детально розвинути її базовий ядерний шар та виділити в структурі основу – ядро, ближню зону – власні концептуалізовані семи та дальню зону – домени MANN/ ЧОЛОВІК, WEIB/ ЖІНКА та MENSCHEN/ LEUTE/ ЛЮДИ [8].

Подальше детальне вивчення структури матриці концептосфери MENSCH/ЛЮДИНА потребувало виділення парцел – малих вузлів, складників доменів MANN/ЧОЛОВІК, WEIB/ЖІНКА та MENSCHEN/LEUTE/ЛЮДИ. На такому етапі у фокусі дослідження опинився домен WEIB/ЖІНКА.

Процеси активної концептуалізації лексичної семантики, що відбувалися протягом давньовірхньонімецького періоду розвитку німецької мови (до другої половини XI ст.), активували появу у складі домену WEIB/ЖІНКА нових парцел: FRAU, DAME, KÖNIGIN, які пізніше залежно від зростання контекстів уживань утворили свої домени.

Під час детального дослідження виявилось, що на певному етапі розвитку німецької мови (XI ст.) у домені FRAU/ЖІНКА активується схема генералізації ідентифікаційного фрейму, породжуючи дві нові парцели, два протилежні суспільні класи жінок NIEDRIGE/ЖІНКА З НИЗІВ та HOCHGESTELLTE/ЖІНКА З ВИЩИХ ЩАБЛІВ СУСПІЛЬСТВА. На концептуальному рівні активується схема генералізації ідентифікаційного фрейму парцели FRAU/ЖІНКА «ДЕХТО FRAU/ЖІНКА – ідентифікатив є ДЕХТО – класифікатор» і перехресується зі схемою генералізації ідентифікаційного фрейму домену WEIB/ЖІНКА. Перехресуються і кваліфікативні схеми предметних фреймів парцел FRAU/ЖІНКА, EDELFRAU/АРИСТОКРАТКА, GNÄDIGE FRAU/ВЕЛЬМИШАНОВНА ПАНІ, KÖNIGIN/КОРОЛЕВА та домену WEIB/ЖІНКА.

Щодо витоків концептуалізації та тенденцій розгортання семантики німецького іменника Königin треба зазначити, що слово königin, *f*, походить з часів давньовірхньонімецького періоду розвитку мови від слів chuningin, chuninginna, серед-

ньовірхньонімецького künigin, küniginne, künigin, середньонімецького koninghinne, але англійське queen. Форми слова починають змінюватися на початку верхньонімецького періоду розвитку мови, тобто в період XV – XVI ст. іноді вживають kunigen Dief. 490^a, königen Petr. 86^b. Множина також використовувалась у формі königin *ma* kuningen *pl.* (Graff 4, 447.) [9].

Розгортання семантики лексеми königin сприяв процес поширення писемності, концептуалізації знають семи Königin Mutter/Королева Мати, Mutter des Königs/Мати Короля, Verwitwete Königin/Овдовіла Королева, Alte Königin/Стара Королева, Junge Königin/Юна Королева.

Концептуалізуються і периферійні семи: Königin der Blumen/Королева квітів, Königin der Nacht/Королева ночі, Königin der Sonne/Королева сонця, Königin des Lichts/Королева світла, Königin der Meere/Королева морів, Königin der Welt/Королева світу, Königin der Schönheit/Королева краси.

Тобто підтверджується виявлена під час дослідження концептосфери MENSCH/ЛЮДИНА закономірність між зростанням кількості контекстів вживання та розширенням семантики іменника “der Mensch”. Це є логічним підґрунтям для припущення про те, що зростання контекстів вживання іменників “die Frau”, “das Weib” та “die Königin” у мові художньої літератури додають нових концептів до вже наявних доменів, що, своєю чергою, викличе появу нових парцел та зумовить подальше розгортання досліджуваної концептосфери.

Вивчення фреймової структури концепту KÖNIGIN на матеріалі роману Стефана Цвейга “Maria Stuart” щодо семантичних ролей, котрі її наповнюють, дає змогу стверджувати, що їх перелік хоча є досить широким та різноманітним, обмежується певною кількістю, яка позиціонує KÖNIGIN як особистість неупереджену, незалежну, проте вразливу та чуттєву.

Наприклад, “Es genügt nicht, sich Königin zu nennen, in solchen Stunden muß man kämpfen, um es wirklich zu sein. Das Leben ist gerettet, jetzt gilt es die Krone, die Ehre! Immer wenn es um ihre Rache geht, immer wenn Leidenschaft ihre Adern anglüht, hat diese Frau alle Schwäche, alle Müdigkeit zu besiegen gewußt; immer erst in diesen großen und entscheidenden Sekunden ist ihr Herz auf der Höhe ihrer Kraft” [4].

Аналізуючи поданий уривок, можна виділити **рефлексивну** семантичну роль “*es genügt nicht, sich Königin zu nennen*”. Ця семантична роль знаходить об'єктивацію, коли суб'єкт ситуації Р референційно тотожний її об'єкту (або посесору об'єкта). Розрізняють **прямо-об'єктний** та **побічно-об'єктний рефлексив**. Іноді кумулятивний вираз **рефлексиву** і **бенефактиву** («для себе») називають «суб'єктною версією».

Оскільки все життя шотландської королеви Марії Стюарт було боротьбою за трон, об'єктивацію знаходить **хабітуальна** семантична роль (**Habitual** – ситуація Р стається регулярно, зазвичай або як правило). Отже, активізується семантична роль **квалітатива** (**Qualitative** – регулярне та/або постійне здійснення Р є властивістю суб'єкта). Королева Марія помстилася власному чоловіку за вбивство особистого секретаря та намагалася помститися своїм радникам, серед яких був її однокровний брат Джеймс, за повстання проти неї. Тільки в такий жорстокий час у неї виникав запал, нею опановувала пристрасть розквитатися з ворогами, показати їм хто вона “*immer wenn es um ihre Rache geht, immer wenn Leidenschaft ihre Adern anglüht, hat diese Frau alle Schwäche, alle Müdigkeit zu besiegen gewußt*”.

Для опису подій письменник використовує граматичну форму презенса дійсного способу активного стану *“Das Leben ist gerettet, jetzt gilt es die Krone, die Ehre”*. Але можна виокремити, що у поданому уривку розв’язка цього конфлікту тільки наближається, тобто можна сказати про семантичну роль **проспектива (Prospective)** – суб’єкт ситуації Р перебуває в такому стані, що слід очікувати здійснення Р у (найближчому) майбутньому). Взагалі семантична роль аспекту або ретроспективності (**Aspect/Prospectivity**) позначає часову фазу, яка передуює тому моменту, коли ситуація матиме місце, тобто це підготовка ситуації або перші «симптоми» її наближення.

Зважаючи на душевні поривання монархині, на думки про солодку помсту, Марія розраховує план, який змінить не тільки її долю, а й хід історії. Вона має на меті довести всім, що вона гідна королева та була народжена для правління й об’єднання двох сильних держав *«in solchen Stunden muß man kämpfen, um es wirklich zu sein»*. Об’єктивується семантична роль **конвербізації (Converb)** – ситуація Р вводиться як залежна стосовно ситуації Q і, можливо, пов’язана з нею певними семантичними відносинами: умова, відступ, **часова межа** та інше). Це семантична роль **причини (Cause)** – ситуація Р є причиною деякої іншої ситуації Q («Q, тому що Р»).

Зважаючи на те, як завзято та рішуче налаштована Марія Стюарт на боротьбу за свій трон *“es genügt nicht, sich Königin zu nennen, in solchen Stunden muß man kämpfen, um es wirklich zu sein”*, можна спостерігати як об’єктивується семантична роль **модального дебітативу (Modality Debitative)** – суб’єкту необхідно здійснити Р («повинен», «потрібно», «слід»). Взагалі ступінь і характер необхідності не розрізняються, хоча в різних мовах може бути представлена більш тонка диференціація.

Королева у Цвейга це – також щось зловісне, незбагненне та таємниче, що не кожному дано зрозуміти, проте, неймовірно привабливе та поманливе.

Наприклад, *“Wer sie liebt, der geht zugrunde, wen sie liebt, der erntet Bitternis. Wer ihr wohlwill, der bringt ihr Schaden, wer ihr dient, dient seinem eigenen Tod. Wie der schwarze Magnetberg des Märchens die Schiffe an sich zieht, so zwingt sie verderblich Schicksale in ihr Schicksal; allmählich umhüllt ihren Namen schon die finstere Legende der Todesmagie”* [4].

У поданому уривку головною семантичною роллю виступає **малефактивна** семантична роль (дія Р відбувається зі збитком для учасників X). Усіх вірних та відданих до останньої хвилини життя *“wer ihr dient, dient seinem eigenen Tod”* своїй королеві Марії Стюарт спіткала сумна доля. Так, змовники перед очима королеви холоднокрівно вбили її кращого друга та особистого секретаря Давида Річчо за занадто тісну дружбу між ними, а французького поета і палкого прихильника Марії П’єра де Шателєра стратили за звинуваченням у посяганні на честь Її Величності. Рідні та близькі люди, які любили або яких кохала вона, помирали один за одним *“wer sie liebt, der geht zugrunde, wen sie liebt, der erntet Bitternis”*, створюючи низку нескінченних смертей. Наведена ситуація здійснюється без впливу зовнішнього агенса або причини, тобто «сама по собі», об’єктивується **декаузативна** семантична роль (**Decausative** – ситуація Р (початкова, агентивна) здійснюється без впливу зовнішнього агенса або причини, «сама по собі»). Все, чого Марія Стюарт намагалася досягти з усім полум’ям прагненням душі та пристрасті, перетворилося на прах. Недосяжні прагнення згубили не тільки саму королеву, а й усіх її

прихильників та прибічників *“zwingt sie verderblich Schicksale in ihr Schicksal”*.

Події в житті королеви Марії розвиваються динамічно, в напрямку поступового накопичення результату («все більше і більше»), що активізує семантичну роль **градатива**. Її Величність вміла причаровувати людей, як знатних лордів, так і звичайних селян, що зовсім не означало довге та успішне правління королівством і людьми, які колись повірили у свою Королеву *“wie der schwarze Magnetberg des Märchens die Schiffe an sich zieht, so zwingt sie verderblich Schicksale in ihr Schicksal”*.

У наведеному уривку об’єктивується **квалітативний аспект хабітуальної** семантичної ролі (**Qualitative** – регулярне та/або постійне виконання дії Р є властивістю суб’єкта). Поєднуються семантичні ролі **капацітива, лентатива та прогресива (Capacitive)** – суб’єкт володіє вмінням, здатністю добре здійснювати дію Р; займається Р професійно; **Lente** – суб’єкт здійснює дію Р повільно та поступово; **Progressive** – у момент Т тривала динамічна ситуація Р актуально має місце). Семантична роль **прогресива** пов’язана з семантичною роллю **градатива**, бо в її основі присутня ідея поступового накопичення результату («якісної динаміки»), що і об’єктивується за допомогою **градатива**. Заплутавшись у власних тенетах *“allmählich umhüllt ihren Namen schon die finstere Legende der Todesmagie”*, Королева від своїх же інтриг поступово втрачає не тільки корону й трон Шотландії, але і свободу.

Постійно здійснюючи один проступок за іншим, Марія *“allmählich umhüllt ihren Namen schon die finstere Legende der Todesmagie”* власноруч наближує свою загибель. Цю дію характеризує **німіфактивна** семантична роль, тобто ситуація Р реалізується з надмірною інтенсивністю та/або тривалістю, що призводить до негативних наслідків.

Наступний приклад показує негативну сторону Марії Стюарт, бо Королеви завжди мають тримати емоції при собі та бути холоднокрівними:

“Wie eine Flamme fährt endlich der niedergedrückte Haß gegen die Peinigerin, gegen die Usurpatorin, die Kerkermeisterin. Nicht nur mehr Königin gegen Königin, sondern Frau gegen Frau wirft sich Maria Stuart jetzt in letzter Wut gleichsam mit gekrallten Fingernägeln Elisabeth entgegen” [4].

Провідною семантичною роллю у цьому уривку є **бенефактивно-директивна**, тобто в ситуацію Р включено бенефактивного учасника X та ситуація Р відбувається саме у напрямку до X. Мається на увазі, що ображена королева Марія хотіла влаштувати розправу більш успішній суперниці *“wirft sich Maria Stuart jetzt in letzter Wut gleichsam mit gekrallten Fingernägeln Elisabeth entgegen”*. Ненависть, яку Марія відчувала тоді до Єлизавети, затьмарювала всі інші почуття, вбивала голос розуму. У цій ситуації об’єктивується **каузативно-ліквідативна** семантична роль (**Causative** – в ситуацію Р включено агентивного учасника X або учасника з **роллю причини** («X зробив так, що Р»; «Р через X»). **Liquidative** – суб’єкт каузує знищення об’єкта в результаті здійснення Р).

Зважаючи на сильну лють та образу, яка царює в душі королеви Марії, можна виділити семантичну роль **рефлексії**. Вона виникла в результаті того, що суб’єкт ситуації Р референційно тотожний її об’єкту (або посесору об’єкта). Наскільки на той момент Марія ненавиділа ту, яку раніше називала сестрою, настільки сильно вона бажала завдати Єлизаветі шкоди *“fährt endlich der niedergedrückte Haß gegen die Peinigerin, gegen die*

Usurpatorin, die Kerkermeisterin... wirft sich Maria Stuart jetzt in letzter Wut gleichsam mit gekrallten Fingernägeln Elisabeth entgegen”.

Для Марії розглянута ситуація була загрозливою, небезпечною для її прав на трон та для життя взагалі. Вона сприймає її зовсім не як личить істинній королеві, якою вона себе величає вже багато років, з холодною гідністю та кам'яною стійкістю. Марія Стюарт лютує, уявляє як знищить «підлу» суперницю, тим самим вона підтверджує справжність ситуації. Активізується семантична роль **пробабілітивна (Probabilitiv)** – мовець оцінює ситуацію Р як ймовірну, як правило, в майбутньому).

У поданому уривку об'єктивується модально-дебігативний аспект, де поєднуються **конативна** та **інтенціональна** семантичні ролі (**Conative** – суб'єкт намагається здійснити дію Р (але не досягає результату). **Intentional** – суб'єкт ситуації Р має намір (і, можливо, готується) здійснити Р («збиратися», «мати намір»). Королева Марія тільки готує розправу над королевою Єлизаветою і увесь світ, заверши, чекає, Марія Стюарт усуне Єлизавету або Єлизавета Марію Стюарт, і тому об'єктивується **консекутивна** семантична роль (**Consecutive** – ситуація Р є кінцевим етапом деякої іншої ситуації («зрештою, Р»; «насамкінець, Р»). Обидві події – поява непримиренної ненависті та невтомної жаги до помсти – виникли у королеви Марії одночасно. Актуалізується **анафорична** семантична роль (**Anaphoric** – час ситуації Р співпадає з часом ситуації Q, яка відбулася раніше).

Отже, дослідження виявило тісний зв'язок між концептами KÖNIGIN, FRAU та MENSCH. Семантичні ролі, що входять до акціонального фрейму концепту KÖNIGIN, перехрещуються із зазначеними концептами, входячи таким чином до концептуальної картини світу. А концептуальний підхід дає змогу розглядати концептосферу автора як складник національної концептосфери, в якій такі елементи, як концепт KÖNIGIN/КОРОЛЕВА, відіграють роль опорних структурних одиниць.

Поза увагою залишилися стереотипи концепту KÖNIGIN/КОРОЛЕВА, але це – тема вже іншого дослідження.

Література:

1. Стернин И.А., Быкова Г.В. Концепты и лакуны. *Языковое сознание: формирование и функционирование*. Москва : ИЯ РАН, 1998. С. 53–67.
2. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва : Наука, 1988. С. 141–172.

3. Плуныян В.А. Общая морфология: Введение в проблематику. Москва : Эдиториал УРСС, 2000 (2-е изд., 2003). 384 с.
4. Zweig S. Maria Stuart. Reichner. – Wien, 1935 (цитуються за електронною версією. URL: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/maria-stuart-3304/1> (дата звернення: 14.04.2019).
5. Croft W. Some contributions of typology to cognitive linguistics, and vice versa. *Cognitive linguistics: Foundations, scope and methodology* / T. Janssen & G. Redecker. Berlin. New York : Mouton de Gruyter, 1999. P. 61–93.
6. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: Типы фреймов. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. Черкаси, 1999. Випуск 11. С. 12–25.
7. Fillmore Ch. The case for case. *Universals in linguistic theory* / E. Bach & R.T. Harms. New York : Holt, Rinehart & Wilson, 1968. P. 1–88.
8. Минькова Г.Ю. Тенденції розгортання матриці концептосфери MENSCH/ ЛЮДИНА. *Рационализация современной науки : материалы XIX Международной научно-практической конференции по философским, филологическим, юридическим, педагогическим, экономическим, психологическим, социологическим и политическим наукам*. Горловка, 2012. С. 109–110.
9. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. URL: <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/> (дата звернення: 16.04.2019).

Минькова Г. Ю., Лазаренко В. Ю. Фреймовая объективация концепта KÖNIGIN/КОРОЛЕВА и его место в концептосфере MENSCH/ЧЕЛОВЕК

Аннотация. В статье анализируется фреймовая объективация концепта KÖNIGIN/КОРОЛЕВА средствами семантических ролей и определяется его место в концептосфере MENSCH/ЧЕЛОВЕК. Актуальность работы обусловлена необходимостью описания и систематизации концептуального содержания, ролью концептов в формировании национальной языковой картины мира.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, фрейм, концепт, фреймовая структура, семантическая роль.

Minkova H., Lazarenko V. Frame objectification of the concept KÖNIGIN/QUEEN and its place in the conceptual sphere MENSCH/MAN

Summary. The article analyzes the frame activation of the concept KÖNIGIN/QUEEN by means of semantic roles and determines its place in the conceptual sphere MENSCH/MAN. The relevance of the work is due to the need to describe and systematize conceptual content, the role of concepts in shaping the national language picture of the world.

Key words: cognitive linguistics, frame, concept, frame structure, semantic role.

Руденко М. Ю.,

аспірант кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ДО ПИТАННЯ ПРО ЖАРГОН У МОВОЗНАВСТВІ (30-ТІ РР. XX СТ. – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Анотація. У статті проаналізовано праці, погляди дослідників на історичний розвиток, еволюцію жаргону в різних мовах. Розглянуто різновиди, класифікацію, понятійну сутність, функції, характеристику жаргонів тощо. Виділено притаманні жаргону якості, ознаки і характеристики, зокрема різноманітність форм існування, рухомість, нестійкість, але водночас спадкоємність жаргонної лексики, тематична спрямованість жаргонної лексики, вузькоспеціальний характер деяких жаргонів, позитивність, образність, оціненість, багатозначність, синонімічність, прозорість кордонів жаргонної лексики тощо. Проблему загальнотеоретичного вивчення жаргону розглянуто в лінгвістичноісторіографічному аспекті.

Ключові слова: жаргон, інтержаргон, класифікація жаргонів, молодіжний жаргон, загальний жаргон, жаргонна лексика, лінгвістичноісторіографічний аспект.

Постановка проблеми. У вивченні сучасного жаргону слабо проявляється його зв'язок із дослідженнями минулих часів, не порівнюються глибоко наявні матеріали в різних мовах, інтерпретується жаргон неоднозначно. Ось чому питання вивчення жаргону в мовознавстві 30-х рр. XX ст. – початку XXI ст. в різних мовах є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У пропонованій статті наводиться наша оцінка тих концепцій жаргону, які відбулися в студіях мовознавців Європи, США. Наприкінці XX ст. – на початку XXI ст. вагомий внесок у дослідження теоретичних проблем жаргону в лінгвістиці зробили Д.С. Беспалова (2016), Г. Генне (1986), С. Грабяс (1993, 2001), Б. Давід (1987), Х. Ерреро (2002), К. Ібле (1996), Ц. Карастойчева (1988), Дж.Е. Лайтер (1994), В. М. Мокієнко, Е. Нойланд (2000, 2008), У.О'Грейді (1997), Д.М. Польська (2013), Ф. Родригес Гонсалес (2002), Р.І. Розіна (1999), М.Ю. Россихіна (2009, 2012, 2014), Ж.І. Руденя (2017), Р.А. Спієрс (1981), Л.О. Ставицька (2002, 2005), Я. Старченко (2011), Н.В. Третяк (2008, 2009), К. Хадсон (1983), В.В. Хімік (2000), К. Циммерман (2002), М. Шоков (2009) та ін. З ім'ям Г. Гейне (1986) пов'язаний початок науково-лінгвістичного дослідження молодіжного жаргону в Німеччині. Л.О. Ставицька (2005) запропонувала найбільш прийнятну класифікацію жаргонів. Водночас аналіз свідчить, що на цей час тематику жаргону в науковій літературі відображено ще не достатньо. Лінгвісти не мають єдиного погляду на поняття *жаргон*, у різних лінгвістиках це поняття значно відрізняється як за формою, так і за змістом.

Метою статті є розгляд стану і специфіки загальнотеоретичного дослідження жаргону в мовознавстві 30-х рр. XX ст. – початку XXI ст.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) зробити лінгвістичноісторіографічний огляд праць, у яких розглядаються теоретичні питання вивчення жаргону в соціолінгвістиці; 2) систематизувати і проаналізувати відповідні наукові досягнення

вчених; 3) визначити перспективи дослідження загальнотеоретичних питань жаргону.

Виклад основного матеріалу. Дослідження жаргону в європейському й американському мовознавстві 30-х рр. XX ст. – початку XXI ст. в різних мовах відбувається нерівномірно: до 50–60-х рр. XX ст. спостерігаємо повільне, з другої половини XX ст. – більш інтенсивне, поглиблене вивчення.

У Німеччині активно вивчається молодіжний жаргон. Значний внесок у дослідження молодіжного соціолекту зробив Г. Генне (1986). Наприкінці XX ст. – початку XXI ст. особливої уваги заслуговують праці з дослідження молодіжної мови Я. Андроутсопулоса (1998), Е. Нойланд (2000, 2008) [1, с. 52–53]. У другій половині XX ст. німецькі соціолінгвісти вивчають також інші жаргони: мову солдатів (Ф. Крольман (1958), Х. Кюпер (1978)), жаргон ув'язнених (Д. Мехн (1980)), спортивний жаргон (Х. Данкерт (1969), Й. Гехлер (1962), П. Шнайдер (1974)), мову мисливців (К. Лінднер (1966–1967)), жаргон нічного життя (Е. Борнеман (1974)).

Й. Йордан у книзі «Романське мовознавство» (1971) на матеріалі романських мов поряд з арго звертається до жаргону.

Ф. Родригес Гонсалес, К. Циммерман на матеріалі іспанської мови характеризують молодіжний жаргон, указують на його загальні риси із загальнонародною мовою, арго, іншими жаргонами [2, р. 29–56; 3, р. 137–163]. Х. Ерреро розглядає молодіжний жаргон як мову деяких міських маргінальних груп [4, р. 68–69]. Х. Гарсія Рамос виділяє в молодіжному жаргоні риси маргінальних підмов (тенденцію до таємності і герметичності) [5, р. 16–17].

З англійських авторів яскраво виділяються праці Е. Партріджа, особливо його теоретичні дослідження, в яких певну увагу приділено жаргону: “Slang to-day and yesterday” (1933), “Usage and Abuse” (1942). До молодіжного сленгу Англії другої половини XX ст. звертається К. Хадсон (1983).

Американські автори приділяють увагу вивченню жаргону в англійській мові. Жаргон досліджують Р.Т. Бел (1980), К. Ібле (1996), Дж.Е. Лайтер (1994), Г.Л. Менкен (1961), У.О'Грейді (1997), Р.А. Спієрс (1981), С.Б. Флекснер (1975), Е. Хемп (1964) та ін.

Польський учений С. Грабяс досліджує професійний (2001), молодіжний (1993) жаргони. На матеріалі болгарської мови жаргон вивчають С. Стойков (1957), Ц. Карастойчева (1988). До жаргону звертаються чех Л. Згуста (1971), словак П. Ондрус (1975) та інші науковці.

У Росії на 50-ті, 70–80-ті рр. XX ст. припадає розвиток молодіжного жаргону (сленгу). У 80–90-х рр. XX ст. відбувається «реанімація» жаргонного вокабуляра, але поступово інтерес до нього з боку носіїв згасає. У 30-х рр. XX ст. вагомий внесок у дослідження жаргону в Росії зробили С.Д. Поливанов (1931), В.М. Жирмунський (1936). Із другої половини 30-х і до

початку 60-х рр. XX ст. в російській лінгвістиці не з'являється помітних праць із жаргону. У 70–80-х рр. XX ст. видаються праці, спрямовані на вивчення якого-небудь одного різновиду жаргону: шкільного, студентського, солдатського тощо. У 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. (роки перебудови) кількість праць із дослідження жаргону швидко зростає, але багато з них мають низьку якість. Наприкінці XX ст. – початку XXI ст. публікуються праці з жаргону молоді, наркоманів, програмістів, інших професій, але згодом інтерес дослідників до жаргону поступово втрачається.

Дослідження жаргону в Україні в 1930–1960-х рр. проводилось слабо. У 60–80-х рр. XX ст. жаргон активно досліджували і висвітлювали О.Т. Горбач і Й.О. Дзєндзелівський. У 90-х рр. XX ст. стався «бум» у вивченні жаргонного субстандарту, знижених стилів мови. Наукові публікації авторів наприкінці XX ст. – початку XXI ст. (П.М. Грабовий (2010), Н. Дзюбишина-Мельник (2002), С.А. Мартос (2001, 2004, 2006, 2012, 2013), І.Г. Матвієв (1990), Ю.Л. Мосенкіс (1999, 2007), С. Пиркало (2000), Л.О. Ставицька (2005), Н.О. Шовгун (2000), І.І. Щур (2003, 2006) та ін.) свідчать про підвищення уваги до вивчення жаргону.

Зараз, мабуть, не можна перелічити всі жаргони, які існують, у зв'язку з великою кількістю. В.О. Хом'яков в англійському просторіччі виділяє дві групи соціальних жаргонів: 1) професійні; 2) корпоративні, або групові [6, с. 69]. Е. Партрідж виділяє жаргони технічних, гуманітарних наук, професій, ремесел, послуг, торгівлі, різних видів спорту і спортивних ігор, мистецтва [7, р. 164].

Є багато класифікацій, автори яких намагаються систематизувати жаргони по-різному: М.О. Грачов (1997): 1) класово-прошаровуванні; 2) виробничі; 3) за захопленнями та інтересами; 4) молодіжні; Т. Б. Кричкова (1991) в німецькій мові: молодіжний, солдатів, ув'язнених, спортивний, мисливців, нічного життя та ін.; Й. Йордан (1971) під термін *жаргон* підводить різні професійні й спеціальні мови: медиків, військових, студентів, школярів та ін.; С. Стойков: 1) таємні говори; 2) групові говори; 3) класові говори [8, с. 80]; В. Д. Бондалетов: 1) групові, або корпоративні, 2) декласованих, а також безліч проміжних різновидів [9, с. 69–70] та ін. Серед різних видів жаргону найбільш поширений так званий «молодіжний» (шкільний, студентський тощо).

На наш погляд, найбільш прийнятною класифікацією жаргонів є запропонована Л.О. Ставицькою, відповідно до якої виділяються об'єднання людей: 1) за ознакою професії, 2) за станом у суспільстві, 3) за спільними інтересами чи вподобаннями; 4) за віковою ознакою, 5) класові [10, с. 32].

Б.О. Серебренников одним із перших увів у наукове вживання термін *інтержаргон* [11, с. 495]. Понятійна сутність терміна поступово еволюціонувала. Зараз інтержаргон розуміється як один зі соціальних варіантів мови, який поєднує в собі частину слів кожного жаргону; своєрідний сплав професійного жаргону, елементів корпоративних, групових жаргонів та нейтралізованого в розширеному вживанні кримінального жаргону [10, с. 213].

Дослідники жаргону XX–XXI ст. розвивають погляди попередників на питання ділення жаргону (сленгу) на загальні й окремі соціальні групи. О.П. Єрмакова (1999) під загальним жаргоном розуміє шар сучасного жаргону, який, не будучи приналежністю окремих соціальних груп, дуже часто трапляється в мові засобів масової інформації і використовується (або розу-

міється) всіма жителями великого міста, зокрема освіченими носіями літературної мови. Уважаємо, що це визначення характеризує загальний жаргон у багатьох мовах. На питання ділення жаргону на загальний і різних груп указують також С.В. Розен (1991) (у німецькій мові), А.В. Овчиннікова [12, с. 88–89, 95] (в іспанській мові) тощо.

Жаргон породжується соціально-психологічною спільністю його носіїв – молодих людей, яким притаманні «емоційна надмірність», максималізм, своє уявлення щодо життєвих цінностей, норми поведінки, свій особливий стиль і манери (зовнішній вигляд, одяг, жести), почуття солідарності і «групового духу». Жаргон – і символ належності до цієї соціальної групи, і показник її своєрідного мовного існування, і лінгвістичний прояв субкультури [9, с. 72].

У другій половині XX ст. жаргон помітно трансформується, виявляє неабиякі динамічні можливості, тому за короткий проміжок часу (із 70–80-х рр. XX ст.) змінив свої основні ознаки, властивості і функції. Сьогоднішня жаргонова стихія вирізняється низкою ознак-характеристик: 1) жаргон вийшов за межі окремих груп, розширив своє побутування; 2) пішли в минуле функції кодування аргю / втаємничення. Новітні мовні засоби жаргону призначені для виконання номінативно-ідентифікаційної функції; 3) жаргонові елементи (засоби) мають велику рухливість, відкритість; 4) жаргоносфера є полігоном для випробування нових одиниць, які часто переходять до літературної мови; 5) жаргон охоплює важливі мовно-тематичні пласти, використовує різнорівневі засоби творення (семантичні метаморфози, фонетичні деформації, словотворчі ресурси, синтаксичні можливості) [13, с. 93].

У європейській і американській лінгвістиці немає єдиного погляду на жаргон і його дефініціювання. Ось як розуміють жаргон деякі вчені: 1) С. Стойков (1957), А. Мілер (1972): загальний термін для соціолектів арготичного і сленгового типу; 2) Т. Бояджієв (1972), М. Віденов (1972), М. Лакова (1974), В. Мурдаров (1981): груповий говір; 3) Л.І. Скворцов (1966): таємний професійний говір бродячих ремісників і торговців (офеней і коробейників); 4) О. Єсперсен (1925), В. Джурін (1974), І.Р. Гальперін (1956), В.В. Колесов (2003): професійний жаргон (говір); 5) А. Мілер (1972): груба, спрощена мова; Г.О. Судзіловський (1973): мова декласованих елементів.

Ми беремо за основу визначення, запропоноване В.В. Хіміком (2000), який розглядає жаргон як напіввідкриту лексико-фразеологічну підсистему, яка використовується відомим соціальним угрупованням із метою свого виділення із загальнономовного колективу. На цій основі жаргонізми визначаються як емоційно-оцінних експресивні елементи просторіччя, у семантиці яких превалює негативна експресія.

Жаргон виконує багато функцій, серед яких виділяється низка головних. Основна розпізнавальна риса жаргону – це його ігрова сутність. Ігрову (людичну) функцію виділяють Д.С. Беспалова (2016), Б.Я. Шаріфулін (1997), О. Єсперсен (1964) та ін. автори.

На думку М.М. Прийомишевої (2009), велике значення має емоційно-експресивна функція. Особливо багатими відтінками експресивності володіють групові жаргони [8, с. 82].

Новітні мовні засоби жаргону призначені для виконання номінативно-ідентифікаційної функції [13, с. 93].

Вагомою є також функція економії мовних ресурсів. Наприклад, як зазначає І.І. Щур (2006), найуживаніший комп'ютер-

ний термін *материнська плата* (відповідник англійської *motherboard*) в жаргоні вживається у формах *материнка*, *мама*, *мамка*, технічний термін *дисковод компакт-диска* (англійської *CD-Rom Drive*) у сленгу має відповідник *сідюк*, *сідюшник*.

Жаргон виконує і стилістичну функцію. Соціальні варіанти мови, як і стилі, використовуються у певних умовах, зокрема там, де відповідний стиль мови виявляється прийнятним і доречним [11, с. 496–497].

Сьогоднішні різновиди жаргонів змінили свою основну функцію (призначення): первісна функція кодування аргументації / втаємничення вже виявляється як деякі рудименти, нагадуючи про себе поодинокими елементами [13, с. 93]. Злодійська мова, як уважає В.Б. Биков (2001), не розглядається як таємна, адже вона отримала характер конгломератного просторічно-жаргонного утворення.

Проте, низка авторів і тепер додержується думки щодо тенденції жаргону до штучності, таємності. А.Н. Булико (2008) визначає жаргон як мову будь-якої соціальної групи, що насичена словами і виразами, притаманними тільки цій групі і незрозумілими решті людей (*акторський жаргон*, *морський жаргон*). Як уже зазначалося, в іспанській мові молодіжний жаргон традиційно прийнято зараховувати до маргінальних субмов, яким притаманна тенденція до таємності і герметичності [5, р. 16–17].

Незважаючи на відмічену трансформацію жаргону, багато лінгвістів таки визначають таку притаманну йому рису, як приналежність до групи. С.Б. Флекснер (1975) уважає, що жаргон властивий будь-якій одній особливій специфічній групі населення – секті, соціальному класу, угрупованню, що об'єднує людей одного віку, які мають спільні інтереси. Схожої думки також додержуються Р.Т. Бел (1980), С. Стойков (1957), У. О'Грейді (1997) та ін.

У другій половині ХХ ст., зважаючи на зазначену раніше еволюцію жаргону, думка багатьох лінгвістів щодо групової приналежності цього мовного феномена змінюється. «У теперішній час (з середини 60-х рр. ХХ ст.) уже не можна говорити про жаргон як замкнутий мовний побут якої-небудь соціальної групи, адже жаргон молоді – скоріше знижений стиль мови, засіб невимушеного спілкування в колі ровесників» [14, с. 35]. Н.В. Третьяк (2009) уважає, що, якщо до 80-х рр. ХХ ст. жаргон розуміють переважно як мову окремої соціальної групи, то в сучасному трактуванні – це соціальний різновид мовлення, що існує через настанову на фамільярно-знижений стиль мовлення в межах соціально-мовленнєвої спільноти, яка характеризується порівняно одним віком і повсякденним побутовим спілкуванням.

Деяким різновидам жаргону властивий вузькоспеціальний характер. Це добре видно на матеріалі лексики, типової для різних учбових закладів, адже за межами цих закладів згадана лексика або зовсім не використовується, або використовується в іншому значенні. Наприклад, за свідченням Е. Партріджа (1979), в Ітоні використовуються такі жаргонізми: *scug* «нікчемна людина», «негідник», *tug* «учень коледжу», *to sap* «виконувати важку роботу»; у Вестмінстер-Скул: *bag* «молоко», *beggar* «цукор»; в Уінчестерському коледжі: *to firik* «посилати», *to go continent* «залишатися дома (у зв'язку з хворобою)» [15, с. 8–9].

Л. Масенко (2010) зазначає, що в Україні сучасний жаргон, який уживають студенти Києво-Могилянської академії, має свої специфічні слова, не відомі студентам інших вишів,

наприклад: *фреш* – «студент-першокурсник»; *спецназ* – «студенти, які відвідують заняття з фізкультури у спецгрупах» та ін. Фахову літературознавчу термінологію полюбляють обігрувати у фамільярному спілкуванні студенти-філологи. Наприклад, такі слова, як *топос*, *дискурс*, *симулякр* та інші можуть використовуватись на позначення різних ситуацій. Наприклад, *я не в дискурсі* замість «я не в курсі справи» тощо.

Лінгвістів цікавить питання єдності / регіональних відмінностей жаргонної лексики. Починаючи з другої половини ХХ ст., жаргони поступово зближуються в багатьох мовах. В.М. Мокієнко щодо кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. зазначає, що в Росії регіональних жаргонізмів дуже мало, переважає, наприклад, загальноросійський молодіжний, тоді як у Німеччині жаргонна лексика здебільшого носить регіональний характер, загального конгломерату немає. У Баварії – одне, у Верхній Померанії – інше тощо [16].

У словниках молодіжної мови останньої чверті ХХ ст. в Німеччині (М. Heinemann, 1990 – Східна Німеччина і С. Р. Müller-Thurau, 1983 – Західна Німеччина) є тільки невелика кількість однакових жаргонізмів [1, с. 124, 143]. Порівняння лексики австрійського і німецького варіантів жаргону свідчить, з одного боку, про семантичну близькість цих варіантів, а з іншого – про наявність особливостей, пов'язаних із регіональною специфікою [1, с. 136]. Як бачимо, у низці мов жаргонна лексика, як і раніше, має регіональні відмінності.

У тематичному плані жаргонні слова слугують позначеннями доволі широкого кола предметів і понять. Основні тематичні групи жаргону в різних мовах мають поміж собою багато спільного. Так, основні тематичні групи в «Тлумачному словнику російського загального жаргону» [17] не відрізняються від, наприклад, тематичних груп англійського сленгу: слова, зв'язані зі злочинним світом, наркотиками, бізнесом, сексуальними відношеннями, алкоголізмом, розвагами і оцінними словами [18, с. 43].

Тематика жаргону мінлива, але водночас має тенденцію до сталості. Мова молоді Німеччини за століття (з часу видання словника І. Фольмана (1846) [19] і до видання словника Х. Кюпера (1970) [20]) значно розширила свої межі. Студентський жаргон перетворився в загальномолодіжний. У ХХ ст. відкрилися тематичні ділянки, які не існували в ХІХ ст. (наприклад «наркотики»). З'явилися жаргонізми для позначення нових реалій: музичного автомата, електробритви, водопроводу, програвача, магнітофона тощо [1, с. 120–121].

Доля жаргонізмів різна: деякі з них поступово або швидко зникають, інші – переходять до складу розмовної або нормативної мови, треті продовжують використовуватися в жаргоні в тому або іншому значенні тощо.

В основному, звичайно, жаргони характеризуються нестійкістю і швидкістю заміни найбільш уживаної лексики [21, Т. 9, с. 624]. Особливо сильно змінюються злодійський і студентський жаргони [11, с. 493–494]. К. Хадсон (1983) зазначає, що постійне оновлення і швидка зміна лексичних засобів характерні для молодіжного сленгу сучасної Англії [22, с. 78].

Поряд із властивими жаргону якостями рухомості, нестійкості, водночас необхідно вказати і на його спадкоємність як соціолекту, чим забезпечується життєздатність жаргону як такого. На думку Х.Е. Маркеса (1972), спадкоємність жаргонної лексики полягає в тому, що кожний наступний жаргон запозичує в попереднього відому частину вокабуляру [23, с. 189, 244].

Одна з важливих якостей жаргону – позитивність. М.Ю. Россихіна характеризує позитивність жаргонної лексики не тільки для XIX ст., але й для сучасного молодіжного соціолекту [24, с. 376].

Відмітна особливість жаргонного словотворення – висока образність, спрямованість на передання різних оцінок [25, с. XXVI]. Б.О. Серебренников підкреслює, що кожному жаргонному слову часто притаманна особлива образність, ось чому жаргон потрібен просторіччю [11, с. 495].

Багато лексем із мови молоді [26, с. 19], загальнопобутова лексика студентів характеризуються оціненістю. Наприклад: (російська мова) *шедеврально, потрясно, клёво, колоссально* і т. ін. (за позитивної оцінки чого-небудь), *сапог, охламон, прохиндей* (зневажливо про людину), *молоток* (позитивно про людину), *леди, детка, ципа, мордочка* (позитивно про дівчину), *старик, мужик* (про чоловіка) [27, с. 53].

Багато дослідників звертають увагу на багатозначність жаргонної лексики. О.П. Єрмакова (1999) зазначає, що жаргонізми нерідко багатозначні, тому окремі слова в різних значеннях належать до різних тематичних груп. Так, *розкрутити* може бути зв'язано із сучасною естрадною музикою, з бізнесом, телебаченням й іншими сферами. Зареєстрований у словниках молодіжної лексики М. Хейнмана [28] і К.П. Мюлер-Турау [29] жаргонізм *flippig* (фінансовий жаргон) має різні значення: «яскраво і неакуратно одягнутий» у М. Хейнмана [28, р. 71] і «метушливий, неспокійний, керований» у К.П. Мюлер-Турау [29, р. 123] [1, с. 123].

На відміну від діалектів, котрі можуть мати свої особливості в царині і фонетики, і граматики, і лексики, жаргони, як правило, характеризуються тільки специфічним складом своєї лексики [30, с. 466]. Лексика жаргону – це паралельна низка слів і виразів, синонімічних первинному, нежаргонному ряду [9, с. 72]. У польському словнику студентського жаргону, опублікованому в 1974 р., що містить 10 тисяч слів, на поняття *gro-ші* зафіксовано 46 синонімів [31, с. 234].

Соціальні варіанти мови не мають абсолютно непроникних лексичних систем. Слова одного жаргону часто переходять в інший, жаргон поповнює різні соціальні діалекти, а ті проникають у жаргон.

Деякі професійні жаргонізми перетворюються в слова і вирази загального сленгу. Як зазначає Е. Партрідж (1964), з жаргону англійських військових льотчиків Другої світової війни в загальний сленг увійшли, наприклад: *bale out, bloke, chow, smashing, twirp (twerp), everything under control, gone for a Burton, sad apple, watch your step* [6, с. 64].

Особливо характеризується прозорістю кордонів, тісним взаємозв'язком з іншими жаргонами і розмовною мовою молодіжний жаргон.

Не тільки жаргон впливає на розмовну й літературну мову, є і протилежна тенденція. А.В. Овчиннікова вказує на вплив міноритарних мов на деякі з молодіжних жаргонів (наприклад проникнення слів баскської і каталонської етимології в мову панк-рокерів) [12, с. 88].

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1) у 30-х рр. XX ст. – на початку XXI ст. жаргон еволюціонує; у другій половині XX ст. помітно трансформується, виявляє неабиякі динамічні можливості, тому за короткий проміжок часу (з 70–80-х рр. XX ст.) змінив свої основні ознаки, властивості, функції. Спостерігається поглиблене вивчення жаргону.

Більш активно дослідження проводяться мовознавцями Німеччини, Іспанії, Англії, США, Польщі, Росії, України;

2) дослідники в різних мовах виділяють найбільш характерні ознаки, якості, властивості, притаманні жаргону: розуміння під терміном *жаргон* різнорідних явищ лексичного і стилістичного плану, притаманність жаргону низки важливих функцій, рухомість, нестійкість, але водночас спадкоємність жаргонної лексики, тематична спрямованість жаргонної лексики, позитивність, образність, оціненість, багатозначність, синонімічність, прозорість кордонів жаргонної лексики тощо.

Перспективи подальших розвідок ми бачимо в систематизації наукових поглядів мовознавців на жаргон, розширенні кола досліджуваних мов, у яких поширено жаргон, продовженні вивчення праць відповідних авторів у лінгвістично-історіографічному аспекті.

Література:

1. Россихина М.Ю. Молодежный жаргон в русской и немецкой лексикографии XIX–XXI вв.: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01, 10.02.19. Брянск, 2009. 281 с.
2. Rodríguez González F. Lenguaje y contracultura juvenil. *El lenguaje de los jóvenes*. Barcelona: Ariel, 2002. P. 21–56.
3. Zimmermann K. La variedad juvenil y la interacción verbal entre jóvenes. *El lenguaje de los jóvenes* / F. Rodríguez González (coord.). Barcelona: Ariel (social), 2002. P. 137–163.
4. Herrero G. Aspectos sintácticos del lenguaje juvenil. *El lenguaje de los jóvenes* / F. Rodríguez González (coord.). Barcelona: Ariel (social), 2002. P. 67–96.
5. García Ramos J. Lenguajes marginales. Análisis y vocabulario. Cuadernos de Formación. Madrid, 1990. 156 p.
6. Хомяков В.А. Введение в изучение сленга – основного компонента английского просторечия. Вологда: Вологодский гос-й пед-ин-т, 1971. 104 с.
7. Partridge E. Usage and Abusage: A Guide to Good English. London: Penguin Books, 1999. 401 p.
8. Стойков С. Социальные диалекты. *Вопросы языкознания*. Москва: Изд-во АН СССР, 1957. № 1. С. 78–84.
9. Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика: учебное пособие. Москва: Просвещение, 1987. 160 с.
10. Ставицька Л.О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.
11. Серебренников Б.А. Общее языкознание. Москва: Наука, 1970. 604 с.
12. Овчинникова А.В. Социолингвистические аспекты изучения речи испанской молодежи: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05. Москва, 2012. 197 с.
13. Старченко Я. Сучасна жаргонологія й словотвірні інновації в жаргонах української мови (до постановки питання). *Лінгвістичні студії*: збірн. наук. праць. Донецьк: ДонДУ, 2011. С. 93–97.
14. Борисова Е.Г. О некоторых особенностях современного жаргона молодежи. *Русский язык в школе*. Москва, 1987. № 3. С. 30–36.
15. Маковский М.М. Английские социальные диалекты (онтология, структура, этимология): учебное пособие. Москва: Высшая школа, 1982. 135 с.
16. Мокиенко В. М. Жаргон в России – больше чем жаргон. *Неизвестное об известном*. Санкт-Петербург: Журнал «Санкт-Петербургский университет», 2010. № 9 (3816). URL: <http://www.journal.spbu.ru> (дата обращения: 24.01.2018).
17. Єрмакова О.П., Земская Е.А., Розина Р.И. Источники пополнения и тематические группы жаргона. *Слова, с которыми мы все встречались*. Москва: Азбуковник, 1999. С. IX–XVII.
18. Андреева Г.Р. Лексико-семантические особенности специального сленга: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 2004. 177 с.

19. Vollmann J. Burschicoses Wörterbuch. Ragaz: Unteregger, 1846. Bd. 1–2. XI, 520 s.
20. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Jugenddeutsch von A bis Z. Düsseldorf; Hamburg : Claassen Vergal, 1970. Bd. 6. 438 s.
21. Большая Советская Энциклопедия: в 30 т. / гл. ред. А.М. Прохоров. Москва: Советская Энциклопедия, 1972. Т. 9. 624 с.
22. Крысин Л.П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка. Москва: Наука, 1989. 188 с.
23. Рябичкина Г.В. Проблемы субстандартной лексикографии английского и русского языков: теоретический и прикладной аспекты: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.20. Пятигорск, 2009. 503 с.
24. Росихина М.Ю. Немецкий молодежный жаргон XIX и XXI веков: семантические и словообразовательные параллели. *Вестник Брянского государственного университета*. 2014. Вып. № 2. С. 375–379.
25. Земская Е.А., Ермакова О.П., Розина Р.И. Словообразование. *Слова, с которыми мы встречались*. Москва: Азбуковник, 1999. С. XVIII–XXVII.
26. Польская Д.М. Язык молодежи в словаре и тексте (на материале немецкой молодежной литературы и прессы): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Смоленск, 2013. 21 с.
27. Скворцов Л.И. Об оценках языка молодежи (жаргон и языковая политика). *Вопросы культуры речи*. Москва: Наука, 1964. Вып. 5. С. 45–70.
28. Heinemann M., Ehmann H. Kleines Wörterbuch der Jugendsprache. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1990. 122 s.
29. Müller-Thurau C.P. Lass uns mal'ne Schnecke angraben. Sprache und Sprüche der Jugendszene. Düsseldorf; Wien: Econ, 1983. 175 s.
30. Будагов Р.А. Введение в науку о языке: учебное пособие. Москва: Добросвет, 2002. 544 с.
31. Grabias S. Śi zawodowe odmiany je socjolekty. *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. Wrocław, 1993. T. 2. S. 223–241.

Руденко М. Ю. К вопросу о жаргоне в языкознании (30-е гг. XX в. – начало XXI в.)

Аннотация. В статье проанализированы работы, взгляды исследователей на историческое развитие, эволюцию жаргона в различных языках. Рассмотрены разновидности, классификация, понятийная сущность, функции, характеристика жаргонов и др. Выделены присущие жаргону качества, признаки и характеристики: разнообразие форм существования, подвижность, нестойкость, но, в то же время, наследственность жаргонной лексики; узкоспециальный характер некоторых жаргонов; позитивность, образность, оценочность, многозначность, синонимичность, прозрачность границ жаргонной лексики и т. д. Проблему общетеоретического изучения жаргона рассмотрено в лингвоисторикографическом аспекте.

Ключевые слова: жаргон, интержаргон, классификация жаргонов, молодежный жаргон, общий жаргон, жаргонная лексика, лингвоисторикографический аспект.

Rudenko M. About the question of jargon in linguistics (30's of the XX century – the beginning of the XXI century)

Summary. In the article the works, the views of the researches toward the historical development, evolution of jargon in different languages is analyzed. Types, classification, conceptual essence, functions, characteristics of jargons and others are reviewed. Inherent jargon qualities, features and characteristics are underlined: the variety of forms of existence; both movability, instability and succession of jargon vocabulary; thematic orientation of jargon vocabulary; highly specialized character of some jargons; positivity, imagery, appraisal, polysemy, synonymy, clarity of borders of jargon vocabulary, etc. The problem of general theoretical study of jargons is considered in lingua-historical-graphical aspect.

Key words: jargon, interjargon, classification of jargons, youth jargon, general jargon, jargon vocabulary, lingua-historical-graphical aspect.

Воробйова О. С.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

СЕМАНТИКА АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗОВИХ І УКРАЇНСЬКИХ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено зіставному дослідженню семантики англійських фразових і українських префіксальних дієслів. Встановлюється і описується парадигма прямих і переносних значень цих дієслівних лексем, виявляються спільні та відмінні риси їхньої семантичної організації.

Ключові слова: фразове дієслово, префіксальне дієслово, семантична структура слова, пряме значення, переносне значення, метафоричне переосмислення.

Постановка проблеми. У парадигмі сучасних зіставних досліджень з лексичної семантики і словотвору особливе місце відводиться одиницям, які, будучи невід'ємними елементами різноструктурних мов, виявляють явні подібності структурної і пов'язаної з нею семантичної організації. Такими одиницями в англійській аналітичній і українській синтетичній мовах є «фразові» [1] і префіксальні дієслова, які являють собою сполучення монолексемного дієслова (в англійській мові) або дієслівної основи (в українській мові) і словотвірного елемента (постпозитивного компонента або префікса відповідно) та демонструють певний структурно-семантичний ізоморфізм.

Функціонально-сміслова близькість й ізоморфна дериваційна природа префікса у складі українського префіксального дієслова і другого, «постпозитивного» компонента/постпозитива [2] в структурі англійського фразового дієслова, синонімом на позначення якого використовуються, зокрема такі терміни, як «прийменниковий прислівник» [3], «постпозитивний префікс» [4], можуть бути зумовлені походженням постпозитива від деяких давньоанглійських дієслівних префіксів локативної семантики.

Незважаючи на роздільне написання англійських фразових дієслів та морфемну «спаяність» українських префіксальних дієслів (пор. еквівалентні за значенням англ. *to go in* та укр. *входити*), їхня семантика формується аналогічним чином – в напрямі об'єднання значень монолексемного вихідного дієслова в структурі англійського фразового дієслова або мотивуючої (зазвичай дієслівної) основи українського префіксального дієслова і значень словотвірних елементів (англійського постпозитива і українського префікса), що мають первинне просторове значення.

Будучи засобами вираження насамперед прямої, просторової семантики, англійські постпозитиви і українські префікси можуть розвивати й інші, не просторові смисли (темпоральні, квантитативні, кваліфікативні, реляційні, посесивні та деякі ін.), збільшуючи таким чином семантичний потенціал дієслівної одиниці в цілому.

Зіставлення подібних одиниць здатне відобразити ізоморфні та аломорфні ознаки побудови і модифікації дієслівної семантики в різноструктурних аналітичних і синтетичних мовах. Семантика цих одиниць складається виходячи із законів

кожної мови й особливостей мовного уявлення навколишнього світу, проте для обох мов характерними є семантичні перетворення первинної просторової семантики на вторинні значення дієслівних одиниць [5; 6; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблематики наукової статті. Дослідженню словотвірних і семантичних потенцій дієслів, у тому числі й похідних, в індоєвропейських мовах присвячено багато робіт, серед яких особливе місце займають праці таких учених, як: Ш.Р. Басиров [8], В.П. Недялков [9], Н.П. Потапов [10], І.В. Ступак [11], V.D. Kaliušenko [12], S. Potter [13] та інших. Разом із тим подальшої розробки особливо потребують дериваційні та семантичні аспекти такого особливого явища в дієслівній таксономії, як англійське фразове дієслово.

Фразові дієслова, що являють собою різного ступеня стійкі сполучення монолексемного дієслова і особливого постпозитивного компонента прислівниково-прийменникової природи, давно привертають увагу лінгвістів, які намагалися всебічно висвітлити питання, пов'язані з природою таких комплексів (Ю.А. Жлуктенко [4], Г.Н. Ігнатюк [14]), їхньою семантикою (D. Bolinger [15], R. Hiltunen [16]), функціонуванням (E. Kovács [17], A.K. Taha [18]).

Більшість учених, які займалися питаннями, пов'язаними із дослідженням англійських фразових дієслів, сходяться в одному: в англійській мові другий компонент цих дієслівних комплексів використовується як основний засіб внутрішнього дієслівного словотвору на протипагу іншим індоєвропейським мовам, які в такому разі використовують префіксацію [19]. У сучасній англійській мові постпозитивні компоненти виконують значною мірою ті ж функції, що префікси в російській і українській мовах і префікси, що відокремлюються, в німецькій мові.

В останнє десятиліття роботи, присвячені фразовим дієсловам, зводяться найчастіше до вивчення когнітивно-функціональних особливостей цих одиниць і їхніх дериватів (Н.В. Авдєвич [20], Ж.Г. Сонголова [21] та ін.), рідше – їхніх еквівалентів в інших мовах і особливостей перекладу (О.С. Воробйова [22], О. Vorobiova [23]), а роботи з проблем префіксальних дієслів, зокрема в українській мові, – до аналізу їхніх дериваційних, аспектуальних, функціональних і когнітивних ознак на парадигматичному і синтагматичному рівнях (зокрема, аналіз семантичного складу одного певного префікса або префіксального словотвору в цілому, дослідження взаємодії префікса з дієслівною основою і контекстом) (Е.В. Трубникова [5], О.С. Ванівська [24]).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить довгу історію вивчення англійських фразових і українських префіксальних дієслів окремо, недостатня вивченість семантико-дериваційних особливостей цих словотвірних і семантично «еквівалентних» одиниць

у зіставному аспекті пояснює необхідність і доцільність їх подальшого, більш ретельного зіставного аналізу.

Ця стаття продовжує вивчення здатності складових компонентів досліджуваних дієслівних одиниць (постпозитивного компонента і префікса) трансформувати своє первинне просторове значення, збільшуючи семантичний потенціал дієслівної одиниці в цілому.

Мета дослідження. У цій роботі на матеріалі англійських фразових і українських префіксальних дієслів, у структурі яких постпозитив і префікс мають первинне просторове значення «всередину», а саме фразових дієслів із постпозитивним компонентом *in* і українських дієслів із префіксом *в-*, здійснюється спроба описати механізм розвитку семантичної структури вказаних постпозитивних компонентів і відповідних префіксів від вихідного просторового (прямого) значення до переосмисленого (переносного) значення, виявити в зв'язку з цим їхні подібні та відмінні риси, а також визначити дериваційно-семантичні особливості взаємодії компонентів похідних англійського фразового й українського префіксального дієслів.

Розвиток семантики англійських постпозитивів і українських префіксів в цій роботі досліджується, зокрема, з урахуванням ідей радіально-ланцюжкової полісемії Ю.Д. Апресяна [25], що дає змогу виділити прототипове значення відповідного словотвірного форманта (постпозитива або префікса) і розглянути напрями та особливості його специфікації та переосмислення в комплексній структурі дієслівних лексем, що розглядаються.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зіставний аналіз семантики словотвірних формантів, які досліджуються, і особливостей їх відтворення в комплексній лексемі англійського фразового і українського префіксального дієслів дає змогу виділити в їхніх системах певні ізоморфні й аломорфні ознаки.

Ізоморфізм у семантиці англійського постпозитива *in* і українського префіксу *в-*, який, своєю чергою, транслюється і на семантику всього фразового або префіксального дієслова, полягає в наявності прямих (конкретних), більшою мірою конкретно-просторових, і переносних значень у досліджуваних постпозитивів і префіксів і відповідно у похідних дієслів, до складу яких вони входять.

Прямі значення англійських фразових дієслів із постпозитивом in і українських дієслів із префіксом в-.

Отже, конкретно-просторова семантика *in* і *в-*, представлена прототиповим значенням «всередину об'єкта локативної семантики», реалізується в таких узагальнених значеннях фразових і префіксальних дієслів, що аналізуються, і являє собою таку ієрархію розвитку семантики, своєрідну парадигму значень:

– «переміститися всередину об'єкта локативної семантики», пор.: англ. *to come in* «входити», *to breeze in* «(1) вбігати, влітати»; 2) «несподівано приходити, приїжджати»; укр.: *встрибувати, вповзати*;

– «поміщати особу, об'єкт предметної семантики або субстанцію всередину об'єкта локативної семантики», пор.: англ. *to carry in* «вносити», *to box in* «поміщати в коробку, ящик»; укр.: *вводити, втягувати*;

– «поміщати один об'єкт предметної семантики всередину іншого об'єкта предметної семантики (зазвичай з метою закріплення одного об'єкта в іншому)», пор.: англ. *to knock in* «забивати», *to twist in* «вкручувати»; укр. *вкопувати, вплітати*;

– «чинити фізичний вплив на особу або предмет», пор.: англ. *to break in* «розношувати (нове взуття, одяг)»; *to burn in*

«обпалювати гончарний виріб, щоб закріпити малюнок»; *to burst in* «зламати двері»; укр. *вмазувати* (кому-небудь); *вплиювати* (ляпас), *вписувати* (хук) кому-небудь;

– «вводити в дію об'єкт предметної семантики», пор.: англ. *to plug in* «включати (в розетку), підключати»; *to plumb in* «підключати (зазвичай предмет сантехніки) до джерела води»; *to breathe in* (a musical instrument) «втягувати звук з духового інструмента, вдихаючи в нього повітря»; укр. *включати, врубати* (прилад, світло тощо).

Незважаючи на можливість указаних фразових і префіксальних дієслів утворювати ідентичну парадигму розвитку прямих (конкретних) значень, ці одиниці характеризуються також наявністю певних периферійних семантичних відмінностей, насамперед через різну структуру мов, до яких вони належать.

По-перше, відмінність полягає в можливості англійських дієслів, що позначають «переміщення всередину об'єкта локативної семантики», допускати певне переосмислення первинного конкретного значення, його модифікацію додатковими семантичними характеристиками, а також генералізацію, напр.: англійське дієслово *to breeze in* має у своїй семантичній структурі, крім найбільш конкретно-просторового первинного значення, «вбігати, влітати», що співвідноситься насамперед з семантикою його дериваційної бази – іменника *breeze* «легкий вітер, бриз» ще й інші, більшою мірою переосмислені, але все ж конкретно-просторові значення: 1) «несподівано приходити, приїжджати» і 2) «приходити в гарному настрої», в яких переосмислення відбувається у зв'язку з трансформацією більш конкретного значення «всередину локативного об'єкта» в значення «досягнення мети переміщення» і переосмислення позитивних якісних характеристик «бризу», а саме його легкості і «приємності». Генералізація значення спостерігається в таких каузативних локативних дієсловах, як *to box in* і *to bundle in*, в яких їхні первинні просторові значення «поміщати в ящик, коробку» і «зав'язувати у вузол», відповідно, трансформуються в конкретні, але все ж більш узагальнені «втискувати, впихувати куди-небудь» (*to box in*) і «наспіх упакувати (речі)» (*to bundle in*).

По-друге, аналіз розглянутих вище дієслів, а саме дієслів, що позначають власне переміщення в об'єкт локативної семантики і каузативу переміщення з подальшим перебуванням в об'єкті локативної або предметної семантики, показує, що дериваційна база фразових і префіксальних дієслів, що аналізуються, здебільшого збігається і реалізує спосіб переміщення всередину локативного або предметного об'єкта (*to knock in* і *вбивати* мають узагальнене значення «поміщати один об'єкт предметної семантики в інший об'єкт предметної семантики, виконуючи дію, виражену вихідним дієсловом або вихідною дієслівною основою»). Однак здебільшого англійська мова може виявляти більший ступінь дериваційної диверсифікації та використовувати як дериваційну базу іменники типу *breeze* «легкий вітер, бриз» у дієслові *to breeze in* 1) «вбігати, влітати»; 2) «несподівано приходити, приїжджати»; 3) «приходити в гарному настрої»; *box* «коробка, ящик» в дієслові *to box in* 1) «поміщати в коробку, ящик»; 2) «наспіх упакувати (речі)» і *bundle* «вузол, зв'язка» в дієслові *to bundle in* 1) «зав'язувати у вузол»; 2) «наспіх упакувати (речі)».

По-третє, диференціальною рисою англійської мови, яка виявляє, на відміну від української мови, велику схильність до

економії мовних засобів, є те, що для актуалізації розглянутих фразових дієслів, більшою мірою дієслів, що позначають власне переміщення або каузацию переміщення, локативний об'єкт, всередину якого спрямована дія, імплікується контекстом, тоді як відповідні їм українські дієслова зазвичай вимагають вербалізацію локативного об'єкта у вигляді узагальнених фраз типу «в приміщення», «на територію», «всередину предмета», в яких прийменник по суті дублює значення «всередину локативного/ предметного об'єкта», укладену в префікс. В англійській мові за необхідності вербально експлікувати об'єкту валентність таких комплексних дієслів вони трансформуються в сполучення типу *to run into a house* «вбігати в будинок», *to bring a ship into a harbor* «вводити судно в гавань», які більшість лінгвістів, що займаються проблемою фразових дієслів, розглядають не як комплексні дієслівні одиниці, а як вільні сполучення дієслова, прийменника та іменника.

По-четверте, незважаючи на описані вище загальні конкретні значення англійських фразових і українських префіксальних дієслів, їхні семантичні системи характеризуються і наявністю диференціальних, специфічних значень, характерних виключно для фразових або префіксальних дієслів.

Специфічними для англійських фразових дієслів є власне локативне або статично локативне значення «перебувати де-небудь зазвичай з певною метою», що реалізується в неперехідних дієсловах *to live in* «жити за місцем роботи, навчання», *to sit in* «бути присутнім де-небудь, зазвичай не беручи участі в спільній діяльності», *to eat in* «їсти вдома», і каузативне локативне значення «забезпечувати кого-небудь дахом, місцем зустрічі», тобто «каузувати кого-небудь перебувати де-небудь або тимчасово проживати», напр.: *to have in* 1) «забезпечувати дахом (зазвичай працівників)» і 2) «приймати гостей». Відсутність в українській мові подібних префіксальних дієслів пов'язано у такому разі з проявом у постпозитива яскраво вираженої прислівникової природи, його можливістю вживатися без об'єкта просторової семантики як неперехідного дієслова, що зовсім не характерно для префікса *in* у локативному значенні. Говорячи про статичне локативне значення українських дієслів із префіксом *in*, усе ж слід зазначити, що в аналізованому матеріалі української мови було виявлене одне дієслово, що характеризується статичною локативною семантикою. Це дієслово *вміщувати*, яке має узагальнене значення «бути вмістилищем, локативним об'єктом для осіб або об'єктів предметної семантики».

Специфічність конкретної локативної семантики фразових дієслів із *in* полягає також у значенні «блокувати об'єкт предметної семантики певним чином», яке можна проілюструвати синонімічними *to box in* і *to hem in* «блокувати рух (однієї машини іншими машинами)», утворюючи навколо них закритий простір типу *box* «коробка, ящик» або перешкоджаючи їх виїзду свого роду «облямівкою» (*hem* «облямівка») з інших машин. Пор. також синонімічні *to lock in* і *to shut in*, які мають значення «замикати кого-небудь/що-небудь».

Диференціальність конкретної, а саме конкретно-просторової семантики українських дієслів із префіксом *in*, крім згаданого раніше значення «бути вмістилищем, локативним об'єктом для осіб або об'єктів предметної семантики», що реалізується в дієслові *вміщувати*, проявляється також і в значенні «проникати всередину об'єкта предметної семантики», яке здійснюється людиною або іншою живою істотою, часто за допомогою певних частин тіла або організму в цілому, напр.: *вризатися*

(зубами); *впиватися* (губами (про людину), всім тілом (про п'явок)); *вчеплятися* (руками, зубами тощо).

Переносні значення англійських фразових дієслів із постпозитивом in і українських дієслів із префіксом in. Розвиток у постпозитива *in* і префікса *in* переносної семантики відбувається шляхом переосмислення описаного раніше конкретно-просторового значення «всередину локативного/ предметного об'єкта», яке у такому разі трансформується в базове переносне значення «всередину абстрактного об'єкта, ситуації, стану», і яке, своєю чергою, конкретизується в групі значення фразових і префіксальних дієслів з урахуванням їхньої валентності і семантики їхніх вихідних дієслівних основ.

На відміну від прямої (конкретної) семантики, яка в семантичній системі фразових і префіксальних дієслів, що розглядаються, відрізняється великим ступенем ізоморфізму, переносна семантика цих одиниць розвивається в основному по-різному.

Проте загальною в досліджуваному емпіричному матеріалі є така парадигма переносних значень:

– «долучатися до об'єкта абстрактної семантики», пор.: англ. *to break in* «звикати, долучатися (зазвичай до чогось нового)»; *to jump in = to horn* «втручатися в розмову, переривати, перебивати»; укр. *вживатися* (в образ, атмосферу); *втручатися* (в будь-чій справі); *влипати, вилутуватися* (в неприємну ситуацію);

– «залучати особу до об'єкта абстрактної семантики», пор.: англ. *to break in* «вводити в курс справ, долучати до справи»; *to bring in = to call in* «залучати, вводити в справу (спеціаліста)»; *to draw in = to close in* «залучати, втягувати (зазвичай в неприємну ситуацію)»; укр. *втягувати* (в неприємності), *вганяти* (в тугу, печаль);

– «опановувати об'єкт абстрактної семантики», пор.: англ. *to take in* «вбирати (знання, інформацію)»; укр. *вбирати* (знання, враження);

– «вводити в дію об'єкт абстрактної семантики», пор.: англ. *to bring in* «вводити в силу, в дію (законопроект, норму, вирок тощо)»; *to phase in* «вводити (податки, реформи)»; укр. *втілювати* (плани, бажання, мрії); *вводити* (мир, спокій, упевненість).

Незважаючи на подібний розвиток конкретної семантики фразових і префіксальних дієслів, що аналізуються, в їхніх абстрактних, переосмислених значеннях, які передбачають, як показує матеріал, розвиток в тому числі реляційних (реляційність – співвідношення) і посесивних (посесивність – володіння) значень, ці одиниці все ж виявляють певні відмінності, головним чином, у засобах реалізації об'єктної валентності й в особливостях семантичної кореляції дериваційної бази і відповідних словотвірних формантів, постпозитива і префікса.

Так, головна відмінність цих дієслівних лексем полягає в переважанні якісно різних засобів реалізації їхньої об'єктної валентності в рамках окремих значень. Українські дієслова із префіксом *in* у переносному значенні можуть володіти більш широким спектром об'єктної валентності в рамках одного й того ж узагальненого значення. Наприклад, якщо англійські дієслова із компонентом *in*, що позначають «долучення до абстрактного об'єкта», припускають їхню сполучуваність з іменниками, що позначають спільну діяльність (напр. справа, розмова), то префіксальні дієслова української мови, які з ними зіставляються, можуть реалізовувати свою об'єкту валентність за допомогою іменників, що мають більш широкий

семантичний діапазон (пор.: англ. *break in* «звикати, долучатися (зазвичай до чогось нового)», *to jump in* = *to horn* «втручатися в розмову, переривати, перебивати» і укр. *вживатися* (в образ, атмосферу); *втручатися* (в будь-чій справі); *влипати*, *вплутуватися* (в неприємну ситуацію).

Якщо англійські фразові дієслова все ж набувають широко-го якісного складу об'єктної валентності, їхня семантика піддається десемантизації: семантичний акцент переноситься на об'єкт дії, як у випадку з дієсловом *to bring in* «вводити в силу, в дію», об'єктом якого можуть виступати слова різної семантики типу *bill* «законопроект», *standard* «норма», *verdict* «вирок», *indictment* «звинувачення» тощо. У системі аналізованих префіксальних дієслів дієслівні основи, навпаки, мають більш чітку, однозначну семантику. Якщо *образ*, то в нього *вживаються*, якщо *плани*, то їх *втілюють*.

Крім представлених раніше загальних переносних значень англійських дієслів із постпозитивом *in* і українських дієслів із префіксом *в-*, подальший розвиток і переосмислення семантики цих одиниць може здійснюватися в їхніх семантичних системах по-різному, що призводить до виділення специфічних, характерних тільки для певного класу одиниць, значень.

Так, велику семантичну прозорість і передбачуваність у такому процесі виявляють українські префіксальні дієслова.

Специфічними значеннями українських дієслів із префіксом *в-*, тобто такими значеннями, які є характерними тільки для них, і не властиві семантичній системі фразових дієслів із постпозитивом *in*, є такі значення:

– «проникати всередину об'єкта абстрактної семантики», нап.: *вникати*, *вчитуватися*;

– «поміщати один об'єкт абстрактної семантики всередину іншого об'єкта абстрактної семантики», нап.: *впроваджувати* (результати, досягнення в практику); *вносити* (поправки і т. ін.); *вклинювати*, *вкраплювати* (фразу, слово в мову, художній твір тощо); *втовкмачувати* (знання, правила тощо);

– «передавати об'єкт абстрактної семантики в користування особі» в дієсловах типу *вручати* (кому-небудь свою долю, честь).

Цікавим є той факт, що представлені вище значення в англійській мові можуть реалізовуватися через дієслівно-адвербіальні фрази з прийменником *into* типу *to go deep into* для *вникати* або навіть за допомогою префіксальних дієслів – цікаво, що теж із *in*, але тільки в функції префікса, пор.: *to inculcate* «впроваджувати (результати і т. ін.)»; *to include* «включати (інформацію і т.п.)»; *to invest* «вкладати (гроші, фінанси)»; *to insert* «вставляти (слово, фразу тощо)».

Англійські фразові дієслова із постпозитивом *in*, на відміну від українських дієслів із префіксом *в-*, що з ними зіставляються, можуть проявляти як семантично прозорі, більшою мірою такі, що виводяться з конкретно-просторових значень абстрактні значення, так і більш переосмислені, якоюсь мірою навіть ідіоматичні значення. Серед них виділяються:

– похідне від прямого конкретно-просторового «блокувати об'єкт предметної семантики певним чином» переносне – «блокувати абстрактну дію», нап.: *to box in* «перешкоджати розвитку (бізнесу)»; *to fence in* «обмежувати в можливостях»;

– «вступати в певну міжперсональну взаємодію», нап.: *to drop in* «заходити в гості»; *to ring in* «дзвонити на радіо, телебачення, щоб висловити думку, запитати поради»; *to muck in* «робити що-небудь разом, розділяти долю»;

– «вступати в певну абстрактну взаємодію», нап.: *to merge in* = *to blend in* «поєднуватися (про кольори, стилі)»;

– «інтенсифікуватися (про властивості, якості)», нап.: *to fade in* «поступово посилюватися (про звук)»; «ставати ясніше, виразніше (про зображення)»;

– «втрачати властиву раніше ознаку, якість», нап.: *to draw in* = *to close in* «ставати коротше, скорочуватися (нап., про дні)»;

– «виконувати дію довше, ніж це необхідно», нап.: *to work in* «затримуватися на роботі»; *to sleep in* = *to lie in* «спати допізна, більше звичайного».

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Дослідження, проведене на матеріалі певних англійських фразових і українських префіксальних дієслів, дає змогу зробити деякі узагальнення, які з великою часткою ймовірності можна спроектувати на семантичні системи англійських фразових і українських префіксальних дієслів у цілому.

Аналіз цього емпіричного матеріалу підтверджує заявлену раніше в статті тезу про те, що фразові і префіксальні дієслова, які мають подібну структурну і змістову організацію, є інструментами передачі прямої просторової семантики, здатної трансформуватися в інші, переосмислені, не просторові смисли.

Функціонування подібного роду одиниць певною мірою зближує різноструктурні аналітичну англійську і синтетичну українську мови в принципах семантичної організації дієслівної таксономії.

Семантичний ізоморфізм розглянутих одиниць проявляється насамперед у системі їхніх прямих, конкретно-просторових значень, які демонструють чітку кореляцію просторової семантики постпозитива і префікса і близьких їм за змістом конкретних дієслівних значень переміщення, знаходження або фізичного впливу на предмет. Більше того, розвиток вторинної, переосмисленої семантики таких одиниць відбувається більшою мірою від уже наявних конкретно-просторових значень.

Проте відмінності в структурній організації мов, що зіставляються, різна природа і категоріальний статус постпозитива і префікса у складі проаналізованих фразових і префіксальних дієслів призводять до того, що подібні на перший погляд одиниці виявляють аломорфні риси, коли йдеться про конкретні механізми розвитку значень та особливості актуалізації цих одиниць у тексті.

Так, більш тяжіючи за своєю природою до прийменників префікси зазвичай вимагають експлікацію своєї об'єктної валентності за допомогою прийменникових фраз, часто з однойменними префіксами, при цьому англійські фразові дієслова, враховуючи комплексну прислівниково-прийменникову природу постпозитива, що входить до їхнього складу, можуть обходитися без цієї об'єктної вербалізації, частіше використовуватися як неперехідні дієслова і проявляти типове тільки для них так зване «розділене» використання, коли об'єкт може включатися між вихідним дієсловом і постпозитивом у структурі фразового дієслова.

Як показує проаналізований матеріал, розвиток вторинних переосмислених значень українських префіксальних дієслів здійснюється більш передбачувано, найчастіше за допомогою метафоризації прямих значень з наступною зміною якісного складу об'єктної валентності. В англійській мові фразові дієслова у такому разі, часто через переважання прислівникового характеру постпозитивів, можуть розвивати свою переносну

(абстрактну) семантику в напрямі більш широкого спектра переосмислених значень. У цьому матеріалі, крім виявлених загальних із префіксальними дієсловами реляційних і посесивних вторинних значень, англійські фразові дієслова можуть також проявляти кваліфікативні й темпоральні характеристики.

Перспективність і практична цінність цієї роботи полягає в тому, що в ній з урахуванням досвіду видатних типологів і германістів вибудована модель опису семантики, дериваційних і функціональних характеристик одиниць, що представляють різні з точки зору морфології мови, але які можуть бути зіставлені зі структурно-семантичної точки зору. Модель опису таких одиниць, розроблена на матеріалі конкретних фразових і префіксальних дієслів англійської та української мов, може бути використана в роботах, присвячених зіставному вивченню фразових і префіксальних дієслів з іншими, окрім *in* та *в-*, постпозитивами і префіксами, а також інших словотвірних похідних лексем.

Література:

- Smith L. Words and Idioms. Glasgow : The University Press, 1925. 300 p.
- Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1963. 208 с.
- Берлизон С.Б. Глагольно-наречные сочетания и их роль в обогащении словарного состава современного английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1954. 432 с.
- Жлуктенко Ю.А. О так называемых «сложных глаголах» типа stand up в современном английском языке. *Вопросы языкознания*. 1954. № 5. С. 105–113.
- Трубникова Е.В. Пространственная семантика английских фразовых и русских приставочных глаголов: сопоставительный аспект. *Вестник Томского государственного университета*. 2015. № 394. С. 66–73.
- Джанумов А.С. Семантическая структура постпозитивного компонента *up* в составе фразовых глаголов. *Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2007. № 1. С. 30–36.
- Moon R. Metaphor and Phrasal Verbs. The Macmillan Phrasal Verbs Plus Dictionary. Language Study. Oxford : Macmillan, 2009. Pp. 5–9.
- Басыров Ш.Р. Типология глаголов с рефлексивным комплексом в индоевропейских языках. Донецк : ДонНУ, 2004. 351 с.
- Недялков В.П. О термине «глаголы с отделяемыми приставками» в грамматике немецкого языка. *Учен. зап. Пятигорского пед. ин-та*. 1961. Т. 23. С. 3–17.
- Потапов Н.П. О динамических аспектах системы значений глагола. *Теоретич. аспекти деривації*. 1982. С. 62–72.
- Ступак І.В. Структурно-семантичні та функціональні характеристики похідних каузативних дієслів у німецькій і українській мовах. Донецьк, 2011. 470 с.
- Kaliuščenko V.D. Typologie Denominaler Verben. Linguistische Arbeiten 419. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2000. 253 S.
- Potter S. English Phrasal Verbs. *Philologica Pragensia*. 1965. № 2–3. Pp. 285–289.
- Игнатюк Г.Н. Фразовые глаголы английского языка в диахроническом аспекте. *Сопоставительные и диахронические исследования языковых единиц и категорий*. 2016. С. 85–91.
- Bolinger D. The Phrasal Verbs in English. Cambridge : Harvard Univ. Press, 1988. 307 p.
- Hiltunen R. The Decline of the Prefixes and the Beginning of the English Phrasal Verb: the Evidence from Some Old and Early Middle English Texts. Turku, 1983. 251 p.
- Kovács E. Spotighting English Phrasal Verbs. *Journal of Languages for Specific Purposes*. 2014. 1(1). Pp. 7–21. URL: <https://doaj.org/article/6b79fbc4a97b46d7a9ffe9a2191d40cc> (accessed: 14.04.2019).
- Taha A.K. The Structure of the Two-word Verbs in English. *Reading in applied English Linguistics*. 1964. Pp. 130–136.
- Talmy L. Path to Realization: A typology of event conflation. *Proceedings of the 17th Annual Meeting of the Berkeley Society*. 1991. Pp. 480–519.
- Авдевич Н.В. Актуализация значений фразового глагола в речевой ситуации: когнитивно-функциональный аспект. *Вестник Московского государственного лингвистического университета*. 2010. № 600. С. 9–18.
- Сонголова Ж.Г. Когнитивно-функциональные особенности фразовых существительных типа slowdown в современном английском языке. *Magister Dixit*. 2013. № 2. С. 40–44.
- Воробйова О.С., Федоренко Ю.П., Купар М.С., Мартиросян Л.І. Особливості передачі англійських фразових дієслів українською мовою. *Technology. Engineering and Science – 2018 : зб. матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції (Лондон, 24–25 жовтня 2018 р.)*. Лондон, 2018. С. 206–208.
- Vorobiova O., Fedorenko Yu., Kupar M., Martirosyan L. Peculiarities of Rendering English Phrasal Verbs into Ukrainian. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018. Vol. 7 (4.8). Pp. 687–691.
- Ванівська О.С. Префіксальні дієслова та засоби вираження ними типових смислів у різноструктурних мовах (на матеріалі англійської та української мов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.17. Львів, 2003. 199 с.
- Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва : Наука, 1974. 367 с.

Воробйова О. С. Семантика англійських фразових і українських префіксальних глаголов: сопоставительный аспект

Аннотация. Стаття посвящена сопоставительному дослідженню семантики англійських фразових і українських префіксальних глаголов. Установлюється і описується парадигма прямих і переносних значень цих глагольних лексем, определяються общие и отличительные черты их семантической организации.

Ключевые слова: фразовый глагол, префиксальный глагол, семантическая структура слова, прямое значение, переносное значение, метафорическое переосмысление.

Vorobiova O. Semantics of English phrasal and Ukrainian prefixal verbs: contrastive study

Summary. The article is concerned with the contrastive study of the semantics of English phrasal and Ukrainian prefixal verbs. The paradigm of direct and figurative meanings of these verbal lexemes is established and described, the common and distinctive features of their semantic organization are defined.

Key words: phrasal verb, prefixal verb, semantic structure of the word, direct meaning, figurative meaning, metaphoric change of meaning.

Кійко Ю. Є.,
доктор філологічних наук,
доцент кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ У НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ-ІНТЕРВ'Ю З ФРАКТАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті ставиться за мету встановити закономірності вираження такої важливої текстової категорії як темпоральність у текстах-інтерв'ю на матеріалі німецької і української зовнішньополітичних медіапрактик у світлі фрактального підходу. Увага сфокусована при цьому на виявленні темпоральних подібностей / відмінностей у паралельних текстах-інтерв'ю обох мовних культур на різних етапах фрактального розгортання подачі новини в цьому медіажанрі.

Ключові слова: темпоральність, текст-інтерв'ю, фрактальність, німецька мова, українська мова.

Постановка проблеми. Темпоральність як одну з ключових текстових категорій переважно тлумачать як сукупність експліцитних і імпліцитних способів вираження часу. Її розглядають у своїх працях такі науковці, як О.В. Бондарко [21, с. 5–58], В.М. Барчук [2], О.І. Бондар [3], Г.О. Золотова [9], І.О. Талаш [20], М. Геніг [31], М. Маршал [34] та багато інших. У німецькій й українській мовах темпоральність виражають насамперед граматичною категорією часу. Якщо в сучасній українській мові розрізняють три часові форми, які відповідають трьом абсолютним часам – минулому, теперішньому і майбутньому, то в сучасній німецькій мові вони можуть виражатися шістьма часовими формами дійсного способу і вісьмома умовного способу [3; 13].

Останнім часом у багатьох царинах набуло поширення використання терміну «фрактальність» при описі явищ, які раніше були поза увагою через свою складність. Термін «фрактал» (від лат. *fractus* – «подрібнений») запропонував Б. Мандельброт для позначення нерегулярних, але самоподібних структур. Фракталам притаманні такі властивості: 1) неординарна структура на всіх шкалах; 2) масштабна інваріантність; 3) дробова метрична розмірність та 4) рекурсивність.

У лінгвістиці екстраполювання фрактальності на мовні явища зумовлені насамперед вивченням формотвірних параметрів художнього дискурсу, суб'єктно-предикатних структур, властивостей фреймів та процесом їх інтегрування тощо [4; 7; 8; 10; 15]. Поступово активуються спроби виявити елементи фрактальності на матеріалі різнотипних текстів: художніх [4; 14; 24; 27; 29], наукових [28] і медійних [11; 12].

За спостереженнями Г.-В. Еромса [28, с. 108], фрактальність проявляється в багатьох жанрах. Якщо це виявиться універсальним принципом будови, тоді можна очікувати прикладного застосування зазначеного підходу. Фрактальність нехудожніх текстів наразі залишається ще мало дослідженим об'єктом, що й обумовлює актуальність нашої розвідки.

У медіатекстах загалом і текстах-інтерв'ю зокрема як складних семіотичних утвореннях з точки зору реципієнта візуально виокремлюються такі макроструктурні складники різного обсягу як заголовковий блок, лід (зачин), основний текст статті

та світлина. Світлина в сучасній медіапрактиці є факультативною і може виконувати декілька функцій: привернення уваги, візуалізація, унаочнення тощо.

Найперше, що впадає у вічі при сприйнятті медіатексту, – це типографічно виділений заголовковий блок з / без світлини. На них лягає основне «функціональне навантаження» медіатексту: привернути увагу і стисло передати головну новину в інформаційних текстах, зацікавити в аналітичних. Цей макроструктурний компонент тексту ми вважаємо початковим фракталом (α), оскільки в ньому закодоване за мовними нормами інформаційне ядро повідомлення, що в ідеалі має містити відповіді на базові питання адресата ХТО, ЩО, ДЕ, КОЛИ, ЧОМУ, ЯК. Вербалізується α -фрактал зазвичай за принципом мовної економії через такі синтаксичні конструкції як речення чи словосполучення, рідше слово, що залежить від жанрової належності медіатексту. Наступним за послідовністю сприйняття йде лід, в якому розгорнуто повторюють інформацію α -фрактала з уточненням та доповненням. Цей макроструктурний складник ми називаємо ϕ -фракталом, оскільки він є проміжним і за своїм інформаційним наповненням повторює початковий фрактал, але вже на новому рівні, коли реципієнт отримує достатньо відомостей про подію і може теоретично припинити подальше ознайомлення з новиною. Останній макроструктурний компонент медіатексту, який ми виокремлюємо, – це решта тексту, який адресат не завжди читає до кінця. У ньому максимально розгорнуто висвітлюють згадану в попередньому фракталі інформацію.

Термін «інтерв'ю» вживають традиційно для позначення бесіди, діалогу журналіста з відомими людьми для подальшої публікації в друкованих виданнях або трансляції по радіо чи телебаченню [30, с. 155]. Назву «інтерв'ю» можна вважати гіперонімом для різних її підвидів. Насамперед вони поділяються на письмові в пресі й усні на радіо й телебаченні (пор. [18; 25; 33]).

Інформаційно-аналітичний жанр «інтерв'ю» не вважається основним серед медійних текстів, але без нього не обходиться жодне видання. Свій сучасний вигляд газетне інтерв'ю набуло наприкінці XIX століття в американській пресі [30, с. 21–25]. Г. Люгер відносить інтерв'ю разом з консультацією до так званих біцентрально-інтенційних текстів, тобто таких, де наявні дві різновекторні інтенції [33]. Інтерв'ю слугує для отримання більш детальної інформації від безпосередніх учасників подій або від компетентних осіб, експертів.

Тексти-інтерв'ю подають у друкованих виданнях у скорочених і відредагованих варіантах. Г. Бургер зазначає, що такі інтерв'ю можна вважати кореспонденцією або цитатною кореспонденцією [25, с. 223]. У цьому полягає головна відмінність між газетними і усними інтерв'ю на радіо та телебаченні. До відмінностей між інтерв'ю в письмовій і розмовній формах

відносять також відсутність прямого візуально-акустичного контакту, коли можна спостерігати за парамовними та просодичними особливостями.

Для письмової й усної форм інтерв'ю спільними є такі правила ведення інтерв'ю: кореспондент відкриває бесіду, керує її ходом, задає запитання і завершує розмову, респондент, в свою чергу, мусить відповідати на запитання, вибираючи різні комунікативні стратегії [17; 25; 30; 33].

Існують різні підходи до класифікації інтерв'ю. За статутом респондента їх поділяють на: 1) інтерв'ю з політиком; 2) інтерв'ю з зіркою; 3) інтерв'ю з експертом [33, с. 97]. За тематикою інтерв'ю може бути: 1) інформаційним, коли діалог зосереджений на нових фактах; 2) експертним, коли очікується інформація авторитетної людини щодо актуальних питань; 3) проблемним, коли зіставляються різні точки зору на наявні проблеми; 4) інтерв'ю-знайомства, де все зводиться до презентації певної особи [22, с. 56–60]. За характером перебігу бесіди розрізняють статичні і динамічні інтерв'ю. Статичне інтерв'ю – це бесіда за чітким переліком запитань інтерв'юера переважно в письмовій формі. В динамічних інтерв'ю бесіда має більш неформальний характер, оскільки запитання журналіста випливають з попередньої відповіді респондента і можуть носити характер уточнення, коректування тощо (пор. [6; 16]).

При створенні медійних текстів, у тому числі й газетних інтерв'ю, важливу роль відіграє фактор колективної роботи редакції друкованого видання й опитуваного. При підготовці тексту інтерв'ю задіяно декілька сторін. Видавець або шеф-редактор визначають тематику текстів-інтерв'ю, спосіб подачі матеріалу. Респондент за канонами журналістики перевіряє остаточну друковану версію тексту. Журналіст проводить безпосередньо інтерв'ю і виступає автором тексту. Відповідальний редактор здійснює стилістичну правку тексту і відповідає також за заголовки та лід тексту. Неостанню роль відіграє технічний працівник, який надає тексту-інтерв'ю остаточного візуального вигляду на шпальтах газети.

Отже, досліджувані газетні тексти-інтерв'ю – це письмові діалоги німецьких і українських інтерв'юерів з провідними політиками і експертами про актуальні зовнішньополітичні проблеми. Інтерв'ю, як і інші види журналістських текстів, вважаються продуктом колективної роботи. Внаслідок цього вони несуть у собі характерні риси певного національно-культурного дискурсу (пор. [26]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри численні розвідки темпоральності у функціональній граматиці та стилістиці висвітлення цієї категорії не видається повним з огляду на жанрове різноманіття текстів. Найбільша увага сфокусована переважно на встановлення темпоральних особливостей функціонування мовних одиниць у текстах художнього дискурсу. Темпоральна структура текстів інших комунікативних царин, зокрема медійного дискурсу з контрастивної перспективи в світлі фрактального підходу, є ще недослідженою і тому досить актуальною (пор. [11; 12]). Окремі загальні риси темпоральної організації українських і німецьких медіатекстів висвітлено в працях О.І. Бондаря [3], М. Маршал [25], І.О. Талаш [34] та М. Геніг [31].

Газетні тексти-інтерв'ю досліджувалися на матеріалі різних мов переважно в структурному, стилістичному та прагматичному аспектах [1; 5; 17; 19; 23]. Зіставні аналізи проводилися насамперед на матеріалі німецької, англійської, французької, російської, польської та угорської мов [26; 32 та інші].

Досить детальне зіставне дослідження німецьких і українських медійних текстів-інтерв'ю з когнітивного, функціонального і прагматичного аспектів проведено О.О. Саламатіною [16]. Авторка, незважаючи на тематичну і типологічну гетерогенність матеріалу дослідження, спробувала вибудувати узагальнену концептуальну модель семантики цього жанру за допомогою теорії фреймів. При цьому О.О. Саламатіна, на жаль, не бере до уваги тематичні, соціальні, вікові та гендерні чинники, що значно впливають на вибір стратегії і тактики комунікації.

Відсутність комплексних українсько-німецьких контрастивних студій газетних текстів-інтерв'ю, де б враховувалися тематичний і ситуативний аспекти у світлі фрактального підходу, зумовлює актуальність цієї розвідки.

Мета статті – встановити подібності / відмінності при вираженні темпоральності у паралельних німецьких і українських текстах-інтерв'ю на різних етапах фрактального розгортання подачі новини.

Матеріалом контрастивної студії слугує вибірка текстів-інтерв'ю з провідних німецьких і українських щоденних газет протягом 2002–2015 рр. Статистична вибірка складала 300 текстів-інтерв'ю, по 150 текстів у кожній мові відповідно.

У дослідженні мова йде про ситуативні еквівалентні паралельні тексти (див. [12]), тобто такі, що виконують подібну роль у двох мовно-культурних дискурсах, інформуючи читачку аудиторію про зовнішньополітичні події в світі. При цьому тексти було відібрано в один часовий зріз із відповідних рубрик, які склалися редакціями згаданих вище газет. Це дозволяє говорити про певну об'єктивність добору дослідницького матеріалу, що відображає газетну зовнішньополітичну «картину світу» двох мовних культур крізь призму текстів-інтерв'ю.

Вклад основного матеріалу дослідження. Зазначений жанр відрізняється від решти медійних текстів своєю експліцитно вираженою діалогічністю, коли протиставляються дві інтенції (журналіста й респондента). Нас цікавить питання, чи є відмінності / подібності вираження темпоральності в німецькому і українському інтерв'ю з фрактальної точки зору і чим це може бути зумовлено.

В α -фракталі німецьких текстів-інтерв'ю серед дієслівних головних заголовків спостерігаємо домінування презенса дійсного способу активного стану (78 %) над іншими часовими формами. Зазвичай, це прямі цитати з тексту, які передають головну думку і привертають увагу читача, як-от: “*Die Währungsunion spaltet Europa*” (DT, 4.04.15); “*Italien ist nicht wie Berlusconi*” (BZ, 18.02.12).

Активне використання теперішнього часу в заголовковому блоці відображає його загальне домінування в цілому тексті інтерв'ю. Залежно від тематики інтерв'ю, німецькі редактори можуть використовувати також заголовки, виражені через інші часові форми не тільки у дійсному способі. Заголовки беруть як правило з контексту відповідей респондента без змін часової референції. Наприклад: “*Australiens Zinsen könnten stärker als erwartet steigen*” (BZ, 03.11.09); “*Zypern hat uns einen Schock versetzt*” (SZ, 11.07.11).

У підзаголовку німецького інтерв'ю також вдаються до використання форм теперішнього часу, оскільки наводиться свого роду коротка анотація тексту, де наявні основні тематичні тези, наприклад: *Linken-Fraktionsvize Sahra Wagenknecht*

rät Athen zu mehr Konfrontation – und schreibt Rot-Rot-Grün im Bund ab. (DT, 4.04.15)

До проміжного ϕ -фрактала тексту-інтерв'ю відносимо лід як продукт редакційної роботи на відміну від самого блоку питань і відповідей. Лід може розташовуватися або після заголовків, як наприклад у *Berliner Zeitung*, або вноситися як розгорнутий надзаголовок, як це наприклад практикують у *Süddeutsche Zeitung*, або бути взагалі відсутнім, як наприклад у *Der Tagesspiegel* чи *FAZ*. У ліді домінує презенс (60 %). Вживання решти часових форм залежить від багатьох факторів: статусу респондента, його відомості для аудиторії, традицій видання тощо. Наведемо приклад з *Berliner Zeitung*: *Der Israeli Ephraim Asculai ist Experte für Nuklear waffen im Institut für Nationale Sicherheit an der Universität von Tel Aviv. Er war sechs Jahre lang für die Internationale Atomenergiebehörde (IAEA) in Wien tätig. Asculai plüdiert für schärfere Maßnahmen <...>*. (BZ, 10.11.11)

Як видно з наведеного прикладу, ϕ -фрактал нагадує стислу анотацію, зроблену за схемою ХТО є респондент (*Experte für Nuklearwaffen im Institut für Nationale Sicherheit an der Universität von Tel Aviv*), ДЕ й ЯК ДОВГО він працював (*sechs Jahre lang für die Internationale Atomenergiebehörde in Wien*) і ЩО він пропонує (*schärfere Maßnahmen*). Така схема зумовлена тим, що респондентом виступає маловідомий для пересічного читача експерт. Цим пояснюємо використання, крім презенса також претерита.

В ω -фракталі німецьких інтерв'ю серед індикативних форм найчастіше трапляється презенс (74 %). Далі йдуть перфект (14%), претерит (8%), футурум I (3%) та плюсквамперфект (1%). Варто зазначити, що такий розподіл добре простежується як в блоці запитань, так і в блоці відповідей. У розмові між журналістом і респондентом переважно використовується теперішній час. Наприклад: – *Denken Sie wirklich, der Iran hält sich offen, Atommacht zu werden? – Das ist Spekulation. Aber der Iran wird wohl nur brechen, wenn er das Verlangen verspürt, über Nuklearwaffen zu verfügen.* (BZ, 10.11.11).

Якщо в інтерв'ю йдеться про якийсь віддалений у часі факт, подію, то питання передається через перфект, а респондент описує ті події, використовуючи претерит, перфект і плюсквамперфект. Наприклад, у цьому уривку журналіст запитує іранського дипломата про студентські протести в його країні: – *Wie haben Sie von der Sache gehört? – Ich war in Saudi-Arabien und wurde angerufen. Ich habe meine Mitarbeiter angerufen und dem Polizeichef angehalten, <...>*. (FAZ, 06.12.11).

У запитанні часом використовують футур I, коли йдеться про можливі дії у майбутньому, як-от: – *Werden die Italiener nicht auf die Barrikaden gehen wie die Griechen? – Nein, weil <...>*. (BZ, 18.11.11).

Серед форм умовного способу у блоці запитань переважає претерит з модальними дієсловами *können* і *sollen*. Наприклад: – *Könnten Drohungen gegenüber dem Iran dieses Verlangen verstärken? (BZ, 10.11.11); – Welchen Weg sollte Griechenland gehen? (DT, 04.04.15).*

У блоках запитань трапляються також такі форми кон'юнктива як презенс, перфект, плюсквамперфект і кондиціоналіс I, але їх частка незначна (по 1%). Ці форми вживають переважно для передачі чужих неперевіраних слів, ввічливого запитання, вираження припущення тощо. Наприклад: – *Ihre Regierung in Den Haag ist anderer Meinung. Sie sagt, Brüssel solle sich nicht*

überall einmischen ... (SZ, 11.07.13); – Was würde eine Atommacht der Iran für <...> bedeuten? (BZ, 10.11.11).

У відповідях, окрім домінувального презенсу дійсного способу, трапляються перфект, претерит, футурум I та плюсквамперфект. Перфект вживається у тому випадку, коли респондент підкреслює завершеність дії, як-от: – *Mittlerweile hat das griechische Parlament das sehr harte Sparpaket zweimal verabschiedet.* (BZ, 18.02.12). Претерит трапляється при описі минулих подій, як-от: – *Zypern war eine sehr harsche Operation, ein hartes Beispiel, wie <...>*. (SZ, 11.07.13).

Серед форм кон'юнктива в блоці відповідей найчастіше використовують претерит, плюсквамперфект і кондиціоналіс I, якими виражають реальні та ірреальні бажання тощо. Наприклад: – *Die Verbände müssten endlich einen Islam etablieren, der hier in Deutschland anschlussfähig ist und <...>*. (BZ, 12.03.15); – *Natürlich hätten wir uns für Syriza eine absolute Mehrheit gewünscht, aber <...>*. (DT, 04.04.15); – *Wenn ich das nicht mehr dürfte, würde ich zurücktreten* (SZ, 11.07.13).

Зазначимо, що в підрядних реченнях блоку відповідей і запитань, на відміну від інших інформаційних жанрів, переважають індикативні дієслівні форми. Якщо в замітці й інформаційній статті кон'юнктив й індикатив співвідносяться 1 до 1 [11; 12], то в інтерв'ю – 1 до 8. Така відмінність зумовлена тим, що в інтерв'ю мало прямої референції на чужі неперевірені слова, оформлені кон'юнктивом.

В α -фракталі українського зовнішньополітичного тексту-інтерв'ю найуживанішою часовою формою як і в німецькому виступає теперішній час дійсного способу, як-от: *Дмитро Тренін: Росія та США впливають на вибір України <...>*. (День, 22.02.07); *Внутрішня боротьба між Президентом і прем'єром позначається на зовнішній політиці України* (День, 07.03.07).

Поодинокі також заголовки з пропозиціями в минулому та майбутньому часах. Тут простежуємо паралель із німецькою медіапрактикою, адже вибір заголовка залежить від тематики інтерв'ю: чи воно про ситуацію, чи про якусь подію в минулому. Наприклад: *Януш ОНИШКЕВИЧ: Членство в НАТО забезпечить Україні партнерські відносини з Росією* (День, 29.11.06); *Юрій СЕРГЄЄВ: Ми показали світу, якою є Росія* (День, 03.03.15).

У першому випадку йдеться про тему членства України в Північноатлантичному військово-політичному Альянсі, яку вже багато років обговорюють й вона залишається для України перспективою, тому редактор зупинився на пропозиції, вираженій майбутнім часом.

У другому заголовку йдеться про те, що відбувалося в ООН у світлі російської агресії з погляду Постійного представника України при цій міжнародній організації. Саме тому редактор обрав підсумовуючу пропозицію, виражену перфектною формою дієслова.

У ϕ -фракталі українського тексту-інтерв'ю переважно рівною мірою використовують теперішній (45%) і минулий (43%) часи. Значно рідше наявні форми майбутнього часу (12%). Наприклад: *Голова комісії палати представників на допомогу демократії Девід Прайс (демократ від штату Північна Кароліна) днями відвідав Україну. Делегація у складі трьох конгресменів здійснює турне по ряду країн, якими опікується комісія палати представників. Прайс також є співголовою комісії Демократичної партії з графіка кампанії висунення кандидата на президентство. Як США оцінюють розвиток демокра-*

тії в нашій країні? Чи **потрібно** Україні допомога у розвитку демократії? Хто з демократів **має** найкращі шанси бути номінованим від Демократичної партії для участі у виборах, які **відбудуться** в 2008 році? Чи **буде брати участь** у перегонах Ал Гор? Який із кандидатів Демократичної партії **зможє перемогти** на президентських виборах і чи **потрібно** для цього йому бути хорошим менеджером чи людиною, яка **вміє перемогати** на війнах? Чи **борються** США <...>? (День, 04.04.07).

У блоці запитань українського тексту-інтерв'ю домінує теперішній час дійсного способу активного стану (61%), як-от: – Кого ви **бачите** в ролі гарантів? (День, 04.11.06). Минулий (17%) і майбутній (19%) часи трапляються майже з однаковою частотою. Наприклад, – **Яке враження справила** на Білий дім і американських урядовців промова лідера української опозиції Юлії Тимошенко в Центрі Стратегічних і міжнародних досліджень? (День, 07.03.07).

При цьому задіяні модальні дієслова, насамперед *могти*, як-от: – Які сигнали **можє послати** Білий дім українському Президенту і прем'єр-міністру після візиту Тимошенко до США? (День, 07.03.07).

На відміну від німецького кон'юнктива, український умовний спосіб експліцитно не співвідноситься сам по собі з минулим або майбутнім часом. Реальність чи ірреальність його значення випливає з контексту. Речень в умовному способі в блоці запитань зафіксовано усього 3%, як-от: – **Тобто фактично** Верховна Рада зберігає інтригу і важелі впливу на Президента Ющенка, оскільки вимоги негайної відставки міністрів **були б** чіткою ознакою протистояння з Президентом, а так <...> (День, 17.11.06).

У блоці відповідей українських текстів-інтерв'ю також переважає теперішній час (67%). Минулий час трапляється у 18%, а майбутній – у 14%. Наприклад, – **Статут ООН говорить про те, що нових членів, а Росія була новим членом, обирають** шляхом ухвалення рішення Ради Безпеки і голосування Генеральної Асамблеї ООН. Росія **не пройшла** весь цей шлях. А Сербія, яка **опинилась** у такому самому статусі, – **пройшла**. І тому порівнюючи **можна це все експлуатувати**. Але чи **погодиться, врешиті-решит**, коли це питання знову **повернеться** на розгляд до Генеральної Асамблеї **весь світ виключити** Росію за порушення, **це велике питання** (День, 03.03.15).

У відповідях українських текстів-інтерв'ю зустрічаємо поодинокі дієслівні форми в умовному способі, як-от: – Але, якщо ви **масте** на увазі і **хочете запитати** про необхідність консультування з громадськістю щодо цього питання, то дійсно у нас **була ідея** провести референдум щодо вступу до НАТО, але я **не думаю, що така ідея була б** корисною (День, 06.03.07).

Зазвичай цими формами передають некатегоричні міркування респондента.

Для зіставлення вираження темпоральності в німецькому й українському текстах-інтерв'ю укладено таблицю 1 (див. табл. 1), де беруться до уваги дієслівні форми дійсного способу.

Таблиця 1

Темпоральність у німецькому й українському текстах-інтерв'ю

Мова	Минулий час (%)	Теперішній час (%)	Майбутній час (%)
Німецька	23	74	3
Українська	18	67	15

Як видно з таблиці 1, в обох мовах практикують використання в інтерв'ю теперішнього часу. На другому місці перебуває минулий час, найменше зафіксовано пропозицій, які виражають майбутню темпоральну референцію. Суттєвою відмінністю між німецькою й українською медіапрактиками є те, що в досліджуваному українському жанрі значно частіше, ніж у німецькому, послуговуються формами майбутнього часу. Це очевидно зумовлено екстралінгвальними факторами, а саме: тематичною спрямованістю інтерв'ю, коли мовиться про прогнозування подій. У німецькому ж зовнішньополітичному інтерв'ю обговорюють переважно події, які вже відбулися.

Висновки. Зіставний аналіз вираження темпоральності в німецьких і українських текстах-інтерв'ю з фрактальної точки зору дозволяє зробити такий висновок. В інформаційно-аналітичному жанрі інтерв'ю домінує теперішній час (нім. 74% / укр. 67%), менше представлені минулий (нім. 23% / укр. 18%) та майбутній (нім. 3% / укр. 15%) часові форми дієслів. На особливості кожної досліджуваної медіапрактики вказують і отримані статистичні показники. Так, сигніфікативні результати отримано в німецькому інтерв'ю для теперішнього часу ($\chi^2 = 14,19$, $K = 0,31$), а в українському – для майбутнього часу ($\chi^2 = 5,99$, $K = 0,20$), що вказує на суттєве переважання емпіричних даних над теоретично очікуваними. Для текстів-інтерв'ю в обох медіакультурах притаманний загалом такий темпоральний розподіл: α -фрактал – теперішній / минулий часи, ϕ -фрактал – теперішній / минулий, а в ω -фракталі – теперішній / минулий / майбутній.

Перспективний напрям подальших досліджень вбачаємо в контрастивному аналізі інших медійних жанрів з метою виявлення універсальних закономірностей вираження темпоральності в цій комунікативній царині в світлі фрактального підходу.

Література:

1. Апалат Г.П. Структура, семантика і прагматика текстів-інтерв'ю (на матеріалі сучасної англомовної преси): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2003. 19 с.
2. Барчук В.М. Граматична категорія темпоральності: семантико-структурний аспект // Мовознавство. 2011. № 6. С. 64–76.
3. Бондар О.І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження. Одеса: Астропринт, 1996. 192 с.
4. Вороб'єва О.П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вулф: модусы, фракталы, фузии // Когниция, Коммуникация, Дискурс. 2010. № 1. С. 47–74.
5. Гапотченко Н.Є. Структурні та жанрово-стилістичні особливості текстів інтерв'ю в сучасній французькій пресі: автореф. дис. ... канд. філол. наук.: спец. 10.02.05 «Романські мови». К., 2005. 19 с.
6. Голубева-Монаткина Н.И. Классификационное исследование вопросов и ответов диалогической речи // Вопросы языкознания. 1991. № 1. С. 125–134.
7. Домброван Т.И. Язык в контексте синергетики. Одесса: ОГТ, 2013. 342 с.
8. Жаботинская С.А. Геометрия смысла: концептуальные модели языка и фрактальные формы // Первая российская конференция по когнитивной науке: тезисы докладов. Казань: Казанский гос. ун-т, 2004. С. 85–87.
9. Зологова Г.А. Категории времени и вида с точки зрения текста // Вопросы языкознания. 2002. № 3. С. 8–29.
10. Кійко С.В. Синергетика омонімії як мовного, мовленнєвого і міжмовного явища. Чернівці: ЧНУ, 2016. 532.
11. Кійко Ю.Є. Темпоральність у сучасних німецьких і українських медійних замітках з фрактальної перспективи // Науковий Вісник

- Дрогобицького держ. педагогічного ун-ту імені Івана Франка. Дрогобич, 2017. Вип. 7. С. 77–80.
12. Кійко Ю.Є. Темпоральність у німецьких і українських інформаційних статтях із фрактальної перспективи // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія. Одеса, 2018. № 32. С. 234–238.
  13. Кійко Ю.Є., Кудрявцева О.Д. Основи теоретичної граматики німецької мови. Чернівці: ЧНУ, 2009. 184 с.
  14. Пономаренко І.Н. Симетрия / асиметрия в лингвистике текста: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Краснодар, 2005. 322 с.
  15. Пихтовникова Л.С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений. Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2012. 180 с.
  16. Саламагіна О.О. Мовленнєвий жанр «інтерв'ю» в сучасній німецькомовній та україномовній пресі: функціональні та прагматичні ознаки: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» Одеса, 2011. 20 с.
  17. Серажим К.С. Інтерв'ю з політиком як типовий жанр актуалізації сучасного політичного дискурсу // Українське журналістознавство. К., 2004. С. 43–51.
  18. Серажим К.С. Текстознавство. 2-ге вид. К.: Київський ун-т, 2012. 528 с.
  19. Степанова М.А. Диалогичность коммуникации в жанре интервью в современной немецкой прессе: на материале журнала "Der Spiegel": дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. М., 2006. 259 с.
  20. Талаш І.О. Часовий континуум публіцистичного дискурсу // Лінгвістика і поетика тексту. Філологічні студії. 2012. Вип. 7. Ч. 2. С. 247–253.
  21. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / отв. ред. А.В. Бондарко. Л.: Наука, 1990. 263 с.
  22. Шостак М.И. Журналист и его произведение. М.: ТОО «Гендальд», 1998. 96 с.
  23. Штельмах М.Л. Інтерв'ю в системі жанрів сучасної україномовної комунікації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2008. 20 с.
  24. Birken M. / Coon A.C. Discovering Pattern in Mathematics and Poetry. Amsterdam, New York: Rodopi, 2008. 213 p.
  25. Burger H. / Luginbühl M. Mediensprache: eine Einführung in Sprache und Kommunikationsformen der Massenmedien. 4. Aufl. Berlin: de Gruyter, 2014. 532 S.
  26. Drewnowska-Vargáné E. Pressediskurse im Kontrast: Paralleltextanalysen zum Deutschen, Polnischen und Ungarischen. Landau: Empirische Pädagogik, 2015. 624 S.
  27. Eroms H.-W. Fraktale Erzählweise in Walter Kempowskis Tagebüchern // Gesprochen – geschrieben – gedichtet. Variation und Transformation von Sprache / Hrsg. von M. Dannerer u.a. Berlin: Schmidt, 2009. S. 89–102.
  28. Eroms H.-W. Fraktale Texte. Selbstähnliche Texte als Bausteine // Zugänge zum Text / Hrsg. von P. Bassola u.a. Frankfurt a.M.: Lang, 2014. S. 101–126.
  29. Fix U. Fraktale Narration. Eine semiotisch-textlinguistische Analyse // Medientheorien und Multimedialität. Ein TV-Werbespot – Sieben methodische Beschreibungsansätze. Köln: Herbert von Halem, 2011. S. 70–87.
  30. Haller M. Das Interview. Konstanz: UVK Medien, 1997. 421 S.
  31. Hennig M. Tempus und Temporalität in geschriebenen und gesprochenen Texten. Tübingen: Niemeyer, 2000. 211 S.
  32. Lee Y. Dialogsteuerung und Spielregelverletzung in Medieninterviews. Eine empirische Untersuchung anhand deutscher und koreanischer Medieninterviews. Hamburg: Dr. Kovač, 2001. 410 S.
  33. Lüger H.-H. Pressesprache. Tübingen: Niemeyer, 1995. 169 S.
  34. Marschall M. Textfunktion der deutschen Tempora. Geneve: Edition Slatkine, 1995. 292 S.

Кійко Ю. Е. Темпоральность в немецких и украинских текстах-интервью с фрактальной перспективой

Аннотация. В статье автор ставит перед собой цель выявить закономерности проявления такой центральной текстовой категории как темпоральность в текстах-интервью на материале немецкой и украинской внешнеполитических медиапрактик с фрактальной точки зрения. Основное внимание сфокусировано на установлении темпоральных сходств / различий в обоих языковых культурах на разных этапах фрактального развертывания информации в этом медиажанре.

Ключевые слова: темпоральность, текст-интервью, фрактальность, немецкий язык, украинский язык.

Kiyko Y. Temporality in German and Ukrainian interviews from a fractal point of view

Summary. The article aims to identify the patterns in the expression of such a central text category as temporality in the parallel foreign policy interviews based on the material of the German and Ukrainian daily newspapers. The focus is on establishing temporal similarities / differences in both language cultures at different stages of fractal deployment of information in this media text type.

The obtained statistical data point to the peculiarities of both media cultures. The significant results were obtained in the German interview for the present tense ($\chi^2 = 14,19$, $K = 0,31$), and in Ukrainian for the future tense ($\chi^2 = 5,99$, $K = 0,20$) indicating on the outstanding predominance of empirical data over the theoretically expected. The tense distribution for the informational-analytical media genre is as follows: the α -fractal – present / past tenses, the ϕ -fractal – present / past, and the ω -fractal – present / past / future.

Key words: temporality, text-interview, fractality, the German language, the Ukrainian language.

Тарануха Т. В.,

старший викладач кафедри німецької мови та методики її викладання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

СТРУКТУРНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ АД'ЕКТИВНИХ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ

Анотація. У статті здійснено структурно-граматичний аналіз та виявлено види варіантності ад'єктивних компаративних фразеологізмів на позначення рис характеру людини у німецькій мові.

Ключові слова: мовна картина світу, фразеологізм, фразеологічна модель, слова-символи, переосмислене значення, образність.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці спостерігається підвищений інтерес до розгляду семантичних одиниць у межах мовної картини світу. Одним із домінуючих напрямів стають розвідки, що спрямовані на виокремлення з мовної картини світу і системне відтворення фразеологічної картини світу [1, с. 117]. Питання систематизації фразеологічного матеріалу та його класифікації завжди перебували у полі зору мовознавців. Опис компонентної структури та семантики ад'єктивних компаративних фразеологізмів були об'єктом дослідження як українських, так і зарубіжних лінгвістів (М.Ф. Алефіренко, О.В. Кунін, К.І. Мізін, С.М. Муниці, О.Д. Райхштейн, В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко, В. Brehmer, Н. Burger, W. Fleischer, С. Földes, S. Lapinskas, J. Lichtenberg та ін.).

Метою статті є аналіз структурно-граматичних особливостей німецьких ад'єктивних компаративних фразеологізмів на позначення рис характеру людини.

Виклад основного матеріалу. Ад'єктивними називаються фразеологізми, які мають категоріально-граматичне значення атрибутивності та виражають якісно-оцінні ознаки у формах роду, числа та відмінка. У реченні ад'єктивні фразеологізми виступають у ролі означення та іменної частини складеного присудка. «Класичними» ад'єктивними фразеологізмами є словосполучення з якісним прикметником у ролі граматично стрижневого компонента, який зумовлює семантичні та граматичні властивості фразеологізмів цієї семантико-граматичної категорії [1, с. 131]. Прикметникові фразеологічні одиниці відрізняються від слів-прикметників тим, що позначають не ознаку взагалі (безвідносно до об'єкта), а ознаку стосовно людини [5, с. 133]. Компаративна фразеологія є мовним матеріалом, який безпосередньо пов'язаний із духовною культурою. Усталені порівняння є давнім і розгалуженим пластом фразеології будь-якої мови, що бере початок із природи порівняння, яке використовується на всіх етапах пізнавальної діяльності людини. Тому в образній природі компаративних фразеологічних одиниць яскраво виражена національна картина світу [2, с. 117]. Для ад'єктивних порівнянь характерною є двоплановість значення, коли одне порівнюється з іншим. Така структура виділяє його як фразеологічне значення особливого роду, зокрема компаративне. Перший компонент ад'єктивних порівнянь

уживається у своєму основному буквальному значенні. Функція другого компонента завжди підсилена, оскільки він позначає ступінь ознаки, яка виражена першим. Перший компонент називається основою порівняння, а другий – об'єктом порівняння [2, с. 139]. Ад'єктивні порівняння виникають у мові тому, що є необхідність у передаванні додаткової інформації у порівнянні з інформацією, яка передається першим компонентом порівняння [2, с. 139]. Специфіка німецьких компаративних фразеологізмів полягає в тому, що певні властивості передаються через порівняльну групу або порівняльне підрядне речення, яке вводиться сполучником *wie* або *als* [4, т. II, с. 374]. Вони поділяються на такі основні синтаксичні структури:

1) прикметник+*wie*+іменник: *giftig wie eine Spinne* [4, т. II, с. 206] – «злий як гадюка», *emsig (fleißig) wie eine Biene* [4, т. I, с. 101] – «працьовитий як бджола», *stur wie ein Ochse* [4, т. II, с. 86] – «упертий як осел». Стрижневим компонентом фразеологізмів цієї моделі є прикметник, який вживається в прямому або в переносному значенні, образною основою компаративів є слова-символи. Ад'єктивні порівняння двокомпонентні. Другим компонентом може бути:

а) лексема: *stolz wie ein Spanier* [4, т. II, с. 201] – «пихатий, бундючний як іспанський гранд», *pünktlich wie die Maurer* [6, с. 592] – «дуже пунктуальний», *stur wie ein Bock* [4, т. I, с. 114] – «упертий як осел», *treu wie Gold* [6, с. 288] – «вірний», *dumm wie ein Ochse* [4, т. II, с. 86] – «дурний як бик», *stur wie Ochse* [4, т. II, 86] – «упертий як бик», *frech wie Oskar* [4, т. II, с. 93] – «нахаба з нахаб», *stur wie ein Panzer* [6, с. 747] – «дуже упертий», *eitel (gespreizt) wie ein Pfau* [4, т. II, с. 102] – «пихатий як павич», *giftig wie eine Spinne* [4, т. II, с. 206] – «злий як гадюка», *schweigsam wie ein Stockfisch* [4, т. II, с. 225] – «німий як риба», *emsig (fleißig) wie eine Biene* [4, т. II, с. 101] – «працьовитий як бджола», *veränderlich wie das Wetter* [4, т. II, с. 318] – «у кого-небудь сім п'ятниць на тиждень», *brummig wie ein Bär* [4, II, с. 75] – «буркотун», *kalt (kühl, gleichgültig) wie Hundeschnauze* [6, с. 393] – «нечуйний», *schwankend wie ein Rohr* [4, т. II, с. 138] – «у кого-небудь мінливий характер», *glatt wie ein Aal* [6, с. 283] – «який може знайти вихід із будь-якої ситуації», *grob wie Bohnenstroh* [4, т. I, с. 117] – «грубий, неотесаний», *wütend wie ein angeschossener Eber* [4, т. I, с. 161] – «злий як чорт»;

б) група лексем: *wetterwendig wie der Hahn auf dem Turme* [4, т. II, с. 318] – «у кого-небудь сім п'ятниць на тиждень», *schlapp wie ein nasses Handtuch* [4, т. II, с. 309] – «бути м'якою, слабвільною, безхарактерною людиною», *Wie eine / wie die Axt im Walde* [6, с. 86] – «нестриманий у своїй поведінці», *fürchten wie der Teufel das Weihwasser* [6, с. 248] – «мати сильний страх

перед чимось», [wie] *Wachs in jmds. Händen sein* [6, с. 834] – «бути дуже поступливим».

Перший компонент ад'єктивних порівнянь уживається у своєму основному буквальному значенні. Образність виникає завдяки тому, що порівняння належить не до того класу предметів, істот чи явищ, який позначає його другий компонент. Порівняльні фразеологізми мають яскраво виражене оцінне значення (як позитивне, так і негативне). При цьому характер оцінки залежить від семантики першого компонента, а другий підсилює значення фразеологізму.

Серед ад'єктивних порівнянь, які позначають риси характеру людини, виділяється декілька фразеологізмів із немотивованим другим компонентом: *bescheiden wie ein Veilchen* [4, т. II, с. 276] – «дуже скромний, сама скромність», *dumm wie Bohnenstroh/ wie die Nacht, dumm/ doof wie Brot/ wie Stulle* [6, с. 175] – «бути дуже дурним», *faul wie die Sünde* [6, с. 210] – «дуже ледачий», *anhänglich wie Rheumatismus sein* [6, с. 40] – «бути дуже нав'язливим», *frech wie Oskar* [4, т. II, с. 93] – «нахаба з нахаб», *stur wie ein Panzer* [6, с. 747] – «дуже впертий», *dumm/ dämlich wie Schifferscheiße sein* [6, с. 175] – «дуже дурний», *frech wie Dreck/ Gassendreck/ Rotz* [6, с. 285] – «дуже нахабний». У таких фразеологізмах немотивованим є зв'язок між першим і другим компонентом порівняння.

Часто ад'єктивні фразеологізми вживаються без прикметника: *wie die Axt im Walde* [6, с. 86] – «нестриманий у своїй поведінці», *wie ein Lamm* [6, с. 459] – «терпеливий та покірний», *wie ein geprügelter Hund* [6, с. 589] – «невпевнений, боязкий»;

2) дієслово+додаток+ wie+іменник: *ein Gedächtnis wie ein Sieb haben* [6, с. 260] – «бути дуже забудькуватим», *ein Gemüt wie ein Fleischerhund haben* [6, с. 270] – «бути неспівчутливим», *ein Gemüt wie ein Schaukelpferd haben* [4, с. 271] – «бути дуже терплячим», *ein Herz wie Butter haben* [4, т. I, с. 330] – «мати серце з воску, бути м'якосердим», *Nerven wie Drahtseile/ wie Stricke haben* [6, с. 543] – «мати дуже міцні нерви», *Augen haben wie ein Luchs* [6, с. 73] – «бути спостережливим»;

3) прикметник+інші структури, ніж wie: *dümmer sein als die Polizei erlaubt* [6, с. 175] – «бути дуже дурним»;

4) повне двоскладне речення, поширене другорядними членами: *es so dick hinter den Ohren haben wie die Sau die Läuse* [4, т. II, с. 153] – «бути неприторенним негідником, пройдисвітом»;

5) неповне двоскладне речення з пропущеним підметом: *denken wie ein Seifensieder* [4, т. II, с. 189] – «бути безтурботним».

Компаративні фразеологічні одиниці мають яскраво виражене оцінне значення (як позитивне, так і негативне). Характер оцінки залежить від семантики першого компонента: *bescheiden wie ein Veilchen* – «дуже скромний, сама скромність» [4, т. II, с. 276], *empfindlich wie eine Mimose* – «сором'язливий, як мімоза» [4, т. II, с. 53], *stolz wie ein Spanier* – «пихатий, бундючний, як іспанський гранд» [4, т. II, с. 201], *brummig wie ein Bär* – «буркотун» [4, т. I, с. 75], *diebisch wie eine Katze, furchtsam wie ein Hase* – «лякливий як заєць, ашкідливий як кішка» [4, т. I, с. 373]. В окремих випадках вирішальну роль відіграє семантика другого компонента: *schlapp wie ein nasses Handtuch sein* [4, т. I, с. 309] – «бути м'якою, слабавільною, безхарактерною людиною», *unbeständig/ wetterwendig wie eine Wetterfahne(wie ein Wetterhahn)* [4, т. II, с. 318] – «У кого-н.

сім п'ятниць на тиждень». Порівнянням характерна гіперболізація, тобто перебільшення ознаки з метою її виразнішого виокремлення.

Власні назви у складі компаративних фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини трапляються рідко. Наприклад: *frech wie Oskar* [4, т. II, с. 93] – «нахаба з нахаб».

В ад'єктивних компаративних фразеологічних одиницях лише підрядний зв'язок. Ад'єктивні порівняння виступають у реченні постпозитивним означенням [2, с. 141]. Таким чином, функції ад'єктивних порівнянь збігаються із функціями прикметника з тією різницею, що положення в постпозиції для ад'єктивних порівнянь є нормою, а в препозиції – відхиленням від норми. Препозитивне вживання ад'єктивних порівнянь зустрічається рідко і є оказіональним стилістичним прийомом [2, с. 142].

Висновки. У результаті дослідження виявлено види варіантності німецьких ад'єктивних компаративних фразеологізмів на позначення рис характеру людини: морфологічну, лексичну, квантитативну. Варіантність на морфологічному рівні супроводжується варіаціями конструкцій з означеним/ неозначеним артиклем: *Wie eine / wie die Axt im Walde* [6, с. 86] – «нестриманий у своїй поведінці». Лексична варіантність спостерігається у таких видах заміни:

1) субстантивних компонентів, які є рівноцінними за функцією: *dumm wie Bohnenstroh/ wie die Nacht sein* [6, с. 175] – «бути дуже дурним», *frech wie Dreck/ Gassendreck/ Rotz* [6, с. 238] – «бути дуже нахабним»;

2) ад'єктивних компонентів із синонімічним значенням: *dumm/ dämlich wie Schifferscheiße sein* [6, с. 175] – «бути дуже дурним», *eitel/ gespreizt wie ein Pfau* [4, т. II, с. 102] – «пихатий як павич», *dumm/ doof wie Brot* [6, с. 175] – «бути дуже дурним», *emsig/ fleißig wie eine Biene* [4, т. I, с. 101] – «працьовитий як бджола», *kalt/ kühl, gleichgültig wie Hundeschnauze* [6, с. 393] – «нечуйний»;

3) варіюванні прийменника: *j-d ist wie von (wie aus) Eisen* [4, т. I, с. 175] – «у кого-н. залізний характер, залізна воля».

Розрізняємо лексичні та квантитативні варіанти. Лексичний варіант є варіацією того чи іншого компонента фразеологічної одиниці, який є лексемою, а не синтагмою, чи синтаксично пов'язаною послідовністю компонентів-лексем. Квантитативні варіанти фразеологічних одиниць, як правило, є результатом елімінації групи компонентів або частини синтагми початкової (первинної) фразеологічної одиниці: *stumm wie ein Fisch [im Wasser]* [4, т. I, с. 213] – «німий як риба», *wie ein Lamm [das zur Schlachtbank geführt wird]* [6, с. 459] – «терплячий, той, хто повністю покладається на долю», *ein Gedächtnis wie ein [indischer] Elefant haben* [6, с. 260] – «мати дуже хорошу пам'ять», *jemand ist schwankend wie ein Rohr [im Winde]* – [4, т. II, с. 138] – «у кого-небудь мінливий характер».

Варіанти усталених словосполучень можуть мотивуватися з різним ступенем вірогідності. Проте вони системні, що свідчить про можливість формальних змін у фразеологічній одиниці. Ці зміни не позначаються на цілісному значенні. Фразеологічні варіанти – це лексикографічно інвентаризовані, узусні лексико-граматичні різновиди фразеологічної одиниці. Їх побудовано на тих самих образах, тими самими засобами, але з частковою граматичною чи лексичною видозміною. Варіантні форми одного конститuenta завжди існують поруч з інваріантами іншого, зберігаючи значення всієї структурної моделі [3, с. 84–85].

Висновки. Аналіз мовного матеріалу свідчить про те, що німецькі ад'єктивні компаративні фразеологічні одиниці на позначення рис характеру людини різноманітні як за структурою, так і за морфологічним вираженням компонентів. Значну частину становлять фразеологічні одиниці зі структурою прикметник+wie+іменник.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф., Семенов Н.Н. Фразеология и паремология. Москва Флинта: Наука, 2009. 344 с.
2. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: [учебник]. Москва: Высшая школа, 1996. 381 с.
3. Мізін К.І. Компаративна фразеологія. Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2007. 168 с.
4. Гавриш В.І., Пророченко О.П. Німецько-український фразеологічний словник: у 2 т. Київ: Рад. Школа, 1981.
5. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.
6. Duden. Redewendungen. Band 11. Dudenverlag. Mannheim, 2002. 995 S.

Тарануха Т. В. Структурные и грамматические особенности немецких адъективных компаративных фразеологических единиц, обозначающих черты характера человека

Аннотация. В статье осуществлен структурно-грамматический анализ и обнаружено виды вариантности адъективных компаративных фразеологизмов, обозначающих черты характера человека в немецком языке.

Ключевые слова: языковая картина мира, фразеологизм, фразеологическая модель, слова-символы, переосмысленное значение, образность.

Taranukha T. Structural and grammar features of german adjectival comparative phraseological units on the determination of human character traits

Summary. The article deals with the structural grammar analysis and identifies the types of variability of the adjectival comparative phraseologisms to indicate the human personality traits in the German language.

Key words: linguistic picture of the world, phraseological unit, phraseological model, word-symbols, thinking over the meaning, figurativeness.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Бахов І. С.,*доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземної філології і перекладу
Міжрегіональної академії управління персоналом*

СУБТИТРУВАННЯ В ПЕРЕКЛАДІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. На прикладі аналізу субтитрів, які було створено на основі файлу шаблону, показано, що якість перекладу може страждати в результаті централізації процесу субтитрування, який зараз менше спирається на професійну компетенцію субтитрувальників. Зазначається, що аутсорсинг у перекладацькій спеціалізації і використання файлів шаблонів впливає на міжмовних перекладачів і на якість перекладу субтитрування. Виокремлено стандартні стратегії субтитрування, яких необхідно дотримуватись при створенні наборів субтитрів – пропущення, скорочення та перефразування.

Ключові слова: підготовка перекладачів, якість, перекладацькі компетенції, субтитрування, глобалізація, аутсорсинг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські дослідники приділяють увагу проблемі підготовки перекладачів, субтитруванню та технічним особливостям її реалізації та вдосконалення. Наукові розвідки у галузі кіноперекладу дозволяють вирішити ряд проблем, пов'язаних із специфікою перекладу фільмів із субтитрами (В. Горшкова, 2006; В. Демецька, 2008; С. Кузьмичев, 2012; Т. Лукьянова, 2012; Т. Малкович, 2015; Т. Некряч, 2008; Ю. Шульженко, 2017 та ін.) [2; 4; 5; 6; 7; 8]. Т. Лукьянова визначає субтитри як текстовий супровід відео на мові джерела, який дублює або доповнює звукову доріжку. У субтитрах відображене мовлення людей і персонажів у кадрі [5].

На думку Г. Кузенко, субтитри являють собою перекладений текст, що з'являється на екрані синхронно з діалогами персонажів. Порівняно з іншими способами перекладу фільму субтитри вносять найменше викривлення до змісту вихідного перекладного тексту [3]. У своїй праці В. Горшкова аналізує особливості основних видів кіноперекладу – дублювання, субтитрування й войсовер [2]. Дослідниця зазначає, що міжмовне *субтитрування* – це скорочений переклад діалогів фільму, що відображає їхній основний зміст, представлений у вигляді друкованого тексту, візуальний ряд фільму в його оригінальній версії, який розташовується, як правило, у нижній частині екрану.

Перекладач має вмістити переклад в обмежену кількість рядків і знаків за міжнародними стандартами швидкості читання й відображення субтитрів на екранах. Субтитри повинні мати прив'язку до зміни планів у кадрі, що скорочує час перекладу. Із цього визначення випливає, що субтитри бувають двох видів: субтитри, що відтворюють мову персонажів мовою, на якій знятий кінофільм, а також субтитри, що є перекладом кінофільму на мову, зрозумілу глядачеві, тобто мову, носіями якої є люди, котрі становлять глядацьку аудиторію цього кінофільму [2]. При перекладі фільмів перед перекладачем стоїть завдання синхронізувати його з оригінальним текстом. Оскільки

темпи мови й граматичні структури в мовах різні, часто доводиться вдаватися до трансформацій, штучно скорочувати або розширювати текст. Крім того, текст розрахований на миттєве сприйняття, отже він повинен бути максимально інформативним і зрозумілим глядачеві. Текст також супроводжується відеорядом, який обумовлює вибір можливих варіантів перекладу. Аудіовізуальний переклад (АВП), зокрема переклад за допомогою субтитрів, являє собою переклад багатомодальних і мультимедійних текстів на іншу мову і їх перенесення в іншу культуру [1; 2].

Т. Малкович описує особливості застосування програми Subtitle Workshop для субтитрування фільмів іноземною мовою, які мають на меті вшивати субтитри у фільм, щоб вони автоматично синхронізувалися у фільмі за власноруч проставленим тайм-кодом [6]. Натомість програма Subtitler не працює з тайм-кодами і не має на меті вшивання субтитрів у фільм (бо вшивання можливе тільки за умови присутності тайм-коду кожного субтитра). Таким чином ця програма передбачає подальшу взаємодію перекладача з субтитрами, створеними цією програмою.

У цій праці нас цікавлять наслідки ринкової глобалізації для перекладу як професійної практики та, крім того, для підготовки перекладачів. Почнемо з того, що зосередимося на прикладі аудіовізуального перекладу (АВП) і на тому, як зміни в галузі сильно вплинули на роль та ідентичність субтитрувальників в останні кілька років. Наслідком цих змін, а конкретно аутсорсингу та використання файлів шаблонів субтитрування, стало зниження якості субтитрування. Також розглянемо, як ці події могли б вплинути на рішення щодо підготовки перекладачів на рівні університету в частині, що стосується питань спеціалізації, компетенції та вмінь.

Загальною **метою статті** є критична оцінка зниження статусу професійних перекладачів в умовах глобалізації та вивчення способів, у які університетські програми підготовки перекладачів можуть відповісти на цю ситуацію.

Методологія дослідження. Матеріалом дослідження стали епізоди з серіалу «Клан Сопрано» (“The Sopranos”) з субтитрами. Спочатку було здійснено повну транскрипцію діалогу. Потім всі висловлювання та текст на екрані було накладено на еквівалентні субтитри англійською (шаблон), французькою та грецькою. Далі було проведено порівняльний аналіз, під час якого кожне висловлювання було досліджено окремо у зв'язку з відповідним субтитром (субтитрами) у файлі шаблону та в двох мовах перекладу. Нарешті всі лінгвістичні відмінності між текстом оригіналу (ТО) та трьома наборами субтитрів було виявлено та класифіковано відповідно до стратегії перекладу, яку вони представляли.

Виклад основного матеріалу. Зв'язок між перекладом та глобалізацією привертає до себе в останнє десятиліття багато уваги з боку професійних перекладачів та вчених. Зокрема, М. Кронін зазначив, що переклад історично був потужним інструментом глобалізації, і наше сприйняття перекладу трансформується в результаті процесу глобалізації [12]. Є багато доказів зв'язку між глобалізацією та перекладом: у багатьох визначеннях економічної та культурної глобалізації є спільні «концептуальні нитки», які більш-менш безпосередньо ведуть до перекладу [12].

В одному зі своїх останніх досліджень на цю тему Дж. Хо (Хо, 2008) приводить різні визначення глобалізації, в тому числі «взаємозалежність країн та культур», «все більший обсяг транскордонної комунікації», «глобальний обмін людьми, товарами та ідеями», а також «поширення технологій», і всі вони вказують на актуальність перекладу в умовах усенаростаючої глобалізації. І все ж видається, що те, з чим охоче погоджуються перекладачі й перекладознавці, є не таким очевидним для теоретиків глобалізації [18: 55–56].

Дослідники Е. Бієлза та С. Базнет стверджують, що сучасні теорії глобалізації слід детально вивчити в частині їхньої недостатньої уваги до перекладу як ключового процесу в розвитку глобальної зв'язаності [9, с. 18]. На думку авторів, сучасні підходи до глобалізації приділяють основну увагу мобільності товарів та інформації і не охоплюють виробничі процеси, які формують та уможливають сучасні тенденції [9, с. 23]. Будучи одним із цих процесів, переклад повертає увагу до просторово-часового, матеріального та опосередкованого характеру комунікації, який теорії неперервної мобільності та потоків зазвичай обминають увагою. Автори також зазначають, що теорії, які так вивчають продуктивні сили в умовах глобалізації, такі як теорія мережевого суспільства Castells, усе ж зазвичай обминають увагою переклад, роблячи припущення про настання універсальної одномовності, наприклад, *лінгва-франка*, або складення глобальної мови технології [9, с. 22–26].

Сьогодні можна стверджувати, що не лише перекладач, а й сам переклад стає невидимим [22, с. 22]. За такої соціально-економічної ситуації, коли від виробничих процесів очікують безпрецедентної ефективності щодо часу й витрат, переклад доводиться відповідати правилам нехайності, прозорості та невидимості [9, с. 28–29].

Прихід нових носіїв інформації, потреба в централізованому управлінні все більшими обсягами інформації і все більш короткі строки виконання роботи є деякими з факторів, що призвели до фрагментації процесу перекладу. За останні десять-п'ятнадцять років з'явилася низка нових вмінь та субкомпетенцій. У своєму керівництві для нових перекладачів Д. Гуадек [17] зазначає, що новий перекладач насправді має бути готовим спеціалістом із управління інформацією, техніком, термінологом, фразеологом, перекладачем, адаптувальником, коректором, ревізійним коректором, спеціалістом із контролю якості, пост-редактором, редактором, спеціалістом із графічного дизайну та дизайнером веб-сторінок, розробником технічної документації, дизайнером сайтів, спеціалістом із інтеграції веб-сторінок, спеціалістом із управління файлами, складальником макро-команд та, в деяких випадках, спеціалістом з інформаційних технологій – і це все в одній особі [17, с. 120]. Д. Гуадек доповнює свій список ще кількома ролями, такими як ролі субтитрувальника, овертитрувальника та локалізатора.

Наводячи приклад нової ринкової реальності і, таким чином, переходячи до аудіовізуального перекладу (АВП), у звіті Media Consulting Group [19] про галузь дублювання та субтитрування зазначено, що інтернаціоналізація діяльності технічних галузей є ключовим фактором, що обумовлює розвиток підприємств галузі. Причиною цього є, головним чином, розвиток міжнародних клієнтів, що продають свої програми в кількох країнах. Якщо взяти до уваги дані, отримані при опитуванні представників компаній, економія за рахунок масштабу, зокрема якщо йдеться про субтитрування, буде можливою лише якщо збільшиться обсяг роботи [19: 8]. Проте збільшення обсягу не обов'язково означає кращі умови для професійних перекладачів або для кінцевих клієнтів. Піднімаючи питання якості та вказуючи на відмінності в поділі праці, викликані процесом глобалізації, Ів Гамбір дає надзвичайно важливий ключ для оцінки професійного статусу аудіовізуальних перекладачів [14]. Якщо говорити про міжмове субтитрування для DVD, зміни в поділі праці вплинули конкретно на робочий процес субтитрування, а також на ідентичність субтитрувальника у два взаємопов'язані способи [14].

З одного боку, це *зміни часового порядку*, в тому сенсі, що вони впливають на тривалість та послідовність дій, за допомогою яких здійснюється аудіовізуальний переклад (АВП). З іншого боку, це *зміни просторового порядку*, оскільки вони відносяться до місця, де виконуються ці дії.

На часовому рівні новий поділ праці виражається через впровадження файлів шаблонів субтитрування та реструктуризацію процесу субтитрування, що відбулася внаслідок цього. До початку субтитрування DVD процес субтитрування складався з двох головних завдань: технічного завдання, а саме синхронізації субтитрів, яка не передбачала лінгвістичного втручання, і перекладу безпосередньо з аудіовізуального матеріалу. Часто-густо одна й та сама людина виконувала обидва завдання, таким чином повністю «породжуючи» файл субтитрування. П. Георгакопулу описує цей процес доволі докладно і вказує, що, завдяки розробці спеціалізованих програм для субтитрування, субтитрувальники могли б самі розмітити фільм, а тоді писати свої переклади так, аби вписуватися в часові інтервали, які вони виявили при розмічуванні [15]. Вони могли б також моделювати свої субтитри на своїх робочих станціях та змінювати формулювання та хронометраж у разі необхідності [15]. Як указують Д. Сінтас і А. Реманель, це ідеальна ситуація, оскільки перекладачі мають можливість прийняти інформовані рішення щодо швидкостей читання та сегментації діалогу на субтитри таким чином, аби оптимізувати переклад гумору, вагання та подиву [13:30]. Вони можуть також вирішувати, чи треба пропустити певні субтитри через надмірність або чи потрібні якісь редакторські втручання через стилістику їхньої рідної мови і специфіку їхньої цільової аудиторії. Проте задовольняючи потребу в централізованому управлінні багатомовними проектами, компанії, що займаються перекладом, знову почали розрізняти початкову фазу синхронізації та наступну фазу перекладу із двома важливими відмінностями.

Перша відмінність – це те, що фаза синхронізації передбачає глибоку лінгвістичну переробку тексту оригіналу (діалогу, який чути, плюс будь-якого тексту на екрані), в результаті чого створюється файл шаблону субтитрування мовою оригіналу (МО) з дотриманням правил редагування і технічних норм, встановлених централізовано;

Друга відмінність – це те, що дві фази є структурно негнучкими у тому сенсі, що перекладачі, які працюють із файлом шаблону, більше не можуть змінювати хронометраж, коли їм би цього хотілося, і загалом їм доводиться рахуватися з редакторським вибором того, хто створив файл шаблону. Файл шаблону (або «головний файл») став інтернаціоналізованою версією аудіовізуального тексту оригіналу. Як буде більш конкретно показано нижче, обов'язкове використання цієї версії суттєво обмежило роль перекладача в процесі субтитрування й помітно вплинуло на якість локалізованого продукту.

Про впровадження файлів шаблонів було написано кілька праць, але не було пояснено її наслідків для професійної ідентичності та самосприйняття аудіовізуальних перекладачів [21]. Як зазначає Г. Готтліб, міжмовне субтитрування як спеціалізація ризикує стати лише питанням перекладу кількох рядків зі сценарію та формування з них акуратних блоків [16, с. 284].

Поділ праці відбувається також на просторовому рівні. Під тиском мінімізації витрат компанії, що займаються перекладом, слідом за іншими галузями почали віддавати проекти на аутсорсинг. Що стосується тих, хто надає послуги субтитрування, цей процес було полегшено використанням шаблону, який можна легко надіслати електронною поштою перекладачам, що живуть на так званих «територіях» [10]. Аутсорсинг гостро відчуло на собі покоління лондонських субтитрувальників на початку 2000-х років. Він вплинув майже на всі спеціалізації, включно зі створенням файлів шаблонів, і інколи на моделювання та вчитку. Більш за все аутсорсинг вплинув на міжмовних перекладачів, які раптом побачили, що більша частина доступної роботи віддається новим перекладачам із-за кордону. Хоча це без сумніву був ефективний хід для бізнесу, перекладачі, в тому числі закордонні, лише втратили від цього нового стану справ. Професіонали, які співпрацювали з великими субтитрувальними компаніями, почали отримувати набагато менше грошей, оскільки їм довелося конкурувати з низькооплачуваними аутсорсинговими перекладачами, які часто не мали досвіду та підготовки.

Дискусія

Згідно зі словами П. Георгакопулу, генерального директора Європейського інституту субтитрування, перекладачі з усього світу без підготовки із субтитрування можуть зараз отримати шанс, оскільки питання синхронізації вже не входить до відповідної сукупності факторів. Будь-який перекладач може отримати базову підготовку із субтитрування для того, аби знати, що таке помилки при субтитруванні та його правильне виконання і дотримуватися принципів останнього. Будь-які питання синхронізації можуть вирішувати менеджери проєктів, що дозволяє перекладачам зосередитися лише на перекладі діалогу [15, с. 119]. Загалом автор висловлює обґрунтовану точку зору. Є всі підстави вважати (про це каже також і досвід), що кваліфіковані перекладачі, що цікавляться АВП, потребують лише базової підготовки для того, аби стати компетентними в субтитруванні. Проте якщо придивитися до цього аргументу пильніше, він стає вразливим.

По-перше, згідно з ним, підготовка, вірогідно, відбувається дистанційно («перекладачі з усього світу»). Це, вірогідно, передбачає, що відповідні підготовчі структури є в компаніях, які займаються субтитруванням, що має місце рідко.

По-друге, ця стратегія працює лише з досвідченими перекладачами, а не з «будь-яким перекладачем», які, вірогідно, працюють за більші гроші. Проте, оскільки локалізаційний підхід було розроблено для того, аби скоротити витрати, новачкам, зазвичай, віддається перевага перед професіоналами, і побачити, як вони можуть відповісти на складності субтитрування, важко. Для багатьох новачків написання субтитрів є їхньою найпершою спробою перекладу.

Нарешті «базова підготовка із субтитрування» тут означає навчання тому, як перекладати вже готові списки субтитрів і дотримуватися норм. Решта процесу субтитрування залишається поза увагою. Сьогодні створення файлів шаблонів необдумано довіряється людям, які мають слабе уявлення про базові концепції та стратегії перекладу, в той час як переклад доручається лінгвістам, у яких не розвинене почуття синхронності при АВП. Зниження статусу аудіовізуальних перекладачів і розцінок на субтитрування має розумітися саме в цьому контексті. Як лаконічно зазначає М. Кронін, чим менше певна культура цінує переклад, тим менше вона захоче платити своїм перекладачам [12]. Порівняння типу субтитрувальника, якому зараз віддають перевагу великі компанії, що займаються субтитруванням, і типу, описаного в Кодексі стандартів субтитрування Європейської асоціації з вивчення аудіовізуального перекладу, (Code of Good Subtitling Practice) вірогідно, буде показовим [11]. Тут достатньо було б згадати правило 2 цього кодексу, згідно з яким «збирання та форматування тайм-кодів та переклад і написання субтитрів відповідною (іноземною) мовою є справою субтитрувальника» [11].

Результати

Досліджуваний матеріал – це епізод, що називається «Два Тоні» (Two Tonys) DVD-видання серіалу «Клан Сопрано» (“The Sopranos”). Причина, з якої було обрано даний епізод, це, по-перше, те, що відповідний файл шаблону є загалом точним та добре синхронізованим, що дає змогу приписати всі проблеми, які можна помітити в мовах перекладу, наявності файлу шаблону, а не його якості; а по-друге, те, що сценарій «Клану Сопрано» багатий на нюанси та унікальний у плані реєстру, маркованої мови та соціолекту (наприклад, через вживання італійських слів), через що перекладач стикається зі складними ситуаціями, які вимагають достатнього простору для лінгвістичного та технічного маневрування.

Вищевказане дослідження цікавили дві мови перекладу – французька і грецька. Дослідження зосереджувалося на лінгвістичних питаннях і не вивчало сегментацію діалогу (те, як діалог оригіналу ділився на однорядкові або дворядкові субтитри в шаблоні) або питання синхронізації. Хоча це надзвичайно важливі аспекти того, як файл шаблону субтитрування впливає на вибір перекладача, таке дослідження вийшло б за рамки цієї праці. Тут необхідно згадати, що субтитри грецькою та французькою мовами чітко відповідають сегментації діалогу та синхронізації англійського файлу шаблону, що є вагомим доказом того, що перекладачі були змушені рахуватися з вибором того, хто створив файл шаблону.

Головними стратегіями, яких дотримувались при створенні усіх трьох наборів субтитрів, були *пропущення*, *скорочення* (стислість) та *перифразування*. Хоча вони є стандартними стратегіями субтитрування [13: 144–181], дослідження показало, що при перекладі кожного окремого висловлювання

ТО у відповідних субтитрах французькою та грецькою використовувалася та ж сама стратегія, яку було використано в цей момент у англomовному файлі шаблону. Навіть коли перекладачі на французьку та грецьку мали менше обмежень щодо часу та простору (наприклад, коли для того, аби перекласти порівняно довше висловлювання ТО на ці мови, вистачило б меншої кількості слів), вони все ж тяжіли до роботи в рамках експлуатаційних обмежень, нав'язаних англomовним шаблоном. Це часто мало результатом не виправдано *стислий переклад* та *систематичні пропуски*, які могли заплутувати аудиторію та іноді вводити її в оману.

Далі подається приклад такого неправильного перекладу. У цьому епізоді «Клану Сопрано» з'являється новий персонаж – «Фіч» – член мафії. Спочатку цього персонажа за його відсутності називають Мікеле «Фіч» Ла Манна у програмі телевізій, де оголошують про його звільнення з в'язниці. В англomовному файлі шаблону прізвище «Фіч» було опущено, ймовірно, аби зекономити час. Це був невдалий вибір, оскільки персонаж після цього називають «Фіч», і він грає важливу роль у п'ятому сезоні «Клану Сопрано». (Цифри в колонці «Англomовний шаблон» у таблиці 1 нижче вказують номер субтитру і тривалість субтитру в секундах та кадрах).

Як можна побачити, і французький, і грецький перекладачі зробили вибір на користь опущення слова «Фіч» попри те, що, маючи у своєму розпорядженні 2 секунди та два кадри, вони мали достатньо часу для включення до субтитрів цього дуже релевантного елемента інформації. Внаслідок цього, коли грецькі та французькі глядачі вперше на власні очі бачать персонажа, якого називають «Фіч», вони не обов'язково ідентифікують його як «Мікеле Ла Манна», нещодавно випущеного з тюрми мафії.

Цей самий приклад містить другий момент, який варто обговорити. Як щойно було видно, у ТО Фіча «боялися та поважали», а у файлі шаблону його лише «боятися». Опущення слова «поважали» може бути виправданим, якщо не вистачає часу, і якщо це слово є менш релевантною ознакою, аніж «боялися». Утім слово «поважали» все ж додає значну рису персонажу Фіча, особливо коли йдеться про мафію, і його треба включити в субтитри, якщо це можливо. І французький, і грецький субтитрувальники зробили вибір на користь наслідування файлу шаблону і опущення цього терміну, хоча обидва вони мали достатньо часу для включення його перекладу до тексту субтитрів.

У цьому епізоді можна знайти набагато більше прикладів того, як файл шаблону вплинув на вибір перекладача, нав'язавши або акцентувавши низку обмежень, не застосованих у мовах перекладу. Прикладом, який явно впливає на розуміння сюжету, є опущення прикметника «little» (англ. «маленький»), який регулярно використовується одним із персонажів – Полі – для того, аби принизити та розсердити молодшого мафіози, Крістофера, як це показано в таблиці 2.

Натягнені стосунки між Полі та Крістофером є однією з сюжетних ліній епізоду, який ми обговорюємо, і те, як Полі підкреслює недосвідченість та незрілість Крістофера, використовуючи слово «маленький», має певне значення. І французький, і грецький перекладачі рахуються з файлом шаблону і опускають цей прикметник, хоча було технічно можливо і тому рекомендовано перекласти його. Слово «маленький» включено до файлу шаблону лише в одному з принизливих вигуків Полі, тому цікаво, що це також єдиний випадок, коли цей прикметник потрапляє до текстів перекладу, що ще раз свідчить про те, як шаблони впливають на конкретний вибір перекладача, як це показано в таблиці 3.

Таблиця 1

Діалог оригіналу	Англomовний шаблон	Субтитри французькою	Субтитри грецькою
You've got Michele "Feech" La Manna, (Мікеле «Фіч» Ла Манна)	Michele La Manna, (Мікеле Ла Манна)	Michele La Manna, (Мікеле Ла Манна)	Ο Μικέλε Λα Μάννα... [Μικελε Λα Μαννα...]
released just this week, a man greatly feared and respected (був випущений якраз цього тижня. Це людина, яку дуже боятися та поважать)	released just this week, a man greatly feared (випущений якраз цього тижня. Це людина, яку дуже боятися)	libéré cette semaine, très craint [випущений цього тижня, його дуже боятися]	μόλις βγήκε έξω. Σκόρπιζε τον τρόμο ... [тільки-но вийшов, він викликав страх...]

Таблиця 2

Діалог оригіналу	Англomовний шаблон	Субтитри французькою	Субтитри грецькою
- "Chrissy, please, don't leave me out here." You little cocksucker (-«Крісі, прошу, не залишай мене тут».) -Ти, маленький покидьок)	- "Chrissy, don't leave me out here". -You cocksucker (- «Крісі, не залишай мене тут».) -Ти, покидьок)	- "Chrissy, ne me laisse pas". - Enfoiré [- «Крісі, не залишай мене».] - Козел]	- "Κρίσι, μη μ' αφήνεις μόνο εδώ". - Παλιομαλάκα [- «Κρίσι, не залишай мене тут одного».] - Придурок.]
- Always playin' that blood-relation card. Tony's little favourite. (- Ти завжди розігруєш цю карту кровної спорідненості, маленький улюбленець Тоні.)	- Always playin' that blood-relation card. Tony's favourite. (Ти завжди розігруєш цю карту кровної спорідненості, улюбленець Тоні.)	- Toujours la carte de la famille. Le préféré de Tony. [Завжди сімейна карта, улюбленець Тоні.]	- Πάντα ρίχνεις το χαρτί της συγγένειας. Ο αγαπημένος του Τόνι [Ти завжди розігруєш сімейну карту, улюбленець Тоні.]

Таблиця 3

Діалог оригіналу	Англomовний шаблон	Субтитри французькою	Субтитри грецькою
- You little fuck. - Excuse me, gentlemen. Was there a problem with the service? (- Ти, маленька погань...) -Вибачте, панове. Була якась проблема з обслуговуванням?)	- You little fuck. - Was there a problem with the service? (- Ти, маленька погань.) - Була якась проблема з обслуговуванням?)	- Petit connard. - Le service vous a déplu? [-Маленька сволота.] -Вам не сподобалося обслуговування?]	- Μαλακισμένο . - Είχατε πρόβλημα με το σέρβις; [- Маленька сволота.] - У вас була проблема з обслуговуванням?]

Діалог оригіналу	Англомовний шаблон	Субтитри французькою	Субтитри грецькою
What a beating we had to give this prick, oh Madonn ⁹ (Як ми змушені були побити цього бовдура, о, Мадонна)	What a beating we had to give him. (Як ми змушені були побити його.)	On a dû lui passer un sacré savon. [Ми змушені були дати йому пекельну прочуханку.]	Του ρίξαμε καλό μπερτάκι. [Ми добре побили його.]
You don't need another one of those. Last month, it was the upstairs toilet. Basta . (Тобі не потрібен ще один з них. Минулого місяця це був туалет нагорі. Баста .)	You don't need another one. Last month, it was the upstairs toilet. (Тобі не потрібен ще один. Минулого місяця це був туалет нагорі)	Tu n'as pas besoin d'une neuve. Le mois dernier, c'étaient les W.C. [Тобі не потрібен ще один. Минулого місяця це був туалет.]	Δεν χρειάζεστε άλλη. Τον προηγούμενο μήνα, χάλασε η τουαλέτα. [Тобі не потрібен ще один. Минулого місяця зламався туалет.]
20 years, Madonn ⁹ (20 років, Мадонна)	20 years. (20 років)	20 ans. [20 років]	Πάνε είκοσι χρόνια. [Уже 20 років]

З вищенаведеного прикладу можна побачити, що, крім технічних обмежень, які вони нав'язують (час початку та закінчення, швидкості читання, сегментація діалогу), файли шаблонів також діють як авторитетні та детальні набори директив, які перекладачі порушують неохоче або не мають змоги порушити. Більш того, ці директиви не завжди відображають об'єктивні та видимі обмеження в мові оригіналу, як у вищенаведених прикладах. Іноді вони можуть базуватися на суб'єктивному або стилістичному стратегічному виборі, який не обов'язково має стосуватися мов перекладу. І все ж цих директив дотримуються в текстах перекладу, як буде показано в останньому прикладі, який ми обговорюватимемо.

Одним із таких стратегічних рішень в обговорюваному епізоді є опущення більшої частини вигуків італійською мовою, які нагадують аудиторії про походження цієї групи мафії (див. таблицю 4).

Ці вигуки належать до характерного та колоритного соціолекту, який об'єднує італійських мафіози. Вони також натякають на інтертекстуальний зв'язок між «Кланом Сопрано» та більш ранніми фільмами про італо-американську мафію, наприклад, фільмами Копполи з серії «Хрещений батько». Вони виконують важливу функцію та, вірогідно, мають бути включеними до перекладу. Їхня передача грецькою або французькою не є безпроблемною, але було б можливо, принаймні в деяких випадках, вживати їх дослівно. Проте їх було систематично опущено в обох текстах перекладу.

Висновки

Завданням даної статі було проаналізувати вплив глобалізації на переклад та перекладачів і актуальність останніх досягнень для підготовки перекладачів на університетському рівні. На практиці потреба в миттєвому, прозорому та невидимому перекладі виражається у вигляді триваючої фрагментації професії на численні ролі. На прикладі субтитрування було показано, що фрагментація відбувається на часовому та просторовому рівнях, і що вона викликана такими інноваціями як впровадження файлів шаблонів, субтитрування та аутсорсинг. На думку субтитрувальників та деяких теоретиків і працівників галузі, ці структурні зміни призвели до зниження якості виконуваних перекладів. Можна стверджувати, що субтитрувальники, так само як і решта спеціалізованих перекладачів, мають сьогодні менше можливостей практикувати свою спеціалізацію або бути почутими в тому, що стосується якості. Сьогодні відносно більше уваги приділяється адаптивності, ринковій свідомості та вмінням, які можна застосувати в іншій області, аніж підготовці спеціалізованого перекладача. Попри те, що в останні двадцять років є тенденція до переважання

курсів спеціалізованого перекладу, також лунали голоси, що закликали до звернення до цілісного підходу, оснований на базовій перекладацькій компетенції, яка не є мовно-, культурно-, або предметно-специфічною.

Використана література:

1. Аудіовізуальний переклад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://transeurope.ru/publications/audiovizualnyiy-perevod.html>.
2. Горшкова В.Е. Перевод в кино. / В. Горшкова. – Иркутск. 2006. ИГЛУ, 2006. 278 с.
3. Кузенко Г.М. Кінопереклад як особливий вид художнього перекладу. (на матеріалах англійської мови). Одеський лінгвістичний вісник. № 10, т. 3, 2017. С. 70–74.
4. Кузьмичев С. Переклад кінофільмів як окремий вид перекладів. /С. Кузьмичев. Вісник МГЛУ, 2012, № 9. С. 140–150.
5. Лукьянова Т.Г. Жанрово-стилістичні особливості перекладу субтитрів (на матеріалі англомовних художніх фільмів) / Т.Г. Лукьянова // Філологічні трактати. – 2012. Т. 4, № 2. С. 50–55.
6. Малкович Т.І. Індивідуальна специфіка субтитрування кінофільмів на різноманітних українських кінофестивалях. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 27. 2015. С. 495–502.
7. Некряч Т.Є. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів: Навчальний посібник / Т.Є. Некряч, Ю.П. Чала. – Вінниця : Нова книга, 2008. 200 с.
8. Шульженко Ю.М. Лінгвокультурний та соціолінгвістичний компонент як проблема перекладу кінотексту. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія. 2017. № 26. Т. 2. С. 125–128.
9. Bielsa, Esperança and Susan Bassnett (2009). Translation in Global News. London and New York: Routledge.
10. Carroll, Mary (2004). Subtitling: Changing Standards for New Media? Retrieved from <http://www.translationdirectory.com/article422.html>
11. Code of Good Subtitling Practice (1998). URL: <https://www.esist.org/code-of-good-subtitling-practice/>
12. Cronin, Michael (2003). Translation and Globalization. London and New York: Routledge.
13. Dias Cintas, Jorge and Aline Remael (2007). Audiovisual Translation: Subtitling. Manchester: St. Jerome.
14. Gambier, Yves (2006). Multimodality and Audiovisual Translation. in MuTra 2006 – Audiovisual Translation Scenarios: Conference Proceedings. URL: http://www.euroconferences.info/proceedings/2006_Proceedings/2006_proceedings.html
15. Georgakopoulou, P. (2009). Subtitling for the DVD Industry. I Jorge Diaz Cintas and Gunilla Anderman (Eds) (2009). Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen. Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan, 21–35.
16. Gottlieb, Henrik (1996). Theory into Practice: Designing a Symbiotic Course in Subtitling. Christine Heiss and Bosinelli R.M. Bolletieri

- (Eds). Traduzione multimediale per il cinema, la televisione, la scena. Bologna: Clueb, 281–295.
17. Gouadec, Daniel (2007). Translation as a Profession, Amsterdam: John Benjamins.
  18. Ho, George (2008). Globalisation and Translation: Towards a Paradigm Shift in Translation Studies. Saarbrücken: Berlag DFr Müller.
  19. Media Consulting Group (2007). Study on Dubbing and Subtitling Needs and Practices in the European Audiovisual Industry: Executive Summary, Paris/Peacefulfish, London. URL:http://ec.europa.eu/culture/media/programme/docs/overview/evaluation/studies/dubbing_sub_2007/ex_sum_ds_en.pdf
  20. Nakata Steffensen, Kenn (2007). Freelancers and the Crisis in British Subtitling. ITI Bulletin, May-June 2007. С. 18–19.
  21. O'Hagan, Minako (2005). Multidimensional Translation: A Game Plan for Audiovisual Translation in the Age of GILT. 2005: Challenges of Multidimensional Translation: Conference Proceedings. Retrieved from http://www.euroconferences.info/proceedings/2005_Proceedings/2005_O'Hagan_Mina_ko.pdf.
  22. Venuti, Lawrence (1995). The Translator's Invisibility: A History of Translation. London: Routledge.

Бахов И. С. Субтитрирование как инструмент формирования профессиональной идентичности переводчиков

Аннотация. На примере анализа субтитров, созданных на основе файла шаблона, показано, что качество

может страдать в результате централизации процесса субтитрования, который сейчас меньше опирается на профессиональную компетенцию субтитровальщиков. Отмечается, что аутсорсинг в переводческой специализации и использование файлов шаблонов влияет на межъязыковых переводчиков и на качество перевода субтитрования. Выделены стандартные стратегии субтитрования, которые необходимо соблюдать при создании наборов субтитров – пропуски, сокращения и перефразирование.

Ключевые слова: подготовка переводчиков, качество, переводческие компетенции, субтитрование, глобализация, аутсорсинг.

Bakhov I. Subtitling as an instrument of forming translators' professional identity

Summary. An example of subtitle analysis based on a template file has shown that quality may suffer as a result of centralizing the subtitling process, which is now less based on the professional competence of subtitling specialists. It is noted that outsourcing in translation specialization and the use of template files affects interlanguage translators and the quality of subtitling translation. The article outlines standard subtitle strategies that should be followed in creating subtitle sets include skipping, reducing and re-framing.

Key words: training of translators, quality, translation competence, subtitling, globalization, outsourcing.

Билан Н. И.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології і перекладу
Дніпровського національного університету
залізничного транспорту імені академіка Всеволода Лазаряна

РЕКОНСТРУКЦІЯ КОДА МУЖЕСТВЕННОСТИ «ВЕКА ДЖАЗА» НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ПЕРЕВОДА РОМАНА Ф. С. ФИЦДЖЕРАЛЬДА «НОЧЬ НЕЖНА»

Аннотация. В статье анализируется характер понятийного содержания концептов МУЖЧИНА, ЖЕНЩИНА, ЛЮБОВЬ и лингвостилистические средства их репрезентации в тексте романа Ф. С. Фицджеральда «Ночь нежна» и в тексте перевода этого романа на украинский язык, выполненного М. Пинчевским. Обосновывается соответствие понятийного объема концепта МУЖЧИНА, на основе которого автор создал образ Ричарда Дайвера, всем критериям кода мужественности, сформулированного Д. Гилмором.

Ключевые слова: концепты МУЖЧИНА, ЖЕНЩИНА ЛЮБОВЬ, понятийное содержание, код мужественности, гендерные теории, перевод.

Постановка проблемы. Кризис гендерной идентичности, который переживает современный мир [4], заставляет ученых искать ответы на все те же вечные вопросы: какими должны быть мужчина и женщина и каковы их роли в обществе. Профессор антропологии Нью-Йоркского университета Д. Гилмор, осуществивший значительное ретроспективное кросс-культурное исследование мускулинности, утверждает, что основными составляющими кода мужественности являются самостоятельность выбора, дисциплина, самоограничение, жертвенность и способность выполнять поставленные задачи, даже если это достигается ценой жизни мужчины [6, с. 229–230].

Признавая важность проблематики гендерных исследований, мы считаем интересным проанализировать концептосферу романа Ф.С. Фицджеральда «Ночь нежна» [11], так как одним из основных ее элементов являются концепты МУЖЧИНА и ЖЕНЩИНА. Обращение к концептуальному содержанию этого романа объясняется ролью Ф.С. Фицджеральда в американской и мировой литературе и культуре. Величина таланта Ф.С. Фицджеральда, определившего характер и давшего название целой эпохе американской истории – «веку джаза», позволила ему почувствовать и воплотить в его произведении глубинные трансформации мировоззрения людей той эпохи, которые повлекли за собой изменения в понимании ролей мужчины и женщины. Роман «Ночь нежна» выбран нами для анализа концептов МУЖЧИНА и ЖЕНЩИНА не только потому, что эти концепты являются в данном романе текстообразующими, но и потому, что произведения Ф.С. Фицджеральда регулярно переиздаются, а это свидетельствует о том, что созданные Ф.С. Фицджеральдом почти сто лет назад герои по-прежнему интересны и нужны.

Анализ последних исследований и публикаций. В статье ценностный, образный и понятийный компоненты концептов,

которые рассматривались в трудах Т.А. Ван Дейка, Дж. Лакоффа, М. Джонсона, П. Гартенфорса, А. Вежбицкой, Ю.С. Степанова, В.И. Карасика, И.А. Стернина, Н.В. Володиной, В.Г. Николовой [2; 1; 3; 5; 7; 8; 9; 12], будут рассматриваться не только с точки зрения лингвостилистических особенностей языковых средств их выражения в тексте романа Ф.С. Фицджеральда «Ночь нежна» [11], но и посредством анализа соответствующих языковых единиц в тексте перевода этого романа на украинский язык, выполненного М. Пинчевским [10].

Целью статьи является определение понятийного содержания концептов МУЖЧИНА и ЖЕНЩИНА и лингвостилистических средств репрезентации данных концептов в тексте романа Ф.С. Фицджеральда «Ночь нежна» и в тексте перевода этого романа на украинский язык, выполненного М. Пинчевским, а также установление степени соответствия понятийного содержания концепта МУЖЧИНА критериям кода мужественности, сформулированного Д. Гилмором.

Изложение основного материала. Предложения 1–6, содержащие слова-репрезентанты концептов ЛЮБОВЬ и ЖЕНЩИНА, являются яркими примерами описания образа Ричарда Дайвера, на основе которого Ф.С. Фицджеральд создает в своем романе «Ночь нежна» концепт МУЖЧИНА. Использование несобственно-прямой речи в этих предложениях позволяет автору достичь экономии языковых средств, благодаря лаконичности разговорных языковых форм, которые свойственны данному виду повествования, и, следовательно, увеличения динамичности последнего: 1. *Rosemary had another dinner date, a birthday party for a member of the company.* 2. *Dick ran into Collis Clay in the lobby, but he wanted to dine alone, and pretended an engagement at the Excelsior.* 3. *He drank a cocktail with Collis and his vague dissatisfaction crystallized as impatience – he no longer had an excuse for playing truant to the clinic.* 4. *This was less an infatuation than a romantic memory.* 5. *Nicole was his girl – too often he was sick at heart about her, yet she was his girl.* 6. *Time with Rosemary was self-indulgence – time with Collis was nothing plus nothing* [11, p. 239].

(1). *Того вечора Розмері була знову зайнята – хтось із акторів святкував свій день народження.* (2). *У вестибюлі Дік зіткнувся з Коллісом Клеєм, але йому хотілося пообідати на самоті, і він сказав Коллісу, ніби має якусь побачення в «Ексельсіорі».* (3). *Проте він втпив з Коллісом по коктейлю, і, коли вийшов з бару, його невиразне почуття невдоволення переросло в нетерпіння: він уже не мав ніяких підстав відкладати повернення до клініки.* (4). *Зрештою, це навіть не закоханість, а просто – романтичні спогади.* (5.1). *А кохання в нього одне –*

Ніколь. (5.2). *Хай часом вона буває нестерпна, та все-таки він кохає тільки її.* (6). *Проводити час з Розмері означало потурати своїй слабкості; проводити його з Коллісом означало додати до нічого ніщо* [10, р. 225].

Смена форми повествования – переход от авторского повествования к несобственно-прямой речи – очевидна в предложении 3, что маркируется с помощью тире, то есть бессоюзного присоединения последней части этого сложноподчиненного предложения (*– he no longer had an excuse for playing truant to the clinic*) к первой части предложения, которое представляет собой сложноподчиненное предложение и соответствует всем нормам построения поверхностно-синтаксических структур (3. *He drank a cocktail with Collis and his vague dissatisfaction crystallized as impatience*).

Таким образом, в предложении 6 авторское описание событий, то есть голос автора, прерывается эмоциональной репликой Дика Дайвера, которая, безусловно, не предназначалась Коллису и не произносилась вслух, так как Дик *хотілося пообідати на самоті*, чтобы разобраться со своими чувствами. О том, что эта реплика относится к несобственно-прямой речи, говорит и то, что она не имеет вербализованной непосредственной и последовательной логической связи с началом этого предложения: она является фрагментом размышлений Дика, и внезапно осознанное им реальное положение вещей прозвучало в его сознании как приказ самому себе вернуться в клинику.

Перевод предложения 4 без приема расширения его синтаксической структуры с помощью слова *Зрештою* является, на наш взгляд, вполне возможным и следует предположить, что переводчик ввел это слово в начало предложения для обеспечения большей плавности речи. Однако созданная М. Пинчевским плавность перехода от мыслей, выраженных в предложении 3, к содержанию предложения 4 приводит к потере динамики, свойственной синтаксической структуре оригинального предложения, которая передавала читателю напряженность душевной работы героя, к тому же в оригинальном предложении автор пишет, что Дик Дайвер так был на момент описываемых событий влюблен в Розмери, хотя его чувство к этой девушке в большей степени было романтическим воспоминанием: *This was less an infatuation than a romantic memory*.

Таким образом, при переводе предложения 4 М. Пинчевский не делает адекватного перевода содержания и нарушает синтаксическую конструкцию оригинального предложения, целью которой было в том числе и указание на то, что содержание этого предложения не произносилось вслух, а являлось частью рассуждений Дика Дайвера, то есть несобственно-прямой речью, несущей существенную смысловую загрузку в оригинальном тексте романа.

При переводе этого абзаца М. Пинчевский обращается к приему лексико-синтаксической трансформации, делая расширение синтаксических конструкций, кроме проанализированного выше предложения (4), и в предложениях (3), (5.1) и (5.2). В перевод предложения 3 М. Пинчевский вводит не только союз *Проте* в начале предложения, целью которого, очевидно, является «восстановление» невербализованной автором «должным образом» логической связи между оригинальными предложениями 2 и 3, но и еще целое придаточное предложение времени *коли вийшов з бару*, что, как мы уже отмечали, только нарушает тот ритм синтаксических постро-

ений, который характерен для синтаксических конструкций несобственно-прямой речи.

При переводе предложения 5 переводчик осуществляет лексико-синтаксическую трансформацию, делая два украинских предложения (5.1) и (5.2) и снова осложняя их не являющимися необходимыми (как и разбиение исходного английского предложения на два украинских) союзом *А* в начале предложения (5.1) и частицей *Хай* в начале предложения (5.2) при том, что система украинского языка позволяет воспроизвести синтаксический рисунок оригинального предложения, предоставляя возможность использовать тире в том же значении синтаксической связи, в которой оно использовано в оригинальном предложении Ф.С. Фицджеральдом.

Интересным в этом отношении является перевод М. Пинчевским предложения 3. *He drank a cocktail with Collis and his vague dissatisfaction crystallized as impatience – he no longer had an excuse for playing truant to the clinic*, где переводчик все-таки использует синтаксическую функцию двоеточия, когда следующее предложение объясняет смысл предыдущего асиндетично, то есть без каких-нибудь союзов – (3). *Проте він випив з Коллісом по коктейлю, і, коли вийшов з бару, його невірне почуття недовolenня переросло в нетерпіння; він уже не мав ніяких підстав відкладати повернення до клініки*. Как мы знаем, именно такая функциональная взаимозаменяемость тире, двоеточия и точки с запятой характерна и для системы английского языка.

Предлагаемые М. Пинчевским лексико-грамматические трансформации при переводе предложения 5. *Nicole was his girl – too often he was sick at heart about her. yet she was his girl* в определенной степени, безусловно, продиктованы необходимостью учитывать особенности функционирования единиц лексического уровня в системах английского и украинского языков. Использованное Ф.С. Фицджеральдом дважды в одном сложноподчиненном предложении словосочетание *his girl* М. Пинчевский в своих двух предложениях не переводит эквивалентным словосочетанием *його дівчина*, предлагая соответственно: (5.1). *А кохання в нього одне – Ніколь.* (5.2). *Хай часом вона буває нестерпна, та все-таки він кохає тільки її.* Эта именная группа *his girl*, дважды использованная автором в одном предложении, не только свидетельствует о разговорности лексики, которая обычно характерна для несобственно-прямой речи, но и является стилистическим приемом повтора, который, будучи использованным Диком в его собственных рассуждениях, говорит читателю о том, насколько сильной и жертвенной была любовь Дика к Николь, и о незаурядности личности этого мужественного, мудрого, душевно красивого и щедрого на добрые дела человека.

Несмотря на нарушение ритма переводимого предложения 5, М. Пинчевский сохраняет тип повествования, к которому принадлежит анализируемое предложение, – несобственно-прямую речь. М. Пинчевский достаточно точно передает смысл этого предложения в адекватных формах украинского языка, создавая предложения, которые закреплены узусом языка перевода, так как для украинской культуры концепт ЛЮБОВЬ и его вербализации (в данном случае имя существительное *кохання* и глагол *кохати*), как следует предположить, не могли быть сведены М. Пинчевским в данном контексте и в то время, когда он работал над переводом этого романа, к значению словосочетания *його дівчина*.

Выводы. Проведенный лингвостилистический анализ понятийного содержания концептов МУЖЧИНА, ЖЕНЩИНА и ЛЮБОВЬ концептосфер оригинального текста романа Ф.С. Фицджеральда «Ночь нежна» и текста его перевода на украинский язык, выполненного М. Пинчевским, дает основание утверждать, что концепт МУЖЧИНА, созданный автором с помощью образа Ричарда Дайвера, соответствует всем критериям мужественности, которые установил Д. Гилмор. Ричард Дайвер самостоятелен в принятии решений, ему присущи дисциплина, самоограничение, жертвенность и способность выполнять поставленные задачи, даже если это достигается ценой его жизни. Ричард Дайвер сам принял решение соединить свою судьбу с Николь Уоррен, он делал все для того, чтобы произошло чудо, и Николь стала психически здоровой, и он заплатил за это чудо трагическую высокую цену. И как настоящий мужчина он не упрекнул Николь ни в чем. Следует отметить, что роман «Ночь нежна» в значительной степени автобиографичен и что жена Ф.С. Фицджеральда, как и Николь Дайвер, не была психически здоровым человеком. Ф.С. Фицджеральд, как и Ричард Дайвер, любил свою жену и оставался верным своей любви и своему долгу.

Таким образом, лингвистические данные, полученные в результате выполненного нами исследования, доказывают, что приверженность коду мужественности в том виде, в котором его определяет Д. Гилмор, была если и не широко распространенной, то естественной в Америке начала XX века. Приверженность коду мужественности была естественной для Ф.С. Фицджеральда и всех тех прочитавших роман «Ночь нежна», кем Ричард Дайвер воспринимался и, судя по востребованности романа, продолжает восприниматься как настоящий мужчина.

Литература:

1. Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Москва: Гносис, 2007. 512 с.
2. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / пер. с англ.; сост. В.В. Петров; под ред. В.П. Герасимова. Москва: Прогресс, 1989. 312 с.
3. Вежицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. Москва: Языки славянской культуры, 2001. 272 с.
4. Власова Т.И. Кризис гендерной идентичности в нарративах и дискурсах постмодерна. *Наукові записки. Серія «Гендерні дослідження»*. Острог, 2015. С. 20–25.
5. Володина Н.В. Концепты, универсалии, стереотипы в сфере литературоведения: монография. Москва: Флинта: Наука, 2010. 256 с.
6. Гилмор Д. Становление мужественности: Культурные концепты мускулинности / пер. с англ. Москва: Рос. полит. энцикл., 2005. 264 с.
7. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / пер. с англ.; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
8. Ніконова В.Г. Художній концепт: процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій В. Шекспіра). *Вісник КНУТ. Серія «Філологія»*. 2011. Т. 14. № 2. С. 113–122.
9. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. Москва: Языки славянских культур, 2007. 248 с.
10. Фіцджеральд Ф. Скотт Ніч лагідна. Київ: Дніпро, 1975. 335 с.
11. Fitzgerald Francis Scott. Tender is the night. Moscow: Raduga Publishers, 1983. 393 p.
12. Gärdenfors P. Conceptual spaces: the geometry of thought. Cambridge: The MIT Press, 2000. 303 p.

Билан Н. І. Реконструкція коду мужності «віку джазу» на основі аналізу перекладу роману Ф. С. Фіцджеральда «Ніч лагідна»

Анотація. У статті аналізується характер понятійного змісту концептів ЧОЛОВІК, ЖІНКА, ЛЮБОВ і лінгвостилістичні засоби їх репрезентації в тексті роману Ф. С. Фіцджеральда «Ніч лагідна» й у тексті перекладу цього роману українською мовою, який виконано М. Пінчевським. Доводиться відповідність понятійного обсягу концепту ЧОЛОВІК, на основі якого автор створив образ Річарда Дайвера, всім критеріям коду мужності, що визначено Д. Гілмором.

Ключові слова: концепти ЧОЛОВІК, ЖІНКА, ЛЮБОВ, понятійний зміст, код мужності, гендерні теорії, переклад.

Bilan N. Reconstruction of “THE JASS AGE” manhood code on the basis of the analysis of the translation of the novel “Tender is the night” by F. S. Fitzgerald into Ukrainian

Summary. The article deals with the character of the notional content of the concepts of MAN, WOMAN, LOVE and the linguistic means of their representation in the text of the novel “Tender is the night” by F. S. Fitzgerald and the text of its translation into Ukrainian performed by M. Pinchevsky. The author has substantiated that the notional content of the concept of MAN on the basis of which the author created the image of Richard Diver corresponds to all the criteria of the manhood code determined by D. Gilmore.

Key words: concepts of MAN, WOMAN, LOVE, notional content, manhood code, gender theories, translation.

Білан Н. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та перекладу
Дніпровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка Всеволода Лазаряна

ПЕРЕДПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТОСФЕРИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК НАДІЙНА СИСТЕМА КООРДИНАТ, ЩО ДАЄ ПЕРЕКЛАДАЧЕВІ ЗМОГУ СТАТИ СПІВАВТОРОМ ЦІЛЬОВОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «НІЧ ЛАГІДНА» Й ТЕКСТУ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

Анотація. У статті аналізується характер понятійного змісту концепту ЛЮБОВ і лінгвостилістичні засоби його репрезентації в тексті роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна» й у тексті перекладу цього роману українською мовою, який виконано М. Пінчевським. Доводиться, що адекватний переклад англійського слова *love*, який репрезентує головний концепт роману – концепт ЛЮБОВ, забезпечується українським словом *любов*, семантичний обсяг якого включає й значно перевищує семантику слова *кохання*.

Ключові слова: концепт ЛЮБОВ, понятійний зміст, зсув смислових акцентів, переклад, перекладачі-шістдесятники.

Постановка проблеми. Визнаючи значущість перекладацької спадщини українських перекладачів-шістдесятників: Григорія Кочури, Миколи Лукаша, Ростислава Доценка, Юрія Лісняка, Дмитра Паламарчука, Олександра Тереха, Мара Пінчевського, Петра Соколовського, Володимира Митрофанова, Миколи Дмитренка та ін., ми вважаємо, що дослідження творчості цієї генерації українських перекладачів з позицій сучасного перекладознавства сприятиме більш глибокому осмисленню їхніх досягнень й зрозумінню того, як повинні розроблятися сучасні стратегії художнього перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап розвитку перекладознавства характеризується розширенням кола проблем, які вивчаються філологами з погляду їх ролі в забезпеченні професійного перекладу художніх текстів. До таких проблем належать особливості ідеостилів письменників [2; 5], культурологічні аспекти перекладу художнього тексту [13], дослідження художнього перекладу в контексті стратегій сучасної літературознавчої компаративістики [4; 7; 9] і як процесу взаємодії національних літератур і культур [14; 16], положення студій когнітивної лінгвістики, семантики художнього тексту й когнітивної поетики [3; 6; 12; 15].

Метою статті є дослідження понятійного змісту концепту ЛЮБОВ і лінгвостилістичних засобів репрезентації цього концепту в тексті роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна» й у тексті перекладу цього роману українською мовою, який виконано М. Пінчевським.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи особливості перекладу мовних засобів створення концепту ЛЮБОВ в тек-

сті роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна», ми дотримуємось тлумачення слова *любов*, що надається в академічному словнику української мови, згідно з яким значення цього слова включає такі складники: 1. *почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання*; 2. *почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого-, чого-небудь*; 3. *інтерес до чого-небудь* [8, с. 564]. З огляду на це визначення, слово *любов* є словом загального значення щодо слова *кохання*: семантичний обсяг слова *любов* включає семантику слова *кохання* і значно перевищує її. Виконане нами дослідження свідчить про те, що концептосфера роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна» будується саме на концепті ЛЮБОВ.

Концепт ЛЮБОВ набуває свого найзначнішого мовного вираження в тих місцях тексту, які присвячені Річарду Дайверу, котрий, з огляду на всі стосунки між героями роману, мав рідкісний для американського соціального середовища початку ХХ століття дар – здібність любити по-справжньому:

1. *His love for Nicole and Rosemary, his friendship with Abe North, with Tommy Barban in the broken universe of the war's ending – in such contacts the personalities had seemed to press up so close to him that he became the personality itself – there seemed some necessity of taking all or nothing; it was as if for the remainder of his life he was condemned to carry with him the egos of certain people, early met and early loved, and to be only as complete as they were complete themselves.* 2. *There was some element of loneliness involved – so easy to be loved – so hard to love* [11, p. 269].

Його кохання до Ніколь і Розмері, його дружба з Ейбом Норттом і Томмі Барбаном у розколотому світі повоєнної доби – при кожному такому тісному контакті з іншою особою ця інша особистість зливалася з його власною; брати все, чи не брати нічого – перед таким вибором ставило його життя, і немов за велінням долі він мав тепер довіку нести в собі «я» тих, кого він колись знав і любив, і тільки з ними чи через них пізнавати всю повноту існування. (2). *А дець під цим усім розкорінювався паросток самотності – бо так легко бути коханим, і так важко кохати* [10, с. 257].

Цей уривок, у якому Дік Дайвер міркує про своє життя, автор оформив у вигляді невласно-прямої мови, що пояснює складність його синтаксичної побудови й відсутність сполучників, що вербалізують характер зв'язків синтаксичних конструкцій, які утворюють його.

Переклад другої частини речення 1 *there seemed some necessity of taking all or nothing; it was as if for the remainder of his life he was condemned to carry with him the egos of certain people, early met and early loved, and to be only as complete as they were complete themselves* нам видається не досить адекватним. М. Пінчевський не передає значення слова *necessity*, оскільки він вводить, замість нього, в український переклад речення *перед таким вибором ставило його життя*, якого не було в оригінальному реченні, та пом'якшує значення предикату *was condemned* підрядного речення, використовуючи модальне дієслово *мав* і додаючи обставину причини *немов за велінням долі*.

Лексико-граматичні трансформації, що робить М. Пінчевський, значною мірою спотворюють смисл оригінального речення, в якому говориться не про існування вибору в Діка Дайвера брати все чи не брати нічого від взаємин із тими людьми, яких він знав і любив, Дік відчував такий характер взаємин як необхідність, отже, був приречений (*was condemned*) нести всі тяготи, що є супровідними такій цілковитій відданості людям, яких він раз і назавжди прийняв у своє серце.

Перекладаючи інфінітив *to be only as complete as they were complete themselves*, М. Пінчевський робить трансформацію розширення, додаючи займенник *усю* (повноту існування), метою чого, як можна припустити, було збільшення емоційності речення 1. Однак таке, як могло б здатись, незначне відхилення від лексико-семантичного складу вихідного речення призвело до кардинального змінення його смислу. Пізнання всієї повноти існування тільки з тими чи через тих, кого Дік знав і любив, означає досягнення цієї максимально сприятливої для Діка мети за допомогою та спільно із цими людьми. Проте в оригінальному реченні йдеться про пізнання не всієї, а лише тієї міри повноти існування, яка була можлива не йому (фізично, інтелектуально й психічно здоровому та сильному чоловікові), а всім тим, кого він любив, і, судячи за значенням предиката *was condemned* та авторською характеристикою цих любимох Діком людей, їхні можливості пізнання всієї повноти існування були більш обмеженими порівняно з тими можливостями, якими був обдарований Ричард Дайвер.

Отже, ЛЮБОВ Ричарда Дайвера була милосердною, вірною, відданою та жертвовною. Тільки такої любові могли навчити Ричарда Дайвера його батько, мати, тітонька й те покоління, для кого віра в Бога була базовою цінністю. ЛЮБОВ Ричарда Дайвера відповідала визначенню, яке дає апостол Павло в посланні до Коринтян:

Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводиться нечестно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішить правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить! Ніколи любов не пересте! Хоч пророцтва й існують, та припиняються, хоч мови існують, замовкнуть, хоч існує знання, та скасується [1].

Лексико-граматична трансформація, яку М. Пінчевський робить під час перекладу речення 2. *There was some element of loneliness involved – so easy to be loved – so hard to love. – (2). А дець під цим усім розкорінювався паросток самотності – бо так легко бути коханим, і так важко кохати* може бути виправдана бажанням перекладача встановити смисловий зв'язок між цим етапом життя Ричарда Дайвера, коли в його жертовному ставленні до тих, кого він любив, він уперше відчуває

самотність, що була супутньою його любові, й тією всеохопною самотністю, коли він, подарувавши Ніколь чудо її одужання й не шукаючи свого, залишив свою колишню сім'ю. На олтар своєї любові він пожертвував усе, навіть право спілкуватись зі своїми дітьми, адже тільки така самовіддана ЛЮБОВ, яка все покриває, й могла забезпечити Ніколь це чудо її одужання.

Проте метафора, яку вводить М. Пінчевський (*А дець під цим усім розкорінювався паросток самотності*), змінює в перекладі речення 2 дуже багато його лінгвистилістичних характеристик. Повністю змінюється тональність цього фрагменту тексту: ледве вловимо відчуття самотності (*There was some element of loneliness involved*), яке можна порівняти з тихим звучанням однієї ноти, що пронизує боєм самотності, підмінюється дуже сильним і зловісним образом (*А дець під цим усім розкорінювався паросток самотності*), в якому закладена ідея росту чогось могутнього, і цей образ уже є декількома дуже енергійними музичними фразами, деякі з яких звучать нотами низьких октав, оскільки ця метафора М. Пінчевського передвіщає дуже сильне відчуття самотності, що від його прихованості на той час набуває ще більшого ступеня загрози.

Цей дуже емоціональний образ, який М. Пінчевський створює в перекладі, до того ж змінює авторський смисловий акцент. Перекладач не дає можливості зосередитись на головному смислому навантаженні цього уривку тексту – винятковій здібності Ричарда Дайвера проносити свою ЛЮБОВ до всіх тих, кого він упускав у своє серце, через усе життя й ставити їхні інтереси понад своїми – і переключаче увагу читача на той психологічний стан повної самотності Ричарда Дайвера, який перекладач пропонує як смисловий фокус абзацу та який часто асоціюється із життєвим крахом.

Під час перекладу речення 7 М. Пінчевський не передає закладеної в словосполученні *Active love* ідеї, що навіть із плинном часу, після всієї тієї кількості рецидивів хвороби Ніколь, які Дікові вдавалось покривати його любов'ю, мужністю й винятковим професіоналізмом, ЛЮБОВ Ричарда Дайвера до Ніколь була сильною й дієвою:

She knew the Divers loved each other because it had been her primary assumption. 4. She had thought however that it was a rather cooled relation, and actually rather like the love of herself and her mother. 5. When people have so much for outsiders didn't it indicate a lack of inner intensity?

6. *'And I mean love,' he said, guessing her thoughts.*

7. *'Active love – it's more complicated than I can tell you [11, p. 103].*

(3). *Вона знала, що Дайвери кохають одне одного, не сумнівалася в цьому з самого початку. (4). Але їй здавалося, що то вже охолоне почуття, схоже скоріше на її любов до матері. (5). Коли люди так щедро роздаровують себе оточенню – чи не означає це, що їхній взаємний потяг утратив силу?*

(6). *– І це справжнє кохання, – сказав Дік, прочитавши її думки.*

(7). *– Кохання цілюще. Повірте, все це надто складно, всіх обставин навіть і не поясниш [10, с. 81].*

М. Пінчевський вибирає для перекладу слова *Active* прикметник *цілюще*, але Ф.С. Фіцджеральд не використав наявного в системі англійської мови словосполучення *healing love*. Дік Дайвер не міг сказати *healing love*, оскільки про майже повну відсутність шансів одужання Ніколь говорили найвидат-

ніші психіатри Європи й Дік не міг бути впевненим стосовно результату своїх зусиль аж до самого зцілення Ніколь. Якщо ж припустити, що Дік таки сказав би *healing love*, то на тому етапі їхнього знайомства в Розмері мало б виникнути питання щодо об'єкта його зцілень, і смислове навантаження цього словосполучення мало б здивувати Розмері самовпевненістю Діка, і, замість піднесеного обміну почуттями та думками, ця сцена перетворилась би на фарс. Позначення характеру любові Діка до Ніколь, яке виражене словосполученням *Active love*, на нашу думку, варто перекласти як *Дієва любов*.

Отже, словосполучення *Кохання цілюще*, яке обирає М. Пінчевський, передає його справедливую оцінку сили та плодів ЛЮБОВІ Діка Дайвера, але воно не може бути використано в цій частині тексту перекладу й перекладач, випереджаючи події сюжету роману, не сприяє відтворенню концептосфери оригіналу в тексті перекладу, завдаючи шкоди як концептуальному, так і естетичному складникам перекладу роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна».

Висновки. Дослідження мовних одиниць, що репрезентують концепт ЛЮБОВ у тексті роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна» й у тексті перекладу цього роману українською мовою, який виконано М. Пінчевським, свідчить про те, що перекладачеві значною мірою вдалося зберегти в тексті перекладу авторське смислове навантаження.

Проте нами встановлені випадки зсувів смислових акцентів, збільшення ступеня емоційної зарядженості образів, зміни тональності фрагментів оригінального тексту, підміни авторських стратегій розвитку смислової, образної та емоційної структури оригінального тексту, які призвели до втрачання концептуальної й естетичної цінності тексту оригіналу в процесі його перекладу.

Такі перекладацькі помилки можуть бути зумовлені тим, що система концептів роману не була чи не могла бути проаналізована М. Пінчевським повною мірою через відсутність лінгвістичних парадигм, які б уможливлювали такий передперекладацький аналіз, та ідеологічних обмежень, що були властиві тому історичному періоду, протягом якого працював М. Пінчевський. Саме ці об'єктивні причини й не дали М. Пінчевському змоги вибрати для перекладу англійського слова *love* українське слово *любов* як головного в системі слів-репрезентантів концепту ЛЮБОВ, що є ключовим концептом концептосфери роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна».

Література:

1. Біблія. Перше послання св. Апостола Павла до Коринтян. URL: bible.ggo.org.ua/ua/53/13/.
2. Костецька О.П. Індивідуальне мовлення автора як об'єкт лінгвістики та підходи до його дослідження. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 49. С. 196–199.
3. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. Москва: ИЯ РАН, 1997. 327 с.
4. Лановик З.Б. Художній переклад як проблема компаративістики. *Літературознавча компаративістика: навч. посіб.* / ред. Р.Т. Гром'як; упоряд.: Р.Т. Гром'як, І.В. Папуша. Тернопіль, 2002. С. 256–272.
5. Некряч Т.Є., Довганчина Р.Г. Айсберг в океані перекладу: Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінгвея в перекладах українською та російською мовами: монографія. Київ: Ліра-К, 2014. 220 с.

6. Ніконова В.Г. Концепт – концептуальний простір – картина світу: досвід поетико-когнітивного аналізу художнього тексту. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2012. Том 15. № 2. С. 117–123.
7. Павленко О.Г. Український художній переклад 60-х років в контексті стратегій сучасної компаративістики. *Літературознавчі студії*. 2014. Вип. 42 (2). С. 169–179.
8. Словник української мови: в 11 т. / ред. коллег. І.К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4: І–М / ред. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, П.П. Доценко. 840 с.
9. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи: антологія / за заг. ред. Дмитра Наливайка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 487 с.
10. Фіцджеральд Ф.С. Ніч лагідна. Київ: Дніпро, 1975. 335 с.
11. Fitzgerald Francis Scott *Tender is the night*. Moscow: Raduga Publishers, 1983. 393 p.
12. Freeman D. *Cognitive Metaphor and Literary Theory: Towards the New Philology. Філологія, педагогіка і психологія в антропоцентричних парадигмах: науковий вісник*. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2000. Вип. 31. С. 552–566.
13. Pym A. *Exploring Translation Theories*. London: Routledge, 2014. 175 p.
14. Scollon R., Scollon S. and Jones R.H. *Intercultural Communication: A Discourse Approach*. John Wiley & Sons, 2012. 282 p.
15. Tsur R. *Toward a Theory of Cognitive Poetics*. Amsterdam; N. Y.: North-Holland, 1992. 573 p.
16. Wierzbicka A. *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Oxford: Oxford University Press, 1999. 349 p.

Билан Н. И. Предпереводческий анализ концептосферы художественного произведения как надежная система координат, позволяющая переводчику стать соавтором целевого текста (на материале романа Ф. С. Фицджеральда «Ночь нежна» и текста его перевода на украинский язык)

Аннотация. В статье анализируется характер понятийного содержания концепта ЛЮБОВЬ и лингвистические средства их репрезентации в тексте романа Ф. С. Фицджеральда «Ночь нежна» и в тексте перевода этого романа на украинский язык, выполненного М. Пинчевским. Обосновывается, что адекватный перевод английского слова *love*, репрезентирующего главный концепт романа – концепт ЛЮБОВЬ, обеспечивается украинским словом *любов*, семантический объем которого включает и значительно превышает семантику слова *коханья*.

Ключевые слова: концепт ЛЮБОВЬ, понятийное содержание, сдвиг смысловых акцентов, перевод, переводчики-шестидесятники.

Bilan N. Pre-translational analysis of the concept sphere of a literary work as a reliable coordinate system allowing the translator to become a coauthor of the target text (on the material of the novel “Tender is the night” by F. S. Fitzgerald and the text of its translation into Ukrainian)

Summary. The article deals with the character of the notional content of the concept of LOVE and the linguistic means of its representation in the text of the novel “Tender is the night” by F. S. Fitzgerald and the text of its translation into Ukrainian performed by M. Pinchevsky. The author has substantiated that the adequate translation of the English word *love* representing the pivotal concept of the novel – that of LOVE is achieved only by means of the Ukrainian word *любов* whose semantic structure comprises and considerably exceeds that of the word *коханья*.

Key words: concept of LOVE, notional content, shift of semantic focuses, translation, translators of the 1960 s.

Голубенко Н. І.,
кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Анотація. У статті розглядається концепція когнітивного підходу до перекладу художнього тексту. Проаналізовано й детально описано основні концептуальні засади перекладу, спрямовані на вивчення процесів сприймання світу, виявлення універсальних когнітивних категорій та особливостей їх репрезентації в номінативному просторі мови. Інтерпретація й розуміння таких понять когнітивної лінгвістики, як концептосфера та концепт, сприяють реалізації адекватного художнього перекладу.

Ключові слова: художній переклад, когнівістика, когнітивний підхід, концептосфера, концепт.

Постановка проблеми. Численні філологічні дослідження на сучасному етапі розвитку перекладознавства присвячені вивченню проблеми мови та мислення, мови та культури, національного й індивідуального в концептуальній і мовній картинах світу, створення та сприйняття тексту, проблеми творчого і стереотипного в мисленні й мовленнєвій діяльності. Згідно із загальними в постмодернізмі тенденціями, в теорії перекладу виникли передумови розвитку в постлінгвістичному напрямі, центральною оперативною одиницею якого є концепт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія перекладу останні кілька десятиліть розвивалася в напрямі, який охоплює ширше коло аспектів, ніж дослідження суто мовних проблем і формальних відношень між текстами оригіналу й перекладу, активно сприймаючи найновіші досягнення в галузі лінгвістики тексту та дискурсивного аналізу, а також приділяючи окрему увагу культурній та етичній проблематиці. Сприйняття перекладу давно перестало асоціюватися з практикою «заміни» однієї мови іншою на рівні речення. Розвиток таких напрямів перекладознавчої науки, як дескриптивний аналіз, теорія полісистеми, запропонованих у працях Г. Вермера [19], І. Івен-Зогара [15], Ж. Ламбера [17], «скопос-теорія», викладеної К. Райс, Г. Турі [18] та ін., окреслив проблеми міжособистісної динаміки, суспільних відносин, міжмовної інтеракції та спрямував увагу до різноманітних культурних особливостей. Широкий спектр досліджень когнітивних процесів дає змогу констатувати становлення когнітивної парадигми в теорії міжкультурної комунікації (В. Карасик [4], О. Корнілов [7], В. Красних [8], О. Кубрякова, Ю. Степанов [11]) та в одному з її різновидів – перекладу.

Мета статті полягає в детальному аналізі когнітивних засад адекватного перекладу художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Основою когнітивного напрямку в перекладознавстві є міждисциплінарні дослідження, які вивчають мислення людини, її пізнавальну діяльність (когнітивна психологія, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика тощо) та роль етносоціокультурного чинника в мовленнєвій поведінці індивіда (етнолінгвістика, культурна антропологія тощо). У західній літературі цей комплекс наукових дисци-

плін називають *cognitive studies* (когнітивна наука), у вітчизняній традиції поширений термін «когнівістика», який оперує поняттями, важливими для сучасного перекладознавства, зокрема такими, як мовна та концептуальна картини світу, відтворення яких викликає труднощі перекладача, оскільки беруться до уваги як внутрішні процеси у свідомості людини, так і їх реалізація в мові й культурі.

Оскільки В. Комісаров визначає художній переклад як «переклад творів художньої літератури, тобто текстів, основна функція яких полягає в художньо-естетичному впливі на читача» [6, с. 414], то звідси випливає, що значення художнього перекладу для культури народів, які з його допомогою обмінюються естетичним досвідом, є безперечним. Як зазначає Н. Галєєва, «поза текстовою діяльністю <...> неможливі мовні контакти, неможливий обмін ціннісними орієнтирами й нормами як у межах одномовної спільноти, так і в досягненні національно-культурної специфіки інших мовних колективів» [2, с. 17]. Художній переклад утягує в цю «текстову діяльність» передусім перекладача, потім численних читачів, для яких діяльність перекладача тексту перекладу і власна діяльність (читання), під час якої вони аналізують, інтерпретують, заглиблюються у світ цінностей і національної своєрідності іншого народу, уможливають глибше розуміння й власних духовних орієнтирів. Відбувається взаємне збагачення культури народів. Указуючи на потребу створення теорії художнього перекладу, Г. Гачечіладзе зазначає, що «художній переклад як вища форма перекладу може вміщувати всі форми життя, усі відтінки живої діяльності» [3, с. 50]. Якщо застосувати це твердження до нашого матеріалу, то побачимо, що в художньому тексті відбиваються концепти культури, відтворення мовних репрезентацій яких вимагає від перекладача застосування класичних і сучасних теоретичних моделей перекладу задля досягнення адекватності всього художнього перекладу, адже сучасна теорія перекладу – це пошук позамовних, соціокультурних і психологічних факторів, що формують його стратегію й норму.

Незважаючи на те що художній переклад має власну теорію і практику як самостійна дисципліна, проблеми художнього перекладу становлять широке поле досліджень і для суміжних наук із перекладознавством і лінгвістикою. Відомо, що головною функцією перекладу є сприяння становленню й розвитку міжлітературних і міжкультурних комунікацій. Зарубіжні дослідники не зводять перекладацьку діяльність тільки до мовного посередництва, постулюючи, що процес перекладу – це й міжкультурне посередництво. Відомий словацький теоретик перекладу А. Попович стверджує, що «теорія перекладу зародилася й у своїй початковій фазі розвивалася як емпіричний порівняльний метод на ґрунті традиційної літературної компаративістики» [10].

Лінгвістичний підхід до перекладу є надважливим етапом у становленні та розвитку перекладознавчої думки останніх десятиліть. Завдяки йому відбувся відхід від теорій «неперекладності» й розв'язано низку важливих завдань щодо граматичних, лексико-семантичних трансформацій, лінгвальних особливостей і технік усного й писемного різножанрового перекладу, способів відтворення цільовою мовою власних імен, фразеологічних одиниць, слів-реалій тощо. Водночас лінгвістичний підхід здебільшого ґрунтується на пошуку відмінностей структури мови оригіналу й мови перекладу, полягаючи у використанні певного набору правил відповідностей, залежних від поверхових, а не глибинних (семантичних) структур.

Що більш процес створення художнього тексту – насамперед процес когнітивний, що чітко ілюструє проникнення думки індивідуума в широкі сфери людської діяльності, проте читання й оцінювання літературного тексту є набагато складнішою інтеркогнітивною дією виявлення його смислів [6]. Художній текст є осередком передачі і зберігання інформації, формою існування певної культури й утіленням особистісних уявлень. Це передусім модель автора, показник рівня його інтелектуальних, моральних та інших якостей. У такому сенсі текст постає результатом трансформації мовних знаків з боку їх когнітивної й аксіологічної репрезентації. Концептуальний підхід до об'єктів навколишнього світу дає змогу виявляти різні образні номінації, які створюють нові уявлення, характеристики, ознаки в описі предмета. Тому інтерес перекладознавців до таких понять, уведених у науковий обіг когнітивістами, як картина світу, мовна й концептуальна картини світу, концептосфера, концепт, у розрізі проблем адекватності дає можливість чіткіше визначити ті шкоди, що унеможливають повне відтворення семантичних та образних складників авторського задуму.

Як зазначає Л. Ковальова, «концепт вербалізується і стає частиною семантичного простору мови, використовуючи систему мовних знаків. Мова може репрезентувати всю інформацію, набуту людиною, і накопичений досвід соціуму» [5, с. 55]. Тому в теорії та практиці перекладу існує таке поняття, як «когнітивна функція перекладу», що тісно пов'язана з його комунікативною функцією, адже мета цього виду комунікації полягає в передаванні інформації, а отже, в інформаційному збагаченні й розширенні фонових знань отримувача. Етноспецифічні фрагменти концептуальної картини світу, які відбивають ментальну й культурну своєрідність нації, завдяки перекладам стають доступними для носіїв інших мов.

Істотний вплив на розвиток когнітивного аспекту теорії міжкультурної комунікації мають погляди представників когнітивної лінгвістики Р. Лангакера і Дж. Лакоффа. Для розуміння когнітивних процесів, що відбуваються у свідомості людини під час взаємодії з навколишнім світом, Дж. Лакофф запропонував поняття ідеалізованих когнітивних моделей – ментальних структур, за допомогою яких ми організуємо наше знання про світ.

Діяльнісний інтерпретаційний підхід до розуміння процесу перекладу, як зазначає І. Шевченко, передбачає певною мірою реконструкцію перекладачем діяльності автора впродовж породження тексту оригіналу [14, с. 7]. У контексті «когнітивної транслятології» перекладацьку діяльність трактують як реалізацію взаємодії когнітивних і мовних структур індивіда (перекладача) в найширшому контексті його психосеміотичної характерології. Перекладачеві відведено не скромну роль вер-

бального перекодувальника, а інтерпретатора смислового коду, закладеного у вихідному тексті [13, с. 133].

Серед вагомих досліджень у цій царині, спрямованих на вивчення загальних і часткових закономірностей мовленнєво-мисленнєвих операцій перекладача, варто назвати праці таких дослідників, як Г. Крінґс, Г. Геніґ, Ю. Сорокін.

Зокрема, Г. Крінґс метою вивчення вважає побудову «градуйованої» моделі процесу перекладу [16, с. 394], акцентуючи увагу на таких положеннях:

1. Ментальні процеси, що відбуваються в голові перекладача, є стрижневим компонентом перекладацької діяльності, належачи до сфери перекладознавства.

2. Предметом вивчення є всі когнітивні процеси, спрямовані на появу кінцевого продукту перекладу, від перших досліджень до останніх коректур.

3. Таке дослідження перекладацького процесу має емпірично-індуктивний характер.

Погоджуючись загалом із поглядом Ю. Сорокіна на переклад, інша російська дослідниця-психолінгвіст Т. Фесенко актуалізує в концепції етноментальний аспект діяльності перекладача. На перший план автор висуває проблему співвідношення когнітивних одиниць і вербальних значень. Значна кількість досліджень свідчить, що можливі відмінності між когнітивними процесами автора вихідного тексту і його перекладачів зумовлені різницею в культурі й відбиваються в мові.

Людська свідомість як носій мови, так само і смисловий простір, визначаються певною мірою межами етнічної мови. Із позицій когнітивної транслятології дослідниця дає таке визначення перекладу: «Це лінгвальна проекція ментальних структур перекладача, активізованих у процесі перекладу, основу якої становить перероблення інформації, що передбачає сприйняття одного виду інформації з подальшою трансформацією його в інший вид (ПТ)» [13, с. 135]. Отже, чим ширші зони перетину ментальних структур автора й перекладача, то успішнішим є переклад.

Вагоме значення в згаданій концепції надається семантичному опису культурних концептів, що дає змогу виявити випадки смислової й оцінно-психологічної неспіввіднесеності перекладних концептуальних варіантів із їхніми інваріантними структурами.

Знання в людській свідомості організуються завдяки найважливішому когнітивному процесу – концептуалізації. Концептуалізацією в когнітивній лінгвістиці вважається понятійна класифікація, що полягає в розумінні певної інформації на основі виділення смислових компонентів у свідомості людини, що призводить до формування концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи [9, с. 81]. Після прочитання оригінального твору у свідомості перекладача поступово концептуалізуються нові уявлення, образи, знання. Сам перекладач стає героєм художнього твору та членом тієї ж лінгвокультурної спільноти. Тільки після процесу концептуалізації та категоризації, одного з головних способів організації знань, що відбивається в мовній категоризації, тобто фіксується за допомогою мови, перекладач може відтворити спосіб організації мислення особистості та його мовне вираження, адже мовна категорія також зазнає переосмислення й із позицій когнітивного підходу є віддзеркаленням людського досвіду.

Можна погодитися з О. Бессоною, яка зазначає, що «когнітивний підхід припускає, що в значення слова, крім ознак,

достатніх для ідентифікації слова, входить також увесь комплекс знань і позамовний досвід мовної спільноти, сукупність лінгвістичної та екстралінгвістичної інформації» [1, с. 36–37]. Справді, просто перекласти мовні одиниці тексту недостатньо для адекватного сприйняття читачем тексту перекладу, оскільки не передається позамовна інформація, досвід і знання народу, що не викликає жодних емоцій, переживань та уявлень у читача перекладеного тексту. Тому духовний обмін між різними етносами лише примножує здобутки людства загалом. Варто зауважити, що переклад продовжує буття твору й культури, є формою їх розвитку.

Перш ніж розпочати роботу над перекладом художнього тексту, перекладач має дослідити культурні концепти соціуму, у якому створювався текст, з'ясувати, як вони віддзеркалені в тканині тексту, й окреслити стратегії для відтворення мовних репрезентацій цих концептів у перекладі. Відповідно, аналіз концепту дає змогу виявити особливості мовної картини світу, у якій утілюється сприйняття людиною явищ реальної дійсності і яка є підґрунтям загальної духовної картини світу.

Зближення концептуальних і мовних картин світу внаслідок поширення спільних знань через переклади зумовлює постійне оновлення номінативних ресурсів. Попри розбіжності у вербалізації концептів, їх кількість значно переважає кількість етноспецифічних концептів, що створюють передумови для досягнення семантичної еквівалентності в перекладі [11, с. 64]. Суперечності, пов'язані зі сприйняттям первинної інформації, можуть розв'язуватися завдяки інтерпретаційній діяльності перекладача.

Стилістична значущість концептів не вичерпується розмаїттям відчуттів у читача, реакцій і людських емоцій. Концепт приваблює письменника широкими можливостями його інтерпретації, різноманітністю традиційних і нових засобів семантичного наповнення. Виразні семантичні асоціації письменник формує засобами метафоричного вираження думки, адже у творенні справжнього шедевра митець водночас є й філософом, а думка ототожнюється з образом. Однак не завжди всі мовні репрезентації концептів відтворюються в перекладах повноцінно.

Важливою з позиції перекладу є досить чітка організація концепту: концепт складається з ядра, базового шару та периферії. «Ядро концепту являє собою певний образ, оточений базовим когнітивним шаром, який віддзеркалює ознаки предмета. Периферія складається зі слабо структурованих концептуальних шарів, що відображають інтерпретацію деяких ознак і їх поєднань у вигляді тверджень, настанов свідомості, які впливають у певній культурі з менталітету різних народів. Цей шар називають «інтерпретаційне поле концепту», яке містить висновки з концепту різних груп людей. Інтерпретаційне поле концепту слабо структуроване, але надзвичайно важливе для розуміння національного менталітету, а отже, має бути відтворене в перекладі» [4, с. 23].

Концепт – це багатовимірне смислове утворення, у якому виокремлюються образний, поняттєвий і ціннісний складники [4, с. 127]. Образний складник концепту – це зорові, слухові, тактильні, смакові характеристики предметів, явищ, подій, відбитих у нашій пам'яті, релевантні ознаки практичного знання. Поняттєвий компонент становить мовну фіксацію концепту, його позначення, опис, ознакову структуру, дефініцію, зіставні характеристики окремого концепту щодо певної низки концептів. Ціннісний компонент властивий будь-якому ментальному

утворенню, що поєднує духовне життя людини з феноменом культури. Головною особливістю лексичного вираження цих компонентів є те, що вони не тільки мисляться, а й емоційно переживаються.

У перекладі з максимальною повнотою мають відтворюватися всі складники концепту – образний, поняттєвий і ціннісний, оскільки картина світу створюється із сукупності образних, поняттєвих і ціннісних домінант, адже неточне відтворення хоча б одного зі складників може призвести до деформації картини світу оригіналу

Висновки. Підсумовуючи короткий огляд концепцій, що лежать в основі когнітивного напрямку дослідження міжкультурної комунікації й перекладу як її різновиду, зазначимо, що когнітивний підхід до вивчення простору перекладацького процесу містить значний потенціал для визначення механізму досягнення та передачі смислу іншомовного тексту під час перекладу. Поява значної кількості досліджень перекладу з позиції когнітивістики свідчить про посилення протягом останніх років позицій когнітивної парадигми в перекладознавстві. Когнітивний підхід до дослідження різних видів вербальної комунікації, з огляду на міждисциплінарність, здатний об'єднати різнобічні дослідження перекладу (лінгвальні, психолінгвальні, лінгвокультурологічні, лінгвосеміотичні тощо) в єдину самостійну наукову дисципліну з чітко окресленим об'єктом і предметом дослідження.

Література:

1. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти: монографія. Донецьк: ДонУ, 2002. 362 с.
2. Галеева Н.Л. Параметры типологии художественных текстов в деятельности теории перевода: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Екатеринбург, 1999. 35 с.
3. Гачечиладзе Г. О реализме в искусстве перевода. *Актуальные проблемы теории художественного перевода*: сб. статей. Москва, 1967. С. 39–51.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва: Гнозис, 2004. 390 с.
5. Ковалева Л.В. Национальное своеобразие языковой объективизации концептов, выраженных фразеосочетаниями, обозначающими реалии окружающей среды. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация»*. Воронеж: ВГУ, 2004. № 1. С. 54–60.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учебное пособие. Москва: ЭТС, 2001. 424 с.
7. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. Москва: ЧеРо, 2003. 349 с.
8. Красных В.В. «Свой среди чужих»: миф или реальность? Москва: ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
9. Перчі М.Й. Концепт, концептуалізація та концептуальна картина світу. *Проблеми романо-германської філології*. Ужгород: Мистецька лінія, 2001. С. 78–82.
10. Попович А. Проблемы художественного перевода: учебное пособие. Москва: Высшая школа, 1980. 199 с.
11. Степанов Ю.С. Семиотика концептов. *Семиотика: Антология* / сост. Ю.С. Степанов. Москва: Академический Проект, 2001. С. 603–612.
12. Тороп П. Тотальный перевод. Тарту: Изд-во Тартуского университета, 1995. 220 с.
13. Фесенко Т.А. Специфика национального культурного пространства в зеркале перевода: учебное пособие. Тамбов: Изд-во ТГУ имени Г.Р. Державина, 2002. 228 с.

14. Шевченко И.С. Герменевтический аспект перевода как вторичной метакоммуникации. *Вісн. ХНУ ім. В.Н. Каразіна*. 2003. Вип. 609. С. 7–11.
15. Even-Zohar I. Polysystem Studies. *Poetics Today*. 1990. № 1. Vol. 11. P. 1–268.
16. Krings H. Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French (L2). *Interlingual and intercultural communication. Discourse and cognition in translation and second language acquisition studies* / J. House, S. Blum-Kulka, (eds.) Tübingen: Narr, 1986. P. 257–270.
17. Lambert J. The cultural component reconsidered. *Translation Studies. An Interdiscipline* / ed. M. Snell-Hornby. Amsterdam & Philadelphia, 1994. P. 17–26.
18. Toury, G. Descriptive Translation Studies and Beyond. *Amsterdam and Philadelphia, John Benjamins translation library*. 1995. V. 4. 311 p.
19. Vermeer Hans J. Translation today: Old and new problems. *Translation studies. An interdiscipline* / ed. K. Snell Hornby. Amsterdam; Philadelphia, 1994. P. 3–16.

Голубенко Н. И. Когнитивные особенности перевода художественного текста

Аннотация. В статье рассматривается концепция когнитивного подхода к переводу художественного текста.

Проанализированы и подробно описаны основные концептуальные основы перевода, направленные на изучение процессов восприятия мира, выявление универсальных когнитивных категорий и особенностей их репрезентации в номинативном пространстве языка. Интерпретация и понимание таких понятий когнитивной лингвистики, как концептосфера и концепт, способствуют реализации адекватного художественного перевода.

Ключевые слова: художественный перевод, когнитивистика, когнитивный подход, концептосфера, концепт.

Holubenko N. Cognitive features of the translation of fiction text

Summary. The article highlights the conception of cognitive approach to the translation of fiction. The basic conceptual principles of the translation aimed at studying the processes of world perception, the identification of universal cognitive categories and the main features of their representation in the nominative space of language are analyzed and described in detail. Interpretation and understanding of such concepts of cognitive linguistics as the concept sphere and concept contribute to the implementation of adequate literary translation.

Key words: literary translation, cognitive studies, cognitive approach, concept sphere, concept.

*Слісєєва С. В.,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА У ВОЄННОМУ ДИСКУРСІ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД

Анотація. Статтю присвячено описові використання концептуальної метафори у воєнному дискурсі. Надається тлумачення поняття воєнного дискурсу та аналізується роль концептуальної метафори у сучасному воєнному дискурсі. Крім того, аналізуються метафоричні моделі військового дискурсу та виділяються типи метафор. У статті доцільно розглядається три галузі, які найчастіше є джерелом метафоризації, та надаються відповідні приклади, а також надаються правила, на яких ґрунтується процес перекладу метафор.

Ключові слова: воєнний дискурс, концептуальна метафора, концепт, дискурс, аналіз, галузь, концептуальна сфера, метафорична модель, понятійна галузь, переклад.

На сьогодні воєнний дискурс, його особливості та переклад є актуальним питанням в сучасній лінгвістиці. Ми живемо в час глобалізації, в час важливих політичних подій, які так чи інакше торкаються нашого суспільства. Роль перекладача у цьому відношенні дуже важлива. В деяких випадках від роботи перекладача залежать взаємовідносини глав держав та політична ситуація країн. Зокрема в тих випадках, коли у дискурсі присутні неоднозначні висловлювання та метафоризм, який має прихований когнітивний сенс.

Метою статті є розкриття ролі концептуальної метафори у воєнному дискурсі та виявлення основних принципів її перекладу.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання**: надати поняття воєнного дискурсу та концептуальної метафори; проаналізувати воєнний дискурс та виявити роль концептуальної метафори у сучасному воєнному дискурсі; визначити основні принципи перекладу концептуальної метафори воєнного дискурсу.

Згідно Ю.Ю. Дубрової, воєнний дискурс – це сукупність мовних творів, які створюються у рамках військової сфери спілкування, що регламентується певними правилами, традиціями і досвідом та знаходить відображення у виборі мовних засобів [1].

В історії лінгвістики існувало декілька трактувань питання класифікації метафор. Цією проблематикою займалися такі лінгвісти, як Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, Ю.І. Левін, В.П. Москвін, А. Хили, Р. Харрис, А. Ортони, Р. Рейнолдс і багато інших. Різні дослідники виділяли їх в певні типи, розробляли різні підходи і критерії, відповідно до яких розподіляли потім метафори по різних класах.

Показуючи функціональні типи мовної метафори, Н.Д. Арутюнова вичленовує номінативну, образну, когнітивну і генералізуючу (як кінцевий результат когнітивної метафори) метафори [2].

У цій статті розглянемо когнітивну, або концептуальну метафору.

Метафора пов'язана з пізнавальною діяльністю людини. У теорії концептуальної метафори – це процес, який відбувається на рівні людського мислення, а потім знаходить відображення у мовних структурах. Концептуальна метафора – це одна з основних ментальних операцій, спосіб пізнання, структуризації і пояснення світу, який нас оточує. Вона формує і відтворює фрагменти досвіду культурної спільності.

Джоуль, Лакофф і Джонсон сформулювали найчіткішу концептуальну теорію метафори. Вони описали концептуальну метафору як перетин знань про одну концептуальну область в іншій концептуальній галузі. Що ж до концептуальної галузі, то необхідно сказати, що концептуалізація – це процес визначення набору когнітивних ознак (у тому числі – і категоріальних) якого-небудь явища реального або уявного світу, які дозволяють людині мати, зберігати у свідомості і поповнювати новою інформацією будь-яке обкреслене поняття і уявлення про це явище, відрізнити його від інших феноменів [3].

Ключовим поняттям теорії концептуальної лінгвістики є концепт. Концепт – це змістовна сторона мовного знаку, яка означає поняття, що відноситься до розумової, духовної або матеріальної сфери життя людини і яке закріплене в громадському досвіді народу. Це поняття має в його житті історичні корені, є соціально і суб'єктивно осмислюваним і співвідноситься з іншими поняттями, які з ним найближче пов'язані або з тими, які йому протиставляються [3].

Переважання військової концептуальної метафори в сучасному військовому дискурсі обумовлене конфліктністю мислення сучасної людини у світі глобалізації, що призводить до серйозних проблем у сприйнятті і розумінні інформації.

Для пояснення функціонування концептуальної метафори у військовому дискурсі розглянемо в першу чергу саме поняття військового дискурсу як такого. Його складність і багатокомпонентність безпосередньо пов'язані з поняттям «дискурс». Під дискурсом розуміється текст, занурений у ситуацію спілкування. Іншими словами, дискусія, відбита у письмовій формі. Окрім самого тексту, ситуація спілкування або, іншими словами, комунікативна ситуація включає екстралінгвістичні чинники, наприклад, такі як цілі, установки, думки, загальні знання про світ та інше, які служать точнішому розумінню тексту. Дискурс має такі ж властивості тексту, що і звичайний текст, а саме: завершеність, зв'язність, цілісність, які, у свою чергу, потрібні для повного розуміння тексту.

Т. ван Дейк визначає дискурс як істотну складову соціокультурної взаємодії, характерними рисами якої є інтереси, цілі і стилі [4].

Оскільки дискурс безпосередньо пов'язаний із соціумом, то військовий дискурс належить до соціального виміру війни, тобто щоденного військового дискурсу, який зустрічається у зведеннях, доповідях, політичних інтерв'ю. З іншого боку, дискурс

характеризується когнітивним виміром, тобто знаннями, переконаннями, віруваннями, цінностями, нормами, стереотипами і тому подібне. Дискурс є основним джерелом, яке генерує і поширює переконання, увлечення і заботони, які займають важливе місце в різних літературних жанрах про війну [5].

За останні десять років у комплексному аналізі різних дискурсів все частіше використовується дискурсивно-аналітичний підхід, який означає таку аналітичну процедуру, зміст якої визначається предметом вивчення (дискурсу) або особливою технікою – «дискурсивною». У цьому контексті можна говорити про те, що розрізнення дискурсивного аналізу і інших методів соціально-гуманітарного дослідження може здійснюватися за критерієм предметної галузі.

Наприклад, концептуальний аналіз спрямований на вивчення концептів, семіотичний аналіз – на вивчення знакової єдності, а дискурсивний аналіз – на вивчення дискурсу. Також розрізнення може здійснюватися за критерієм одиниць аналізу. Наприклад, аналіз контенту припускає оцінку дослідником кількісних характеристик тексту, дискурсивний аналіз – інтерпретацію сукупності контекстуально обумовлених висловлювань.

Концептуальна метафора є когнітивним механізмом створення нового терміну у військовому дискурсі, обґрунтованого на інтеграції і переосмисленні знань з урахуванням фонової інформації і нової області спеціального знання. Метафоричні моделі повинні розглядатися в дискурсі в тісному взаємозв'язку з умовами їх виникнення і функціонування.

При аналізі метафоричних моделей військового дискурсу можна виділити наступні типи метафор:

- 1) колірна метафора;
- 2) метафора природи;
- 3) артефактна метафора;
- 4) соціальна метафора;
- 5) міфологічна метафора;
- 6) антропоморфні терміни-метафори.

Концептуалізація людиною себе і світу в процесі когнітивної діяльності лежить в основі кожної понятійної сфери [6].

У цій статті доцільно буде розглянути три галузі, які найчастіше є джерелом метафоризації, а саме:

- 1) світ людини;
- 2) світ артефактів;
- 3) світ природи.

Перша галузь-донор концептуальної метафори – «Світ людини». Ця сфера охоплює такі пов'язані з життєдіяльністю людини поняття, як анатомія, фізіологія, дружба, сім'я. В якості прикладів можна навести наступні: *smart bomb* «інтелектуальна бомба», букв. *smart* – «розумний»; *life of a gun* «термін служби зброя», букв. «життя зброя»; *warhead* «боєголовка», букв. «бойова голова». Наведені приклади якісно характеризують понятійні сфери «Фізіологія» і «Анатомія».

Прикладами, які характеризують понятійні сфери «Сім'я» і «Дружба» можуть бути наступні: *buddy-buddy system* «система взаємовідношень військовослужбовців під час військових дій «приятель-приятель», букв. *buddy* – «приятель, друг»; структурна організація *parent division* – «своя дивізія», букв. *parent* – «батько».

Також у термінах спорідненості здійснюється мовна репрезентація понять, в основі яких лежить ознака послідовності розробки і введення в експлуатацію військових об'єктів. В якості прикладів можна розглянути наступні: *“the MOAB is but*

the prodigal son (букв. – «блудний син») of weapons developed during World War II” (MOAB – Mother of All Bombs – GBU – 43/B) – зброя, яка лякає, страшене; *fifth - generation fighter (fifth-generation* – «п'яте покоління») – винищувач п'ятого покоління; *“MOAB’s grandparents were Britain earthquake bombs”* (букв. *grandparents* – «бабуся і дідусь») – попередники бомби GBU – 43 / B.

Логікосинтаксичні типи семантики простого речення представлені переважно дієслівними реченнями та виражаються у військовому дискурсі в наступних метафорах: *side-looking radars* «система радіолокації бічного огляду», букв. – «радар, які дивляться убік» (функціональне призначення бойової зброї); *lethal volume* «летальна зона», букв. *lethal* – смертоносний (інтенсивність бойових дій); *nap-of-the-earth flight* «політ на гранично малих висотах з обгинанням рельєфу місцевості», букв. *nap* – «короткий сон», *earth* – «земля» (особливості виконання бойових завдань).

У понятійній галузі «Анатомія» можна спостерігати, наприклад, такі метафори, як *handgun* «особиста вогнепальна зброя», букв. *hand* – «кисть руки» і *gun* – «зброя»; *cheek-mounted radars* «система радіолокації, яка встановлюється на лінійних елементах фюзеляжу радарів», букв. *cheek* – «щока».

До концептуальної сфери світу артефактів відносять такі понятійні сфери, як «Їжа», «Одяг і взуття», «Предмети і об'єкти домашнього вжитку», «Меблі», «Промислові товари». Як приклад метафори понятійної сфери «Їжа» можна назвати наступну метафору: *dish-type radar* «станція радіолокації з параболічною антеною», букв. *dish* – «блюдо, тарілка». Концептуальна сфера «Одяг і взуття» – *ammunition belt* «кулеметна стрічка», букв. *belt* – «ремін». Вказані поняття відносяться до зовнішнього вигляду військової техніки, устаткування і пристосувань. Концептуальна сфера «Предмети і об'єкти домашнього вжитку» – *air umbrella* «прикриття авіацією», букв. *umbrella* – «парасолька»; *carpet bombing* «килимові бомбардування», букв. *carpet* – «килим»; *bloodbath* «кривава бійня», букв. – «ванна крові» (інтенсивність бойових дій).

Логікосинтаксичні типи семантики простого речення, представлені дієслівними реченнями, характеризують користність, продуктивність і ефективність військової техніки, стрілецької зброї, устаткування і пристосувань. Що стосується локативних ознак, вони виражені, наприклад, в наступних метафорах: *hairbrush grenade* «ручна граната», букв. *hairbrush* – «щітка для волосся»; *altitude ceiling* «гранична висота», букв. *ceiling* – «стеля».

Концептуальна сфера «Світ природи» охоплює такі понятійні галузі, як «Тваринний світ», «Світ рослин», «Природні явища», «Ландшафт». До таких метафор можна віднести наступні: *foxhole* «поодинокий окоп», букв. – «лисяча нора»; *gooseberry* «переносне дротяне загородження», букв. – «аґрус»; *dragon’s teeth* «протитанкові перешкоди», букв. – «зуби дракона». Ці поняття використовуються для позначення функціонального призначення устаткування, техніки або інженерних споруд. Наприклад, для позначення комбінації різних форм ведення війни використовується таке вираження, як *hybrid warfare* «гібридна війна», букв. *hybrid* – «гібрид».

Логікосинтаксичні типи семантики простого речення представлені дієслівними реченнями і характеризують силу дії і ефективність зброї: *low-yield explosion* «вибух малої потужності», букв. *yield* – «урожай»; *high-yield warhead* «потужна

боєголовка», букв. *high-yield* – «високоврожайний». Що стоєть локативних ознак, вони характеризують локалізацію бою, локалізацію елементів військової техніки, приналежність до видів збройних сил: *dogfight* «повітряний бій», букв. *dog* – «собака», *fight* – «бій»; *treetop operation* «дії на гранично малих висотах», букв. «операція на верхівках дерев»; *tail-fin* «хвостовий стабілізатор», букв. *tail* – «хвіст», *fin* – «плавник»; *air support* «авіаційна підтримка», букв. *air* – «повітря».

Аналізуючи військовий дискурс з точки зору метафоричних моделей, виявляється провідна модель, яку можна визначити як «війна-полювання». У цій моделі вказуються такі ознаки, як швидкість, точність дій, швидкість реакції, а також детермінація ознаки «свій-чужий». Усі вказані ознаки властиві хижим тваринам або птахам. Наприклад: *A-4 Skyhawk*, букв. – «яструб»; *F-22 Raptor*, букв. – «хижак»; *Black Hawk*, букв. – «чорний яструб, або крабовий канюк».

Відповідно, в контексті метафоричної моделі «війна-полювання» визначаються дії суб'єктів воєнних подій або самі суб'єкти. Наприклад, *hunt down*, букв. – «переслідувати», «зацьковувати»; *hunter-killer*, букв. – «мисливець-вбивця». Етимологічно лексема війна походить від латинського слова *venor* – «полювати» [7].

До теперішнього часу метафора розглядалася як стилістичний прийом, а переклад визначався як відтворення перекладачем тексту оригіналу, усього його змістовного і стилістичного багатства, хоча для здійснення адекватного перекладу враховувалася необхідність глибокого проникнення в той матеріал, з якого будується текст.

Метафора інколи нелегко піддається передачі з однієї мови на іншу. Процес перекладу метафори ґрунтується на дотриманні одного з наступних правил:

- збереження того ж метафоричного образу, але природно-го для носіїв іншої мови;
- заміна метафори іншою метафорою-еквівалентом;
- переклад метафори порівнянням;
- збереження того ж метафоричного образу з додаванням пояснюючої інформації, щоб основа порівняння метафори стала зрозумілою;
- переклад метафори перефразовуванням [8].

Таким чином, концептуальна метафора виступає засобом представлення концептуального змісту військового дискурсу, охоплюючи комплекс лінгвістичних і нелінгвістичних знань і виступаючи не лише як інструмент опису і оцінки дійсності, але і як засіб її пізнання. Про концептуальну метафору можна говорити як про певну когнітивно-комунікативну модель, яка переслідує цілі найбільш оптимальної репрезентації певних розумових просторів у рамках військового дискурсу [9].

Література:

1. Дуброва Ю.Ю. Структурно-содержательная специфика многокомпонентных терминов в военном дискурсе. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strukturno-soderzhatelnaya-spetsifikamnogokomponentnyh-terminov>

2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. Сборник статей. Пер. с англ, фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой. Момква. Прогресс, 1990. 512 с.
3. Зюба Е.В. О видах и структуре категорий // Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета имени Н.А. Добролюбова: периодическое печатное издание. 2012. Выпуск 19. Язык и культура. С. 21.
4. Dijk T.A. van. New(s) Racism: A Discourse analytical approach. // Ethnic Minorities in the Media: Changing
5. Жуков И.В. Война в дискурсе современной прессы. URL: http://www.teneta.ru/rus/ii/iliazhukov_war.htm
6. Чудинов А.П. Очерки по современной политической метафорологии: Монография / Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2013. 176 с.
7. Дегтяренко К.А. Роль метафоры в формировании терминологии военного дискурса (на материале англоязычных периодических изданий) / К.А. Дегтяренко // Научный диалог, 2017. № 7. С. 9–21.
8. Маругина Н.И. Когнитивный аспект перевода метафоры (на материале повести М.А. Булгакова «Собачье сердце» и её переводов на английский язык). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnyy-aspekt-perevoda-metafory-na-materiale-povesti-m-a-bulgakova-sobachie-serdtse-i-ee-perevodov-na-angliyskiy-yazyk>
9. Перельгина Т.А. Концептуальная военная метафора в современном англоязычном бизнес-публицистическом дискурсе. URL: http://dSPACE.BSU.EDU.RU/bitstream/123456789/19237/1/Perelugina_Kontseptualnaya_15.pdf

Елисеєва С. В. Концептуальна метафора в воєнному дискурсі та її переклад

Анотація. Стаття присвячена опису використання концептуальної метафори в воєнному дискурсі. Дається тлумачення поняття воєнного дискурсу та аналізується роль концептуальної метафори в сучасному воєнному дискурсі. Крім того, аналізуються метафоричні моделі воєнного дискурсу та виділяються типи метафор. В статті розглядаються три області, які зазвичай є джерелом метафоризації, та даються відповідні приклади, а також описуються правила, на яких ґрунтується процес перекладу метафор.

Ключові слова: воєнний дискурс, концептуальна метафора, концепт, дискурс, аналіз, область, концептуальна сфера, понятійна область, переклад.

Yeliseyeva S. Conceptual metaphor in military discourse and its translation

Summary. The article describes the use of conceptual metaphors in military discourse. The concept of military discourse is given and the role of conceptual metaphor in modern military discourse is analyzed in the article. In addition, the metaphorical models of military discourse are analyzed and the types of metaphors are highlighted in the article. There are discussed three areas that are often the source of metaphorization and provides relevant examples in the article. Also there are described the rules on which the metaphor translation process is based.

Key words: military discourse, conceptual metaphor, concept, discourse, analysis, area, conceptual sphere, conceptual area, translation.

*Коваленко И. Н.,
старший преподаватель
кафедры иностранных языков профессионального направления
Международного гуманитарного университета*

*Варламова А. А.,
преподаватель
кафедры иностранных языков профессионального направления
Международного гуманитарного университета*

ЯЗЫКОВЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ ПЕРЕВОДАХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ КАК СОЦИОЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблем перевода англоязычной поэзии на русский язык, формально-содержательным особенностям литературно-художественного перевода как результата и процесса и проблемам перевода эмотивно окрашенной лексики. Материалом рассмотрения послужили переводы Ф. Ларкина и Р. Киплинга.

Ключевые слова: перевод, базовые категории, эмотивность, эмотивно окрашенная лексика, лексический уровень, когнитивная составляющая, эмоциональная доминанта, эмотивность.

Постановка проблемы. Актуальность исследования текстов разного уровня сложности определяется важностью изучения переводческих стратегий как художественных, так и научных текстов, взаимодействия языковых кодов различных культур, что имеет все большее значение сегодня.

В современных исследованиях [1, с. 2] эта проблема терминологически определяется как культурологический переворот, с которым в последнее время столкнулись как лингвисты, так и литературоведы. Переводной текст как система, которая реализует акт межкультурной коммуникации в сфере науки и искусства, при неточном переводе теряет лаконичность содержания, строгость формы и иногда эквивалентность оригиналу. Хороший перевод, по мнению В. Комиссарова, должен обеспечить передачу информации во всех деталях, вплоть до значений отдельных слов [2, с. 15]]. Для читателя перевода текст перевода должен служить полноправным представителем оригинала, он как бы и есть оригинал [2, с. 17].

Как правило, при переводе текста с иностранного языка переводчик обязан придерживаться определённых норм перевода. Соблюдение основных норм перевода не приводит к сдвигам в семантике всего текста, то есть основная цель переводчика является выполненной. Базовыми категориями, обращёнными к переводу научных текстов, являются категории формальной эквивалентности и адекватности. Относительно данного типа текстов эти категории всегда будут сохранять свою значимость. По мнению исследователя В. Миловидова [1, с. 4], перевод экономического или научного текста не может оцениваться через призму переводоведческих методологий, ставящих во главу угла категории вариативности, инференциальности, девиантности, по которым и оценивается хороший художественный перевод. Зато при анализе художе-

ственного перевода категории вариативности, инференциальности, девиантности, инновативности не просто уместны, но полностью «уводят в тень» [1, с. 6] категории адекватности и эквивалентности. Качественный художественный перевод, по мнению В. Миловидова, преодолевает принципы формальной эквивалентности и адекватности [1, с. 5].

Теория первичных и вторичных жанров, разработанная М. Бахтиным, объясняя различия между художественными и нехудожественными текстами, не только делает акцент на тенденцию к вариативности в переводе художественного текста, но и является своего рода предостережением для переводчиков [1, с. 15].

Перевод как диалог культур предполагает обязательное существование «зазора» между культурой, порождающей текст, и культурой принимающей [1, с. 16]. Только такое понимание должно лечь в основу реализации того, что является собой художественный перевод. Как заметил Ю. Лотман, «...реальная плоть художественного произведения состоит из текста (системы внутритекстовых отношений) в его отношении к внетекстовой реальности – действительности, литературным нормам, традициям, представлениям» [2, с. 27]. Эту «реальную плоть» и перекодирует переводчик.

Все дело в принципиальном отличии художественного текста от текста нехудожественного, и лингвистика, в том числе лингвистика перевода может зафиксировать эти специфические отличия. Литературно-художественный текст своими элементами реализует прежде всего метапропозицию эстетического объекта, которая и формирует содержательность, подлежащую реконструкции в переводе [1, с. 15].

Перевод художественного текста по определению сводится не только к передаче микропропозиционального содержания текста (а сам перевод не является его адекватно-эквивалентным воспроизведением), но и к реализации того принципа, на основе которого художественный текст становится текстом, то есть структурой. Этот принцип формирования макропропозиции прежде всего является объектом реконструкции в переводе, и как раз он делает текст именно художественным, а не публицистическим, научным, коммерческим [1, с. 16].

Ориентируясь на метапропозицию текста исходного, переводчик стремится к её реконструкции, но уже иными языковыми средствами [1, с. 17]. Исследователи Л.В. Кушнина

и Л.П. Раскопина полагают, что гармония в переводе возникает тогда, когда «отношения между исходным и производным текстами строятся на смысловой соразмерности, смысловой согласованности, которые обусловлены проявлением межъязыковой и межкультурной асимметрий» [3, с. 117]. Смысловая согласованность и соразмерность – это выходящая за буквальные аналогии эквивалентность на уровне лексики или синтаксиса, аналогия структурная. Если под базовой характеристикой структуры художественного текста понимать особый тип соотношения формы и содержания, то именно это соотношение и должно быть перевыражено в переводе. При этом сами уровни структуры могут подвергаться деформации, лишь бы был выдержан принцип их соотношения [1, с. 17].

При трансформации переводного художественного текста важная роль отводится переводу эмотивно окрашенной лексики, которая всегда для переводчика представляет определённую социолингвистическую проблему. Чаще всего это происходит из-за того, что эмоциональное выражение в отличие от логического рационального больше стремится к имплицитности и при переводе не поддаётся традиционному толкованию в иной языковой системе [4, с. 105]. Эмотивность как функция языковых единиц, связанная с эмоциональной составляющей высказывания, имеет формальное выражение на всех уровнях языка, но именно лексико-семантический аспект эмотивности исследуется очень активно в последнее время. Это имеет свои основания: в содержательном аспекте лексический уровень является наиболее репрезентативным [4, с. 106].

Анализ последних исследований и публикаций. По мнению многих лингвистов, исследования языковых трансформаций при переводе, связанных с лексическими средствами эмотивности в ХПТ и косвенно влияющих на когнитивную составляющую ХПТ, не получили достаточного освещения в научной литературе, хотя проблеме эмотивности при переводах ХТ посвящен ряд исследований [4; 5].

«Для художественного перевода в целом характерен имитивно-импровизационный тип творческого воспроизведения информации оригинала», – пишет исследователь Л.С. Макарова [5, с. 183]. В отличие от этого, существует и другая точка зрения: для В.А. Комиссарова в процессе перевода происходит коммуникативное приравнение текстов на разных языках [6, с. 45]. При этом не исключается сама проблема художественно-эстетического воздействия на читателя перевода, что в сущности предопределяет отклонение от максимально возможной смысловой точности при процессе художественного перевода. С одной стороны «приращение смысла», с другой – «коммуникативное приравнение» [6, с. 183].

Ряд исследователей, вслед за Бахтиным, считает, что переводческие стратегии, так называемые «максимы, касающиеся точного перевода именно общезыковых лексических, грамматических и стилистических значений» [7, с. 183], наиболее общие установки, регулирующие процесс перевода и связанные с идентичностью передаваемой информации, не всегда применимы, когда перед переводчиком стоит задача перевода ХТ. Так, Е.Е. Бразговская утверждает: «Перевод художественных текстов и анализ этих переводов не вписывается полностью в систему максим ... Самая важная максима о точности, близости к оригинальному тексту не могла быть применима к многосмысленному, отличающемуся индивидуальной манерой письма художественному тексту» [7, с. 183]. Далее

она указывает: «В тексте переводчик сталкивается не только с исключительно лексической метафорой, но и с метафорой как приращением смысла в отношении всех компонентов, всех уровней текста» [7, с. 183]. Некоторыми современными исследователями, например, Л.С. Макаровой, художественный перевод понимается как «социолингвокультурная деятельность по обеспечению единого литературно-художественного пространства» [5, с. 183]. При таком подходе переводчик становится интерпретатором текста, а сам текст становится одним из возможных вариантов исходного переводимого текста (ИПТ). Если при переводе научного текста норма эквивалентности в сочетании с прагматической составляющей, понимаемой как обеспечение желаемого воздействия на читателя, является решающими, то при переводе художественного текста данные нормы, тоже являясь смысловыми доминантами в ХТ, приобретают специфический характер.

По мнению Ю. Найды [5, с. 183], при переводе ХТ необходимо учитывать динамическую эквивалентность, которая даёт возможность читателю – не носителю языка – прочувствовать текст перевода. Такое же положение справедливо и в отношении художественного поэтического текста. Перевод поэтического текста особенно сложен, поскольку в нём, по мнению С. Левина, присутствует большая по сравнению с другими типами текстов цельность и связанность: «Poetry is marked by a special kind of unity» [5, с. 184]. Кроме этого, поэтический текст характеризует высокая степень эмотивной насыщенности, поэтому передача динамической эквивалентности в данном типе текста является необходимым критерием хорошего перевода. При этом именно в художественном поэтическом тексте ключевая роль отводится интенции автора, окрашенной личностным началом, поскольку чем менее стандартизирован текст, тем выигрышнее проявление авторского стиля.

Прагматическая установка, нацеленная на воспроизведение эмоционального мира ХТ, всегда должна иметь на выходе эмотивную составляющую языковой информации, зафиксированную в оригинале, что отражает эмоциональную доминанту текста. Воспроизвести эмотивную составляющую при переводе не всегда получается. Например, Е.В. Стрельницкая считает, что «филологи единодушно отмечают отсутствие способа адекватной передачи эмотивного содержания высказывания и текста при переводе на иностранный язык [5, с. 185].

Цель статьи заключается в том, чтобы с помощью сопоставительного анализа не только описать лингвистические особенности языковых трансформаций при переводе ХПТ у различных авторов, но и выявить особенности функционирования эмотивной лексики, и, возможно, различие и сходство языковых трансформаций, которые влияют на воспроизведение ментального концепта ХПТ.

Изложение основного материала. Проведя системный анализ двух стихотворных переводов (переводы выполнены А. Кушнером и К. Симоновым) англоязычных авторов Р. Киплинга и Ф. Ларкина [9, 10] на русский язык, автор выявил следующее:

В оригинале стихотворения Ф. Ларкина прагматическая направленность категории эмотивности – стремление вызвать отклик у читателя – достигается с помощью следующих лексических средств:

- а) прямая номинация эмоций: “so sad”;
- б) оценочная лексика: “having no heart”;

в) метафора в виде персонификации: весь объём стихотворения;

г) сравнение: “as if to win them back”;

д) приём контраста: “left; comfort”.

Также в тексте используются повествовательно-побудительные предложения (“Look at the pictures and the cutlery”) и предложения, содержащие модальность (“You can see how it was”), которые вносят дополнительный оттенок эмотивности.

В переводе категория эмотивности представлена следующими лексическими средствами:

а) оценочная лексика: «чуть живой», «покинут и затерян»; «жили дружно»;

б) метафора в виде персонификации: весь объём стихотворения;

в) инверсия: «в упор взгляни»; «это сразу теперь в глаза бросается»;

г) повтор: «На фортепианный стул. На эту вазу».

Для выражения категории эмотивности в ПТ в оригинале и в переводе используются различные лексические средства, которые в основном реализуют основные доминанты обоих текстов – «грусть, одиночество». Динамическая эквивалентность представлена и в оригинале, и в переводе, но степень выраженности эмотивной тональности разная, что сказывается на когнитивной составляющей ПТ.

И в оригинале, и в переводе А. Кушнера понятие «дом» тоже описывается как символ верности людям, которые его покинули. В оригинале читатель – соучастник тайны, в переводе – преступления. В оригинале важно не названное. В переводе всё доведено до логического конца: посмотри в упор и всё поймёшь сам. Тема неотвратимости происходящего, неумолимости времени и связанная с этим грусть в переводе как-то размыта: читатель оказывается чуть ли не ответчиком; тема фатума, которая и есть основной пружиной происходящего, вынесена за скобки, поэтому можно сказать, что когнитивная составляющая перевода и оригинала, связанная с авторским замыслом, воплощена по-разному (два разных образа дома). На уровне текста мы имеем, скорее всего, два разных образа дома: тот, который скрывает тайну, и тот, где произошла драма [5, с. 185].

В оригинале стихотворения Р. Киплинга прагматическая направленность категории эмотивности достигается с помощью следующих лексических средств:

1) словосочетаний-коннотативов: “eyes of brown”, “eyes of black”;

2) метафор: “storm of cheers”;

3) гипербол: “four – and – forty times would I sing”;

4) сравнений: “eyes of black – a dusty plain”;

5) синтаксических повторов (“Love like ours can never die!”), реализуемых на всём объёме стихотворения;

6) синтаксических повторов повествовательно-побудительных предложений: “Sing the Lovers’ Litany”.

Эти приемы, воплощенные в тексте, работают на когнитивную составляющую ХПТ: тема влюбленности, неизбежного расставания, вихря чувств, когда даже звёзды принимают участие в происходящем, достигает накала, закреплённого повторами, которые, многократно используя автором, воспринимаются как личная просьба к Всевышнему, мольба, молитва [4, с. 106].

Отсутствие в анализируемом переводе сквозного повтора, реализуемого восклицательным приложением и закреплён-

ного графическими средствами (курсив), отражается на восприятии общей эмотивной тональности перевода, что, в свою очередь, влияет на когнитивную составляющую текста. Отсутствуют и строчки, связанные с религиозной тематикой: “Sing for Faith and Hope are high”, что искажает когнитивную составляющую текста.

В переводном тексте не воспроизведена и речь персонажа, выполняющая в оригинальном ИТ важную функцию. Она не просто маркирует наличие эмоции, но является непосредственным её передатчиком, обозначая интенсивность переживаемого чувства.

В переводе категория эмотивности передана следующими языковыми средствами:

1. Словосочетаниями, слова-эмотивы в статусе сознания: «карие глаза»;

2. Метафорами: «серые глаза-рассвет»;

3. Оценочной лексикой: «суждений вздорных»;

4. Прямая номинация эмоций: «я люблю».

Оба текста обладают динамической эквивалентностью, вызывают у читателя отклик, при этом высокая степень выраженности эмотивной составляющей при переводе теряется. На уровне текста мы имеем реализацию, скорее всего, двух похожих, но по сути разных ситуаций: любовь, воспринимаемую как высшую ценность, что подчеркнуто в названии, и любовь, воспринимаемую на уровне банального житейского приключения.

В этом варианте перевода, который сложно назвать даже вольным, неполное отражение эмотивной составляющей, возможно, связано с негласным запретом на использование религиозной тематики в структуре текста, что трансформировало содержание произведения. Частичные потери информации, смысла, настроения, зафиксированных на интонационном уровне или эмоций (как положительных, так и отрицательных), неизбежны, однако именно динамическая эквивалентность, в отличие от формальной, даёт возможность читателям – не носителям исходного языка – наиболее приблизиться к восприятию ИТ, а в вышеуказанном переводе она была нарушена.

Итак, суммируем следующие выводы:

1. Для выражения категории эмотивности в ПТ обоих переводов используются сходные лексические средства, которые реализуют основные доминанты обоих переводов, которые противоположны по знаку: «влюбленность» (Р. Киплинг) и «грусть, одиночество» (Ф. Ларкин);

2. Лексические и синтаксические средства, представленные в оригинале, влияют на когнитивную составляющую обоих переводов, иногда изменяя её;

3. Динамическая эквивалентность представлена и в переводе, и в оригинале, но степень выраженности эмотивной тональности в обоих переводах разная, что сказывается на когнитивной составляющей ПТ.

4. Лексический уровень перевода ХПТ, заключающийся в передаче коммуникативного приравнивания текстов при переводе, обеспечивает не полную передачу когнитивной составляющей ХПТ в обоих переводах, при этом каждый раз переводчик ХПТ решает индивидуальные задачи, связанные с передачей уникального эмотивного смысла, зафиксированного в оригинале.

5. Категории вариативности, девиантности вследствие неточного отражения когнитивной составляющей ХПТ в обоих переводах не всегда соблюдены.

Література:

1. Миловидов В.А. Литературно-художественный перевод как инструмент теории и истории литературы. Новый филологический вестник, Москва, 2018, № 3, с. 243–246.
2. Лотман Ю.М. Лекции по структуральной поэтике / Ю.М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа. М., 1994, с. 11–263.
3. Кушнина Л.В., Раскопина Л.П. Исследование переводческой гармонии в аксиологической парадигме // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2015. № 7 (49). Ч. 1. С. 115–118.
4. Коваленко И.Н., Варламова А.А. Особенности функционирования эмотивной лексики в художественном поэтическом тексте и специфика её перевода (на примере стихотворения Р. Киплинга “Lover’s Litany”). Науковий вісник МГУ, Серія: Філологія, вип. 26, 2017, с. 105–109.
5. Коваленко И.Н., Варламова А.А. Лексико-семантические средства эмотивности и особенности их перевода с английского на русский язык в поэтическом тексте (на примере стихотворения Ф. Ларкина “Home is so sad”). Науковий вісник МГУ, серія: Філологія, вип. 22, 2016, с. 183–186.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. М.: Высшая школа, 1990. 390 с.
7. Бразговская Е.Е. Лингво-стилистические аспекты художественного перевода: Автореф. дисс. канд. фил. н. / Е.Е. Бразговская. - СПб., 2000. 32 с.
8. Стрельницкая Е.В. Эмотивность и перевод: особенности языковой передачи эмоций при художественном переводе с английского на русский: Автореф. дисс. канд. фил. н. / Стрельницкая Е.В. – Москва, 2010. – 182 с.
9. Киплинг Р. “Lovers’ Litany”. Английская поэзия в русских переводах. 20 век. Сборник. На англ. и русск. яз. / Москва: Радуга, 1984. – 846 с.
10. Ларкин Ф. Home is so sad. It stays as it was left. Английская поэзия в русских переводах. XX век. Сборник. На англ. и русск. яз. – Москва: Радуга, 1984. – 846 с.

Коваленко І. М., Варламова А. А. Мовні трансформації в сучасних перекладах художніх текстів як соціолінгвокультурна проблема

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблем перекладу англomовної поезії на російську мову, формально-змістовним особливостям літературно-художнього перекладу як результату і процесу, проблем перекладу емотивно забарвленої лексики. Матеріалом розгляду слугували переклади Ф. Ларкіна і Р. Кіплінга.

Ключові слова: переклад, базові категорії, емотивність, емотивно-забарвлена лексика, лексичний рівень, когнітивна складова, емоційна домінанта, емотивність.

Kovalenko I., Varlamova A. Language transformations in modern translations of literary texts as a sociolinguistic and cultural problem

Summary. The article is devoted to the study of the problems of translating English-language poetry into Russian, the formal and informative features of literary-artistic translation as a result and process, the problems of translating emotively colored words. The material of the review was the translations of F. Larkin and R. Kipling.

Key words: translation, basic categories, emotiveness, emotively colored words, lexical level, cognitive component, emotional dominant, emotiveness.

Кузенко Г. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

СЕМІОТИЧНА ЦІЛІСТНІСТЬ ТЕКСТУ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Анотація. Стаття присвячена розгляду тексту як продукту семіотичної діяльності, що є витвором мови, мистецтва, культури, елементом смислового діалогу у крос культурній комунікації. Особливо важливими, опорними в плані формування текстового сенсу є слова, що розглядаються як текстові концепти.

Ключові слова: семіотична цілісність тексту, сенс, кодування інформації.

Постановка проблеми. Питання семіотичної цілісності тексту в перекладознавчому аспекті залишається актуальним об'єктом дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців [2; 3; 7; 11], що зумовлено насамперед бажанням досягнути адекватного перекладу вихідного тексту цільовою мовою. Незважаючи на низку пошуків, присвячених висвітленню проблеми перекладу художнього тексту та його семіотичної цілісності, залишається незавершеним питання аналізу текстового сенсу, його інформації та значимості культури.

В основі семіотичних досліджень тексту лежить концепція ноосфери («сфери розуму»). Цей термін був введений в 20-х роках ХХ ст. французькими вченими П. Тейяр де Шарденом, Е. Леруа і незалежно від них видатним ученим-натуралістом В.І. Вернадським. У розвиток цієї концепції великий внесок зробили К.Е. Цюлковський, А.Л. Чижевський, Н.В. Тимофєєв-Ресовський, а також сучасні філософи Н.Н. Моїсєєв, А.Д. Урсул, А.І. Ракитов, Р.Ф. Абдєєв та інші.

Метою статті є дослідження сенсу, способів кодування інформації та впливу культури на семіотичну цілісність тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. З лінгвістичної точки зору текст – це твір мовленнєвого процесу, що володіє завершеністю, об'єктивований у вигляді письмового документа, літературно оброблений відповідно до типу документа, складається з назви (заголовка) і ряду особливих одиниць (надфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичних, граматичних, логічних, стилістичних зв'язків, має певну цілеспрямованість і прагматичну установку [3, с. 15].

Майже сорок років тому В. Вільс зробив спробу інтегрувати семіотичну та лінгвістичну культуру і запропонував використовувати семіолінгвістику в перекладознавстві, виходячи із формули «Хто говорить, що, в якому каналі і з яким впливом» [10].

Текст як об'єкт семіотичного вивчення може розглядатися в світлі низки проблем: текст і знак, текст як цілісний знак, текст як послідовність знаків. За визначенням багатьох фахівців, текст – це повідомлення, утворене послідовністю знаків і побудоване за правилами знакової системи [7]. У семіотиці поняття «текст» використовується не тільки для повідомлень природною мовою, а й до будь-яких носіїв цілісного («текстового») значення – обряду, твору образотворчого мистецтва чи музичної п'єси. З іншого боку, не кожне повідомлення природ-

ною мовою є текстом з точки зору культури. Культура з великої кількості повідомлень природною мовою виділяє і враховує лише ті, що визначаються як певний мовний жанр, наприклад: *молитва, закон, роман* тощо. Їм властиве цілісне значення й характерна певна функція [4].

Послідовність знаків, побудована відповідно правилам знакової системи, й утворює текст. Кожен твір мистецтва існує в культурі як текст, має ознаку неподільності і є носієм певного значення, елементом смислового діалогу, дискурсу між суспільствами та культурами. Як і текст, культура в цілому є певним комплексом інформації. Різні тексти несуть у собі різну інформацію, відмінності між культурами також інформаційні.

Умберто Еко, італійський семіотик, вважає, що текст – це діалог між створеним і створеним раніше текстом, а також діалог автора з ідеальним читачем. На його думку, текст породжує власні смисли, не вичерпується до кінця і одночасно нагадує культуру, що його сформувала [9].

Текст як дискурсивна єдність володіє багатосмисловою структурою і сприяє породженню нових смислів, це соціальний простір, розглянутий в аспекті знакового спілкування. Тому, будучи ідеальною вищою комунікативною одиницею, текст тяжіє до смислової замкнутості й завершеності та характеризується такою ознакою, як інтегративність або когезивність [4, с. 29].

Завдяки зв'язаності й цілісності текст розглядається як «якісно визначене, семіолінгвістичне, комунікативне і мовно-розумове утворення» [4, с. 24]. Так, О. Потєбня виділяє три складові частини художнього тексту. Це, по-перше, «зміст (або ідея), що відповідає чуттєвому образу або розвинутому з нього поняттю»; по-друге, «внутрішня форма, образ, який указує на цей зміст, що відповідає уявленню (яке теж має значення тільки як символ, натяк на відому сукупність чуттєвих сприйнять або на поняття)» і «зовнішня форма, в якій об'єктивувався художній образ» [8, с. 140]. Виділяють три елементи художнього тексту: зміст, смисл і словесну (знакову) форму та низку компонентів: змістовний простір, смисловий простір і простір засобів виразу [1].

Семантика художнього тексту повинна розумітися як зміст, що виникає у мисленні автора відповідно до задуму тобто який відображає інтерпретацію якого-небудь факту дійсності і характеризується поставленим автором комунікативним завданням. Інша властивість художнього тексту – його смислове наповнення, яке виявляється в здатності письменника сказати більше, ніж говорить прямий зміст слів у їх сукупності, в його умінні змусити працювати думки і відчуття, уяву читача [2]. Також ще одна важлива характерна риса художнього тексту – це яскраво виражене національне забарвлення змісту і форми. Важливо враховувати й тісний зв'язок між історични-

ми обставинами і образами твору, що відображають їх, а також виділити індивідуальну манеру письменника.

Застосовуючи єдину методологію, культурологія трактує текст так само, як і мова. Аналіз тексту дозволяє вивчати культуру в плані просторово-часової організації (дискурсу) і формулювати культурологічні закони. Будь-який текст представляє собою спілкування між адресантом та адресатом і виконує функцію повідомлення, що передається від носія інформації певній аудиторії. Далі текст представляє спілкування між аудиторією та певною культурною традицією й виконує функцію колективної пам'яті. Текст може бути й моментом спілкування адресанта з самим собою, оскільки будь-який твір актуалізує особистісне самосприйняття, у багатьох випадках змінює й впливає на особистість і виконує виховну функцію. Відповідно, текст виступає рівноправним співрозмовником, що володіє високим ступенем автономності, проте цей діалог можливий при усуненні нерозуміння тексту.

Художній твір (текст) по-різному осмислюється не тільки історично, а й залежно від власне культури адресата – різними культурами текст сприймається по-різному, і навіть представники однієї культури сприймають текст кожен по-своєму, залежно від їх темпераменту, характеру, досвіду, віку чи освіти. Певні сюжети художнього твору актуалізуються, інші стають не актуальними і назавжди забуваються.

Суттєвою ознакою тексту є смислова завершеність, виражена в знаках реальності. На відміну від висловлювання, текст входить у соціокультурний комунікативний простір і час, наповнюючи їх смыслом. Так, поняття тексту в аспекті семіотики культури повинно бути як мінімум двічі закодовано. По-перше, як повідомлення і, по-друге, як метаповідомлення, віднесе-не до жанрової єдності й комунікативно усвідомлене.

Напрямок семіотики, пов'язаний з вивченням текстів, називається нарративною семіотикою (від латинського *narrō* – «розповідати»). Безпосереднім предметом нарративної семіотики є не мистецтво в цілому, а завжди окремий твір мистецтва, так як тільки в межах окремого твору діють певні аналогії з мовою і мовленням, встановлюються більш-менш однозначні правила позначення, лексичні одиниці словника, правила синтаксису й породження тексту. Сьогодні текст як семіотична система вивчається *текстологією, герменевтикою, поетикою тощо*.

Текстологія вивчає текст, коментує його зміст, визначає приналежність його до певної епохи й певного автора. Герменевтика (від грецького *hermēneūō* – «роз'яснює», «тлумачу») займається тлумаченням тексту. Спочатку це було вчення про тлумачення стародавніх (переважно сакральних) текстів, споконвічний сенс яких неясний внаслідок їх давності. Розуміння досягається граматичним дослідженням мови, вивченням історичних реалій, розкриттям різних натяків тощо. З цього приводу Жан Кальвін писав, що «першочергова справа тлумача – надати право автору сказати те, що він хоче, а не приписувати йому те, що як нам здається, він повинен сказати» [8, с. 125].

Нарешті, поетика вивчає майстерність побудови тексту, здебільшого художнього, його структуру, композицію, охоплює широке коло проблем – від художнього мовлення, стилю до законів розвитку жанру, роду літератури й розвитку літератури як цілісної системи.

Будь-який текст, будучи результатом творчості окремої людини, має характер конкретної знакової системи. У тексті вона може відобразитися на одному з трьох можливих варі-

антів смислового фокусування: описі (створенні образу через символічну мову), оповіданні (розгортанні дії через символічну мову), аргументації (вибудовуванні доказової бази через співвіднесення образної й символічної мов).

Існує три основних способи кодування інформації (досвіду / вражень): образ, мова і дія. Жоден не може повністю задовольнити потреби людини, але може вживатися незалежно один від одного чи взаємодіяти. Крім того, існує не явно виражена форма думки, що передує образу, дії чи висловлюванню, так звана схема орієнтовних дій. Між текстами, створеними засобами образних знакових систем, і вербальними текстами ізоморфізму не існує в першу чергу тому, що перші засновані на знаках, протяжних в часі і / або просторі, а другі – на знаках дискретних. Взаємної однозначності між цими типами знаків бути не може. Природна мова – єдина система, в якій позначене протікає в двох різних вимірах: знаковому й мовному, може моделювати всі види репрезентації досвіду.

У тексті сенс реалізується як функціональне утворення. Якщо текст як мінімум двічі закодована сутність, то сенс – тричі. Сенс (мета тексту) не з'являється в результаті складання знаків, а навпаки, реалізується як ціле й неподільне. Його не можна розділити на окремі «знаки», наприклад, як слова, фрази в природній мові. Він співвідноситься зі змістом, виражає ціннісно-сміслову ставлення до нього, належить до континуальних утворень (і як будь-яка мета не є дискретним). Зміст і сенс – дві складові тексту-знаку.

Прочитання тексту залучає дві розумові дії: мислення та розуміння. Розуміння передбачає не тільки переказ змісту, а й витяг з прочитаного сенсу. У читанні відбувається діалог читача з текстовим суб'єктом, а останній не завжди є автором. Текст розширює звичний світ на точку зору, спосіб світобачення, готовність сприйняття чогось іншого.

Процедури вилучення сенсу з тексту складають процес розуміння й формують метод текстового аналізу. Якщо текст осмислюється як втілення творцем знань про дійсність, то особливо важливими, опорними в плані формування текстового сенсу є слова, що розглядаються як текстові концепти. Розуміння – це перехід від частини до цілого, від нерозуміння до розуміння, це «конструювання» цілого, якого ще немає або вже немає (в результаті нерозуміння).

Сенс є результат розуміння, але його немає на початку процесу. Це свого роду дар нового бачення ситуації й залучення власного розуміння в зміст тексту. Розуміння не зводиться до опису, пояснення, систематизації чи інших функцій знань, воно невіддільне від оцінної діяльності свідомості. Розуміння – процес осмислення дійсності крізь призму певних нормативно-ціннісних систем суспільної практики. Оскільки «особистісний» соціальний світ є різноманітним, то індивіди зосереджують увагу на різних аспектах соціальних ситуацій і тому по-різному «прочитують» (пояснюють) на перший погляд одну й ту ж ситуацію. І тільки в діалозі, в міжсуб'єктних відносинах, в перспективі культурного часу особистість отримує свої характеристики: цілісність, відповідальність, невичерпність, незавершеність, відкритість і перетворюється в текст, цілісне смислове утворення.

Знакова основа тексту породжує механізм подвійного означення, що дозволяє свідомості зберігати дистанцію між власним змістом і дійсністю, до якої цей зміст відноситься. Все, про що дізнається людина, є змістом свідомості, все інше існує

поза її свідомістю. Текст розуміється як культурний макрокосм, в якому відбувається рух від сенсу до змісту через акти розуміння / взаєморозуміння. Сенс як інтегратор тексту включає в себе три простори: поведінковий, розумовий, мовний.

В античній риторичі в тексті виділялися три пласти: предметний, логічний і мовний. Кожен мав відносну самостійність, був предметом аналізу. Предметний пласт аналізувався в розділі інвенції, понятійний в розділі диспозиції і мовний в розділі елокуції. Всі слугували оформленню тексту в функціонально-смыслову структуру. Розуміння виконувало функцію утримання цілісності семіотичних взаємин всередині текстового простору тобто смислового наповнення тексту.

Культура, орієнтована на мовця як вищу цінність, має сферу замкнених, малодоступних або взагалі незрозумілих текстів. Це культура езотеричного типу, профетичні й жрецькі тексти, глосолалії, специфічні види поезії. Орієнтація культури на «мовця» або «слухача» в першому випадку, проявляється в тому, що аудиторія моделює себе за зразком творця текстів (читач прагне наблизитися до ідеалу автора), у другому – відправник асоціює себе з аудиторією (автор прагне наблизитися до ідеалу читача) [6].

Як сукупність знакових систем культура допомагає людству бути згуртованими, оберігати цінності, власну своєрідність і взаємодіяти з навколишнім світом. Знакові системи культури називаються **вторинними моделюючими системами** або мовами культури. Вони включають в себе не тільки всі види мистецтв, а й традиційні методи, що допомагають соціуму підтримувати історичну пам'ять і національну (етнічну, племінну) самосвідомість.

Природна мова (первинна моделююча система) є основою і віссю поняття культура. Вона постачає «сировиною» вторинні моделюючі системи, є єдиним засобом, за допомогою якого всі системи можуть бути інтерпретовані, закріплені в пам'яті і введені в індивідуальну та суспільну свідомість.

Відповідно культури можуть визначатися як **синтагматичні** (сенс явища залежить від їх взаємозв'язків) і **парадигматичні** (всі явища є знаками більш високої реальності). Парадигматика об'єднує слова, словоформи в групи за наявністю загальної ознаки (парадигми), дозволяє здійснювати вибір потрібного знака. Синтагматика дозволяє не тільки сполучувати вибрані елементи за правилами системи, а й виробляти додаткові (контекстуальні) значення знаків. Культура в семіотичних термінах є механізмом обробки й передачі інформації. Вторинні моделюючі системи функціонують в кодах, що реалізуються членами соціуму. Якщо природна мова відома всім членам соціуму, то розуміння кодів вторинної моделюючої системи можливе в результаті засвоєння їх індивідом.

Питання типології культур залишається актуальним у зв'язку з співвіднесенням тексту та його функцій. Під текстом розуміють тільки ті повідомлення, що породжені всередині культури і складені за її правилами. Усередині іншої мови або системи таке повідомлення може й не бути текстом. У системі культуротворчих семіотичних опозицій особливу роль відіграє протиставлення дискретних (словесних) і недискретних семіотичних моделей (дискретних і недискретних текстів), типовим проявом яких може виступати антитеза, конічні і словесні знаки.

Ю.М. Лотман представляє семіотичний простір у вигляді багатозарового перетину різних текстів, що формують певний пласт з різним ступенем перекладності й неперекладності. Під

цим пластом розташований пласт «реальності». Обидва пласта утворюють семіотику культури, за межами якої лежить реальність, яка перебуває поза межами мови [7, с. 42].

З точки зору семіотики культуру необхідно розглядати як комплекс знакових систем. Концепція культури як семіосфери, розроблена Ю.М. Лотманом, актуалізує значимість семіотичного виміру культурного простору. Явище культури як знакове утворення бере участь в комунікації.

Відповідно до концепції Ю.М. Лотмана мову і текст принципово не можна зводити в одне, оскільки текст більше мови. По-перше, в тексті є ряд елементів, які не виводяться з мови (відміченість початку і кінця, композиційні принципи і таке інше). По-друге, текст, на відміну від мови, наділений змістом, і цей сенс не віддільний від структури тексту. Тому текст підлягає не тільки опису, але й інтерпретаціям, кількість яких в принципі може бути не обмеженою. Наприклад, на основі одного оригіналу можна створити цілу серію різних, але принципово рівноцінних перекладів. По-третє, текст майже ніколи не є продуктом реалізації лише однієї мови; в принципі будь-який текст, як і будь-яка культура, полілінгвальний [7, с. 15].

Текст в парадигмі Тартусько-Московської наукової школи не може бути зведений до мови, а його поняття виявляється значно ширшим. В якості тексту може сприйматися, наприклад, життя людини, її вчинок. Однак абсолютно ізольований об'єкт текстом бути не може: текст потребує іншого. Крім того, в тексті закладена така ж семіотична подвійність, що й в знаку: текст іманентний і самодостатній, але завжди включений в культуру і є її частиною. Повне виключення тексту з культури призводить до знищення його природи.

Текст піддається різним діям: його можна зачувати напам'ять, надавати розчленуванню, робити інструментом впливу на співрозмовників, інтерпретувати, співвідносити з іншими текстами. Перед будь-яким текстовим перетворенням він повинен бути зрозумілим і тільки потім включеним у комунікативну взаємодію з іншими учасниками спілкування. Без адресанта, адресата, комунікативного каналу, комунікативної ситуації текст не може існувати.

Він не просто залежить від свого оточення в комунікації, а й формується під його впливом. Так, фокусування на адресаті формує текст як впливове, інструментальне утворення, на предметі – як об'єктне, конструктивне утворення. Фокусування на адресаті характеризує текст як породжуючий пристрій, твір. Текст може фокусуватися й на собі, тоді він виступає як одиниця комунікації – молекулярна цілісність.

Будь-який культурний обмін включає в себе акт «перекладу» – адресат завжди інтерпретує отримане повідомлення крізь призму лише частково розділеного коду з адресантом. Використовуючи умовні знаки, значення яких не однаково для адресата й адресанта, приводить до часткової комунікації й стимулює утворення нових кодів, покликаних компенсувати неповноту взаєморозуміння. Це стимулює динамізм структури ієрархії культури, вираженої однією або декількома моделюючими системами, її ідеологію, сукупністю цінностей.

Резюмуючи сказане, можна зробити наступний висновок: «текст постає перед нами не як реалізація повідомлення будь-якою мовою, а як складний пристрій, що зберігає різноманіття кодів, здатних трансформувати одержане повідомлення і породжувати нове; це інформаційний генератор, що володіє риса-

ми інтелектуальної особистості» [7, с. 273]. Він є результатом і продуктом семиотичної діяльності, витвором мови, мистецтва, культури, елементом смислового діалогу, дискурсу між спільнотами та культурами.

Надскладним завданням є переклад таких текстів з однієї природної мови на іншу. Тут велике значення має контекст – багато слів і мовні звороти в залежності від контексту можуть приймати різні сенси. Людина-перекладач, читаючи чергову фразу тексту, усвідомлює для себе її зміст і передає цей сенс іншою мовою.

Проблема виявлення сенсу, що міститься в тексті, полягає у використанні «чужої мови». Це поняття включає різноманітні випадки відтворення іншої, раніше виголошеної чи написаної промови. Це може бути пряма і непряма мова, цитата, переказ. Введення «чужої мови» в текст є відображенням знань і досвіду людини вказує на коло її інтересів, характер і навіть дозволяє помітити невисловлене, приховане. Для адекватного відтворення тексту перекладач використовує знання не тільки обох мов, а й тієї предметної галузі, до якої належить текст, що дозволяє зробити дійсно переклад, а не переказ тексту.

Література:

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Сост. С.Г. Бочаров; Примеч. С. Аверинцева и С.Г. Бочарова. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: КомКнига, 2006. – 144 с.
4. Гинзбург К. Мифы-эмблемы-приметы: Мифология и история. Сборник статей / Пер. с ит. – М.: Новое издательство, 2004. – 348 с.
5. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада: Пер. с фр. / Общ. ред. Ю.Л. Бессмертного; Послесл. А.Я. Гуревича. – М.: Издательская группа Прогресс, Прогресс-Академия, 1992. – 376 с.
6. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – М.: Смысл, 2003. – 487 с.
7. Лотман Ю.М. Текст как семиотическая проблема // Ю.М. Лотман История и типология русской культуры. - СПб, «Искусство-СПб», 2002. – 768 с.
8. Маклюэн М. Галактика Гуттенберга: Становление человека печатающего / Перевод И.О. Тюриной. – М.: Академический Проект: Фонд «Мир», 2005. – 496 с.
9. Нёт Винфрид. Чарлз Сандерс Пирс // Критика и семиотика. – Вып. 3/4, 2001. – С. 5–32 // Справочник по семиотике. Noth W. Handbuch der Semiotik. 2., vollständig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Stuttgart; Weimar: Metzler, 2000. S. 59–70. Режим доступа: <http://phy.narod.ru/pirs.htm>, 10.2015
10. Шрейдер Ю. Смысл // Новая философская энциклопедия: В 4 т. М.: Мысль, 2001.
11. Umberto E. Interpretation and Overinterpretation: World, History, Texts. – The Tanner Lectures on Human Values. Delivered at Clare Hall, Cambridge University March 7 and 8, 1990. – P. 141–202.

Кузенко Г. Н. Семиотическая целостность текста: переводческая проблема

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению текста как продукта семиотической деятельности, который является произведением языка, искусства, культуры, элементом смыслового диалога в кросс культурной коммуникации. Особенно важными, опорными в плане формирования текстового смысла. есть слова, которые рассматриваются как текстовые концепты.

Ключевые слова: семиотическая целостность текста, смысл, кодирование информации и.

Kuzenko H. Semiotic integrity of the text: translation problem

Summary. The article has been devoted to the consideration of the text as a product of semiotic activity, a work of language, art, culture, an element of the semantic dialogue in cross-cultural communication. Words are especially important in the formation of textual meaning and considered as textual coding concepts.

Key words: semiotic integrity of text, meaning, information.

*Mykhaylenko V. V.,
Doctor of Philology,
Professor at the Department of Translation and Philology
of King Danylo University*

TERMS IN MULTIMODAL DISCOURSE: “TRANSLATOR” & “INTERPRETER”

Summary. The present paper is a semasiological investigation of two lexemes *translator* and *interpreter* sharing a common component “one who turns a language unit from one language into the other”. It is stressed that the component actualization of the semantic structure of the lexeme depends upon the author’s intentional meaning, word distribution, and discourse register. Our research is focused on the lexemes with the common component “one whose job is to change what someone else is saying into another language” leaving aside the lexemes actualizing other “professional” components.

Key words: translator, interpreter, semantics, professional discourse, intentional meaning, distribution.

Introduction. The problem of translating or interpreting or hermeneutics has been under close scrutiny since the exegesis of the Homeric. “Hermeneutics as the methodology of interpretation is concerned with problems that arise when dealing with meaningful human actions and the products of such actions, most importantly texts” [13; see: 5, p. 7]. Linguistics and hermeneutics are often regarded as two mutually exclusive scholarly disciplines. Recent decades, however, have witnessed the rise of linguistic approaches that take meaning back to the heart of their inquiry and can be fruitful for textual interpretation [5, p. 5]. On the surface, the difference between interpreting and translation is just the difference in the medium: the interpreter translates orally, while a translator interprets written text. Both interpreting and translation presuppose a certain love of language and deep knowledge of more than one language. Ian Mason in his *Dictionary of Translation and Interpreting* (online) specifies that once the preferred term, especially for conference interpreting, in the US, Canada and the UK, perhaps, “interpretation” is now less used than “interpreting” [see: 9]. In continental Europe, under the influence of French, “interpretation” has been quite commonly used. Accordingly, we are planning to decompose the meaning of the terms *interpreter* and *translator* to reveal their common features making them synonymous (see one term for the both professionals in German, Ukrainian, and Russian have the advantage of explicitly including both written translation and spoken interpreting been quite commonly used (see English which differentiates between the two terms).

There are two lexemes selected for the study *translator* and *interpreter* which seem to be describing similar subjects, but differ in specification that causes some confusion. Diachronically, semasiology studies the change in meaning which words undergo in the process of their historical development [see: 1, p. 107–111]. Synchronically, semasiology approaches semantic structures typical of the given language instead of studying the meanings of individual words.

The objective of the present paper is a semasiological investigation of the referred lexemes to differentiate their componential

structures and outline their development. It is a case of interest for lexicography, historical semasiology, and translatology.

Definitions of the referred words were retrieved from Free Dictionary, Webster’s New World, College Dictionary, Collins English Dictionary, Cambridge Advanced Learner’s Dictionary & Thesaurus, Macmillan Dictionary, and Webster’s Advanced Learner’s Dictionary to consider the changes in their lexical meaning when in use in various registers of professional discourse [7, p. 110].

Discussion. The discipline termed “professional discourse” develops side by side with the related fields of organizational discourse, workplace discourse, institutional discourse, and more recently, corporate discourse, all related to specific forms of communication. We understand professional discourse as capturing any kind of communication, including spoken, written and multimodal, that occurs in a professional context. The fundamental basis of Nicholas Asher’s theory is that word meanings are lexically simple, but the combination of word meanings involves interesting and complex ways for the types associated with the words to interact in different discourse modes [10, p. 135]. By “professional” we mean traditional “white-collar” workplaces but also “blue-collar”, “pink-collar” as well as medical, educational, legal, and many other kinds of work settings. In contrast to discourse, in general, professional discourse has been investigated less systematically and less thoroughly in relation to society and social practices and/or social change [see: 1; 3]. The research oriented towards social practices and society has been grounded on social constructionist theories and less applied to specialized texts and genres representing professional discourse [7, p. 113]. Karen Lewis attempts to answer what it means for a static semantics to incorporate the notion of context change potential in a dynamic pragmatics and denies that this conception of static semantics requires that all updates to the context be eliminative and distributive. By using the notion of a context change potential, the semantics accounts for both novelty and licensing with a single explanation [8, p. 56; see also: 10, p. 134; 12.].

Asher emphasises his idea that the meanings of words, or more properly the results of the semantic interactions between words, will shift depending on the other elements in the predication or in the larger discourse context in some sense obvious if you look at dictionary entries or think about how words combine with other words in different contexts [2, p. 4]. However, we would like to add two more features which can cause a shift in the word lexical meaning: first, the author’s intentional meaning, second, word distribution, and the professional discourse which oriented towards social practices, i.e. the meaning of the word is anchored in these units [7, p. 109; see also: 3; p. 98]. Then Asher’s interpreting the word lexical meaning as “simple” needs some specifications – the meaning is “simple” only when it is used as

a term in the professional discourse. And the dictionary definitions reveal a word complex meaning which actualizes one of its components due to the referred conditions.

Data analysis. The first problem is the definition of meaning which is a complex of images and emotive elements, associated with a word first used in discourse and registered in dictionary [2, p. 107–111]. Meanings are accessible to scientific investigation only through the words which serve to express them, and they are linked up with these words in a manner that brings them into the province of linguistics, and makes their study an indispensable complement to the study of speech sounds and forms [see: 10].

We shall start with the term: from the etymological aspect the lexeme *translator* was borrowed into Middle English in the 14-th c. as *translatour*; from Old French *translater* or directly from Ecclesiastical Late Latin *translatus*; it came from Classical Latin “one who transfers”; see: *translate* (v.) early 14c., “to remove from one place to another”, also “to turn from one language to another”, and directly from Latin “carried over”, serving as past participle of *transfere* “to bring over, carry over” (see: *transfer*), from *trans-* (see *trans-*) + *latus* “borne, carried” (see: *oblatus*, n.).

A similar notion is behind the Old English word it replaced, *wendan*, from *wendan* “to turn, direct” (see: *wend*). The Old English verb lexeme *wendan*: *to turn*. (1) *trans.* (a) *To cause to move, alter the direction or position of something* (lit. or fig.): - Ic áwyrge fram mé wende and cyrde, Ps. Th. 100, 4; *Wendap min heafod ofdúne*, Blickl. Homl. 191, 2; (b) *to turn round or over*. Cf. *wending*: - *Ðæt wérige mód wendap ða gyltas swíde mid sorgum*; (2). reflexive, (1) *to move one's self, take one's way, go, proceed*, *wend* (lit. or fig.): - *hé hine under wolcnum, wígsteall séceþ*, 207; Sal. 103; *Se cyning hine west wende*, Chr. 894; Erl. 92, 5; *Hé wende hine ðanon*, Cd. Th. 3; (3). *intrans.* *Him eal worold wendeþ on wilan all the world goes well with him*, Beo. Th. 3482; B. 1739; *Se here eft hámweward wende*, Chr. 895; Erl. 93, 25.

Thus the French borrowing *translate* ousted the Old English native *wendan* in the 14-th c. and develops on into the XXI-st c. alongside with the lexeme *interpret* (v) which also came into Late Middle English in the 14-th c. from Old French *interpreter* (13c.) borrowed directly from Latin *interpretari* “explain, expound, understand”, from *interpretis* “agent, translator”, from *inter-* (see *inter-*) + second element of uncertain origin, perhaps related to Sanskrit *prath-* “to spread abroad”, from Proto-Indo-European **per-* (5) “to traffic in, sell”.

The definitional analysis of the lexeme *translator* differentiates the following components:

1. One that translates, especially;
2. One employed to render written works into another language;
3. A computer program or application that renders one language or data format into another (Free Dictionary).
4. The definition of the lexeme *translator* is a person who helps people who speak different languages to communicate or who take something (such as a speech or a book) in one language and who puts it into a different language for people to understand (Webster's New World College Dictionary).
5. A person or machine that translates speech or writing;
6. (Radio) A relay transmitter that retransmits a signal on a carrier frequency different from that on which it was received;
7. (Computing) A computer program that converts a program from one language to another (Collins English Dictionary).

8. A person whose job is changing words, especially written words, into a different language (Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus).

9. Someone who changes spoken or written words into another language, especially as their job, see also: interpreter (Macmillan Dictionary).

10. A person who translates writing or speech into a different language, especially as a job, cf.: interpreter (Oxford Advanced Learner's Dictionary).

11. A person who translates from one language into another, esp. as a profession.

12. A program that translates from one programming language into another (Webster's Advanced Learner's Dictionary).

13. A piece of equipment that changes a word in one language into another language: *an electronic language translator*.

Cf. Mason's definition of translator as the person who accepts and carries out a translation commission [see: 8, p. 149]. Given the very wide variety of acceptations of the term translation and its corresponding terms in other languages and cultures, a translator may in fact undertake a wide range of activities: editing, summarising, localising, adapting, re-writing, intervening, coordinating and negotiating within a team, and so on.

Hermeneutic translation is based on the “investigation of what it means to “understand” a piece of oral or written speech” within a general theory of meaning [8, p. 55], a term coined by George Steiner [see: 11, p. 254].

In various discourse registers the term “translator” actualizes one in the professional discourses, see in computing: 3, 7, 12; components; Transmission: 6; Translation equipment is related to both human and appliance: 5, 13. The component “a person who employed to render written or oral speech unit into the addressee' language”. Here we can reveal the following components *person* (human being, computer programme), *communication*, (*a foreign language*) *expert*, *competent translation/interpretation*, *employee* among which the component *competent in translation/interpretation* becomes the nucleus in the lexical meaning of the lexeme *translator* with the differentiative feature *written activity*.

Etymologically interpreter is “one who translates spoken languages; a translator of written texts”, late 14c., from Old French *interpreteur*, *entrepreteur*, from Late Latin *interpretator* “an explainer”, agent noun from *interpretare* “explain, expound” (Etymological Dictionary online).

The definitional analysis of the lexeme *interpreter* singled out the following components:

1. One who translates orally from one language into another.
2. One who gives or expounds an interpretation.
3. Computer Science. A program that translates an instruction into a machine language and executes it before proceeding to the next instruction (Free Dictionary).
4. An interpreter is a person.
5. A computer program that translates from one language to another so that people who speak different languages can communicate (Webster's New World College Dictionary).
6. A person who translates orally from one language into another.
7. A person who interprets the work of others.
8. Computing. A program that translates a second program to machine code one statement at a time and causes the execution of the resulting code as soon as the translation is completed.

9. A machine that interprets the holes in a punched card and prints the corresponding characters on that card (Collins English Dictionary).

10. Someone whose job is to change what someone else is saying into another language.

11. Someone whose job is to translate what a speaker is saying in one language into another language so that someone else can understand it.

12. Someone who performs a piece of music, a part in a play, etc. in a way that shows how they understand or feel about it.

13. A person who interprets, especially one who translates speech orally or into sign language.

14. A person who performs a piece of music or a role in a play in a way that clearly shows their ideas about its meaning.

15. One that interprets.

16. One who translates orally for parties conversing in different languages.

17. One who explains or expounds.

18. A machine that prints on punch cards the symbols recorded in them by perforations.

19. A computer program that executes each of a set of high-level instructions before going to the next instruction (Webster's Advanced Learner's Dictionary), c.f. its definition as a person who provides interpreting services for one or more individuals, whether voluntarily, under coercion or for remuneration. Throughout history, interpreters have acted in many diverse roles: as diplomats and politicians in international relations, as advocates on behalf of minority groups, as guides for explorers and colonialists, as witnesses, as interrogators, as co-diagnosticians with doctors, as cultural brokers, and as volunteers in situations where otherwise no communication would be possible [9, p. 60].

The components which constitute the lexical meaning of the word *interpreter* have been developed due to the influence of professional discourse registers: interpreting/translating; computing; music; printing; literary studies; hermeneutics; and translation appliances.

In professional discourse for instance, in teleradiocommunication *translator* means:

1. A class of facilities called translators which are designed specifically to re-broadcast another station to provide coverage to an isolated community or two. A "translator" consists of a receiver (basically an FM radio) which is set up to receive another (NCPR in our case) station. This receiver is coupled to a low-power transmitter which then re-broadcasts the (NCPR) signal to the surrounding area. Translators must re-broadcast their "primary" stations 100% of the time. Translators are a "secondary" service... which means that they take second place to "FM Broadcast Stations".

2. FM translators and FM boosters comprise a low power service on the FM broadcast band (88 to 108 MHz) that complements the primary FM service. Translator stations rebroadcasting a commercial AM or FM station (the primary station) may be authorized on Channel 221 through 300 (92.1 MHz to 107.9 MHz), FM translator call signs consist of W (if the transmitter location is east of the Mississippi River) or K (if the transmitter location is west of the Mississippi River), the FM channel number, and a two letter suffix (e.g., W285AD or K220AA). A commercial fill-in translator may receive a primary station's signal via any terrestrial transmission method; If the translator is a fill-in translator, the ERP may be further limited by the need to maintain the translator's service

contour; FM translators have been a source of growth for the radio broadcast industry in recent years; FM translator stations; K-Love has radio stations and translators all across the U.S., meaning you can tune in almost anywhere to hear Christian music and inspirational DJs. (Radio World).

In computing a translator denotes *computer program* that changes instructions in one computer language into another so that a computer can understand and perform them (Macmillan; Cambridge).

We understand that professionals conceive their means of communication, swiftly develop, and, more swiftly make most the lexicon archaic to a new science or a branch of science appearing [6, p. 5–6].

In sign language an interpreter is a person trained in translating between a spoken and a signed language. This usually means someone who interprets what is being said and signs it for someone who can't hear, but understands sign. Of course, the interpreter also will interpret and speak the words which convey the meaning of whatever the signing person signs so hearing people can "hear" what is signed. Since ASL (American Sign Language) is a completely different language from English; it cannot be translated "word for word", so it requires considerable skill to be a sign language interpreter.

Here we can summarize the following components of the lexemes *translator/interpreter*: "a person (human being), communication, (a foreign language) an expert, competent in interpretation, an employee, a computer programme", among which the component "competent" in interpretation becomes the nucleus in the meaning of the lexeme interpreter with the differentiative feature "oral activity". The conceptual meaning of *translator/interpreter* is "an instrument to change a native language unit into a foreign language unit which is represented by lexemes": (1) human, expert in written activity; (2) human expert in oral activity; and (3) non-human; computer programme; (4) re-broadcaster: non-human, facility.

The conceptual meaning means logical, cognitive, or denotative content. It is based on two structural principles, which are contrastiveness and constituent structures. It is usually represented in the definitions we find in dictionaries.

The connotative meaning of the lexeme *translator* is "a person who in translating closely follows the written Source Text". The connotative meaning of the lexeme *interpreter* is "a person who in translating the oral source text may introduce some structural transformations preserving the meaning of the discourse" (cf.: interpreting, just like translation, is fundamentally the art of paraphrasing) – the interpreter listens to a speaker in one language, grasps the content of what is being said, and then paraphrases his or her understanding of the meaning using the tools of the target language. Though the given demarcation line is not watertight, compare the translator's products: a novel, a court claim, a medical diagnosis and the recorded interpreter's products: a football commentary, a science-research report, a speech at the opening ceremony of the abstract art exhibition, and trial proceedings. The differences in skills are arguably greater than their similarities. The key skills of the *translator* are the ability to understand the source language and the culture of the country where the text originated, then using a good library of dictionaries and reference materials, to render that material clearly and accurately into the target language (Language Scientific). In other words, while linguistic and cultural skills are still critical, the most important mark of a good translator is the ability to write well in the target language. The connotative

meaning is the meaning above the conceptual meaning and it may vary according to culture, background or society. Thus, connotative meaning can be subjective or unstable. It depends very much on how an individual or society perceives a word [7, p. 108]. It is the association that we make in our mind of what these lexical items represent.

Karen Lewis underlines the issue that The semantic values of discourses, sentences, and sub-sentential expressions are what they contribute to the current state of the discourse, generally conceived of as *context change potentials* (CCPs), which are functions from context to context, or relations between contexts [see: 8]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy defines dynamic semantics as a perspective on natural language semantics that emphasizes the growth of information in time. It is an approach to meaning representation where pieces of text or discourse are viewed as instructions to update an existing context with new information, the result of which is an updated context. In a slogan: meaning is context change potential. Since dynamic semantics focuses on the discourse actions of sender and receiver, it is in a sense close to use-oriented approaches to meaning in philosophy such as the work of Wittgenstein and Dummett [see: 12]. Communities or cultures of professional practice can be interpreted as professional groups that work in paradigmatic frameworks comprising common practices, cultural norms, interests and philosophies [6, p. 5].

Conclusions. We focused our research on the lexemes with the common component “one whose job is to change what someone else is saying into another language” leaving aside the lexemes actualizing “professional” components like radio broadcasting, musical performance (a musical performer as an interpreter, mathematics, computer programming (a computer program determines which user program is to be executed next); printing, literary studies and hermeneutics, and appliances for translation. The actualization of a definite component and the cause of its shifting onto the nucleus the semantic structure of the lexeme depend upon the professional type (register) of the discourse, the word distribution, and the author’s intentional meaning. The discourse of professional practice plays a number of key roles in reflecting, documenting, monitoring, critiquing, shaping and extending practice. Neither practice nor its discourse can exist in isolation of each other.

References:

1. Abbott A. The system of professions: An essay on the division of expert labor. Chicago : The University of Chicago Press, 1988. 452 p.
2. Asher N. *Lexical Meaning in Context: A Web of Words*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 334 p.
3. Gunnarson B.-L. Professional Discourse. London : Continuum, 2009. VIII. 275 p.
4. Harder P. *Functional Semantics: A Theory of Meaning, Structure, and Tense in English*. Berlin : Walter de Gruyter, 1996. 586 p.
5. Hecke Pierre van. From Linguistics to Hermeneutics. *Studia Semitica Neerlandica*. Vol. 55. Leuven : Brill, 2010. P. 7–43.
6. Higgs J. Professional Practice and Discourse. / Ed. J. Higgs, F. Tredde. *Professional Practice Discourse Marginalia. Practice, Education, Work and Society*. Rotterdam : Sense Publishers, 2016. P. 3–10.

7. Blanca I.S. Professional Discourse as Social Practice. *European Journal of Interdisciplinary Studie*. 2017. Vol. 3. Issue 4. P. 108–119.
8. Shelley L.K. *Understanding dynamic discourse*. Ph.D. Dissertation. New Brunswick, New Jersey, 2011. 167 p.
9. Mason I. A Dictionary of Translation and Interpreting, (online). 2018. URL: <https://www.academia.edu>. (Access: 04.24.19).
10. Мухайленко В.В. Dynamic semantics of professionalisms. Науковий вісник ДДПУ ім. Івана Франка. Серія: «Філологія. Мовознавство. Мовознавство». 2018. Vol. 9. P. 134–158.
11. Steiner G. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford : Oxford University Press, 1998. 560 p.
12. Stern G. *Meaning and change of meaning: with special reference to the English Language*. Bloomington : Indiana University Press, 1975. (1931). XVI. 436 p.
13. Eijck van J., Visser A. Dynamic Semantics. / Ed. E. Zalta. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. CSLI. 2010. URL: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/dynamic-semantics> (Access: 04.24.19).

Михайленко В. В. Терміни у мультимодальному дискурсі: письмовий «перекладач» та «усний перекладач»

Анотація. Стаття є семасіологічним дослідженням двох термінів «translator» і «interpreter», які мають спільний компонент «той, хто передає зміст мовної одиниці з однієї мови на іншу». Наголошено, що актуалізація компонентів семантичної структури лексеми залежить від інтенціонального значення автора, дистрибуції та регістру дискурсу. Відповідно, ми плануємо розкласти зміст термінів «translator» і «interpreter» (інтерпретатора і перекладача), щоб виявити їхні спільні риси, що роблять їх синонімами (див. один термін для обох виконавців у німецькій, українській і російській мовах, включно з письмовим перекладом і усним перекладом), та їхні особливості, які роблять їх експертами у різних галузях (див. англійську мову, яка розрізняє два терміни).

Ключові слова: перекладач, інтерпретатор, семантика, професійний дискурс, інтенціональне значення, дистрибуція.

Михайленко В. В. Термины в мультимодальном дискурсе: «письменный переводчик» и «устный переводчик»

Статья является семасиологическим исследованием двух терминов «translator» и «interpreter», которые имеют общий компонент «тот, кто передает содержание языковой единицы с одного языка на другой». Отмечено, что актуализация компонентов семантической структуры лексеми зависит от интенсионального значения автора, дистрибуции и регистра дискурса. Соответственно, мы планируем разложить содержание терминов «translator» и «interpreter» чтобы выделить их общие черты, которые делают их синонимами (см. один термин для обоих специалистов в немецком, украинском и русском языках, включая письменный перевод и устный перевод), и их особенности, которые делают их экспертами в различных областях (см. английский язык, различает два термина).

Ключевые слова: переводчик письменный, переводчик устный, семантика, профессиональный дискурс, интенсиональное значение, дистрибуция.

*Нечипоренко В. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології і перекладу
Вінницького торгово-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ ПИСАТЕЛЯ-БИЛИНГВА

Аннотация. В статье определены основные проблемы изучения языковой личности писателя-билингва. Обращение к проблемам индивидуального (литературного) билингвизма и авторского перевода как редкого и недостаточно изученного явления представляется актуальным и своевременным. Автор-переводчик является посредником не только между двумя текстами, что и является основным заданием перевода, но и между двумя культурами, к которым принадлежат языки этих текстов. Работа над собственным переводом – это продолжение творческого труда писателя, совершенствование и обогащение оригинального произведения.

Ключевые слова: языковая личность, билингвизм, автор-билингв, авторский перевод, В. Набоков.

Постановка проблемы. Проблематика актуальных лингвистических исследований последних лет свидетельствует об объективной тенденции современного языкознания рассматривать язык – естественную знаковую систему – комплексно, привлекая данные из других сфер научного знания, что, очевидно, отражает такие характерные черты современных научных исследований, как междисциплинарность, интегративность, многоаспектность и комплементарность. Одновременно с этим мир и общество всё больше проявляются *sub specie communicationis* (под знаком коммуникации). Бесспорно, одним из ярчайших проявлений коммуникации является межъязыковой перевод. Антропоцентризм современного языкознания обозначил новый подход к языку как средству доступа к ментальным процессам, что предопределяет стремление исследователей обнаружить корреляции между оперативными единицами сознания и объективирующими их языковыми знаками. Антропоцентрическая доминанта общелингвистических направлений совпадает с переводческими приоритетами. Однако недостаточно изученными остаются аспекты речемыслительной деятельности переводчика как посредника, занимающего центральную позицию в вербальной межъязыковой коммуникации. Требуется дальнейшей разработки вопросы автоперевода, обусловленные развитием языковой личности автора-билингва.

Анализ последних исследований и публикаций. Основы научной разработки лингвистических проблем билингвизма заложены в трудах таких учёных, как: И.А. Бодуэн де Куртене, У. Вайнрайх, Е.М. Верещагин, Н.В. Имедадзе, А. Мартине, А. Мейе, Ч. Осгуд, Е.Д. Поливанов, В.Ю. Розенцвейг, С. Сводеш, Ф.Ф. Фортунатов, А.А. Шахматов, Г. Шухардт, Л.В. Щерба и др. Именно с лингвистическим аспектом двуязычия связан интерес к исследованию различных проявлений интерференции в процессе применения языков, так как на первый план в работах учёных выходит анализ соотношения

структур и структурных элементов двух языков, их взаимовлияния и взаимопроникновения на разных уровнях. Антропоцентризм современной науки вынуждает выйти за рамки классического лингвистического видения проблемы билингвизма. Нельзя не согласиться с мнением У. Макки, что «мы должны эти рамки преодолеть. Лингвистику интересует билингвизм лишь настолько, насколько он способен объяснить происходящее в языке, поскольку язык, а не индивид является собственно предметом этой науки» [цит. по 1, с. 63].

Из числа авторов, в разное время предпринявших исследования по творческому билингвизму, воплощённому в автопереводах, следует упомянуть И.В. Пермякова, А.М. Финкеля. Вопросы билингвизма в своих диссертациях освещали К.В. Балеевских, М.Ю. Кириенко, С.Г. Николаев и др.

В начале XXI века наблюдается возрастание интереса учёных к билингвальной личности индивида, признаётся необходимость углублённого интегративного осмысления феномена билингвизма в современном мире (Г.М. Вишневская, С.Г. Николаев, А.Г. Ширин и др.). Осмысление это должно опираться на последние достижения лингвистики и производиться на стыке со смежными с нею науками – социологией, когнитологией, прагматикой, психологией, транслатологией, теорией коммуникации. Переводные произведения художественной литературы и художественные произведения писателей-билингвов занимают значительное место в мировой культуре, однако литературно-художественный билингвизм и авторский перевод относятся к числу недостаточно освещённых вопросов лингвистики и теории перевода.

Цель данного исследования – определить особенности языковой личности писателя-билингва В. Набокова и охарактеризовать специфический вид его творческой деятельности – авторский перевод.

Изложение основного материала исследования. В новой лингвистической парадигме на первый план выдвигается языковая личность, определяющая семантическое пространство языка. Изучение человека, его внутреннего и внешнего мира на основе данных языка делает особенно актуальной проблему проявления в языке и его системе как коллективного знания и коллективного мировидения определённого этноса, так и индивидуально-личностного начала.

Изучение различных типов билингвизма и особенностей языковой личности билингва представляет одну из самых актуальных проблем современной науки о языке. По мнению Ю.Н. Караулова, в языковой личности наблюдаем взаимодействие всех четырёх фундаментальных свойств языка:

1) личность – сосредоточие и результат социальных законов;

2) языковая личность – продукт исторического развития этноса;

3) мотивационные предрасположения возникают в результате взаимодействия биологических побуждений, социальных и физических условий – это психическая сфера;

4) личность – создатель и пользователь знаковых, т.е. системно-структурных по своей природе, образований [2, с. 22].

В структуре языковой личности Ю.Н. Караулов выделяет три уровня:

1) вербально-семантический, предполагающий нормальное владение естественным языком;

2) когнитивный, единицами которого являются понятия, идеи, концепты, складывающиеся у каждой языковой индивидуальности в более или менее систематизированную «картину мира», отражающую иерархию ценностей;

3) прагматический, заключающий цели, мотивы, интенресы, установки и интенциальность [2, с. 38–41].

В современном понимании языковая личность – это коммуникативная личность, которая является обобщённым образом носителя культурно-языковых и коммуникативно-деятельностных ценностей, знаний, установок и поведенческих реакций [3], а организация языковой личности включает весь спектр лингвистических и экстралингвистических факторов, отражающих картину мира. Анализ языковой личности переводчика посвящено значительное количество исследований, в которых отмечается роль переводчика как медиатора культур, обладающего аналитической, креативной, эмоциональной компетенцией, умением распознавания и продуцирования текстов на двух языках. По мнению Л.П. Тарнаевой, языковая личность переводчика относится к элитарному типу речевой культуры, так как обладает способностью создания письменного и устного текста любого функционального стиля [4, с. 67]. Эту же мысль высказывает Л.В. Кушнина: «Переводчик, создающий текст для другой языковой личности, сам приобретает черты элитарной языковой личности, преобразуя и совершенствуя себя и окружающий мир, окружающих людей» [5, с. 74].

Языковая личность писателя-билингва, который в своём творчестве обращается к автопереводу, представляет собой многогранный объект исследования. Вопрос о том, каких писателей можно называть двуязычными и какие произведения являются билингвальными, остаётся нерешённым в современном языкознании. Р.О. Туксайтова отмечает, что художественное двуязычие проявляется на уровне эксплицитного и имплицитного совмещения элементов языков и культур. В обоих случаях совмещение основано на синтагматическом соположении разноструктурных элементов двух языков [6, с. 204].

Можно создавать художественный текст, используя в качестве постоянной основы лишь один из языков, а эффект билингвизма проявляется в самом тексте независимо от того, написано ли данным автором произведение на другом языке. Под ситуацией двуязычия нередко понимается и наличие в структуре художественного текста инонациональных средств отражения действительности. В этой связи художественный билингвизм определяется как творчество с использованием для создания художественных произведений инонациональных языковых средств. Однако такое определение нельзя признать исчерпывающим.

Проблема автоперевода позволяет по-новому посмотреть на саму теорию перевода, которая основывается на тезисе

эквивалентности источника и перевода, а также на асимметрии в творческой свободе автора и переводчика. Переводчик, как правило, исключает в своём процессе собственную субъективность и стремится выразить субъективность другого (автора оригинального текста). Как справедливо отмечает В.В. Фещенко, в переводе на иной язык писатель продолжает субъективироваться средствами другого языка. В связи с этим дихотомия source/target теряет актуальность, и на её место становятся диалогические отношения между текстами-двойниками [7, с. 202].

Под автопереводом (авторским переводом) понимается такой тип перевода, при котором транслятором передачи смыслов с одного языка на другой является сам писатель. Перед автором стоит сложнейшая задача – найти самый близкий к оригинальному способ выражения на иностранном языке, чтобы произвести на разноязычных читателей примерно одинаковый эффект. Такие разноязычные тексты, принадлежащие перу одного автора, представляют чрезвычайный интерес для изучения языковой личности автора-билингва (или полилингва), исследования лингвистических особенностей текста оригинала и перевода, особенностей восприятия этих текстов читателями.

В связи с неоднозначностью трактовок автоперевода отношение исследователей к нему различно. С одной стороны, отрицается возможность существования автопереводов, так как в этом случае писатель пишет заново, создаёт новый текст, который нельзя рассматривать как эквивалент исходного произведения (Т.У. Бесаев). С другой стороны, высказывается положительная оценка изменений, вносимых автором в текст перевода, поскольку такие изменения решают проблему донесения смыслов и эмоциональных посылов, заложенных в текстах-оригиналах (Е.Б. Дзапарова). Ценность такого вида перевода сложно переоценить: сам автор стремится донести идею однажды созданного произведения на другом языке со всеми авторскими нюансами. Владимир Набоков – это уникальный пример литературной личности, оказавшейся в условиях поликультурного пространства. Его творчество представляет собой уникальный мультиязыковой художественный мир и не имеет аналогов в истории мировой литературы.

Координативный полилингвизм, свойственный Набокову, – это многоязычие, при котором нет доминирующего языка, однако каждому из знакомых языков писатель отводит определённую роль в своей творческой жизни. Проблеме перевода была посвящена большая часть литературно-критических работ В. Набокова. В статье “The Art of Translation” («Искусство перевода», 1941) он впервые излагает свои взгляды на проблему перевода. Набоков предъявляет к переводчику следующие требования: «Прежде всего он должен быть столь же талантлив, что и выбранный им автор, либо таланты их должны быть одной природы. <...> Во-вторых, переводчик должен прекрасно знать оба народа, оба языка, все детали авторского стиля и метода, происхождение слов и словообразование, исторические аллюзии. <...> наряду с одарённостью и образованностью он должен обладать способностью к мимикрии, действовать так, словно он и есть истинный автор, воспроизводя его манеру речи и поведения, нравы и мышление с максимальным правдоподобием» [8, с. 395].

Причины обращения к автопереводу весьма разнообразны. Как правило, наиболее распространёнными из них являются неудовлетворённость имеющимися переводами произведений

писателя и стремление проконтролировать адекватность перевода, желание автора выразить себя с помощью нового кода, потребность переосмыслить произведение, стремление расширить границы читательской аудитории.

Автор-переводчик является посредником не только между двумя текстами, что и является основным заданием перевода, но и между двумя культурами, к которым принадлежат языки этих текстов. Работа над собственным переводом – это продолжение творческого труда писателя, совершенствование и обогащение оригинального произведения. В этой связи характерно мнение современного американского поэта-билингва Р. Федермана, так описывающего причины обращения к самопереводу: «У меня есть чувство незавершённости собственного творчества, когда написанные мной тексты существуют только на одном языке ... Самоперевод – больше не приближение к оригиналу, не дублирование его и не замещение, он, в сущности, – продолжение творчества, это продолженное создание текста» [9].

Выводы исследования и перспективы дальнейших научных поисков. Являясь результатом междисциплинарных исследований, современное переводоведение характеризуется большим разнообразием теоретических концепций и методов исследования, требующих анализа и переосмысления. Языковая личность переводчика все чаще привлекает внимание лингвистов, расширяется объем и ракурсы её исследования, однако языковая личность автора-билингва все ещё не получила широкого и комплексного рассмотрения. Литературно-художественный билингвизм представляет собой уникальное явление, заслуживающее специального филологического анализа и осмысления, поскольку роль творческой билингвальной личности трудно переоценить. Особую актуальность приобретают исследования билингвизма с позиций теории перевода и конкретного её аспекта – автоперевода.

Литература:

5. Ширин А.Г. Билингвизм: поиск подходов к исследованию в отечественной и зарубежной науке. *Вестник Новгородского государственного университета. Серия «Гуманитарные науки»*. 2006. № 36. С. 63–67.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Изд. 7-е. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.

8. Тарнаева Л.П. Концепция языковой личности в контексте проблем переводоведения. *Вестник ЛГУ имени А.С. Пушкина. Филология*. 2008. № 2 (13). С. 55–68.
9. Кушнира Л.В., Силантьева М.С. Языковая личность переводчика в свете концепции переводческого пространства. *Вестник Пермского ун-та*. 2010. Вып. 6 (12). С. 71–75.
10. Туксаитова Р.О. Художественный билингвизм: к определению понятия. *Известия Уральского государственного университета*. 2005. № 39. С. 198–206.
11. Фещенко В.В. Автоперевод поэтического текста как разновидность автокоммуникации. *Критика и семиотика*. 2015. № 1. С. 199–218.
12. Набоков В.В. Лекции по зарубежной литературе. Москва: Независимая Газета, 1998. 440 с.
13. Federman R.A. Voice within a Voice: Federman Translating / translating Federman. URL: <http://www.federman.com/rfsrcr2.htm>.

Нечипоренко В. О. Особливості мовної особистості письменника-білінгва

Анотація. У статті визначено головні проблеми вивчення мовної особистості письменника-білінгва. Звернення до проблем індивідуального (літературного) білінгвізму та авторського перекладу як рідкісного та не досить вивченого явища є актуальним і своєчасним. Автор-перекладач є посередником не тільки між двома текстами, що є основним завданням перекладу, а й між двома культурами, до яких належать мови цих текстів. Доводиться думка, що робота над власним перекладом – це продовження творчої праці письменника, удосконалення і збагачення оригінального твору.

Ключові слова: мовна особистість, білінгвізм, автор-білінгв, авторський переклад, В. Набоков.

Nechyporenko V. Characteristics of a bilingual author's linguistic identity

Summary. The article underlines the major aspects of analysis of a bilingual author's linguistic identity. The scientific research of individual (literary) bilingualism and self-translation practice as rare and understudied phenomenon seems to be important and relevant. The author-translator is a mediator not only between two texts (that is the main task of translation) but between two cultures which are represented by these texts. The translation, or rather the self-translation, often augments, enriches, and even embellishes the original text.

Key words: linguistic identity, bilingualism, bilingual author, self-translation, V. Nabokov.

*Поворознюк Р. В.,
доктор філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДИСКУРС ЕПІДЕМІЙ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Медичний переклад розглядається як арена зіткнення дискурсних очікувань, цінностей і стереотипів дискурсної поведінки представників джерельної і цільової культури, занурених у ситуацію, що має безпосередній вплив на стан їхнього здоров'я й добробуту (наприклад, у період епідемічних сплесків, хвилі інфекційних захворювань тощо). У таких умовах медичний перекладач бере на себе роль посередника-інформатора, зв'язківця між експертами й пацієнтами, для чого необхідне володіння спеціальним набором інформаційних кластерів, що мають культурно-специфічну, контекстуальну й лексикосемантичну варіативність. Метою нашого дослідження є виявлення стратегій і тактик відтворення дискурсних особливостей медичних текстів, присвячених проблемі епідемії, виходячи з універсальної й культурно-специфічної природи їхніх лінгвосеміотичних компонентів, прагматичних очікувань адресатів та норм і стереотипів оформлення подібних текстів у рецептивній культурі. Матеріалом дослідження служив 251 контекст вживання біомедичних концептів царини «епідемії», «інфекційні захворювання», з них – 83 одиниці українською мовою та 168 одиниць – англійською мовою з їхніми перекладацькими відповідниками. Було доведено, що дискурс епідемії є цариною реалізації біомедичних концептів з відчутним емоційним складником. При цьому зіставний перекладацький аналіз текстів епідеміологічної тематики, спрямованих на непрофесійного реципієнта, служить інструментом досліджень крос-культурного характеру, адже емоційний компонент по-різному виявляє себе в культурах, породжуючи низку дискурсів і текстів, позначених транжанровою інтерференцією й адаптацією. Кінцевим етапом адаптації є асиміляція, тобто повне підпорядкування жанрово-стилістичних особливостей наявним очікуванням цільової аудиторії, або жанрова трансплантація, тобто перенесення певних жанрових норм з культури МО в культуру МП.

Ключові слова: медичний переклад, дискурс епідемії, інформаційні кластери, біомедичні концепти, «мова страху», транжанрова інтерференція, адаптація, асиміляція.

Постановка проблеми. Перекладний біомедичний дискурс – це тип інституційного дискурсу, що диференціюється внаслідок різномовної та різнорівневої комунікації в галузі медицини, та відображає комунікативні відносини між учасниками, що мають конкретні цілі [1, с. 143]. У межах біомедичного дискурсу знаходять своє відображення й інші дискурсні підтипи (зокрема, дискурси профілактики інфекційних захворювань, дискурси епідемії тощо), що реалізуються в інтра- та інтермовних перспективах. Актуальність перекладацьких досліджень дискурсу епідемії пов'язана з його значимістю для комунікації ризику, тобто висвітлення надзвичайних подій і ситуацій, які можуть порушити умови життєдіяльності, спричинити людські жертви і завдати матеріальної шкоди [6, с. 2].

Медичний переклад у царині епідемії опредметнюється комунікацією ризиків і пов'язаний із пошуком відповідей на запитання: як зробити повідомлення максимально доступним для широкого загалу, забезпечити умови для його обговорення, переконати людей змінити ставлення до того чи іншого різновиду ризиків [4, с. 382]. Таким чином, до суто перекладознавчих проблем необхідно активно долучати дослідження медичної обізнаності населення, аудиту якості інформаційних текстів у перекладі, розрахунки індексів читабельності (readability) текстів МП тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іманентна впливовість медичного дискурсу, висвітлена в працях Л. Бейлінсон, Н. Гончаренко, Н. Литвиненко, О. Шаніної тощо, спричинює гібридний характер перекладу в медичній царині дискурсу епідемії, що виявляється у залученні полімодальних (вербальних, вербалізованих та невербальних) засобів вираження змісту. Важливу роль у системі полімодальних засобів грає сугестія, прагматичний вплив якої досліджувався виключно у внутрішньомовній площині (Т. Ковалевська, Н. Кутуза, О. Селванова, Е. Аронсон, Р. Бендлер та ін).

Методологічні засади аналізу лінгвосеміотичних особливостей дискурсу епідемії, що є продуктами зіткнення джерельної й рецептивної біомедичної культури, комплексу наукових знань, переконань, наївних вірувань, стереотипів тощо стосовно природи й сутності категорій, які описують фізичний стан і психосоматичні процеси, викладені в працях вітчизняних та іноземних науковців, які представляють культурологічний і постколоніальний (Р. Зорівчак, А. Паславська, А. Пермінова, О. Чердиченко, L. Venuti, J. House, M. Snell-Hornby), акторно-мережевий (М. Іваницька, М. Дорофєєва, М. Baker, G. Spivak, A. Chesterman), прагматичний та еко-транслятологічний (А. Гудманян, В. Демецька, В. Карабан, А. Lefevre, A. Neubert, M. Rouleau), комунікативно-інтерпретативний (К. Мізін, D. Gile, F. Röchhacker) та семіотичний (Л. Коломієць, О. Ребрій, J. Culler, M. Riffaterre, C. Nord, A. Pym) підходи. Принципово важливим критерієм оцінки якості медичного перекладу є рецепція медичних текстів нефахівцями-пацієнтами, а засобом досягнення успішної рецепції – адаптація та переадресація медичних текстів (В. Демецька, А. Пермінова).

Метою статті є дослідження є виявлення стратегій і тактик відтворення дискурсних особливостей медичних текстів, присвячених проблемі епідемії, виходячи з універсальної й культурно-специфічної природи їхніх лінгвосеміотичних компонентів, прагматичних очікувань адресатів та норм і стереотипів оформлення подібних текстів у рецептивній культурі.

Виклад основного матеріалу. Оскільки для полісистеми перекладних медичних текстів характерна диверсифікація адресатів (медична інформація може бути призначена як фахівцеві (недискретна адресація), так і нефахівцеві (дискретна адреса-

ція), у двомовному медичному дискурсі епідемії спостерігаємо значну варіативність лінгвoseміотичних компонентів загальноживаного характеру й складників фахової підмови, тобто фактичне зрощення природної мови з елементами штучних знакових систем, що зумовлює синергетичність медичного перекладу. Функціональне розмаїття медичних текстів, присвячених проблемі епідемії, визначає характер медичного перекладу, дослідження якого поєднує набутки соціолінгвістики, прагмалінгвістики, дискурсології, комунікативної лінгвістики, компаративної риторики тощо з теоретичними моделями перекладознавства, запропонованими останніми стратегіями й тактиками.

Підходи до перекладацького аналізу текстів, присвячених проблемі епідемії, підрозділяються з урахуванням належності до інтра- та екстра-сміслової групи. Інтра-смісловий напрям включає пошаровий аналіз тексту від поверхневих (лексички, фраз та речень) до глибинних рівнів семантики та прагматики. Екстра-смісловий підхід інтерпретує зміст, виходячи з ролі тексту в соціальному (інформаційному) просторі у разі його породження, повторного відтворення, а отже й перекладу.

Говорячи про перетин дискурсивних форм, ми неодмінно звертаємося до екстра-сміслових підходів у рамках перекладознавчого аналізу, які здатні охопити не послівні (word-for-word), а по-сміслові (sense-for-sense) трансформації. Завдяки їм переклад набуває статусу інструмента й джерела міжкультурної комунікації, сприяє появі гібридних дискурсивних форм. У світлі концепції інтердискурсивності гібридний дискурс належить до «вищого щабля» дискурсивної ієрархії, оскільки він утворений на основі двох типів (наукового й ненаукового) і тому поєднує їх семіотичний потенціал. Ми відзначаємо гібридизацію перекладеного тексту (злиття фахового й нефахового дискурсу), коли медичний складник стає одним із пріоритетних компонентів, термінологія використовується не спорадично, а за чітко встановленою схемою, в тексті присутні явища, притаманні медичному дискурсу епідемії (міжмовна та міжгалузева омонімія, наявність структурованої терміносистеми, співіснування етимологічно (грецьких, латинських, автохтонних) і функціонально (терміни, номені, професіоналізми) різних одиниць.

У дослідженні застосовувалися методи суцільної вибірки, когнітивно-дискурсивний аналіз, семантичний аналіз, компонентний аналіз, контекстуальний аналіз, діахронічний аналіз, контент-аналіз, моделювання, кореляційний аналіз. Матеріалом дослідження служив 251 контекст вживання біомедичних концептів царини «епідемії», «інфекційні захворювання», з них – 83 одиниці українською мовою та 168 одиниць – англійською мовою з їхніми перекладацькими відповідниками. Ці контексти були отримані шляхом суцільної вибірки зі статей електронних версій газет NY Times, Science Daily, BBC Україна, День тощо.

Біомедичний концепт «смертоносна епідемія» посідає чільне місце в колективному несвідомому людства. Між 1817 і 1975 рр. було зафіксовано сім спалахів холери, «іспанка» (іспанський грип) забрала життя приблизно 75 млн осіб, а «Чорна смерть» (чума) у XIV с. винищила третину населення Європи. Навіть із цієї короткої інформаційної довідки видно, що потенційні хворі схильні наділяти страшні недуги описовими назвами, аби метафорично подолати свій жах перед ними. Так само очевидно, що «мова страху», яка описує епідемії, ґрунтується на поєднанні фактів і вигадок (*healthcare and healthscare stories*) та активно досліджується фахівцями

з дискурсного аналізу в царині медичної комунікації, а також перекладознавцями в аспекті розвитку інституційної мови (урядового контролю), суспільної медичної обізнаності та експертної кваліфікації (компетенції) медичного перекладача як транслятора інформації про епідемії [5].

Для перекладних медичних текстів, присвячених проблемі епідемії, характерні інформаційні кластери, тобто біомедичні концепти, поєднані спільною темою, серед яких: 1) загроза постійної мутації вірусів; 2) резистентність до наявних препаратів; 3) поява нових форм інфекції, зокрема пріонових хвороб. Концепт «інфекція» набуває конотативного шлейфу: «те, що існує всередині та поза людським тілом і не піддається консервативному лікуванню»:

The Zika virus, which causes an illness related to dengue and is spread by mosquitoes, has infected roughly 100,000 Colombians and is linked to more than 20 cases of microcephaly, a birth defect that causes babies to be born with abnormally small heads (NY Times, 25.07.2016).

Вірус Зіка, який викликає хворобу, пов'язану з лихоманкою денге і поширюється москітами, інфікував близько 100000 колумбійців і викликав понад 20 випадків мікроцефалії, вродженого дефекту, внаслідок якого діти народжуються з аномально малими головами.

Аналізуючи лексичний склад текстів, присвячених темі епідемії, ми відзначили, що слова *fear*, *apprehension*, *scare*, *hysteria*, *panic* або їхні українськомовні відповідники вживаються нечасто, проте емоційний зв'язок з читачем усе ж формується шляхом апелювання до невідомого, гіпотетичного й сенсаційного, як у попередньому прикладі. Поза тим біомедичні концепти позначені чіткою прив'язкою до породжуючої культури, тому можемо припустити, й реакція реципієнтів на них може відрізнятися принаймні в діахронічному, а то й у синхронічному аспекті. Так, наприклад, статті, присвячені ВІЛ або малярії, вже не викликають бурхливої реакції читачів унаслідок розробленості методів їх профілактики або стримування.

The most likely source of the cholera epidemic in Yemen has been discovered by scientists. Through the use of genomic sequencing, scientists estimate the strain of cholera causing the current outbreak in Yemen – the worst cholera outbreak in recorded history – came from Eastern Africa and entered Yemen with the migration of people in and out of the region. Genomics can enable researchers to estimate the risk of future cholera outbreaks and help better target interventions (Science Daily, 2.01.2019).

*Учені визначили найбільш вірогідне джерело епідемії холери в Ємені. Завдяки використанню геномного секвенування вони з'ясували, що **штам** вірусу холери, який спричинив поточний спалах **хвороби** в Ємені, – **найпотужніший в історії**, – прийшов зі Східної Африки у процесі регіональної міграції. **Геноміка** дає змогу дослідникам оцінювати ризик майбутніх спалахів холери і сприяти **кращому цільовому втручанню**.*

Культурно-специфічним аспектом відтворення дискурсу епідемії вважаємо мовну об'єктивацію уявлень про ризик, що найчастіше виявляється в метафоризації, оскільки біомедична метафора є універсальним когнітивним механізмом переробки наукового знання з урахуванням того, який обсяг інформації, коли і в якій формі повідомляється адресату [2].

Термінологія епідемії має конотативне забарвлення, гостріше відчутне в англомовній біомедичній культурі, що тісно пов'язана з давньогрецькою мовою. Лексема *pandemic*,

термінологічний гібрид, створений Дж. Мільтоном та вперше вжитий на сторінках «Втраченого раю» в 1667 р., вважається результатом злиття слів *epidemic* та *randemonium* («пекло»). Натомість термін *epidemic* авторства Гіппократа, хоч і пережив кілька семантичних зсувів, так і залишився нейтрально-емоційним.

For Hippocrates, an epidemic meant a collection of syndromes occurring at a given place over a given period, e.g., winter coughs on the island of Kos or summer diarrheas on other islands. Much later, in the Middle Ages, the long and dramatic succession of waves of The Plague enabled physicians of the time to identify this disease with increasing precision and certainty; they began to recognize epidemics of the same, well-characterized disease. Then, with the historic contributions of Louis Pasteur and Robert Koch, epidemics of a characteristic disease could be attributed to the same microbe, which belonged to a given genus and species. The last stage in the semantic evolution of the term epidemic was the progressive acquisition of the notion that most epidemics were due to the expansion of a clone or clonal complex of bacteria or viruses known as the epidemic strain [7, с. 976].

Для Гіппократа «епідемія» означала сукупність синдромів, що спостерігаються в зазначеному місці в певний період часу, наприклад, зимовий кашель на острові Кос або літні діареї на інших островах. Значно пізніше, в Середні віки, зтяжнені й лякаючи хвилі чуми, що змінювали одна одну, навчили медиків діагностувати захворювання все точніше й достовірніше, а отже розпізнавати епідемії того самого, добре відомого захворювання. Потім, завдяки історичному внескові Луї Пастера і Роберта Коха, епідемії характерного захворювання почали пов'язувати з конкретним мікробом, який належав до певного роду й виду. Останній етап семантичної еволюції терміна «епідемія» полягав у поступовому усвідомленні того, що більшість епідемії спричинює експансія клону або клонального комплексу бактерії або віруса, відомого як «епідемічний штам».

Як бачимо, лексема «епідемія» та її деривативи належить до тематичного глосарія наукових та науково-популярних текстів медичної тематики і, як така, може вважатися позбавленою емоційно-оцінкових виявів, що транслюється відсутністю контекстуальних варіантів у перекладі. Поза тим лексема *pandemic* так і не втратила асоціацій з концептами «жах», «покарання за гріхи» і тому частіше вживається в публіцистичних і художніх текстах.

The Philippines and other countries in the Western Pacific must prepare for a pandemic of re-emerging diseases, including non-communicable afflictions like diabetes and heart disease that victimize mostly older people (Philippine Star, 28.01.2019).

Філіппіни та інші країни Західного Тихоокеанського регіону мають підготуватися до пандемії **повторного виникнення захворювань**, включаючи **неінфекційні хвороби**, такі як діабет і серцеві захворювання, **жертвами яких стають переважно люди літнього віку**.

Концепт «пандемія», окрім імпліцитного компонента жаху, також включає не менш потужні з точки зору емоційного впливу семи «очікувана кількість жертв» та «невідворотність інфекції».

Every day, local newspapers carried macabre updates to the nightmare: Residents were dying of influenza. Many were in the prime of their lives... The World Health Organization lists a global influenza pandemic as one of its top threats to health

in 2019, as it has for several years (Albany Democrat-Herald, 27.01.2019).

Щодня місцеві газети додавали **кошмару ще жахливіших барв: мешканці гинули від грипу. Багато з них були у розквіті сил... Всесвітня організація охорони здоров'я зараховує глобальну пандемію грипу до списку головних загроз для здоров'я людства в 2019 році, як і протягом декількох попередніх років**.

Особливість концептуалізації епідемії зумовлена її динамікою, тобто послідовністю етапів підйому й спаду [3]. У рамках різних епідемічних етапів спостерігається відмінна метафоризація, зумовлена культурно-специфічними незбігами концептуальних структур.

Так, епідемію на підйомі автори публіцистичних текстів схильні поїменовувати «пандемією», посилюючи емоційний вплив шляхом додавання прикметників «убивча», «глобальна», «страшна» та апелювання до колективної пам'яті людства, пробуджуючи в ній концепти «Чорна смерть» (чума), «іспанка» (іспанський грип) тощо. Натомість для періоду спаду таке терміновживання не є характерним.

Do США повернувся штам грипу, який убив 50 млн у минулому столітті. Чи буде пандемія? І все ж дослідники запевняють людство, що жоден вірус грипу не досягне рівня пандемії, яку світу довелося пережити в 1918–1919 рр. (висновок) (USA.one, 28.01.2019).

За нашими спостереженнями, перекладачі медичних текстів поступово закріплюють за собою нішу експертів з питань охорони здоров'я, виступаючи посередниками між лікарями-інфекціоністами, епідеміологами, урядовими структурами й широким загалом. У періоди спалаху епідемії спостерігається поетапне «опанування» цільового біомедичного поля: 1) медичні перекладачі здобувають контроль над новою тематикою (комплексом інформаційних кластерів «епідемія», «інфекційні захворювання», «вірус», «зараження» тощо) шляхом паралельного зіставлення текстів МО й МП; 2) «психологічна вакцинація» населення, тобто розвіювання страхів; 3) застереження від легковажності в майбутньому, спричиненою сліпою вірою в медицину. Відповідно, медичний переклад закладає підвалини автономії пацієнтів, роблячи акцент на самогляді й профілактиці, зокрема щепленнях.

М. Райт відзначає модель «гойдалки довіри» [8] в більшості різножанрових медичних текстів, присвячених епідеміям, тобто переконаність населення в тому, що урядові організації приховують або спотворюють важливу інформацію. У такому разі роль медичних перекладачів, що стоять на захисті інтересів «простих людей», зростає експоненціально.

Таку тенденцію можна простежити на прикладі транскреційної (transcreation – переклад як пересотворення тексту) обробки інформації в цьому фрагменті:

In the future, public health workers could monitor trends on social media to quickly identify a rise of influenza, depression or other health issues in a specific area, thanks to research at the Department of Energy's Pacific Northwest National Laboratory (News Release PNNL, 14.08.2017).

Здатність передбачати та швидко реагувати на появу нових штамів є дуже важливою для зменшення потенційних згубних наслідків від його поширення. Нині одним з ефективних методів такого відстеження є аналіз соціальних мереж, зокрема Twitter, де люди часто діляться інформацією про власний стан здоров'я. Метод було розроблено під керівництвом

Світлани Волкової у Тихоокеанській північно-західній національній лабораторії (м. Вашингтон, США). Завдяки йому епідеміологи прогнозують особливості перебігу сезонної епідемії грипу у регіоні (BBC Україна, 27.01.2019).

Як бачимо з трансакційного відтворення інформаційних кластерів, журналіст-перекладач робить акцент на тих концептах, які є найбільш близькими для реципієнтів, а отже потенційно можуть чинити потужний вплив: з переліку захворювань було обрано грип та його «нові штами», шляхом уточнення в текст запроваджено «Twitter, де люди часто діляться інформацією про власний стан здоров'я». Найголовніше, відповідальність за «відстеження», «передбачення» й «швидке реагування» покладена на пацієнтів.

Крім того, спостерігаємо спробу своєрідного зрощення концептуально-предметних обширів експертів-медиків та неекспертів-пацієнтів: не шляхом збагачення знань, а користування соціальними мережами (що більшість із них і так роблять регулярно). Таким чином, прирощення комунікативного статусу (пацієнт як авторитетний учасник боротьби з епідеміями) відбувається без жодних зусиль з боку останніх.

Жанрова полісистема медичних текстів про епідемії тяжіє до полюсу гомогенізації, тобто спрямування медичних текстів на «ідеалізованого» реципієнта із заданим рівнем медичної обізнаності. Якщо ж групи реципієнтів у вихідній і цільовій культурах відрізняються ступенем медичної обізнаності, спостерігається деформація жанру в цільових зразках медичних текстів, яка супроводжується виникненням трансжанрів, тобто жанрів, реалізованих виключно в перекладі. Останні, однак, володіють культурними, когнітивними й дискурсивними властивостями, відмінними від аналогів МО й МП, які функціонують у відповідних біомедичних культурах.

Висновки і напрями подальших досліджень. Результати проведеного дослідження вказують на те, що відтворення дискурсу епідемій пов'язане з трансжанровими зсувами. Так, для дискурсу підйому епідемії переважно характерна інформуюча функція надання нової для адресата інформації, а для дискурсу спаду – спонукальна функція, оскільки цей тип дискурсу співвідноситься з контролем епідемії, організацією протиепідемічних заходів [3]. Отже, з огляду на екстралінгвістичні чинники, функції можуть варіювати, призводячи до виникнення трансжанрових зсувів у цільовому тексті.

Дискурс епідемій є чи не найкращим прикладом реалізації біомедичних концептів з відчутним емоційним складником у вигляді інформаційних кластерів, оскільки спостерігається превалювання «мови страху», імпліцитно або експліцитно оприявленої в джерельному й цільовому текстах. При цьому зіставний перекладацький аналіз служить плодючим полем для досліджень крос-культурного характеру, адже емоційний компонент по-різному виявляє себе в культурах, породжуючи низку дискурсів і текстів, позначених трансжанровою інтерференцією й адаптацією.

Для того щоб певний медичний трансжанр (у цьому разі дискурс епідемій) став доступним рецептивній аудиторії, має відбутися жанрово-стильова інтерференція, тобто прилаштування досі невідомого або не досить асимільованого жанру до очікувань представників цільової культури. Жанрово-стильова інтерференція включає стадію адаптації до панівних норм цільової біомедичної лінгвокультури. Кінцевим етапом адаптації є асиміляція, тобто повне підпорядкування жанрово-стиліс-

тичних особливостей наявним очікуванням цільової аудиторії, або жанрова трансплантація, тобто перенесення певних жанрових норм з культури МО в культуру МП.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо впровадження й удосконалення моделі опосередкованої міжмовної медичної комунікації в царині епідемій і комунікативної моделі медичного перекладу загалом, із комплексом фільтрів, які безпосередньо впливають на успішність проходження інформації про епідемії комунікативними каналами, а також системою мовних та позамовних, текстових та позатекстових чинників, які визначають перекладацькі рішення.

Література:

1. Кукаріна А.Д. Способи перекладу аббревіатур в англomовному та україномовному медичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2017. 19 с.
2. Мишланова С.Л., Уткина Т.И. Метафора в научно-популярном медицинском дискурсе: семиотический, когнитивно-коммуникативный, прагматический аспекты : монография. Пермь : Пермский гос. университет, 2008. 427 с.
3. Тарасова Н.П. Метафорическое моделирование эпидемии в медийном дискурсе: на материале русских и немецких текстов : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.19. Перм. гос. нац. иссл. ун-т. Пермь, 2013. 192 с.
4. Covello Vincent T., Peters Richard G., Wojtecki Joseph G., Hyde Richard C. Risk communication, the West Nile virus epidemic, and bioterrorism: responding to the communication challenges posed by the intentional or unintentional release of a pathogen in an urban setting. *Journal of Urban Health*. 2001 (Jun). No 78(2). P. 382–391.
5. Hinnant Amanda, Len-Rios María E. Tacit Understandings of Health Literacy: Interview and Survey Research With Health Journalists. *Science Communication*. 2009. No 31(1). P. 84–115.
6. Infanti Jennifer J., Sixsmith Jane, Barry Margaret M., Núñez-Córdoba Jorge M., Ortega Cristina Oroviogicochea, Guillén-Grima Francisco. A literature review on effective risk communication for the prevention and control of communicable diseases in Europe. Stockholm : ECDC, 2013. 20 с.
7. Martin Paul M.V., Martin-Granel Estelle. 2,500-year Evolution of the Term Epidemic. *Emerging Infectious Diseases*. 2006. No12 (6). P. 976.
8. Wright Mic. A sick game to play. *Guardian* (14.05.2009). URL: <https://www.theguardian.com/technology/2009/may/14/games-swine-flu> (дата звернення: 10.02.2019).

Поворозник Р. В. Дискурс епідемій як проблема переклада

Анотація. Медицинский перевод рассматривается как арена столкновения дискурсивных ожиданий, ценностей и стереотипов дискурсивного поведения представителей исходной и целевой культуры, погруженных в ситуацию, оказывает непосредственное влияние на состояние их здоровья и благосостояние (например, в период эпидемических всплесков, волны инфекционных заболеваний и т.д.). В таких условиях медицинский переводчик берет на себя роль посредника-информатора, связиста между экспертами и пациентами, для чего необходимо владение специальным набором информационных кластеров, имеющих культурно-специфическую, контекстуальную и лексико-семантическую вариативность. Целью нашего исследования является выявление стратегий и тактик воспроизведения дискурсивных особенностей медицинских текстов, посвященных проблеме эпидемий, исходя из универсальной и культурно-специфической природы их лингвoseмиотических компонентов, прагматических ожиданий адресатов и норм и стереотипов оформления

подобных текстов в рецептивной культуре. Материалом исследования послужил 251 контекст употребления биомедицинских концептов сферы «эпидемии», «инфекционные заболевания», из них – 83 единицы на украинском языке и 168 единиц – на английском языке с их переводческими соответствиями. Было доказано, что дискурс эпидемий является областью реализации биомедицинских концептов с ощутимой эмоциональной составляющей. При этом сопоставительный переводческий анализ текстов эпидемиологической тематики, направленных на непрофессионального реципиента, служит инструментом исследований кросс-культурного характера, ведь эмоциональный компонент по-разному проявляет себя в культурах, порождая ряд дискурсов и текстов, обозначенных транжанровой интерференцией и адаптацией. Конечным этапом адаптации является ассимиляция, то есть полное подчинение жанрово-стилистических особенностей существующим ожиданиям целевой аудитории, или жанровая трансплантация, то есть перенос определенных жанровых норм из культуры ЯО в культуру ЯП.

Ключевые слова: медицинский перевод, дискурс эпидемий, информационные кластеры, биомедицинские концепты, «язык страха», транжанровая интерференция, адаптация, ассимиляция.

Povoroznyuk R. Discourse of epidemics as a translation problem

Summary. Medical translation and interpreting are often viewed as a field of collision for the discourse expectations, values and stereotypes of source and target culture representatives' discourse behavior. However, the latter are deeply enmeshed in the discourse situation directly impacting their

health and well-being, namely during the epidemic flare-ups, influx of contagious diseases etc. Under these conditions, the medical translator/interpreter is supposed to act as an information-sharing intermediary, a link between the experts (physicians, infectiologists, epidemiologists etc.) and non-experts (patients) whose mastery of an array of specialized information clusters demonstrates a culture-specific, contextual and lexico-semantic variation. Our study is aimed at revealing strategies and tactics of rendering epidemic-related medical texts' discourse features, taking into account their universal and culture-specific linguosemiotic components, addressee's pragmatic expectations, as well as domain-specific text-constructing norms and stereotypes of the recipient culture. Our study was performed on the material of 251 contexts of biomedical concepts belonging to the "epidemic" and "contagion" domains, among them 83 being in Ukrainian and 168 in English, along with their translation equivalents. Discourse of epidemics was proved to be a platform for realization of biomedical concepts with a pronounced emotive component. Moreover, comparative translation analysis of epidemic-related texts, oriented towards an unprofessional recipient, proves to be a tool of cross-cultural research as an emotive component has different representations in various cultures and gives rise to a number of texts and discourses marked with a transgeneric interference and adaptation. The adaptation's final stage is an assimilation, i.e. a complete subjugation of the generic and stylistic characteristics to the extant target audience's expectations, or a generic transplantation, i.e. a transfer of generic norms from a source to a target culture.

Key words: medical translation/interpreting, discourse of epidemics, information clusters, biomedical concepts, "language of fear", transgeneric interference, assimilation, transplantation.

Савіна Ю. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ АНГЛОМОВНОГО ГУМОРУ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Анотація. Статтю присвячено вивченню лінгвокультурологічних та лінгвокогнітивних аспектів англomовного гумору як чинників його сприйняття та відтворення при перекладі. Доведено необхідність аналізу лінгвокультурних особливостей та когнітивних механізмів гумору під час перекладу, оскільки гумор твориться у певному культурному середовищі певним автором, творча особистість якого сформована у цьому середовищі, і сприймається читачем – представником іншого культурного середовища.

Ключові слова: комічне, гумор, переклад, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, художній текст.

Постановка проблеми. Зміна трьох наукових парадигм наприкінці ХХ ст. – порівняльно-історичної (генетичної), системно-структурної (таксономічної) і комунікативно-функціональної – і поширення нової наукової парадигми – когнітивної – відкрили нові перспективи у формуванні цілісного уявлення про людську поведінку, урізноманітнюючи аспекти мовознавчих студій. Виникають нові науки, які стосуються природи знання та пізнання, джерела знань, систематизації та розвитку. Серед них є лінгвокультурологія, психолінгвістика, соціолінгвістика, етнолінгвістика, когнітивна лінгвістика тощо. Сутність комічного розглядається у новому ракурсі, що допомагає сформулювати певне уявлення про феномен комічного, про основні особливості комічного текстотворення, про структуру комічного тексту, про вербальні засоби створення комічного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. як напрям лінгвістичних досліджень відчутно виокремлюється лінгвокультурологічний підхід до вивчення мови. Лінгвокультурологія, яка виникла «на перетині лінгвістики й культурології і досліджує прояви культури народу, відображені та закріплені в мові» [1, с. 8], використовує когнітивну парадигму у визначенні форм утілення культури в мові (В.І. Карасик [2], В.І. Шаховський [3], Р. Водак [4]), способів мовного відображення етнічної поведінки (Ю.О. Сорокін [5]), особливостей національної особистості (В.В. Воробйов [6]) та інших форм взаємовідношення мови й культури, мови й етносу, мови й народного менталітету, тобто «когнітивного простору культури» [7, с. 106]. Завдання лінгвокультурології, за В.А. Масловою, – «експлікувати культурну значущість мовної одиниці (тобто «культурні знання») на основі зіставлення прототипової ситуації фразеологізму (чи іншої мовної одиниці), його символічного прочитання з тими «кодами» культури, які відомі чи можуть бути запропоновані носію мови лінгвістом» [1, с. 10–11].

Усе більш актуальною стає проблема мови й мислення у когнітивній лінгвістиці, основні постулати якої представлені в працях зарубіжних і вітчизняних учених (Дж. Лакофф [8], В.З. Дем'янков [9], О.С. Кубрякова [10] знайомлять з основними положеннями когнітивної лінгвістики та її термінологіч-

ним апаратом). У різних галузях мовознавства новий науковий напрям цікавить уже не мова як така, а свідомість її носіїв і глибинні структури цієї свідомості. Проблеми дослідження мови стали розглядатися, урахувавши взаємодію мовленнєвого контексту з емотивним і когнітивним контекстом, пов'язаним із психічними й психологічними структурами людської особистості. Розвиток когнітивно-дискурсивної парадигми (термін О.С. Кубрякової [10, с. 15]) дав поштовх зарубіжним і вітчизняним когнітивним дослідженням художнього дискурсу, які спрямовані на пошук і пояснення співвідношень між знанням про світ і тим, як воно відбито в текстових структурах. Когнітивний підхід по праву може вважатись основним у дослідженні феномена комічного, тому що у його межах сформовано основні напрями його вивчення.

Аналіз теоретичних джерел демонструє, що на сучасному етапі вбачається брак досліджень, у яких ураховано не лише лінгвістичні, а й культурні, соціальні, когнітивні аспекти відтворення комічного під час перекладу. Це зумовлює актуальність дослідження специфіки відображення лінгвокультурологічного та когнітивного аспектів комічного під час перекладу художньої літератури.

Метою статті є вивчення особливостей сприйняття англomовного гумору як проблема перекладознавства на прикладі перекладу твору Дж. К. Джерома «Троє в одному човні», що репрезентує англійську гумористичну картину світу.

Виклад основного матеріалу. Етнокультурна свідомість – найважливіший складник ментальності. Культура – частина ментальності. Із цього випливає, що «ментальність» є набагато ширшим поняттям, ніж «культура», адже, крім мовних, ментальність реалізується образними, поняттєвими й міфічними структурами або концептами [2, с. 3]. Отож, можна прийняти досить містку формулу про те, що «в культурі немає нічого, що не утримувалося б у людській ментальності» [11, с. 12].

Виникнення сміху – це процес, у якому повинні бути досліджені всі умови та причини, які його викликають. Як наголошує А. Бергсон [12], сміх виникає тільки тоді, коли для цього є причина. Це твердження не має зворотної дії, оскільки причина для виникнення сміху може існувати, але при цьому можуть існувати такі люди, які сміятися не будуть і яких розсмішити буде доволі важко. Проблема полягає в тому, що зв'язок між комічним об'єктом і суб'єктом, який сміється, є не обов'язковим і незаконотримним. Причина цього може полягати в умовах історичного, соціального, національного й особистого характеру. Кожна епоха та кожний народ володіють особливим і специфічним для них почуттям гумору та комічного, які іноді не є зрозумілими та доступними для інших епох і народів. Ураховуючи це, доцільним убачається застосування соці-

окультурного підходу під час висвітлення категорії комічного, який характеризується тим, що розглядає гумор із точки зору інтернаціонального змісту та національної форми вираження, при цьому національно специфічні характеристики комічного пов'язані з культурними домінантами народу.

Слово *humour*, окрім свого основного значення – «гумор», у сучасній англійській мові може означати ще «характер» і «настрій», уходячи в такі словосполучення, як *to be in good humour / out of humour* («бути у хорошому / поганому настрої»); *good / ill-humoured* («добродушний / сварливий») [13, с. 18].

Примітно, що *humour* поєднується в англійській зі словом *sense*, яке виражає ідею чуттєвого сприйняття. Отже, почуття гумору для англієць – саме такий природний і невід'ємний спосіб освоєння навколишнього світу, як зір, слух, нюх, смак і дотик. Водночас інший спектр значень слова *sense* – «сенс, розум, свідомість» – підкреслює, що в англійській концептосфері почуття гумору сприймається не просто як природна особливість, притаманна людському організму, а і як цілком осмислена та свідомо культивована риса. Так, проявляється застаріле тлумачення слова *humour*, адже спочатку ним позначалися чотири рідини, що становлять людське тіло. Уважалося, що їх пропорція в організмі зумовлює характер людини. Саме в цьому сенсі використовував слово *humour* англійський драматург XVII ст. Бен Джонсон, який уважав, що будь-який персонаж у п'єсі має бути «у своєму гуморі» (у цьому разі гумор – аналог «панівної пристрасті» в класицизмі). Інший бік англійського почуття гумору – *affection*, що передбачає терпимість до людських вад, «забарвлює посмішкою, яка сповнена розумінням, практично всякий прояв гумору в Англії» [14, с. 75]. Таким чином, в англійській культурній свідомості почуття гумору розуміється як здатність відчувати і розуміти одночасно.

Англійський гумор не є однорідним. Тут, як і в багатьох інших аспектах британського життя, значну роль відіграє класова свідомість. Уміння посміятися над собою англієць вважають найважливішою рисою зрілої цивілізації. Величезну роль у формуванні специфіки англійського почуття гумору відіграла багатовікова традиція парламентаризму. Невипадково Англія може вважатися Батьківщиною політичної сатири: її коріння сягають до жанру середньовічних візій (У. Ленгленд), період її розквіту пов'язаний із діяльністю великих просвітителів XVIII ст. (Д. Дефо, А. Поуп, Дж. Свіфт), а на початку XIX ст. політична сатира перетворюється на політичну карикатуру, яка стала надзвичайно популярною [15, с. 75]. В англійській літературі XIX ст. набирають популярності «спортивні гумористичні повісті», які пронизані духом спортивного гумору. До розряду таких повістей належить праця Ч. Діккенса «Записки Піквікського клубу» та Джером К. Джерома «Троє у човні, якщо не рахувати собаки».

Особливу категорію становить абсурдний гумор, нонсенс (Едвард Лір, Люїс Керрол), який зародився в надрах народної творчості. Так, знамениті лімерики, а також *nursery rhymes* легко поєднують абсурдність із дотепністю. Англійський гумор найтісніше пов'язаний з ексцентричністю як особливою рисою англійського характеру. Дж. Сантаяна, американський філософ іспанського походження, називає Англію країною «індивідуальності, ексцентричності, ересі», а також «незвичайних людей і явищ, хобі та гумору» [16, с. 5]. Видається, що схильність британців до ексцентричності знов безпосередньо пов'язана з острівним положенням країни. Звичка бути закритим,

відгородженим від решти світу переноситься не лише на будинок-фортецю і мініатюрний рай одночасно, а й на внутрішній, особистісний простір. Оберігаючи і культивуючи свою індивідуальність, англієць прагне, за висловом Л. Стерна, осідлати «свого коника» (*the hobby-horse*) [17, с. 139]. Водночас схильність до ексцентричності підживлюється основним принципом англійського розуміння свободи: жити самому і давати жити іншим [14, с. 93]. Англійська література, починаючи з її виникнення та до сьогодення, сповнена гумору, а більшість англійських письменників є справжніми майстрами комічного твору.

Звичайно, повсякденний, побутовий і літературний гумор не є тим самим, але певний зв'язок існує. Англійська гумористична література заснована на кращих традиціях англійського гумору, на традиціях, які зберігалися віками, на способах поведінки та спілкування. Американський письменник і філософ Р.В. Емерсон у своїй книзі «Английские черты» писав про це так: «Англієць мають репутацію нетовариської та похмурої нації. Я не впевнений, що вони є більш похмурими, ніж їхні північні сусіди, але в порівнянні зі співаючими та танцюючими націями вони, дійсно, є більш сумні, похмурі та повільні» [18, с. 58]. На цю схильність до похмурості також указували такі французькі мандрівники, як Фроссар, Вольтер, Лессаж і Мірабо. У своїх журналах вони описують усю серйозність своїх сусідів. Французи стверджують, що весела розмова не є відомою англієцям [18, с. 15].

Отже, гумор для британців є одним із найголовніших компонентів національного характеру. «В англійській естетичній традиції поняття «гумор» поступово знайшло широке категоріальне значення, яке лише частково перехреснується зі сферою комічного XVII–XVIII ст. і не тотожне їй надалі» [19, с. 94]. Британцям притаманне своє власне світосприйняття, а їхня культура комунікативної поведінки зумовлена особливостями авторитарної системи і тісними родинними зв'язками. Основу британського комунікативного коду складають такі риси національного характеру, що виражені в мові як стриманість і скритність. Англійський тонкий гумор часто будується на грі слів, іронії, абсурді, мейозісі (тобто зменшенні), що часто можна зустріти в творах Джером К. Джерома: *It is a most extraordinary thing, but I never read a patent medicine advertisement without being impelled to the conclusion that I am suffering from the particular disease therein dealt with in its most virulent form. The diagnosis seems in every case to correspond exactly with all the sensations that I have ever felt* [20, с. 10].

Окрім лінгвокультурології, у зв'язку з поширенням наприкінці XX ст. когнітивної парадигми набуває особливої актуальності в гуманітарних дослідженнях останніх років проблема розуміння людини, її ества і внутрішнього світу, світорозуміння і цінностей у житті. Когнітивний підхід стає характерним для досліджень із філософії, міфології, релігії, психології, культурології, антропології, літератури.

Побудова когнітивної парадигми комічного починається з античних часів у працях Платона й Аристотеля. Для Платона сутність комічного (гумору) полягає в гострому впливі духовного й ідеального світу на свідомість особистості. У Середні віки парадигматичний контекст комічного доповнюється дотепністю завдяки Б. Грасіану, який підкреслює, що вона є найкращим способом пов'язувати та зіставляти різноманітні поняття. Згодом Г. Гегель уводить таке поняття, як «об'єктивний гумор», тим самим підкреслюючи думку про те, що гумор

охоплює предмет і його формування в межах свого суб'єктивного відображення, проникає всередину предмета і стає об'єктивним гумором [21, с. 11].

Серед сучасних теорій дослідження комічного на ґрунті когнітивістики найбільший інтерес представляють: бісоціативна теорія А. Кестлера, теорія семантичних сценаріїв В. Раскіна і формальна теорія С. Аттардо.

Вихідне положення бісоціативної теорії (бісоціативі) А. Кестлера зводиться до того, що дійсність сприймається особистістю у двох асоціативних контекстах, тобто матрицях, за умов різкої зміни перебігу думок. Під асоціативним контекстом розуміється певний набір правил або код, фрейм, який виробляється за допомогою певних навичок і знань [цит. за 22, с. 1]. А. Кестлер стверджує, що для виникнення почуття комізму необхідним є розуміння невідповідності, розбіжності (когнітивний компонент), а також зіткнення двох різноманітних планів або намірів, способів поведінки за допомогою двох взаємовиключних контекстів [цит. за 22, с. 2].

Теорія семантичних сценаріїв В. Раскіна є одним із варіантів теорії бісоціативі А. Кестлера. За В. Раскіним, сутність комічного полягає в комбінації двох семантичних сценаріїв, які актуалізуються за допомогою механізму зміни. Механізм зміни – це певний структурний елемент, який може бути експліцитно виражений у гумористичному тексті, тексті анекдоту або жарту [цит. за 22, с. 1].

Певну наступність у теоретичному осягненні проблеми демонструє формальна теорія С. Аттардо, яка з'являється на ґрунті теорії В. Раскіна. Розроблена С. Аттардо «компетентна модель» урахує породження та сприйняття комічного за допомогою елементів опозиції. Згідно з його теорією, той, хто говорить, може формувати комічне, а той, хто слухає, – його сприймати та розпізнавати. Проте С. Аттардо і В. Раскін недооцінюють ефект неочікуваності комічного, вважаючи, що вона не є сумісною з ідеєю опозиції сценаріїв, тоді як ефект уведення в оману виникає лише на основі передбачуваності або непередбачуваності, оскільки є пов'язаним із порушеннями різноманітних норм, стереотипів [цит. за 22, с. 3]. Передбачуваність і непередбачуваність як явища психолінгвістичного характеру є важливими факторами створення комічного ефекту в художньому творі [23, с. 60]. Окрім них, доволі часто для створення ефекту комізму на ґрунті прийому введення в оману можуть порушуватися соціальні стереотипи і норми, норми поведінки й мислення, навіть, норми мови [23, с. 62].

Наведена інформація свідчить про те, що середовище, в якому сформувалася творча особистість письменника, а також особистість читача тексту оригіналу і тексту перекладу, когнітивні особливості, глибоко вкорінені в культурі та детерміновані певними соціальними рисами, повинні обов'язково враховуватися під час відтворення комічного, втіленого в англійському тексті, засобами української мови.

Прослідкуємо на прикладі перекладу творів Дж. К. Джерома в українськомовних перекладах. Це стосується використання в комічно-маркованих контекстах реалій, невідомих українському читачеві, наприклад: *I always get red bathing drawers. I rather fancy myself in red drawers. They suit my complexion* [20, с. 27]. – *Купальні труси в мене завжди були червоного кольору. Ну, подобаються мені труси червоного кольору. Вони дуже пасують до кольору мого обличчя* [24]. Гумористична

атмосфера в цьому комічно-маркованому контексті створюється засобами метафоризації: *I rather fancy myself in red drawers. They suit my complexion*. У процесі перекладу, англійське слово-архаїзм *drawers* замінюється українськомовним розмовним *труси*, оскільки в цьому контексті основна роль відіграється не формою, а функцією слова.

Розглянемо ще один приклад: *I plodded conscientiously through the twenty-six letters, and the only malady I could conclude I had not got was housemaid's knee* [20, с. 10] – *Я сумлінно простудював усі двадцять шість літер алфавіту і з усіх хвороб, описаних у книжці, не знайшов у себе тільки однієї – раку сажотрусів* [24]. У цьому фрагменті застосовано медичну реалію *housemaid's knee*, яка буде незрозумілою українському читачеві, тому під час перекладу її замінено терміном *рак сажотрусів*, що одночасно і стосується лондонських реалій, буде більш зрозумілим для українськомовного читача. При цьому зберігається абсурдність наявності такого захворювання у людини, що не стосується фізичної праці.

Культурологічна та лінгвокогнітивна маркованість комічного вимагає пристосування перекладу до реалій країни-реципієнта так, як у наступному фрагменті: *There were no more diseases after zymosis, so I concluded there was nothing else the matter with me* [20, с. 10] – *Після ящур в довіднику більше не було хвороб, і я зробив висновок, що й у мене більше нічого немає* [24]. У такому разі розташування хвороби за алфавітом має більше значення для комічно-маркованого контексту, аніж сутність цієї хвороби. Оскільки в англійській мові *z* є останньою літерою в алфавіті, слово *zymosis* представлено як останнє слово медичної енциклопедії, в якій саме в алфавітному порядку розташовано назви хвороб. В українській мові *з* перебуває всередині алфавіту, тому прямий переклад назви хвороби як *зимоз* не буде адекватним. Перекладач обирає заміну назви хвороби відповідно до початкової літери – *ящур*, оскільки остання літера українського алфавіту – *я*.

Висновки. Необхідність аналізу лінгвокультурних особливостей та когнітивних механізмів гумору під час перекладу зумовлюється комплексною природою гумору, що твориться у певному культурному середовищі певним автором, творча особистість якого сформована у цьому середовищі. Якщо для читача твору мовою оригіналу таке середовище є близьким та зрозумілим, то під час перекладу тексту, «перетворенні» його для читача, що належить до іншої культури, необхідна адаптація тексту відповідно до умов, у яких формується особистість потенційного читача. Вивчення лінгвокультурних та лінгвокогнітивних аспектів комічного під час перекладу є надзвичайно перспективним напрямом для подальших пошуків. Уточнення потребують когнітивні механізми комічного, механізми формування творчої свідомості автора і читача. Подальшого дослідження має набути залежність вибору перекладацької стратегії відтворення комічного від ступеня його культурної зумовленості.

Література:

1. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. Москва: Наследие, 1997. 237 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
3. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций. Москва: Гнозис, 2008. 416 с.
4. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика. Волгоград: Перемена, 1997. 139 с.

5. Сорокин Ю.А. Текст: цельность, связность, эмотивность // Аспекты общей и частной лингвистической теории текста. Москва: Просвещение, 1982. С. 61–73.
6. Воробьев В.В. Лингвокультурология. Москва: РУДН, 2006. 112 с.
7. Левченко О. Лингвокультурология та її термінна система. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2003. № 490. С. 105–113.
8. Lakoff G. *Metaphors We Live By*. Chicago: The Univ. of Chicago Press, 1980. 242 p.
9. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. *Вопросы языкознания*. 1994. № 4. С. 17–33.
10. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. Москва: Институт языкознания РАН, 1977. 331 с.
11. Пилипенко Р.С. Інституційний комунікативний простір Німеччини (фахова мова економіки). Дис. Київ, 2007. 426 с.
12. Бергсон А. Смех. Москва: Искусство, 1992. 127с.
13. Шестаков В.П. Английский юмор как средство национальной идентификации. *Искусство в контексте цивилизационной идентичности*. 2006. Т. 2. С. 135–149.
14. Шестаков В.П. Английский акцент: английское искусство и национальный характер. Москва: Изд-во РГГУ, 2000. 186 с.
15. Attardo S. *Linguistic Theories of Humor*. Berlin: Mouton do Gruyter, 1994. 426 p.
16. Santayana G. *Soliloquies in England*. Michigan: C. Scribner's Sons, 1967. 264 p.
17. Хитров А.В. Лоренс Стерн и британский ассоцианизм XVIII века. *Вопросы философии*. 2008. № 1. С. 132–141.
18. Emerson R.W. *English Traits*. Boston: Osgood and Co, 1876 (2012). 496 p.
19. Смелзер Н. Социология. Москва: Издательство литературы на иностранных языках, 1994. 688 с.
20. Jerome J. K. *Three Men in a Boat: To Say Nothing of the Dog! & Three Men On the Bummel*. London: Penguin Group (USA) Incorporated, 1999. 392 p.
21. Болдирева А.С. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П.Г. Вудхауза). Одеса, 2007. 24 с.
22. Уткина А.В. Обоснование когнитивного подхода к категории комического. *Вестник Адыгейского гос. университета*. 2008. № 2. С. 1–3.
23. Королева О.А. Ирония как средство создания комического в «Очерках Боза» Ч. Диккенса и новелистике Джером К. Джерома. *Вопросы взаимодействия литератур*. Новый Новгород: ННГУ, 1997. С. 56–69.
24. Джером Дж. К. Троє в одному човні. URL: <http://lib.rus.ec/b/445412/read> (дата звернення: 18.04.2019).

Савина Ю. А. Особенности восприятия англоязычного юмора как проблема переводоведения

Аннотация. Статья посвящена изучению лингвокультурологических и лингвокогнитивных аспектов англоязычного юмора как факторов его восприятия и передачи при переводе. Доказана необходимость анализа лингвокультурных особенностей и когнитивных механизмов юмора при переводе, поскольку юмор формируется в определенной культурной среде определенным автором, творческая личность которого сформирована в этой среде, и воспринимается читателем – представителем другой культурной среды.

Ключевые слова: комическое, юмор, перевод, лингвокультурология, когнитивная лингвистика, художественный текст.

Savina Yu. Specifics of the perception of English humor as a problem in Translation Studies

Summary. The article deals with the study of linguocultural and cognitive aspects of English humor as a factors of its perception and rendering in translation. The necessity of analysis of linguocultural features and cognitive mechanisms of humor in translation is proved, since humor is created in a certain cultural environment by a certain author whose creative personality is formed in this environment, and is perceived by the reader – a representative of another cultural environment.

Key words: comic, humor, translation, Linguoculturology, Cognitive Linguistics, literary text.

Сайко М. А.,
аспірант кафедри германської філології та перекладу
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НОРМАТИВНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ У ВІДТВОРЕННІ АНАТОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. У статті проаналізовано перекладознавчу категорію нормативної еквівалентності, а також виокремлено її основні характеристики. Розвідка провадиться на термінологічній площині, що вможливило об'єктивізацію оцінки адекватності перекладу. Установлено, що нормативна еквівалентність не є абсолютною категорією. Беручи до уваги залежність еквівалентності та адекватності від дотримання мовних норм, запропоновано нову, доцільну для українського перекладознавства, типологію перекладацьких помилок.

Ключові слова: переклад, нормативна еквівалентність, адекватність, анатомічна термінологія, перекладацька помилка, мовна норма.

Постановка проблеми. Наразі існує невимовно велика кількість означень перекладознавчої категорії «еквівалентність». Варто зауважити, що цілком виправдано порушувати проблему еквівалентності разом із питанням про адекватність. Беручи до уваги різнобічність підходів до вивчення порушеного питання, може здатись, що кардинально нового годі шукати. Отож, **новизна** цієї розвідки полягає в тому, що тут вперше розглядатиметься категорія еквівалентності в системі координат дискурсу медицини та мовної норми. Саме практичний брак підходів до об'єктивізації адекватності перекладу, себто її перетворення в самостійну категорію, що не залежить від суб'єктивної інтерпретації, та брак визначених шляхів її досягнення породжують **актуальність** вивчення цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання еквівалентності й адекватності часто порушувалося в перекладознавстві (Т. Кияк, В. Комісаров, Ю. Найда, К. Райс, Я. Рецкер). Перекладознавці розрізняють ці категорії. О. Шевцова, зіставляючи адекватність та еквівалентність, висновує, що категорії адекватності притаманний суб'єктивний характер, а також цілісна оцінковість, себто здійснюється оцінка всього тексту перекладу [1, с. 449]. Однак про те, що ці категорії мають нормативний (а тому і суб'єктивний) характер, стверджував А. Швейцер [2, с. 95]. У своїх найновіших працях нормативність визнають І. Безугла [3, с. 33] та В. Демецька [4, с. 100].

Мета статті зовсім не полягає в історичному огляді та описі підходів до визначення та розуміння цих двох категорій, а у напрацюванні нового погляду на одну з них, який набуває доцільності в контексті унормування та стандартизації української медичної термінології. Звідси випливає, що **об'єктом** цієї перекладознавчої розвідки вважатимемо анатомічну термінологію, а **предметом** – реалізацію категорії нормативної еквівалентності у відтворенні латинських та німецьких анатомічних термінів українською мовою.

Матеріали та методи. Матеріалами для дослідження слугували переклади медичних довідок із німецької мови укра-

їнською, які здійснювали дипломовані перекладачі, корпусне напрацювання перекладів *Glosbe*, а також «Німецький словник синонімів і варіантів медичної термінологічної системи» [5]. Методи дослідження зумовлені специфікою поставлених завдань. Стрижневою у роботі є порівняльно-зіставна методика. Їй підпорядковані методи суцільної вибірки, дефінітивна та описова.

Виклад основного матеріалу. Задля наочності проблематики порушеного питання розглянемо одразу декілька уривків з німецькомовних первотворів та їхні переклади:

1. *Portale Hypertension, Mesenterialvenenthrombose mit Rekanalisation und kavernöser Transformation der Portalvene. Портальна гіпертензія, тромбоз мезентріальної вени з подальшою реканалізацією і кавернозною трансформацією портальної вени.*

2. *Regelrechte Darstellung der Prostata und der Harnblase. Простата і сечовий міхур – в межах норми.*

Слід зауважити, що запропоновані виділені українські відповідники можна легко віднайти у будь-яких фахових виданнях. Прикладом використання у перекладній літературі може слугувати «Клінічна доплерівська ультрасонографія» [6, с. 247]. Стосовно їх перекладу доцільно було б зазначити, що всі вони відтворені за допомогою транскодування. У жодному разі метою подальших тверджень не є присвоєння цьому способу nereкомендованого характеру. Але позаяк «сучасна мова науки і техніки висуває до термінів кілька вимог» [7, с. 57], першою з яких є відповідність до правил та норм, то таку вимогу варто брати до уваги, розглядаючи питання адекватності. Мовну норму анатомічних термінів закріплено, зокрема 2001 року в результаті копійної праці провідних анатомів України у видавництві «Здоров'я» (Київ) опубліковано «Міжнародну анатомічну номенклатуру. Український стандарт» (за редакцією І. Бобрика та В. Ковешнікова) [8]. Її варто вважати національним та міжнародним стандартом, який є обов'язковим під час укладання навчальних посібників, довідників, монографій тощо. Вихід у світ «Міжнародної анатомічної номенклатури» є результатом десятилітньої діяльності Української анатомічної номенклатурної комісії, діяльність якої затвердив Міністр охорони здоров'я Ю.П. Спіженко у листопаді 1990 року. У передмові до номенклатури зазначено, що анатомічна термінологія не є дослівним перекладом латинських номінацій, а містить їхні еквіваленти. Пропоноване видання стало першим офіційним переліком українських анатомічних термінів [8, с. 2–6].

Отож, розглянемо «законодавчо закріплені» варіанти перекладів:

Vena mesenterica [нім. *Mesenterialvene ff*] – брижова вена (а не *мезентріальна вена*);

Prostata [нім. *Prostata ff*] – передміхурова залоза (а не *простата*);

Vena portae [нім. *Venaportae f*] – ворітна вена (а не *портальна вена*).

Саме ці відповідники є об'єктивно нормативними у фаховому дискурсі медицини, а попередні такими вважатись не можуть. Звідси впливає теорія про амбівалентність еквівалентності, згідно з якою вона може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною.

Нормативна еквівалентність є об'єктивною, але зумовленою мовною нормою. Саме ознака об'єктивності категорій еквівалентності та адекватності стала підґрунтям онауковлення в перекладознавстві. А це означає, що нормативну еквівалентність можна вважати *первинною*. Звідси виникає риторичне питання: невже перекладознавцям було б доцільно говорити про адекватність у перекладах спеціальних текстів, зокрема медичних, якби вона була суб'єктивною, тобто якби кожен сам вирішував, чи переклад є адекватним, чи ні? Зазначимо, що тут мовиться про спеціальні тексти, а не про художні.

Аби висвітлити цю категорію більш зрозуміло, розглянемо такі приклади:

3. *Weichgeweben von Gesicht, Thorax und rechtem Schenkel mit multiplen posttraumatischen Fremdkörper (Metallsplitter) betroffen. Множинні післятравматичні сторонні тіла (металеві уламки) у м'яких тканин обличчя, грудної клітини, правого стегна.*

Ненормативність відповідника *грудна клітина* зумовлена інтерференцією російської мови на українську. Нормативним відповідником є лише *грудна клітка*. Лексему *Gesicht* відтворено за допомогою нормативного відповідника *обличчя*. Використання лексеми *лице* замість *обличчя* також можна було б по праву вважати цілком доцільним, позаяк українська анатомічна номенклатура подає обидва рівноправні відповідники.

Проте одразу виникає запитання: чи не порушували б лексеми-відповідники *морда, писок* тощо адекватності тексту? Наприклад:

4. *Plötzlich sahen wir im Fenster das Gesicht des Kommandoführers, obwohl das Fenster ziemlich hoch lag. I тут у вікні виринула постать начальника зміни. Хоча вікно було досить високо, він якось заглянув у кабінет* [9].

Вони б не порушували адекватності перекладу неспеціального тексту. Однак у цій розвідці ми вивчаємо категорію еквівалентності суто на термінологічній площині, а термінам характерна незалежність від контексту, тяжіння до однозначності (щонайменше у межах однієї системи), а також експресивна нейтральність [7, с. 57].

Вивчаючи проблему об'єктивної еквівалентності, цілком доцільно було б порушити питання про її абсолютність. Варто зауважити, що категорія еквівалентності безпосередньо пов'язана з мовною нормою, яка характеризується обов'язковістю своєї правильності, точністю, а також унормованістю. Загальновідомим є факт, що мовна норма, незважаючи на свою усталеність, може змінюватись через певні культурно-історичні обставини, що можна побачити, розглядаючи такі приклади:

Таблиця 1

Латинський термін	Nomina anatomica ukrainica Ф.О. Цешківський (1971) [10]	Міжнародна анатомічна номенклатура І.І. Бобрік (2001) [8]
Digitusannularis	каблучковий палець	перстеньовий палець
Index	вказівник	вказівний палець
Papilla	піпка	сосок
Trachea	дыхавка	трахея

Так, якщо перекладач нині використовуватиме термінологію з анатомічної номенклатури 1971 року, то таке використання не можна вважати доцільним, позаяк ті українські еквіваленти вийшли з ужитку, їх замінили. А це означає, що категорія нормативної еквівалентності не є абсолютною.

Окремої уваги вимагає суб'єктивна еквівалентність у контексті мовної норми. Тут пропонуємо зосередити увагу на сучасному погляді на класифікацію помилок, яких перекладач допускається під час перекладу. У своєму дисертаційному дослідженні К.С. Макеєв стверджує, що він вважає за належне виокремлювати як власне *перекладацькі помилки*, так і *помилки мовного характеру* [11, с. 201]. Таке розмежування можемо знайти у працях інших перекладознавців. Уважаємо за потрібне переосмислити такий поділ: лексема *перекладацький* походить від іменника *перекладач* і стосується роботи перекладача, а помилки мовного характеру безпосередньо стосуються мовленнєвої компетентності перекладача, тобто мови. А це означає, що помилки мовного характеру є лише видом перекладацьких помилок. Як же тоді називати ті помилки, які пов'язані з перекладом, до яких К. С. Макеєв зараховує «прагматичні помилки, які впливають внаслідок недостатнього врахування прагматики мови перекладу, культурні помилки, які виникають внаслідок неправильної адаптації тексту до норм і усталених правил, та формальні помилки, які стають наслідком недостатнього дотримання формальних вимог» [11, с. 201–202]. Отож, існує необхідність створення (або ж віднайдення) потрібного відносного прикметника. Беручи до уваги словотвірні моделі української мови, можемо стверджувати, що таким прикметником є *перекладовий*, утворений за допомогою наростка *-ов-ий* (пор. *книжковий, податковий, торговий* тощо). Слід зауважити, що в українській мові існує також прикметник *перекладний*. Отож, припускаючи можливість зіткнення таких роздумів із критикою перекладознавців, вважаємо за потрібне звернутись до мовознавчих джерел, у яких мовиться, що «прикметник *перекладний* походить від іменника *переклад* і стосується не роботи перекладача, а продукту його роботи – перекладу» [12, с. 88]. Окрім цього, різницю між цими лексемами можна знайти в словниковій літературі: «Переводный – ... 4. (переведенный с другого языка, о документе, произведении) – перекладний; (к переводу относящийся) – перекладовий; -ная литература – перекладна література» [13]. Отже, перекладацькі помилки поділяються на перекладові (прагматичні, культурні та формальні) і мовні.

Може здаватись, що порушення термінологічних проблем перекладознавства в цій розвідці не є дотичним до її мети. Проте, як з'ясувалось під час вивчення об'єкта цієї розвідки, себто анатомічної термінології, таке порушення безпосередньо його стосується. Уважаємо, що будь-яке порушення адекватності тексту перекладу під час або в результаті перекладу, пов'язане з перекладацькими помилками, провадиться до того, що мовні помилки (передусім лексичні, позаяк предметом дослідження є терміни) є рівноцінними й однаково важливими з перекладовими, тобто ними не можна знехтувати, оцінюючи адекватність перекладу. Наведемо такі приклади перекладу:

Iris f – радужна оболонка;

Mammaregion f – грудна область.

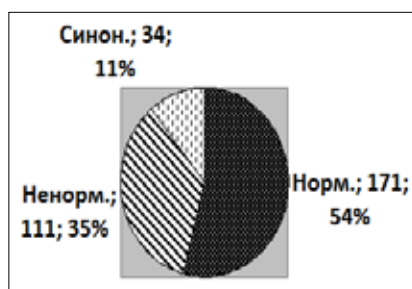
Терміни та їх переклад знову подаються поза текстом, проте це не заважає нам аналізувати нормативність еквівалентності. Суб'єктивно такі відповідники можуть бути прийнятними.

Тоді суб'єкт, для якого вони будуть задовільними, послуговуватиметься лібералістичним принципом активного використання, адже вони (українські відповідники) трапляються у фаховій літературі, словниках, інструкціях для медичного застосування лікарських засобів тощо. Ба більше, ними послуговуються лікарі. Об'єктивно ж такі відповідники суперечать нормам нашої мови: в українській мові нема слова *радуга*, а областей в Україні – 24, поміж яких *грудної* немає. Нормативними еквівалентами були б *райдужка* та *грудна ділянка*. Саме вони подаються в українській анатомічній номенклатурі.

Пропонуємо залучити до цієї розвідки «*Німецький словник синонімів і варіантів медичної терміносистеми*» [5], за допомогою якого проаналізувати методи суцільної вибірки на нормативність поданих відповідників лише до анатомічних термінів. Загальна кількість проаналізованих словникових статей становить 316 одиниць. Варто зауважити, що словник не має на меті віднайдення повного синонімічного ряду українських відповідників. Мовиться тут про німецькі синонімічні лексеми. Цікава заувага стосується вступу до словника, у якому зазначається, що під час його укладання автори послуговувалися анатомічною номенклатурою [5, с. 5].

Аби це перевірити, розгляньмо подану діаграму:

Діаг. Кількісно-якісна аналіза словникових відповідників

1) **норм.;** 171; 54%. За допомогою нормативних відповідників відтворено більшість лексем. Такі відповідники не порушують ані законів анатомічної термінологічної системи, ані мовної норми. Наприклад:

814 *Ellennerv m, Nervus m ulnaris* ліктьовий нерв;

2148 *Ösophagus m, Speiseröhre f* стравохід;

2821 *Stimmritze f, Stimmspalte f* голосова щілина;

2) **синон.;** 34; 11%. Сюди належать ті словникові статті, до яких увійшли синонімічні відповідники (два, а подекуди й більше), серед яких все ж подається один нормативний. Слід наголосити на тому, що позиція нормативних еквівалентів далеко не завжди є першою, що сприяє поширенню ненормативних відповідників. Наприклад:

8 *Abduktor m, Abzieher m, Auswärtszieher m* абдуктор, відвідний м'яз (норм. екв.);

219 *Anterbrachium n, Unterarm m, Vorderarm m* передпліччя (норм. екв.), передрам'я;

885 *Epiploon n, Netz n, Omentum n* сальник, чепець (норм. екв.) тощо;

3) **ненорм.;** 111; 35%. До цієї категорії належать словникові статті, у яких до німецьких анатомічних термінів не подається жоден український нормативний відповідник. Послугування ненормативними відповідниками спричинено інтерферентним впливом анатомічної термінології російської мови на українську терміносистему.

Такого впливу найчастіше зазнають прикметникові лексеми: а) нехтування продуктивним (відповідно і нормативним) наростком **-ов-ий**:

3315 *Zwischenrippenraum m, Interkostalraum m* міжреберний простір (замість *міжребровий*);

Звідси маємо також *лобний* (зам. *лобовий*), *війчастий* (*війковий*), *суглобний* (*суглобовий*) тощо;

б) використання активних дієприкметників на **-уч-ий, -юч-ий**, які не притаманні українській мові:

336 *Aufheber m Aufhebemuskel m* піднімаючий м'яз (зам. *м'яз-підіймач*);

993 *Foramen n obturatum, Hüftbeinloch n, Hüftloch n* замикаючий отвір, запираючий отвір (зам. *затульний отвір*);

в) Інші невідповідні прикметникові форми: *хребетний* отвір (зам. *хребцевий*), *кубоїдна* кістка (зам. *кубуватий*) тощо.

Негативний інтерферентний вплив на іменникові лексеми спостерігається рідше:

79 *After m, Anus m* анус, задній прохід, анальний отвір (зам. *відхідник*);

1313 *Herzfell m, Herzbeutel m, Herzsack m, Perikard n* серцева сумка (зам. *осердя* або ж *перикард*);

2226 *Paroophron n, Beieierstock m* придаток яєчника (зам. *над'яєчник*) тощо.

Ненормативність поданих у словникові еквівалентів спричинено не лише недотриманням мовної норми, але й допущенням перекладових помилок, наприклад:

1095 *Gelenkscheide f, Gelenkkapsel f* суглобна сумка.

Варто зазначити, що дві німецькі лексеми подаються в одній словниковій статті як синоніми, хоча позначуваний предмет різний: *Gelenkscheide f* – суглобовий диск, *Gelenkkapsel f* – суглобова сумка. Це стосується також деяких інших словникових статей (529, 1642).

Отже, зважаючи на результати здійсненої кількісно-якісної аналізи, можна стверджувати, що майже половина досліджуваних словникових статей містить ненормативні еквіваленти, що засвідчує неабияку необхідність у залученні перекладознавців, лексикографів та фахівців-медиків до створення якісного медичного німецько-українського словника.

Висновки. Проаналізувавши в цій перекладознавчій розвідці категорію нормативної еквівалентності в термінологічній системі координат, можемо виокремити її такі основні риси: *об'єктивність* (зумовлена лексико-термінологічною площиною), *первинність*, *відмінність від адекватності*, *неабсолютність* (залежність від мовної норми). Що ж стосується мовної норми, а також дотримання правил упорядкованості та внормованості термінів, то слід зазначити, що ними в жодному разі не можна нехтувати, оцінюючи адекватність перекладу. Такі висновки уможливають критичніший підхід до аналізування лексикографічних джерел (зокрема нормативної еквівалентності словникових термінів-відповідників) для подальшої праці не лише на перекладознавчій, а й на термінологічній та лексикографічній нивах.

Література:

1. Шевцова О.В. Співвідношення перекладознавчих феноменів «адекватність» та «еквівалентність». *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ: КНУ, 2012. Вип. 42. Ч. 2. С. 443–450.
2. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. 215 с.
3. Безугла І.В. Деякі аспекти перекладу фахової економічної термінології (на матеріалі французької мови) // Актуальні питання освіти і науки: зб. наук. ст., матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф.,

10–11 листоп. 2016 р. / Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Харків: ХОГОКЗ, 2016. С. 28–33.

4. Демецька В.В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології. *Вісник СумДУ: [наук. журнал]. Філологічні науки.* № 1, 2007. Т. 2. С. 96–102.
5. Турчин В.В. Німецький словник синонімів і варіантів медичної термінологічної системи: близько 10 тис. термінів. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2015. 467 с.
6. Клінічна доплерівська ультрасонографія (2-ге видання) / За ред. Пола Л. Аллана, Пола А. Даббіна, Мирона А. Позняка, В. Нормана МакДікена / Пер. з англ. Львів: Медицина світу, 2007. 374 с.
7. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Перекладознавство (німецько-український напрям). Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.
8. Бобрік І.І., Ковешніков В.Г. Міжнародна анатомічна номенклатура. Київ: Здоров'я, 2001. 328 с.
9. Пам'ять перекладів *Glosbe*: <https://uk.glosbe.com/de/uk/Gesicht>
10. Цешківський Ф. *Nomina anatomica ukrainica*. Анатомічний словник. Міжнародна українська анатомічна номенклатура прийнята в Базелі на дев'ятих зборах анатомічного товариства. Детройт: Українське Лікарське Товариство Північної Америки, 1971. 81 с.
11. Макеєв К.С. Жанрові особливості українського перекладу німецьких фармацевтичних текстів: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16; КНУТШ. Київ, 2009. 239 с.
12. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / уклад. Я.Б. Тимошенко. Київ: Либідь, 1991. 256 с.
13. Дорошенко М., Станіславський М., Страшевич В. Російсько-український словник ділової мови: [Матеріали до української термінології та номенклатури; Т. XVI]. Укр. акад. наук, Ін-т укр. наук. мови. Харків: Держ. вид-во України, 1930. 254 с.

Сайко М. А. Нормативная эквивалентность в переводе анатомической терминологии

Аннотация. В статье осуществлен анализ переводческой категории эквивалентности, в частности нормативной, а также выделены ее основные характеристики. Исследование проводится на терминологической плоскости, что делает возможным объективацию оценки адекватности перевода. Установлено, что нормативная эквивалентность не является абсолютной категорией. Принимая во внимание зависимость эквивалентности и адекватности от соблюдения языковых норм, в статье предложена новая типология переводческих ошибок, целесообразная для украинского переводоведения.

Ключевые слова: перевод, нормативная эквивалентность, адекватность, анатомическая терминология, переводческая ошибка, языковая норма.

Saiko M. Normative equivalence in the translation of anatomical terminology

Summary. The article analyzes the translation category of equivalence, in particular the normative equivalence, as well as its main characteristics. The survey is carried out on the terminology plane, which makes it possible to objectivize the assessment of the translation adequacy. It is established that the normative equivalence is not an absolute category. Taking into account the dependence of equivalence and adequacy from the observance of linguistic norms a new typology of translation mistakes is proposed, which is expedient for Ukrainian translation studies.

Key words: translation, normative equivalence, adequacy, anatomical terminology, translation mistake, linguistic norm.

Советна А. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Черкаського державного технологічного університету

Лісун О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Черкаського державного технологічного університету

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Д. БРАУНА «КОД ДА ВІНЧІ»

Анотація. У статті аналізуються стилістичні засоби, притаманні художньому стилю Д. Брауна, зокрема терміни, аббревіатури, антропоніми, топоніми, реалії, звукозображувальна лексика й іншомовні вкраплення та особливості перекладу, а також застосовуючи порівняльний аналіз, досліджуються сучасні переклади українською та російською мовами твору «Код да Вінчі». Особлива увага приділяється розлогим термінологічним лінгвістичним поясненням словотвірного та етимологічного характеру. Вивчаються синтаксичні, стилістичні прийоми, що створюють специфічну організацію речення, завдяки якій можливим є передання конотативних і прагматичних характеристик описаних подій, поведінки героїв та їх стану.

Ключові слова: переклад, перекладознавство, порівняльний аналіз, компаративістика.

Постановка проблеми. Мова віддзеркалює як матеріальні сторони життя народу – географічне положення, клімат, побут, так і духовні сторони носіїв мови – мораль, систему цінностей, менталітет, національний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як В. фон Гумбольдт, І. Кант, Г. Гегель, Л. Вейсбергер, Е.А. Потебня, А. Вежбіцька присвятили низку робіт дослідженню мовних явищ.

Стан сучасного українського порівняльного літературознавства, зокрема спрямованість України на культурну ідентифікацію зі світом, висуває низку нових актуальних завдань у сфері літературно-культурної взаємодії, які передбачають не лише опис якісно нових культурно-художніх феноменів, але й з'ясування залежності від певного базису, яким є культура.

Мета статті полягає у проведенні компаративного аналізу перекладів роману Дена Брауна «Код да Вінчі» та виявленні лінгвістичних засобів. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

1) визначити стилістичні засоби англійської детективної прози та особливості перекладу (на матеріалі творчості Д. Брауна);

2) порівняти сучасні переклади роману Д. Брауна «Код да Вінчі» українською та російською мовами.

Предметом дослідження є лінгвістичні засоби у творі та його перекладах. **Об'єктом** – терміни, аббревіатури, антропоніми, топоніми, реалії, звукозображувальна лексика й іншомовні вкраплення. Загалом, було досліджено 44 дескрипти та проаналізовано 24 приклади перекладу англійської детективної прози, які були взяті з перекладів А. Кам'янець та Н. Рейн.

Головний метод дослідження – порівняльний аналіз.

Матеріал дослідження – роман американського письменника Д. Брауна «Код да Вінчі» та два примірники, перекладені А. Кам'янець українською та Н. Рейн російською.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані для вивчення порівняльного літературознавства в цілому. Матеріали нашого дослідження можуть також бути корисними під час написання рефератів, тез, статей, курсових, дипломних і магістерських робіт зі схожої тематики. Застосування результатів нашої роботи може дати поштовх для подальшого дослідження компаративізму в художній літературі.

Наукова новизна роботи. Порівняльне літературознавство як наукова дисципліна і сфера літературознавчої практики в Україні стала окремою галуззю наукових досліджень. Українська компаративістика потребує активного освоєння західної теоретичної думки. Проте без вироблення власних методологічних позицій і проведення на цій основі порівняльних досліджень українська компаративістика не може розраховувати на успіх та визнання у світі.

Порівняльні дослідження, об'єднані під іменем порівняльного літературознавства чи компаративістики (як історично, так і методологічно) – явища різноманітні і неоднозначні, а тому й говорити про них варто не як про єдиний комплекс наукових досліджень, а як про парадигму теоретичних підходів і практик.

Ця робота містить результати дослідження, виконаного на актуальну для українського літературознавства тему. Наукова новизна результатів полягає у виокремленні та аналізі відмінностей перекладів твору Д. Брауна «Код да Вінчі». Уперше проведено детальне порівняння лексичних та стилістичних засобів у романі в оригіналі англійською мовою та перекладами російською та українською мовами одночасно та з наведеним аналізом варіантів перекладу.

Під час дослідження вивчено поняття компаративістики та процес її становлення в Україні. Над розвитком компаративного аналізу працювали такі видатні постаті, як М. Драгоманов, М. Дашкевич, О. Білецький та інші. Вивчаючи та досліджуючи аналогії на рівні творів, сюжету, жанрової структури та стильових потоків у різних національних літературах, вони сформулювали наукове надбання, яке досі є платформою для досліджень у напрямі порівняльного літературознавства.

Також під час дослідження виокремлено три основні перекладознавчі проблеми. Виходячи з пріоритетів компаративі-

тичних досліджень, першою постає проблема ролі перекладу в міждисциплінарному спілкуванні. Досить тривалий час літературні взаємини розглядалися із точки зору впливу, який здійснювали «розвинуті» літератури та літератури «нижнього рівня розвитку».

Другою проблемою є потреба внесення поправок на національно-історичну систему понять та цінностей, тобто враховувати, що не тільки представник іншого народу, але й іншої історичної епохи сприймає і розуміє світ по-іншому.

Третя проблема пов'язана з процесом сприймання текстів читачами. Сприймання відбувається, як правило, через посередництво третьої особи – перекладача. Завданням перекладача є не просто адаптуватися до національної логіки, але й зуміти зберегти її засобами іншої мови у системі відмінних етнокультурних цінностей.

Вклад основного матеріалу. Одним з аспектів зв'язків і взаємодій літератур є наступність у розвитку. О. Бушмін, досліджуючи цей аспект, звертає увагу на існування «вічних» загальнолюдських проблем і доходить висновку, що далеке минуле може стати навіть актуальнішим за сучасне. «Вічні» проблеми, які порушувались у творах зарубіжних і українських письменників минулого, дотепер не втратили актуальності й гостроти. Погляд на минуле із сучасних позицій дозволяє відкрити нові обрії в дослідженні цих творів.

У процесі вивчення історико-літературної наступності важливо знайти не окремі елементи схожості, а те, що характеризує спільність творчих задумів, єдність або близькість ідейно-естетичних принципів. Коли ми маємо справу з творчістю справжніх майстрів, кожний прояв спадковості – це новаторський акт, художнє відкриття.

У процесі вивчення історії всесвітньої літератури порівняльний метод виконує декілька функцій. Він синтезує попереднє конкретно-історичне вивчення окремих національних літератур, узагальнює його результати, виявляє деякі загальні закономірності розвитку літератур, що зіставляються, відмінності між ними.

Водночас порівняльний аспект є вихідним для подальшого вивчення національної специфіки літератур, що порівнюються. Він стимулює увагу до тих явищ і процесів, які під час ізольованого вивчення однієї національної літератури могли б здаватися другорядними. Лише у процесі багаторазового спостереження вони виявляють своє значення. Зіставлення з іншим національним матеріалом допомагає знайти новий підхід до вивчення деяких важливих явищ або процесів у національних літературах.

Дослідивши проблематику перекладу детективних творів, визначено, що перед тим, як починати перекладати детективний твір, потрібно проаналізувати його особливості, зокрема структуру художнього тексту на лексичному, семантичному та стилістичному рівнях. Перекладачам детективів, як і письменникам, необхідний багатобічний життєвий досвід, знання проблем художнього перекладу, зокрема співвідношення контексту автора й контексту перекладача, проблеми точності й вірності, збереження національного забарвлення, проблеми передавання історичного колориту твору, дотримання індивідуальної своєрідності оригіналу, передавання часової дистанції, рис літературного напрямку тощо.

Художньому стилю Д. Брауна найбільше притаманні такі лексичні стилістичні засоби, як терміни, аббревіатури,

антропоніми, топоніми, реалії, звукообразувальна лексика й іншомовні вкраплення, перекладу яких необхідно приділяти особливу увагу.

Певні труднощі представляє переклад розлогіх термінологічних лінгвістичних пояснень словотвірного та етимологічного характеру, коли до них вміщені латинські слова. Щоб не порушити семантику всього фрагмента, перекладачі зберігають і латинське, і англійське слово.

Скорочення, що трапляються в досліджуваних романах Дена Брауна, є ініціальними скороченнями. За ступенем поширеності їх можна розділити на аббревіатури: а) що мають міжнародне вживання; б) імовірно відомі багатьом читачам; в) які знайомі тільки фахівцям. Аббревіатури з групи «А» транслітеруються або транскрибуються перекладачами. Скорочення з другої групи передаються аббревіатурою тоді, коли в тексті роману автор дає повну назву. В усіх інших випадках перекладачі користуються трансформаціями, розкриваючи сенс аббревіатур.

Звуконаслідувальні одиниці роману «Код да Вінчі» утворюють дві групи: 1) слова, що імітують звуки, джерелом яких є людина; 2) слова, що позначають звук, джерелом яких є предмети, виготовлені з металу або дерева. До другої групи належать слова, які позначають різні рухи, що супроводжуються певними звуками. Основними способами їх перекладу є такі: 1) перекладач обирає еквівалент, який повністю відповідає англійському слову за основними психоакустичними параметрами; 2) еквівалент може частково збігатися з означуваними психоакустичними характеристиками; 3) еквівалент може належати до іншої лексико-тематичної групи.

Групу антропонімів становлять власні імена персонажів і видатних людей, які в тексті перекладів або транслітеруються, або транскрибуються. Під час перекладу топонімів, назв споруд та організацій перекладачі використовують транскрибування, іншомовне вкраплення й дослівний переклад. Вітчизняний перекладач А. Кам'янець доволі повно назви функціональних місць і споруд посиленнями-поясненнями, що не є характерними для стилю російської перекладачки Н. Рейн.

Перекладачі досліджуваного роману забезпечують переклади реалій виносками-поясненнями, а деколи навіть подають у виносці розгорнуту інформацію енциклопедійного характеру, що дозволяє читачеві краще зрозуміти описані події. Під час перекладу реалій також використовується описовий спосіб.

Іншомовні вкраплення здебільшого всі перекладачі зберігають і додають виноску-переклад або пояснення. Іншомовні вкраплення – етикетні форми звертання – зберігаються перекладачами без пояснень. Іншомовні вкраплення перекладаються тоді, коли є назвами посад або військових звань або коли їх збереження не дозволить читачеві зрозуміти сенс вислову, а пояснення може виявитися розлогім.

Ден Браун використовує різні синтаксичні, стилістичні прийоми, що створюють специфічну організацію речення, завдяки якій можливим є передавання конотативних і прагматичних характеристик описаних подій, поведінки героїв і їх стану. Так, неповне речення (як структурний тип) характерний для усного мовлення, виступає засобом створення атмосфери природного спілкування, переконання читача в життєвості описаних подій, а також засобом створення портрета героя і його стану. Перекладачі або зберігають неповні речення, або замінюють їх повними, звертаючись до лексичної трансформації. Непов-

ні речення в цій функції в оригіналі виділені курсивом, чого дотримуються й перекладачі.

Особливо важливою є релігійна тематика. Наведено показовий уривок із роману і його перекладів:

As the prophesied Messiah, Jesus toppled kings, inspired millions, and founded new philosophies. As a descendant of the lines of King Solomon and King David, Jesus possessed a rightful claim to the throne of the King of the Jews. Understandably, His life was recorded by thousands of followers across the land [1, с. 488].

Як Месія, чиє пришествя було передбачене, Ісус скидав царів, надихав мільйони і заклав нову ідеологію. Нашадок царя Соломона і царя Давида, Він мав усі підстави претендувати на трон царя юдеїв. Зрозуміло, що тисячі послідовників у цілому світі записали історію Його життя [2, с. 481].

Как и было предсказано Мессией, Иисус свергал царей, вдохновлял миллионы людей, явился родоначальником новых философий. Потомок царя Соломона и царя Давида, Иисус имел полное право претендовать на трон властителя евреев. Его жизнь была описана тысячами последователей по всему миру, что и понятно [3, с. 473].

Тут виділені ті відрізки тексту, які або неправильно витлумачені, або неправильно названі в одному чи обох перекладах. Так, у варіанті Н. Рейн епітет Ісуса Христа – *the prophesied Messiah* (Месія, чиє пришествя було передбачене) трансформувався в згадку про якогось іншого месію-провісника. Проте кваліфікований перекладач має знати, що жодного іншого месії, крім Ісуса, в християнстві бути не може, що підтверджує А. Кам'янець.

У російському перекладі ще один стійкий епітет Христа – *King of the Jews* – перетворений на властителя євреїв, що мало схоже на біблійну формулу Царь Иудейский (український варіант «цар юдеїв» є абсолютно еквівалентним), необхідну в цьому разі. Варто зазначити, що обидва перекладачі припустилися однієї спільної помилки в кінці цього абзацу: Іудея, контекстуально позначена в оригіналі як *the land* (країна), розширилася в перекладах до масштабів усього світу (ймовірно, витлумачена як «суша»).

Що стосується порушення усталених формул, треба навести таку фразу: *... the hidden letter M ... is emblazoned on the altar of Our Lady of Paris in London...* [1, с. 507] – Найочевидніша літера «М» ... красується на вівтарі Паризької богоматері в Лондоні [2, с. 499]. – *Замаскированная буква «М» ... украшает алтарь Матери нашей Богородицы в Лондоне* [3, с. 496].

Англійському звороту «*Our Lady of* + назва міста» відповідає в російській традиції поєднання «*Богоматерь (Божья матерь) + прикметник від назви міста*» (в українській – Богоматір (Божа матір), тому переклад А. Кам'янець можна вважати адекватним). Цей вираз позначає образ Богоматері (ікону або фреску). На честь такого образу і названа церква, про яку йдеться в романі; її більш точна назва – *Notre Dame de France Church*. У перекладі Н. Рейн не лише вжито нестандартне формулювання, але й зник прикметник «Парижская».

Немає в російському перекладі «Коду да Вінчі» словникової відповідності слову *revelation*: воно передано як «открытие» або як «разоблачение», замість правильного «откровение» (в українському перекладі вжито еквівалентний термін «одкровення»).

Ще в одному прикладі можна помітити, що назва одного з таїнств – *communion* – хибно відтворена російською мовою як заклик до об'єднання всіх християн:

Jesus passed a single chalice of wine, just as modern Christians do at communion [1, с. 517]. – Ісус передав по колу єдину чашу з вином, так тепер роблять усі християни на причасті [2, с. 509]. – *Христос передавал из рук в руки один-единственный сосуд с вином, как бы подчеркивая тем самым, что все христиане должны объединиться* [3, с. 501].

Аналізуючи переклади Н. Рейн, можна зустріти місця, де терміни з історії релігії просто вилучено, наприклад:

Constantine needed to strengthen the new Christian tradition, and held a famous ecumenical gathering known as the Council of Nicaea. Sophie had heard of it only insofar as its being the birthplace of the Nicene Creed. «At this gathering» Teabing said, «many aspects of Christianity were debated and voted upon...» [1, с. 524].

Під час цього злиття релігій Костянтинові треба було зміцнити нову християнську традицію, і він скликав знамените всесвітнє зібрання, відоме як Нікейський собор. Софі чула про Нікейський собор лише як про місце народження Нікейського символу віри... [2, с. 517]

Константину нужно было укрепить новую христианскую традицию, и он созвал знаменитый Вселенский собор. На этом собрании обсуждались, принимались и отвергались многие аспекты христианства... [3, с. 512]

Таким чином, підкресленому відрізку оригіналу в російському перекладі не відповідає нічого. Найголовнішим є те, що відсутні важливі терміни, які мають у російській мові стійкі еквіваленти: *the Council of Nicaea* (Нікейський собор) і *the Nicene Creed* (Нікейський символ віри).

Визначено, що перекладачі роману Дена Брауна здебільшого зберігають авторські прийоми й задум під час перекладу мовностилістичних засобів. Тим не менш, у разі опущення й трансформацій є можливим порушення емоційного тла описаних подій і зміщення його емпатичних центрів.

Установлено, що роман Дена Брауна «Код да Вінчі» насичений, з одного боку, неординарною пізнавальною інформацією, а з іншого – словесними й образними головоломками. Саме тому необхідно не спотворити інформацію й не зіпсувати ребуси.

Висновки. Загалом, проаналізовано фрагменти текстів, які засвідчують, що переклад А. Кам'янець здійснено на значно вищому рівні, ніж переклад Н. Рейн, оскільки український перекладач продемонструвала професійну обізнаність із явищами і поняттями, про які йдеться в романі, і саме тому рідше припускалася помилок та вилучень, складних для перекладача елементів твору. Розглянуті недоліки російського перекладу часом ґрунтовно спотворюють зміст детективу й заважають читачеві адекватно сприймати певні частини роману, тому, вочевидь, цей переклад потребує доопрацювання.

Література:

1. Brown D. The Da Vinci Code. NY: Random House Inc., 2004. 554 p.
2. Ден Код да Вінчі: Пер. англ. Анжели Кам'янець. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. 480 с.
3. Браун Д. Код да Вінчі. Роман. Пер з англ. Н.В. Рейн. Москва: Издавничество АСТ, 2006. 542 с.
4. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский. Москва: УРАО, 2000. 208 с.
5. Назарев В.И. сказал По: «Да будет детектив» (О новом взгляде на жанр). Львів: Відродження. 1993. Випуск 8. С. 33–39.
6. Татаринов В. Теория терминоведения. Москва: Московский лицей, 1996. Т. 1. 311 с.

Советная А. В., Лисун О. В. К проблеме перевода романа Д. Брауна «Код два Винчи»

Аннотация. Статья посвящена анализу стилистических приёмов, присущих художественному стилю Д. Брауна, в частности терминов, антропонимов, топонимов, реалий. Используется сравнительный анализ при исследовании современных переводов на украинский и русский языки произведения «Код да Винчи». Особенное внимание уделено обширным терминологическим лингвистическим объяснениям словообразовательного и этимологического характера. Исследуются синтаксические, стилистические способы, который создают своеобразное построение предложения, благодаря которому возможной становится передача коннотативных

и прагматических характеристик, описываемых событий, поведения героев и их состояния.

Ключевые слова: перевод, переводоведение, сравнительный анализ, компаративистика.

Sovyetna A., Lisun O. Studying the problems of translating of D. Brown's novel "The Da Vinci Code"

Summary The article is focused on stylistic peculiarities of detective story "The Da Vinci Code" by D. Brown and analyses of translations done by Ukrainian and Russian translators. Brown's literary style is known for great number of anthroponyms, abbreviations, toponyms which are analysed.

Key words: translation, comparative studies, method of comparison.

*Shalajeva A. V.,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
of the Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University"*

*Semenko I. V.,
Lecturer at the Department of Foreign Languages
of the Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University"*

THE USE OF EPONYMOUS TERMS IN THE FIELD OF MEDICINE AND DIFFICULTIES OF THEIR TRANSLATION

Summary. Eponymous terms are a linguistic phenomenon that has its own specifics and characteristics that must be taken into account by both physicians and translators in order to obtain correct and accurate translation. Medical professionals know how many difficulties there are in the use of eponymous terms in the language of medicine and in translation of various medical texts, medical documentation, medical articles of a scientific nature.

The difficulties of translation are associated with the presence of two or more personal names, the synonymy of eponymous terms, the complete coincidence of anthroponyms, different transliteration of anthroponyms and the difficulty of their pronunciation. Terms-eponyms that have several different meanings represent a particular difficulty for the translator.

Key words: eponymous terms, medical professionals, medical texts, translation, difficulties.

The problem of research. The translation problem of eponymous medical terminology is that the translation of medical eponyms does not allow a free translation. Translation of eponymous terms is an area of scientific translation, it must be definite and precise. Translation error can have irreversible consequences.

The actuality. Currently, scientific and terminological discussions about the use of eponymous terms are actively continuing, and this stipulates the relevance of the topic under consideration. Linguists, who oppose the use of terms-eponym in medical practice, put forward the difficulties of their translation as one of their arguments. This article is devoted to explanation of some difficulties in translating such terms, to inform a translator about possible mistakes in translation.

Analysis of publications. Many linguists paid attention to the problems of eponymous terms. Judith A Whitworth, Alexander Woywodt, Eric Matteson, E.M. Kakzanova, Tatiana Canziani, Božena Džuganova – dedicated their works to the expediency of using eponymous terms, their advantages and disadvantages. N. Jana, S. Barik, N. Arora wrote about a need for global uniformity of medical eponyms in scientific publications. A large number of linguists examined the problems of translation of eponyms, among them are: V. Komissarov, P. Newmark, R. Bell, S.V. Shvetsova, V. Karaban, Y. Ryzker, T.A. Kazakova, E.V. Smirnova.

However, the problem of the classification of terms-eponyms still remains unsolved. A better understanding of translation problems would make this task easier.

The aim of the article is to analyze and highlight the peculiarities and the main problems of translation of eponymous terms in the field of medicine and inform translators about possible mistakes in translation. The main task is to draw attention of medical men

and translators to the problem of this terminological group which includes a great number of terms-eponyms.

The terms are divided into general scientific and highly specialized. General scientific terms are common words that have acquired a very narrow meaning and are used in everyday speech, business documents, and as terms of a specific field of science. Such terms are simple, accessible, understandable.

Highly specialized terms are words or phrases that denote concepts that reflect the specifics of a particular field of science, for example, medical. These terms are characterized by: motivation; accuracy; indifference to context; unambiguity; stylistic neutrality; the presence of a strictly accurate definition; lack of synonyms and homonyms.

Unambiguity and clarity of the scientific term, the exact correspondence to the subject (concept) – these are the qualities that are reflected in the nomenclature codes of different branches of medicine. The term does not bear any stylistic coloring, it is neutral. But in medical terminology, this is only the main trend.

In the term system of medicine, eponyms constitute a separate category, which represent a considerable part of medical terminology. Eponyms do not meet all these requirements and this is considered to be their shortcomings, which complicate the translation of medical texts.

The words of the medical lexicon have absorbed a lot of the history of past eras, taken from other spheres of human culture.

Medicine has long been replete with a large number of eponymous terms. It studies the physiological and pathological processes in the human body, first discovered and described by medical scientists in the field of human anatomy, disease descriptions, diagnostics and treatment methods.

Proper name (anthroponym), being a part of these unique signs, is intended to identify and individualize the denoted concept. Epoch determines consciousness. The long historical stage of the formation of medical terminology had a great influence on its lexical composition. In medicine there are terms that can be considered as relics of past cultural eras.

The mythical proper names from the Latin and Greek languages have played a great role in the development of the terminological system of the language of medicine. Especially widely mythological and the names of the characters of fiction are used in the field of psychology: Napoleon complex, Oedipus complex, Electra complex. [1, p. 507, 506].

Bible stories have also become a source of terms in medicine. The society in which the religious elite dominates, is characterized by the inseparable link of the original medical knowledge with reli-

gion. Such medical terms are used not only in the latinized version. Functioning in the framework of a language culture, the terms are subjected to the morphological, grammatical and phonetic norms of the language.

High-quality translation of terms from mythology and biblical plots presents some difficulty because not everyone who works on the translation of medical texts has a broad knowledge of mythology, biblical and fiction literature. Therefore, to understand the terms Atlantis, Tendo Achillis, corona Veneris, the Oedipus complex, the Medea complex, it is necessary to have knowledge of the names of the heroes of myths and legends of Ancient Greece and the names of biblical characters in order to understand the essence of eponymous terms. They can be replaced with systemic terms (first cervical vertebra, calcaneal tendon, syphilitic rash on the forehead), but in the derived words they have already been fixed (atlantociceal, achillotomy, achillotenoplasty, etc.). As for fiction, not all people know that Munchausen syndrome is named after Baron Munchausen – a fictional German nobleman created by the German writer Rudolf Erich Raspe.

Over time, the connection of terms-eponyms with the imagery of mythological terms is lost and they are perceived quite neutrally. Thus, the terms hygiene, venereology, psychiatry, thanatology, panacea have lost their mythological context, they are perceived as designations associated with the real objects of medical science.

A huge layer in the field of medical terminology is made up of eponymous terms of later epochs, which reflected achievements and discoveries in the field of medicine and immortalized the names of doctors who described these diseases or discovered new methods of treatment and diagnostics.

Eponyms can be viewed as a linguistic phenomenon causing difficulties in translating medical texts. Many linguists who paid attention to translation issues pointed out the main problems that translators face. Such linguists as M. Rouleau, N. Rask, E.M. Solntsev included the translation of eponyms in the list of major translation problems.

From the point of view of medical terminology, eponyms have besides their positive qualities negative characteristics. They only indicate, but do not reflect the characteristic features of the object being described, etc. However, it is eponyms that are one of the most numerous layers of medical terminology [2].

Many linguists and medical specialists offer to solve the problem of use of terms-eponyms by refusing them and replacing eponymous terms with descriptive ones. But the use of eponymous terms makes the professional speech of doctors more rich, concise and understandable in a professional language environment. Terms such as Alzheimer's disease, Down syndrome, Botkin's disease, etc. do not mislead anyone.

Medical eponyms are most often used to designate the names of research methods, anatomical terms, names of diseases, symptoms, syndromes, reactions, samples, names of surgeries, medical instruments and devices, to designate the names of the species of bacteria and the like.

The translation of eponymous terms causes certain difficulties and the correctness of the translation depends on the translator's personality. This is primarily due to the fact that the translator must be a many-sided and well-cultured person. Otherwise, there may be a situation similar to the one that happened to the stranger from the article Judith A Whitworth who could not answer the question "who discovered Koch's bacillus" [3].

Translation of medical texts is one of the most responsible types of translation, since it requires not only a good command of the language, but often is not fully possible without appropriate medical knowledge. The translator must have sufficient knowledge of the anatomy, physiology and etymology of diseases and be familiar with specific terminology in narrower areas of medicine. The translator of medical texts should be so precisely oriented in the subject so that he could confidently identify the meaning of the term and correctly define its interpretation.

Difficulties in the use and translation of eponyms are closely related to their shortcomings.

The problem of synonymy in medical terminology is one of the main problems and is characteristic of most languages. "Eponyms, unlike their terminological synonyms, are brief and do not express the essence of the nominated phenomena in medicine, they are not associated with signs or the internal form of the denoted concept, since the basic meaning of a proper name is in its connection with the denotation. It is for this reason that a synonymous name appears in medical terminology to designate an object or phenomenon, originally called by a proper name, in the structure and content of which signs of the designated concept are reflected" [5, p. 193].

Researchers of terminology consider the phenomenon of synonymy extremely undesirable in the scientific language of medicine.

This problem can be both within one language and between different languages, i.e. different countries and accordingly languages have their own eponymous terms.

Synonymy within one language is represented, as a rule, by an eponymous term and its qualifying synonym, for example Horton's disease, named after Bayard Taylor Horton, an American physician, 1895–1980, has the synonym *giant cell arteritis* and *cluster headache*.

Interlingual synonymy is presented by the eponymous terms because each national culture and science has its own traditional eponyms, for example the term for atrophic chronic, progressive skin disease of the extremities is called in Austria as *Pick's disease* and in USA it is called as *Taylor's disease* (named after R.W. Taylor, American physician); the term for ankylosing spondylitis is used as *Bekhterew's disease* in Russia and *Marie-Strümpell disease* in Germany. *Denonvilliers' fascia* (described by the French anatomist) and *Tyrrell's fascia* (described by the English physician) are used correspondingly in their countries to designate *the part of the pelvic fascia that separates the prostate and the vesiculae septum from the rectum*.

Grave's disease (R.J. Grave, Ireland 1835), known in Italy as *Flajani's disease* (G. Flajani, Italy 1802) or *Basedow-Flajani disease* but known in Germany as *Basedow's disease* (K.A. von Basedow, Germany 1840), megacolon known as *Hirschsprung disease* in Denmark, as *Ruysch disease* in the Netherlands and as *Morbo di Battini or Morbo di Mya* in Italy [5, p. 230].

Eponymic names that have different anthroponyms, but denoting the same concept, cause confusion in the use of eponymous terms, make their translation difficult and create a significant translation problem.

Sometimes the names of two people coincide completely and then confusion arises, which of the scientists is mentioned in this medical context. In such cases, it is necessary to correlate the name of the scientist and the field of medicine in which he worked and made a discovery or described the disease. It is advisable to find additional information about the scientist to be sure which country his activity is related to.

Pick's disease – disease of the nervous system. (Arnold Pick – Czech psychiatrist, 1851–1924).

Pick's disease – cirrhosis of the liver (Friedel J. Pick – Czech-Austrian physician, 1867–1926).

Pick's disease – a hereditary, congenital disturbance of sphingolipid metabolism (Ludwig Pick – German pathologist, 1868–1944).

Pick's disease – atrophy of the skin of the extremities (Philip Josef Pick – Austrian (Bohemian) dermatologist, 1834–1910).

So, the eponymous terms having the same antroponyms do not mean that they refer to one researcher in medicine. Two more examples: *Kennedy's disease* and *Kennedy's syndrome* belong to different people – William R. Kennedy, American neurologist and Robert Foster Kennedy, British-American neurologist, 1884–1952. *Barlow disease* is named after Thomas Barlow – British physician known for his research on infantile scurvy and *Barlow's disease* is named after John Brereton Brlow, a South African cardiologist [6].

There are many eponymous terms based on the same proper name that do not mean that they imply the same person. This may delude both specialists and linguists. Thus in the article by N.A. Chernova for medical internet conferences we can read “Eponyms <...> remind us about the specific contribution of scientists to the development of medical science and practice. For example, the contribution of the German microbiologist Robert Koch in bacteriology and epidemiology development: tubercle bacillus, tuberculin Koch, Koch's triangle.” But in this statement the first two eponymous terms are named after Robert Koch, a German microbiologist, and the third one is named after Walter Koch, German physician and pathologist, whose papers are devoted to the structure and function of the heart [7, p. 68].

Very often eponymous terms include two or more personal names of scientists. This phenomenon is included in the circle of shortcomings which raises questions whether the use of eponymous terminology is expedient. In such cases, the scientific discovery may be the result of the work of several scientists or the disease was described by two scientists independently of each other: Brissaud-Sicard syndrome, Grasset's-Gaussel-Bychowski sign, Favre-Durand-Nicolas disease, Charcot-Weiss-Baker syndrome. The difficulty of translation lies in the fact that sometimes medical specialists shorten eponyms that have several last names to one, but this may distort the meaning of this eponymous term. *Anton-Babinski syndrome* – a condition characterized by a peculiar delusion of reality in which the blind person denies or lacks conscience of his own condition. This syndrome is sometimes called *Babinski syndrome* but it has quite another, different meaning *the association of cardiac and arterial pathology with late manifestations of syphilis*.

The presence of several names creates inconvenience in their translation and use.

There exists such phenomenon when two completely different diseases can be named by one eponym. *De Quervain's syndrome* may denote both *an inflammation of two tendons that control movement of the thumb and their tendon sheath* and *a subacute, non-bacterial inflammation of the thyroid gland, often after viral infection of respiratory tract*. In this case, it is not clear what disease is discussed or described if the translator does not know the scope of this term.

Complicating the translation of the text is the use of an eponymous term in which it is difficult to determine which particular phenomenon is being discussed, if there are several such terms named after this scientist, for example, there is 3 terms of *Babinski's sign*, 6 terms of *Bekhterev's reflex*, 3 terms of *Kocher's incision*, 3 terms of *Kocher's method*.

When translating, it is necessary to take into account the fact that in different countries anthroponyms as a part of eponymous terms have their own special transliteration inherent only to the language of this country. Difficulties arise when translating such terms into other languages: eponym *Bechterew's disease* is written as *Bechterew's disease* and in some texts it is written as *Bekhterev's*. *Filatov's disease*, infectious mononucleosis, is also spelled as *Filatow's disease*; *Rot's disease* has another variant of spelling – *Roth's disease*; there are also two variants of spelling: *Abrikosov's* and *Abrikosoff's tumour* [1, p. 674, 684, 2453].

Every language has its peculiarities of pronunciation but the dictionaries do not give the transcription of eponymous terms. The absence of transcription complicates their pronunciation by specialists for whom the language is not a native one: *Alajouanine's syndrome*, *Chauffard's syndrome*, *Creutzfeldt-Jakob disease*, *Cruveilhier-Baumgarten syndrome*, *Bouillaud's sign*, *Daae's disease*. This phenomenon complicates the correct translation of the proper name and its pronunciation, which can cause confusion while exchanging the scientific information. In such cases, it is advisable to adhere to the pronunciation of the name characteristic of the country from which the scientist comes.

Conclusion. Eponymous terms play a great role in medical terminology. According to some information in some areas of medicine they can range from 3 to 30% of the terminological composition. Undoubtedly, they enrich the language of medical professionals, make it more vivid and expressive paying tribute to those physicians who have contributed to the development of medicine. The task of translators is to prevent mistakes in translation, to give an accurate and clear interpretation of eponymous terms, thus contributing to further emergence and use of eponyms.

References:

1. Англо-український ілюстрований словник Дорланда / ред. П. Джуль, Б. Зіменковський. Львів : Наутіліус, 2002. 2688 с. С. 507, 506.
2. Извекова Т.Ф., Грищенко Е.В., Пуртов А.С. Эпонимы в медицинской терминологии. ГБОУ ВПО «Новосибирский государственный медицинский университет» Минздрава России (г. Новосибирск). URL: http://ngmu.ru/cozo/mos/article/text_full.php?id=1365.
3. Judith A. Whitworth. Should eponyms be abandoned? No. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1962881>.
4. Федина Е.А. Синонимические отношения в медицинской терминологии. С. 193. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sinonimicheskie-otnosheniya-v-meditsinskoj-terminologii>.
5. Canziani T. The status of medical eponyms: advantages and disadvantages. P. 230. URL: http://www.academia.edu/7721341/The_status_of_medical_eponyms_advantages_and_disadvantages.
6. Whonamedit: A dictionary of medical eponyms. URL: <http://www.whonamedit.com>.
7. Shalajeva A. The Use of Eponymous Terms in the Field of Medicine: pros and Cons. *Current issues of Social studies and History of Medicine. Щоквартальний спільний українсько-румунський науковий журнал* / редкол.: Т. Бойчук, Ш. Пурич, А. Мойсей. Чернівці-Сучава : БДМУ, 2017. № 1 (13). С. 68.

Шаласва А. В., Семенко І. В. Вживання епонімічних термінів у галузі медицини та труднощі їх перекладу

Анотація. Епонімічні терміни є лінгвістичним феноменом, який має свою специфіку та особливості, що необхідно брати до уваги як медикам, так і перекладачам для отримання правильного і точного перекладу. Спеціалісти-медики знають, скільки є труднощів під час уживання епонімів у мові медицини і під час перекладу різних медичних текстів, медичної документації, медичних статей наукового характеру.

Труднощі перекладу пов'язані з наявністю двох і більше власних імен, синонімією епонімічних термінів, повним збігом антропонімів, різною транслітерацією та труднощами їх вимови. Терміни-епоніми, які мають декілька різних значень, становлять особливі труднощі для перекладу.

Ключові слова: епонімічні терміни, медики-фахівці, медичні тексти, переклад, труднощі.

Шалаева А. В., Семенко И. В. Употребление эпонимических терминов в области медицины и трудности их перевода

Аннотация. Эпонимические термины являются лингвистическим феноменом, который имеет свою специфику и особенности, которые необходимо принимать во внимание как медикам, так и переводчикам для получения правильного и точного перевода. Специалисты-медики знают, сколько существует трудностей при употреблении эпонимов в языке медицины и при переводе различных медицинских текстов, медицинской документации, медицинских статей научного характера.

Трудности перевода связаны с наличием двух и более имен собственных, синонимией эпонимических терминов, полным совпадением антропонимов, различной транслитерацией антропонимов и трудностью их произношения. Термины-эпонимы, которые имеют несколько различных значений, представляют особую трудность для переводчика.

Ключевые слова: эпонимические термины, медики-профессионалы, медицинские тексты, перевод, трудности.

Яблочнікова В. О.,
асистент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА АДЕКВАТНІСТЬ ТА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ

Анотація. У статті досліджено проблеми адекватності та еквівалентності перекладу, розглянуто основні помилки під час перекладу, проводиться аналіз визначень цих понять, досліджується співвідношення вищезгаданих феноменів.

Ключові слова: переклад, адекватність, еквівалентність, оригінал.

Постановка проблеми. Враховуючи особливості комунікації в сучасному світі, розвиток міжкультурних контактів, взаємодію і взаємовплив культур, зростає потреба у необхідності перекладів. В умовах сьогодення особливої актуальності набувають питання адекватності та еквівалентності перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема перекладу стала предметом наукових досліджень у світі та Україні. Питанням теорії та практики перекладу присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні дослідники, зокрема такі: В. Балахтар, Н. Комісаров, С. Маршак, Ю. Найда, Н. Складчикова та інші.

Мета статті полягає у вивченні проблеми еквівалентності та адекватності перекладу.

Виклад основного матеріалу. Розуміння закономірностей людського спілкування має велике значення для сучасності, тому що комунікативні процеси становлять важливу сторону життєдіяльності людства. Специфіка перекладу як особливо-го виду діяльності полягає в повній відповідній заміні тексту оригіналу текстом перекладу. Але у зв'язку з невідповідністю окремих елементів у мовах оригіналу й перекладу, відмінностями у граматичних будовах мов, стилістичними особливостями повна відповідність неможлива. Тож для позначення характеру та взаємовідношення між вихідним текстом і цільовим текстом вживаються терміни «адекватність» та «еквівалентність».

У контексті здійснюваного дослідження вважаємо за необхідне дати визначення терміну «переклад». Вітчизняний дослідник В. Балахтар трактує його як відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми, яка досягається цілісним відтворенням ідейного змісту оригіналу в характерній для нього стилістичній своєрідності на іншій мовній основі [1, с. 29].

Французький гуманіст, поет і майстер перекладу Е. Доле вважав, що перекладач повинен дотримуватись таких основних принципів:

- 1) в ідеалі розуміти зміст тексту перекладу й наміри автора, праці якого перекладає;
- 2) досконало володіти обома мовами перекладу;
- 3) уникати дослівного перекладу;
- 4) застосовувати під час перекладу загальноживані форми мовлення;

5) не лише правильно вибирати і розташовувати слова у реченні, але й передавати загальні враження, які передає зміст оригіналу [2, с. 187].

У 1790 р. англійський дослідник А. Тайлер теж висунув основні вимоги, яких мають дотримуватись перекладачі під час перекладу, зокрема такі:

- 1) переклад повинен повністю передавати зміст оригіналу;
- 2) стиль і манера перекладу мають відповідати першоджерелу;
- 3) переклад повинен досить легко читатися – як оригінал [2, с. 190].

Зауважимо, що ці принципи не втратили своєї значущості й в умовах сьогодення, хоча вони і видаються нам очевидними.

Різними науковцями було запропоновано широке коло дефініцій понять «адекватність» та «еквівалентність». Одні вважають їх синонімами, інші – взаємно поглинаючими, а треті – взаємовиключними поняттями. Наприклад:

Н. Комісаров вважає, що еквівалентний переклад і адекватний переклад не є ідентичними поняттями, хоча й тісно пов'язані одне з одним. Еквівалентність, на його думку, – це смислова спільність прирівнюваних один до одного одиниць мови та мовлення. Також В.Н. Комісаров стверджує, що адекватний переклад має більш широкий смисл і використовується як синонім «гарного» перекладу, який забезпечує необхідну повноту міжмовної комунікації в конкретних умовах [3, с. 58]. Феномен «адекватність» у більшості своїх визначень має оціночний, навіть нормативний характер, однак точаться суперечки щодо його вживання, оскільки він інколи вживається як синонім, інколи замість, часом на противагу пов'язаному терміну еквівалентність. Варто зауважити, що коли ці два терміни вживаються поряд, адекватність, як правило, стосується більш вільного, менш абсолютного співвідношення текстів оригіналу та перекладу, ніж еквівалентність.

Адекватний переклад – відтворення єдності змісту і форми оригіналу засобами іншої мови. Адекватний переклад враховує і змістову, і прагматичну еквівалентність, не порушуючи при цьому жодних норм, є точним і без усяляких неприпустимих перекошень. Одним із головних завдань перекладача є створення адекватного перекладу. За теорією Н. Складчикової, є чотири параметри адекватності перекладу:

- параметр адекватності передачі семантичної інформації;
- параметр адекватності передачі емоційно-оціночної інформації;
- параметр адекватності передачі експресивної інформації;
- параметр адекватності передачі естетичної інформації [5, с. 25].

Міжмовна еквівалентність є одним із базових і складних питань теорії перекладу, адже саме ступінь еквівалентності двох різномовних текстів дозволяє нам судити про успішність перекладу. Велика кількість лінгвістів – як вітчизняних, так і зарубіжних, вважали розкриття поняття перекладацької еквівалентності центральною проблемою теорії перекладу і тому приділяли йому значне місце в своїх працях.

У теорії перекладу еквівалентність – це збереження відносної рівності змістовної, змістової, семантичної, стилістичної й функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі й перекладі. Доцільно особливо підкреслити, що еквівалентність оригіналу і перекладу – це насамперед спільність розуміння інформації, що міститься в тексті, включаючи й ту, що впливає не тільки на розум, але й на почуття реципієнта, та яка не лише експліцитно виражена в тексті, але й імпліцитно віднесена до підтексту. Еквівалентність перекладу залежить також від ситуації породження тексту оригіналу і його відтворення в мові перекладу [2, с. 177]. Таке трактування еквівалентності відбиває повноту і багаторівність цього поняття, пов'язаного з семантичними, структурними, функціональними, комунікативними, прагматичними, жанровими та іншими характеристиками. Причому всі зазначені в дефініції параметри повинні зберігатися в перекладі, але ступінь їх реалізації буде різний залежно від тексту, умов і способу перекладу.

Еквівалентність перекладу оригіналу завжди поняття відносне, і рівень відносності може бути дуже різним. Ступінь зближення з оригіналом залежить від багатьох чинників: від майстерності перекладача, від особливостей мов і культур, що зіставляються, епохи створення оригіналу і перекладу, способу перекладу, характеру перекладних текстів тощо.

Головне в будь-якому перекладі – це передача змістової інформації тексту. Одне з головних завдань перекладача полягає в максимально повній передачі змісту оригіналу, і, як правило, фактична спільність змісту оригіналу й перекладу дуже значна.

Розрізняють потенційно досяжну еквівалентність, під якою розуміється максимальна спільність змісту двох різномовних текстів, що допускається через різницю мов, на яких створені ці тексти, і перекладацьку еквівалентність, тобто реальну змістову близькість текстів оригіналу і перекладу, що досягається перекладачем у процесі перекладу. Межею перекладацької еквівалентності є максимально можливий (лінгвістичний) ступінь збереження змісту оригіналу під час перекладу, але в кожному окремому перекладі змістова близькість до оригіналу різного ступеня й різними способами наближується до максимального [3, с. 88].

Для загальної характеристики результатів перекладацького процесу, окрім таких термінів, як «адекватний переклад» та «еквівалентний переклад», використовуються також такі поняття, як «точний переклад», «буквальний переклад» і «вільний переклад».

Адекватним називається переклад, який забезпечує прагматичні завдання перекладацького акту на максимально можливому для досягнення цієї мети рівні еквівалентності, дотримуючись жанрово-стилістичних вимог до текстів цього типу і відповідаючи суспільно визнаній конвенційній нормі перекладу. У нежорсткому вживанні «адекватний переклад» – це «гарний» переклад, який виправдовує очікування й надії комунікантів та осіб, що оцінюють якість перекладу.

Еквівалентним називається переклад, який відтворює зміст іншомовного оригіналу на одному з рівнів еквівалентності. Під змістом оригіналу розуміється вся інформація, що передається, включно з денотативним, конотативним значеннями та прагматичним потенціалом тексту. Будь-який адекватний переклад має бути еквівалентним, але не кожний еквівалентний переклад буде адекватним.

Точним називається переклад, у якому еквівалентно відтворена лише предметно-логічна частина змісту оригіналу за можливих відхилень від жанрово-стилістичної норми. Точний переклад може бути визнаним адекватним, якщо завдання перекладу зводиться до передання фактичної інформації про оточуючий світ. Еквівалентний переклад завжди має бути точним, а точний переклад – лише частково еквівалентним.

Буквальним є переклад, який відтворює комунікативно нерелевантні (формальні) елементи оригіналу, внаслідок чого викривляється реальний зміст оригіналу. Буквальний переклад не є адекватним і припускається лише у тому разі, коли перед перекладачем поставлене прагматичне завдання відтворити в перекладі формальні особливості побудови висловлювання в оригіналі. У такому разі буквальний переклад може супроводжуватися поясненнями або адекватним перекладом, який розкриває дійсний зміст оригіналу.

Вільним називається переклад, який виконано на нижчому рівні еквівалентності, ніж той, якого можна досягти за цих умов перекладацького акту. Вільний переклад може бути адекватним, якщо він відповідає іншим нормативним вимогам перекладу і не пов'язаний з істотними втратами в переданні змісту оригіналу.

У текстах перекладів виділяються чотири основних типи помилок, які відіграють неоднакову роль під час оцінювання якості перекладу:

1. Помилки, що грубо викривляють зміст оригіналу. Такі помилки призводять до того, що переклад відображає зовсім іншу ситуацію, і фактично дезінформують слухача. Вони, як правило, виникають унаслідок неправильного розуміння перекладачем змісту певного уривка оригіналу.

2. Помилки, що призводять до неточної передачі смислу оригіналу, але не викривляють його повністю. Як наслідок, у перекладі описується та сама ситуація, що й в оригіналі, але її окремі частини або деталі перекладаються не досить точно. Такі помилки, як правило, виникають унаслідок неточного розуміння значення окремих слів в оригіналі чи неправильної оцінки перекладачем ступеня відповідності значень термінів у двох мовах. Як приклад такої помилки можна навести неправильну передачу назви періоду часу в такому висловлюванні: *He was one of the best British football players in 1930's.* – Він був у 1930 р. одним із найкращих футболістів в Англії. Перекладач не звернув уваги на формант множини під час найменування року в оригіналі, який показує, що мається на увазі не один рік, а ціле десятиріччя – тридцять років.

3. Помилки, які не порушують загального змісту оригіналу, але не знижують якості тексту перекладу внаслідок відхилення від стилістичних норм, використання маловживаних у цьому типі текстів одиниць, зловживання іншомовними запозиченнями або технічними жаргонізмами тощо. Такі помилки в багатьох випадках не впливають на загальну оцінку якості перекладу. Вони можуть по-різному оцінюватися окремими експертами, викликати розбіжності, інколи взагалі не визнаватися як помилки.

4. Порушення обов'язкових норм мови перекладу, які не впливають на еквівалентність перекладу, але свідчать про недостатнє володіння перекладача цією мовою чи його нездатність долати вплив мови оригіналу. Помилки цього типу дають підстави судити про загальномовну культуру та грамотність перекладача.

Для перекладача важливе володіння всім лексичним матеріалом мови, всім набором фонових знань, і кількість цих фонових знань тим більша, чим більше розходження між культурами. Отже, з метою досягнення еквівалентності перекладу, тобто збереження прагматичного потенціалу оригіналу, під час перекладу використовуються певні перекладацькі прийоми.

Сфера діяльності перекладача – це своєрідне неподільне ціле: мова – культура – людина, використовуючи мову як засіб комунікації, перекладач покликаний здійснювати комунікацію між окремими людьми на основі знань і розуміння мов і культур. Без знання культурного середовища жодна комунікація неможлива взагалі.

Висновки. Отже, поняття адекватності поєднує передачу стилістичних і експресивних відтінків оригіналу, а еквівалентність орієнтована на відповідність створюваного внаслідок міжмовної комунікації тексту визначеним параметрам, що задаються оригіналам. Інакше кажучи, еквівалентність – це відношення результатів двох комунікативних актів – первинного і вторинного, а також завжди відомою мірою націлена на ідеальний еталон; має на увазі вичерпну передачу змісту оригіналу на всіх семіотичних рівнях і в повному обсязі його функцій чи стосовно до того чи іншого семіотичного рівня. Проблеми адекватності та еквівалентності набувають особливої актуальності, їх співвідношення в кожному акті перекладу визначається вибором стратегії, яку обирає перекладач на підставі низки факторів, що створюють перекладацьку ситуацію (мета перекладу, тип тексту, цільова аудиторія).

Література:

4. Балахтар В.В., Балахтар К.С. Адекватність та еквівалентність перекладу. «Спецпроект: аналіз наукових досліджень» : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2011. С. 28–33.
5. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. Москва : Международные отношения, 1975. 239 с.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение : учеб. пособие. Москва : ЭТС, 2004. 424 с.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2011. 844 с.
8. Складчикова Н.В. Семантическое содержание метафоры и виды его компенсации при переводе. *Номинация и контекст* : сб. науч. тр. Москва, 1985. С. 21–29.

Яблочникова В. О. Переводческая адекватность и эквивалентность

Аннотация. В статье исследованы проблемы адекватности и эквивалентности перевода, рассмотрены основные ошибки при переводе, проводится анализ определенных данных понятий, исследуется соотношение вышеупомянутых феноменов.

Ключевые слова: перевод, адекватность, эквивалентность, оригинал.

Yablochnikova V. Translation adequacy and equivalence
Summary. The article deals with the problems of adequacy and translation equivalence, figures out major errors of translation, analyzes the definitions of these notions, and studies the correlation of these phenomena.

Key words: translation, adequacy, equivalence, original.

*Ahibalova T. M.,**Associate Professor, Kharkiv Institute of Finance
of Kyiv National University of Trade and Economics**Alpatova O. V.,**Senior Lecturer, Institute of International Education,
V. N. Karazin Kharkiv National University*

A PHENOMENON OF PLATEAU PHASE IN FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION

Summary. The following article is devoted to the phenomenon of plateau in foreign language learning. It determines a particular spectrum of differences between obstacles learners encounter at the earlier stages of education and permanent demotivating stopping in their communicative progress. Plateau mostly affects intermediate students at a stage when they are willing to come with fluency and naturalness of language, instead realizing they make no progress anymore. The paper also accents the importance of awareness of fossilization effect, consequently leading to constant errors in case learners are tend to use non-natural interlanguage.

Key words: plateau, communication, communicative competence, fossilization, interlanguage, language world view, cross-cultural communication, high-context culture, low-context culture.

Introduction and relevance of current research. A phenomenon of plateau in the process of foreign language acquisition mostly refers to the intermediate students' undesirable experience, when a great number of highly motivated ones encounter difficulties and a lack of motivation within ongoing process of learning and self-education.

Indeed, being experts in mother tongue by nature, learners are tend to anticipate sometimes gradually increasing, sometimes rapid progression of quality, smoothness, fluency in FL communicative performance. Moreover, conscientiously and persistently practicing basic language skills – reading, listening, writing and speaking – they expect, from a certain moment of learning, a significant breakthrough, which will allow producing a native-speakers-like language output. Instead, students discover, that mechanism of usable selection of language units and stylistic means does not come with essential grammar and vocabulary.

Scientific sources and publications review. In theoretical and practical aspects, the mentioned problem is under analysis within current Methodological Study. The main aspects regarding nature and methodology of foreign language acquisition are clarified by C. Faerch, Fan Yi, P. Foster, G. Kasper, P. Lightbown, S. Moras, A. Pawley, J. Richards, M. Saville-Troike, R. Schmidt, P. Skehan, D. Slobin, N. Spada, M. Swain, F. Syder. Nevertheless, an issue of plateau phenomenon remains the point of researchers' current concernment. Therefore, the **purpose** of the present article is to clarify a nature of difference between discouraging aspects learners face at an early stage of process of acquisition and language plateau manifestations they encounter at their middle stage of gaining competence.

Statement of the problem. At an early stage of FLL students are greatly motivated, facing lots of exciting and challenging moments that encourage them to develop their skills. This fact is

easily explained in Philological and Psychological Study due to particular qualities of our language mind.

Born with congenital ability to perceive and interpret information, a human being is able to develop concepts and gain knowledge about reality. A set of kept in mind objects constitutes one's world view system. Denoted with language units, these objects compose a language word view (LWV). Consequently, being holders of monolevelled LWV, learners, in process of time, enlarge their margins to overcome cultural borders. Henceforth, individuals' intellectual capacity rises significantly, since they acquire co-called extra data, presented in foreign language. As a result, they obtain a multilevelled LWV.

Moreover, aimed by secondary school curriculum at routine face-to-face conversations, sightseeing, and probably even participating events, learners may encounter another barrier. We asked our students to list the most valuable skills they gained while acquiring foreign context. They put an ability to look for certain information in the Internet with the use of new-comprehended language means at the top of a scale, only after that the second position was given to power of face-to-face communication. It reveals a true requirement of nowadays learning – a need to use language not just in vacation trips, but in our second reality.

The nature origin of difficulties novices encounter while learning may be interpreted from psychological point of view:

1. Every nation possesses a unique ethnical identity. Impartially, first, children like listening to their grandparents' fairy tales that come from their cultural background. They develop their primary set of morality rules from traditional forms of collectivity and cultural regulation that unite people. Then, teens who study abroad speak with their mothers and fathers, former classmates and relatives in their mother tongue. Along, when adults meet with their compatriots, they communicate in native language wherever they move or relocate. Therefore, language becomes one of the most important means of ethnic identification at any stage of humankind development.

2. Secondly, under parenting in their native language, children automatically develop their propitiousness to their native speech sound. They get used to particular rhythm of intonation, tempo, pauses. Even in conditions of the use of unknown words, kids do not become nervous when communicate with someone who uses the same language.

With foreign languages, it may happen that your child will face communicative barriers, even in spite of pure tutor's intentions, tolerance, and the most advanced teaching approach "do not scare, do not irritate, do not interrupt". This fear to make a mistake can follow young learners and grow simultaneously with their growth. But, according to the rules of successful cross-cultural communication, language fluency and flexibility comes from self-confidence when using

non-native language. Ability to concentrate on interlocutor's messages and produce an appropriate feedback are the most important factors in ensuring the stability of dialogue, focusing on a topic of conversation.

3. The next difficulty occurs not just due to the lack of target-language realities, but for the shortage of foreign stylistic means in speaker's language cognition. In professional conversation, any novice idiom or rarely used phraseological unit can become an obstacle for effective communication. An unfamiliar terminological unit can sometimes negate the whole team's two-week work and break the process of negotiations. Moreover, when we get emotionally unstable under some conditions or want to develop a "spiritual" dialogue, we fall into a trap of having no words.

Whether or no, first stages presuppose a constant curiosity of learners, since another culture symbols and realities, and in communication in particular, reveal a beneficial ground for language memory. Elementary abilities establish a background for extended skills which lead to prolonged success in dealing with foreign language. Nevertheless, at the middle level of FL comprehension students undergo a damaging effect of plateau, they start losing their confidence and hope to communicate with native speakers with their natural language.

In our opinion, even considering the proved naturalness of it, a range of demotivating factors sometimes can differ from country to country, from group to group. In the current field of culture and language investigation the terms referred to intercultural competence are in demand: cultural intelligence training, cultural sensitivity, cultural assimilation. Thus, higher education approaches to teaching foreign languages presupposes students international academic mobility as one of the fundamental factors of quality and competitiveness. Therefore, it is absolutely necessary and up to time for both, students and educators, to be prepared for variety of "language clashes" while studying/having internship abroad. In this case, access to competence is determined by level of language and cultural awareness.

On the assumption of our experience in teaching languages to Ukrainian learners, the youth from the countries of post-Soviet Union space (Azerbaijan, Dagestan, Tajikistan, Uzbekistan, Russia, Armenia), foreign students, who come from Turkey, Egypt, Algeria, Morocco, Syria, Iran, Bangladesh, India, a certain number of them, questioned on the point of problems they face in the situation of cross-cultural communication, mention that in the very beginning of their involvement into the process of learning they suffered from:

- 1) poor vocabulary, misunderstanding the meaning of terminology and certain phraseological units;
- 2) lower listening, reading, writing and speaking abilities;
- 3) lack of grammatical skills (in particular, they did not know how to build sentences, therefore were afraid of producing even general sayings);
- 4) stylistic incompetence, so that from time to time they were not sure about the accuracy of chosen language means;
- 5) cultural shock.

As they confirmed, the negative feelings regarding listed factors of their communicative uncertainty, though, have passed with natural process of persistent classroom training. According to global learning facts, this training becomes much more productive on condition that students are provided with two teachers – a tutor who comes from the same country and a teacher from the target language country who represents another cultural space. Otherwise, there is a danger of classroom preparation supporting learners with tools they do not know when, where and how to use. In terms of researchers' point of view, during their studies they concluded that «peo-

ple anywhere in the world master hundreds of what we came to call "situational dialects", none of which is the language taught in the classroom. More important, the classroom is the only place where the classroom form of the language will be found [1, p. 132].

But then, at some point of their intermediate target language performance, learners confronted another obstacle referred to an intention to produce a language unit of more complexity in order to sound/to be read as more advanced language user. What is more, students suffered from lack of language means in situations of both acquaintanceship and professional use. Some potential for learning small superficial aspects of the language might still exist, such as vocabulary, but conceptual understanding of the material will not develop any further. In terms of Griffin's idea, "diagnosis does not necessarily involve using any standardized tests of reading or any other skills. It is looking at the child's problems rather than any specific set of tests to be carried out" [2, p. 77].

In fact, in comparison with previous stage of difficulties, in plateau phase an emphasis is put onto *complexity*. And the third item in the list, referred to target Grammar, should be put into the category of fossilization items rather, than plateau problems.

A lack of stylistic means also refers to the existence of effect of fossilization, when learners encounter errors developed from applying their native language rules and features to the structures in target language. In this case they deal with new language, called *interlanguage*, or *approximative language*. Things would be very good if they were not so bad, because this novel language is full of permanent errors. Those fossilization mistakes could be too irritating. Unfortunately, more capacious use of authentic materials (texts, listening activities, video resources) can also cause a mentioned effect on learners. Students perceive, memorize and then adapt gained mechanisms with the use of their native language principles, multiplying, for instance, particular grammar errors again and again. That is what we call permanent fossilization. This affects learners in a very bad way, especially when they start noticing their constant faults. Learners are tend to escape communication with native speakers and feel more comfortable making a conversation with non-native interlocutors.

To overcome faults in listening and reading skills, self-motivated students come from adapted to authentic contexts. They complete a variety of writing tasks, for example, ones who study at economics departments practice business correspondence tasks, deal with e-commerce and language of meetings and negotiations. Consequently, constant practice leads to mastery, and motivated learners become competitive in their field of degree. But when it comes to spoken skills, it is a potential applicant at the phase of plateau.

A power of communicative competence is based on fact that used language responds accomplishing specified objectives, that is a prominent goal of foreign language education. According to Edward T. Hall's concept of effectiveness of anthropological view of culture including communications, "the essence of cross-cultural communication has more to do with releasing responses than with sending messages. It is more important to release the right response than to send the right message" [1].

For the following plateau stage one of the most effective tips is to change a teaching strategy. It is obviously an extremely useful experience to practice classroom dialogues and monologues, but in order to improve learners' skills, teachers should aimed lessons at practicing different phases of communication. Students must be taught how to perform the six aspects that are particularly relevant to an effective conversation performance: opening, turn-taking,

interrupting, topic-shift, adjacency pairs, closing [3, p. 42–43]. The mentioned issues are considered in the field of *cultural etiquette*. And it is, no doubts, a breakthrough through a vicious circle of plateau to advanced level of proficiency.

In total, stylistic incompetence at a plateau phase becomes a real problem for participants of educational process. They realize, that even trying their best, they, from time to time, sound too bookish or unreasonably formal. At the earlier stage of target language acquisition spoken difficulties refer to incorrect use of prepositions, phrasal verbs, etc. But with gained experience learners want to produce utterances with a high degree of accuracy and naturalness. To overcome those distractive moments, teachers should involve students into a methods of asking and answering open-ended questions. This will prepare them for productive communication, whether professional or small talk. “When the learner has a clear communicative need of using English, he is most likely to learn the language spontaneously and take active part in all learning activities. So the primary aim of the classroom management must be creating positive situations that encourage and involve the learners in communication” [4, p. 29].

Culture shapes our perception, therefore it influences our language cognition. In order to adapt to another environment people use an approach of following a set of accepted unwritten rules on manners, behavior, eating habits, even appearance (style of dressing, appropriate make-up, etc.). The only thing to be disappointed with is the lack of communicative competence due to co-called cultural shock, therefore “one framework for approaching cross-cultural communication is with *high-context* and *low-context* cultures, which refer to the value cultures place on indirect and direct communication” [5]. In accordance with C.B. Halverson’s idea, the difference between mentioned types of culture occurs in displaying the following tendencies: *interaction*, *territoriality*, *temporality*, *learning* and *association* [6, p. 130].

High-context cultures rely on nonverbal communication, in terms of Brian Neese interpretation, they are more dialectical and depend on certain background information. People are very close to each other, spend a lot of time together, and accuracy is valued, change is slow. Central European, Latin American, Asian, African, Arab countries are generally considered to belong to high-context cultures space. In *low-context cultures* with western European roots your idea should be spelled out to be considered. Individualism is appreciated as one of the traits of talented personality. They rely on the use of logic, change is fast and speed is valued, your time belongs to you [5]. However, in modern global community the awareness of cultural preferences and excellent communicative skills are no longer graduates’ advantages, that is what employers expect from university graduates.

Conclusion. To summarize the listed above, we resume, that plateau affects students at their middle level of language competence. Aspects referred to perception of language input do not occur at this stage, while activities related to native-like, natural, competent output require special attention. Aimed at a high level of accuracy and naturalness, learners expect to make a constant progress in language acquisition. Rather easily passing vocabulary and grammar difficulties at earlier stages of education, they lose their motivation unable to develop conceptual thinking, concerning foreign culture and communication.

Since dealing with plateau phenomenon, it is also of a significant importance to mention the fact, that both students and teachers should be aware of a danger of fossilization that comes together with upcoming competence. In this case, an effective approach for teaching should presuppose development of capacity to monitor

errors in communicative manifestations of others students as much as in their own language. A methods of developing those learners’ abilities outlines a perspective for our further research.

References:

1. Hall Edward T. *Beyond culture*. Garden City, N.Y.: Anchor Press, 1976. 256 p.
2. Griffin D. *Slow Learners: A Break in the Circle: A Practical Guide for Teachers in Secondary Schools*. Andover: Chapel River Press, 1978.
3. Dörnyei Zoltán and Thurrell Sarah. *Teaching Conversational Skills Intensively: Course Content and Rationale*. *ELT Journal*. Vol. 48/1 (January). Oxford: Oxford University Press, 1994. P. 40–49.
4. Fan Yi. *Plateau of EFL Learning: A Psycholinguistic and pedagogical Study*. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.565.6275&rep=rep1&type=pdf>. (Acceded: 18 April 2019).
5. Neese, Brian. *Intercultural Communication: High- and Low-Context Cultures*. *Southeastern University Online Learning*. August 17th, 2016. URL: <https://online.seu.edu/high-and-low-context-cultures/> (Acceded: 10.04.2019).
6. Halverson C.B. *Cultural-context Inventory: The Effects of Culture on Behavior and Work Style*. *The 1993 Annual: Developing Human Resources* / in J.W. Pfeiffer (ed.). San Diego: Pfeiffer & Co, 1993.

Агібалова Т. М., Алпатова О. В. Феномен фази плато в процесі вивчення іноземної мови

Анотація. Статтю присвячено феномену плато, що виникає в процесі вивчення іноземної мови. Розвідка висвітлює певний спектр відмінностей між перешкодами, з якими стикаються студенти на ранніх етапах навчання, і тривалою демотивуючою ситуацією відсутності подальшого прогресу. Плато здебільшого виникає на етапі, коли учасники навчального процесу досягають рівня *Intermediate*, прагнуть досконалості й природності в уживанні іноземної мови, але несподівано усвідомлюють неможливість досягнення нових результатів. Також наголошено на важливості розуміння ефекту фосилізації, що супроводжується наявністю постійних помилок у мові, якщо студенти мають тенденцію використовувати так звану інтермову.

Ключові слова: плато, комунікація, комунікативна компетенція, фосилізація, інтермова, мовна картина світу, кроскультурна комунікація, висококонтекстні культури, низькоконтекстні культури.

Агибалова Т. Н., Алпатова Е. В. Феномен фазы плато в процессе изучения иностранного языка

Аннотация. Статья посвящена феномену плато в процессе изучения иностранного языка. Авторами описан спектр различий между проблемами, с которыми сталкиваются студенты на более ранних этапах освоения языка, и продолжительным демотивирующим застоем в их коммуникативном перформансе. В большинстве случаев феномену плато подвержены учащиеся, достигшие уровня *Intermediate* и намеревающиеся достичь беглости и натуральности в целевом языке, вместо этого они осознают, что продвижения в обучении больше не происходит. Также сделан акцент на важности осознания опасности от возможного эффекта фоссилизации, что может привести к повторяющимся из раза в раз ошибкам в иностранном языке в случае, если обучающийся использует интерязык в качестве так называемого промежуточного варианта языка.

Ключевые слова: плато, коммуникация, коммуникативная компетенция, фоссилизация, интерязык, языковая картина мира, кроскультурная коммуникация, высококонтекстные культуры, низькоконтекстные культуры.

*Валуєва Н. М.,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу
Дніпровського державного технічного університету*

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена лінгвокультурологічним аспектам міжкультурної комунікації. Сьогодні в результаті зростання міжнародних контактів процес взаємопроникнення мов і культур набуває все більшого значення. У дослідженні висвітлено приклади сучасних розмовних одиниць англійської й французької мов, що утворені внаслідок діалогу між двома культурами та мовами. Багато з новотворів є словами-телескопами, елементами яких є слова або морфеми двох мов.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, інтеракція, телескопія, діалог культур, запозичення, концепт.

Постановка проблеми. Лінгвокультурологія є однією з актуальніших галузей мовознавства, що зумовлюється об'єктивними умовами сьогодення: процесами глобалізації, інформатизації соціуму, соціально-економічними й політичними світовими процесами, швидким темпом зростання суспільства тощо. Трансформації, які відбуваються в сучасному глобальному просторі, призвели до зростання комунікативної активності представників різних національних етносів. У свою чергу, будь-яка комунікація неможлива без її основного компонента – мови, яка є, з одного боку, інструментом (посередником) для міжкультурної комунікації, а з іншого – може породжувати одну з головних проблем під час спілкування представників різних культур – проблему непорозуміння: зіткнення однієї національно-культурної, етнічної картини світу з «іншою».

Міжкультурна комунікація – це не лише процес спілкування між представниками різних мов, це й процес взаємодії різних культур, це й подолання понять «свій» – «чужий» національно-культурних картин світу. Культура як поняття є багаторівневим, і в питаннях взаємодії культури з мовою остання є важливим фактором культури. Під час контакту різних культур «своя» культура може впливати на неправильне сприйняття іншої: «Реципиент видить чужую культуру через призму локальної, чем в основном и предопределяется непонимание специфических феноменов незнакомой культуры» [5, с. 44].

Сьогодні в результаті зростання міжнародних контактів процес взаємопроникнення мов і культур набуває все більшого значення, тому дослідження, пов'язані з проблемами виявлення й аналізу чинників, які можуть сприяти успішній міжкультурній комунікації, питання взаємодії мови й культури, відбиття мови в національних культурах є важливими та актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжкультурна комунікація є предметом вивчення різних галузей знань: її активно досліджують психолого-соціологічні науки, культурологія, філософія, етнологія, антропологія, лінгвістика, педагогіка, перекладознавство. Багатоаспектне вивчення цієї проблематики сприяє розумінню комунікації як комплексного феномена, в якому активно взаємодіють мовні та соціокультурні явища. Згідно з проведеним аналізом І.Г. Белякової [2], діалогічна парадигма

дослідження міжкультурної комунікації починає формуватися ще в працях Сократа, Аристотеля й представників Відродження, активно розвивається в працях науковців ХХ – на початку ХХІ століття [2, с. 11]. Як академічна дисципліна міжкультурна комунікація розглядається з 50-х років ХХ століття після публікації книги Е. Холла та Д. Трагера “Culture as Communication” («Культура як комунікація», 1954). Серед сучасних фундаментальних досліджень цього питання можна назвати праці Н.Ф. Алефіренко (Москва, 2010), І.Г. Белякової (Москва, 2018), Ф.С. Бацевича (Київ, 2004), В.В. Воробйова (Москва, 2008), О.О. Селіванової (Полтава, 2008), А.Т. Хроленко (Москва, 2004), S. Bochner (New York, 2013), A. Jakobs (the Netherlands, 2011), J. Metge (New Zealand, 2014) та багатьох інших.

Особливе значення мають лінгвокультурологічні дослідження, які підкреслюють культурно зумовлений характер міжкультурної комунікації, «фокусуються на поведінці людей, що стикаються з культурно обумовленими відмінностями в мовній діяльності й наслідками цих відмінностей» [4, с. 508]. Їх важливість зумовлюється прикладним значенням: використанні як практичні керівництва, посібники в різних сферах діяльності, де наявна міжкультурна комунікація.

Мета статті – розглянути лінгвокультурологічні аспекти взаємодії мов в аспекті міжкультурної комунікації. На прикладах неологізмів сучасних розмовних одиниць англійської та французької мов проілюструвати взаємопроникнення культурологічних концептів однієї мовної спільноти в лінгвокультурологічний простір іншої.

Виклад основного матеріалу. У процес міжкультурної комунікації залучаються не лише елементи мовного коду, а й культурний складник, яка значною мірою може впливати на результат комунікативного акту. З одного боку, культура є комунікацією, а комунікація є культурою: саме через комунікацію між народами відбувається збагачення національних культур. У певній взаємодії відбувається й процес вивчення іноземної мови та культури: вивчаючи нову мову людина спирається на знання про рідну мову й культуру, у свою чергу, іноземна мова допомагає людині глибше зрозуміти свою рідну мову. Проте водночас спостерігається й протилежний процес: «Привычная культура своего народа не позволяет понять и осознать некоторые культурные обычаи и традиции других культур, становится недругом в ситуациях межкультурного взаимодействия» [6, с. 203].

У цьому стосунку особистість комуніканта як основного суб'єкта мовленнєвої комунікації та його компетенції виходить на перше місце. До компетенцій комунікантів належить не лише знання граматики й лексики мови, якою здійснюється спілкування, а й *лінгвокультурологічна компетенція*, під якою розуміємо знання «лінгвокультурного матеріала, который репрезентируется не просто отдельной лексикой, а объясне-

нием конкретных особенностей для той или иной культуры, приведением примеров и т.д.» [6, с. 204]. У свою чергу, М. Байрам акцентує важливість також *аналітичної* (знання про цінності, вірування іншої спільноти), *емоційної* (інтерес і повага, толерантне ставлення до «чужої» культури), *креативної* (синтез культур) і *поведінкової* (використання міжкультурних невербальних кодів) компетенцій [1].

Міжкультурна комунікація сприяє не лише розумінню інших культур, вона також сприяє їх взаємозбагаченню через взаємодію та взаємопроникнення різних культурних кодів тощо.

У сучасних реаліях «діалог культур і мультикультуралізм є провідною ідеєю століття й перетворюється на нову соціальну реальність» [1], реальність, у якій англійська мова поступово набуває функцій єдиного комунікативного коду. Проникнення англіцизмів у національні мови в умовах глобалізації – процес неминучий. Із новими словами в національних мовах з'являються нові поняття, розширюється й збагачується її лінгвокультурний простір, тому запозичення певною мірою сприяють комунікативній інтеграції. Проте, як справедливо зазначають К.Р. Новікова та О.Г. Поляков, важливо «контролювати інтенсивність заимствования для сохранения культурной и лингвистической самобытности языка и национальной идентичности говорящего на нем» [3, с. 38].

Лінгвокультурологічний взаємовплив між англійською та французькою мовами й культурами має об'єктивні причини: історичні події, торговельні відносини, діалог культур тощо. Перші французькі запозичення з'явилися в англійській мові ще в кінці X – на початку XI століття з різним подальшим рівнем інтенсивності запозичень у різні часи. Нові слова шли різними шляхами асиміляції. Цікаво, що іноді французькі слова повністю витіснили слова англійського походження або запозичення певних слів в англійську відбувалося через французьку мову, у яку ці слова прийшли з інших мов, зокрема з грецької (*episode*, *police* тощо) або германських мов (*choice*, *blank* тощо). Вплив французької мови, як й інших мов, на англійську доволі великий, лексичний склад мови на сімдесят відсотків складається з іномовних слів, проте запозичення не викликали перебудови самої мови, зміни лексичного складу відбувалися поетапно.

Цікаво простежити взаємовплив англійської та французької мов на сучасному етапі в розмовному реєстрі мови. Так, для передачі певних понять, почуттів, емоцій в англійській використовуються французькі лексичні одиниці, які влучно передають певні емоції, стани й не мають вербальних відповідників в англійській мові. Розглянемо приклади [7].

Dépayement – відчуття розгубленості в новому оточенні, країні; дещо схоже до “homesickness” (ностальгії), проте це ще й відчуженість, і дезорієнтація щодо усього нового в іншій країні.

L'appel du vide – ‘The call of the void’ буквальный переклад «виклик порожнечі», насправді стосується внутрішнього бажання стрибнути з висоти.

Flâner – мистецтво бродити по вулицях міста без цілі або кінцевого пункту призначення, просто для задоволення, вбираючи атмосферу, перетворюючи пішоходів на фланерів (*flâneuse(f)*).

Retrouvailles – відчуття щастя, задоволення зустрітись з кимось після дуже довгого часу. *Voilà* – «Ось і ти!»

Frappadingue – божевільний, «ударений по голові». Це слово-телескоп від *frapper* (вдарити, бити) і *dingue* (божевільний).

Hurluberlu – прикметник для опису чудернацької або ексцентричної людини, яка може брати участь у божевільні, в усьому, що викликає загальне непорозуміння, порушення.

Râler – стан між плачем і скарженням французи перетворили у вираз *râler* – елегантне проведення часу, де *râler* – дієслово, що уособлює постійне невдоволення світом французами.

Crapoter (буквально, робити вид, що курите) – для опису лицеміра, самозванця.

Порівнюючи взаємини між англійською та французькою мовами й культурами, можемо сказати, що вплив англійської мови на французьку простежується значно пізніше (XVIII століття). Цікаво відмітити, що певні запозичені англійські слова були спочатку французькими (запозиченими зі старофранцузької мови), проте у XVIII столітті знову потрапляють до французької мови, при цьому змінивши звукову форму й значення (наприклад, слово *sport* [3]). Сьогодні з розвитком інформаційних технологій, науки поряд з іншими європейськими мовами французька відчуває значний вплив англійської мови й англіцизми з'являються майже в усіх сферах людської життєдіяльності. У процесі запозичення англійські слова адаптуються (фонетично, морфологічно, семантично). Багато англійських вигуків, інтернет-слів (*blog*, *OK*, *yes* тощо) входять у мову без змін.

Простежимо шляхи утворення нових слів на позначення певних понять у розмовній французькій мові, які являють собою слова/словосполучення-телескопи, в яких один елемент – слово/морфема з однієї мови (французької або англійської), а інший елемент – з іншої. Як ілюстративний матеріал наведемо низку сучасних неологізмів французько-англійських слів(-телескопів), які є прикладами мови франгле (варіанта французької мови, що рясніє англіцизмами). Ці приклади [7] наочно ілюструють асиміляцію французького й англійського лінгвокультурологічного кодів, перехрещення концептів на тлі двох мов і культур.

Déja who – відчуття на вечірці в разі зустрічі з іншою людиною, яку ти начебто пам'ятаєш, бо вже зустрічав її на іншій вечірці, проте її ім'я не пам'ятаєш.

Crapertitif – коли людина приходиться у гості до свого французького друга, і цей візит перетворюється в тортури, тому що на вечірці недостатньо алкоголю, ніхто з вами не балакає, ваша французька дуже погана й ви не здатні слідувати за розмовою.

Laissez-hair – ставлення сучасних французів-чоловіків до своєї зачіски, на манер «творчий безлад».

Flabattoir – муки совісті після святкування Різдва у Франції, коли занадто багато з'їв фуа-гри та солодощів і присягаєш зайнятися серйозно спортом.

A la toad – стосується осіб, що приїхали до Парижа й намагаються виглядати модно, як французи, проте насправді виглядають смішно.

Mentello – такий собі французький інтелектуал, якого зустрічаєш у багатому районі Парижа, який виявляється скоріше божевільним, ніж розумним.

Gone appétit – відчуття, коли тобі подають замовлену страву, на вигляд вона така неапетитна, що твій апетит зіпсовано.

C'est la vegan! – вираз невдоволення, коли дізнаєшся, що у французькому ресторані немає вегетаріанських або веганських страв.

UnVelibable – вигук, коли знаходиш велостоянку пустою або виявляється, що велосипед, який орендуєш, несправний.

La hell vie – коли реальність виявилася далека від сподівань. Емігранти сподівалися на «Красиве Життя» (La Belle Vie) у Франції, але постійні податки, бюрократія, почуття самотності нанівець звели ці мрії.

Fauxbo (faux bobo) – людина, яка лише у своїх мріях виглядає як хіпстер.

Paristocrat – «шикарний», заможний парижанин, чий апартаменти мають вид на Ейфелеву вежу.

Parisianal – коли прискіпливі парижани вимагають, щоб вони сиділи в певному місці на терасі кафе або їли вечерю в певний час, а ви бажаєте внести певну гнучкість у їхнє життя.

Periphereeeeeeeek! – таким вигуком парижани описують «жахи» кільцевої автодороги, де рух напружений і складно орієнтуватися.

Banlieurgy – стан парижан (слабкі, бліді) після перетину *periphereeeeeeeek* «жахливої» кільцевої дороги, щоб дійхати до передмістя (banlieue); або після поїздки в далеко не привабливому, інколи небезпечному приміському поїзді.

Висновки. У процесі тісних взаємозв'язків між народами, соціальні норми однієї «чужої» культури стають зрозумілими й прийнятними для іншої, що простежено на прикладах утворення й уживання новітніх розмовних одиниць в англійській і французьких мовах, які являють собою слова або словосполучення-телескопи. Міжкультурна комунікація сприяє діалогу між представниками різних культур, є інструментом полікультурної й лінгвістичної взаємодії, порозуміння й взаємозбагачення. Дослідження ролі міжкультурної комунікації в лінгвокультурологічному аспекті становить інтерес для подальших наукових розвідок.

Література:

1. Бахов І.С. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу культур. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_2_3.
2. Беякова І.Г. Модели міжкультурної комунікації в умовах культурно-цивілізаційних трансформацій: дисс. ... докт. культурології: спец. 24.00.01. Москва, 2018. 380 с.
3. Новикова Е.Р., Поляков О.Г. Изучение французских заимствований в английском языке и английских во французском в процессе подготовки бакалавров лингвистики – будущих учителей.

Педагогика. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2016. № 1. С. 36–39.

4. Риженко М.А., Смець О.А. Міжкультурна та кроскультурна мовленнєва комунікація в межах англійського дискурсу. *Studia Linguistica. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка*. 2011. Вип. 5. С. 505–510. URL: <http://studia-linguistica.knu.ua/rizhenko-m-a-iemec-o-a-mizhkultura-ta-kroskultura-movlennieva-komunikacija-v-mezhah-anglomovno-diskursu/>.
5. «Свое» и «чужое»: Межкультурные коммуникации в полипарадигмальном аспекте: коллектив. моногр. / под ред. Л.А. Шкатовой. Челябинск: Челяб. гос. ун-т., 2003. 185 с.
6. Халупо О.И. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация. *Вестник ЛГУ*. 2014. № 1. С. 202–209.
7. URL: www.urbandictionary.com.

Валуева Н. Н. Лингвокультурологические аспекты межкультурной коммуникации

Аннотация. Статья посвящена лингвокультурологическим аспектам межкультурной коммуникации. Сегодня в результате роста международных контактов процесс взаимопроникновения языков и культур приобретает все большее значение. В исследовании приведены примеры современных разговорных единиц английского и французского языка, которые образованы в результате диалога между двумя культурами и языками. Многие из неологизмов являются словами-телескопами, элементами которых являются слова или морфемы двух языков.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, интеракция, телескопия, диалог культур, заимствования, концепт.

Valuyeva N. Linguo-cultural aspects of cross-cultural communication

Summary. The article is devoted to linguistic and cultural aspects of cross-cultural communication. Today, as a result of the growth of international contacts, the process of languages and cultures integration is becoming increasingly important. The study presents examples of modern spoken English and French units, which were formed as a result of a dialogue between two cultures and languages. Many of the neologisms are blending words with elements that are the words or morphemes of two languages.

Key words: cross-cultural communication, interaction, blending, dialogue of cultures, borrowings, concept.

Vasylieva A. M.,
Candidate of Philology

MODERN EDUCATION IN THE GLOBALIZED WORLD

Summary. Globalization is an important development that changed the world. It has a lot of different meanings and is not well defined. As globalization has a close relation with education and they are highly interrelated from a historical view, we will try to deal with the impact of it on the last one. The primary focus of this article is the changing values and new education paradigm in the information society and globalizing world.

Key words: modern education, globalization, importance education, communication technology.

Globalization is an important development that changed the world. It comes into our society new concepts and values and carries new problems and perspectives for the nations. Globalization is a relatively recent concept in scholarly research, becoming popular in public, academic, and educational discourse in the 1980s. However, many leading scholars of globalization have argued that the major causes or shapers of globalization, particularly the movement and mixing of elements beyond a local or national level, is at least many centuries old; others frame globalization as representing processes inherent to the human experience, within a 5,000–10,000-year time frame.

Globalization has a lot of different meanings and is not well defined. One can designate it as a process of integration of local characteristics into global flows which are mostly done by means of new communication and information technology. The term also refers to the movement of people (labor) and knowledge (technology) across international borders (Giddings, 1990). It may mean the end of the nation state which brings a new way of life and individuals in global world. Globalization was developed on the foundation of Western Civilization, which oversaw the rise of modern science and the modern secular state. The negative impact of these developments included, Western colonialism, World Wars, and the decline of the traditional values. The human suffering caused by the world wars led to the creation of the United Nations, whose values are enshrined in the UN International Declaration of Human Rights, drafted under the supervision of Eleanor Roosevelt [10].

In ukrainian language we can find such description of globalization as «Глобалізація (від лат. *globus* – куля) – перетворення певного явища на світове, планетарне, такого, що стосується всієї планети Земля. У суспільному значенні – процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації» [7].

Globalization can be defined as a process or condition of the cultural, political, economic, and technological meeting and mixing of people, ideas, and resources, across local, national, and regional borders, which has been largely perceived to have increased in intensity and scale during the late 20th and early 21st centuries [14]. The characteristics of globalization contain the internationalizing (the process of planning and implementing products and services so that they can easily be adapted to specific local languages and cultures, a process called localization) of production, the new international division of labor, new migratory movement,

the new competitive environment that generates this procedure, and the internationalizing of state. Many institutions now include the term “global” in their mission statement; most aspire to prepare “globally competent graduates”.

So, globalization is a vast concept that this article is not able to cover all its aspects. The aim of this work is to analyze a small part of globalization. As globalization has a close relation with education and we will try to deal with the impact of it on the last one. We should add that globalization and education are highly interrelated from a historical view. The first educational scholarship with a global character from a historical point of view would thus be research related to colonial educational projects, such as in India, Africa, and East Asia, which served to create elite local communities to serve colonial officials, train local people to work in economic industries benefiting the colony, and for preservation of the status quo. Most today would describe this education as not part of an overall development project belonging to local communities, but as a foreign intervention for global empire maintenance or social control. As postcolonial educational theorists such as Paulo Freire have seen it, this education sought to remove and dismiss local culture as inferior, and deny local community needs for the sake of power consolidation of elites, and it ultimately served as a system of oppression on psychological, cultural, and material levels [4]. It has been associated by diverse cultural theorists within and outside the educational field with the loss of indigenous language and knowledge production, with moral and political inculcation, and with the spread of English as an elite language of communication across the globe [1]. The first modern global educational research was that conducted by bodies affiliated with or housed under UNESCO, such as the International Bureau of Education, the UNESCO Institute for Statistics, and the International Institute of Educational Planning, which are regarded as foundational bodies sponsoring international and comparative research. In the 21st century, the systems of education face the dual challenge of equipping students with the new knowledge, skills and values needed to be competitive in a global market while at the same time producing graduates who are responsible adults, good citizens both of their country and of the world.

Global education is an education perspective which arises from the fact that contemporary people live and interact in an increasingly globalized world. This makes it crucial for education to give learners the opportunity and competences to reflect and share their own point of view and role within a global, interconnected society, as well as to understand and discuss complex relationships of common social, ecological, political and economic issues, so as to derive new ways of thinking and acting. However, global education should not be presented as an approach that we may all accept uncritically, since we already know there are dilemmas, tensions, doubts and different perceptions in an education process when dealing with global issues. There are many definitions of global education. The Maastricht global education declaration (2002) states: “Global education is education that opens people’s eyes and minds to the realities of the globalized world and awakens them to bring

about a world of greater justice, equity and Human Rights for all". "Global education is understood to encompass Development Education, Human Rights Education, Education for Sustainability, Education for Peace and Conflict Prevention and Intercultural Education; being the global dimension of Education for Citizenship" [5, p. 10].

In global world, information society is an important concept, it needs creative individuals, and governments should only train in school the individuals to adopt the new values and developing student's ability to acquire, and use knowledge gains importance in the process of globalization. However, learners can develop their critical thinking skills, obtain democratic values and ethics and apply their knowledge independently in an effectively designed teaching-learning environment. Future universities and other institutions are not thought only for the young, they are expected to become more open to people of all ages who wish to further their education, this is inevitable in the globalized world.

As education has an important place in shaping a society, globalization has to be connected with education and the global activities have a deep impact on it. Globalization of the world economies is leading to increase emphasis on internationalization of the subjects included in a course of study in school. It also creates the opportunities for new partnerships in research and teaching with agencies and institutions across the world [11]. In the field of education a lot of changes are expected. Duties of schools are to ameliorate the individual's appropriateness with the concept of globalization that changes traditional structure of education, which is one of the main rapid changes today in universities and other institutions that are redoubling their efforts to respond to social change. They have to implement society's expectations [2]. Universities and different institutions will be opened to anyone who has acquired the motivation to learn and the ability to notice issues through social experience or involvement in volunteer and other activities. The increase in the number of student, both part-time and full-time, with greater depth is expected and this is thought to lead to the formation of an academic environment. As higher education is an investment in human progress and prosperity, during fast social and economic change, it is especially important that universities and other institutions of higher education consider their contribution to society from abroad long-term perspective [6]. The task of higher education must include the examination of and reflection on globalization as a force shaping the world in which we live. Global education, as a distinct construct from globalization, does what higher education has traditionally aimed to do: extend students' awareness of the world in which they live by opening them to the diverse heritage of human thought, action, and creativity.

Global education places particular emphasis on the changes in communication and relationships among people throughout the world, highlighting such issues as human conflict, economic systems, human rights and social justice, human commonality and diversity, literatures and cultures, and the impact of the technological revolution. While it continues to depend on the traditional branches of specialist knowledge, global education seeks to weaken the boundaries between disciplines and encourages emphasis on what interdisciplinary and multidisciplinary studies can bring to the understanding and solution of human problems. Global education also implies, and our students should be taught, that not everyone around the world views global education with indifference. Some people may see it as a vehicle for development of globalization,

which might itself be seen as the western effort to destabilize fragile balances in world economic and political systems. Global education places on the ability to think critically and ethically. Globalization is an inter-national and intra-national force, while global education is a teaching/learning paradigm. Thus, their areas of emphasis are in different fields. The main duty of a government in the field of education is to design the educational activities that have been developed according to strategic aims and to direct them with policies suitable for the aims. Besides education is a major area of government expenditure and is a significant potential target for human resources. The local authorities of each country can state the local goal of education. Their aims can change according to the local needs and necessities and may show differences from each other. But the global education has many goals in common for every country.

The aims and importance of global education can be stated as follows: let those who participates in educational process obtains skills of new cultures; develop the ability of distinguishing intercultural differences; aiding the people for criticizing events from global perspective; explain how different cultures impact the activities of organizations; help students realize how attitudes are shaped and how they influence the behaviour; the language and harmony skills of the managers who will work in different cultures should be developed; provide the ability of working together with the people coming from different cultures; develop the skill of multi-sided thinking by causing them gain the cultural sensitivity and experience; teach how to behave according to cultural differences; teach how to manage multinational groups; develop the way of thinking from individuality to [12, p. 140].

Under the effects of globalization, education is driven to important changes. It gives quick developments in technology and communications. The nature of delivering education to students is being changed by the introduction of technology into the classroom, is gradually giving way to a new form of electronic literacy, more programs and education materials are made available in electronic form, teachers are preparing materials in electronic form; and students are generating papers, assignments and projects in electronic form. Video projection screens, books with storage device servers and CD ROMs as well as the rise of on-line digital libraries are now replacing blackboards. Even exams and grades are gradually becoming available by electronic means and notebooks are starting to give way to laptops. Students can be examined through computer managed learning systems and do tutorial exercises on a computer rather than in classroom. Such developments in education portray that there has been a shift from industrialization to information-based societies. Hence, technology is predicting in the education environment towards a reliance on electronic sources to deliver material. With such changes and the emergence of video conferencing and the Internet, the barriers of distance are being broken down at a fast rate, due to the key aspect of globalization. People can learn in a variety of ways and no longer have to be physically presented in an education institution in order to learn a definite advantage of flexible delivery systems. It allows for exploration of new areas of learning and thinking. The rapid growth of television services, with their immense influence as media of mass communication, has very relevant in the technological shift. Other large contributions to this shift contain the transistor and space satellites. Communication and information technology based over the years in Internet, which is a massive network of computers located throughout the world. These computers maintain libraries of text, images, computer software, and other forms of information that anyone can access it, anywhere,

at any time. This implementation of technology and communication to be successful and to educate a society, both the students and teachers need to be technologically literate.

Communication technology is offering new challenges for students of all abilities as they can discuss problems of concern with their fellow students from around the world. Thus, advanced communication and interpersonal skills, fostering a mutual understanding across countries and cultures. Developments in the delivery of education is allowing for individuals to explore new areas of learning and thinking that could not be done with pen and paper. Knowledge is being discovered through inquiry and experimentation rather than memorizing facts in a teacher dominated classroom setting. Indeed, students no longer need to be physically present to learn as education material is becoming readily available over the Internet, by video conferencing, and tape recordings. Institutions are now turning towards the use of the Internet to deliver courses to students. Just because of technology and communication seems to be creating in human life between the “haves” and the “have not’s”, resulting in a bifurcated society of those who can afford such information technology and those who cannot, so does globalization. While education institutions in Western societies are adopting technology, less developed countries are once again left behind, very weak and fragile to implement development programs for education. While less developed countries motivate their citizens to seek more education, severe limitations in delivering basic services are a problem. A lack of infrastructure and funding makes it difficult to implement any technological and communication development.

Differences in economy, politics, culture and society, developed and less developed countries have adopted educational ideals from western thought and are anxious to rise modern and therefore promote education as a symbol of modernity and development to their own population and the foreign countries. The spread of education internationally, as a result of globalization, has effects on cultures worldwide. Educational institution obviously has become more market oriented, focusing their energy on creating capitals rather than providing sufficient education for students [2]. Each country makes new rules in order to educate the students according to the necessities of global world.

So globalization has a lot of effects on educational systems. Education cannot stand aside from the overall integration, standardization and convergence between the different countries of the world. It challenges us to rethink not only how much education is needed but also its final goal to train highly skilled professionals to solve the world’s problems. Education in a global society is a real challenge because education is culture specific. It involves teaching the knowledge, values, and skills known to a particular society. Today students can choose their supervisors in researches the professor from another city or even country. There is active development of various methods of teaching through the Internet. Developing international cooperation, secondary and higher education institutions provide for exchanges of students and teachers. Specialized centers that are engaged in training for a particular profile, for example, computer science, management, etc., are created.

References:

- Ashcroft B., Griffiths G. and Tiffin H. (Eds.) (1995). The post-colonial studies reader. London: Routledge.
- Benking H. (1997). A Humane Information Society or Information War. URL: <http://www.bfranklin.edu/hubs/global/benking.htm> (дата звернення: 10.04.2019).
- Deniz N. (1999). Global Education. (Global Eğitimi). İstanbul: Türkmen Press.
- Freire P. (1972). Pedagogy of the oppressed. Victoria: Penguin.
- Global Education Guidelines. Concepts and Methodologies on global education for educators and policy makers. Developed by the Global Education Week Network in coordination with the North-South Centre of the Council of Europe. Published by the North-South Centre of the Council of Europe – LISBON 2008. First edition 2008. Updated version, 2010. URL: <https://www.developmenteducation.ie/media/documents/GEguidelines-web.pdf> (дата звернення: 10.04.2019).
- Ministry of Education, Science, Sports and Culture (1995). Japanese Government Policies in Education, Science, Sports and Culture Remarkings Universities: Continuing Reform of Higher Education. URL: <http://www.monbu.go.jp/hakusyo/1995eng/c4s4.html> (дата звернення: 10.04.2019).
- Oxford Research Encyclopedias. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/s.pl?Article=5113&action=show> (дата звернення: 10.04.2019).
- Reagan T. (2000). Non-Western educational traditions: Alternative approaches to educational thought. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Robertson R. (1992). Globalization: Social theory and global culture. Thousand Oaks: SAGE, 1992.
- Robinson W.I. (2007). Theories of globalization, in G. Ritzer (Ed.), The Blackwell Companion to Globalization. Malden, MA: Blackwell. P. 125–143.
- Twigg C.A., Oblinger D.G. (1996). The Virtual University. A Report from a Joint Educom/IBM Roundtable, Washington, D.C. November 5–6 1996, 1–6.
- Vehbi ÇELİK, Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ. A Critical examination of globalization and its effects on education. Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Firat University Journal of Social Science Cilt: 10, Sayı: 2, Sayfa: 133–144, ELAZIĞ-2000.
- Wanner R.E. (2015). UNESCO’s origins, achievements, problems and promise: An inside/outside perspective from the US. Hong Kong: Comparative Education Research Centre/University of Hong Kong.
- URL: <http://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-52> (дата звернення: 10.04.2019).

Васильєва А. М. Сучасна освіта у глобалізованому світі

Анотація. Статтю присвячено описові глобалізації – це важлива подія, яка змінила світ. У цього поняття багато різних значень. Оскільки глобалізація тісно пов’язана з освітою з історичного погляду, ми розглянемо її вплив на освіту. Основна увага в статті приділяється зміні цінностей і нової освітньої парадигми в інформаційному суспільстві і світі, що глобалізується.

Ключові слова: сучасна освіта, глобалізація, значимість освіти, комунікаційні технології.

Васильєва А. Н. Современное образование в глобализирующемся мире

Аннотация. Статья посвящена описанию глобализации – это важное событие, которое изменило мир. У этого понятия много различных значений. Поскольку глобализация тесно связана с образованием с исторической точки зрения, мы рассмотрим ее влияние на образование. Основное внимание в статье уделяется изменению ценностей и новой образовательной парадигмы в информационном обществе и глобализирующемся мире.

Ключевые слова: современное образование, глобализация, значимость образования, коммуникационные технологии.

Konovalova V. B.,
PhD in Philology,
Associate Professor at Business Foreign Languages and Translation Department
of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

Akopiants N. M.,
PhD in Philology,
Associate Professor at Business Foreign Languages and Translation Department
of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

Golikova O. M.,
PhD in Philology,
Associate Professor at Business Foreign Languages and Translation Department
of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

THEATRICALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS AS AN ELEMENT OF FORMING KEY COMPETENCES AMONG ESL STUDENTS

Summary. The article distinguishes the theatricalization of the educational process as an effective and to a certain degree innovative way of forming ESL students' key competences. The authors of the article give the overview of the history of development of the concept "theatricalization", its stages of implementing in teaching foreign languages and fundamental principles which it is based on and its niche in modern teaching methodology. The article mainly focuses on the experience of work at Business Foreign Languages and Translation Department of NTU "KhPI" (Ukraine) where dramatized performance is used both during extra-curriculum activities and class work. In the article there are also given and analyzed special examples of tasks which are assigned to ESL students within class work hours. On the whole, the authors regard as the most effective such kinds of class work dramatized performance as group work presented in the form of simulation of the business negotiations or discussion, acting in pairs within given imaginary situation, mono acting from the point of view of one of the characters, dramatized reciting of poems in the form of the video recording, staging pieces of classic literature and games for acting.

Key words: theatricalization, dramatized performance, extra-curriculum activity, class work, role-play, drama, key competences, psychological immersion.

Introduction. The higher education system of reformation involves qualitative changes in the strategic principles of education, the steps of the whole education system towards new priority goals and objectives as well as strengthening of innovation processes in higher education establishments. However, whichever modernization events take place in the modern high schools, all of them are related to the teacher's personality peculiarities as a scientist, a researcher and a person who possesses an adequate philosophical idea of the crucial current issues.

As stated in the communiqué at the meeting of European ministers responsible for European higher education development (May 14–15, 2015), special attention should be paid to the progress in ensuring the quality of education and knowledge provided. It is also noted that the most important at this stage is

the promotion of European cooperation to guarantee the quality of knowledge of both teachers and students, as this is a prerequisite for the credibility, relevance, mobility and attractiveness of the European Higher Education Area. The ministers admitted (especially for teachers) the urgent necessity to organize teachers' post-graduate education. Within the framework of the Bologna process, among the main areas of students' preparation in the conditions of the credit-modular system, the problem of the teacher is especially highlighted, his role is becoming more and more significant. It is the teacher's primary function and ultimate goal to design the educational and learning environment with the use of modern pedagogical technologies. The teacher's scientific creative potential as well as his intellect and intelligence should be fully employed to perform social needs.

One of the conditions teachers shall need to develop student's creative and intellectual personality and individuality is, first of all, the high level of the teacher's own creative potential. However, unfortunately, some teachers are poorly oriented how to create the learning environment appropriate for a student's personality self-improvement together with their own self-improvement. The modern high school is and has always been in a contradictory position: on the one hand, it predetermines scientific and technological progress, and, on the other hand, there is the tendency of stability, immutability, and internal resistance to innovative phenomena within the educational process [1].

In our opinion, currently teachers' professional and pedagogical training, in accordance with the traditional educational paradigm, is not effective and insufficient any more for the future professionals' self-development. In this regard, the issue of the higher education teachers' development in Ukraine is particularly relevant, as far as the implementation of new pedagogical technologies is closely connected with culture, art and dramatized performance.

One of the possible directions of cultural and humanistic functions of education realization in Ukraine is the teacher's pedagogical skills enrichment by using the latest pedagogical achievements related to the culture and art.

Employing the pedagogical historical experience one can see that the study of education as a phenomenon of culture has deep roots. During the last two centuries, researchers have repeatedly emphasized on the connection of pedagogy with culture, art and performance primarily via pedagogy and art comparisons. The issues of pedagogy as an art and performance are reflected in numerous publications by the scientists of the past: A. Obodovsky, K. Ushinsky and by a number of modern scholars: N. Levitov, F. Honobolin, etc. Practically all pedagogical reference books regard pedagogy as a symbiosis of science, culture, art, stage direction and dramatized performance.

Analysis of recent research and publications. The analysis of psychological and pedagogical literature demonstrates that the pedagogical art and stage direction study has been given insufficient attention yet. Mostly, researchers have been considering the problem of teachers' theatrical art training. Among them one should distinguish the following scholars: V. Abramyan, O. Rudnitska, M. Leshchenko, N. Myropolska, L. Limarenko and others.

However, the importance of pedagogical stage direction development has been emphasized in works of I. Zyazyun, O. Otich, L. Dubina, O.A. Komarovska, L. Limarenko and others. They focused on the urgent importance of pedagogical art and stage direction implementation at different phases of the teachers' professional activity within the educational process.

Setting the objectives. Given this, the purpose of the article is to research and analyze ways of implementing theatricalization in the educational process to develop communicative competences among ESL students in terms of the cultural aspect, which allows to make educational process at the tertiary level more effective, based on the teaching experience at Business Foreign Languages and Translation Department, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (Ukraine).

Results and discussion of the research. Although the very concept of "culture" is extremely diverse, it gives grounds for studying and developing the skills of pedagogical art, stage direction and dramatized performance.

In addition, within the period of reformation in the system of education in Ukraine, pedagogical science is intensively looking for new opportunities, methodologies and strategies.

Therefore, the theoretical and methodological basis of our research is a person-cultural approach, which defines the initial positions, principles and basic provisions of the pedagogical art, stage direction and dramatized performance skills formation.

Culture performs an integral function, forming a member of a society, involving a personality into a social public life, helping him to manifest himself more clearly, including him into dialogue with the society. It also performs a meaningful function that manifests itself in the:

- goal setting (what to do and what we want to achieve);
- building a strategic hierarchy of values and means of achieving them;
- personal capacity for reflection;
- instrument of new knowledge obtaining;
- spiritual and social improvement provision;
- emancipation of spiritual and intellectual abilities.

Therefore, the person-cultural approach to the professional pedagogical activity is the study of the content, means, forms and stages of the individual features formation (both students and teachers) [2, p. 155].

The personality-cultural approach implementation into the educational process as well as its normative aspect involve the employing the principles that operate in the context of our study as methodological ones. The most important of these are:

1. The principle of anthropocentricity.

The principle of anthropocentricity determines the democratically organized and intensive educational process in the unrestricted socio-cultural space, in the center of which is the student's personality.

This principle implementation within the pedagogical stage-directing formation is based on the fact that the teacher as an author and a director of the educational process, using some pre-prepared work of art, uses it to build a dialogue for students' communication, thereby affecting all aspects of their personalities.

2. The principle of personal orientation.

This principle acts as one of the main principles of the restructuring of the whole educational system. It is the personal orientation that determines the quality of a modern system of training. Only individuality can form an individuality, therefore the formation of the teacher's personality is the leading task of the pedagogical process.

The teacher in the process of educational work management has to deal with several aspects of a personality:

- intellectual, related to cognition, the development of thinking, the formation of cognitive needs;
- emotional, reflecting reactions to external stimuli, the attitude of the individual towards various social and natural phenomena;
- volitional, which include the formation of the decision-making, stating goals, making efforts in their implementation and overcoming the emerging contradictions;
- actions connected with the intellectual, substantive and practical activities of the individual.

3. The principle of the priority of creativity in the personality formation.

The admission of the priority of a person's creativity is based on the concept of self-actualization. A. Maslow was the first to point out that creativity is the most versatile characteristic of a self-actualizing personality. He considered creativity to be a feature that all people potentially possess since birthtime. However, he believed that most people normally lose this quality mostly due to the "formal education" mode. Creativity is a universal function of a person, which leads to all forms of self-expression. This must be understood and employed as much as possible by every teacher.

Based on the mentioned above principles, the following pedagogical conditions have been defined:

- The formation of stage direction and drama-performance students' competence skills to provide the creative, productive, rehearsal and theatrical activities;
- The detection and removal of emotional barriers in learning activities;
- The creative process design and development (individual and collective).

Long before joining the Bologna Process, an idea of partnership between the lecturer and the student was in the point of the Department's ideology. Creation of the English Short Story Theatre, where, during the semester, the students together with the lecturers implement the idea of drama stage presentation in the foreign language, improving the English and German skills in variety of rehearsals, climaxed with a performance on the major stage of the Pal-

ace of Students of NTU “KhPI”, has become a successful step for implementation of that position. Theatrical activity of the students for “Translation” specialty is an inseparable component of the academic process, as reflected in the Department’s curriculum.

It should be emphasized that the educational work at the Department of Business Foreign Language and Translation is highlighted by partnership with the students, creation of co-projects with the lecturers and dealing with recordings reproduced by the native speakers, thereby forming an English-speaking ambience in the class. Generally, the multimedia technologies have made it possible for the Department of Business Foreign Language and Translation to create a sort of the foreign-language ambience within the bounds of the University and to win a positive publicity in the occupational pool of the Ukrainian lecturers.

The English Short Story Theatre on the basis of the Department of Business Foreign Language and Translation exists already for 16 years, being the annual contest of the students’ theatre performances in English. The students for the specialty “Translation” and others, whose specialty is not English, but as fluency in English is an essential objective of the higher education in terms of globalization, take part in that event. Creation of such an ambience has been given rise to by the communicative approach as introduced into the academic process, whereby the command of a language is considered to be the ability of taking part in the real communication. The communicative approach in the foreign-language studying is to integrate the achievements of the structural, conceptual and functional programs and to be drawn up subject to the authentic materials and modeling the real communicative situations, that encourage mastering lexemes in typical communicative contexts and build up acute conditions for written and oral communication. We consider the English Short Story Theatre as one of the possible strategies to overcome communicative problems while studying English [8, p. 113].

We can state that mostly theatricalization of the educational process takes place within classroom hours. Therefore at the Business Foreign Languages and Translation Department of NTU “KhPI” (Ukraine) we pay special attention to implementing elements of dramatized performance into everyday classroom activities as well as into extra-curricular academic activities for teaching ESL students. Hereafter we will comment on every dramatized activity within classwork more thoroughly in correlation with certain subjects and effects which theatricalization has on educational process efficiency improvement for each discipline.

One of the major formats of tasks in language learning which includes the elements of dramatized performance is role play. In terms of acquiring the knowledge about formality, register, function, attitude, paralinguistic and extra-linguistic features, and acceptability and appropriateness [9, p. 1] role playing is irreplaceable and crucial for ESL students in preparing them for real communicative situations.

During the role play students are immersed into simulation of real life conditions acting out roles from the different spheres of real social life: doctors and patients, traffic wardens and passengers, waiters and customers, shop assistants and clients, teachers and students, customs officers and travelers, employers and employees, parents and their children, show hosts and the audience, representatives of service business and their clients and so on. Students have an opportunity to try on roles of people having different social status, cultural background, age, gender and levels of hierarchy in the society. Under artificially created circumstances they experience

exactly what they may feel and need to say in real-life situations. Therefore, a lot of factors contribute to efficiency of this activity among which there is the immediacy of reaction and interaction, being able to keep straight to the topic, using correct grammatical structures, exploiting relevant vocabulary, intonation, gestures, miming, extra-linguistic knowledge about social and cultural background in which the situation occurs.

As for the place where the activities take place, Paul Mason names a classroom an “artificial” environment and notes that “language learning is presumed to entail the acquisition of language suited to all environments that the students might reasonably encounter: not just classrooms <...> Role-plays use the imagination to overcome the constraints of the artificial classroom. In a sense, they embrace the artificiality, and make it work for the learner” [10, p. 95]. Role-play is particularly important for such subjects as Theory and practice of English, Oral practice, Business English and Country studies.

Hereafter we will dwell on the concrete examples of dramatized tasks. For instance, during the course “Practice of English” the students are asked to split into pairs and perform the following imaginary situations [5, p. 105]:

- a) A friend tells you she’s going to have her hair dyed orange;
- b) Your partner is late for your date – as usual, but promises to be on time next time.
- c) A friend tells you she’s going to have an enormous tattoo of her boyfriend done on her back;
- d) A taxi driver tells you that you have to pay double fare as it’s after 12;
- e) Someone tells that their dog can sing pop songs and so on.

The students are to act out the dialogues including the vocabulary which is being practiced: “You’re kidding!”, “Do you seriously expect me to believe that?”, “I’m not surprised”, “I’ll believe that when I see it”, “That’s totally ridiculous”, “No wonder”, “I’ll take your word for it” and others. Since the participants of these small performances are aware that except for grammatical accuracy and fluency the points are also counted for such dramatic acting skills as miming, exploiting gestures, intonation, diction, being congenial to the character they play, they try to gain the immersion into images as profoundly as possible which motivates them to master the language at a more pragmatic level.

There can also be group work, for instance, in simulating the business negotiations in the company. Students are to change the register from spoken into business English and demonstrate to what extent they are able to take part in negotiations as if they were discussing issues concerning, for example, finances. For instance, in the textbook “Cutting Edge Intermediate” by Sarah Cunningham and Peter Moor the students are asked to imagine that they are representatives of global companies which struggle to win the state lottery in St Ambrosia that will allow them to spend money on certain projects [6, p. 98–99]. The task is to present your project which will compete with the others and to be eloquent and convincing enough to persuade the Lottery Committee to choose yours. The students must be prepared for this performance wearing suits and ties and showing their presentations which are transmitted to a plasma TVset or shown with a projection machine. During the discussion they must follow the guidelines for holding a discussion which had been handed out by the teacher beforehand.

Along with mentioned above pair and group work, we also often resort to mono acting, that is played only by one person. There

can be the task to retell the story from the point of view of one of the characters exploiting dramatic skills. For example, there is the story in the textbook "Cutting Edge Upper-Intermediate" by Sarah Cunningham and Peter Moor which is set in Paris, 1889, the year of the "Great Expedition" [7, p. 100]. According to this story, two women come to London from India escaping the latest outbreak of the Plague, they book rooms in the hotel to stay but mother unexpectedly falls ill. The doctor tells the daughter to go with him to take a medicine. It takes a lot of time to get to the doctor's office and when the girl returns she sees no mother in the room and the receptionist denies the fact of her coming with her mother. As she insists on her words, the girl is taken to the mental asylum. So, the students are asked to act out a monologue from the point of view of a girl, a doctor, a receptionist. Here they are taught empathy and prudence as well as an ability to change the register from professional jargon, if it is a doctor, to more spoken, emotional, verbose and long-winded, if it is a girl in despair.

Or there is another audio story in which an old lady gets up at night and sees through her window the men trying to rob the cars. She immediately calls the police. But the young men later confess that they were not trying to burgle into the cars but they were holding on them since it was very slippery and they kept falling down. So, this performance can be organized in two ways. Either students retell this story from the point of view of each character or there can be a group work and characters will face each other in the courtroom and will prove either guilt or innocence. Except for main characters, there will be a judge, a solicitor and a prosecutor. The vivid and hot discussion is encouraged.

In addition to real life situations, students can stage pieces of classic literature at the classes of The modern literature of English-speaking countries or Foreign literature within class work. At the Business Foreign Languages and Translation Department of NTU "KhPI" (Ukraine) we actively encourage students to stage the works by William Shakespeare, Charles Dickens, William Thackeray, Francis Scott Key Fitzgerald, Ernest Hemingway and other outstanding authors. If the works which they show are spectacular enough, then they perform on the big stage taking part in the annual Theatre of English Miniatures which is mentioned above.

The students also take part in the contest of dramatized reciting of poems, for example, sonnets by W. Shakespeare: the participants record themselves declaiming the verses and then show these small clips on the plasma TVset. In that way they have an opportunity to add special effects and sounds, arrange the background, settings and stage requisites.

Stage requisites as one of the important elements of theatricalization of the educational process can also be brought into the classroom. For example, when the students are asked to make presentations on the topic "The city of my dreams", they bring some stage requisites from which the other students can guess what he/she is going to speak about. For instance, if a student brings a small toy replica of Eiffel Tower, students will easily guess that he is going to tell them about Paris. In that way they will become more involved into educational process, as "the intense and systematic development of language abilities is closely connected to the problems of motivation and interest" [11, p. 5].

The last idea to be presented in this article relates to games including theatricalization. Among a plethora of games which are used at the classes of Oral practice we can point out the following: the student appears in front of the public telling the story from

the point of view of his favourite character from the book, some celebrity from TV show or a historical figure. He must imitate their intonation, posture, facial expression, the way they dress and look so that students would be able to guess who it is. This kind of dramatized activity ensures all students' involvement into listening and psychological immersion of the acting person into the subject. As far as we can see, dramatic presentation actually has far more possibilities available than might at first be thought; it is a powerful and to a certain extent innovative mechanism of influence on efficiency of the educational process.

Let's analyze the standard on the specialty "Theatre Drama Director" from the standpoint of educational teacher's skills and abilities [2].

1. The creative activity.

The theatre drama director:

- is able to find creative solutions in the professional tasks implementation;
- is ready to cooperate with colleagues in the creative team work;
- is able to analyze specific works of art;
- is able to express and substantiate his position on issues relating to the historical past, philosophy, culture, art;
- knows the expressive means of art;
- possesses the skills of making productions of various genres, forms, drama;
- has a developed ability for sensual and artistic perception of the world, for figurative thinking;
- has a creative imagination, a developed sense of rhythm and sense of composition and artistic form, pedagogical and organizational skills;
- knows the basics of acting and direction;
- has skills in working with performers;
- possesses the skills of leadership in creative and productive activities;
- has experience in the implementation of artistic design in a professional creative team;
- masters the forms of synthesis of different types of arts.

2. The staging activity.

The staging activity presupposes:

- working with the author, performer, other involved specialists;
- ability to organize and plan the work of the creative team;

The major didactic units of the specialty standards "Theatre Drama Director", show how complex and multi-faceted the director's skills are. However, in our research we are talking, first of all, about the use of elements of theatrical pedagogy in the educational process, staying inside the pedagogy itself. Therefore, both the formation of the skills of pedagogical drama performance conditions, and the skills themselves, we consider from the perspective of the pedagogical process components, and not the theatrical. Due to the major aspects of our research, we distinguish the following components of the pedagogical process:

1. The initial analysis and evaluation of educational activity.

Based on this analysis, the teacher clarifies the goals, determines the available opportunities for their implementation. So, the goals are transferred to the level of pedagogical tasks. A director normally uses a dramatic work (choice) and accurately estimates the conditions for its implementation. The teacher at this stage should determine whether there is a need to use the opportunities of pedagogical art and stage direction in the context of the situation, and if so, how to use it.

2. The design of educational activity.

At this stage of educational activity, the teacher generates ideas, forms a plan for solving the pedagogical problems, and determines the means for the certain idea implementation. The teacher also processes the content, the script of the content according to the goals outlined. To shift the content of the educational material into a stage language means to answer questions: What happened, Why did it happen, How did it happen? The answer to this establishes the logic of what is happening.

On the basis of this, a pedagogical stage direction acts as an actual organization of pedagogical influence, a part of the pedagogical process. Stage direction has accumulated a large number of techniques for scenario processing and most of them work with pedagogical objectives and create pedagogical projects within the educational reality.

3. The realization of educational activity

The essence of the teacher's staging activity is to harmonize the components of the pedagogical process to activate the impact on students. The synthesis of the means and participants in the pedagogical process is stipulated by the pedagogical task to be solved, by the connection with the reality. The peculiarity of pedagogical stage direction is the action as a means of solving the contradictions occurring during the scenario processing. In order to achieve these goals the teacher organizes the students' involvement into various types of educational activities, creates an ensemble of activities that, depending on the pedagogical tasks, form an ensemble of means influencing on students. There is a moment of instability, a conflict among the components of the performance that can be easily removed by real actions [4].

There are certain relations in the pedagogical process: the teacher – the content; the teacher – the student. And typical for pedagogical stage direction relations: the teacher, the content – the student; the teacher – the student – the content; the student – the teacher; the student – the content. Actually, we have obtained a scheme of relations used in art, drama performance and pedagogical stage direction: to create a conflict in the student's mind, a contradiction between the habitual and unusual, understandable and incomprehensible, inciting consent and causing objections. The contradictions between all actors are resolved in action. At the same time there is an explicit difference between all components (in all processes, beginning with the perception) at the psychological level; at the social level, there is the distinct difference in roles that the teacher and pupil perform in the mutual activity, at the level of pedagogical stage direction all are equal, it is a kind of partnership – rivalry.

A characteristic feature of the art, drama performance and pedagogical stage direction at this stage is the presence of specific ways of activation and intensification of student's imagery and emotional sphere. This is due to the fact that imagery and emotions manifest themselves at a certain level of emotional intensity, concentration, drawing students' attention, respectively. It is necessary to create this emotional glow.

4. The detailed analysis and assessment of the learning situation

From the position of art, drama performance and pedagogical stage direction, the final analysis, evaluation of the results practically does not differ from the traditional understanding. The structure of educational activity management does not change, but the forms and content of activities vary depending on the phase and stage of the skills formation.

In our opinion, the "barriers" that impede the full implementation of the pedagogical process as a whole or the implementation of its components can be the sufficiently strong basis for distinguishing one of the pedagogical conditions for the pedagogical stage direction formation.

Barriers can be physiological, psychological, social, and pedagogical. Barriers are identified relating to individual processes or aspects of an activity, to certain properties and qualities. A "barrier" according to functional loading acts as an antithesis to the concept of "conditions", as something that hampers the process of upbringing and learning. "Experience demonstrates that a talented person of a subtle psychophysical organization is not always able to adapt to a complex atmosphere of publicly revealing the intrinsic qualities of a person's potential" [4].

Backtracing the students' state at the time of their performance a public creative task, we noticed the following signs of a "barrier" expressed in the form of a psychological clamp:

- unjustified gestures;
- stiffness of the body, uncertainty of the gait;

Thus, the warm-up, the playfulness of the dramatization of the content and the stage-rehearsal activities aimed at overcoming barriers hampering the formation of skills are the important conditions for the pedagogical stage direction skills formation.

Conclusions. A pedagogical stage direction acts as an actual organization of pedagogical influence, a part of the pedagogical process. Stage direction has accumulated a large number of techniques for scenario processing and most of them work with pedagogical objectives and create pedagogical projects within the educational reality. In our opinion, the "barriers" that impede the full implementation of the pedagogical process as a whole or the implementation of its components can be the sufficiently strong basis for distinguishing one of the pedagogical conditions for the pedagogical stage direction formation. Thus, the warm-up, the playfulness of the dramatization of the content and the stage-rehearsal activities aimed at overcoming barriers hampering the formation of skills are the important conditions for the pedagogical stage direction skills formation. We can state that mostly theatricalization of the educational process takes place within classroom hours. Therefore at the Business Foreign Languages and Translation Department of NTU "KhPI" (Ukraine) we pay special attention to implementing elements of dramatized performance into everyday classroom activities as well as into extra-curricular academic activities for teaching ESL students. Dramatic presentation is a powerful and to a certain extent innovative mechanism of influence on efficiency of the educational process.

References:

1. Буров А.Г. Режиссура и педагогика. М.: Сов. Россия, 1987. – 159 с.
2. Дубина Л. Сухомлинський В.О. як режисер педагогічної дії // Людмила Дубина // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2001. – № 3. – С. 155 – 164
3. Ершова А.П. Букатов В.М. Режиссура урока, общение и поведение учителя: пособие для учителя / А.П. Ершова, В.М. Букатов / РАО Моск. психол.-соц. ин-т. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Флинта: НОУ ВПО „МПСи”, 2010. – 344 с.
4. Карамущенко Л.В. Майстерність режисури педагогічної взаємодії у досвіді А.С. Макаренка / [Електронний ресурс]: Режим доступу Ірпnu.edu.ua / nauka / Vitoki / 2008_vutoku_5 / kramuchtenko.pdf
5. Cunningham S., Moor P. Cutting Edge Advanced Student's book. Harlow: Pearson Longman, 2003. – 175 p.

6. Cunningham S., Moor P. Cutting Edge Intermediate Student's book. Harlow: Pearson Longman, 2012. – 175 p.
7. Cunningham S., Moor P. Cutting Edge Upper-Intermediate Student's book. Harlow: Pearson Longman, 2007. – 175 p.
8. Golikova O., Myroshnychenko V. Innovative teaching and development techniques at the Department of business foreign language and translation of NTU "KHPI" / In European Humanities Studies: State and Society. – Kyiv: East European Institute of Psychology. – № 4, 2016. – P. 103–118.
9. Livingstone C. Role play in language learning. Harlow, UK: Longman, 1983. – 94 p.
10. Mason P. (2006) New Approaches to Role-Play in the Communication Classroom, 2006. P. 89–108
11. Saienko N. Cognitive development of students in foreign language acquisition. In Advanced Education. Issue 7, 2017. – P. 4–8.

Коновалова В. Б., Акоп'янц Н. М., Голикова О. М. Театралізація навчального процесу як елемент формування ключових компетенцій міжкультурної комунікації серед студентів, для яких англійська є іноземною

Анотація. У статті виділено театралізацію навчального процесу як ефективний і до певної міри інноваційний спосіб формування ключових компетенцій міжкультурної комунікації серед студентів, для яких англійська є іноземною. Автори статті дають огляд історії розвитку поняття «театралізація», етапи його впровадження у викладання іноземних мов та основоположні принципи, на яких вона базується, та її нішу в сучасній методиці викладання мов. Основна увага приділяється досвіду роботи на кафедрі ділової іноземної мови та перекладу НТУ «ХПІ», де театралізована вистава використовується під час аудиторних

занять. У статті також наведені та проаналізовані приклади завдань для розвитку міжкультурної комунікації через театралізацію елементів освітнього процесу.

Ключові слова: театралізація, театралізована вистава, позааудиторна діяльність, аудиторна робота, ролева гра, драма, ключові компетенції, психологічне занурення.

Коновалова В. Б., Акоп'янц Н. М., Голикова О. М. Театрализация учебного процесса как элемент формирования ключевых компетенций межкультурной коммуникации среди студентов, для которых английский является иностранным

Аннотация. В статье выделено театрализацию учебного процесса как эффективный и в некоторой степени инновационный способ формирования ключевых компетенций межкультурной коммуникации среди студентов, для которых английский является иностранным. Авторы статьи дают обзор истории развития понятия «театрализация», этапам его внедрения в преподавание иностранных языков и основополагающие принципы, на которых она базируется, её нишу в современной методике преподавания языков. Основное внимание уделяется опыту работы на кафедре делового иностранного языка и НТУ «ХПИ», где театрализованное представление используется во время аудиторных занятий. В статье также приведены и проанализированы примеры заданий для развития межкультурной коммуникации через театрализацию элементов образовательного процесса.

Ключевые слова: театрализация, театрализованное представление, внеаудиторная деятельность, аудиторная работа, ролевая игра, драма, ключевые компетенции, психологическое погружение.

*Кузьменко Н. В.,**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри перекладу**Дніпровського державного технічного університету*

РОЛЬ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ У МІЖМОВНІЙ ТА МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню ролі психолінгвістики у міжмовній та міжкультурній комунікації через рекламні тексти. Проаналізовані питання науки психолінгвістики як такої, рекламних текстів, психолінгвістичні особливості рекламних повідомлень, вплив мови реклами на сприйняття реципієнтів.

Ключові слова: психолінгвістика, міжмовна комунікація, рекламний текст, мова, переклад, реципієнт.

Постановка проблеми. На сучасне життя чинять вплив засоби масової інформації. Багато в чому прийняття наших рішень залежить від того, що ми побачили, почули чи прочитали. Оскільки можливості отримання інформації сьогодні необмежені, ми все активніше звертаємося до іноземних джерел, серед яких реклама не є виключенням. Саме через це рекламні тексти звертають на себе увагу та потребують аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Психолінгвістичні особливості реклами у своїх працях висвітлюють Н. Ваврентович, В. Зірка, Є. Коваленко, А. Леонт'єв, І. Сніховська, Є. Тарасов, Н. Феарклау, М. Шадсон та інші. Реалізація методик нейролінгвістичного програмування у рекламі представлена у дослідженнях Т. Ковалевської. Особливості аналізу специфіки спрямування і ефективності впливу та сприйняття рекламних текстів на адресатів досліджено у працях У. Аренса, Г. Бема, Н. Добробабенко, А. Кромптона, Л. Тобі.

Метою статті є дослідження ролі психолінгвістики у міжмовній та міжкультурній комунікації через рекламні тексти.

Виклад основного матеріалу. Психолінгвістика – це наука про мовленнєву діяльність людей у психологічних та лінгвістичних аспектах, зокрема експериментальне дослідження психічної діяльності суб'єкта в засвоєнні та використанні мови як організованої та автономної системи. Адже значення будь-якого знака полягає насамперед у активізації когнітивних процесів індивіда [1, с. 17].

Психолінгвістика вивчає мову перш за все як феномен психіки. З точки зору психолінгвістики, мова існує в тій мірі, в якій існує внутрішній світ того, хто говорить, слухає, пише і читає.

Прикладів конфліктів різних культур велика кількість. Ця проблема зачіпає всі види людського життя і діяльності при будь-яких контактах з іншими культурами: під час читання іноземної літератури, знайомства з іноземним мистецтвом, театром, кіно, пресою, радіо, телебаченням, рекламою, піснями. Види і форми міжкультурного спілкування стрімко розвиваються.

На відміну від прямого, безпосереднього конфлікту культур, що виникає при реальному спілкуванні з іноземцями, такого роду контакти і конфлікти з іноземною культурою (книги, фільми, мова) можна назвати непрямими, опосередкованими. У цьому випадку культурний бар'єр є менш видимим і усвідомлюваним, що робить його ще небезпечнішим [2, с. 28].

Так, читання іноземної літератури супроводжується і знайомством з чужою культурою іншої країни, і конфліктом з нею. В процесі цього конфлікту людина починає глибше усвідомлювати свою власну культуру, свій світогляд, свій підхід до життя і до людей.

До компонентів культури, що несе національно-специфічне забарвлення, можна віднести як мінімум наступні:

- а) традиції, звичаї та обряди;
- б) побутову культуру, тісно пов'язану з традиціями, внаслідок чого її нерідко називають традиційно-побутовою культурою;
- в) повсякденна поведінка (звички представників певної культури, прийняті в певному соціумі норми спілкування);
- г) «національні картини світу», що відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, національні особливості мислення представників тієї чи іншої культури;
- д) художню культуру, яка відобразить культурні традиції того чи іншого етносу.

В основі мовних структур лежать структури соціокультурні.

Знати значення слів і правила граматики недостатньо для того, щоб активно користуватися мовою як засобом спілкування. Необхідно знати якомога глибше світ мови, яка вивчається.

Мова – засіб спілкування між людьми, і він нерозривно пов'язаний з життям і розвитком того мовного колективу, який ним користується як засобом спілкування.

Громадська природа мови виявляється як у зовнішніх умовах його функціонування у цьому суспільстві, так і в самій структурі мови, в її синтаксисі, граматиці, лексиці, в функціональній стилістиці.

Між мовою і реальним світом стоїть людина. Саме вона сприймає і усвідомлює світ за допомогою органів відчуття і на цій основі створює систему уявлень про світ. Пропустивши їх через свою свідомість, осмисливши результати цього сприйняття, вона передає їх іншим членам свого мовного колективу за допомогою мови. Інакше кажучи, між реальністю і мовою стоїть мислення [1, с. 20].

Мова як спосіб висловити думку і передати її від людини до людини тісно пов'язана з мисленням. Існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність мови і мислення, а також їх співвідношення з культурою і дійсністю.

Слово відображає не сам предмет реальності, а те його бачення, яке пов'язане носієм мови наявним в його свідомості уявленням, поняттям про цей предмет. Поняття ж складається на рівні узагальнення деяких основних ознак, що утворюють це поняття, і тому представляє собою абстракцію, відволікання від конкретних рис.

Інтеграція інформаційного простору веде до ущільнення інформаційного потоку, масу іншомовних культурних про-

дуктів, що робить актуальним розгляд особливостей міжкультурного сприйняття реклами і складнощів, що виникають при перекладі рекламних повідомлень. Масова культура, набуваючи все більшого значення в обсязі комунікативних контактів окремої людини, активно використовує образні конструкції, апелюючи до структур несвідомого, архаїчних механізмів мислення. Виконуючи функції джерела та зберігання інформації, мова одночасно є способом вираження накопиченого знання і базою для формування нового [3, с. 58].

Процес глобалізації культури протікає під впливом нових комунікативних зв'язків і відносин, які задаються сферою масової комунікації. Це виражається в руйнуванні історично сформованих норм поведінки, відході від національних культурних традицій і стандартизації цінностей. Відбувається не просто руйнування традиційних соціокультурних зв'язків, але змінюються і самі критерії соціальної ідентифікації. Реклама передає інформацію про товар від виробника до споживача, і як невід'ємна складова сучасних засобів масової інформації впливає на формування світогляду.

Реклама тісно пов'язана з національною психологією, національною самобутністю народу, вона фіксує і використовує в своїх цілях традиції і стереотипи. Спираючись на існуючі архетипи, мова реклами маніпулює свідомістю адресата, формує заданий образ. Необхідно зазначити, що цей процес є двостороннім: з одного боку, мова реклами спирається на вже існуючі особливості вербального відображення реальності, а з іншого – у формуванні мовних кліше і стереотипів, підштовхує адресата до заздалегідь певного способу реакції. У зв'язку з розширенням міжкультурних контактів різних етносів спостерігається тенденція до універсалізації та нівелювання національно-специфічних особливостей комунікативної поведінки [4, с. 315].

Рекламний текст – це різновид масової комунікації, в якій створюються і розповсюджуються інформативно-образні тексти односпрямованого та безособового характеру, які оплачені рекламодавцем і спрямовані на групи людей з метою схилити їх до потрібних рекламодавцю вибору чи дії [5, с. 60]. Дослідивши рекламний текст, ми можемо його умовно поділити на 4 основні частини: 1) слоган; 2) заголовок; 3) основний рекламний текст; 4) фраза-відлуння.

Мова служить своєрідним фільтром, що дозволяє когнітивній системі відсікати все зайве з досвіду, щоб система не перевантажувалася і адекватно функціонувала. Однак це призводить до того, що свідомість людини ігнорує важливі частини досвіду і, як наслідок, формується збіднений список альтернатив при вирішенні проблемних ситуацій [6]. Цю особливість експлуатує реклама: якщо мучить спрага – випий “Sprite”, хочете щоб ваші губи були яскравими і привабливими – помада від “Maybelline”, хочеш вилікувати застуду – “Coldrex”.

Адекватність перекладу рекламного повідомлення є досить важливою, оскільки реклама виступає як найбільш суперечливий і заразливий спосіб здійснення міжкультурної комунікації в процесі соціальної взаємодії в його знаково-символічному аспекті, який бере участь у створенні, розвитку та зміні базових ідеалів; виконує функцію зв'язку між епохами, народами, регіонами і континентами, передаючи у спадок і по сусідству історичні досягнення, накопичені людством [7, с. 6].

Психолінгвістику нині у науковому світі не визнають окремою самодостатньою наукою. Її вважають радше міждисциплі-

нарною галуззю знань, що послуговується одночасно системами даних мовознавства, психології, неврології та ІТ-технологій.

З точки зору психолінгвістики рекламні тексти повинні мати наступне:

- 1) завжди повідомляти, куди йти читачеві за покупкою або де можна отримати більш детальну інформацію;
  - 2) розбивати тексти на абзаци;
  - 3) застосовувати дієслова переважно в теперішньому часі;
  - 4) використовувати активний стан дієслів, а не пасивний;
  - 5) пам'ятати про психологічне сприйняття тексту як і усного повідомлення: запам'ятовуються початок і кінець тексту, перша і остання фраза;
  - 6) дуже важливо звертатися не в порожнечу, а до особистості;
  - 7) в розумних межах корисно використовувати недомовки для залучення уваги читача;
  - 8) візуальні та вербальні образи повинні бути взаємодоповнюючими і не суперечити один одному;
  - 9) текст або образи необхідно фокусувати тільки на одній позитивній характеристиці продукту;
  - 10) фрази більш складної синтаксичної будови треба чергувати з простими реченнями (з 3 – 4 слів);
  - 11) з метою залучення уваги споживача реклами до змісту повідомлення слід користуватися запитальною формою;
  - 12) корисно вдаватися до зіставлення протилежних думок;
  - 13) з метою залучення уваги корисно вдаватися до прийому передбачення заперечень, які можуть виникнути у користувачів реклами;
  - 14) сенс рекламного повідомлення повинен бути ширше, ніж опис товару або послуги: в цьому рекламна стратегія. Тоді жінки бачать, що косметичні фірми не стільки пропонують крем для освіження шкіри, скільки дають надію на красу і молодість, а чоловіки дізнаються, що пивовари, торгуючи пивом, не тільки поють, а й обдаровують веселощами і безтурботністю;
  - 15) використовувати строгі, сильні іменники і дієслова;
  - 16) корисно дотримуватися ритму і балансу тексту. Оповідання має йти плавно. Окремі речення повинна об'єднувати ідея;
  - 17) ретельно вичитувати текст, не допускаючи орфографічних і пунктуаційних помилок. [8, с. 9]
- Важливо уникати:
- 1) прямих порівнянь з конкурентами і згадувань їх імен;
  - 2) нагромадження підрядних речень, а також дієприкметникових зворотів;
  - 3) відділення прикметників від іменників або займенників;
  - 4) пасивних зворотів у тих випадках, коли за допомогою дієслова дійсного стану можна побудувати фразу, ближчу до розмовної мови;
  - 5) перерахувань, що виходять за межі трьох коротких пунктів;
  - 6) скупчення фраз з однаковою синтаксичною будовою;
  - 7) використання абстрактних іменників;
  - 8) вживання знаків оклику, трьох крапок і тире;
  - 9) надмірних похвал рекламованого продукту;
  - 10) уточнень типу «дуже», «самий», «єдиний», «особливий» [3, с. 95].

У результаті численних досліджень рекламних текстів були виявлені типові помилки, які негативно впливають на сприйняття рекламного повідомлення.

Психологи пропонують ряд рекомендацій щодо психолінгвістичного вдосконалення текстів для рекламних повідомлень у засобах масової інформації:

- 1) спрощувати і відточувати думку. Висловлюватися просто і прямо. Використовувати повсякденні слова і короткі речення;
- 2) повідомлення подавати із захопленням і натхненням. Добре, якщо воно викликає цікавість, а ще краще - інтерес;
- 3) орієнтувати покупця на вигоди, які він може отримати, купивши даний товар або послугу;
- 4) бути чесним, правдивим. Недостовірні твердження дуже скоро спростовуються практикою і тоді про повторні замовлення годі й мріяти;
- 5) бути благопристойним;
- 6) використовувати слова і фрази, що народжують уявні образи;
- 7) бути переконливим, повідомляючи читачеві, глядачеві, що він повинен робити, особливо в ситуаціях прямого продажу: коли і як завершити угоду купівлі-продажу. З психологічної точки зору це самий делікатний момент комерції: клієнт перебуває в нестійкому стані вибору - відмовитися від покупки, відкласти прийняття свого рішення, здійснити покупку. Заклик купити повинен бути виражений потужно і чітко і одночасно поєднуватися зі стимулом до негайного здійснення дії [9, с. 8].

При перекладі рекламних повідомлень на мову реципієнта:

- необхідно враховувати ментальні та мовні особливості тієї національності, на мову якої текст має бути перекладений;
- переклад не повинен бути складнішим або легшим, довшим або коротшим, ніж оригінал [7, с. 13].

Вдалими прикладами перекладу рекламних текстів за допомогою дослівного перекладу та метафори можна вважати наступні варіанти, до того ж вони містять потрібні психолінгвістичні складові для вдалих рекламних текстів.

Реклама авіакомпанії AIR France *“One of the best places on Earth”* «Одне з найкращих місць на Землі».

Реклама авіакомпанії UIA *“Make the world closer”* «Зроби світ ближчим».

Реклама паперових серветок Zoo Zoo *“Imagine the World without stains”* «Уявіть світ без плям».

Реклама авіакомпанії Turkish Airlines *“The world is at your fingertips”* «Відкрийте Світ одним доторканням!».

Рекламний слоган для ігрової приставки Nintendo: *Now You're Playing with Power! Тенер ти граєш із силою!* В перекладі цього слогану був використаний дослівний переклад. Рекламний слоган компанії Nintendo – приклад досить успішного вживання метафори. У слогані англійською мовою автор дуже вдало обіграв слово power, стверджуючи, що ігрові консолі Nintendo – це не просто якась дитяча забавка, а справжня та могутня сила, яка допомагає розкрити усі пристрасті ігрових баталій. У перекладі також було використано метафору – грати із силою, тим самим український читач рекламного слогана, так само як і читач оригінального слогана, асоціює цей вираз із ігровими приставками вищезгаданого виробника. Таким чином, при перекладі рекламного слогана було збережено як смислове, так і стилістичне навантаження. Це дає змогу говорити про його адекватність.

Рекламний слоган туші Мейбелін: *Maybe she's born with it. Maybe it's Maybelline – Всі в захваті від тебе. Ту від Мей-*

білін. При перекладі на українську мову була використана генералізація. Він короткий, але розкриває всі переваги туші. Також цей слоган яскравий, покупець зразу захоче придбати цей товар.

Рекламний слоган батарейки Energizer: *Do you have the bunny inside? А у вас всередині є кролик?* У перекладі цього слогану був використаний дослівний переклад. У рекламному слогані компанії Energizer, яка займається виготовленням елементів живлення, у метафоричному значенні вживається слово bunny. В англійській мові з цим словом асоціюються поняття швидкості, продуктивності, витривалості – все те, що повинні мати надійні батарейки – такі, якими є батарейки Energizer. Перекладач спробував використати метафору, реалізуючи її у еквівалентному до bunny слові кролик. Іншими словами, перекладач вдався до збереження образу. Однак, в українській культурі кролик не ототожнюється з поняттям витривалості. В українській мові швидкість радше асоціюється з вітром або стрілою («швидкий, як вітер», «швидкий, як стріла»), а витривалість – з конем («витривалий, як кінь»). На жаль, український переклад рекламного слогану не несе такого смислового та стилістичного навантаження, як його оригінал, а рятує рекламний слоган лише використанням зображення кролика з батарейкою. Саме зображення і пояснює вибір перекладача, адже зображення кролика виступає наглядним доказом, тобто невербальним підтвердженням вербального рекламного слогану компанії. Отже, при перекладі рекламних слоганів, не слід забувати про їх можливий невербальний супровід (фото, образ), який передбачає повну узгодженість та відповідність з рекламним слоганом.

Реклама авіакомпанії US Airlines: *“Fly with US”* «Литай з US Airlines». Гра слів, викликана омонімією назви авіакомпанії US із займенником «us» («нами»), не може бути передана в перекладі, оскільки необхідно передати когнітивний компонент – назву “US”. Тому слоган у перекладі втрачає емоційний і естетичний компоненти.

Слоган шоколадного батончика Lion – «Зовні не дуже, дуже на смак» *“Beastly tasty”* демонструє, використання негативної конотації. Адже реклама повинна викликати позитивні асоціації.

Мала місце незручна ситуація у виробника дитячого харчування Gerber, що може бути прикладом поганого маркетингового ходу. Приваблива етикетка із зображенням дитини, м'яко кажучи, не сподобалась мешканцям однієї з африканських країн. Як виявилось, велика частка населення країни не вміла читати, і тому місцеві виробники зображували на етикетці те, що знаходиться всередині. Жителі цієї країни не захотіли частувати дитину такою їжею.

Висновки. При перекладі рекламних текстів слід зважати на передачу конотативних зв'язків тексту-оригіналу, риторичні й мовностилістичні засоби та адекватність. Паралельно треба враховувати національність, стать, вік, освіту, соціальне походження та культурний рівень реципієнтів. Адже основні функції рекламних повідомлень – вплив на покупців, привертання уваги, спонукання до дії. Спираючись на проаналізований матеріал, за умови виконання зазначених функцій у нагоді стають мова та психолінгвістичні особливості передачі повідомлень, відтворені так, щоб не створювати конфлікт у розумінні між культурами.

Література:

1. Засєкіна Л.В., Засєкін С.В. Вступ до психолінгвістики. – Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2002. – 168 с.
2. Фрумкіна Р.М. Психолінгвістика: что мы делаем, когда говорим и думаем. Москва: ГУ ВШЭ, 2004. 24 с. (Препринт. WP6/2004/04 Серия WP6 Гуманитарные исследования ИГИТИ)
3. Зирка В. Манипулятивні ігри в рекламі: лінгвістический аспект : монографія. Днепропетровск : ИМА-пресс, 2004. – 290 с.
4. Коваленко С. Рекламний дискурс: лінгвістичні аспекти вивчення. Лінгвістичні студії: збірник наукових праць. 2009. Вип. 19. С. 314–319.
5. Словник ключових термінів з дисципліни «Маркетинг» / Уклад. М.Г. Гребньов. Київ: КНЕУ, 2003. 80 с.
6. Ковалевська Т.Ю. Впливові доміанти рекламного дискурсу в аспекті нейролінгвістичного програмування. Записки з романо-германської філології. 2008. Вип. 20. С. 60–69. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/4429> (дата звернення 15.04.19)
7. Сніховська І. Механізми, засоби та прийоми мовної гри в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук . Запоріжжя, 2005. 17 с.
8. Леонтьев. А.А. Психолінгвістика в рекламі. Вопросы психолінгвістики. 2006. № 3. С. 7–24.
9. Бем Г. Видавець майбутнього: маркетинг і менеджмент у видавництві. Київ, 1994. 16 с.

Кузьменко Н. В. Роль психолінгвістики в міжязиковій і міжкультурній комунікації

Анотація. Стаття посвячена дослідженню ролі психолінгвістики в міжязиковій і міжкультурній комунікації через рекламні тексти. Проаналізовані питання науки психолінгвістики як такої, рекламних текстів, психолінгвістическіє особенності рекламних повідомлень, вплив язика реклами на восприяте реципієнтів.

Ключевые слова: психолінгвістика, міжязикова комунікація, рекламний текст, речь, перевод, реципієнт.

Kuzmenko N. The role of psycholinguistics in interlingual and intercultural communication

Summary. The article is devoted to the study of the role of psycholinguistics in interlingual and intercultural communication through advertising texts. The issues of psycholinguistics science such as advertising texts, psycholinguistic features of advertising messages, the influence of the language of advertising on the perception of recipients are analyzed.

Key words: psycholinguistics, interlingual communication, advertising text, language, translation, recipient.

*Северин Н. В.,
кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры гуманитарных наук
Национального технического университета
«Харьковский политехнический институт»*

*Виктор О. М.,
старший преподаватель кафедры гуманитарных наук
Национального технического университета
«Харьковский политехнический институт»*

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ ПО СОДЕЙСТВИЮ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В УКРАИНЕ

Аннотация. Статья посвящена изучению проблемы адаптации иностранных студентов к условиям жизни и учёбы в Украине. Цель статьи – выделение мероприятий, которые влияют на успешную социокультурную адаптацию студентов факультета международного образования НТУ «ХПИ». Подчёркнуты некоторые виды работы, способствующие преодолению «культурного шока». Удачное сочетание учебной и внеаудиторной работы позволяет значительно облегчить вхождение иностранцев в украинскую социокультурную среду.

Ключевые слова: адаптация, среда, социокультурная адаптация, «культурный шок», куратор, учебная экскурсия, тематический урок-концерт.

Постановка проблемы. Обучение иностранных студентов в Украине сопряжено с адаптационными процессами. Поскольку подготовительные факультеты являются первым и важным этапом в системе подготовки иностранных квалифицированных специалистов для зарубежных стран, важно правильно организовать вхождение учащихся в иноязычную культуру, помочь привыкнуть к новым климатическим, бытовым и социокультурным условиям Украины, к новой системе образования и новому языку. Создание комфортных условий проживания и обучения иностранцев положительно влияет как на количество приезжающих, так и на качество их образования.

Адаптация к иноязычной культурной среде является важной дефиницией в современной социологии, которая усматривает цель поведения личности в её индивидуальной социализации и налаживании позитивных взаимоотношений с окружающей средой. Уровень адаптированности учащихся влияет на их учебную успеваемость, поэтому важная роль отводится целенаправленному управлению процессом адаптации путём формирования адекватной системы учебной мотивации, ориентированной на получение будущей профессии, организованной системы педагогических воздействий, направленных на создание благоприятного психологического климата в коллективе и в социуме, путём формирования навыков самостоятельной работы, вовлечения студентов в различные воспитательные мероприятия, преодоления негативных впечатлений от климатических условий и новой социокультурной реальности.

Анализ последних исследований и публикаций показывает, что проблема адаптации является актуальной и крайне

важной для иностранных граждан, которые прибывают на учёбу в другую страну. Этой проблеме посвятили свои работы многие украинские (Л.Н. Лисачук, Н.Л. Семяникова, С.В. Королінська, С.А. Титаренко, Л.Г. Кайдалова, Ж.В. Черкашина, Ж.В. Ковалив), зарубежные (Е.В. Витенберг, Д.Г. Арсеньев, В.Б. Антонова, М.И. Витковская, Т.Г. Бортникова, Ю.С. Васильев, И.В. Ширяева, С.В. Дрокина, Ма Фен) и другие исследователи и преподаватели-практики, рассмотрев её с разных позиций. Так, некоторые авторы ставят акцент на факторах, затрудняющих процесс адаптации иностранных студентов (резкая смена климата, другая система питания, неудовлетворительные условия проживания в общежитии), при этом подчёркивая особую важность педагогического общения, роль обучающих экскурсий и студенческих научных конференций [1]. Другие исследователи среди ряда социально-психологических факторов, способствующих эффективности процесса адаптации студентов-иностранцев к учебно-воспитательному процессу, выделяют физическую культуру, которая сокращает адаптационный период и повышает уровень физической и умственной работоспособности [2]. Работа Ж.В. Ковалив посвящена проблеме адаптации китайских студентов к обучению в Украине и подготовке их к межкультурному взаимодействию; авторы выделяют трудности, причины и продолжительность адаптационного периода, связанного с существенными культурными различиями [3]. Некоторые исследователи предлагают свои рекомендации, выполнение которых, по их мнению, облегчит и ускорит процесс адаптации [4]. Однако недостаточно раскрыто влияние внеаудиторных мероприятий (встреч с украинскими фольклорными ансамблями, поездок в другие города Украины, экскурсий, концертов) на эффективную и успешную адаптацию иностранных студентов подготовительных факультетов, что и станет **целью** данной статьи. На наш взгляд, такие виды работы способствуют снятию стресса от встречи с новой культурой и образовательной системой, сближению представителей разных стран, объединению молодёжи с разной культурой.

Изложение основного материала. Обучаясь в Украине, иностранные студенты испытывают целый ряд трудностей, сопряжённых с социально-бытовой, социально-культурной и учебной адаптацией. Кроме того, всё более поздний заезд студентов провоцирует создание стрессовых ситуаций, что ведёт

к потере интереса к учёбе. В этом случае важно вовремя прийти студентам на помощь, правильно и интересно организовать учебно-воспитательный процесс. Умелое сочетание учебной и внеаудиторной работы позволит значительно облегчить вхождение иностранцев в украинскую социокультурную среду.

Концепт «адаптация» (лат. *adapto* – приспособление) имеет глубокое содержание благодаря социальному звучанию, обусловленному необходимостью приспособления личности к новой социальной среде. В широком смысле слова «адаптация» представляет собой «динамическое образование, результат и процесс приспособления организма или личности к условиям внешней среды, а также свойство любой саморегулирующейся системы (биологической, социальной или технической), которое состоит в способности приспосабливаться к изменяющимся условиям внешней среды» [5, с. 5]. Выделяют два аспекта адаптации – биологический и психологический, где первый отражает особенности приспособления организма к устойчивым и изменяющимся условиям внешней среды или к изменениям в самом организме, а второй заключается в приспособлении личности к требованиям конкретной социальной группы и общества в целом с учётом своих потребностей, стремлений и интересов [5].

В процессе адаптации человек сталкивается с определёнными трудностями в восприятии социокультурной среды, реалий и быта страны изучаемого языка, испытывая при этом «культурный шок». Исследователи определяют «культурный шок» как воздействие другой культуры на человека» [6, с. 90]. Понятие «культурный шок» трактуется как состояние острой тревоги адаптанта, вызванное незнакомыми социальными нормами и социальными сигналами. Иными словами, такое стрессовое состояние человека можно интерпретировать как «шок перехода» или «культурная утомляемость». В любом случае, все иностранцы испытывают его в чужой культуре, что объясняется разными причинами, главная из которых – различие культур. Незнание языка, отсутствие семьи, друзей и привычного окружения, новые культурные и бытовые условия, новая система образования, самостоятельное обеспечение собственных потребностей – всё это требует больших адаптационных усилий. Как показывает многолетний опыт работы, первостепенная роль в процессе адаптации отводится преподавателю-куратору группы, который выступает и педагогом, и психологом, и другом. Куратор как наставник, руководитель группы студентов призван обучать, наставлять, поучать, оказывая постоянную поддержку и помощь учащимся. Кураторство в широком смысле подразумевает под собой наблюдение за процессом усвоения учащимися знаний и оказание им помощи в адаптации к новой социокультурной среде проживания и обучения.

Преподаватель-куратор планирует и обеспечивает проведение наиболее интересных и полезных мероприятий, которые способствуют повышению у студентов интереса к учёбе, приобщают к украинской культуре, облегчают культурологическую адаптацию, позволяют приблизиться к языку через историю, литературу, искусство, музыку, народное творчество. Поскольку процесс адаптации иностранных учащихся к новым социокультурным условиям является сложным и многоступенчатым, ответственность за него лежит и на других преподавателях, и на администрации вуза. Каждый преподаватель должен увлечь студентов своим предметом, интересоваться

их жизнью, участвовать в организации и проведении воспитательной работы. Необходимо объяснять студентам объективные причины различий в культурных традициях и обычаях, находить общие черты жизненных укладов разных человеческих сообществ и, проявляя заботу и толерантность к представителям разных стран и культур, постепенно погружать их в украинскую культуру. Ведь главная цель учебно-воспитательного процесса на подготовительных факультетах – это воспитание активной личности, готовой к общению со студентами разных национальностей на принципах дружбы и взаимопомощи, а также изучение иностранного языка посредством неразрывной связи с её культурой.

Преподавателям следует знать особенности педагогического общения в вузах стран, из которых приехали студенты, владеть информацией об их экономической, социальной, культурной жизни, о быте, традициях и обычаях. В целях формирования положительной мотивации к учёбе необходимо подбирать учебные материалы, отвечающие профессиональным интересам учащихся. Следовательно, тексты и лексико-грамматические упражнения должны не только содержать интересные и новые факты, но и оказывать эмоциональное воздействие на аудиторию. Важно учитывать индивидуальные особенности студентов, а также проявлять методическую гибкость. По мнению исследователей, «важнейшим средством повышения эффективности усвоения языка является развитие учебных и коммуникативных стратегий – умения учиться и общаться, которые формируются у субъекта в ходе усвоения родного языка и входят в состав его коммуникативной компетенции в виде исходной стратегической компетенции» [7, с. 42]. С этой целью на факультете международного образования НТУ «ХПИ» авторскими коллективами создаются учебники и учебные пособия, направленные на развитие коммуникативных способностей учащихся и формирование представлений о культурных реалиях страны изучаемого языка: «Об Украине – с любовью!» [8], «Праздники Украины» [9], «Выдающиеся люди Украины» [10] и другие. Также подготовлен курс лекций по культуре Украины, который состоит из слайдовых презентаций по таким важным и интересным темам, как, например, «Украинский народный костюм», «Украинское казачество», «Страницы и лица Харькова», «Дохристианские верования украинцев» и др., что содействует знакомству иностранцев с культурой Украины и их социокультурной адаптации.

В контексте заявленной темы рассмотрим также некоторые внеаудиторные мероприятия, которые служат эффективному процессу адаптации иностранных учащихся в Украине. Их необычная атмосфера, принципиально отличающаяся от атмосферы урока, на котором главным условием являются дисциплина и строгость, способствует установлению личностных контактов и устранению психологического барьера. Так, встречи с украинским фольклорным ансамблем «Муравский шлях» Харьковского центра культуры знакомят с украинским фольклором, календарно-обрядовыми праздниками, с украинским национальным костюмом, с обрядом свадьбы, в который обязательно вовлекаются иностранные студенты. Этот обряд проводится в украинских народных традициях с одеванием иностранных «жениха» и «невесты» в украинские этнографические костюмы, все участники церемонии танцуют, поют, проникая в тайны нашей культуры. Беседы иностранцев с фольклорным коллективом, просмотр экспона-

тов выставки народных умельцев по вышивке, резьбе, керамике, демонстрирующие свой стиль и художественный образ, несут информацию о жизни и мировосприятии народа определённой эпохи – всё это вызывает необыкновенный интерес и способствует более глубокому пониманию духовных ценностей украинского народа.

Высокий положительный эффект имеют посещения выставок украинского прикладного искусства, одна из разновидностей которого – классическая петриковская роспись, которая является визитной карточкой Днепропетровщины, а в 2013 году Всемирная организация ЮНЕСКО внесла её в список нематериального культурного наследия человечества. Так, во время поездки в село Петриковка Днепропетровской области иностранные студенты познакомились с украинскими мастерами народного творчества и их творческими работами, выполненными в стиле петриковской росписи, на выставке художницы Анны Самарской «Ми діти твої, Україно!». Декоративные композиции, созданные при росписи стен в интерьерах жилых помещений, графические листы и предметы быта с петриковской росписью (шкатулки, ложки, тарелки, разделочные доски и т.д.) вызывают необыкновенный интерес, и студенты приобретают изделия в качестве сувениров, ведь петриковская роспись и сегодня поражает весь мир.

Среди мероприятий, способствующих социокультурной адаптации иностранных студентов в Украине, особая роль отводится тематическим урокам и урокам-концертам (новогоднему и выпускному), проведение которых на нашем факультете уже стало хорошей традицией. Преподаватели-русисты подбирают материал, создают сценарии, проводят репетиции и организуют концерты. Наш выпускной концерт обычно проходит в конце мая и называется «До свидання, любий факультет!». К этому времени студенты уже овладевают основами языка, а концерт является своеобразной проверкой уровня их знаний. Общеизвестно, что запоминание слов, словосочетаний и предложений происходит значительно быстрее в ритмизированной и рифмованной речи, поэтому мы пишем сценарии в стихах. Шутивная стихотворная форма текстов песен и стихов способствует их быстрому запоминанию и созданию хорошего настроения.

Следует отметить, что очень важным фактором является сама атмосфера, царящая в ходе репетиций. Она кардинально отличается от атмосферы урока, на котором главным условием является дисциплина и строгость. Если урок «сковывает» субъектов (Е.И. Пассов), то внеаудиторная работа способствует устранению психологического барьера, установлению личностного контакта, созданию непринуждённой атмосферы. Студенты раскрепощаются, общаются с друзьями и преподавателями, стараются продемонстрировать свои таланты. Внеаудиторная работа, где преподаватель отказывается от строгого тона, проявляет подлинный интерес к учащимся, их словам, забывает о «дистанции», стимулирует студентов к искренней заинтересованности в общении. Внеаудиторные мероприятия формируют у студентов навыки толерантного поведения и общения друг с другом, пробуждают интерес к украинскому / русскому фольклору, классической и современной музыке, поэзии, стимулируют к заучиванию речевых конструкций, песен и стихов. Кроме того, у студентов заметно возрастает желание проявить свои таланты, услышать похвалу преподавателя, которая здесь уместна, обязательна, востребована.

Существенную помощь в социокультурной адаптации оказывает студентам созданный на факультете кружок украинской культуры, где иностранцы знакомятся с нашими национальными костюмами, символикой, атрибутами, традициями, обычаями, обрядами, фольклором.

Опыт показывает, что внеаудиторная работа даёт иностранным студентам возможность в интересной и необычной форме изучать русский язык, активно пополнять лексический словарь, успешно решать коммуникативные задачи. Она позволяет осуществлять важную проблему адаптации иностранцев к социокультурным условиям страны изучаемого языка. Внеаудиторные мероприятия приобщают студентов к культуре и традициям Украины, к системе отношений, особенностям быта, развивают навыки говорения, расширяют круг их интересов, способствуют постановке ими новых целей, направленных на дальнейшее усовершенствование объективного мира и самого себя.

Выводы. Адаптация является сложным процессом, требующим совместных усилий по её преодолению со стороны педагогического коллектива, кураторов групп и самих учащихся, которые не должны замыкаться в своих проблемах, а принимать активное участие в жизни группы, факультета, университета. Результат процесса адаптации, или адаптированность как наиболее устойчивое состояние организма в новых социокультурных условиях будет успешной и быстрой, если иностранные студенты будут проявлять интерес к окружающей жизни, творческую инициативу, включаясь во все факультетские мероприятия.

Эффективность процесса адаптации иностранных студентов к жизни и учёбе в Украине зависит от их национально-этнических, социально-культурных и психологических особенностей. Важная роль при этом отводится развитию познавательных интересов и правильной организации не только учебного, но и воспитательного процесса, при котором общение преподавателей и студентов осуществляется на основе психолого-педагогической поддержки. Только благодаря совместным усилиям всех звеньев учебно-воспитательного процесса можно достичь положительных результатов. В перспективе планируется создание методических указаний к проведению уроков-концертов на факультете международного образования НТУ «ХПИ».

Литература:

1. Лисачук Л.Н., Семянникова Н.Л. Особенности адаптации иностранных студентов к обучению в вузах Украины. *Новий колегіум*, 2014, № 1. С. 11–15.
2. Королинская С.В. Некоторые проблемы адаптации иностранных студентов английского отделения НФаУ. *Физическое воспитание*, 2011, № 4. Харьков: НФаУ, 2011. С. 48–51.
3. Ковалив Ж.В., Ма Фен Адаптация иностранных студентов в иноязычной культурной среде. *Одесса: Полиграф*, 2009. 96 с.
4. Деркач Г., Демченко В. Психологические особенности адаптации иностранных студентов к условиям жизни и обучения в Украине. *Новий колегіум*, 2015, № 1. С. 18–22.
5. Кайдалова Л.Г., Черкашина Ж.В. Адаптация иностранных студентов к обучению в вузах: метод. рекомендации для преподавателей и студентов подготовительных факультетов. Харьков: НФаУ, 2014. 48 с.
6. Бордникова Т.Г. Проблемы культурной адаптации иностранных студентов в поликультурной среде рос. вузов (на матер. опроса студ.-иностран.). Тамбов. гос. ун. им. Г.Р. Державина. Серия Гуманитарные науки. Тамбов, 2016. Т. 21. Вып. 11 (163). С. 89–94.

7. Давер М.В. Особенности мотивационно-стратегической реализации личностно-ориентированного подхода к обучению РКИ. Русский язык за рубежом, 2006, № 4.
8. Снегурова Т.А., Северин Н.В., Ковтун Н.И., Романов Ю.А. Об Украине – с любовью! : учеб. пособ. по русскому языку для иностр. Студентов: изд. 3-е, испр. и доп. Харьков: НТУ «ХПИ», 2017. 184 с.
9. Парамонова В.Ю., Седойкина Т.Н., Криволапова Е.В. Праздники Украины : Учеб.-метод. пособ. Харьков: НТУ «ХПИ», 2002. 80 с.
10. Романёк Л.В., Снегурова И.И., Снегурова Т.А. Выдающиеся люди Украины : Учеб.-метод. пособие по русскому языку для иностр. студ. Харьков: НТУ «ХПИ», 2007. 80 с.

Северин Н. В., Віктор О. М. Ефективні заходи по сприянню соціокультурній адаптації іноземних студентів в Україні

Анотація. Статтю присвячено проблемі адаптації іноземних студентів до умов проживання та навчання в Україні. Метою роботи є виділення заходів, які впливають на успішну соціокультурну адаптацію студентів факультету міжнародної освіти НТУ «ХПИ». Підкреслено види роботи, які сприяють переборенню «культурного шоку». Удале

поєднання навчальної та позааудиторної роботи дозволяє значно полегшити входження іноземців в українське соціокультурне середовище.

Ключові слова: адаптація, середовище, соціокультурна адаптація, «культурний шок», куратор, навчальна екскурсія, тематичний урок-концерт.

Severyn N., Viktor O. Effective Activities Facilitating Social and Cultural Adaptation of Foreign Students in Ukraine

Summary. The article deals with the problem of foreign students' adaptation to the conditions of life and study in Ukraine. The purpose of the article is to distinguish those activities which influence the successful social and cultural adaptation of students studying at the Department of International Education of NTU "KhPI". The types of work that help overcome "the culture shock" are highlighted. It is shown that a good combination of study work and extracurricular activities make it much easier for foreign students to become a part of the Ukrainian social and cultural environment.

Key words: adaptation, environment, social and cultural adaptation, "a culture shock", tutor, study tour, thematic lesson-concert.

Тарасова В. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТКОРЕКТНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ)

Анотація. У статті проаналізовано особливості мовної реалізації лінгвопрагматичної категорії політкоректності в англійській лінгвокультурі, визначено суть поняття «політична коректність». Досліджено еволюцію та особливості конотації категорії політичної коректності в прагматичному й культурологічному аспектах. Виявлено, що на початку імплементації принципів культури політкоректності переважали позитивні культурні конотації. У роботі продемонстровано неоднозначність сприйняття категорії політкоректності в англійській лінгвокультурі, установлено появу негативних конотацій у терміні політкоректності під впливом останніх подій у США та світі, виявлено вплив «політичної коректності» на розвиток лексичного складу сучасної англійської мови.

Ключові слова: політична коректність, анти-політкоректність, позитивна конотація, негативна конотація, мас-медіа, неологізм.

Постановка проблеми. Мова є своєрідним лакмусовим папірцем тих метаморфоз, які відбуваються у суспільстві. Виконуючи роль основного засобу суспільної комунікації, інструмента опису світу та змін, які в ньому відбуваються, а також будучи об'єктом цих змін, мова відбиває в собі реальну картину сучасного світу, відображає стан суспільства, його культуру і світогляд у певний період життя. Те, якою мовою ми говоримо і пишемо, як нею послуговуємося, детермінує наш спосіб мислення, впливає на процес категоризації та ієрархізації реальності.

Оскільки мова і реальність є нерозривно пов'язаними, то в цьому контексті аналіз мас-медійних текстів допомагає нам інтерпретувати сучасну дійсність.

Актуальність дослідження. Вивчення феномена політичної коректності набуває особливої актуальності в період глобалізації, коли створюються умови для більш вільного пересування представників різних рас, етносів, релігій і культур разом із властивими їм ідеями, концепціями й ідеологіями. Цей виклик потребує розроблення або запозичення механізмів попередження та вирішення можливих суперечностей, конфліктів, непорозумінь, в основі яких лежить культурна неоднорідність сторін. За таких умов гостро постає питання еквівалентності перекладу, зокрема денотативної, конотативної, нормативної, прагматичної, особливо т. зв. *sensitive (containing language and topics that might be considered controversial or offensive)* текстів та питання уникнення комунікативних девіацій та невдач у міжкультурному спілкуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед перших спроб описати й дослідити політкоректну лексику на особливу увагу заслуговують праці С.В. Шляхтіної, В.В. Паніна, Л.В. Цуркової, О.В. Завадської, Д. Бернштейна, Д. Вілсона та інших [1–6]. Явище політкоректності досліджувалося пере-

важно в лінгвістичному аспекті, проте є спроби дослідження цього феномена в соціальному й культурологічному аспекті, підкреслюється необхідність міждисциплінарного підходу до вивчення цього багатоаспектного явища.

Мета статті – визначити сутність політичної коректності як соціально-політичного феномена та лінгвопрагматичної категорії, проаналізувати мовні засоби її реалізації, відстежити розвиток цієї категорії та пов'язані з еволюційними процесами лексичні інновації в англійській мові.

Виклад основного матеріалу. Будь-яку ідею можна довести до абсурду. Цю тезу успішно демонструє розвиток політичної толерантності, яка у XIX столітті сама стала інтолерантною і агресивно нав'язувала свої погляди.

На думку більшості експертів, саме ідея політкоректності, доведена до абсурду, допомогла Дональду Трампу стати 45-м Президентом США. Американці, втомлені від безглузлого перейменування речей та ситуацій, коли неможливо і заборонено *call a spade a spade* (називати речі своїми (власними, справжніми) іменами), віддали свої голоси кандидатові, який пообіцяв чесне “*Merry Christmas*” замість політкоректного “*Happy Holidays*” на Різдво.

На думку Трампа, основною помилкою попередників була надмірна політична коректність, адже Барак Обама забував про стан звичайних американців, ставлячи на перше місце політичну коректність та толерантність.

«Вони поставили **політичну коректність** понад загальнолюдських потреб, понад вашу безпеку, понад усе. Я відмовляюся бути **політкоректним**».

They have put political correctness above common sense, above your safety, and above all else. I refuse to be politically correct. I think the big problem this country has is being politically correct. I've been challenged by so many people; I don't frankly have time for total political correctness. And to be honest with you, this country doesn't have time either [7].

Політична коректність (політкоректність; від англ. *political correctness (politically correct or PC)* – термін, що описує стиль мовлення, ідеї, політику, поведінку, які мають мінімізувати образу расових, релігійних, культурних чи інших груп [8; 9]. Оскільки під політкоректністю розуміється мовна, є тенденція прибирати з мови (та з мовлення) ті слова і вирази, які можуть зачепити почуття людини мовною нетактовністю, образити особу прямолінійною вказівкою на стан здоров'я або вік, сексуальну орієнтацію або стать [3, с. 95].

У розумінні моделі формування картини соціального світу в доктрині політичної коректності акцент робиться на провідній ролі суспільно-політичної лексики. Мова розглядається як спосіб комунікації і як засіб формування уявлень про соціальний світ. Ключовим тут є те, що суспільна лексика створює

специфічну реальність – уявлення про характер суспільних відносин. Політична коректність передбачає виключення з акту комунікації таких мовних одиниць, які можуть дискримінувати людину щодо статі, віку, сексуальної орієнтації, розумового й фізичного розвитку, національності, віросповідання, політичних уподобань тощо.

Аналіз визначень показав, що термін «політична коректність» («political correctness») є семантично неоднозначним і вживається у сучасному суспільстві у чотирьох значеннях (як мінімум): а) політична коректність як технологія (форма соціальної поведінки) розв'язання конфліктів шляхом перегляду змісту освітніх програм та відмова від використання в суспільній лексикі образливих висловів стосовно тих соціальних груп, що зазнають дискримінації (або зазнавали її в минулому) і виступають проти цього; б) як ідеологічна програма (сукупність деяких концепцій, принципів, ідей, гіпотез), що лежить в основі цієї технології; в) як політичний рух, що здійснив (або здійснює) реалізацію цієї ідеологічної програми у сфері освіти, суспільно-політичної лексики наприкінці ХХ століття в США. Цей рух пов'язується з лівими політичними колами країни; г) як іронічне позначення курйозних результатів застосування технології заміни образливих термінів нейтральними словами і виразами.

У своїй статті «Як «політично коректний» перетворився з компліменту на образу» («How politically correct went from compliment to insult») Кейтлін Гібсон на питання про те, що ж таке політична коректність, відповідає: «Це залежить від року, коли та кого ви запитуете» (*But what does it actually mean? Depends what year it is, and whom you're asking*) [10].

Термін «політична коректність» почав широко використовуватись лише з 80-х років ХХ століття. Саме тоді консерватори з американських університетів почали використовувати його для позначення соціальних рухів, що виступали за підвищення ролі дослідження культурного плюралізму, сексуальних меншин і жіночих питань, а також за встановлення кодексів поведінки, що їх обмежували прояви расизму, сексизму, гомофобії або інших неприйнятних форм поведінки.

Політична коректність трактується її прихильниками як єдина соціально і морально прийнятна перспектива. Політкоректність – це не тільки позиція, це спосіб життя, який випливає з певного уявлення про особистість, її зв'язки із суспільством і суспільні цінності, базується на ідеї подолання соціального зла. Акцент робиться на безальтернативності політкоректності як шляху досягнення злагоди в суспільстві. На тих, хто не згоден із принципом політичної коректності, навішується безліч неприємних ярликів (людина фанатична, упереджена, сексистська та/чи консервативна тощо).

Як показує проведений аналіз, кодекси мовної поведінки, посібники зі стилю і слововживання для засобів масової інформації, тлумачні словники реалізують принципи політичної коректності шляхом модифікації суспільно-політичної лексики через використання прийомів «табування» і «евфемізації» образливих для певних соціальних груп слів та висловів. Наприклад, замість *black, negro – African-American*, замість *Oriental – Asian-American*, замість *Indian – Native-American*).

Прихильники ПК виступали за *bias-free* – «вільну від забобонів та упереджень» мову. Зайва делікатність та завзяття породили сотні дивних лінгвістичних потвор, наприклад: *horizontally challenged* (*fat – товстий*), *nonhuman animal*

companions (*pets – домашні тварини*), *chemically challenged person, substance abuser* (*drug addict – наркоман*), *substandard housing* (*slums – трущоби*), *melanin impoverished* (*white person – білий*), *financially challenged* (*poor – бідний*), *reduced state of awareness* (*drunk – у стані алкогольного сп'яніння*).

На початку кампанії з імплементації норм політкоректності остання сприймалась населенням переважно позитивно, мала позитивну або нейтральну конотацію у дискурсі «*political correctness*». Це поняття передбачало позитивний зміст цього терміна як відкритість стосовно іншого, як позитивне ставлення до внутрішнього різноманіття, як свободу мислити нестандартно, не так, як прийнято більшістю.

У текстах Британського національного корпусу (British National Corpus) 1980-х років можна зустріти таке речення:

Women like him too [Bill Clinton], and not just for his civil rights stand and political correctness [11].

У наведеному прикладі цілком зрозуміло, що автор вживає словосполучення «*political correctness*» із позитивною конотацією та розуміє її як одну з людських чеснот.

Проте вже наприкінці 1990х років, коли одна за одною відбуваються досить резонансні «політкоректні» події (наприклад, коли в Англії святкування Різдва (Christmas) проходить під назвою «*Winterval*» (*winter + festival*), коли у США дитячу виставу «Білосніжка і сім гномів» (*Snow White and Seven Dwarfs*) випускають під назвою «*Snow White and the Seven Vertically Challenged Males*» (Білосніжка та сім чоловіків обмеженого зросту), політкоректність починає сприйматися як «**political correctness gone mad**» («політична коректність з'їхала з глузду, збожеволіла»).

Із часом значення фрази «*political correctness gone mad*» значно розширилося, і цим мовним кліше почали називати майже все, що не подобається і викликає обурення в суспільстві. До того часу, як до ПК розвилось таке вороже ставлення, цей феномен часто ставав предметом жартів. Так, наприклад, лексема *challenged*, що стала дуже продуктивним елементом для утворення нових політкоректних висловів, почала використовуватись для гумористичного позначення людей невеликого зросту (*short – vertically challenged*), лисих (*bald – follically challenged*), старих (*old – chronologically challenged*), погано одягнених (*badly-dressed – sartorially challenged*), з поганими зубами (*with bad teeth – dentally challenged*), товстих (*fat – horizontally challenged*), померлих (*dead – electroencephalographically challenged*) та ін.

Термін «PC», який спочатку описував використання мови як тонкого інструмента проти *hate speech* (мови ворожнечі), почав позначати ініціативи (часто безглузді та дивні) меншості, яка бачить прояви ксенофобії навіть у звичайних для більшості речах.

Наприклад: *Queensland Government removes gender from driver licences. It's political correctness gone mad. Political correctness is infiltrating our wallets with the Queensland Government making licences gender-free. Queensland's Labor government made the decision after receiving complaints from the LGBTIQI community who claimed the gender distinction was discriminatory. Queensland Opposition Leader, Deb Frecklington, tells Mark Levy the move is political correctness gone mad* [13].

Thousands of darts fans demand rethink over PC gone mad move. A row over sexism and political correctness has led to the Professional Darts Corporation choosing to axe its popular walk-on girls [14].

‘PC gone mad’: Feminists drive Formula 1 grid girls out of their jobs. Several models who lost their jobs as “grid girls” on the Formula 1 racing circuit are blasting the feminists who lobbied the sport to fire them [15].

It’s political correctness gone mad seems to be one of the modern age’s most often repeated phrases [16].

Цікаво, що першими проти політкоректності виступили саме ті, кого вона (політична коректність) мала б захищати. У 1982 році група феміністок, які назвали себе the Lesbian Sex Mafia, організували виставу в одному з театрів Нью Йорку під назвою «Speakout on Politically Incorrect Sex». Виступаючи проти феміністок, які несхвально висловлювались про порнографію та БДСМ, більше ніж 400 жінок (оголених або вбраних за всіма традиціями БДСМ) зібралися під гаслом «*We need to have dialogues about S&M issues* (the abbreviation S&M is used for sadomasochism – *автом*), *not about what is politically correct, politically incorrect*» [13].

У травні 1991 Президент Джордж Буш у своїй промові назвав політичну коректність найбільшою загрозою для Америки: «*Ironically, on the 200th anniversary of our Bill of Rights, we find free speech under assault throughout the United States. The notion of political correctness has ignited controversy across the land. In their own Orwellian way, crusades that demand correct behavior crush diversity in the name of diversity*» [11].

Після 2001 року градус обговорення феномена політичної коректності значно знизився, але в останній рік президентства Барака Обами тема політкоректності, зокрема антиполіткоректності (*anti-political-correctness*), знову повернулася до топ обговорюваних тем. Проте ключові слова вже змінилися: «*Rather than «difference» and «multiculturalism», Americans in 2012 and 2013 started hearing about «trigger warnings», «safe spaces», «microaggressions», «privilege» and «cultural appropriation»* [13].

Якщо у першому раунді битви під назвою «Анти-/Політкоректність» основна увага була прикута до університетів, змісту навчальних дисциплін та кодів мовленнєвої поведінки (*speech codes*), то тепер в усіх проблемах звинувачували нове покоління міленіалів, які начебто вирости зіпсованими нарцисистами і не дозволяють нікому висловлювати своїх думок (*snowflakes*). *Millennials are spoiled narcissists, who want to prevent anyone expressing opinions that they happen to find offensive* [17].

До щоденного лексику американських студентів увійшли такі два дуже популярні останнім часом терміни, як «*microaggressions*» та «*trigger warnings*». «Мікроагресії» – дії або слова, що не мали на меті засмутити людину, але сприймаються як вид насилля [18]. Наприклад, питання «Де ти народився?», звернене до американця з азіатською або латиноамериканською зовнішністю, є мікроагресією, бо натякає, що вони не є *справжніми* американцями. «Попередження про тригери» (*trigger warnings*) – це певні попередження, які професори мають озвучити перед обговоренням тем, що потенційно можуть викликати сильний емоційний відгук у студентів та засмутити або образити їх. Наприклад, деякі студенти вимагали забезпечити такими попередженнями книжки «*Things Fall Apart*» Чинуа Ачебе (так як у книзі є описи расового насильства) і «*Великого Гетсбі*» Френсіса Скотта Фіцджеральда (оскільки у творі присутня мізогінія (ненависть, зневага, огида до жінок) та сцени домашнього насилля). Ці ініціативи пояснювали тим, що студенти, які пережили расизм або домашні побойі,

повинні мати можливість уникнути читання цих книг, бо вони потенційно можуть стати «тригером», що нагадає знову студентам про психологічні травми.

Слід зазначити, що в суспільно-політичній думці та науковій літературі є полярні оцінки феномена політичної коректності. Її противники розглядають це явище як замах на традиційні ліберальні цінності, насамперед на свободу слова. Критика політкоректності має різні форми, зокрема від іронічного висміювання до категоричного неприйняття самої ідеї. Політкоректність навіть оголошується найбільшою інтелектуальною загрозою XXI століття, котра підриває світоглядні основи американського суспільства та всієї західної цивілізації. Наприкінці XX століття політична коректність почала розумітися як нова форма цензури (*new form of censorship*)

На думку Еліс Шнеден, яку вона виклала у статті «Чому я ненавиджу «збожеволівшу ПК», найбільш популярними фразами у білих громадян, старше за 50 років є «Так, будь ласка», «Ні, дякую» та «Ця політкоректність збожеволіла» («*yes please*», «*no thank you*», «*it’s PC gone mad*») [19].

У Великій Британії популярна газета *the Daily Mail* запустила велику кампанію проти «божевільної політичної коректності» («*political correctness gone mad*»). Щотижня видання публікує історії (часто вигадані) із життя простих людей, які стали «жертвами» політичної коректності. Наприклад, історія Джастін Сако, яка «твітнула» недоречний жарт про СНІД, за що була публічно розкритикована та звільнена з роботи. Або історія спортсменки Стефані Райз, яку за використання слова *faggot* (*a disparaging name for a gay man, used mostly in the United States and often abbreviated to fag*) у Twitter зацькували на телебаченні до сліз.

Тепер іноді людину, яка протестує проти расових образ або проявів сексизму, можуть назвати *PC*, маючи на увазі «прискіпливого моралізатора». *To say that someone is being «politically correct» discredits them twice. First, they are wrong. Second, and more damningly, they know it* [20].

У ситуації з політкоректністю згадується відомий вислів «Благими намірами вимощена дорога в пекло». Коли процес набув гіпертрофованих масштабів і, як наслідок, дискримінацію почали відчувати ті верстви населення, які традиційно вважалися «більшістю». Наприклад, у Південній Африці на законодавчому рівні закріплені дискримінаційні щодо білих громадян умови прийняття на роботу, адже першими беруть чорношкірих (незалежно від реальної кваліфікації), потім – білих. Можливо, це розплата за роки апартеїду, але, якщо **наріжним каменем доктрини політичної коректності є ідея «Усі люди — рівні»**, то тут згадується вислів із «Скотоферми» Дж. Орвелла «Усі тварини рівні, але деякі тварини рівніші за інших (*All animals are equal, but some animals are more equal than others*)».

Не дивно, що негативні асоціації з політкоректністю, які виникають у населення на екстралінгвістичному рівні, призводять до екстрапаляції такого ж негативного значення і на політкоректність як лінгвокомунікативну стратегію.

Висновки. Англійська мова (як одна з мов світу, що найдинамічніше розвивається) зазнала за останні десятиліття значних змін, які зумовлені змінами в суспільній сфері. Не є випадковим, що саме в середовищі сучасної англійської мови виникла могутня культурно-поведінкова і мовна тенденція, що отримала назву «політична коректність».

Аналіз показав, що термін «політична коректність» є семантично неоднозначним. Він уживається у чотирьох значеннях: як технологія, як ідеологічна програма (сукупність деяких концепцій, принципів, ідей, гіпотез), як політичний рух, як іронічне позначення курйозних результатів застосування технології заміни образливих термінів нейтральними словами (евфемізмами).

Під час дослідження було з'ясовано, що за останні 20 років ставлення до феномена політкоректності більшості представників англомовного світу змінилось із позитивного (або нейтрального) на негативний. Ці трансформаційні процеси знайшли відображення у мові у вигляді низки неологізмів суспільно-політичної тематики.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у зіставно-аналізі особливостей вербалізації лінгвопрагматичної категорії «політична коректність» у германських та слов'янських лінгвокультурах.

Література:

- Шляхтина Е.В. Языковой аспект политкорректности в англоязычной и русской культуре: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». Ярославль, 2009. 207 с.
- Панин В.В. Политическая корректность как культурно-поведенческая и языковая категория: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Москва, 2005. 232 с.
- Цурикова Л.В. Политическая корректность как социокультурный и прагматический феномен. Эссе о социальной власти языка / под ред. Л.И. Гришаевой. Воронеж: ВГУ. 2001. С. 94–102.
- Завадская Е.В. Политкорректность как новая международная коммуникативная норма: анализ дефиниций на материале словарей современного английского языка. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*: у 5 ч. Вип. 89 (3). Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. С. 44–48.
- Bernstein D. You Can't Say That! The Growing Threat to Civil Liberties from Antidiscrimination Laws. Cato Institute, 2003. 180 p.
- Wilson J. The Myth of Political Correctness: The Conservative Attack on High Education. Durham, Duke University Press, 2001. 233 p.
- Trump ran against political correctness. URL: <https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2017/05/16/trump-ran-against-political-correctness>
- Politically correct. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/politically-correct>
10. Politically correct. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/politically%20correct>
- Gibson C. How politically correct' went from compliment to insult. Washington Post. URL: <https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/how-politically-correct-went-from-compliment-to-insult/2016/01/13/b1cf5918-b61a-11e5-a76a>
- It's political correctness gone mad. URL: <http://www.macmillandictionaryblog.com/its-political-correctness-gone-mad-part-1-of-2>
- Political correctness gone insane. URL: <https://www.2gb.com/queensland-government-removes-gender-from-licences-its-political-correctness-gone-mad/>
- Political correctness: how the right invented a phantom enemy. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/nov/30/political-correctness-how-the-right-invented-phantom-enemy-donald-trump>
- The New antiPC Problem. URL: <https://www.stokesentinel.co.uk/news/local-news/thousands-darts-fans-demand-rethink-113620>
- PC gone mad: Feminists drive Formula 1 grid girls out of their jobs. URL: <http://www.worldtribune.com/pc-gone-mad-feminists-drive-formula-1-grid-girls-out-of-their-jobs/>
- Hilarious Examples Of Political Correctness Gone Mad. URL: <https://uk.news.yahoo.com/10-examples-ridiculous-political-correctness-150911412.html>
- Snowflake. URL: <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/the-less-lovely-side-of-snowflake>
- Микроагрессия: как пеленают американский разум. URL: <https://sputnikpogrom.com/translated/6/microaggression/>
- Why I hate PC gone mad. URL: <https://www.stuff.co.nz/entertainment/celebrities/89637142/alice-snedden-why-i-hate-pc-gone-mad>
- Has political correctness gone mad? 'Comedians must be allowed to offend'. URL: <http://www.thejournal.ie/readme/pc-gone-mad-comedians-must-be-allowed-to-offend-3251174-Feb2017/>

Тарасова В. В. Эволюция политкорректности (на материале англоязычного масс-медийного дискурса)

Аннотация. Статья посвящена анализу эволюции и особенностей коннотации категории политической корректности в прагматическом и культурологическом аспектах на материале англоязычного масс-медийного дискурса. Выявлено, что в начале имплементации принципов культуры политкорректности преобладали позитивные культурные коннотации. Установлено появление негативных коннотаций у понятия политкорректности под влиянием последних событий в США и мире; выявлено влияние «политической корректности» на развитие лексического состава современного английского языка.

Ключевые слова: политическая корректность, анти-политкорректность, позитивная коннотация, негативная коннотация, масс-медиа, неологизм.

Tarasova V. Political correctness evolution (a study of the English mass media discourse)

Summary. The article is devoted to the analysis of the peculiarities of pragmalinguistic category of political correctness in the English mass media discourse. The article studies the process and consequences of the political correctness evolution in the culture and its impact on the English language. The evolution and features of the connotation of the category of political correctness in pragmalinguistic and culturological aspects are studied. The paper demonstrates the ambiguity of the perception of the category of political correctness, the emergence of negative connotations of this linguistic and cultural phenomenon under the influence of recent events in the world. The study reveals the influence of political correctness on the development of the English lexis.

Key words: political correctness, anti-political correctness, positive connotation, negative connotation, mass media, neologism.

*Швецова І. В.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри англійської мови в судноводінні
Херсонської державної морської академії*

*Бондаренко В. В.,
асистент кафедри англійської мови в судноводінні
Херсонської державної морської академії*

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В КУРСАНТІВ ПЕРШИХ КУРСІВ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу проблематиці підвищення якості професійної англійської підготовки та обґрунтуванню необхідності розроблення дидактичного забезпечення для формування мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців морського флоту. Особлива увага приділяється тому, що фахівці морського флоту працюватимуть у складі з носіями інших мов. Потреба подолання мовного бар'єру, що заважає взаєморозумінню та співробітництву, є важливою.

Ключові слова: підвищення якості професійної англійської підготовки, мовленнєва компетенція майбутніх фахівців морського флоту, дидактичне забезпечення для формування мовленнєвої компетенції майбутніх мореплавців, професійне спілкування, мовленнєва компетенція.

Постановка проблеми. Постійний розвиток міжнародних зв'язків в економіці сприяє виникненню нових потреб ринку праці до формування конкурентоспроможного фахівця та зумовлює орієнтацію сучасної методики викладання англійської мови щодо впровадження нових підходів формування мовленнєвої компетентності на заняттях англійської мови. Високий професіоналізм українських моряків, рівень теоретичної та практичної підготовки дали можливість Україні посісти достойне місце на міжнародному ринку праці та увійти до «Білого списку» Міжнародної морської організації [4]. Підготовка морських фахівців повинна відповідати Міжнародній конвенції підготовки й дипломування моряків і несення вахти (ПДНВ), яка була прийнята Міжнародною морською організацією.

Мета статті – проаналізувати та розробити дидактичне забезпечення для формування мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців морського флоту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування мовленнєвої компетенції передбачає розширення обсягу лінгвістичних знань, навичок і вмінь, пов'язаних з адекватним використанням у життєвих ситуаціях і професійній діяльності, під час перебування у міжнародному середовищі.

Потреба підготовки висококваліфікованих спеціалістів, здатних до співпраці із зарубіжними партнерами на основі професійної компетентності й повноцінного володіння іноземною мовою, певним чином відображена в навчальних планах і програмах вищих закладів освіти. Практично це передбачає формування такого важливого новоутворення, як «іншомовна комунікативна компетенція», що забезпечує повноцінну реалізацію комунікативних намірів, мовленнєвих операцій і мовлен-

нєвих дій шляхом адекватного й раціонального використання засобів іноземної мови та врахування конкретики ситуацій професійного спілкування [1, с. 3].

Мовленнєву компетенцію розглядають як загальне комплексне поняття, що свідчить про рівень навчальних досягнень із мови та мовленнєвого розвитку студента; у вузчому тлумаченні – як одну з її складників (різновид навчально-предметної компетенції з іноземної мови), тобто власне мовну, пов'язану із засвоєнням лінгвістичної змістової лінії курсу іноземної мови [3].

Компетентнісний підхід у підготовці морських фахівців, за визначенням В.В. Чернявського, має суттєву особливість, оскільки він повинен забезпечувати професійну діяльність в умовах постійного перебування в обмеженому колі людей різної національності, культури та релігії, формувати вміння спілкуватись і знаходити спільну мову, здатність приймати зважені рішення в екстремальних ситуаціях, забезпечувати можливість успішного адаптування до швидких змін у сучасному динамічному світі. Науковець визначає те, що формування професійної компетентності морських фахівців перебуває в полі зору багатьох дисциплін, викладання яких повинно бути спрямоване на професійну діяльність і ґрунтуватися на міждисциплінарних інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу, що спрямований на формування та розвиток ключових і професійних компетентностей особистості [5, с. 230]. Ключем до успішної реалізації цього є розуміння цілей і принципів комунікативних процесів викладання та навчання, поєднаних із ретельною підготовкою.

Завдання основного розділу навчання морської англійської мови: навчати загальної морської англійської мови, а також керівних принципів Кодексу STCW англійською мовою; надавати студентам широкі можливості для практики спілкування англійською мовою як морською, так і загальні цілі на елементарному і середньому рівнях, а також підвищувати кваліфікацію слухачів до рівня, необхідного для переходу до другого розділу цього модельного курсу [1, с. 24].

Модельний курс ІМО для морської англійської мови складається з двох розділів: загальна морська англійська, а також спеціалізована морська англійська, обидва з яких містять детальні навчальні програми [1, с. 9]. Лінгвістичний зміст для першого розділу відповідає багатогранному підходу, який інтегрується такими напрямками: введенням мови (граматика, лексика і вимова), практикою мовних навичок спілкування (слухання, мовлення, читання та письмо). Посібник пропонує багато практичних методів для інтеграції різних мовних напрямів.

Для ефективного навчання курсантів першого курсу загальної морської англійської та з метою успішного переходу до наступного розділу (спеціалізованої морської англійської) нами було розроблено та запроваджено такі завдання:

1) проведення опитування курсантів випускних курсів, які мають практичний досвід роботи в морі щодо необхідності вивчення спеціальних тем;

2) аналіз навчальних посібників попередніх років навчання;

3) розроблення завдань і вправ, що сприятимуть ефективному оволодінню загальною морською англійською мовою, готовності вивчення спеціалізованої морської англійської;

4) публікація навчального посібника для курсантів першого року навчання спеціальності «Річковий і морський транспорт» освітньої програми «Судноводіння».

Вклад основного матеріалу. Проведення опитування курсантів випускних курсів, які мають практичний досвід роботи в морі, переконливо підтверджує, що в умовах сьогодення є потреба високого рівня сформованості мовленнєвої комунікативної компетенції курсантів, і це стосується не лише спеціалізованої морської англійської, але й загальної морської англійської. Вищезазначене зумовлено особливостями самої професії та перебуванням у морі протягом декількох місяців.

Відповідно до проведеного аналізу (опитування курсантів) серед перших мовленнєвих труднощів були такі: проходження реєстрації в аеропортах, спілкування про їжу, обмін інформації стосовно рутинних повсякденних справ та інші. З метою подолання бар'єру у розумінні та говорінні про життєві теми під час початку своєї морської діяльності і перебування в морі у міжнаціональному середовищі для навчання курсантів перших курсів було визначено теми і відповідно до них лексичний мінімум і граматичні структурні одиниці, що сприятимуть формуванню мовленнєвої компетенції курсантів.

Аналіз навчальних посібників із вивчення англійської мови для курсантів вищих морських навчальних закладів дав змогу зробити висновки стосовно того, що тематика, яка є важливою для повсякденного спілкування, а також для вирішення життєвих ситуацій, не досить представлена. Важливість визначених тем може сприяти подоланню психологічних і мовленнєвих труднощів у зміні середовища майбутніх мореплавців. Проведене дослідження (аналіз перешкод, які виникали в курсантів протягом підготовки до першого рейсу) визначило перспективний зміст навчального посібника, назва якого вже наголошує на тому, що він дає змогу проаналізувати життя на суші і на морі, успішно підготуватися до змін у житті, а також впевнено вступити в професійну діяльність.

Опублікований навчальний посібник «Доки на суші» являє собою один із курсів з англійської мови для моряків. Посібник розвиває всі основні мовні навички, охоплює рекомендований навчальний план із вивчення англійської мови ІМО і становить загальний курс англійської мови, наближений до морського контексту. Рекомендується для вивчення в першому навчальному семестрі курсантами спеціальності 271 «Річковий і морський транспорт» освітньої програми «Судноводіння»[6].

Структурними розділами стали такі:

1. «Де я навчаюсь» (Where I study) Getting to Know you, Kherson Maritime Academy, Working Time and Free Time.

2. (How I travel) Travel Wise, Airport Facilities, Airport Procedures.

3. (Where I live) Home Ashore and Home Aboard, Meals Ashore and Meals Aboard, Garbage Treatment Ashore and Aboard.

4. (Ready for the Maritime Career?) Why to Become a Seafarer? English: Occupational Requirements, Am I ready to Work at Sea?

З метою ефективного оволодіння загальною морською англійською мовою та успішної підготовки до вивчення спеціалізованої морської англійської було розроблено завдання та вправи, які сприяють розвитку мовленнєвої компетентності.

Наприклад, лексичний матеріал розділу (How I travel) спрямований на формування мовленнєвої компетенції стосовно процесу підготовки до рейсу, вміння визначити послідовність дій, необхідних для проходження процедури в аеропорту.

У цьому розділі (в темі «Перед відправленням» (Before departure)) запропоновано завдання комунікативного спрямування: «Вибери дві ситуації та спитай поради у трьох людей. Найкращу ідею запиши в таблицю». До комунікативних завдань відносимо рольові ігри (“Student A: You are traveling by plane for the first time. Ask information officer how to get to a place you need. Student B. You are an information officer. Advice a traveler on how to get to place he needs”) [2, с. 55], проведення інтерв'ю стосовно процедури в аеропорту (“Interview your partner on airport procedures. Write down the best ideas.”).

Після закінчення вивчення цього розділу курсанти можуть бути компетентними у вирішенні багатьох питань, вивчення яких здійснювалося за допомогою різних завдань і вправ. Серед них – що необхідно спакувати, які документи необхідно підготувати, які речі заборонено брати до аеропорту, які етапи оформлення та реєстрації, до кого необхідно звернутися у разі виникнення певних проблем.

Оволодіння мовленнєвими компетенціями відповідно до зазначених тем може бути успішним, оскільки в розділі представлена вся необхідна лексика, засвоїти яку можливо під час виконання логічно представлених вправ. Тематичні словники (Word list), які розроблені авторами, розміщені в кінці кожного тематичного розділу з транскрипцією та повним визначенням англійською мовою.

Варто зазначити завдання, які спрямовані на розвиток мовних навичок спілкування (слухання, мовлення, читання та письмо). Зокрема, після прослуховування оголошень в аеропорту в навчальному посібнику пропонується таке: «вибрати тип оголошення, додати необхідну інформацію до таблиці, знайти помилки в інформаційній таблиці» (“Tick the items which are announced at an airport. Listen to the announcements and label the columns with the type of information announced. Read the airport departures board and mark the statements as True or False”).

Ефективним вважаємо впровадження у навчання такого методу, як “case study”. Отже, у цьому розділі навчального посібника (How I travel), а також в інших описано реальні життєві ситуації, які були представлені випускниками та курсантами старших курсів. Після аналізу першого авіарейсу одного з курсантів, речі якого були помилково відправлені в іншому напрямку, студенти зможуть зробити певні висновки про те, що треба брати із собою в ручний багаж [2, с. 55].

У розділі “Where I live” представлено матеріал стосовно порівняння кімнати, в якій курсанти живуть на суші, а також розмірковування на тему, яку кабіну матимуть у майбутньому та які меблі й обладнання будуть розміщені в ній. Вводиться нова лексика, якою користуватимуться майбутні мореплавці (cabin, crew та інші) через цикл завдань:

1) Дискусійні питання відповідно до фото, які розміщені в навчальному посібнику, та які мотивують до глибинного аналізу і ефективного вивчення нової лексики (Where do you think these rooms are? What is the same and what is different between your rooms at home?).

2) Після обговорення запропоновано авторський текст [2, с. 72–73], опрацювання якого дає змогу визначити значення нових слів у контексті (“Read the text and check your guesses. Highlight the names of rooms and furniture”). Як показує досвід, цей метод засвоєння нових лексичних одиниць є ефективним.

3) Наступним завданням є поєднання слів з їх значення (“Match the words with their definitions”). Під час виконання цього завдання студенти мають можливість ґрунтовніше засвоїти їх, а також використовувати в комунікативному просторі.

4) Для практичного вживання визначеної лексики в навчальному посібнику представлено такі комунікативні завдання: обговорити в парах, як зробити каюту схожою на домашню кімнату (a) Make a list of three major differences between your room and a cabin which would make it difficult for you to adjust; b) In pairs, discuss the differences you have in your lists and give each other advice on how to make your cabin your “home”); рольова гра між кріюїнговим менеджером, наміром якого є спілкування стосовно життєвих умов на судні, та курсантом, який проходить першу практику на борту і який повинен у деталях описати житлові умови на судні (Role-play the conversation. Student A is crewing agency manager. He needs to be ready to speak about the living conditions on board a ship. Student B is a cadet who is going to have his first practice on board. He needs to find out the details about the living conditions on his vessel).

Враховуючи важливість дотримання гігієнічних умов житлових приміщень на судні та їх постійного обстеження, у навчальному посібнику розкрито цю тему (Housekeeping). Серед актуальних питань розглядаються такі, як необхідність виконання певних обов’язків на судні, дотримання певних правил проживання.

У цьому розділі також запропоновано завдання, що сприяють формування мовленнєвої компетенції. Прикладами таких завдань є: a) обговорення питань стосовно того, як підтримувати порядок у кімнаті, яку роботу повинен виконувати курсант та інші (What do you think happened in this cabin?, Is it possible to have such a messy cabin? Why? Why not?, Who is in charge of household duties in your house/ flat?, Who do you think will do this work on board the ship?) [2, с. 76–77]. Наприклад, запропоновано для опрацювання текст із таким завданням: одна група студентів працює з текстом і підкреслює проблеми, які є в кабіні, інша група підкреслює, як можна уникнути їх (Student A – highlight the problems, Student B – highlight the ways to avoid the problems) [2, с. 77]. Для розвитку комунікативних навичок запропоновано такі завдання: «Створи дві проблемні ситуації, пов’язані із санітарними проблемами в кабіні, та запитай трьох студентів, щоб знайти найкращі ідеї стосовно вирішення цієї проблеми». (a) design two situations describing a problem with cabin sanitary condition; b) ask three people about possible reasons of the problems and how to avoid them. Write down the best ideas into the table). Такі завдання, сприяють розвитку мовленнєвої компетентності та дають змогу у початковому процесі вдосконалити ці навички.

Висновки. У зв’язку з тим, що фахівці морського флоту працюватимуть у складі з носіями інших мов, потреба подолання мовного бар’єру, що заважає взаєморозумінню та співробітництву, є важливою. Саме тому перед закладами вищої морської освіти постає проблема підвищення якості професійної англійської підготовки та сприяння формуванню їх мовленнєвої компетентності. Для вирішення поставлених завдань нами було проаналізовано та розроблено дидактичне забезпечення, що сприятиме формуванню мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців морського флоту.

Перспективи подальших досліджень. Можливості формування мовленнєвої компетентності ще далеко не вичерпані. Нашими наступними кроками є такі: вдосконалення науково-методичного посібника для морської англійської мови щодо системи вправ/завдань для вивчення в першому навчальному семестрі курсантами спеціальності освітньої програми «Судноводіння»; створення нової системи вправ/завдань, які можуть бути використані впродовж усього курсу вивчення англійської мови за професійним спрямуванням у морських навчальних закладах.

Література:

1. Козак С.В. Формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2001. 24с.
2. Кудрявцева В.Ф., Бондаренко В.В., Мороз О.Л., Швецова І.В. While Ashore: навч. посібник. Херсон : ТОВ «ВКФ «Стар» ЛТД», 2018. 116 с.
3. Лук’янова Л.Б. Формування мовленнєвої компетенції студентів на заняттях іноземної мови професійного спрямування. URL: <http://www.confesp.fl.kpi.ua/node/1025> (дата звернення: 06.04.2019).
4. Система дипломування. URL: <http://www.itcs.org.ua/ua/sistema-diplomuvannya> (дата звернення: 04.03.2019).
5. Чернявський В.В. Компетентісний підхід як чинник забезпечення вимог до підготовки фахівців морської галузі. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2307-4507/article/download/36885/33106> (дата звернення: 06.04.2019).
6. Model Course 3.17 “Maritime English”. URL: <https://ru.scribd.com/document/261953765> (дата звернення: 11.02.2019).
7. STCW Convention and STCW Code. URL: <https://navlib.net/wp-content/uploads/2018/06/STCW-2017.pdf> (дата звернення: 04.03.2019).

Швецова І. В., Бондаренко В. В. Формирование речевой деятельности в курсантов первого курса на занятиях английского языка

Аннотация. Статья посвящена анализу проблематики повышения качества профессиональной англоязычной подготовки и обоснованию необходимости разработки дидактического обеспечения для формирования речевой компетенции будущих специалистов морского флота. Особое внимание уделяется тому, что специалисты морского флота будут работать в составе с носителями других языков, в связи с чем потребность преодоления языкового барьера, мешающего взаимопониманию и сотрудничеству, является важной.

Ключевые слова: повышение качества профессиональной англоязычной подготовки, речевая компетенция будущих специалистов морского флота, дидактическое обеспечение для формирования речевой компетенции будущих мореплавателей, профессиональное общение, речевая компетенция.

Shvetsova I., Bondarenko V. Formation of the linguistic competency among first year students at English lessons

Summary. The article provides the analysis of the problems of improving the quality of professional English language training and to the justification of the necessity of didactic material development for the formation of the linguistic competence among future specialists of the marine fleet. Significant attention is devoted to the fact that specialists of the marine

fleet will work together with multilingual crew, thus the necessity to overcome the language barrier, which prevents from mutual understanding and cooperation is important.

Key words: improving the quality of professional English language training, linguistic competence at future seafarers, didactic support for formation of the speech competence of future seafarers, professional communication, linguistic competence.

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Коваленко А. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Марченко Т. С.,
магістрантка
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню проблеми маніпулювання у сучасних англомовних ЗМІ. Досліджуються особливості мовного маніпулювання та розглядаються класифікації тактик і стратегій. Під час дослідження були виявлені та систематизовані мовні засоби, що реалізують маніпулятивні тактики та стратегії на матеріалі медіа-текстів політичного спрямування англомовних видань *The Independent*, *The Times*, *The New York Times*, *The Los Angeles Times*.

Ключові слова: ЗМІ, мовне маніпулювання, стратегія, тактика, мовні засоби.

Постановка проблеми. Головну роль у процесі побудови інформаційної картини світу відіграють засоби масової інформації (ЗМІ). Проте ЗМІ не лише інформують аудиторію про значимі події, але і спотворюють уявлення про те, що відбулося, а також керують суспільною думкою, використовуючи при цьому різні стратегії, тактики та засоби маніпулювання інформацією.

У сучасному суспільстві головним інструментом комунікації і зокрема медіа комунікації є мова, тому вона є основним способом маніпулювання громадською думкою. Отже актуальною стає проблема прихованого інформаційно-психологічного впливу на людину за допомогою мовних засобів.

Сучасні політичні тексти пронизані маніпулятивними стратегіями. Маніпулювання політичною свідомістю – це звичайний в світовій політичній практиці феномен, що не отримує у вітчизняній науці досить глибокого висвітлення, чим і зумовлюється необхідність його всебічного вивчення.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення маніпулювання свідомістю за допомогою традиційних медіа неодноразово ставало предметом досліджень таких науковців, як С. Кара-Мурза [1], Й.А. Стернін [2], Т.А. ван Дейк [3], Р. Дилтс [4], Дж. Брайант [5] та інших. Вивченню маніпулятивного потенціалу періодичних видань присвячені роботи комунікативно-прагматичного напрямку Н. Хомського [6], О.С. Іссерс [7], К.Є. Калініна [8], О.В. Горіної [9], А.В. Радюк [10], Н.Г. Сіденко [11]. Однак, незважаючи на численні дослідження, вивчення механізмів мовного впливу в ЗМІ є актуальним у сучасній лінгвістиці.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні, систематизуванні та аналізі мовних засобів реалізації стратегій і тактик маніпулювання у сучасних англомовних ЗМІ.

Виклад основного матеріалу. Маніпулювання свідомістю – це вплив на психіку та свідомість особистості з метою зміни і управління ціннісними орієнтаціями, формування

штучних потреб, емоційного настрою для зміни поведінки в інтересах ініціатора маніпулятивного впливу [12, с. 141].

Найбільш потужним інструментом маніпулювання є мова. Так, О.М. Бикова характеризує мовленнєве маніпулювання як вид мовного впливу, який використовується для прихованого впровадження у психіку адресата цілей, намірів, відносин або установок, котрі не збігаються з тими, які є у адресата на даний момент [13, с. 99].

Мовне маніпулювання пояснюється засобами «значимого варіювання», а саме вибором із безлічі можливих мовних засобів опису тих, які мають вигідні для маніпулятора відтінки значення [14, с. 42]. Способи мовленнєвого впливу, які використовуються при маніпулюванні, дуже різноманітні: від навмисного спотворення в тексті реальної дійсності за допомогою закріплення за ключовими словами не властивих їм раніше конотацій до тонкої, віртуозної гри слів, створення бажаного враження за допомогою засобів мовної виразності – тропів, стилістичних (риторичних) фігур тощо [15, с. 174].

Саме прагматичний підхід дає можливість розглянути мовленнєве маніпулювання як дію, яка має великий запас комунікативних тактик та стратегій, які використовує адресант з метою ефективного впливу на свідомість адресата і досягнення своїх комунікативних завдань.

К.Є. Калінін стверджує, що комунікативна стратегія – це запланований адресантом повідомлення ряд мовних і немовних дій, спрямованих на реалізацію його комунікативних інтенцій, які полягають у тому, щоб викликати з боку адресата той чи інший комунікативний ефект [8, с. 8].

Комунікативна тактика визначається як мовленнєва дія, що відповідає певному етапу в реалізації тієї чи іншої стратегії [16, с. 49]. Тобто, тактика є інструментом втілення стратегії і підпорядкована її основній меті. Стратегія досягає основної цілі через рішення проміжних тактичних завдань.

Конкретні форми комунікації (мовні форми), що безпосередньо сприймаються об'єктом, за допомогою яких маніпулятор реалізує техніку впливу, називають засобами маніпулювання [17, с. 94].

Серед головних тактик є такі: переакцентування (замовчування), надягання маски (солідаризація), наклеювання ярликів, звинувачення / ображення, натяк / інтрига [11], «вуалізація», тобто затушовування небажаної інформації [2], тактика ціннісних орієнтацій адресата, тактика порівняння, тактика критики

[7], тактика створення опозиції «свій-чужий», тактика створення загрози, тактика перебільшення [18].

На сьогодні єдиної класифікації стратегій маніпулювання ще не визначено, тому пропонуємо розглянути класифікації різних вчених для їх порівняння.

Так, наприклад, П. Браун і С. Левінсон пропонують чотири типові метакомунікативні стратегії: стратегія відкритості і прямого вираження сенсу, стратегія позитивної ввічливості, стратегія негативної ввічливості і стратегія ухилення, або вуалювання [19, с. 68 – 70].

О.С. Іссерс вважає, що основними стратегіями є ті, які безпосередньо пов'язані з впливом на адресата, його модель світу, систему цінностей, поведінку: стратегії інформування, дискредитації, підпорядкування тощо. Допоміжні стратегії сприяють ефективній організації діалогової взаємодії і можуть бути поділені на прагматичні (побудова іміджу, формування емоційного настрою), діалогові (контроль над темою, контроль над ініціативою) і риторичні (залучення уваги, драматизація) [7, с. 14].

У нашому дослідженні ми користуємось класифікацією стратегій за критерієм «об'єкт маніпулювання», відповідно до якого виділяють комунікативні стратегії, характерні для англійського ділового дискурсу: маніпулювання репутацією (чорний піар / дискредитація), маніпулятивне акцентування (драматизація, нормалізація, персоналізація, фрагментація), маніпулювання імпліцитними смислами (doublespeak) [10, с. 182].

Розглянемо статтю під заголовком *President Trump boasts he's turned around American industry. With the election at hand, here are the facts*, в якій втілюється стратегія маніпулювання репутацією.

President Trump prefers sweeping superlatives when he talks about his record on the economy. The Republican tax law has "the biggest tax cuts and reform in American history" (they're not). The new trade pact with Mexico and Canada is "the most important trade deal we've ever made by far" (the changes are more modest). And the unemployment rate has fallen "to the lowest level in more than 50 years" (it's 49 and the continuation of a nine-year trend) (The Los Angeles Times. – November 04, 2018).

Одним із основних способів реалізації стратегії маніпулювання репутацією є тактика критики. У заголовку статті актуалізується тактика критики. Використовуючи дієслово з негативною конотацією *to boast*, яке має значення *to talk with excessive pride and self-satisfaction about one's achievements, possessions, or abilities* [20], автор одразу дає сигнал про те, що Дональд Трамп надмірно вихваляється про свої досягнення.

У першому реченні статті автор використовує дисфемізм *to sweep superlatives*. Дієслово *to sweep* визначається як *to move or push (someone or something) with great force* [20]. Українською це словосполучення перекладається як *розкидати, сунати прикметники в найвищому ступені порівняння*. Таким чином, він натякає на те, що Дональд Трамп безпідставно вихваляється про свої неправдиві здобутки. Крім того, після кожної фрази про досягнення Республіканської партії автор додає свої ремарки, дискредитуючи та критикуючи президента. Отже, пейоративна лексика та дисфемізми реалізують тактику критики, якою керуються автори для стратегії маніпулювання репутацією.

Розглянемо наступний приклад:

Ukraine Imposes Martial Law to Combat Russian Aggression.

Ukraine's parliament voted Monday to impose martial law in parts of the country to fight what its president called "growing aggression" from Moscow after a weekend naval confrontation off the disputed Crimean Peninsula in which Russia fired on and seized three Ukrainian vessels amid renewed tensions between the neighbors. Ukrainian President Petro Poroshenko asked lawmakers in Kiev to institute martial law, something the country did not do even during the worst of the fighting in the east that killed about 10,000 people. After a five-hour debate, parliament overwhelmingly approved his proposal...The locations chosen were ones that Poroshenko identified as potentially in the front line of any Russian attack. The capital of Kiev is not under martial law. Poroshenko said it was necessary because of intelligence about "a highly serious threat of a ground operation against Ukraine." He did not elaborate. "Martial law doesn't mean declaring a war," he said...It also contained vaguely worded steps such as "strengthening" anti-terrorism measures and "information security" that could curtail certain rights and freedoms. But Poroshenko also pledged to respect the rights of Ukrainian citizens (Time. – November 27, 2018).

У цій статті автор керується такими стратегіями як дискредитація, персоналізація, маніпулювання імпліцитними смислами та нормалізація, щоб привернути увагу читача до конкретної особистості, а не до події та дискредитувати її політику. Серед головних тактик – тактика переакцентування, тактика вуалізації, тактика натяку та тактика створення загрози.

Хоча за заголовком стаття повинна бути пов'язана з воєнним станом, автор концентрує всю увагу читача на особі Петра Порошенка та з деяким глузуванням коментує його дії. У першому реченні статті словосполучення *growing aggression* взяте у лапки, таким чином автор ставить під сумнів слова президента. Також він вживає гедж-маркер *what its president called*, імпліцитно стверджуючи, що сам він так не вважає і, на його думку, зростаючої агресії немає. Отже, за допомогою повторів *he, Poroshenko, Ukrainian President* та гедж-маркера було реалізовано тактику переакцентування, що є складовою частиною стратегії персоналізації.

Замість прямого дієслова *"to detain"*, згадуючи про захоплені Росією українські кораблі, автор використав синонімічне слово *"to seize"*, яке крім значення «захопити», має досить позитивні конотації, такі як «охоче взяти ініціативу» або «скористатися можливістю», що додає двозначності висловлюванню. Таким чином, можна зробити висновок, що у статті присутнє маніпулювання імпліцитними смислами (doublespeak), що втілюється за допомогою тактики вуалізації.

Стратегія нормалізації була реалізована за допомогою тактики вуалізації. Автором було використано такий засіб, як евфемізм *renewed tensions*, замість *"confrontations"* та метонімія *between the neighbors*. Привертає увагу також фраза *something the country did not do even during the worst of the fighting in the east that killed about 10,000 people*.

Ми можемо стверджувати, що стратегія дискредитації втілена за допомогою тактики натяку. Автор виражає свою думку про те, що він не згоден з позицією П. Порошенка і введення воєнного стану не було доцільним. Тут автор використовує іронію, пейоративну лексику *the worst of the fighting* та наводить статистичні

дані, таким чином апелюючи одночасно до інтелекту та почуттів читачів, він ставить під сумнів, чому воєнний стан не було використано тоді, при набагато гірших умовах. За допомогою пейоративного дієслова *did not elaborate* автор втілює тактику критики та наголошує, що президент не прояснив та не обдумав у достатній мірі своє рішення. Ця тактика підкріплюється словосполученням *vaguely worded steps* для опису слів президента, що також має негативне значення.

Крім того, були використані слова-афективи, такі як *rights* та *freedoms*, які реалізують тактику створення загрози та апелюють до почуттів читачів. Їхній ефект посилюється у словосполученні *could curtail certain rights and freedoms* (*обмежити права та свободи*), в якому автор вказує на потенційну небезпеку жителів втратити свої права та свободи. Отже, таким чином, автор намагається сказати, що рішення П. Порошенка було недоцільним, він сам не зміг чітко пояснити нагальність таких змін, які, до того ж, можуть обмежити права та свободи громадян.

Тому, щоб реалізувати згадані вище стратегії, автором було використано повторення та гедж-маркер для актуалізації тактики переакцентування; синоніми, для утворення більш розмитого семантичного значення, метонімію та евфемізми для тактики вуалізації; іронію та пейоративну лексику для тактики натяку; слова-афективи для тактики створення загрози.

Необхідно зазначити, що часто журналісти вдаються до більш емоційного представлення подій, щоб привернути увагу читачів, а також для дискредитації конкретної особистості. Наведемо приклад статті, в якій автор керувався стратегією драматизації та стратегією дискредитації.

It prompted outrage after a peaceful march by Central American migrants in Mexico veered out of control on Sunday afternoon, as hundreds of people tried to evade a Mexican police blockade and ran toward a border crossing into San Diego...The photo drew anger from many over President Trump's anti-immigrant rhetoric, harsh tactics and uncompromising policies.. To some of those expressing outrage, the photograph offered evidence of what they say is the Trump administration's draconian approach to immigration, including his response to a caravan of migrants, whom Mr. Trump has vilified without evidence, as well as immigrants and refugees fleeing violence in their homelands. Several Democratic lawmakers decried the use of tear gas on vulnerable people. "Federal agents' use of tear gas on innocent civilians, many of them children, at our southern border is a shocking and heavy-handed use of force that we must condemn and heavily scrutinize", Rep. Diana DeGette of Colorado said on Twitter... The smoking tear gas canister sits in a culvert to the left, behind the woman, who is wearing a shirt with characters from Disney's "Frozen" on it, and the two children. Tear gas can cause burning in the eyes, nose and mouth, as well as on the skin, according to the Centers for Disease Control and Prevention. It can also cause shortness of breath and a choking sensation. A large enough dose in a confined space can cause blindness and chemical burns, while studies suggest that tear gas has the potential to cause serious harm to vulnerable populations, including children...(The New York Times. – November 26, 2018).

Автор статті використав тактику звинувачення, тактику створення опозиції «свій-чужий» для реалізації стратегії дискредитації, тактику перебільшення та тактику ціннісних орієнтацій адресата для реалізації стратегії драматизації. Він протиставляє Дональда

Трампа жителям Центральної Америки. *"It prompted outrage after a peaceful march by Central American migrants in Mexico veered out of control on Sunday afternoon, as hundreds of people tried to evade a Mexican police blockade and ran toward a border crossing into San Diego".* У цьому реченні автор використав такий засіб, як антитеза *outrage* та *peaceful*, де головним все-таки є слово *peaceful*, а також евфемізм *to evade* замість *to escape* або *to avoid*, протиставляючи мирний образ біженців та войовничий образ влади. Отже, за допомогою антитези та евфемізму реалізується тактика створення опозиції «свій-чужий».

Крім того, для дискредитації політики президента було використано пейоративну лексику, наприклад *harsh tactics*, *uncompromising policies*, *draconian approach*, *shocking*, *heavy-handed*, яка актуалізує тактику звинувачення. Для реалізації тактики перебільшення було використано дієслова з більшим смисловим навантаженням. Замість нейтрального дієслова *to criticize* було використано *to condemn*, яке має такі значення, як *"express complete disapproval of; censure"* та *"to sentence (someone) to a particular punishment, especially death"* [20]. Замість нейтрального *"to examine"*, *"to study"* автор використав словосполучення *heavily scrutinize*. Керуючись тактикою ціннісних орієнтацій, автор використав метафору *the smoking tear gas canister sits in a culvert*, посилення на авторитетну думку *according to the Centers for Disease Control and Prevention* для демонстрації всіх негативних наслідків сльозогінного газу, а також слова-афективи, такі як *anger*; *to vilify*; *violence*, *innocent*.

Отже, антитеза та евфемізм актуалізують тактику створення опозиції «свій-чужий»; пейоративну лексику, тактику звинувачення; синоніми з більшим смисловим навантаженням, тактику перебільшення, метафору та слова-афективи, тактику ціннісних орієнтацій.

Розглянемо приклад статті, в якій актуалізується стратегія нормалізації. Стратегія нормалізації зменшує серйозність новини, а також виражає не впевненість автора в описаних ним подіях. Вона реалізується автором за допомогою тактик замовчування та вуалізації, тобто затушовування небажаної інформації.

An Iranian-Norwegian citizen allegedly collaborated with Tehran's intelligence services in purported plot to kill an Arab Iranian dissident. Iran's relations with the European Union face a fresh potential crisis over an alleged scheme to assassinate a dissident in Denmark. Danish officials said a Norwegian suspect of Iranian descent tied to Iran's intelligence services was behind the plot to assassinate an Arab Iranian opposition activist who is also a citizen of Denmark. They presented no evidence. Top Danish officials called for sanctions against Iran over the plot. Denmark summoned its ambassador to Tehran back to Copenhagen on Wednesday for consultations, an Iranian official said ... Iran's foreign ministry spokesman Bahram Qassemi dismissed the accusations, calling them "plots and conspiracies" meant to harm relations between Tehran and Europe. "Without providing any evidence, Danish police on Tuesday linked so-called Iranian agents of attacking a person in the country", he was quoted as saying. News of the alleged plot comes just days before the imposition of fresh US sanctions on Iran that Europe has so far resisted... The alleged plot comes almost a year after Ahmad Mola Nissi, founder of Arab nationalist group Ahvaz, was shot dead in the Netherlands capital under still mysterious circumstances... (The Independent. – November 2, 2018).

Засіб, що реалізує тактику переакцентування та простежується по всій статті – це засіб повторення. Автор виражає свою невпевненість у подіях, повторюючи слова “allegedly”, “alleged”, “purported”, що визначаються, як “stated as a fact but without any proof”, “that has been stated to have happened or to be true, when this might not be the case” [20]. Маніпулювання відбувається за рахунок постійного повторення цих виразів. Крім того, постійно наголошується, що данська поліція та чиновники не мають доказів намірів про вбивство. Тактика вуалізації була втілена за рахунок евфемізмів *Iran's relations with the European Union face a fresh potential crisis*. Автор видає спробу вбивства за «потенційну кризу». Маніпулювання також можна простежити у конструкції з квазіекспліцитним суб'єктом, наприклад *an Iranian official said, Danish officials said*. Таким чином, автор знімає відповідальність з себе за повідомлену інформацію та з людини, слова якої згадує в статті. Отже, повторення втілюють тактику переакцентування, а евфемізми та конструкції з квазіекспліцитним суб'єктом втілюють тактику вуалізації.

Продемонструємо результати проведеного дослідження у таблиці 1.

Таблиця 1

Мовні засоби реалізації маніпулятивних стратегій і тактик

Стратегії	Тактики	Мовні засоби
Стратегія дискредитації	Тактика критики	Пейоративна лексика Дисфемізми
	Тактика створення загрози	Слова-афективи
	Тактика звинувачення	Пейоративна лексика Слова-афективи
	Тактика натяку	Іронія Пейоративна лексика
	Тактика створення опозиції «свій-чужий»	Антитеза Евфемізми
Стратегія маніпулювання імпліцитними смислами	Тактика вуалізації	Синоніми з розмитим або подвійним семантичним значенням
Стратегія персоналізації / фрагментації	Тактика переакцентування	Повторення Гедж-маркери
Стратегія нормалізації	Тактика переакцентування	Повторення Номіналізація
	Тактика вуалізації	Евфемізми Метонімія Конструкції з квазіекспліцитним суб'єктом
Стратегія драматизації	Тактика ціннісних орієнтацій	Слова-афективи Метафора
	Тактика створення загрози	Слова-афективи
	Тактика перебільшення	Синоніми з більшим смисловим навантаженням

Висновки. Отже, проведений аналіз продемонстрував, що сучасні англомовні ЗМІ активно використовують стратегії та тактики маніпулювання у статтях політичного спрямування.

Ми можемо стверджувати, що найчастіше вони керуються стратегією маніпулювання репутацією або стратегією дискредитації, що передбачає втілення тактики критики, тактики створення загрози, тактики звинувачення, тактики натяку та тактики створення опозиції «свій-чужий». Перспективу подальших розвідок вбачаємо у поглибленому аналізі маніпулювання в сучасних англомовних ЗМІ у прагмалінгвістичному аспекті.

Література:

1. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. Москва : Эксмо, 2005. 832 с.
2. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие. Воронеж : Истоки, 2001. 252 с.
3. Dijk T.A. *Power and the news media. Political Communication and Action*. Hampton Press, 1995. pp. 9 – 36.
4. Diltz R.B. *Sleight of Mouth: The Magic of Conversational Belief Change*. California : Meta Publications, 2001. 330 p.
5. Bryant J. *Fundamentals of Media Effects 2 Edition*. Illinois : Waveland Press, 2013. 410 p.
6. Chomsky N. *Necessary Illusions Thought Control In Democratic Societies*. London : Pluto Press, 1999. 573 p.
7. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Из-во ЛКИ, 2008. 228 с.
8. Калинин К.Е. *Коммуникативные стратегии убеждения в англоязычном политическом дискурсе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Нижний Новгород, 2009. 21 с.*
9. Горина Е.В. Коммуникативные технологии манипуляции в СМИ и вопросы информационной безопасности : учеб.-метод. пособие. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016. 67 с.
10. Радюк А.В. Коммуникативные стратегии как способ манипулятивного речевого воздействия в английском деловом дискурсе. Вестник Ленинградского государственного университета им. Пушкина. 2013. № 4. С. 181 – 190.
11. Сіденко Н.Г. Инструменти мовленнєвої маніпуляції в англомовній «жовтій» пресі. Записки з романо-германської філології. 2014. № 2. С. 105 – 113.
12. Карасько В.Г. *Словарь-справочник по социальной психологии*. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 415 с.
13. Быкова О.Н. Языковое манипулирование. Теоретические и прикладные аспекты речевого общения. 1999. № 1. С. 99 – 103.
14. Доценко Е. Л. Психология манипуляции. Москва : ЧеРо, 1996. 144 с.
15. Ильичева Ю.А. Речевое манипулирование в политическом тексте. Вестник Санкт-Петербургского университета. 2013. № 4. С. 172 – 184.
16. Копнина Г.А. Речевое манипулирование : учебное пособие. Москва : Флинта, 2008. 176 с.
17. Дяченко О.В. *Складові механізми реалізації мовної маніпуляції в політиці. Політичне життя. 2018. № 2. С. 91 – 96.*
18. Найдина Д.С. Классификация стратегий и тактик манипулирования по аспекту объекта воздействия. Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2015. № 4. С. 123 – 126.
19. Brown P. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
20. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford University Press, 2003. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

Коваленко А. Н., Марченко Т. С. Языковые средства реализации манипулятивного влияния в современных англоязычных СМИ

Аннотация. Статья посвящена изучению проблемы манипулирования в современных англоязычных СМИ. Исследуются особенности языкового манипулирования и рассматриваются классификации тактик и стратегий. Во время исследования были выявлены и систематизированы языковые средства, реализующие манипулятивные тактики и стратегии на материале медиа-текстов политического направления англоязычных изданий *The Independent*, *The Times*, *The New York Times*, *The Los Angeles Times*.

Ключевые слова: СМИ, языковое манипулирование, стратегия, тактика, языковые средства.

Kovalenko A., Marchenko T. The language means of manipulation in modern English mass media

Summary. The article focuses on the analysis of manipulation in modern English mass media. The characteristic features of linguistic manipulation are investigated and the classifications of tactics and strategies are examined. The study identified and systematized language means that implement manipulative tactics and strategies in political media texts in modern English newspapers *The Independent*, *The Times*, *The New York Times*, *The Los Angeles Times*.

Key words: mass media, linguistic manipulation, strategy, tactics, language means.

Тхоровська С. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка

ТОПІКАЛІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ В ІДЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу вербального наповнення топіків, які становлять тематичну структуру дискурсу. Висвітлюючи найважливішу з погляду адресанта інформацію, вони слугують одним із засобів реалізації ідеологічного дискурсу.

Ключові слова: топік, тематична структура, ідеологічний дискурс, ідеологема, комунікативний хід.

Постановка проблеми. Роль засобів масової інформації у формуванні ціннісних орієнтацій суспільства, а відтак і їхнього впливові на прийняття та впровадження рішень, стає дедалі очевиднішою в умовах розвитку глобалізованого світу. З огляду на це дослідження сутності інструментів здійснення впливу та моделювання їхньої потенційної дії на свідомість адресата заслуговують на особливу увагу, адже, перебуваючи під впливом потоків інформації з розмаїтих джерел, адресат фільтрує та виокремлює найрелевантніші дані, ті, які відповідають його переконанням, сформованим, зокрема, засобами масової інформації.

Одним із інструментів творення у свідомості адресата тої моделі реального світу, яка відповідає інтересам певної ідеології, є тематична структура дискурсу (тематичний репертуар дискурсу [1, с. 52]), що слугує середовищем для творення та функціонування смислових доміант ідеологічного дискурсу – ідеологем, які виражають фундаментальні цінності та переконання адресанта, скеровуючи виклад теми у відповідному руслі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження тематичної структури (або макроструктури, теми дискурсу тощо) займалась низка дослідників, серед яких – Т. Гівон [2], Т. ван Дейк [1; 3], Е. Щеглофф [4], О.В. Падучева [5]. Під *тематичною структурою* дискурсу розуміємо цілісну організацію найзагальніших, глобальних тем (топіків – topics) [1, с. 228–229; 6, с. 134–140] (задня розмежування *теми* як загальнішого явища, а *топіку* як менш місткого поняття, елементу теми, з іншого боку, використовуємо термін **топік**, який виражає семантичну макроструктуру дискурсу, яка, зі свого боку, відображає його глобальний зміст). Отже, тематична структура виступає як «набір формально чи суб'єктивно виокремлених топіків, навколо кожного з яких організовується частина значень тексту» [1, с. 244]. Процес вилучення топіків із тексту є певною мірою суб'єктивним, він базується на зіставленні адресатом інформації, яка поступає з тексту, з наявними у нього знаннями, відповідно до когнітивної схеми, що містить стереотипи, уявлення, цінності, зумовлюючи творення, сприйняття та розуміння дискурсу. Відбувається встановлення адресатом смислових зв'язків між вже відомою та новою інформацією – процес інтерпретації.

Мета статті – продемонструвати шляхом застосування методу дискурс-аналізу, як експлікація топіків, що є одним із засобів маніфестації ідеологічного дискурсу, адже вибір тем ідеологічно маркований, відповідає принципу «ідеологічної глобалізації» – протиставлення «наших» та «їхніх» цінностей.

Виклад основного матеріалу. Топіки становлять комплекси макропропозицій, що утворюють семантичні макроструктури (чи тематичні структури) [7, с. 113], які експлікують найважливішу з погляду адресанта інформацію, а з нею – його ставлення, з одного боку, та забезпечують когерентність дискурсу – з іншого. Саме вони є одним із засобів вияву ідеологічного дискурсу (адже адресант вирішує, яку інформацію подати як доміантну, а яку – проігнорувати) та слугують фундаментом для виникнення та функціонування ідеологем.

Предметом розгляду стали топіки, виокремлені у межах суцільної вибірки редакційних статей «The Washington Post» під колективним авторством (рубрика «The Post's View»), присвячених подіям на Близькому Сході упродовж грудня 2018 – січня 2019 років. Вони інтегровані в інший елемент дискурсу – ситуацію, яка визначає його просторовий і темпоральний складники. Ситуативний фокус встановлено на міжнародних подіях, які обмежені в часі. Саме цей чинник виконує орієнтаційну функцію, скеровуючи адресата у сприйнятті подій, які не є частиною його безпосереднього досвіду.

Фокус уваги авторів редакційних статей зосереджено на коментуванні двох подій: вбивстві Джамалі Хашогджі, журналіста із Саудівської Аравії, який зник після відвідин посольства Саудівської Аравії у Туреччині, та на виводі американських військ з Сирії.

Важливою особливістю подачі інформації в межах теми є один із найголовніших принципів у теорії репрезентації [8, с. 207]. Будь-яка подія має бути вписана в контекст, який складається з культурних, політичних та інших цінностей, ідеологічних настанов, які є в групі. Лише у цьому разі вона набуває значення і має здатність впливати на переконання аудиторії.

З огляду на це топіки, які сприятимуть утвердженню певного стереотипу, його консолідації у свідомості адресата, експлікуватимуться у дискурсі, оскільки в такий спосіб адресат матиме змогу збагнути ситуацію, покладаючись на вже наявний у нього фрейм ситуації. Йому не потрібно аналізувати певні дії, він просто підставляє нову інформацію під усталені уявлення. З огляду на це дійсно значущою вважають подію, яка презентується у трьох площинах: реальній (вона має відбутись), інформаційній (вона має потрапити у фокус уваги засобів масової інформації) і символічній (вона має узагальнити попередні події, категоризувати їх та акцентувати ключову ідею) [9, с. 168–169]. При цьому події, які топікалізуються, переходять

на символічний рівень, тобто набувають додаткової ваги у підтвердженні чи спростуванні певної ідеї.

Отримуючи інформацію, адресат зазвичай не усвідомлює, що вона подається йому в певній «обгортці», адже здебільшого єдиною можливістю здобути інформацію, зокрема про міжнародні події, які не є частиною безпосереднього досвіду адресата, залишаються ЗМІ, що висвітлюють її у певному ракурсі. Сприйняття адресатом саме під таким кутом видозмінює або підтверджує вже наявні уявлення про конкретну ситуацію.

Одним з ефективних засобів такої видозміни є маніпуляція важливістю інформації. Навіть якщо дані, які представлені і повідомленні, відповідають дійсності та подані у настільки це можливо об'єктивний спосіб, у адресата може виникнути одностороннє уявлення про ситуацію через її вибіркове висвітлення. Проте адресат не сприйматиме це як маніпуляцію його уявленнями, адже не нав'язується жодна думка щодо викладеного матеріалу. Ідеологічний контроль над сприйняттям ситуації є цілковитим, оскільки він імпліцитний, неусвідомлюваний, і водночас скеровує сприйняття у руслі, вигідному адресантові, адже ідеологічний контроль дискурсу відбувається передовсім через контроль ментальних моделей адресатів [10, с. 33]. Унаслідок цього простежуємо включення у повідомлення та коментування фактів, які вважаються важливими, цінними або бажаними, та ігнорування тих, які не підтверджують уявлення адресанта. З іншого боку, адресатові потрібен хтось, хто здатний відібрати найголовнішу, найрелевантнішу для нього інформацію з-поміж «мозаїчної» картини світу, у якій йому нелегко орієнтуватись, та відповідним чином подати її.

Розглянемо на прикладі вербальне наповнення вищезазначених топіків.

Видання займає позицію проти виводу військ з Сирії, акцентуючи увагу на недоліках такого кроку. Використання антитези дає змогу створити певну бінарну структуру у сприйнятті адресата, яка чітко розмежує «правильне» від «неправильного», полегшуючи інтерпретацію та збільшуючи суттєвість повідомлення: *“The president promised to finish the job of destroying the Islamic State, but the withdrawal will leave thousands of its fighters still in place. He vowed to roll back Iran's aggression across the Middle East, but his decision will allow its forces to entrench in the country that is the keystone of Tehran's ambitions”*.

Порівняння з Іраком, спогади про війну у якому ще залишаються свіжими у свідомості американців, та використання експліцитно негативних ярликів типу *extremist* допомагають схилити адресата до власної думки: *“A U.S. withdrawal will give the extremists an opportunity to reconstitute, as they did in Iraq following the premature U.S. withdrawal ordered by President Barack Obama”*.

Натомість «ми» виконуємо універсальну місію – намагаємось припинити кровопролиття, встановити мир, ліквідувати екстремізм, «нашій» групі відводиться значна роль: «ми» маємо взяти на себе зобов'язання щодо врегулювання ситуації. Це експліцитно постулюється словосполученням *to cooperate with the United States in the fight against terrorism*, використанні метафори *the stab in the back* для характеристики дій стосовно союзників, яких «ми» можемо підвести. Стратегія використання інклюзивного «ми» реалізується, зокрема, через

експліцитні знаки інтеграції *we, the people* тощо і спирається на пресупозицію існування ідеологічно гомоцентричної групи: *“We've learned one thing over the years, the enduring defeat of a group like this means you can't just defeat their physical space and then leave”*.

Інший топік – убивство саудівського журналіста Джамаля Хашогджі в Туреччині в Посольстві Саудівської Аравії. Видання критикує політику президента Трампа за нерішучість дій стосовно Саудівської Аравії, давнього союзника США на Близькому Сході, і вимагає рішучої відсічі та покарання за вбивство журналіста, який критикував спадкового принца. Тут позиція редакційної колегії доволі однозначна: США мають бути гарантом дотримання прав людини у світі. Для створення образу керівництва Саудівської Аравії, а через нього і країни загалом, застосовуються експліцитно та імпліцитно пейоративні номінації та лексичні комбінації: *kingdom's barbarity, blatant impunity, Saudi regime, responsible for the murder* тощо.

Для укріплення образу наводяться «потрібні» приклади: *“A forensic doctor who reportedly dismembered Khashoggi's body with a bone saw he brought from Riyadh for that purpose”*. Лише наведення образу такої кривавої картини вбивства досить для того, щоб адресат беззастережно прийняв «нашу» позицію. Застосовується комунікативний хід гри на сентиментах (під **комунікативним ходом**, услід за Т. ван Дейком, розуміємо «функціональну одиницю послідовності дій, яка сприяє вирішенню локального або глобального завдання в межах стратегії» [1, с. 274]). Адресант апелює до емоційної сфери адресата.

Інший приклад – згадка про активістку, яка, хоч і не стоїть у справі, проте допомагає підсилити образ: *“According to the family of Loujain al-Hathloul, one of the detained female activists, Mr. Qahtani was present last summer when she was subjected to torture that included waterboarding and electric shocks, and he personally threatened to rape and kill her”*. Уведення таких окремих деталей слугує для переакцентуації, висунення маргінальних стосовно загальної теми фактів, які сприяють формуванню «адекватного» сприйняття ситуації.

Ще одним елементом переконання слугує стратегія інтимізації, намагання встановити контакт з адресатом передовсім через використання запитань у тексті. У такий спосіб адресант ніби веде прихований діалог з адресатом. Такі елементи спостерігаємо передовсім на початку або у кінці статті, коли автор ніби намагається налаштувати адресата на спільний ракурс інтерпретації, налагодити свого роду «співпрацю» у творенні дискурсу. У прикладі *“Pompeo said the U.S. will hold Khashoggi's killers accountable. Is he serious about it?”* запитання постулюється вже в заголовку. За висловленням Р. Барта, «заголовок покликаний маркувати початок тексту, тим самим представляючи текст у вигляді товару» та виконуючи енонсіативну функцію – випереджати інформацію, про яку піде мова в тексті – та дейктичну, адже заголовок – своєрідна вказівка на «товар», яка привертає увагу до нього [11, с. 430]. Заголовок – один із найважливіших організаційних елементів будь-якого тексту, оскільки він скеровує адресата у певне русло, спонукає його прочитати статтю, виконуючи орієнтаційну функцію.

Привертають увагу цитати, підібрані таким чином, щоб підтвердити оцінку адресанта, адже мовний вплив багато в чому залежить від вміння максимально ефективно передати важливу

інформацію, не знижуючи при цьому комунікативних властивостей висловлення. Цитована інформація слугує базою для певних висновків в процесі інтерпретації адресатом: “*Every single person who has responsibility for the murder of Jamal Khashoggi needs to be held accountable*”. Акцентується окремий компонент смислу: на перший план висуваються ключові моменти повідомлення, які несуть більше, порівняно з іншими складниками, смислове навантаження. У реченні “*Even setting aside the culpability of the crown prince, that’s an extraordinary assertion given what we know about the Saudi “process”*” використання лапок слугує маркером іронії, адже це – традиційний сигнал прихованого глузування, несерйозності. До того ж вони дають змогу адресантові зняти із себе відповідальність, певною мірою дистанціюватись від висловлення.

Використання модальних дієслів надає прескриптивного характеру інформації та додає певної легітиматії діям, вони мають спонукальний характер, вказуючи на те, що є правильним та бажаним: “*If the United States is to uphold its values by insisting on justice in the Khashoggi case, Congress must take the lead.*” “*The new Democratic leadership in the House should advance new measures requiring U.S. sanctions on all those responsible for the murder*”.

Щоб акцентувати аспект, який видається важливим для адресанта, його ставлять в позицію агенса, впливаючи на ментальну модель, а отже на спосіб інтерпретації, закладений адресантом [12]: “*The Prince Mohammed bin Salman, who the CIA believes oversaw the 15-member hit team that awaited Mr. Khashoggi when he entered the Saudi Consulate*”. Хоч речення містить вкраплення про те, що це лише думка ЦРУ, принц стоїть у позиції агенса, тим самим несучи відповідальність за ситуацію, яка склалася. Використання активного чи пасивного стану дає змогу наголосити або, навпаки, приховати чи маргіналізувати певні аспекти повідомлення.

Висновки. Підсумовуючи експлікацію топиків, зауважимо, що вони укладаються в типову схему реалізації ключових стратегій ідеологічного дискурсу: інформації про «нашу» групу подається в позитивних тонах («ми» – демократи, «наша» місія – врятувати світ), натомість «інші» (араби, мусульмани) не сприймають «наших» цінностей, вербалізація «їхньої» позиції набуває негативної конотації. Таке стереотипне представлення може бути використаним як інструмент впливу, сприяючи нав’язуванню стандартів мислення та моделей поведінки. Отримуючи інформацію, адресат зазвичай не усвідомлює, що вона уже подається йому у певній формі. Її сприйняття саме в цьому ракурсі видозмінює або підтверджує вже наявні в адресата уявлення про ситуацію, тобто його ментальну модель або фрейм певної ситуації.

Література:

1. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / пер. с англ. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.
2. Givón T. Prototypes : Between Plato and Wittgenstein. *Noun classes and categorization* : proc. of a Symposium on categorization and noun classification. Philadelphia : Benjamins, 1986. P. 77–102.
3. Dijk T.A. van. Macrostructures: an interdisciplinary study of global structures in discourse, interaction, and cognition. Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1980. 317 p.
4. Schegloff E.A. Between macro and micro : contexts and other connections. *The micro-macro link* / In Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (eds). Berkeley : University of California Press, 1987. P. 207–234.
5. Падучева Е.В. Семантические исследования : Семантика вида и времени в русском языке ; Семантика нарратива. Москва, 1996. 464 с.
6. Brown G., Yule G. Discourse analysis. Cambridge : Cambridge University Press, 1983. 283 p.
7. Dijk T.A. van. The interdisciplinary study of news as discourse. *Handbook of Qualitative Methods in Mass Communication Research*. London : Routledge, 1991. P. 108–120.
8. Fowler R. Language in the news. Discourse and ideology in the press. London and New York : Routledge, 1991. 254 p.
9. Почепцов Г.Г. Информация и дезинформация. Киев : Ника-Центр, 2001. 256 с.
10. Dijk T.A. van. Discourse analysis as ideology analysis. *Language and Peace*. Aldershot : Dartmouth Publishing, 1995. P. 17–33.
11. Барт Р. Избранные работы : Семиотика : Поэтика / пер. с фр. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
12. Dijk T.A. van. Discourse and manipulation. *Paper CDA Congress. Discourse & Society*. 2006. № 17 (2). P. 359–383.

Джерела ілюстративного матеріалу:

The Washington Post. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/the-posts-view/> (дата звернення: 28.02.2019).

Тхоровская С. В. Топикализация как средство влияния в идеологическом дискурсе

Аннотация. Статья посвящена анализу вербального наполнения топиков, которые составляют тематическую структуру дискурса. Освещая важнейшую с точки зрения адресанта информацию, они служат одним из средств манифестации идеологического дискурса.

Ключевые слова: топик, тематическая структура, идеологический дискурс, идеологема, коммуникативный ход.

Tkhorovska S. Topicalization as a means of influence in ideological discourse

Summary. The article aims at the analysis of the verbal content of topics which constitute the thematic structure of discourse. While conveying the most important from the addresser’s point of view information they serve as a means of manifestation of ideological discourse.

Key words: topic, thematic structure, ideological discourse, ideologue, communicative move.

Чорна С. С.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу
Класичного приватного університету

ЕМОТИВНО-ОЦІННА ЛЕКСИКА В НІМЕЦЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Анотація. У статті розглянуто лінгвістичний статус емотивно-оцінної лексики, досліджено прагматику і семантику емотивної лексики, проаналізовано особливості метафоричної образності в сучасних німецьких публіцистичних текстах. Універсальною рисою преси є пошук нових, свіжих, незатертих засобів вираження – слів, образів, стилістичних прийомів. Для вираження функціонально семантичної категорії емотивності в сучасній німецькій мові є досить широкий спектр різних мовних засобів. Для створення оцінного ефекту і образності в газетно-публіцистичному мовленні використовуються парафрази, оксюморони, епітети, метафори, фразеологізми. Формальним показником емотивної лексики та її стилістичної ролі є лапки. Іронічний потенціал цитатних лапок визначається саме вибором цитати або місцем цитати в тексті.

Ключові слова: засоби масової інформації, преса, публіцистичний стиль, парафрази, оксюморони, епітети, метафори, фразеологізми.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми визначається загальною тенденцією сучасного мовознавства до вивчення різноманітних жанрів функціональних стилів, зокрема публіцистичного, та засобів створення їх експресивності на основі синтезу новітніх наукових підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню публіцистичного функціонального стилю і мови преси надається значна увага в багатьох дослідженнях (роботи А.М. Баранова, М.М. Володіної, О.М. Вольф, Г.В. Гильової, О.М. Григор'євої, Н.Б. Іпполітової, В.Г. Костомарова, І.М. Кобозевої, Я.Г. Синіної, Г.Я. Солганика, О.О. Тертичного, А.П. Чудінова, А. Bernhard, L. Reiners, W. Sanders, B. Sandig, H. Vater).

Мета статті – проаналізувати емотивно-оцінну лексику у німецькому публіцистичному тексті. Для досягнення мети було поставлено такі завдання: розглянути лінгвістичний статус емотивно-оцінної лексики, дослідити прагматику і семантику емотивної лексики, проаналізувати особливості метафоричної образності в сучасних німецьких публіцистичних текстах.

Виклад основного матеріалу. Поняття публіцистичного стилю традиційно включає мову газет, суспільно-політичних журналів, панфлетів, відоzw і прокламацій, з мови доповідей, виступів, бесід, дискусій і таке інше, які містять в собі політичну інформацію. Політична інформація охоплює явища, факти і події політичної сфери життя суспільства – відносини між класами, націями, державами і тому подібн). Сюди ж належать повідомлення про події і явища, які відбуваються в культурі, економіці і які мають політичне значення.

У публіцистичному стилі широко використовуються суспільно-політична лексика, політичні лозунги і заклики, переможні фрази, риторичні запитання, засоби гумору і сатири.

Газетно-публіцистичний стиль виконує функції впливу та повідомлення (інформування). Журналіст повідомляє про факти і дає їм оцінку. Взаємодія цих двох функцій і визначає вживання слова в публіцистиці. Порівняно з іншими функціональними стилями (звичайно, крім художнього і розмовно- побутового) частка засобів і способів досягнення експресивності виявляється в публіцистичній мові загалом досить високою. Не випадково характеристику публіцистичного стилю зазвичай обмежують описом специфічно експресивних засобів.

Головною особливістю публіцистичного стилю, яка виділяє його з інших стилів, є емотивність мовних засобів.

Наприклад, Е.М. Галкіна-Федорук виділила три групи емоційної (експресивної) лексики: 1) слова, що виражають почуття, пережиті самим мовцем (відраза, гидливість, злість, любов, ненависть тощо); 2) слова, що виражають лексичну оцінку явища з погляду мовця (добрий, злий, жорстокий тощо); 3) слова, в яких поняття про почуття позначають не лексично, а за допомогою суфіксів або приставок емоційної оцінки (квіточка, разудаленькій, здоровушій тощо) [1, с. 44–45].

У сучасній пресі є також формальні способи непрямого вираження оцінки. Серед них важливе місце займають лапки.

Учені виділяють два найбільш розповсюджені типи застосування лапок як засобу вираження оцінки в газетно-публіцистичному стилі.

1. Псевдоцитовання. Саме тоді лапки допомагають передати думку про справжню ситуацію, яка не відповідає офіційним заявам. У зарубіжній пресі офіційні версії часто мають низький рівень довіри журналістів і читачів. Лапки – ефективний засіб дистанціювати позицію певної газети від офіційної версії.

Наприклад: Der Wahlkampf in den USA wird immer aggressiver: "That's a bullshitter" – mit diesem drastischen Schimpfwort hat Barak Obama seinen Herausforderer Mitt Romny nun in einem Interview bezeichnet ("Der Spiegel").

2. Оцінка на базі цитати. Цитата часом виступає як засіб непрямої оцінки.

Така функція цитатних лапок виявляється у двох аспектах: 1) вони характеризують автора цитати; 2) передають ставлення журналіста до повідомлення.

Наприклад: Außenminister Guido Westerwelle bezeichnete die Parlamentswahl in der Ukraine als "wichtige Bewährungsprobe für Demokratie und Rechtsstaatlichkeit" ("Frankfurter Allgemeine").

Hitlers Werk „Mein Kampf“ sei "politische Pornographie", die verfolgt werden müsse, argumentierte Lem ("Der Spiegel").

В обох випадках оціночною домікантою лапок є іронія. Її можуть передати псевдоцитатні й цитатні лапки. Використання псевдоцитатних лапок для створення іронічного ефекту приводить до розходження семантики слова і фрази з його прагматикою [2, с. 19].

Іронічний потенціал цитатних лапок визначається самим вибором цитати: «висмикуванням» із контексту; місцем цитати в тексті і тим, що цитована інформація свідомо суперечить дійсності. Перевага лапок як прихованого засобу оцінки ще й в тому, що не кожен читач здатен сприйняти таку інформацію. Це також дає можливість зберегти об'єктивність.

Найчастіше в досліджуваній літературі беруться в лапки **парафрази**. Парафрази – це описові звороти, які вживаються замість звичайних назв, осіб, предметів, явищ. Більшість учених вважають, що вони пов'язані з новою оцінною семантикою слів і словосполучень. Парафраза виникає у зв'язку з бажанням дати предмету, явищу, особі, дії певну оцінку [3, с. 68].

У газетних текстах переважають парафрази, які вживаються замість власних назв осіб. Переважно парафрази (назви осіб) використовуються стосовно політичних діячів. Наприклад, Бориса Ельцина називають “*der Steuermann im Todesboot*”, В.І. Леніна “*spirituellen Genius der slawischen Völker*”, Фіделя Кастро “*ein größerer Clown als Chaplin*”, його колегу по боротьбі називають “*persönliche Hexerin*”, Ніколя Саркозі – “*das Phantom des Elysee*” та “*Elysee- Chef*”, Володимира Кличка – “*Hoffnungsträger*”, китайського прем'єра, за оцінкою журналіста, “*Schildkrötenei mit null Intelligenz*”.

Функція впливу (експресивна функція), найважливіша для газетно-публіцистичного стилю, обумовлює гостру потребу публіцистики в оціночних засобах вираження. Цікавими у газетних текстах є такі стилістичні фігури, як **оксюмори**. Оксюморон – це літературний прийом, в якому з'єднуються протилежні за змістом контрастні поняття, які разом дають нове уявлення, ця нова семантика оксюморона і є, як правило, оцінною [4 с. 155].

Наприклад: “*streitbaren Demokratie*”, “*nützliche Idioten*”, “*stillen Katastrophe*”.

Одним із найбільш яскравих експресивних засобів у мові німецької журнальної публіцистики є **enimem**. Він вважається важливим елементом повідомлення, оскільки дає позитивну чи негативну оцінку певним фактам, предметам, явищам: *ein ehrenwerter Mann, galanten Handkuß, der triumphierende Wahlsieger Bush, die extremistische Politik, absoluten Kassenschlager, der süßeste Mann, schreckliche Tragödie*.

Одним із стандартних прийомів вираження негативної оцінки є прикметники іншомовного походження, які мають яскраво виражене негативно-оцінне маркування, такі як: *infam, rigoros, spektakulär, katastrophal, bestialisch, despotisch, extremistisch* і так далі.

Порівняння є стилістичним прийомом, який полягає в частковому уподібненні двох об'єктів дійсності (або їх властивостей), що належать до різних класів. Порівняння складається із двох компонентів: суб'єкта порівняння та об'єкта порівняння, які об'єднуються формальними показниками розумової операції уподібнення. Структура порівняння може бути різною, однак найчастіше в репортажах вживають порівняння, в яких експліцитно виражений суб'єкт та об'єкт порівняння, наприклад: *Ein Pärchen wie Feuer und Wasser (Focus); Trotz ihrer 31 Jahre wirkt ihre Haut wie gesprungenes Porzellan, unter den Augen wie Schmirgelpapier (Focus)* [5].

Фразеологічні звороти надзвичайно важливі для публіцистичного мовлення. Їм притаманний потужний текстобудівний потенціал, і ця функція текстобудування особливо проявляється в текстах газетно-публіцистичного стилю. Фразеологізми значною мірою забезпечують зв'язність тексту, вони є засобом

створення цілісного тексту та організації його макроструктури. Вивчаючи функціонування фразеологізмів, багато вчених-лінгвістів зосереджують свою увагу на функціях фразеологічних зворотів. Зокрема, W. Koller розрізняє два види функцій: функції мовних зворотів, що стосуються явищ, ситуацій і дій, які вони позначають, – функція наочності та оцінки; функції, що стосуються автора і читача мовних зворотів, наприклад функція налагодження стосунків довіри, функція спрощення, стислої аргументації, заклику до дії та інші [6, с. 356].

Залежно від виду і типу ФО є такі засоби їх перекладу: 1. Прийоми фразеологічного перекладу: повний фразеологічний еквівалент, частковий фразеологічний еквівалент (аналог), вибіркового фразеологічного еквіваленту, індивідуальний еквівалент. 2. Прийоми нефразеологічного перекладу: калькування, лексичний, описовий переклад, транскрипція і транслітерація, трансформаційні методи і прийоми.

Більшість фразеологічних зворотів мають у своєму значенні компонент негативної оцінки, який включає в себе семи:

- осуду;
- осуду і зневаги;
- осуду, насмішки, злої іронії.

Емотивна оцінність як компонент семантики ФО проявляється на фоні оцінності вживання ФО в мові. Оцінна установка вживання фразеологізму в мові є в кожному випадку індивідуальною, але загальні спостереження над корпусом ФО дають підстави до визначення оцінності як функціональної властивості.

Найважливішим і найбільш поширеним засобом реалізації експресивної функції у публіцистичному тексті, створення в ньому експресивності й образності, є тропи: звороти мови, засновані на вживанні слова (поєднання слів) у переносному значенні і використуванні їх для посилення образотворчості та виразності мовлення. У ряді тропів, вагомим для публіцистичних текстів, особливе місце посідає метафора, якій властивий експресивний та оціночний потенціал [7].

Слово «метафора» з грецької – *metafora* (*meta* – пере , *feroin* – носити). З часів Аристотеля і протягом довгого часу (аж до ХХ століття), метафора, тобто «стисле порівняння», сприймалася виключно як естетичне виразний засіб, «прикраса мови», часом не тільки не обов'язкова, а й шкідлива, заплутана, що відводить від основного змісту. Однак на підставі пізніших досліджень зроблено висновок про те, що метафора є невіддільною частиною мови і мислення. Дж. Лакофф у книзі «*Methaphors we live by*» вперше формулює когнітивну теорію метафори, суть якої полягає в тому, що метафора – це спосіб висловити складне через просте. Отже, метафора є не лише природним для людини способом відображення дійсності, але й способом її пізнання; вона – не стільки наслідок бажання і вміння «красиво сказати», скільки єдиний спосіб висловити багато понять або зв'язок між ними, закріпити їх у мові, а значить і у свідомості, у мовній картині світу, і таким способом передати це знання наступним поколінням [7].

За походженням виділяють два типи метафор:

1. Метафора, найближчий контекст якої не містить багато назв предмета мов, крім неї. Предмет же розуміється імпліцитно з контексту, який і проявляє в метафорі потрібний для цієї ситуації зміст і забезпечує правильне розуміння. Зазвичай це одне слово.

z. B. *Damals, Anfang der achtziger Jahre beispielsweise, als Lummer als Innensenator von Berlin bei den Linken als das*

“*Monster von Berlin*” und bei den Rechten als “*Der Mann fürs Grobe*” bekannt wurde und das Leben für ihn noch eine Art Sturmangriff war (“*Der Spiegel*”).

2. Дві або декілька лексичних структур, об’єднуючись, утворюють нове метафоричне значення.

z. B. *Hätte Frau Moller nicht ihre ganzen Kräfte wegen eines “Nazi – Schweines” verbraucht, so hätte sie vielleicht noch Kräfte für die heutigen sozialpolitischen Veränderungen, die so dringend anstehen* (“*Der Spiegel*”).

У німецькій публіцистиці можна розділити метафори на 2 групи:

1. Метафори, які беруть свій початок із загальнолюдських культурних витоків. Наприклад, у німецькій мові, для позначення ідеї «заробити собі на життя, мати постійний заробіток, місце роботи» використовуються метафори зі словом «хліб». z. B. *Ein sicheres Brot haben, kaum das liebe Brot haben*.

Слово «*Provinz*» у словосполученні *nach Provinz schmecken* має переносне метафоричне значення «глушина».

2. Метафори, які виникли внаслідок подібності з протіканням психологічного процесу або внаслідок запозичення: z. B. *in einer gesunden Atmosphäre aufwachsen* (вирости в здоровій атмосфері).

Універсальною рисою преси є пошук нових, свіжих, незатертих засобів вираження – слів, образів, стилістичних прийомів. Для створення оцінного ефекту і образності в газетно-публіцистичному мовленні використовуються метафори. Наприклад: “*Nazi-Schweines*”, “*politischen Harakiri*”, “*der Affen-Mann*”, “*die Nilpferd – Männer*”.

Метафори в газетно-публіцистичній мові виконують особливу роль: вони використовуються не стільки для образності, скільки для створення емоційного ефекту, позитивного чи негативного: *streitbaren Demokratie, ideologischen Blockaden, flüssige Valuta, Gulag-Infrastruktur*.

Висновки. Отже, використання емотивно-оцінної лексики є однією з особливостей мови засобів масової інформації. У публіцистичному стилі досліджених газет і журналів переважають такі форми вираження оцінки: метафори, перифрази, оксюмороны, епітети і фразеологізми. Всі вони виникають на основі метафоричного значення слова, яке в новій мовній ситуації отримує додаткове конотативне значення. Ці значення, як правило, формують самі журналісти, надаючи висловлюванню емоційний відтінок. Отже, вживання емотивно-оцінної лексики в мові сучасних ЗМІ слугує матеріалом для створення нових, несподіваних образів на сторінках друкованих видань, що і привертає увагу читачів.

Література:

1. Галкина-Федорук Е.И. Об экспрессивности и эмоциональности в языке. *Сборник статей по языкознанию*. Москва, 1958. С. 136–150.
2. Рао С. Оценка с помощью кавычек: язык прессы. *Русский язык*. 1996. № 3. С. 18–22.

3. Сучасна українська літературна мова: Лексика. Київ : Наукова думка, 1969. 584 с.
4. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360с.
5. Мозгова Я.О. Мовностилістичні засоби експресивності сучасної німецької журнальної публіцистики (на матеріалі текстів-репортажів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2011. 19 с.
6. Чепурна З.В. Особливості перекладу фразеологізмів у галузі публіцистики. URL: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_5_39.pdf.
7. Ковалевская Е.В. Метафора и сравнение в публицистическом тексте (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2011. 17 с.

Черная С. С. Эмотивно-оценочная лексика в немецком публицистическом тексте

Аннотация. В статье рассмотрен лингвистический статус эмотивно-оценочной лексики, исследованы прагматика и семантика эмотивной лексики, проанализированы особенности метафорической образности в современных немецких публицистических текстах. Универсальной чертой прессы является поиск новых, свежих, незатертых средств выражения – слов, образов, стилистических приемов. Для выражения функционально семантической категории эмотивности в современном немецком языке существует достаточно широкий спектр различных языковых средств. Для создания оценочного эффекта и образности в газетно-публицистической речи используются парафразы, оксюмороны, эпитеты, метафоры, фразеологизмы. Формальным показателем эмотивной лексики и ее стилистической роли являются кавычки. Иронический потенциал цитатных кавычек определяется именно выбором цитаты или местом цитаты в тексте.

Ключевые слова: средства массовой информации, пресса, публицистический стиль, парафразы, оксюмороны, эпитеты, метафоры, фразеологизмы.

Chorna S. Emotive and evaluative words in German journalistic texts

Summary. The article deals with the linguistic status of emotive and evaluative language. It looks into the pragmatics and semantics of emotive words and analyses metaphoric imagery in contemporary German journalistic texts. The universal feature of the press is search for new, fresh, unhackneyed expressive means including words, images, and stylistic devices. There is a wide range of various linguistic means available in German language used to express the semantic category of emotivity. In order to achieve the evaluative effect and vivid imagery, journales resorts to paraphrase, oxymorons, epithets, metaphors, idioms etc. Quotation marks are formal markers of both emotive language and its stylistic function. The choice of quotation and its place in the text determine the quotation marks' potential for irony.

Key words: mass media, press, journalistic style, paraphrases, oxymorons, epithets, metaphors, idioms, emotive and evaluative language.

*Галич О. А.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності
Національного університету водного господарства та природокористування*

ТРАНСГРЕСИВНИЙ ПОСТМОДЕРН: РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ І. В. КРОПИВКО «УКРАЇНСЬКА І ПОЛЬСЬКА ПОСТМОДЕРНА ПРОЗА (КАРНАВАЛ, ФРАГМЕНТАЦІЯ, ФРОНТИР)»¹

Широка тема завжди містить небезпеку для дослідника, який береться за неї, тим більше, якщо вона значно розроблена. До таких належить і питання специфіки постмодерної літератури в постсоціалістичних країнах. З одного боку, вже з'явилося відчуття своєрідної втоми від численних дискусій й не менш варіативних поглядів їхніх учасників, а з другого – питання й досі залишається невирішеним.

І.В. Кропивко запропонувала оригінальний підхід, який дає надію на нову дискусію, що, можливо, буде мати плідний результат. Для появи такої праці були всі підстави, адже науковці давно говорять про вичерпаність постмодернізму як художньої тенденції і його перехід у нову фазу чи переродження в нову художню тенденцію. Тому, вважаю, настав час спробувати дати цілісний огляд явища українського літературного постмодернізму. Щоб краще його осмислити, потрібен дещо відсторонений погляд, зіставлення з близьким і водночас відмінним явищем. Саме тому компаративний підхід, застосований І. Кропивко, потенційно орієнтує на найкращий результат.

У центр свого дослідження авторка винесла філософське поняття «трансгресія», фактично не вживане вітчизняними науковцями й мало популярне в закордонних літературознавчих студіях. Воно дає можливість змінити кут зору на явище постмодернізму. Науковці зазвичай намагаються встановити його межі, визначити функції, повторювані ознаки. Саме тому літературний постмодернізм досі не має чіткого означення, бо перехід до постмодерну ознаменувався зміною мислення сучасної людини, її відмовою від логоцентризму, метафізичного пошуку сутності, усталення загальних значень. Постмодерна людина не довіряє спільному досвіду, лише власному, який є постійно змінюваним, нетривким, залежним від нових відомостей. Поняття «трансгресія» якраз і означає процес долання усталених меж і тому зручний для виявлення специфіки явища, яке характеризується змінністю й не надається до типологізації.

Монографія складається із чотирьох розділів, кожен із яких присвячений актуальному питанню. Перший – «Теоретичні засади вивчення постмодернізму» – містить теоретичні роздуми авторки над літературознавчим аспектом застосування поняття «трансгресія». Цей термін розглядається разом із поняттям «фронтір», яке означає ситуацію перебування між рухомими межами й актуалізує ситуацію «тут-і-тепер», де неважливий початок і кінець, лише рух як ознака життєвості явища. На таких засадах здійснюється переосмислення базових понять літературознавства, трансформованих у постмодерний період, зокрема поняття літератури, літературної творчості, літературного тексту, художнього мовлення.

Другий розділ містить п'ять підрозділів, у яких розкриваються різні аспекти виявлення карнавального мислення постмодерної людини, що вплинули на поетику постмодерністського тексту. І. Кропивко застосовує широкий синхронний аналіз, виходячи за межі виключно тексту. Базуючись на тому, що сучасна культура позиціонується як знаково-віртуальна, дослідниця апелює до історико-культурного контексту розвитку постмодернізму в Україні й Польщі. Показово, що для аналізу авторка обирає тексти переважно періоду межі ХХ – ХХІ сторіч і початку ХХІ сторіччя, коли обидві країни вже позбулися колоніальної залежності. Період межі сторіч трактується науковцем як період постапокаліптичного карнавалу, культурного фронтіру. Реальність людини цього часу складалася з уламків її попереднього життя й елементів нового, ще не сформованого. Специфіку репрезентації соціального фронтіру в монографії простежено на прикладі романів А. Дністрового «Пацики» й А. Стасюка «Дев'ятка».

Здавалося б, про постмодерну карнавальну іронію сказано вже багато. Але І. Кропивко знаходить власний ракурс бачення цього питання. Вона акцентує на таких її проявах, як орієнтація на увиразнення відмінностей у потрактуванні явища, апелювання до знаків культури, а не до реальності, унеможливлення надання тексту смислової єдності, однозначності завдяки відсутності ціннісної дистанції суб'єктів літературної гри. Специфіку сміхової і несміхової поетик карнавальної іронії розглядає на матеріалі таких текстів, як «Риб'ячі кістки» І. Карповича, «Фрутхен» Т. Гаврилів, «Мальва Ланда» Ю. Винничука, «Метафізичне кабаре» М. Гретковської, «Едіп народився в Дрогобичі» Ю. Покальчука, «Аритмія» Я.Л. Вишневського та інших.

Не менш цікавим є розгляд постмодерної літератури подорожей українських і польських письменників. І. Кропивко наголошує на зміні «подорожної» доміанти текстів, адже наратору, який часто позиціонується як alter-ego автора і постмодерний номад, абсолютно неважливо, куди і з якою метою подорожувати. Його цікавлять не знання, а сам досвід подорожування й самовизначення стосовно повсякчас змінюваних Інших. Оповідь наратора, переконує авторка, засвідчує реальність місць, де він подорожує. Трансгресивну специфіку текстів-подорожей дослідниця вбачає в переході подорожніх нотаток в інший вимір існування – як інтернет-блогів чи постів-повідомлень у соцмережах.

Третій розділ «Постмодернізм, глобалізація, маскульт» є найменшим за обсягом, але концептуально вагомим. Науково цінними тут є роздуми над природою постмодерністських прозових текстів, багато в чому зумовленою наслідками глобалізації, віртуально-знаковою специфікою сучасної куль-

¹ Кропивко І. В. Українська і польська постмодерна проза (карнавал, фрагментація, фронтір): монографія. Київ, 2019. 524 с.

тури. Коло розглянутих проблем у цьому розділі становлять питання демократизації поетики постмодерністського тексту, гіперреальності як предмета і прийому зображення, взаємозв'язків між постмодерною літературою і маскультом, що виявився, зокрема, в увазі до маргінальних територій, якими є антимаскулінний дискурс і література меншин. І. Кропивко торкається також питання, майже не розробленого у вітчизняному літературознавстві, а саме неомімесису як принципу постмодерністської прози.

Фрагментарність постмодерністської прози українських і польських письменників стала предметом осмислення в четвертому розділі монографії. Дослідниця звертається до визначення засад і прийомів фрагментації письма, форм маскування

фрагментованого нарративу за ефектом реальності, розглядає специфіку фрагментування шизоїдної свідомості постмодерного персонажа, створення мультифренічного дискурсу. Заслужують на увагу спостереження над стратегіями фрагментації тексту, пов'язаними з трансгресивною специфікою літературного картографування й витворенням нового типу сакралізації географічного місця та виявленням ментальних кордонів у мовних (етнолокалістських і субкультурних) дискурсах.

Висновки до монографії ґрунтовні й дають змогу цілісно поглянути на широкий матеріал, проаналізований у монографії. У цілому зазначу самостійність і оригінальність проведеного дослідження, яке, упевнений, сприятиме появі нових ідей.

*Глівінська Л. К.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри стилістики та мовної комунікації
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ХОЧ СТАВ У СВЯТИЙ ВУГОЛ ТА МОЛИСЬ: АНТРОПОЦЕНТРИЧНА ДИДАКТИКА В ЕТНОФРАЗЕОЛОГІЇ ДОНБАСУ (РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ГАРБЕРА І. В. «МОВНОАРЕАЛЬНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ ЛЮДИНА: ФРАЗЕОКОДОВИЙ РІВЕНЬ І ЛІНГВОКОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ»)¹

Книга Ірини Гарбери, філолога з Донецького національного університету імені Василя Стуса, привертає увагу до живомовної стихії Донбасу, її української аксіологічно різномірної символіки.

«Людина – мірило всіх речей» (Протагор). Ця формула античного мислителя вкотре скеровує науковий пошук (як один із можливих), тому що цілком однозначно окреслює домінуючу світоглядну настанову.

Важливо, що лінгвістика завжди зберігає антропоцентричний характер, адже об'єктом її вивчення є універсальне суспільне явище. У пізнанні «мови в людині» й «людини в мові» вбачають, як відомо, надійне підґрунтя для якісного аналізу когнітивних феноменів.

У рецензованій монографії, що має три розділи, представлено фрагмент мовно-концептуальної картини світу українців: на фразеологічному матеріалі східностепових говірок простежено особливості вербалізації концепту «людина». В експедиційний спосіб дослідниці зібрала понад 700 реєстрових одиниць, зафіксувавши їх різні контекстуальні реалізації. Інформантами стали жителі смт Новотроїцьке та Ольгінка Волноваського району Донецької області, народжені в 1927–1954 рр. Таким чином, джерельну базу роботи сформували ареальні мовні засоби. При цьому показово, що для їх опису було обрано актуальний категорійний інструментарій – систему кодів культури, з одного боку, і лінгвокомп'ютерну модель – з іншого.

Перший розділ монографії містить ключові для розуміння висвітлюваної теми теоретико-методологічні відомості, про що свідчить його назва – «Концепт *людина* у фразеології східностепових українських говірок: конститутивні засади дослідження» (с. 10–56).

Розкриваючи онтологічну сутність термінопоняття «концепт», авторка наголошує на складній природі останнього – як епістемічного, психоментального й етнокультурного утворення. Щоправда, сама процедура розмежування підходів виявилася не надто показовою: висновки про потенційно різні іпостасі концепту фактично збігаються. Пор.:

1) «оперативна *змістова одиниця свідомості*², мислення, пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи мови мозку; *результат пізнавальної діяльності*; когнітивно-базисна підсистема думки; *квант знання*; дискретне *ментальне утворення*; *внутрішньо динамічна інформаційна структура*;

¹ Гарбера І. В. Мовноареальне поле концепту *людина*: фразеологовий рівень і лінгвокомп'ютерне моделювання : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. 172 с.

² Тут і далі в цитатах курсив мій. – Л. Г.

ідея, реконструйована через різномірне мовне вираження та позамовну реалію (за допомогою асоціативних зв'язків); згорнутий глибинний смисл предмета; змістова форма кодування та збереження інформації, пов'язана з психікою людини та національно-культурно маркована» (с. 20) – про концепт як епістемічне утворення;

2) «перцептивно-когнітивно-афективна структура; *продукт свідомості людини*; точка відліку мислинневого акту, *ембріон мислинневої операції*; *динамічний ментальний прообраз*; вища форма віддзеркалення дійсності в людській психіці; пізнавальна *психічна структура, збережена в національній пам'яті носіїв мови та залежна від культурної індивідуальності концептоносія»* (с. 23) – про концепт як психоментальне утворення;

3) «...*ментальне утворення, марковане етнокультурною специфікою*; *структура, вербалізована в слові* (її глибинний експресивний зміст, зумовлений національною культурою, апелює до вищих духовних цінностей); основна ланка культури в ментальному світі людини, *ментальний акт культурного простору»* (с. 30) – про концепт як етнокультурне утворення.

Зрештою, авторка монографії доходить справедливого висновку про те, що багатовимірні явища, а серед них – концепт, варто вивчати з інтегративних позицій, поєднуючи різні вектори інтерпретації. «Концепт – це явище синкретичне, що має ментальну сутність і матеріальне начало – мовне вираження, є специфічною часткою етнокультурної інформації, що відображає світ національного сприйняття предметів і понять, позначених мовою» (с. 33).

Відомо, що вербалізаторами концептів можуть бути одиниці різних мовних рівнів. Водночас прикметно, що факт об'єктивації *lingua mentalis* засобами фразеології свідчить про вагомий роль означеного концепту для мовомислення представників певного етнічного середовища. Ці засоби обов'язково передбачають оцінну складову частину, тому хоч і є менш продуктивними порівняно, наприклад, із лексичними, демонструють яскравий колорит, виразну самобутність. Пор.: «...якісно відрізняється такий спосіб вербалізації від інших тим, що передає лінгвокультурний досвід етносу, здатність образно, символічно, «чуттєво» оцінювати ситуацію, явище, об'єкт» (с. 35). Очевидно, що ареальна фразеологія як маркер буття певного регіону акумулює особливий потенціал, значущий для розуміння унікальної народної свідомості.

Від 90-х рр. XX ст. і до сьогодні фразеологічний континуум східностепових українських говірок залишається, як можна

переконатися, об'єктом пильної уваги науковців. Аналізують етимологію, ідеографічну специфіку, конотативні можливості, лінгвокраїнознавчу атрибутику, структурні моделі діалектної фраземіки. Працюють над укладанням спеціальних словників, як-от: Ужченко В. «Фразеологічний словник східнословобанських і степових говірок Донбасу» (Луганськ, 2013); Леснова В. «Матеріали до словника говірок Східної Слобожанщини: людина та її риси» (Луганськ, 1999); Грица Т. «Матеріали до фразеологічного словника Гуляйпільського району Запорізької області» (Харків, 1996).

Доведено, що фразеологізми, локалізовані на території Донбасу, експлікують чимало концептів, пов'язаних і з матеріальною (нерідко – прототиповою), і з духовною сферами. Активними процесами в ареальній фразеології сходу України є, наприклад, «безперервне формування окремих мікрогруп, ... еволюція від широкої ареальної варіантності до літературного різновиду, взаємозамінність компонентів, рух від безобразних словосполучень до образних і навпаки, переорієнтація внутрішньої форми» (див.: с. 40). Серед чинників діалектного фразеотворення – евфемізація, каламбур, метафоричний динамізм, поширення псевдовласних назв, актуалізація жаргонних елементів (пор.: с. 39–42).

Фахівці з лінгвокогнітології послідовно обговорюють питання про структуру концепту. Автором аналізованої монографії воно розв'язується традиційно. Концепт «людина» у фразеології східностепових українських говірок дістає такої стратифікації.

1. Поняттєвий складник реконструйований на матеріалі словникових дефініцій назви однойменного концепту: «Людина – природно-соціальна істота, що має свідомість і мову, здатна мислити, продуктивно працювати, еволюціонувати, створюючи власну історію та національну культуру» (с. 50).

2. Образний складник пов'язаний із системою кодів культури, якими є: предметний, соматичний, фіто- й зооморфний, сенсорний, темпоральний тощо.

3. Значеннєвий складник співвідносний із фразеосемантичними групами «зовнішній вигляд», «розумові здібності», «емоційний стан», «вікова характеристика», «спілкування» та ін.

4. Оцінний складник, наскрізний для двох попередніх, детермінує місце одиниці з-поміж позитивно чи негативно конотованих або нейтральних.

Закономірно, що концептуальний аналіз діалектної фраземіки має свою специфіку. Так, актуальну референтну ситуацію встановлюють на матеріалі живого народного мовлення, тобто враховуючи контекстуальні зв'язки засобів-номінацій концепту. До спеціальних дослідницьких процедур належать також ідеографічна параметризація концепту (фразеоідеографічне структурування в термінах «семантична підгрупа», «семантична група», «семантичне поле») та виокремлення етнокультурних його складників у межах фразеосемантичного поля.

Другий розділ монографії має назву «Концепт людина у фразеології східностепових українських говірок: культурне кодування» (с. 57–98). Тут висвітлено один із обраних ракурсів аналізу фактичного матеріалу. Дослідниця розмірковує над тим, як архетипи свідомості, або ментальні прообрази, об'єктивуються в мові. Вони кодуються у формі, «здатній ідентифікувати культуру, через сукупність вторинних знаків, наділених такими смислами, які можуть проявлятися в предметах матеріальної та духовної діяльності людини на рівні семіотичного

простору» (цит. за: с. 59). Звичайно, до таких знаків-ідентифікаторів належать фразеологізми – «особливі, «згорнуті» мікротексти, чії компоненти й образи пронизані кодами культури»; «уявлення ці глибоко вкорінені у свідомості кожного носія мови» (див.: с. 59).

Співвідношення фразеологічних одиниць із певним кодом культури залежить від їх значення та компонентного складу. Про експлікацію, наприклад, соматичного коду сигналізують назви частин людського тіла: *аж серце зайшлося* (лексико-семантичний варіант «сильне потрясіння»); *голова аж гуде* (ЛСВ «головний біль»); *підісти на вуха* (ЛСВ «набриднути розмовами»); *усе в руках горить* (ЛСВ «талановита людина»); *хоч ширнути межі очі* (ЛСВ «безхарактерна людина»). Номінації реалій матеріального світу об'єктивують предметний код; пор.: *акваріум ковтнути* (ЛСВ «поглядшати»); *без драбини хату мазати* (ЛСВ «бути високим»); *плачуча гітара* (ЛСВ «засмучена людина»); *сміливий до порога* (ЛСВ «боякий»); *у горцику танцювати й не перекинути* (ЛСВ «бути хитрим і досвідченим»). Зооморфний код культури репрезентують фразеологізми з відповідними словооброзами: *бугая підняти* (ЛСВ «бути фізично сильним»); *скажена качка* (ЛСВ «роздратована людина»); *сумирна вівця* (ЛСВ «покірна людина»); *хоч у волі запрягай* (ЛСВ «здорова людина»); *як мамонт на жирафа* (ЛСВ «несхожі люди»).

Важливо, що названі коди формують тріаду основних; натомість вербальний код культури дістає спорадичної, та ще негативно-оцінної, експлікації засобами ареальної фразеології (пор.: с. 65–76, 86–87). Поширеним явищем виявилися т. зв. «міжкодові переходи», що творять «дифузну зону, де умовно визначені межі кодів культури взаємопроникають» (див.: с. 87). Поєднуються, наприклад, антропо- й зооморфний коди (*дочка лисиці* – про хитру жінку); предметний і соматичний (*каструля з вухами* – про неуважну людину); квантитативний і фітоморфний (*два метри сухостою* – про високу, худорляву людину); зооморфний, просторовий, предметний (*горобця в садочку за гроші заганяти* – про скнару); квантитативний, предметний, соматичний (*два чоботи на одну ногу* – про схожих людей).

Осмісленню прикладних завдань сучасного мовознавства присвячено третій розділ рецензованої книги. Його назва – «Концепт людина у фразеології східностепових українських говірок: лінгвістична база даних» (с. 99–143).

Як відомо, з розвитком інформаційних технологій можливості вивчення природної мови значно розширилися. Чимало функцій з оброблення текстових даних лінгвісти доручили комп'ютеру. Спростилися найскладніші процедури, як-от: розпізнавання мовлення, укладання словників, переклад текстів, їх реферування, стандартизація термінології. Водночас існує потреба в якісному лінгвістичному забезпеченні автоматизованих систем, у створенні ефективного програмного інструментарію для аналізу одиниць різних мовних рівнів.

Важливо, що фахівці Донецького національного університету послідовно працюють над виконанням означених суспільних запитів. Здобутком вітчизняної комп'ютерної лінгвістики є, наприклад, база даних діалектного мовлення «Українські говірки Донеччини. Фонотека», створена у 2000 р. як електронний ресурс локального доступу. Одна з наукових тем, що розробляються в університеті нині, – «Об'єктивна і суб'єктивна мовносоціумна граматики: комунікативно-когнітивний і праг-

матико-лінгвокомп'ютерний виміри». Про деякі спеціальні дослідницькі проекти згадує І.В. Гарбера, коментуючи, зокрема, і власний доробок (с. 101–103).

Із рецензованої книги дізнаємося, що створення бази даних на матеріалі ареальної фразеології відбувалося у два етапи – інфологічний і датологічний. Такий алгоритм, загалом, є апробованим у лінгвістиці щодо різних об'єктів опису, і це перекоонує в доцільності його вибору.

Інфологічний етап передбачає вивчення конкретної предметної галузі (самого об'єкта опису) з подальшим створенням її аналога, тобто моделі. Фактично йдеться про впорядкування джерельної бази і визначення типів інформації, яку можна здобути про вихідні одиниці.

На цьому першому етапі структурування лінгвістичної бази даних української діалектної фразеології ключовими завданнями стали такі:

- 1) сформуувати корпус реєстрових одиниць (ареальних фразеологізмів з архісеєю «людина»);
- 2) визначити класифікаційні типи фразеологізмів за трьома параметрами: ідеографічним, аксіологічним і структурним.

Звернімо увагу на деякі результати параметризації діалектної фраземіки.

1. У складі досліджуваних одиниць найбільш репрезентативними виявилися тематичні групи «характер» (35,5%), «зовнішній вигляд» (15,6%), «фізичний стан» (13,5%), «розумові здібності» (12,8%). Найменше засобів вторинної номінації зафіксовано на означення віку людини (2,1%).

2. Фразеологізми з негативно-оцінною конотацією істотно переважають (іх 81,87%), як-от: *двогтю дати і меду піднести* (про лицемірного); *на блатній козі проїхатися* (про пихатого); *народитися у квітні* (про неправдивого); *свиня в костюмі* (про неохайного); *широке горло* (про жадібного); *щодня неділя* (про ледачого); *як дві маршрутки вперек* (про безграмотного). Експлікація позитивних чи нейтральних характеристик людини є досить фрагментарною (12,89% і 5,24% відповідно); напр.: *живий ум* («розумний»); *на душу багатий* («добрий»); *хазяйського батька син* («працелюбний»).

3. Більшість ареальних фразеологізмів мають структуру словосполучень (73,23%): *ангел небесний, ніби смішинку з'їсти, стріляна сорока, хмара хмарою, шукати вчорашній день* і под. Значно менше одиниць, що співвідносні з реченням (25,21%); напр.: *аж кури сміються; бджола меду дала; ваші*

двері нашій хаті двоюрідний погріб; гени пальцем не задавши; завелася семиділіха.

Наступний – датологічний – етап проектування лінгвістичної бази даних передбачав, як і належить, створення адекватного програмного забезпечення. У цьому разі фахову інформацію (наприклад, про ідеографічну типологію фразеологізмів) об'єктивують у такий спосіб, щоб вона стала придатною для опрацювання комп'ютером. У рецензованій монографії до певної міри унаочнено потенціал спеціальної лінгвістичної бази даних: відтворено її головне меню; продемонстровано систему навігації; змодельовано ймовірні запити (с. 134–142).

Надзвичайно важливим результатом проведеного дослідження є підготовка матеріалів для інтегрованого фразеологічного словника української діалектної мови, в якому реєстрові одиниці дістають якнайширшої параметризації. Окрім тлумачної та ілюстративної зон, типових для лексикографічної статті, доцільно:

- 1) співвіднести фраземи з певним кодом культури;
- 2) унаочнити систему вербалізаторів цих кодів;
- 3) з'ясувати ідеографічний статус одиниць;
- 4) увиразнити її аксіологічну домінанту;
- 5) визначити ступінь продуктивності структурних моделей.

Очевидно, що багатопараметрові словники – особливий продукт інтелектуальної праці, здатний стимулювати міждисциплінарні контакти. А саме така взаємодія насажує глобалізований науковий простір.

Методика аналізу живого народного мовлення, викладена в монографії І.В. Гарбери «Мовноареальне поле концепту людини: фразеологічний рівень і лінгвокомп'ютерне моделювання», має беззаперечну наукову цінність. Водночас фактичний матеріал дослідження постає настільки багатомірним і яскравим, що не залишає сумнівів у можливості його подальшої інтерпретації, зокрема, в етимологічному аспекті, в інтертекстуальній площині, у ракурсах соціо- й еколінгвістики. Кожен підхід по-своєму наближає до витворення цілісної мовно-концептуальної картини світу українського народу.

Важливо, що за нинішніх надскладних життєвих реалій наукова спільнота Донецького національного університету імені Василя Стуса обрала шлях подвижництва. І ця самовіддана діяльність має бути прикладом для всіх, хто зацікавлений у єдності України.

ЗМІСТ

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

<i>Глуховська О.-Х. С.</i> ОБРАЗИ СТИХІЙ ВОГНЮ В РОМАНІ Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО «БІСИ»	4
<i>Гоголенко О. П.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ПАНАСА МИРНОГО	9
<i>Зімонова О. В.</i> ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ МІСЦЕВИХ ГОВОРІВ	14
<i>Карпенко Н. О.</i> ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ НЕПОДІЛЬНИХ ДІЄСЛІВНО-ІМЕННИКОВИХ СПОЛУК	17
<i>Кизилова В. В.</i> ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ НОВІТНЬОЇ АВТОРСЬКОЇ КАЗКИ (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ-КАЗКИ ІВАНА АНДРУСЯКА «ТРЕТІЙ СНІГ»)	20
<i>Ковальчук М. С., Алексєєв В. С.</i> МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ ТА ПАРЕМІЯХ	24
<i>Козубенко Л. М.</i> РОЛЬ МІФОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ МИКОЛИ МАРКЕВИЧА	28
<i>Коновалова М. М.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОСТАТІ ЖІНКИ-МИТЦЯ В ПОВІСТІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ «МАНА»	32
<i>Марєєв Д. А.</i> ДИНАМІКА ГРАМАТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ Й СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЛЕКСЕМИ ЛЯДА В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ	36
<i>Мельник Т. П., Задорожна О. М.</i> АЛЮЗІЯ У ПРОЗОВІЙ МОВІ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА	39
<i>Олійник Е. В.</i> ЕКСПЛІЦИТНИЙ МОДУС У СТРУКТУРІ З'ЯСУВАЛЬНОГО СКЛАДНОПІРЯДНОГО РЕЧЕННЯ	43
<i>Павлюк Н. Л.</i> ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ТВОРІВ З АРХЕТИПНОЮ МОДЕЛЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ І. РОЗДОБУДЬКО, М. ГРИМИЧ ТА Н. ШЕВЧЕНКО)	46
<i>Писаренко Н. Д., Заніздря О. А.</i> АФОРИСТИКА У ЛАТИНОМОВНИХ ЛИСТАХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	50
<i>Риднева Л. Ю.</i> ОСОБЕННОСТИ ОБОЗНАЧЕНИЯ ЦВЕТА В РЕКЛАМНОМ ДИСКУРСЕ	55
<i>Savchuk N. M., Khlystun I. V., Shuliak S. A.</i> RATIONALITY PRINCIPLES IN TEACHING THE NATIVE LANGUAGE AT THE 21ST CENTURY HIGHER EDUCATION	61
<i>Супрун В. М.</i> СМЕРТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗГЕРМЕТИЗАЦІЇ ЖІНОЧОЇ САМОТНОСТІ В ОПОВІДАННІ «ЕЛЬФ» М. ЦУКАНОВОЇ	66
<i>Топчий Л. М.</i> СИНТАКСИЧНІ ЕКСПЛІКАТОРИ ІНТЕНЦІЙ У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ	69
<i>Харченко І. І.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	73

<i>Шаф О. В.</i> У ПОЛОНІ СТРАХУ Й ВИНИ: ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ ВЗАЄМИН СИНА З БАТЬКОМ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІРИЦІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	76
---	----

<i>Янчицька К. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОГО ВИЯВУ ОБРАЗУ СОНЦЯ У МАЛІЙ ПРОЗІ МИКОЛИ МАТІЄВА-МЕЛЬНИКА.....	80
---	----

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

<i>Євтушенко Н. І.</i> СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ ВИМІР МЕТАФОРИЗАЦІЇ ТЕРМІНІВ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	84
---	----

<i>Капінус О. Л., Байло І. Я.</i> АНГЛІЙСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ ТА ЇХ ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ (НА МАТЕРІАЛАХ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ).....	88
---	----

<i>Ліковенко Т. О., Роман В. В., Ріабініна І. М.</i> SOURCES OF STUDYING HISTORY OF EAST SLAVONIC LANGUAGES IN YU. SHEVELIOV'S SCHOOLS.....	92
---	----

<i>Мизецкая В. Я.</i> КОГНИТИВИСТИКА И ГЕНЕРАТИВИСТИКА: БОРЬБА ИДЕЙ.....	95
---	----

<i>Мінькова Г. Ю., Лазаренко В. Ю.</i> ФРЕЙМОВА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>KÖNIGIN/KOROLEVA</i> ТА ЙОГО МІСЦЕ В КОНЦЕПТОСФЕРІ <i>MENSCH/LJUDINA</i>	98
---	----

<i>Руденко М. Ю.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ЖАРГОН У МОВОЗНАВСТВІ (30-ТІ РР. ХХ СТ. – ПОЧАТОК ХХІ СТ.).....	102
--	-----

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

<i>Воробйова О. С.</i> СЕМАНТИКА АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗОВИХ І УКРАЇНСЬКИХ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ.....	108
--	-----

<i>Кійко Ю. Є.</i> ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ У НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ-ІНТЕРВ'Ю З ФРАКТАЛЬНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ.....	113
---	-----

<i>Тарануха Т. В.</i> СТРУКТУРНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ АД'ЄКТИВНИХ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ.....	118
---	-----

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

<i>Бахов І. С.</i> СУБТИТУВАННЯ В ПЕРЕКЛАДІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	122
---	-----

<i>Билан Н. І.</i> РЕКОНСТРУКЦІЯ КОДА МУЖЕСТВЕННОСТІ «ВЕКА ДЖАЗА» НА ОСНОВЕ АНАЛІЗА ПЕРЕВОДА РОМАНА Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «НОЧЬ НЕЖНА».....	128
--	-----

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 38 том 1, 2019

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Семенченко Ю.С.

Підписано до друку 31.01.2019 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 29,58, ум.-друк. арк. 27,44.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0519/108.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6424 від 04.10.2018 р.)

Україна, м. Херсон, 73021, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua